172

BOLESLAV LIMANOWSKI:

DĚJINY

SOCIÁLNÍHO HNUTÍ V XIX. STOL.

Z polštiny

s dovolením autorovým přeložili

ANT. HAJN a AL. HAJN.

Vzdělavací knihovny „Politického klubu dělnického v Čechách“ číslo I.

V PRAZE 1892.

Nákladem „Politického klubu dělnického v Čechách“.

Tiskem Národní knihtiskárny Josefa Nohavce v Terezíně.

Soudruzi!

„Politický klub dělnický v Čechách“ vzal sobě za úkol hájiti zájmů dělnictva všemi zákonně možnými prostředky, vzal sobě za úkol uvědomiti veškero dělnictvo v Čechách o jeho hrozném postavení, vzal sobě za úkol vzbuditi své bratry a sestry z jejich netečnosti, ve které dosud byli.

Boj dělnictva naproti kapitálu je bojem nerovným, který žádá se strany dělnictva vzorné svornosti a největší obětovnosti. Na straně kapitálu stojí vše, čím možno takový boj s prospěchem podniknouti. Naproti tomu dělnictvo stojí osamělé, opuštěné, pronásledované, zotročilé, odvislé hmotně i duševně. Celá ostatní společnost chová se macešsky vůči těm, z jichž poctivé práce žije v pohodlí a blahobytu. Nuže, boj je zde — sice nerovný — avšak ideál, za nějž bojujeme, je vznešený, poctivý a spravedlivý pro veškeré členy společnosti.

Spravedlivost boje našeho vyrovnává nerovnou zbraň a nadšení za poctivé právo zajišťuje vítězství!

Chceme-li však boj vésti, jest nám býti všem dobrými vojáky — jest nám všem znáti cíl našeho vítězství — účel našeho boje. Jest nám úplně poznati ideál náš — a tím spojeni jsouce blíže k sobě staneme se živlem nezdolným — vítězícím!

Každý, kdo dobře myslí s celou společností, musí znáti — jak bylo dosud a jak v budoucnosti má býti bojováno.

Vedeme boj duševní a naší zbraní — naše vzdělání — mravnost a poctivost našich snah!

Valná hromada „Politického klubu dělnického v Čechách“ porozuměla dobře návrhu jeho výboru a usnesla se, aby výbor vydal dílo vědecké, užitečné. Poznala, jak hluboko dělnictvo dnes ještě stojí ve vzdělání naproti té celé ostatní společnosti — ovšem ne vinou svou. V Čechách dosud žádný duševní pracovník neuznal za dobré něco řádného pro lid napsati. Dnešní české nakladatelské firmy sotva by také spisy takové vzaly ve svůj náklad.

Dělnictvo české do poslední doby odkázáno bylo samo na sebe. Rozum, cit lidskosti a spravedlnosti nahražují sice velikou část všeho, co člověk potřebuje — a ve spravedlivější společnosti to také úplně vyhovuje — avšak dnes jest to nedostatečným!

Literatura dělnictva českého je dosud velice chuda na dobré poučné spisy. Dílem tímto vyplněna zející mezera v duševní naší činnosti. Spisem tímto poskytnuta Vám možnost nahlédnouti do minulých bojů našich předních bojovníků za práva lidskosti — poskytnuta Vám tímto možnost, abyste poznali, jak který sobě otázku sociální demokracie představoval, jak ji zastával a jakých výsledků se dodělal. Poskytnuta Vám možnost učiniti sobě ze všech těch různých taktik směřujících k jednomu cíli úsudek a jeho pro svůj boj využiti a tak nejen sobě, nýbrž i bratřím prospěti.

Soudruzi! Spolek přinesl tím ohromnou peněžní oběť v té naději, že Vámi bude dobrá vůle oceněna a podporována. Nebude zajisté soudruha upřímného, který by sobě této duševní zbraně nezaopatřil a tím dobré věci nepodpořil.

V této naději posíláme dílo toto do světa mezi Vás — a dělnictvo české zajisté nesklame naděje, kterou v ně klade

bratrsky Vás zdravící

Výbor
„Politického klubu dělnického v Čechách"
v Praze.

OBSAH:

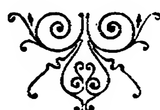
		Str.
	Předmluva vydavatelstva.	
Oddíl I.	*Robert Owen a owenismus*	3
Oddíl II.	*Jindřich Saint-Simon a saint-simonismus*	21
Oddíl III.	*Karel Fourier a fourierismus*	73
Oddíl IV.	*Kommunisté*	102
Oddíl V.	*Ludvík Blanc a jeho návrh organisace práce* . . .	122
Oddíl VI.	*Petr Josef Proudhon. Mutualisté, foederalisté a anarchisté*	138
Oddíl VII.	*Jan Colins a znárodnění půdy*	181
Oddíl VIII.	*Karel Marx a theorie třídního boje*	200
Oddíl IX.	*Demokratické hnutí mezinárodní*	244
Oddíl X.	*Stručné vylíčení dějin socialismu od veliké revoluce francouzské až po naše dni*	274

Století XVIII. zanechalo mnoho otázek a přání nesplněných. Veliká hesla revoluce francouzské: volnost, rovnost, bratrství ozývala se stále řídčeji, stále tišeji. Uprostřed řinčení zbraně dlouhých válek napoleonských vzmohl se militarismus a přivolával zpět dávná hesla a snahy. Zavládla reakce na všech stranách. Jevila se chuť vrátiti se ke starým základům, které zdály se zajišťovati více stálosť pořádku politického i sociálního. Ale úplný krok nazpět byl nemožný. Překážely tomu hlavně dvě moci neustále vzrůstající: věda a průmysl. Ve všech odvětvích vědy dokonal se veliký pokrok na počátku XIX. století, ale obzvláště vyvinula se mechanika, fysika a chemie; stačí připomenouti taková jména, jakými jsou Lagrange, Galvani, Volta, Young, Fresnel, Fourier, Biot, Lavoisier, Dalton, Davy, Berzelius i j. Jestliže ve vědě Francie neustupovala, nýbrž spíše — možno tak říci — vedla Anglii, tato zase nade vši pochybnosť zaujala prvé místo v rozvoji průmyslovém. A co obzvláště vzbuzuje pozornost, je okolnost, že k tomuto velikolepému rozvoji přispěli hlavně ne učenci, nýbrž praktičtí průmyslníci jako Arkwright, Watt, Fulton, Boulton, Murdoch, Wincler a t. d. Účinkem vynálezu Arkwrightova počaly se množiti veliké přádelny; Watt i Boulton zdokonalujíce stroj parní přispěli velice k rozvoji průmyslu továrního; v jejich dílnách Murdoch zavedl poprvé osvětlení plynové. V Anglii právě r. 1804. sestrojena byla první lokomotiva, které bylo možno již užiti k průmyslu, a r. 1810. Wincler založil v Londýně první spolek plynový.

Věda vnikajíc stále více do tajnosti přírody s jedné strany razila cestu positivnímu myšlení a oslabovala theologické názory, s druhé podporovala rozvoj velikého průmyslu, který s rozhodností posléze bořil staré ekonomické základy pořádku sociálního. Jaké měly býti nové základy ekonomické, které by v budoucnosti nahradily staré? Století XVIII. nedalo uspokojující odpovědi. Někteří jen velicí duchové jako Vilém Godwin, Fichte, Staszic, Adam Wawrzyniec, Rzewuski, pod nadšením velikých hesel revo-

lučních, načrtli všeobecnými rysy budoucí základy obrozených společností. Ve Francii mělo se i za to, že možno prý násilným převratem zavésti nový pořádek sociálně-ekonomický. Ale zkoušky nebylo připuštěno. Babeuf i Darthé zaplatili životem chuť provésti ji. Mohla-li zkouška míti zdárný výsledek? Počítajíce všecky případy příznivé i nepříznivé, jest nám vyznati, že to bylo nemožností. Dějiny hnutí sociálního v XIX. století přesvědčují nás o tom ještě více.

Oddíl I.

Robert Owen a owenismus.

I.

Životopis Owenův. — New-Lanark a New-Harmony. — Ruch kooperativní. — Účast Owenova v hnutí dělnickém a poměr jeho k socialistům. — Charakteristika Owena. — Jeho synové.

Divný naskytuje se nám na první pohled zjev. V největším návalu reakce v Anglii objeví se neznámý člověk, původu plebejského, a začíná jako prorok z časů biblických hlásati, že nadešel čas, aby dávný iracionelní pořádek nahrazen byl jiným, a bohatí toho světa, ke kterým se obrací, poslouchají ho, přisvědčují mu někdy, časem ho i hledají jako na př. následník trůnu Mikuláš, knížata rakouští Jan a Maxmilián.

Člověkem tím, prorokem tím — nebo dojista název ten velice hodí se na něj — byl Robert Owen, jehož život krátce vylíčím, užívaje hlavně jeho vlastní autobiografie.*)

Robert Owen narodil se 14. května 1771. v městečku zvaném Newton, ležícím v severní části knížectví Walesu. Jeho otec byl sedlářem a měl spolu obchod železem. Matka pocházela z rodiny majetníků selských a na svůj stav vyznačovala se povyšeností duševní a společenskou. Robert byl sedmým a nejmladším dítkem.

Okolo čtvrtého nebo pátého roku počal již choditi do školy a jevil velikou chápavosť, takže maje 7 let pomáhal vyučovati svému učiteli. Rád četl a četl mnoho; poutaly ho zvláště cestopisy a díla historická.

Velmi časně, asi okolo osmého nebo devátého roku počala mysl jeho pracovati samostatně, především v oboru náboženském. Aby uvažoval v tom směru, k tomu přivedly jej dvě mladé metodistky půjčujíce mu své knihy. Owen takto o tom vypravuje: „Protože jsem byl nábožensky způsobilý, chtěly mne v brzce obrátiti na svou víru. Četl jsem a studoval dané mně knihy s velikou pozorností, ale protože jsem při tom četl také spisy náboženské jiných vyznání, podivil mne nejprve odpor, který byl mezi různými sektami křesťanskými a potom ta smrtelná nenávist, která zavládla mezi židy, křesťany, mahomedány, Indy, Číňany,

*) The life of Robert Owen. Written by himself. Volume I. London 1857.

atd. atd., ano i mezi těmi, které všichni jmenovaní nazývají pohany a nevěřícími. Uvažování o každém positivním vyznání a úkazy smrtelné nenávisti mezi rozmanitými věrami počaly buditi v mém rozumu pochybnosti co do pravdivosti všech těch vyznání.“ (str. 3.)

Maje 10 let malý Robert rozloučil se s rodinou a počal pracovati sám pro svou existenci. Po krátkém pobytí v Londýně, kde měl bratra, dostal místo v krámě Guffogově ve Stamfordě, v Lincolnshire. Guffog měl výbornou bibliotéku, ze které Owen kořistil. „Četl jsem — vypravuje — průměrně okolo pěti hodin denně.“

Okolo čtrnáctého nebo patnáctého roku života vrátil se Owen do Londýna a dostal tam místo, ale nesetrval v něm dlouho a odešel do Manchestru, kde pracuje u rozmanitých osob, nejprve jako pomocník, pak jako společník, obeznámil se důkladně s obchodem a částečně i s průmyslem bavlněným. Pracoval při tom o doplnění svého vychování. „Byl jsem — píše — hochem špatně vychovaným, nemotorným a velmi nedůtklivým na vady svého vychování; nemluvil jsem správně, na způsob walisko-anglického jazyka, kterým se mluví v Newtoně, a který byl špatnou směsicí obou těch jazykův“ (str. 31.). Před dokončeným dvacátým rokem Owen zaujímal již samostatné a důležité místo mezi průmyslníky. Byl rád viděn a přijímán v domech bohatých. On sám však nejvíce tíhnul k učencům, Dru Daltonovi, Coleridgeovi a jiným, s kterými rád mnoho hovořil. Byl nazván i „myslícím strojem“ (the reasoning machine), čímž zároveň byla činěna narážka na jeho názor, že člověk ve svém jednání úplně jest odvislý od přírody a společnosti. Přijat byv do spolku literárně-filosofického v Manchestru rozšířil ještě více své styky ve světě učeném.

Maje okolo 26 let navštívil Glasgow, kde poznal devatenáctiletou dívku Daleovou. Chtěje se o ni ucházeti seznámil se s jejím otcem, majetníkem přádelny v New Lanarku, a počal jménem obchodního spolku, kterému sám náležel, jednati o její získání. Věc přišla ke skutku r. 1797. a sňatek s Daleovou vykonán byl téhož roku, 30. září, jakkoli její otec z počátku protivil se tomu svazku. Až dosud Owen — možno říci — pracoval jedině, aby zajistil si byt nezávislý. Od počátku r. 1800. činnosť jeho počala přibírati ráz veřejný. V tom čase totiž vstoupil do správy přádelny v New Lanarku a stal se hlavním jejím řiditelem. Přádelna ta, založena Daleem na řece Clyde byla v rolnické krajině, jejíž obyvatelstvo zaujato jsouc prací rolnickou málo poskytovalo továrně dělníků. Bylo nutno tedy sháněti je na rozličných stranách a přijímati bez výběru, kromě toho najímáni byli smlouvou sirotci od farních osad aneb obcí. Když Owen ujal se řiditelství přádelny, čítal lid tovární 1300 osob, bydlících s rodinami v městečku a asi 500 až 600 bědných dětí od pěti do desíti let. Různorodý ve příčině původu, jazyka, náboženství, lid ten pověstný byl svou nemravností a ustavičnými spory. Krádeže, pijáctví, prostopášnost zavládly ve velikých rozměrech. Owen ujal se horlivě nápravy tohoto stavu. Vycházeje se stanoviska, které rozumováním i pozo-

rováním byl si utvořil ještě v Manchestru, že člověk není odpověden za své viny, nýbrž spíše že tyto jsou následkem oněch podmínek a okolností, ve kterých dotyčný jednotlivec jest postaven, rozhodl se působiti pro zmravnění obyvatelstva ne systemem trestů, nýbrž staraje se zvýšeným dozorem, zavřením hostinců stížiti možnost konati prostopášné kousky, ukazuje na prospěch poctivého chování, zvykaje jemu lid, číně spolu život pohodlným a příjemným a práci snadnější, odstraňuje hlavnější příčiny zlých náklonností, ale nade všecko racionální výchovou dětí, aby vychován byl dobrý charakter pozdějšího pokolení.

Práce nad lidem prováděná v tom směru a podporovaná nevšedními osobními vlastnostmi Owenovými vydala nad očekávání znamenité ovoce. Lid, který před tím byl pohoršením a nákazou pro celé okolí, stal se mu vzorem a příkladem. Již samo zřízení osady budilo velikou pozornost, shromažďovalo mnoho návštěvníků (každoročně na 2000 osob) a vyvolávalo pochvaly plné nadšení. Kommisse parlamentární volená schválně za tím účelem přesvědčila se o spravedlnosti těch pochval a ve zprávě své r. 1817. dosvědčila, že dobré uspořádání poměrů pracovních v továrně New Lanarku učinilo jí možným přetrvati šťastně krisi průmyslovou, ve které mnoho jiných podniků podobných padlo, a že od patnácti let soudy nezavedly žádné trestní pře proti obyvatelům New Lanarku. *)

Lid New Lanarku r. 1819. čítal 2400 osob.**) Zaměstnaných v továrně bylo 1600—1700. Děti do desíti let nepracovaly v továrně. Počet hodin práce zmenšil Owen ze 16 na 10½. Osada byla přestavěna podle nakresleného plánu, a vystavěny byly pěkné domky dělnické. V samém středu osady stála pěkná třípatrová budova mající v sobě: školu, sál pro čtení nebo modlitby. Škola byla nejhlavnějším předmětem péče zakladatelovy. Majetníci továrny vydávali na ni ročně 700 liber šterlinkův. Vychovávalo se v ní 360 dětí od 2—11 let. Škola rozdělena byla na 5 tříd. V první děti ve věku do pěti let bavily se toliko pod dozorem starších. V ostatních třídách vedle vyučování elementárního bylo vyučováno také hudbě, tancům, gymnastice, zahradnictví a rolnictví. Děvčata kromě toho vyučovala se v šití a chodila pomáhat do obecné kuchyně. Tělesního trestu vůbec nebylo a doporučeno zacházeti laskavě s dětmi. Deputovaní společnosti Leeds, kteří navštívili tu školu, divili se znamenitému zdravotnímu stavu dítek, nevinným jejich zábavám a široké svobodě. ***) Na večer otevírána byla škola na dvě hodiny mládeži, která se tam doučovala v různých odvětvích vědění a kromě toho v tanci a hudbě. Jednou za týden pořádán byl koncert. Vedle školy byla jiná třípatrová budova, ve

*) A Supplementary Appendix to the first volume of the life of Robert Owen. Volume I. A. London 1858.

**) V tomto líčení zřízení new lanarského užívám hlavně popisu samého Owena v British Statesman 9. srpna 1819.

***) Zpráva ta je v „Examen impartial des nouvelles vues de M. Robert Owen et de ses établissements à New Lanark en Ecosse etc. par Henry Grey Macnab etc. Traduit de l'Anglais par Ladébat. Paris. 1821.“ (str. 86.)

které dole byly dvě veliké kuchyně, pekárna, sklady a byt dozorců v. Ve skladištích byly prodávány potraviny i oděv za ceny mírné. Ve vyšších poschodích osobám zralejším otevřeny byly prostranné sály s čítárnou a knihovnou, určené čtenářům a učícím se. Blízko byla zahrada. Každý dělník měl v ní kousek pozemku, který mohl vzdělávati podle své libosti. Na vydržování starců v a chudých srážena byla šestnáctá část z platu každého dělníka. Lékaře platil spolek.

Před Owenem spory náboženské vedly často ke krvavým výstupům v osadě. Owen zabránil tomu zrušiv úplně náboženský ráz školy a rovnými učiniv všecka vyznání t. j. staraje se o to, aby každé mělo svého pastora, a přiznav všem rovné právo k sálu modlitebnímu. Reformator osady New Lanarku — jak jsem již řekl — obracel zvláště pozornost na výchovu dětí a opíraje se o pozorování skoro desítileté napsal rozpravu o vzdělávání charakteru, kterou uveřejnil r. 1812. *) V díle tom setkáváme se se všemi jeho hlavnějšími zásadami, takže v pozdějších spisech — možno říci — je toliko objasňoval a rozvíjel. V díle tom stanoví tři hlavní zásady: první, kterou nazývá zákonem přírody, mluví o úplné nezodpovědnosti mravní člověka; druhá, zákon povah, zní, že povaha vytváří se hlavně výchovou; třetí, zákon zájmů, tvrdí, že štěstí osobní závislo jest na štěstí sociálním, a že tedy sluší společnictví sloučiti s rovností zákonův.

Dílo to, které Owen věnoval tehdejšímu vladaři anglickému, knížeti Kentovi, vyvolalo dvě zprávy rázu skoro úředního. Kníže Kent poručil svému lékaři Macnabovi navštíviti New Lanark a prozkoumati organisaci té osady. Tím způsobem později objevila se tiskem zpráva Macnabova, která odporučovala praktické názory Owenovy, neschvalujíc však jeho theorie. Se své strany lord Liverpoolský, tehdejší náčelník kabinetu, uložil lordovi Sidmouthovi, který taktéž byl v ministerstvě, prozkoumati názory Owenovy. Sidmouth nalezl, že názory ty zasluhují pozornosti a domníval se, že vláda by měla vykonati zkoušku v tom směru.

Popularnost Owenova byla tehda již veliká. Owen vypočítává známosti, které učinil v době od r. 1810.—1815. a za které děkoval svému spisu a zřízením v New Lanarku. Jmenuje arcibiskupy, biskupy, V. Godwina, Thorntona, Roberta Peela staršího atd. „Obzvláště jsem povinen — dodává — připomenouti přátel svých mezi ekonomisty: pp. Malthusa, Jakuba Milla, Ricarda, Jakuba Macintosha, plukovníka Torrensa, Františka Placea a j. a j. Byli to lidé svobodomyslní na svůj čas: přívrženci národní (státní) výchovy lidu, ale odpůrci toho, aby stát dával práci chudým a potřebným výdělku, což mne podivovalo u lidí chtějících výrobu co nejvíce povznésti, neboť dalo by se to vykonati jedině dobrou správou práce veřejné.“ **)

*) „Essays on the formation of character“. Druhé vyd. vyšlo v Londýně r. 1816. p. t. „A new view of society: or. essays on the formation of the human character. Preparatory to the developement of a plan for gradually ameliorating the condition of mankind“. Dokládám se tohoto 2. vyd.

**) The life of Robert Owen (str. 103.).

Owen mocně jsa zaujat svými názory stával se čím dále tím více reformatorem — prorokem, nazýval se „zakladatelem racionálního systému společnosti“ (The Foudner of the Rational System of Society), prorokoval příchod šťastného tisíciletí (Millennium) a až do konce života nedávaje se odrážeti ničím hlásal své zásady, poučoval, vyzýval všecky (vlády, strany, třídy atd.) ke společné práci nad přetvořením společnosti a kořistil z každé okolnosti, která zdála se mu býti příznivou.

Získav ohromné jmění (více nežli půl millionů liber šterl.) důchody své věnoval převážně propagandě a účelům veřejným. Jakkoli nedošel cíle, který si hlavně vytkl, přece činnosť jeho veřejná, jak v oboru theoretickém, tak ve skutečném rozvoji života společenského vážných zanechala po sobě stop. Mnoho přispěl k rozšíření v Anglii škol dětských i vyučovací methody Lancastrovy a Bellovy. Jeho dětská škola v New Lanarku stala se jaksi školkou toho druhu škol (infant shools) ve vší Anglii a potom v jiných zemích evropských. První taková škola založená r. 1819. v Londýně pod protektorátem Broughama, Romilly, Ben Smitha, Macaulaye a lorda Lansdowna, byla zřízena podle školy v New Lanarku a správu její převzal učitel vzdělaný Owenem. Díky návrhům předkládaným a čtyřleté agitaci Owenově parlament r. 1819. obmezil práci denní v továrnách. Hnutí kooperativní v Angli pokládá ho právem za svého iniciatora. Posléze idee jeho částečně provedeny byly v osadách dělnických v Hollandsku a v organisaci výchovy národní v Prusku.

Názory Owenovy počaly buditi ve vší Evropě interess. Znamenitý učenec ženevský, Pictet, přiměl jej navštíviti Evropu nabízeje se mu sám za tlumočníka a průvodce. Ve Francii reformátor náš vešel v bližší styk s Cuvierem, La Placeem a Alex. Humboldtem, ve Švýcarsku byl u pí. Neckerové, pí. Staëlové, u Sismondiho v Ženevě, navštívil ústavy rozmanité, jezdil k Pestalozzimu do Yverdon, v Cáchách podal konanému tam kongressu pamětní spis s výkladem svých zásad; ve Frankfurtě nad Mohanem snažil se nakloniti svým záměrům slavného bankéře Nathana Rothschilda.

Vrátiv se do Anglie organisoval spolky a pořádal četné meetingy v Londýně, v Leeds i jiných místech; r. 1822. a 1823. navštívil Irsko a vida panující tam strašnou nouzi usiloval o uskutečnění svých myšlének, které — podle jeho zdání — jedině mohly zabrániti mnohým bolestným a smutným následkům. Podle přesvědčení Owenova Irsko bylo v lepších podmínkách zeměpisných nežli Veliká Britannie a toliko špatným vládám anglickým vděčila svůj strašný stav hospodářský.

Okolo toho času harmonisté, vyznavači zásad náboženských Jiřího Rappa, rozhodli se prodati svou osadu Harmonii (Harmony) v Indianě (Sev. Amerika) a vrátiti se do Pensylvanie, kde měli osadu do r. 1814. Jednatel, kterému svěřen byl prodej ten, přibyl do Anglie a dověděv se o zřízení společenském v New Lanarku odebral se k Owenovi a navrhl mu koupi osady v Americe. Owen,

který již sám myslil založiti novou osadu, ochotně přistoupil na předložený mu návrh a přibyv v prosinci r. 1824. do Spojených Států koupil celou osadu velmi výhodně za 150.000 dolarův.

Když přijel do Ameriky, předešla jej už jeho sláva; byl tedy přijímán ochotně a posloucháu pozorně. Byl u Johna Damsa, Tomáše Jeffersona, Jamesa Madissona a Jamesa Monroa. Ve Washingtonu vykládal své myšlénky a plány v četném shromáždění za přítomnosti presidenta, většiny zástupců národa, soudců vyššího soudu atd. Slova jeho ozývala se po celých Státech Spojených a budila všeobecný zápal. Víra v něj byla veliká. Avšak nově založená osada, New Harmony, ukázala se pokusem neuskutečnitelným. Po odjezdu rappistův rychle přistěhovalo se do ní nové obyvatelstvo a v říjnu 1825. počet osadníkův obnášel už 900 osob. Odjezd Owenův do Evropy zůstavoval všecko v osadě ve stavu zatímném. Teprve po návratě jeho r. 1826. zaveden byl náležitý pořádek, a věc se dařila dobře, ačkoli z příčin nedorozumění vnitřních bylo nutno několikráte změniti správní formu, a veliký počet nespokojenců odešel z osady. V červenci Owen velmi ještě věřil, že osada jeho rozkvete a stane se mocnou pobídkou k následování. Viděti to mezi jiným i z toho, že na velikém meetingu 4. července ohlásil Deklaraci nezávislosti duševní (Declaration of Mental Independence), kterou pokládal za doplnění Deklarace nezávislosti politické z r. 1776. Deklarace nezávislosti duševní hlásala odřeknutí se privátního neboli individuálního majetku, nevěcných a neracionálních systémů náboženských a manželstva v té formě, která opírá se o majetek individuální a spojuje se s nevěcnými systémy náboženskými.

R. 1827. vnitřní poměry v osadě owenovské počaly přibírati povahu čím dále tím více individuální. Sám Owen přinucen jsa hmotnými zájmy prodával jednotlivé části své osady. V červnu rozloučil se s lidem a odejel zanechav v New Harmony své rodiny. Krátce po jeho odjezdě v osadě všecko se rozešlo, rozpadlo a vrátilo ke starému individualismu.

O příčinách nezdaru plánův Owenových v New Harmony bylo uvažováno velmi mnoho. Příčiny ty byly mnohé: povahy zásadní i z okolností vyplývající. Robert Dale Owen, syn reformatorův, praví (Free Enquirer ze dne 10. června 1829.), že mezi osadníky nebylo ani nezištné práce, ani vzájemné důvěry, ani praktické zkušenosti, ani shody v činnosti. „Byly to skály, na které loď sociální narazila a konečně se rozbila.“

Proč však Owen měl veliký zdar v New Lanarku a neměl ho v New Harmony? Proto, že jinak tu a tam díval se sám na svou činnost, proto že lid osadní také patřil jinak na věci v New Lanarku a jinak v New Harmony. Ve Skotsku Owen byl především průmyslníkem a na druhém místě teprve reformatorem; ve Spojených Státech opačně. V Evropě Owen obě činnosti průmyslnou a reformatorskou spojoval ve své osobě; v Americe činnost průmyslnou zanechal hlavně svým společníkům, a ti spravujíce ji pouze zisk měli na zřeteli. Lid v New Lanarku pokládal to, co Owen činil,

za dobrodiní; podle přesvědčení lidu v New Harmony proklamované zásady a hlásané sliby zavazovaly ho k přiměřenému chování; tam poslouchăno bylo náčelníka osady, tu kladeny byly na něj požadavky; tam v nikom nevznikla myšlénka, že by Owen měl se zříkati ve prospěch spolku svého práva vlastnického, tu otázka vlastnictví velmi brzy počala jitřiti mysli.

Přes zdar v New Lanarku i nezdar v New Harmony více bylo následovníků Owena ve Státech Spojených nežli v Britannii. V této víme toliko o jednom pokusu Abrahama Combea, který zřídil osadu na zásadách owenovských v Orbistonè, malém městečku nedaleko Edinburku. Osada rozvíjela se s počátku, ale se smrtí Combeovou r. 1827. všecko se rozpadlo.

Ve Státech Spojených pokusy byly četné. John Humphrey Noyes (History of american socialismus) nazývá Owena otcem socialismu amerického a vypočítává podle Macdonalda, učně Owenova, organisace, které vznikly pod bezprostředním anebo prostředním vlivem reformatora skotského Organisace ty byly: Yellow Springs Community (Cincinnati); Nashoba, sorganisovaná Františkem Wrightem mezi černochy; Cooperative Society v Pensylvanii; Franklin Community v New Yorku; Blue Springs Community nedaleko Bloomingtonu (Indiana); Forrestville Community (Indiana); Haverstraw Community asi 30 mil od New Yorku; Coxsackie Community nad řekou Hudsonem; Kendal Community blíže Cantona v Ohio. Všecky ty spolky trvaly velmi krátce.

V listopadě r. 1828. jel Owen zase do Ameriky a v Mexiku jednal s vládou o odstoupení země v Texasu k založení osady podle svého plánu. Vláda mexická byla ochotna vyznačiti zemi zdarma, ale vyjednávání rozbilo se posléze z příčiny otázky náboženské. Owen otevřeně vystupoval proti theologům každého druhu. Právě, krátce po vyjednáváních mexických, v dubnu r. 1829., měl proslulý svého času spor náboženský s pastorem Campbellem v Cincinnati. Okolo téhož času jezdil na Jamaiku a St. Domingo. V létě r. 1829. vrátil se do Anglie.

Jestliže zakládání osad rolnicko-průmyslových (cooperative colonies) nenacházelo v Anglii mnoho přívrženců, ruch kooperativní podporován jsa živě Owenem vzrostl tam do ohromných rozměrův a přetrval v celé své moci až do dnešní doby. Díky hlavně pomoci reformatora skotského vycházel denník „Cooperative Magazine“ a zakládány spolky kooperativní. R. 1831. konán byl první kongress kooperativní v Manchestru, druhý téhož roku v Birminghamu, třetí 1832. v Londýně, kde byly zastoupeny 63 spolky. Zkoušeno bylo také užiti zásady kooperace v rolnictví. Učinil to r. 1830. Gordon a kolem téže doby Ord. Mocný rozvoj organisací kooperativních vyvolal r. 1840. v parlamentě prudkou řeč biskupa exeterského, který přehnaně kresle obraz jejich rozvoje volal, že mají svůj parlament, svou vládu ústřední, svůj budžet a panují nad 350 městy anglickými. Owen, kterého biskup exeterský vinil ze snah podvratných, odpověděl na tu řeč manifestem, ve kterém vypočítával své zásluhy a rozvíjel své zásady. Nejvíce povzbuzující

příklad prospěchu spolku kooperativního dal proslulý později spolek tkalcovský v Rochedalle zřízený r. 1843.

Ruch kooperativní má četné vyznavače a silné základy v Anglii. J. Sketchley podal v posledních dobách důkladnou zprávu o něm.*) „S uspokojením — praví — ukázati můžeme na nepochybný fakt zdravého rozvoje spolků kooperativních, které v pravdě pomalu, ale rozhodně šíří se po vší zemi. Spolky ty jsou ovocem velikého hnutí socialistického počatého skoro před 60 lety přítelem lidskosti, Robertem Owenem.“**)

Owen účastnil se všeho, co podle jeho přesvědčení mohlo přispěti k povznesení třídy dělnické. Když péčí Dra. Birkbecka počato zakládati t. zv. mechanics institutes (školy průmyslové), ve kterých dělníkům dostávalo se vyučování i prostředků k němu, Owen spolu se svými přátely přičinil se velice o jejich rozšíření. Díky jeho úsilí v Manchestru vystavěn byl opravdivý palác, v němž byly umístěny učebny a knihovny tamnější průmyslové školy. Nadaud, který sám pracoval po celé večery v knihovně manchestrovské, praví, že okolo r. 1872. bylo v ní 45.000 svazkův.***)

Podle Owena existence četné třídy prostřední mezi vyrábiteli a spotřebovateli pohlcuje způsobem cizopasným značnou část příjmu, právem jim patřícího. Chtěje tedy odstraniti prostřední třídu kupeckou a zavésti spravedlivou výměnu výrobkův, zakladaje ji na množství času věnovaného práci, Owen přičinil se o jednotu spolků kooperativních a organisaci výměny racionální mezi nimi, nazvanou „National labour equitable exchange“. Za tím účelem byl založen veliký bazar, ve kterém ukládány byly vyrobené předměty, a banka, která vydávala poukázky repraesentující cenu jistého počtu hodin práce. Pokus ten se však nezdařil, a r. 1832. stal se bankrot.

Okolo r. 1831. Owen, jak sám o tom vzpomíná,†) založil v Manchestru novou osadu skládající se z 500 lidí. Podrobností však o té osadě jsem nenalezl.

Skoro v témž čase Owen navštívil Francii, Rakousko, Prusko, Bavorsko a Sasko, kde předkládal vládám návrhy ve příčině svých osad a měl v úmyslu odebrati se i do Petrohradu.††) Svědčí to o velikém optimismu socialisty anglického, tím více, že byla právě doba, kdy antagonismus mezi vládami a národy stále více se vzmáhal. Ostatně pozdější chování Owenovo až příliš přesvědčilo

*) „Les Owenistes et les Coopérateurs en Angleterre“ v La Revue Socialiste (Č. 8. 20. června 1880., Paříž) a zpráva o hnutí socialistickém ve Veliké Britannii v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ (Zürich — Oberstrass. I. ročn., 2. polovina, 1880. a II. ročn. 1881.)

**) Jahrb. f. Sozialwissenschaft atd. II. ročn. (str. 207.)

***) Histoire de classes ouvrières en Angleterre par M. Nadaud. Paris 1872. (str. 207.)

†) Lectures on the Rational System of Society atd. By Robert Owen etc. London 1841. (str. 132. a 157.)

††) A Developement of the Principles and Plans on which to establish Self Supporting Home Colonies atd. By Robert Owen. Second Edition. London. 1841. (str. 92.). V díle tom jest autobiografická poznámka autorova.

o tom, že to nebyl člověk politický. Připomíná také návštěvu, kterou prý učinil okolo r. 1838. ve Vídni Metternichovi upozorňuje jej na nezbytnost zajmouti se reformou sociální, aby se předešly nevyhnutelné bouře politicko-sociální.*)

Že Owen nebyl mužem politickým, svědčí jeho chování v dělnickém hnutí anglickém. Není pochybnosti, že přispěl značně k rozvoji toho hnutí. R. 1822. jeho iniciativou založena byla v Londýně „The British and Foreign Philanthropic Society for the permanent Relief of the Working Classes“. (Britská a zahraniční filanthropická společnost pro stálou podporu pracujících tříd.) Spolek ten měl starati se o trvalé zlepšení osudu tříd pracujících, organisuje spolky vzájemné pomoci a spolky kooperativní, které by výchovou, příkladem a prací odstraňovaly zvolna zla způsobená nevzdělaností, zlými návyky, chudobou a nedostatkem zaměstnání.**) Spolek ten jak sám název jeho ukazuje — měl ráz více filanthropický nežli politický. Vidíme též mezi jeho členy velevyslance: ruského, francouzského, španělského, pruského atd., jenerály, plukovníky a rozmanité jiné hodnostáře.

Pod vlivem války mezi toryi a vhigy o reformě parlamentární hnutí dělnické přibíralo ráz politický. I v té příčině Owen — aneb aspoň jeho přívrženci — dali počátek. Jejich péčí r. 1827. založena byla „Národní jednota pracujících“ (National union of the working classes), která žádala o všeobecné hlasovací právo. Po vykonané reformní předloze v září r. 1831. ruch politický oslábl mezi dělníky a na místě jeho vzmohl se ekonomický, a — jak jsme řekli — Owen nemalý na to měl vliv. V tom čase usadil se v Manchestru a hledě dáti ruchu ráz všeobecnější a více kosmopolitický založil spolek „Association of all classes or all nations“. (Associace všech tříd anebo všech národův.) Podle rychlého rozvoje toho spolku s počátku zdálo se, že bude míti ohromné rozměry, ale ukázalo se brzy, že neměl posud půdy pro sebe dostatečně připravené. V tom čase Owen i při svých snahách kosmopolitických neoddaloval se ještě od hnutí dělnického politického a r. 1834. v londýnské manifestaci dělníků vystupoval dokonce i jako jejich delegát.

Zatím hnutí to s počátku málo samočinné a málo uvědomělé dozrávalo a dospívalo čím dále tím větší uvědomělosti. Mnoho v té příčině učinil Irlanďan Feargus O'Connor, zaměstnáním svým advokát. Sepsal t. zv. chartu lidovou (the peoples charter) a rozvinuv širokou agitaci způsobil, že program její přijat byl na 500 meetingách lidu a pokryt 1,280.000 podpisy. Hnutí chartové stávalo se massovým. Opravdivě politický pracovník hleděl by postaviti se mu v čelo a aspoň dáti mu takový směr, aby jeho pomocí dobyto bylo, co bylo v dané chvíli nejdůležitějším a čeho bylo možná dosáhnouti. Zatím Owen postavil se na stanovisko

*) Owen. — Deuxième dialogue sur le systeme social par Robert Owen. Paris, 1848. (str. 13.)

**) Str. 157. Robert Owen's Journal, č. 20., 15. března 1851. Článek: „Socialism in 1823.“

kritické a vyzývaje strany dělnické k společné činnosti hlásal místo blízkých daleké cíle. „A jestliže chartisté dojdou i vítězství, co potom? — tázal se. Či nevzdělaná, demokratická sněmovna lidu dá více lidu, nežli dal a dává nyní kongress americký bratřím našim z druhé strany atlantického oceanu?“*) Podobných otázek v pozdějším čase bylo hojně nadužíváno. Bylo by však možno právem položiti otázku: „A kdo by více dal: či snad nynější vláda anglická, či nynější vlády evropské, či revoluce?“ V revoluci lidu Owen nevěřil a naprosto po ní netoužil, neboť její vlády byly by „nevzdělané a demokratické“. A tak obracel se převážně k vládám existujícím, ano i to dílo, ze kterého vyňal jsem otázku položenou chartistům, věnoval vládám Veliké Britannie, Rakouska, Ruska, Francie, Prúska a Států Spojených. Či snad opravdu pokládal tehdejší vládu anglickou za nakloněnou reformám radikálním? Ani v nejmenším, a soudě z některých úryvků jeho spisův, slušelo by uznati vládu tu za horší jiných vlád „světa t. zv. křesťanského a civilisovaného“. Dojista tato politická nejasnost Owenova byla hlavní příčinou, že jakkoli byl z nejhorlivějších přívrženců návrhu zákona 10tihodinnové práce, přece při volbách do parlamentu r. 1847. nedostal podpory spolků dělnických.

Ačkoliv Owen, zdálo se, lehce vážil řády demokratické, přece s velikou horlivostí snažil se nakloniti svým názorům r. 1846. sněmovnu, která uvažovala o změně ústavy státu New Yorku, a r. 1848. členy revoluční vlády francouzské.

V jakém poměru byl Owen k socialistům?

Až do revoluce francouzské r. 1848. nepočítal se k té straně, jakkoli věděl o hnutí sociálním ve Francii a seznámil se s některými vážnějšími jeho repraesentanty**) a jakkoli již r. 1841. rozeznával tři veliké strany dělnické ve Veliké Britannii a Irsku: ve Veliké Britannii — chartisty a socialisty, v Irsku separatisty (Repealers). „Seperatisté irští, chartisté a socialisté — mluvil ne bez oprávněnosti — mají se ještě mnohému naučiti. Seperatisté irští musí se státi chartistami, chartisté socialisty, socialisté zase musejí státi se racionálními ve svých zásadách, citech a ve svém chování k jiným stranám.“ ***) Píše to Owen stavěl se nad strany. Teprve po revoluci francouzské počal se počítati do tábora socialistického a všechny své dřívější práce nazýval také socialistickými. †) Přes pokročilý věk neustával ve své propagandě a psal úvahy, účastnil se různých meetingů, posléze hleděl nakloniti Košuta, Mazzina a jiné vyhnance zdržující se v Anglii svým názorům. R. 1851. pečoval o to, aby Palác Křišťálový vystavěný v Londýně pro vše-

*) Lectures on the Rational System etc. (str. 109.)

**) Jules Gay v „Le Socialisme rationnel et le Socialisme autoritaire“ (Genève, 1868) praví, že Owen poznal se s Buonarottim (str. 33.) a ovaci učiněné Owenovi Julienem, redaktorem „Revue Encyclopédique“ byli přítomní také Fourier a Raspail (str. 17.).

***) Lectures on the Rational System etc. (str. 99.)

†) Viz jeho denník: Robet Owens Journal, který vycházel od listop. r. 1850. až do konce dubna 1852

obecnou výstavu byl věnován škole, ve které učení konáno by bylo podle zásad racionálných. V následujícím roce uveřejnil i v té příčině rozpravu pod titulem „The Crystal Palace and Education". (Křišťálový palác a výchova.)

Na konec života svého Owen upadá v mysticismus, věří ve spiritismus, čím dále tím více přibírá povahu prorockou. Časopis jeho 1857. vychází pod názvem: „Robert Owen's Millenial Gazette". Třeba při tom uvážiti, že tisíciletí (Millenium), ve kterém mělo se uskutečniti království boží na zemi, hrálo také velikou úlohu v učení rappistův, předchůdcův osady owenovské v New Harmony.

Owen umřel maje 88 let v místě svého narození, Newton, v prvních dnech měsíce listopadu r. 1858. Adin Ballou, z nejznamenitějších náboženských socialistův amerikánských, takto ho charakterisoval: „Robert Owen jest znamenitý charakter. Dobrý ke všem, poctivý bez odporu. Ve filanthropii nezná hranic: v náboženství je — skeptikem; v theologii — pantheistou; v metafysice vyznavačem relativnosti; v mravnosti — všecko ospravedlňuje; v chování k lidem — jako filosof činí ústupky; v socialismu — je komunnistou; v budoucnosti — věří v království boží na zemi; v zájmech praktických — je methodistou; v chování osobním — gentlemanem bez odporu."*)

Starší syn reformatora skotského, Robert Dale Owen, narozený r. 1804. pokračoval v Americe v díle svého otce. Znám jest jako horlivý obránce rovnosti ženy s mužem a jako autor velmi důležitého díla „Fysiologie mravní" (Moral Physiology), ve kterém nebojuje proti theoriím Malthusovým, jest mezi prvními, kteří obracejí pozornost na racionální prostředek upravení vzrůstu lidstva.

Druhý jeho syn David založil si slávu v učeném světě báděními geologickými v Americe.

II.

Spisy Owenovy. — Dvě epochy v rozvoji jeho přesvědčení. — Jeho východisko. — Výchova rozumová. — Nejlepší vláda. — Reforma sociální. — Tři nová učení. — Prvotní části společnosti. — Kritika zřízení nynějšího. — Výroba, rozdělení, výchova a vlády v příští společnosti. — Osada průmyslně-rolnická; zřízení její přechodní a konečné. — Všeobecný pohled na theorii owenovskou.

Owen pozůstavil po sobě mnoho pojednání různé obsáhlosti. Z větší části však opětují pozměněným jen způsobem hlavní myšlénky zásadní, které reformator skotský vyřkl už na počátku své činnosti propagační.

K důležitějším jeho dílům patří: A new view of society atd. (1816.) (Nová tvářnost společnosti), Outline of the rational system of society atd. (Nárys racionálního systému společnosti); Lectures

*) History of americon socialismus. By John Humphrey Noyes. Filadelphia 1870. (str. 88. a 89.)

on the rational system atd. (Čtení o systémě racionálním — 1841.); A developement of the principles and plans on which to establish Self-Supporting Home Colonies atd. (Výklad zásad a plánů, podle kterých sluší uspořádati svépomocné domácí osady. — 1841.); Book of the new moral world (Kniha nového světa mravního, 1836.—1844.); The revolution in mind and practice (Revoluce ve smýšlení a praksi — 1849.).

V rozvoji přesvědčení Owenova spatřujeme jaksi dvě epochy: jednu — do času jeho odjezdu do Ameriky, do New-Harmony, a druhou — od času seznámení se s rappisty. Zřízení vnitřní rappistův a přesvědčení jejich pozůstavila stopy v mysli Owenově, které ke konci jeho života vynikaji stále silněji. V první době převládá svobodomyslnost náboženská; v druhé socialismus.

Východiskem Owenovým jest nezodpovědnost člověka. Člověk jest takovým, jakým jej utvoří a udělají příroda, zřízení společenská a výchova. Člověk osamocený není s to, aby svými silami vytvořil si povahu t. j. „své vlastnosti, mínění, jazyk, zájmy a city“*), jen společnost může utvořiti charaktery jednotlivých lidí.**) A tedy jedině racionální výchova a rozumné vlády mohou dokonati reformy sociální, která záleží v tom, dáti lidem co největší summy štěstí. Owen málo obracel pozornost na činitele přírody (dědičnost), jehož veliký význam však ukázala věda za našich dob. Racionální výchova zakládá se ve vytvoření charakteru a upevnění zásad pravdy. Jest potřeba zdokonaliti všecky fysické, rozumové i mravní schopnosti člověka, neboť to rozhoduje o jeho zdraví, o největším jeho zdokonalení pokrokovém a o trvalém jeho štěstí. Nejšíře vykládá o tom předmětě „Outline of the rational system of society!“ Výchova podle Owena jest nejdůležitějším, téměř rozhodným činitelem pokroku sociálního. „Mínění vládne světem.“ ***) Nevzdělanost a lenivost — dle jeho zdání — splodily hřích a bídu. Vědění a náležité cvičení duše i těla působí pravdu a štěstí†). Vláda — dle Owena — jest také důležitým působivým činitelem. Aby její vliv byl dobrým, jest potřeba vlády také dobré. Měřítkem dokonalosti její jest štěstí ovládaných. „Nejlepší vládou — praví — jest ta, která ve skutečnosti působí co největší summu štěstí pro největší počet lidí“††). Ve svém dlouhém životě však Owen přesvědčil se dostatečně, že existující vlády zcela jinak pojímají svou úlohu. I přestával pomalu věřiti, že by mohly z vlastní iniciativy podstoupiti reformu sociální a domníval se, že jest nutno, aby nejpokrokovější osoby obojího pohlaví neustále, mocně a svorně naléhaly na ně v tom směru.

*) Owen. Deuxième dialogue sur le système social atd. (str. 8.)

**) ‚The character of man is forme for him, and not by him‘ (Člověkovi dělají charakter, sám si ho však nedělá) jest stálým nadpisem denníka Owenova r. 1857.

***) Lectures on an entire new state of society atd. (bez listu titulního) str. 151.)

†) Lectures on the Rational System atd. (178.)

††) A new view of society atd. (str. 129.)

Reforma sociální má míti účelem štěstí člověka. Štěstí se zakládá ve zdraví, dostatku, vědění a dobrotě. Toliko to, co vede ke štěstí celé společnosti, může zajistiti štěstí každému jednotlivci. Čtyři podmínky sociální jsou nezbytny ke štěstí člověka: dobře sorganisované vytváření bohatství; náležitě upravené jeho rozdělení; racionální vytváření povahy člověka od nejmladších jeho let; posléze dobré vlády jak místní tak obecné. Tři nové nauky jsou potřebny, aby se ukázalo, jakým má býti racionální system zřízení společenského: nauka o přirozenosti člověka, nauka o škodlivých vlivech na tuto přirozenost a nauka o společnosti. Poslední nauka jest nad míru důležita. Má „rozložiti společnost na prvotní její částky, odděliti je, prozkoumati minulou i nynější jejich nevěcnost, spolu poznati, jak se mají složiti v pravém poměru, aby utvořily nový, mocný a dokonalejší pořádek sociální.“*)

Společnost — podle Owena — dělí se na čtyři přirozené prvotní části: 1. vytváření bohatství, 2. rozdělení jeho, 3. vychování neboli vytvoření charakteru a 4. vlády místní a obecní. Nehledíce k nepřesnosti výrazův Owenových vidíme, že soustředil svou pozornost na jmenované čtyři činnosti společenské.

Kritiku existujícího pořádku Owen rozvinul podrobně v rozmanitých spisech. Ukáži toliko na hlavní jeho výtky. Třída, která nejvíce přispívá k blahobytu a štěstí společnosti, která vytváří všecko její bohatství, slovem, třída dělnická měla by míti blahobyt zajištěný. Zatím však vidíme něco jiného. Třída ta všeobecně má nedostatek, často i nouzi. Jest to však právě třída největší. Ve Vel. Britannii a Irsku činí tři pětiny všeho obyvatelstva a spolu s chudými skoro tři čtvrtiny. Nemluvě ani o nespravedlnosti takového stavu věci, stav ten jest hrozbou budoucnosti. Podmínky dnešního vytváření a rozdělování národo-hospodářského jsou takové, že stav ten se může jen zhoršiti a posléze způsobí sociální převrat. Stroje hrají tu velikou úlohu: zvětšují ohromně výrobu a tím samým snížují cenu lidské práce. Poměr práce strojové ku práci lidské roste ohromně v neprospěch této. R. 1770. ve Vel. Britannii a Irsku poměr ten byl 4 : 1; r. 1840. — 108 : 1.**) Patrně, že vzrůst výroby za takových podmínek jest nejprospěšnějším tomu, kdo má stroje. Se zřetelem jen na výrobu samu nadsazeno bylo v ocenění prospěchu dělby práce. Jestliže dělba ta překročuje jisté meze, má škodlivý vliv na ty, kteří pracují, a zvláště škodlivo jest oddělení práce duševní od práce ruční.

Nynější rozdělení vyrobeného bohatství jest nespravedlivé a nevhodné. Jedni dostávají příliš mnoho, druzí příliš málo. Příliš

*) A developement of the principles and plans atd. (str. 4.)

**) Owen v počtech učinil malou chybu. R. 1770. obyvatelstvo V. Britannie a Irska mělo 15 mill., z těch 3 milliony pracovaly. Stroje představovaly tenkráte práci 12 mill. lidí. Poměr tedy práce strojové ke práci lidské byl jako 4 : 1. R. 1840. napočítáno obyvatelstva 30 mill. Pracovalo spolu se ženami a dětmi 9 mill. Stroje vykonávaly práce 900 mill. lidí. Poměr tedy práce strojové k lidské činil 100 : 1. — Owen. Deuxième dialogue sur le systéme social atd. (str. 24.). A developement of the principles and plans atd. (str. 27.).

málo dostávají vlastně ti, co pracují nejdéle a nejtíže. To jest příčinou, proč v Londýně na 1,800.000 obyvatelstva, desátá jeho část, tře nouzi, a 50.000 lidí vstávajíce ráno nevědí, kde stráví noc; proč v Glasgově na 280.000 obyvatelstva 30.000 každou sobotu otravuje se kořalkou; proč v Dublině na 250.000 obyvatelstva 60.000 každý rok projde nemocnicí; proč posléze v posledních 30 letech zločiny v poměru k obyvatelstvu staly se četnější v Anglii pětkrát, v Irsku sedmkrát, ve Skotsku čtyřicekrát.*)

Rozdělení společenské jest také u vysokém stupni chybné. Společnost dělí se na třídy, jejichž zájmy jsou si přímo protivné. Mnoho tříd je zbytečných. Především stálé vojsko jest břemenem a citelnou škodou pro společnost. Bylo by lze celou Evropu vyživiti tím, co snědí její stálá vojska a co mohla by vyrobiti prací užitečnou.**) K tomu vojsko rekrutuje se převážně z tříd pracujících. Pouhá existence zvláštní třídy vojenské povzbuzuje a ponouká k válkám, které s každého stanoviska jsou škodlivy. Druhá četná třída kupcův a překupníků jest také zbytečna a škodliva. Již zásada kupecká „kupovati lacino a prodávati draho" nemůže prospěšně účinkovati na společenskou mravnost. Třídy zvláštní kněžská a advokátská působí na společnost také škodlivě. Owen spatřuje neprospěch společenský i ve zvláštnosti stavu lékařského.

Na vady výchovy nynější reformator náš ukázal několikráte. Obzvláště bojoval proti náboženskému rázu výchovy školní, což způsobilo mu nenávist duchovenstva, co však stává se stále všeobecnější zásadou u národův osvícenějších. Podobně kritisuje Owen vlády existující; činí to však častěji po r. 1848., jako na př. v listě ke Košutovi.***)

Jakými mají býti výroba, rozdělení, výchova a vlády ve zřízení budoucím?

Vyráběti jest co největší počet bohatstva quantitativně i qualitativně, co v nejkratším čase, co s nejmenším kapitálem, co s největším šetřením zdraví a příjemnosti vyrabitelův, spolu co s nejširším prospěchem spotřebovatelův. V tom pořádku, který nyní vládne ve Vel. Britannii, 250 osob může býti živo pohodlně na jedné čtvereční míli; až bude zaveden nový pořádek, jedna čtvereční míle vystačí zcela dobře 500 osobám a v pozdějším čase podmínky výroby a rozdělení dají se zdokonaliti do té míry, že čtvereční míle stačiti bude 2000 osobám.†)

Rozdělení jmění má se díti s nejmenší újmou kapitálu a práce a s největším prospěchem vyrabitelův, rozdílečů, vychovatelů, vládcův a vůbec všech spotřebovatelův.

Výchova má se počínati od narození dítěte, má odpovídati jeho přirozenosti a trvati tak dlouho, pokud nedospěje vytknutého cíle. Má býti veřejna. Úkolem její jest vytvořiti v člověku co

*) A developement of the principles and plans atd. (str. 26.).

**) Owen, Deuxième dialogue atd. (str. 13.)

***) Robert Owen's Journal, 15. list. 1851. Č. 55., str. 31. a 32.

†) Outline of the Rational System of Society atd.

nejlepší povahu, dáti mu co nejširší vědění a učiniti jej co nejužitečnějším členem společnosti. Důkladná známost přirozenosti lidské ulehčí umělé vzdělávání charakterův. Výchově racionální jest vždycky šetřiti jednoho z nejdůležitějších zákonů přirozenosti lidské, „že musí člověk milovati to, co jest nejpříjemnějším jeho přirozenosti.“*)

Ve příčině vlád: vlády jest řiditi s vědomostmi nabytými z nauky o společnosti, v duchu ušlechtilé přízně k nutným přesvědčením a citům celku, spravedlivě a důsledně, bez strannickosti, bez použití násilí nebo lsti, ale souhlasně s opravdovou mravností.**) Všickni občané mají býti zavázáni k postupnému řízení vlády, která nemá dávati těm, kteří ji konají, žádného privilegia ani žádné vyvýšenosti. Trestů nemůže býti tam, kde vládne vědomí, že každý člověk jest takovým, jakým jej učiní sama společnost. V nejhorším případě vinník může býti pokládán snad jen za nemocného, kterého jest potřeba léčiti nebo též odděliti od společnosti.

V jaký způsob má býti sorganisována společnost, aby v ní výroba i rozdělení bohatství, výchova i vlády odpovídaly a vyhovovaly potřebám celku? — Toho by se dalo dosíci, kdyby byl přestavěn celý pořádek sociálně-ekonomický podle nového plánu, nejdůkladněji a nejpodrobněji nakresleného ve spisku nazvaném „A developement of the principles and plans on which to establish Self-Supporting Home Colonies atd. Londýn, 1841.***)

Základem nové budovy sociálně-ekonomické má býti osada průmyslně-rolnická, vystačující hlavním svým potřebám. Má býti tak zřízena, aby mohla pohodlně umístiti 2500 osob, zachovávajíc při tom normální poměr číselní mužů, žen a dětí. Prostranství takové obce má zaujímati 2000—3000 akrův. Ve středu té osady stojí domy obytné a veřejné s rozsáhlou zahradou (65 akrů) podle plánů nakresleného autorem a upomínajícího částečně na zařízení v New Lanarku. Najednou však nelze zavésti úplně takové poměry, jaké na konec mají závládnouti mezi lidmi. Dříve nežli výchova rozumová učiní nové pokolení způsobilým ke zřízení budoucnosti, jest nutný stav přechodní, který by usnadnil sociálně-ekonomické přetvoření celé společnosti. V době přechodní odrostlé obyvatelstvo obce má se děliti na čtyři třídy: 1. třída nájemných dělníkův a sluhů (mužů dvakrát tolik co žen) placených ročně po 25 librách šterlinků; 2. třída kandidátů na členy obce placených ročně 65 librami; 3. třída členův obce, pracujících v ní, řídících její záležitosti a účastnících se ve všech jejích výhodách; posléze 4. třída rodin neb osob neodvislých, které by přizpůsobíce se k pravidlům v obci platným v ní pracovaly a účastny byly jejích výhod. Za příčinou dobré správy mají býti při vládě tato oddělení: 1. Oddělení rolnictví a zahradnictví, 2. řemesel a průmyslu, 3. obchodu, 4. hospodářství domácího, které má zahrnovati: topení, větrání,

*) Lectures on the Rational System atd. str. 93.

**) A developement of the principles and plans atd. str. 53.

***) K tomu spisku jsou přiloženy kreslené plány.

osvětlování, čištění a opravu domů obytných a veřejných, správu kuchyní a jídelen obecných, dodávání oděvu, prádla a jiných potřebných věcí, praní a sušení prádla, udržování ložnice v náležitém pořádku, 5. zdraví, t. j. léčení nemocných a předcházení nákaz jakož i chorob, 6. policie, které má býti odevzdáno osvětlování a čištění zahrady, správa cest a zdí, ochrana od ohně a obrana majetku obce od loupežnictví zevnitřního, 7. výchovy neboli vytváření charakterů; do tohoto oddělení má také patřiti pořádání zábav veřejných.

Výchova každého dítěte má se zakládati na tom, 1. aby v něm byly vypěstovány dobré stránky charakteru, aby učiněno bylo způsobilým k ušlechtilým návykům, aby byla sesílena jeho organisace tělesní, docíleno při něm pěkného vzezření a obratnosti spolu aby přiučeno bylo střízlivosti; 2. aby naučilo se plynně čísti, psáti a počítati; 3. aby mu byly dány počátky nejužitečnějších nauk, počítajíc v to i mechaniku a chemii; 4. aby připraveno bylo prakticky k rolnictví, k některým řemeslům a domácímu hospodářství; je potřeba zaměstnání ta učiniti rozmanitými v ten způsob, aby rozvíjela i rozumové i fysické schopnosti dítěte; 5. posléze, aby v dítěti vytvořilo se sebevědomí, a poskytnuto mu bylo znalosti přirozenosti lidské, směřujíc vždy k tomu, aby utvořila se z něho bytost rozumná, milující, dobrá a přející všem.

Obec spravuje obecní rada, do které vcházejí všichni její členové ve věku od 30—40 let. Všecka oddělení jsou pod bezprostřední správou kommisse zvolené radou obecní podle napsaného řádu. Oddělení zevnitřní nebo zahraniční (external or foreign) spravují členové ve věku od 40—60 let.

Kdyby rada obecní vzbuzovala správou svou nespokojenost, svolá se valné shromáždění všech členův od 16 do 30 rokův. Shromáždění to prozkoumajíc pokojně a trpělivě chování rady obecní může jmenovati správu dočasnou a povolati do ní jak starší (okolo 60 let), tak mladší (od 16—30 let) členy. V přechodní však době jest potřeba správu co možná nejvíce zjednodušiti. Dostačí, když všickni dorostlí členové zvolí si jednu osobu, nejzpůsobilejší spravovati a říditi záležitosti obce, a ta vybere si sama komitét pomocný (Commitee of Aid) ke správě oddělení. K přijetí nových členů zapotřebí jest svolení tří čtvrtin všech členův osady svolaných k valnému shromáždění. Každý z členů má právo opustiti osadu, kdy chce, a gubernator (governor) s komitetem mají mu určiti jistou náhradu poměrně k zásobě hotovosti pokladní. V budoucím zřízení obě pohlaví mají dostávati jednostejné vychování a míti rovná práva. Dvě osoby chtějící spolu vstoupiti ve svazek manželský ohlašují to veřejně dvakrát v mezeře tříměsíční; ohlášení ta vepsaná do knihy jsou aktem manželství. Rozvod spojen jest tolikéž s dvojím ohlášením v mezeře šestiměsíční; výchova a živení dětí patří společnosti. Posléze v budoucím zřízení majetek soukromý stane se bezužitečným; společnost pak nemá se děliti jako nyní na rodiny, nýbrž na kommuny neboli na spolky (communities or associations). To jsou hlavní rysy

Owenova zřízení společenského. V rozmanitých spisech Owenových ovšem setkáváme se s jistými rozdílnostmi v popisu toho zřízení, ale rozdíly ty nejsou důležity.

Jak vidíme, názory Owenovy jsou společné i jiným socialistům, a proto plným právem náleží přičísti jej k nim. Sám Owen v pozdější době pokládal sebe také za socialistu, nesouhlasil však s těmi, kteří hlásali nenávist tříd a domníval se, že opravdový socialismus má dýchati láskou ke všem bytostem lidským.*) Owen pokládá za svého předchůdce Johna Bellersa, který psal koncem XVII. stol. S větším však právem mohl by ukázati na Tomáše Mora a Morellya. U těchto dvou spisovatelů nacházíme velmi vážnou — dle mého názoru — myšlénku zřízení takové kommuny, která by práci rolnickou spojila s prací průmyslovou. Owen nerozvinul toho themata s takovou silou a znalostí, jaké by se bylo lze u něho nadíti. Vůbec theoretická část učení jeho slabší jest nežli praktická. Nedostává se mu při tom širšího názoru na jevy politicko-sociálního života. Pocházelo to ve značné části z malé známosti dějin všeobecných. Proto také nazírání jeho na minulost je velice jednoduché: v minulosti — podle jeho mínění — všecko bylo nevěcné, neracionální. Jakkoli vyznával nezodpovědnost člověka t. j. závislost jeho vůle na okolnostech jej obklíčujících, přece až příliš veliký vliv přikládal vůli lidské na budoucnost dějinnou. Bylo potřeba jen — podle jeho přesvědčení — zavésti jakýmkoli způsobem poměry racionální, a loď lidstva plnými plachtami vpluje prý na nekonečný ocean všebecného zdaru.

III.

Vyznavači Owenovi ve Francii a Němcích. — Dva směry owenismu v Anglii: ekonomický a filosofický. — Kooperace. — Dr. H. Travis.

Učení Owenovo nalezlo nejvíce stoupenců v Anglii a v Americe. Ve Francii, jakkoli Fourier připisoval nezdar svých plánů všeobecnému obírání se filanthropův Owenem, vidíme jen několik význačnějších jeho vyznavačův: Juliena, redaktora „Revue encyclopédique“; Josefa Reya „Lettres sur le systême d'Owen“ (Listy o systemu Owenově 1828.) a Julia Gaya, který oženil se v Anglii se slečnou D. Véretovou, vyznavatelkou zásad Owenových. Gay jest autorem spisku: „Le socialisme rationel et le socialisme autoritaire“ (Socialismus rozumový a socialismus autoritativní 1868.). Gay nazývá Owena zakladatelem socialismu rozumového naproti francouzskému, který — dle jeho mínění — má povahu autoritativní. Gay konečně jde v negaci dále nežli Owen, myslí však při tom, že důkladně jen tlumočí doktrinu svého mistra. V Němcích vyznavačem zásad Owenových byl Werner, který sorganisoval v Reutlingách (ve Virtembersku) proslulý svého času dům bratrstva (Bruderhaus).

*) Robert Owen's Millenial Gazette etc. Socialism, Secularism and Spiritualism (str. 82.)

V Anglii — jak jsem se už zmínil — owenismus rozštěpil se jaksi na dva směry: ekonomický a filosofický. První objevil se v kooperaci, která nabyla ohromných rozměrův a stále se rozvíjí. Sketchley sestavil přehled spolků kooperativních od r. 1874. do 1879. včetně, sám však praví o něm, že není důkladným, protože ne všecky spolky uzavírají ročně své bilance. Z přehledu toho vidíme, že počet členů těch spolků neustále vzrůstal až do r. 1879., ve kterém pozorujeme jeho zmenšení; bylo-li skutečné či jen zdánlivé, autor nevysvětluje. Podle toho přehledu r. 1874. napočítáno bylo spolků 1026 s 412.252 členy a s 3,903.608 librami šterlinků kapitálu; r. 1878. — 1181 spolků s 560.703 členy a s 5,728.827 libr. št. Jest třeba však dodati, že kooperace anglická časem ztratila v sobě prvotní snahu sociální a vzala na sebe ráz výlučně hospodářský.

Filosofický směr owenismu rozvíjí hlavně Dr. H. Travis. Nejdůležitější jeho dílo v té příčině jest „Rukověť učení sociálního“ (1877.). Travis liší se trochu od Owena v nazírání na hlavní otázku — otázku nezodpovědnosti člověka. Přijímá právě tak jako Owen, že povaha každého člověka jest výtvorem jeho temperamentu a vlivu společenského; činí však tu změnu, že člověk výchovou, především však vytvořením své vlastní vůle získává jistou schopnost kontrollovati, zdržovati a povzbuzovati se a tak stává se jaksi mravně zodpovědnou osobou. Obroditi proto může společnost — podle Travisa — jedině dobrá a racionální výchova.

Oddíl II.

Jindřich Saint-Simon a saint-simonismus.

I.

Šlechtický původ Saint-Simonův. — Jeho mládí, služba vojenská v Americe, náklonnost k zaměstnáním průmyslovým. — Chování jeho za revoluce francouzské a process s Redernem. — Opětné jeho vzdělávání se rozumové. — První spisek. — Chudoba Saint-Simonova. — Jeho process. — Poměr k Aug. Thierryovi a Aug. Comteovi. — Pokus sebevraždy. — Olinde Rodrigues. — Obrat náboženský Saint-Simonův a jeho smrt.

Saint-Simon žil a působil současně s Owenem, s tím však rozdílem, že v téže době, kdy sláva Owenova rozšířila se po světě, neuznaný a zmučený pokořením geniální myslitel francouzský sáhl si v zoufalství na svůj život.

Avšak přirovnáváme-li myšlénkové dědictví Owenovo a Saint-Simonovo, nelze neviděti veliké povýšenosti druhého. Owen nade vši pochybnost talentovaný a nadaný ve vysokém stupni zdravým úsudkem byl především praktikem. Saint-Simon naopak vyznačoval se schopnostmi theoretickými. Jeho theorie také vyznačuje mu místo mezi genii lidstva, ne však theorie sociální, jakkoli je také důležita, nýbrž theorie filosofická. Saint-Simon zavedl moderní směr positivní vytýkaje jeho vůdčí myšlénku a naznačuje vážnější jeho úkoly. Auguste Comte, rovněž geniální myslitel, jest konec konců dědicem Saint-Simona.

Jindřich Claudius hrabě Saint-Simon narodil se v Paříži 17. října 1760.*) Matka jeho byla také z rodu Saint-Simonův. Jindřich byl nejstarším z osmi dětí. Rod jeho vyznamenával se starobylostí, velikou váhou společenskou a velikými schopnostmi rozumovými. Saint-Simonové odvozovali původ svůj od hrabat Vermandois, pánů na Saint-Simoně,**) kteří byli prý potomky Karla Velikého. Měli rozsáhlé statky. Po smrti Ludvíka XIV. ve vladařské radě zasedal děd Jindřichův, Ludvík de Rouvray, kníže ze Saint-Simona, znamenitý spisovatel, autor cenných, ostrých a pěkným slohem psaných „Pamětí“, které byly teprve v poslední době celé vydány. „Byl

*) Saint-Simon několikrát nakreslil krátký nárys svého života; životopis ten je v XV. sv. spisů jeho (Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin).

**) Městečko nad Sommou v Pikardii.

to svého času — praví Jindřich — jediný šlechtic, který zachoval dávný charakter feudální a ukázal opravdovou samostatnost“. Atmosféra rodová vyryla mocnou známku na Jindřichovi: odtud vysoké jeho mínění o jeho poslání v lidstvě, odtud šetrnost k minulosti dějinné, odtud uznání velikých zásluh feudalismu, k jehož založení přispěl také mocně zmíněný jeho praotec, Karel Veliký. Cit povýšenosti šlechtické vyzradil se mimovolně v listě jeho synovci, kde připomíná, že největší myslitelé jako Galilej, Bacon, Cartesius a Newton byli šlechtici.

Již jako děcko ukazoval mnoho síly charakteru a jistou samostatnost mysli. Vypravuje se, že maje třináct let odepřel jíti k první zpovědi, protože nevěřil v její platnost, co prý rozhněvalo otce jeho do té míry, že nařídil zavříti ho do vězení Saint Lazare. Na vzdělání jeho měl veliký vliv d’Alembert, kterému ponejvíce vděčil za svou náklonnost ke studiím filosofickým. Obíraje se myšlénkou učiniti pro lidstvo něco velikého pracoval mnoho nad sebou. Jeho životopisci praví, že sloužící budící ho časně z rána k práci opakoval z jeho nařízení tato slova: „Vstávejte, pane hrabě, máte před sebou veliké věci!“

Jeho postavení společenské samo odkazovalo jej na stav vojenský, a vojna a samostatnost v Americe severní otevřela mu k němu pěknou cestu. Vyznamenal se čestně dne 17. října 1783., kdy Washington přinutil Cornwallisa vzdáti se. Ale Saint-Simon nehodil se povahou svou za vojáka; bojoval, neboť účelem války byla svoboda, ale válka sama zdála se mu býti tím, čím v pravdě jest — pozůstatkem barbarství. V Americe již dospěl toho přesvědčení, že ne válka, nýbrž průmysl má býti pravým cílem člověka a lidstva, a že revoluce americká v té příčině právě zvěstovala novou eru politickou. „Listy Američanovi“*) svědčí, že poměry ekonomicko-sociální v Americe zanechaly veliký vliv v mysli Saint-Simonově.

Navrátiv se do Francie Saint-Simon obdržel hodnost plukovníka. Maje mnoho času volného navštěvoval mathematický kurs Mongeův. Poněvadž však povolání vojenské zdálo se mu býti zahálčivým a vábila jej zaměstnání průmyslová, vystoupil z vojska.

Potom vidíme Saint-Simona r. 1785. v Nizozemsku a r. 1787. ve Španělsku, kde vešel v úzký styk s Františkem hrabětem de Cabarrus, znamenitým finančníkem, který zavedl assignaty a založil banku sv. Karla ve Španělsku. Zanášeje se plány velikých prací průmyslových — v Americe byl již předložil místokráli mexickému plán prokopati kanál panamský — nyní účastně se záměru vlády španělské spojiti průplavem Madrid s mořem, vypracoval dotyčný návrh, který však přes podporu Cabarrovu byl zavržen. Podnikavost jeho nedávala mu býti spokojeným. Odebral se tedy

*) Pochybnost, byly-li „Listy“ ty prací Saint-Simonovou, mizí rozhodně dle mého zdání 1. tím, že mají v sobě podrobnosti životopisné ze života autorova a 2. že učenníci jeho počítají práci tu mezi jeho díla. Ve velikém vydání děl Saint-Simonových a Enfantinových — „Lettres de Henri Saint-Simon à un Américain“ jsou v XVIII. svazku.

do Andalusie a tam sorganisoval dopravu poštovními rychlíky podle dopravy, která byla již ve Francii.

Revoluce francouzská s počátku přivábila činnou povahu Saint-Simonovu. Vrátiv se do Francie usadil se na svých statcích a bral činné účastenství v ruchu volebním. Úpadek feudalismu byl v jeho očích nevyhnutelným. Sám dokonce redigoval adressu na Shromáždění Národní, ve které bylo žádáno za zrušení titulů šlechtických. Šlechtický však jeho původ stal se potom příčinou, že bylo mu zůstávati stranou. Revoluce zatím zničivší finančně jeho matku, která věnem přinesla značné statky jeho otci, otřásla jeho postavením hmotným a přinutila ho přemýšleti o zabezpečení své budoucnosti. Vešel tedy ve spolek s Prušákem hr. Redernem, s kterým se byl seznámil v Madridě a s kterým — jak se mu zdálo — spojovaly ho jisté společné záliby filosofické. Získávali spolu statky národní, parcellovali a prodávali. Spekulace ta přinášela jim veliký zisk. Ale spolek s Redernem nepřinesl prospěchu Saint-Simonovi. Vládě terroristické zdály se býti podezřelými blízké jeho styky s diplomatem pruským, i bylo poručeno uvězniti ho. Vypravuje se, že byv varován majitelem hôtelu, ve kterém bydlil, šťastně unikl, ale když potom byl uvězněn majitel, který obviněn byl, že usnadnil Saint-Simonovi útěk, vrátil se do Paříže a sám se vydal do rukou vlády. Ve vězení strávil 11 měsíců: nejdříve v St.-Pélagie, potom v Luksemburku. Tam přemýšlel o svém životě, o revoluci, o přeměnách politických a uvažoval, na jakém poli může přinésti lidstvu největší užitek. Tehda právě „v nejkrutější době revoluce“ praví Saint-Simon svému synovci — „jedné noci, kdy jsem byl ve vězení luksemburském, zjevil se mně Karel Veliký a řekl mně: ‚Co svět stojí, žádná rodina nedožila se toho vyznamenání, aby vydala největšího bohatýra a největšího filosofa. Vyznamenání to potká můj rod. Synu, zdar tvůj jako filosofa vyrovná se zdaru mému jako vojáka a politika.‘*) Spekulace, kterou prováděl s Redernem, vzala po 9. termidoře (27. červenci) ještě větší rozměry, protože přála jí ještě ta okolnost, že skutečná cena assignatů byla o mnoho menší nežli nominální. Při zrušení spolku, které se stalo r. 1787. na přání Saint-Simona, byl, jak se zdá, zkrácen, ačkoliv obdržel v každém případě značnou summu 144.000 franků. „Zklamal jsem se — stěžoval si potom Saint-Simon — ve svém společníku; domníval jsem se, že jde se mnou, za tím cesty naše byly různy: on šel za majetkem, já však vystupoval jsem na točitou horu, na jejíž vrcholu byla svatyně slávy.“ **)

Aby vykonal své poslání filosofické, na něž myšlénka vyvolala vidění ve vězení luksemburském a stále více ovládala jeho mysl, rozhodl se prostudovati opětně veškeren obor nauk a osvojiti si konečně resultáty nejnovější vědy způsobem co nejsnadnějším a nejjistějším. Za tím účelem — jak praví — se oženil a otevřel dům svůj učencům. Slyšme, co sám praví o tom druhém svém vzdělávání, které počal ve věku 38 let.

*) Str. 101. XV. Volume. Lettre à son neveu (Viktor de Saint-Simon).
**) Str. 67. XV.

„Hned po rozejítí s Redernem — píše — pojal jsem myšlénku raziti rozumu lidskému novou dráhu, dráhu fysicko-politickou. Pojal jsem myšlénku vésti vědu dále a dáti v tom iniciativu škole francouzské. Předsevzetí to vyžadovalo přípravné práce. Bylo mi začíti studovati vědy přírodní, poznati jejich stav přítomný a za pomoci bádání historických pochopiti, v jakém pořádku nastupovaly objevy, které obohatily vědu. Abych to poznal, nepřestával jsem na pouhé práci v knihovnách; počal jsem na novo své vzdělávání, chodil jsem na přednášky nejznamenitějších professorův; bydlil jsem naproti škole polytechnické; spřátelil jsem se s některými professory té školy; přes tři léta hleděl jsem nabýti vědomostí jedině v odvětví věd filosofických. Vydával jsem hojně peněz, abych nabyl vědomostí; výborná tabule, dobré víno, veliká upřímnost k professorům poskytovala mi všelikých usnadnění, jakých jsem si mohl jen přáti. Bylo mi přemoci mnohé obtíže. Mozek můj ztratil už svou tvořivost; nebyl jsem už mlád. Ale s druhé strany měl jsem na své straně značné výhody. Vykonal jsem veliké cesty: vešel jsem ve styk s mnohými učenými osobami; obdržel jsem prvé vzdělání pod vedením d'Alemberta, vzdělání, které obetkalo mou mysl sítí metafysickou tak hustou, že žádný důležitý fakt nemohl se jí vyhnouti. R. 1801. odstěhoval jsem se od školy polytechnické a ubytoval jsem se u školy medicinské. Vstoupil jsem ve styk s fysiology a rozešel jsem se s nimi teprve, když jsem důkladně poznal hlavní zásady ústroje těl organických. Přestav studovati fysiologii vyjel jsem za hranice. Mír zjednaný v Amiensu dovolil mi odebrati se do Anglie. Cílem mé cesty bylo dověděti se, zdali Angličané nezabývali se otevřením nové cesty, kterou jsem měl v úmyslu vytknouti. Přinesl jsem z té země přesvědčení, že obyvatelé její neřídili svých prací k cíli fysicko-politickému, že nezabývali se reorganisací systémů vědeckých a že v dílně své neměli žádné nové zásadní myšlénky. V krátce odebral jsem se do Ženevy a navštívil jsem část Němec. Nabyl jsem z té cesty přesvědčení, že v zemi té všeobecná část vědy byla ve stavu dětství, neboť opírala se o zásady mystické.“ *)

Za pobytu Saint-Simona v Ženevě r. 1803. vyšel první jeho spisek p. t. „Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains“ (Listy obyvatele ženevského k vrstevníkům). Zůstal však naprosto nepovšimnut, i sám autor ho potom nevzpomínal. Nacházíme v něm jako v zárodku myšlénku filosofie positivní a názor jeho náboženský. Co do názorů sociálních, ty doznaly v pozdější době příliš vážných změn, aby bylo možná je nalézti — jako činí někteří — v tom spisku.

Způsob vzdělávání užitý Saint-Simonem nepochybně po stránce rozumové byl velice jemu prospěšný, ale stál ho velmi mnoho, zbavil ho totiž krbu rodinného a zničil jej hmotně. Oženiv se bez opravdové náklonnosti Saint-Simon již v následujícím roce rozvedl

*) Užil jsem tohoto úryvku podle vydání Rodriguesa (str. XX.), který sestavil vypravování to z několika listů Saint-Simonových.

se se ženou.*) Život stkvělý, štědrost vůči učencům (podporoval geometra Poissona), cesty — zničily ho úplně. R. 1805. byl přinucen přijati bídné místo kopisty v zastavárně, kde za 9 hodin denní práce dostával ročně 1000 frankův. Nemaje času ve dne psal své rozpravy v noci. To ho velice trápilo. Diard, bývalý jeho sluha, dověděv se o tom, setkav se s ním jednou řekl mu: „Pane! místo, které zaujímáte, není hodno ani vašeho jména, ani vašich schopností; prosím vás, přestěhujte se ke mně; můžete užívati všeho, co mně náleží; budete pracovati podle své záliby, a lidé vás ocení“. Saint-Simon nabyl tedy zase volnosti a práce. Diard poskytl mu i nákladu na druhou jeho důležitou práci, která vyšla r. 1808. p. t. Introduction aux travaux scientifiques du dix-neuvième siècle. (Úvod do prací vědeckých 19tého století). Odpovídaje jaksi na přání Napoleonovo projevené v Institutě, aby mu tento představil současný stav věd a prostředky, kterými by bylo možno přispěti k jejich pokroku, v díle tom Saint-Simon nakreslil hlavní zásady filosofie positivní, které potom Comte rozvinul a sestavil v celek vědecký. Další částí předběžné práce byly Lettres au Bureau des longitudes. Rozpravy ty však nepřinesly autorovi ani slávy, ani prospěchu peněžitého. Ustavičné války v Evropě nebyly příznivy ruchu duševnímu. Jediný užitek z těch rozprav měl autor — jak sám praví — ten, že přispěly znamenitě k jeho vzdělání.

Se smrtí Diardovou Saint-Simon znovu ocitl se v těžkém postavení. Obrátil se k Redernovi, s počátku se domáhaje částky jemu patřící, potom prose ho toliko „o chléb, nezbytné knihy a pokojík“; ale tvrdý Prušák drsně mu odepřel nazývaje jeho názory tlacháním a jej sama neznabohem a nechtěl slyšeti o nabízeném mu smírčím soudě. „Lépe je míti za společníka takového neznaboha jako jsem já — psal Saint-Simon naposledy Redernovi — nežli takového svatouška jako jste vy.“**)

R. 1813. hmotný stav Saint-Simonův opět se zlepšil. Rodina vyměřila mu skrovnou pensi, a přátelé jeho těšíce se, že vyvázl z těžké choroby, do které byl upadl, podepřeli jej penězi a povzbudili k dalším pracím. V krátkém čase napsal dvě rozpravy, nebo lépe myšlénky k obšírným pracím: Mémoire sur la science de l'homme a Travail sur la gravitation universelle. Zatím peněžité prostředky byly úplně vyčerpány, a Saint-Simon upadl ve velikou bídu. Tehdy právě posýlaje opisy svých rukopisů rozmanitým bohatým lidem žaloval v listech na to, že již tři neděle jí suchý chléb a pije vodu, že pracuje v chladném pokoji a že prodal poslední košili na zaplacení útrat vzniklých opisováním rukopisův.

*) Jsa v Ženevě Saint-Simon prý požádal o ruku slavné paní Staëlové. Žádost svou projádřil tímto podivným způsobem: „Paní, jste neobyčejnou ženou v tomto století, já jsem neobyčejným mužem; spolu splodíme dítě ještě neobyčejnější!“

**) Str. 135. XV. sv.

V počtu osob, kterým Saint-Simon poslal svou práci „Mémoire sur la science de l'homme“, byl pozdější historik Jakub Mikuláš Augustin Thierry. Thierryovi bylo právě tehda 19 let. Unesla jej poslaná jemu „historie pokroku rozumu lidského spočívající na faktech a plná myšlének nových a pěkných —“ jak se vyjádřil v listě svém ze dne 13. ledna r. 1814. Seznámil se tedy s jejím autorem a ještě téhož roku vydali společnou práci p. t. „Reorganisation de la société europèene“ (Reorganisace společnosti evropské), na které Thierry se podepsal jako žák Saint-Simonův. Kniha tá obrátila na sebe pozornost: vláda francouzská hleděla rozličnými způsoby překážeti jejímu rozšiřování. Hlavní její myšlénka byla, že snad nejlepším zřízením bylo by takové zřízení, ve kterém by národové evropští spravovali se svými parlamenty a vedle toho měli jeden všeobecný parlament k rozsuzování sporů mezinárodních. Byla to prvá myšlénka foederalismu parlamentárního v Evropě, ve které však autorové „Reorganisace společnosti lidské“ nevšimli si demokratického směru svého času, třebas ve druhé své práci uveřejněné v květnu r. 1817. v listě Saint-Simonově, „L' Industrie“*) Thierry ukázal již větší porozumění své době, poznamenávaje že politika, která byla kdysi majetkem kabinetů, stala se po revoluci francouzské podílem národův samých. R. 1815. Saint-Simon a Thierry vydali spolu spisek p. t. „Opinion sur les mesures à prendre contre la coalition de 1815.“ (Jakých prostředků mělo by se užiti proti koalici r. 1815.), ve kterém radili národu francouzskému sblížiti a dorozuměti se s národem anglickým. Již v díle o reorganisaci společnosti evropské slibovali Francouzům učiniti společný s Angličany parlament. Vůbec Saint-Simon i simonisté byli stálými přívrženci úzkého spolku s Anglií. Poměr, který byl mezi Saint-Simonem a Thierrym, byl velice oběma prospěšný: Thierry pracuje speciálně o historii přinesl Saint-Simonovi hojný materiál historický; Saint-Simon pak dal směr filosofický i sociální historickým bádáním Thierrovým, co učinilo ho — možno říci — nejsympathičtějším ze současných jemu historiků francouzských. Poměr ten přerval se r. 1817. Saint-Simon až příliš přesvědčen jsa o své neomylnosti nesnesl opposice. Pobouřen jsa hádkou, pravil s patra ke Thierryovi: „nerozumím spolku bez vlády“. — „A já — odpověděl Thierry — nerozumím spolku bez svobody“. A spolek dvou velikých duchů se rozpadl.

Stav materiální Saint-Simonův byl pořád nejistý. Po návratě Napoleonově z ostrova Elby obdržel sice přičiněním ministra Carnota místo bibliotékáře Arsenalu, ale ztratil je brzy s pádem císařství. Žil potom z předplatného svých listův a z podpor, které mu byly posýlány.

V témž roce, kdy přerušily se jeho styky s Thierrym, nalezl nového velmi horlivého učně v pozdějším znamenitém filosofovi, Augustu Comteovi. Dvě léta Comte se zbožnou úctou poslouchal

*) L' Industrie ou Discoussions Politiques, Morales et Philosophiques dans l' intérêt de tous les hommes livrés à des travaux utiles et indépendants.

svého mistra, ale potom čím dále tím více různil se s ním ve mnohých názorech. Poměr však vzájemný trval ještě několik roků, jakkoli nebyl už docela upřímný. Saint-Simona bolelo, že Comte neuznával v něm autority genia prvního řádu; Comteovi se zase zdálo, že Saint-Simon překážel rozhlášení jeho jména. Dvě velice ctižádostivé povahy nemohly déle setrvati v dobrém k sobě poměru. Saint-Simon prohlásil, že spolek mezi nimi přestává, protože Comte nechce poddávati se jeho vedení. Comte mlčky odešel. Rozchod tento přivodil za sebou i jistou vzájemnou hořkost.

V době svých styků s Comteem Saint-Simon rozvinul úplně své názory průmyslové. Hleděl totiž získati bankéře a větší průmyslníky k nové činnosti politické, na kterou jim poukazoval. Ti poslouchali ho, podepisovali se i na ohlašované jím spisy, ale zůstávali lhostejnými ke všemu jeho učení. Když však počal se jeviti čím dále tím větší jeho rozpor s theologií, zalekli se a v listě k ministru policie na konci říjnu r. 1817. osvědčili, že upisujíce příspěvky na vydání spisu naprosto nevěděli, co má obsahovati. Přes to Saint-Simon neustával ve své agitaci. Řadou tištěných listů nakloňoval průmyslníky k činnějšímu vystupování; povzbuzoval ministry, aby podjali se úlohy reformatorské; ukazoval králi, jaká má býti jeho politika, chce-li zabezpečiti dynastii Bourbonův. Jedna jeho brožura, kde srovnával Bourbony a Stuarty (Des Bourbons et de Stuarts [O Bourbonech a Stuartech] 1822.) byla skonfiskována. Měl i politický process, který však se skončil jeho osvobozením. Process ten obrátil na něj pozornost demokratův pokrokových, obzvláště mladého Bazarda. — V tom čase Saint-Simon zavedl styky s časopisem „Censeur eyropéen“ a spřátelil se s B. Constantem, Pavlem Ludvíkem Courierem a znamenitým básníkem Bérangerem.

Bazard v životopise Saint-Simonově (Biographie portative des contemporains): „Vida se jednoho dne opuštěným ode všech, i od těch, které nejvíce miloval a kteří měli vůči němu veliké povinnosti,*) vida se zbaveným všelikých prostředků hmotných, jimiž by mohl propagovati své přesvědčení, odhodlal se k samovraždě . . .“ Stalo se to dne 19. března 1823. Saint-Simon střelil se do hlavy, ale koule nevjela do mozku; připravila jej toliko o oko a o zdraví.

Dva měsíce po této události sblížil se se Saint-Simonem nejmilejší jeho žák, Olinde Rodrigues, původem žid, ale otcem vychovaný v nevěře filosofické. Enthusiast ten veliký nejlépe odpovídal předsmrtné době Saint-Simonově, ve které filosof přeměňuje se v zakladatele nového náboženství. Francii tehda zachvátil silný náboženský katolický proud, který rozštěpil se na dva směry: jeden směřoval k restauraci staré víry (Josef de Maistre), druhý pak hleděl srovnati katolicismus s novými požadavky času (Lammenais). Saint-Simon, ve kterém stránka citová vzmohla se v tom čase velice, pocítil také potřebu obecné víry. Dílo jeho: Le Nouveau Chris-

*) Enfantin výslovně praví, že právě Comte roztrhl srdce svého mistra: Str. 223. Oeuvres d'Enfantin et de Saint-Simon VIII. Vol. Paris, 1866.

tianisme (Nové křesťanství) jest nejsubjektivnějším ze všech a nejvíce také našlo přívrženců.

Poslední dni života reformatorova zahrnuty byly péčí a láskou. Po šestinedělní nemoci maje kolem sebe milované žáky, čta se zalíbením „Dějiny dobytí Anglie od Normannů", které mu poslal Thierry, 19. dubna r. 1825. „umřel ve snu o štěstí všeobecném —" jak se vyslovil Leon Halévy v pohřební řeči — s těmito slovy: „Celý můj život shrnuje se v jedné myšlénce: zabezpečiti lidem co nejsvobodnější rozvoj jejich schopností." Na pohřbě Saint-Simonově shromáždil se dosti veliký počet lidí; Thierry a Comte byli také. Gall pytval mrtvolu a z mozku jeho vyčetl úplný nedostatek opatrnosti a neúmornou vytrvalost.

Saint-Simon sám takto ocenil svůj život: „Život můj jest řada chyb, ačkoliv pochybeným nebyl, neboť místo abych sestupoval dolů, vždy vznášel jsem se nahoru; na poli objevů činnost má byla podobna přílivu; často jsem klesal, ale síla, která mne povznášela, vždy brala převahu nad silou protivnou."

II.

Spisy Saint-Simonovy. — Jeho theorie filosofická. — Rozvoj ducha lidského. — Filosofie positivní. — Rozvoj mravnosti. — Přeměna činnosti hmotné. — Názory historiosofické. — Čím má býti historie? — Pokrok, osou jeho nezbytnost pořádku. — Pořádek feudální a průmyslový. — Přeměna prvého v druhý. — Systém přechodní. — Doktrina průmyslová (industriální). — Rozdíly zřízení feudálního a průmyslového. — Stav třídy nejchudší jest měřítkem výše systému politického. — Politika budoucnosti. — Monarchie repraesentativní. — Plán organisace zastupitelstva ve sněmovnách. — Prostředky blaha obecného. — Pravá rovnost. — Vlastnictví. — Poměr Saint-Simonův k dělníkům. — Proč pokládají ho za socialistu? — Neporozumění důležitosti proudu demokratického. — Obrat sociální a náboženský. — Čím jsou náboženství? — Nové křesťanství.

Mimo díla svrchu vzpomenutá Saint-Simon společně se svými žáky vydával: L' Industrie (1817. a 1818. r.), Le Politique (1819.), L' Organisateur (1819. a 1820.), Du Système industriel (1821. a 1822.), Le Catéchisme des industriels (1823. a 1824.) a uveřejnil několik článků v Opinions littéraires, philosophiques et industrielles, vydávaných Leonem Halévym. Vydavatelé děl Saint-Simonových v sebraných spisech jeho pod titulem Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*) snažili se odděliti to, co pocházelo od samého Saint-Simona a uveřejniti všecko, co se stávalo nebo stalo vzácností bibliografickou. Před tím Rodrigues a Lemonnier vydávali jeho díla.

*) Úplný titul: Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin, publiées par les membres du Conseil institué par Enfantin pour l'exécution de ses dernières volontés et précédées de deux Notices Historiques.

Saint-Simon nepodal ve spisech systematického výkladu svého učení; on — možno říci — rozséval porůznu své myšlénky a názory. Vedle toho mnoho myšlének vyřkl v rozmluvách se svými žáky, kteří později je spracovávali a podle toho, jak se dívali na věc, dosti značně je pozměňovali. Obzvláště sluší to říci o pracích Augusta Comtea.

Pokusím se shrnouti hlavní názory Saint-Simonovy tak, jak se jeví v jeho spisech — filosofické a historiosofické, sociální a náboženské.

„Prozkoumati rozvoj ducha lidského, abych potom pracoval o zdokonalení civilisace, to byl cíl, který jsem si vytkl —" praví Saint-Simon.*)

Lidstvo — podle něho — jest jednotkou hromadnou, která se rozvíjí a dozrává. Dozrávání spočívá především na nahromadění vědění. Na počátku duch lidský neměl vědomostí o světě, vysvětloval tedy všecko podle svého zdání a domnění. Byla to doba theologická. Podle toho, jak vzrůstala znalost světa, nadzemský a theologický názor ustupoval zemskému a positivnímu, t. j. opřenému o vědění, jehož konečná převaha jest nepochybnou. My žijeme v době přechodní, podobné době revoluční za císařství římského, kdy dál se přechod z polytheismu do theismu. Dnešní revoluce filosofická počala se ode dávna; počátek její sluší položiti do vzdělávání věd positivních, uvedeného do Evropy Araby před více než desíti stoletími." **)

Vědy rozvíjejíce se pozbývaly pořadem povahy theologické a prošedše metafysikou stávaly se positivními; nejprve astronomie, poněvadž její jevy jsou nejprostší, později fysika, dále chemie, za našich dob konečně fysiologie, jejíž jednu větev činí psychologie. Astronomická theorie objevená Koperníkem a probádaná a ustálená Galilejem ničíc názor, že svět existuje pro člověka, mocně podkopávala theologii. Dobu, ve které vědy přírodní začaly se stávati opravdu positivními, třeba položiti do dob Bacona, který dal první heslo k tomu velikému převratu; současného jemu Galileje, který jej započal; Cartesia posléze, který neodvolatelně povalil v myslích jařmo autority v předmětech vědy.***)

Filosofie positivní má býti výsledkem i sobecněním vědění. Bez materiálu vědeckého pouhé rozumování nemůže vésti k ničemu. Jen tehdy můžeme míti jistotu, jestliže opíráme se o skutečný důkaz neboli pokus. „S věrou lze bojovati, ale demonstraci třeba se podrobiti." †) Plato, Cartesius a Kant dělali nejasné spekulace, které přinesly málo prospěchu; Aristoteles a Bacon opírali se o fakta a obohatili filosofii. Živly filosofie, která jest vědou všeobecnou, jsou vědy zvláštní. Filosofie po stránce trpné jest souhrn získaného vědění; po stránce činné — jest ukázáním nových

*) Str. 148. sv. XVIII.

**) Str. 25. Programme de travaux qui seront employés dans l'ouvrage, qui a pour titre L'Industrie. Sv. XIX.

***) Str. 136. sv. XX.

†) Str. 144. sv. XXI. Du System industriel.

cest vědeckých, které jest třeba otevříti a ukázáním prostředků, které jsou potřebny k objevům novým a k zdokonalení objevů započatých.“[1]) Filosofie jest povinna vysvětliti všecky jevy jedním zákonem a z jednoho zákona je vyvoditi — ze zákona všeobecné tíže.

Rozvoj ducha jest jednou jen stránkou rozvoje lidstva. Děje se ještě vývoj mravnosti a činnosti hmotné. Bez jistých všeobecných pojmů mravních nelze připustiti trvání lidstva. „Počátek mravnosti spojen jest nezbytně s počátkem společnosti.“[2]) Mravnost právě tak jako vědění se mění. Pojmy nadpřirozené zaměňuje přirozenými, z nebeské stává se zemskou. „Víra náboženská nemůže býti základem mravnosti“; objevuje se proto nezbytnost „opříti ji na jiné zásady, zásady positivní (t. j. vyvozené z pozorování).“[3]) Důležitým krokem, který má učiniti civilisace, jest ustavení mravnosti pozemské a positivní.“[4]) Hmotná činnost lidstva také se rozvíjí a mění: místo vojny vzrůstá průmysl; společnosti hledají blahobyt ne ve výboji, nýbrž v práci a v dobrém hospodářství.

Jak vidíme, Saint-Simon přispěl velice k ustálení dvou hlavnějších základů novověké filosofie positivní: theorie evoluce a transmorfismu.

Názory historiografické Saint-Simonovy nepopíratelně působily mocně na literaturu historickou, nejen nepřímo Aug. Thierrym a Aug. Comteem, nýbrž i přímo, jak jest toho důkazem veliká s nimi příbuznost některých názorů Guizotových. Ostatně Saint-Simon sám ukázal, že by byl mohl býti ze slavnějších historikův. Spis „Vznik křesťanství“ (Naissance du christianisme)[5]) stručně, ale kriticky a s hlubokým filosofickým názorem vypravovaný nabývá ještě většího významu po celé řadě prací Renanových, jsa jaksi stručným jejich obsahem. Znamenitým jest také jeho srovnání politicko-sociálního pořádku Řekův a Římanův s pořádkem feudálním.[6])

Historie — podle Saint-Simona — nebyla vzdělávána za jeho dob tak, jak měla býti. Pokládána byla více za předmět literární nežli vědecký. Angličtí historikové ovšem, a obzvláště Hume, ve svých dílech již obrátili největší pozornost na rozvoj civilisace. Ale ve směru tom nebylo mnoho vykonáno, a historie nebyla pořád tím, čím by měla býti, t. j. „prostou řadou pozorování činěných na postupu a rozvoji civilisace.“[7]) Věda stává se tehda užitečnou, dává-li základ k předvídání. Takovým základem v historii může býti dobrá známost minulosti. Neboť „budoucnost skládá se z posledních článků řady, jejíž první články činí minulost. Jestliže se dobře

[1]) Str. 109. sv. XV.
[2]) Str. 32. sv. XIX.
[3]) Str. 107. sv. XX.
[4]) Str. 38. sv. XIX.
[5]) Sv. XIX.
[6]) Str. 30.—57. Opinions littéraires atd.
[7]) Str. 70. L'Organisateur. Oeuvres de S.-S. et d'Enfantin XX. Vol. Paris, 1869.

prozkoumá první, snadno je nakresliti následující; takovým způsobem z minulosti dobře pozorované lze snadno souditi o budoucnosti.“ *) Lidé mohou jeviti třebas obmezený a podřízený vliv na historii, ale jen tenkráte, rozumějí-li dobře, kterými cestami ona kráčí.

V dějinách lidstva vidíme pokrok. — Na čem se zakládá pokrok? Na tom, že lepší, t. j. to, co je celku prospěšnější, nastupuje na místě toho, co méně jest dobrým. Týká se to zároveň i světa duševního i hmotného. Prvním krokem na dráze pokroku bylo vyjití z nepořádku, anarchie, chaosu. Nepořádek organicky sloučený s nouzí, leností a nevzdělaností jest tak neprospěšnou věcí pro celek, že všecko, co zavádí jakýkoli pořádek, jest lepším jeho. A protože nízký duševní stav a divokost mravů činily možným udržení pořádku jedině silou fysickou, z povahy věci nezbytně zavládly despotismus, nevolnictvo, poroba. Byl to pořádek vnucený, ale ne dobrovolně přijatý, dobrovolně zavedený. Mohl trvati jen dočasně. S rozvojem rozumovým, mravním a národohospodářským počala se vytvářeti nová vhodnější organisace. Prvotní ustoupila tedy této jakožto lepší. Každá následující právě proto se zavedla, že byla lepší nežli předcházející. Jestliže srovnáme všestranně pořádek sociálně-politický u Řekův a Římanů s pořádkem feudálním, přesvědčíme se, že poslední stojí na vyšším stupni nežli první. Názor ten — sluší uvážiti — Saint-Simon vyřkl proti přesvědčení tehdáž skoro všeobecnému o povýšenosti civilisace řeckořímské nad středověkou. Pro nás — podle Saint-Simona — středověká civilisace má ještě tím větší význam, že civilisace novověká jest jejím výtvorem a od ní obdržela ten zvláštní ráz, jímž se liší od civilisací národů starožitných.

Pořádek feudální byl pořád ještě organisací vojenskou. Teprve osvobození obecného lidu dává stále větší a větší význam třídě průmyslné,**) která cílí k novému pořádku, pořádku průmyslovému. Současně se vzrůstem významu třídy průmyslné třídy, které možno nazvati theologickými a feudálními, víc a více ztrácejí na vážnosti a na skutečné moci. Politická přeměna pořádku feudálního počala se — možno říci — od reformace Luthrovy. Revoluce anglická za Karla I., vypuzení Stuartův, revoluce americká a revoluce francouzská vedly věc tu dále. Konečně „nadešla chvíle, kdy má nastati všeobecná revoluce společná všem lidem civilisovaným, kdekoli obývali.“***)

Saint-Simon mínil a sliboval jíti za příkladem Condorcetovým, který — podle jeho mínění — byl nejnadanějším filosofem z druhé polovice XVIII. stol., a podati obšírný pohled na celek dějin lidských. Avšak přestal jen na podrobnějším rozboru periody přeměňování se systému feudálního v průmyslový. Vykonal to v listě „L' Organisateur“ nepravidelně vydávaném od listopadu r. 1819. do února 1820.

*) Str. 122. sv. XV.

**) Třída průmyslná zahrnuje všechny, kteří pracují produktivně. Nejvíce autor to objasňuje ve článku „Le parti national ou industriel comparé au parti antinational.“ Oeuvres de S.-S. Sv. XIX.

***) Str. 168. Lettres de Henri Saint-Simon à un Américain. XVIII. Vol.

Systém feudální trvale ustavil se v XI. století, a v témž čase počaly se vytvářeti nové živly, které připravovaly jeho úpadek a přeměnu v pořádek nový. V systémě feudálním moc rozdělila se na světskou a duchovní, čeho u Římanů nebylo a co se stalo důležitým ziskem pokrokovým. V XI. stol. vedle mocí starých vytvořují se moci nové (pouvoirs) anebo lépe — schopnosti (capacités), protože ráz jejich značně se změní. Mocmi nazýváme je vlastně proto, že jsou to síly, ale pozbývají staré své libovůle a vážnosti, přestávají býti vládami zjevení, stávají se vládami pokusův. Místo moci vojenské — feudální vytváří se schopnost průmyslová; místo moci theologické — schopnost vědecká. Staré moci rozprostíraly svou činnost na lidi, nové rozprostírají ji na přírodu. Vzmohutněvše posléze vystoupily opposičně proti prvním.

Opposice zjevuje se nejprve v oboru duševním a v XVI. stol. přešla ve zřejmou válku. Reforma se zakotvila a rozprostírala po celý XVI. věk a počátek XVII. věku. Krátce potom následuje válka proti světské vládě ve Francii a v Anglii. Ve Francii Richelieu pracoval o povalení moci feudální. Ludvík XIV. práci tu dokončil. V Anglii válka ta skončila se revolucí r. 1688., která obmezila moc královskou. Dotud však bylo napadáno na jednotlivé části systému, nikoliv však na jeho celek; byly rozbíjeny části, bylo potřeba však rozbiti celý systém." *) To dokonalo století XVIII. („pokračování, doplnění a souhrn dvou předchozích století." **)

Nové živly s počátku byly slaby, aby ve válce mohly spoléhati toliko na vlastní sílu, kořistily tedy ze vzájemné války mocí starých a spojovaly se s tou neb onou podle užitku, který mohly míti. A tak ve Francii lid obecný spojil se s králem proti feudalismu, v Anglii zase s feudalismem proti králi. Francouzští králové podporovali vzrůst nových sil. Ministr Colbert, sám dříve dělník, povznesl význam učencův, umělcův a dělníkův. Ludvík XIV. udělal velikou chybu spojuje se šlechtou. Kdyby toho nebyl učinil, byl by předešel neštěstí, které potkalo „nevinného a nešťastného Ludvíka XVI."

Osvobození lidu obecného vytvořilo vlastnictví průmyslové, pochodící z práce a zcela nezávislé na vlastnictví pozemkovém. Vlastnictví to stalo se pramenem velikého bohatství nové třídy. „Všecka umění známá do té doby velice se zdokonalila, vedle toho jejich počet nepoměrně vzrostl. Rolnictví rozmnožilo své výrobky v ohromných rozměrech. Poměry obchodní se zdokonalily nesmírně a spolu nabyly ohromných rozměrův, obzvláště od času objevení Nového světa. Slovem, působnost rodu lidského na přírodu zvětšila se měrou, jíž nelze oceniti, nebo spíše teprve tehda se do opravdy uskutočnila. Každý nový vynález, každý nový objev povznesl význam třídy průmyslové. Vynalezení tisku razilo cestu mínění stále všeobecnějšímu. Věda stavší se brzy positivní vzrůstala a vzmáhala se. V XIII. století vznikly první školy, kde bylo vy-

*) Str. 101. sv. XX.

**) Str. 102. sv. XX.

„Národní tiskárna severočeská" (Josef Nohavec) v Terezíně. — Nákladem vlastním.

učováno vědám empirickým. Založení akademie věd Colbertem „bylo prvním krokem v politické organisaci duševního živlu nového pořádku.“ *)

Systém feudální nemohl proměniti se najednou v systém průmyslový. Musil tedy vytvořiti se systém střední, přechodní, ve kterém staré zásady slučovaly se jakýsi s novými. V této periodě třídami vůdčími jsou: po stránce světské legisté, po stránce duchovní metafysikové. Jedni i druzí velice se přičinili o podkopání pořádku feudálního a theologického. „Zbourání soudnictví feudálního a prohlašování výměru spravedlnosti méně obtížného a více pravidelného — jest zásluhou legistův.“ **) „Co se týče metafysiků – jim vděčíme za reformu XVI. stol. a za položení zásady svobody svědomí, která podkopala základ vlády theologické.“ ***)

Díky legistům a metafysikům, kteří „jsou nakloněni bráti formu za obsah a slova za věc“, zobecnělo přesvědčení, že „systémů sociálních může býti neobmezené množství“. „Ve skutečnosti však nejsou a nemohou býti než toliko dva systémy organisace společenské opravdu různé: systém feudální neboli vojenský a systém průmyslový; ve světě duševním — systém víry a systém důkazů positivních. Ty dva veliké systémy společenské musí na konec děliti mezi sebe celý život civilisovaného lidstva. V podstatě jak pro národ tak pro jednotlivou osobu jsou toliko dva cíle činnosti: buďto kořist, buďto práce, kterým odpovídají ve světě duševním buďto slepá víra, buďto důkazy vědecké, t. j. opřené na pozorováních positivních.“ †) Pravou příčinou revoluce francouzské byla základní změna systému společenského. „Revoluce občanská a mravní, která konána byla pozvolna od šesti století, způsobila a nezbytnou učinila revoluci politickou.“ ††)

Doba přechodní, ve které koná se válka dvou systémů, ve které vládne zmatek v myslích a anarchie ve společnosti, spojuje se se slabostí protivnou organismu společenskému. Proto právě císařství římské nemohlo se opříti návalu barbarův. My jsme ve šťastnějších poměrech. Ve světě starém uvolnění proto bylo silnější, že nebylo rozuměno, „jak daleko pokročila civilisace a proto bylo chtěno vždycky věcí nemožných; slovem, nikdy nebylo rozuměno tomu, že lidstvo bylo v době přechodní.“ †††) My jsme tomu porozuměli a proto můžeme snadněji uniknouti hrozícímu pádu. My víme, jak můžeme jíti daleko. Víme, že chceme-li, aby epocha revoluční na dobro se ukončila, jest potřeba přijati doktrinu průmyslovou.

Co jest to ta doktrina průmyslová?

*) Str. 139. XX. sv.

**) Str. 8. XXI. sv.

***) Str. 8. a 9. XXI. sv.

†) Str. 12. a 13. XXI. sv.

††) Str. 78. XXI. sv.

†††) Str. 26. XIX. sv.

Každý zrealisovaný systém společenský — podle Saint-Simona — jest upotřebením toliko vypracovaného již systému filosofického. Vymýšleti si systémy byť nejlepší jest vzděláváním rozumu, které nepřinese společnosti bezprostředního užitku. „Netvoří se systém organisace společenské, nýbrž postřehuje se nové pásmo ideí a interessův, které se sformulovalo, i jest na ně ukazováno — a to je celá věc. Systém společenský jest faktem anebo není ničím.“*) „Konstituce je trvalou teprve tenkráte, když ve svých skutečných živlech jest výrazem své doby. Síla politická se netvoří; zapisují ji toliko, když dosáhne dostatečného rozvoje občanského, do počtu mocí řídících anebo také ona sama sebe tehda zapisuje do toho počtu. V tom vězí celá věc. Uznání to nebo — chceme-li — uzákonění mocí majících převahu ve společnosti v každé z důležitých dob civilisace činí vlastně to, co se nazývá konstitucí, která bez té podmínky byla by prostě snem metafysickým.“ **)

Systém průmyslový nejvíce vděčí oekonomistům. Lid nerozuměl zásadám, které řídily jejich činnost; nesmrtelný Smith je odkryl. Say methodicky je rozvinul a dal jim charakter vědečtější. „Sayův výklad oekonomie politické — podle mého názoru na věc (praví Saint-Simon) — má v sobě velmi veliký počet spořádaných myšlének positivních. Spisovatel ten tak spravedlivě oceňovaný nejvíce se přiblížil — dle mého zdání — k cíli, jakkoli ho nikterak nedostoupil.“ ***) Legisté bořili starý pořádek, oekonomisté budují nový. „V krátce oekonomie politická zaujme vlastní sobě místo. Na počátku opírala se o politiku; přijde doba, kdy politika opře se o oekonomii politickou, nebo lépe bude sama stanoviti celou politiku. Doba ta je nedaleka.“ †)

Pozorně oceňujíce fakta dějinná vidíme, že pořádek průmyslový čím dále tím více se rozšiřuje a vytlačuje pořádek feudálně-militární. Základem posledního byla vojna, plen; základem prvního jest průmysl nebo práce. V posledním panovaly třídy theologické a vojenské, v prvním vůdčí úlohu bude míti třída průmyslová. Třída ta objímá — podle Saint-Simona — všecky pracovníky jak fysické tak duševní. „Společnost průmyslová — praví — skládá se ze dvou velikých rodin: z rodiny vědců neboli průmyslníků theorie a z rodiny bezprostředních vyrabitelů neboli vědců v okresu praktického upotřebení.“ ††) Nejjasněji vyložil Saint-Simon v t. zv. „Parabole“, koho počítal do třídy průmyslové. Proti třídě feudální mající v sobě rodinu královskou, šlechtu, vojsko, duchovenstvo, byrokracii, soudnictví a všecky ty, kteří žijí bez práce, postavil ve třídě průmyslové učence, umělce a řemeslníky, zahrnuje pod tento poslední název rolníky, továrníky, kupce, bankéře a všeliké

*) Str. 179. a 180. sv. XX.

**) Str. 197. sv. XXII.

***) Str. 183. sv. XVIII.

†) Str. 186. sv. XVIII.

††) Str. 60. sv. XIX.

pracovníky. Toliko třída průmyslová jest užitečna a „vzrůstajíc neustále na útraty jiných stane se posléze jedinou třídou.“ *)

Mezi organisací feudální a organisací průmyslovou jsou vážné rozdíly. Nové vůdčí třídy nejen nahradí staré, nýbrž poměr lidu k nim bude naprosto různý od dřívějšího. Důvěra v náčelníky theologické „spočívala na úplně slepé poslušnosti duševní, která vymáhala na každém, aby cele odřekl se svého vlastního rozumu. Důvěra v názory vědců má docela jiný ráz: jest to přistoupení na úsudky o věcech přístupných pověření, na úsudky přijaté jednomyslně lidmi, kteří nabyli a zjevili schopnost nezbytnou o tom souditi.“ **) Poměr náčelníků průmyslu k lidu jest podobně cele jinaký nežli byl ten, který byl mezi ním a náčelníky vojenskými: tito rozkazovali, onino řídí; dříve lid byl poddaným (sujet), nyní stává se společníkem (sociétaire). Ve starém systému vládli lidé, v novém vládnou zásady.

„Každá instituce politická čerpá své síly v těch službách, jaké prokazuje většině společnosti, a tedy třídě nejchudší.“ ***) Systém feudální udržoval se tak dlouho proto, že většině přinášel značnější prospěchy nežli systém dřívější. Šlechta konala službu vojenskou, zaměstnání tehda nejvíce nebezpečné a namáhavé. Avšak od vynalezení prachu a zřízení vojska stálého přeměnila se ve třídu neužitečnou a zahálčivou. Duchovenstvo, pokud bylo jediným šiřitelem osvěty, potud mělo veliký civilisační význam; jakmile však počalo překážeti svobodnému rozvoji vědy, užitečná jeho úloha ve společnosti přestala.

S rostoucí převahou třídy průmyslové vzrůstá svoboda a produktivnost, které úzce spolu souvisí. Místo války výroba stane se hlavním cílem národův. V průmyslovém pořádku politika — to jest nauka výroby.†) Všecko tedy náleží říditi k tomu, aby povznesena byla výroba co možná k nejvyššímu stupni. Za tím účelem jest třeba moc politickou přenésti do třídy průmyslové. Třída průmyslová má ovládnouti sněmovny. Tu dá se zavésti náležitá šetrnost s penězi veřejnými, a samo jich užití bude nejvhodnější. Třída průmyslová má nepopiratelně větší schopnosti hospodářsko-administrační nežli třídy feudální, protože ustavičně je tvořila a rozvíjela. „Dokud řízení záležitostí veřejných, t. j. záležitostí průmyslníků, učencův a umělců, jichž úhrn činí národ, svěřovati se bude šlechtě, kruhům vojenským, duchovenstvu, legistům a zahálčivým vlastníkům, jichž úhrn činí veliký spolek trubců naproti včelám, potud zcela nemožno bude ukládati rozpočet v pravdě oekonomický.“ ††)

V novém zřízení místo starých vlád, duchovní a světské, sorganisují se dvě nové moci, také duchovní a světská. „Nová

*) Str. 74. sv. XIX.
**) Str. 156. sv. XX.
***) Str. 67. sv. XXI.
†) Str. 188. sv. XVIII.
††) Str. 172. sv. XXII.

moc duchovní skládati se bude s počátku ze všech evropských akademií věd a ze všech osob zasluhujících býti připuštěnu ke korporacím vědeckým."*) Záležitosti světské každý národ evropský odkáže podnikatelům prací pokojných, kteří zaměstnají největší počet osob. Tím vláda duchovní náležeti bude těm, kteří mají vědomosti užitečné pro rod lidský; vláda pak světská lidem užitečným, pracovitým a pokojným.

Formou přechodní, od zřízení celkem libovolného ke zřízení v pravdě liberálnímu, nejvíce přítomnosti odpovídající jest monarchie repraesentativní. Obmezujeť starou zásadu, podle které národové pokládali se za dědictví panovníkův a králové za urozené vlastníky svých národův a neuznává dobrých vlád za milost panovníkův, toliko za jejich povinnost.

V časopise „Organisateur" Saint-Simon předložil i plán příslušné organisace sněmoven za účelem zvětšení výroby. Měly býti tři sněmovny: sněmovna vynálezatelů (chambre d' invention), skládající se ze 300 členův (200 inženýrů civilních, 50 básníkův a literátův, 25 malířů, 15 řezbářů a 10 hudebníkův); sněmovna zkoumatelů (chambre d' examen), skládající se také ze 300 členů (100 učenců z oboru věd neorganických, 100 učenců z oboru věd organických a 100 mathematikův); posléze sněmovna výkonná, ve které každé odvětví průmyslu bylo by zastoupeno poměrně ke své důležitosti. První dvě sněmovny měly samy určiti způsob svého obnovování; třetí měla se sestavovati z voleb, ale poněvadž poslanci neměli dostávati diet, mohli to býti jen lidé bohatí. Úkolem první sněmovny bylo by vymýšleti návrhy; druhé — zkoumati je; třetí konečně definitivně rozhodovati o jich přijetí a vykonání.

Systém průmyslový nejvíce odpovídá obecnému blahu. Neboť jaké jsou prostředky obecné vedoucí ke blahu společnosti? „Neobáváme se tvrditi směle — praví náš autor, a každý člověk rozumný snadno najde pro to důvod, že není jiných prostředků leč vědy, pěkná umění a jiná umění odborná,**) protože lidé mohou býti šťastnými jedině uspokojením svých potřeb fysických i mravních, co jest jediným cílem a předmětem více méně bezprostředním věd, umění pěkných a odborných. K těmto třem směrům a jen k těmto třem odnášejí se všecky práce v pravdě pro společnost užitečné: za jejich obvodem jsou jen cizopasníci a vládci." ***)

V systému průmyslovém přirozenými náčelníky nebo spíše správci lidu pracujícího budou velicí průmyslníci (principálové neboli patronové) řídící výrobu.†) Budou to lidé bohatí, peněžníci. „Peníze tím jsou v těle politickém, čím krev v těle lidském." ††) „Co se

---

*) Str. 115. sv. XXII.

**) Saint-Simon počítá k uměním odborným: rolnictví, řemesla, průmysl tovární i práce veřejné.

***) Str. 191. a 192. sv. XX.

†) „Rozumím pod náčelníky rozmanitých prací všechny průmyslníky, kteří nejsou pouhými dělníky." Str. 218. sv. XXII.

††) Str. 93. sv. XIX. Moyen Constitutionnel d' augmenter les richesses de la France etc.

lidé stali rovnými před zákonem, práva politická opírají se o držení peněz neboli věcí, které možno dostati za peníze.“ *) Rovnost taková, o jaké snili za revoluce, byla Saint-Simonovi poblouzením „krvavým hlupstvím“, „rovností tureckou“. Rovnost taková — dle názoru jeho — jest přímo protivna opravdové rovnosti, té, která jest přirozeným základem společnosti průmyslové. Tato (přirozená) jest nejvyšším stupněm rovnosti možné a žádoucné, ale zásadou její jest, že „každý nabývá významu a zisku poměrně ke své schopnosti a svému vkladu.“ **) Majetek skutečného průmyslníka — zdá se Saint-Simonovi — nikdy nevznikne z jakéhokoli druhu krádeže, nýbrž jest ovocem buďto vynalézacích schopností nebo vytrvalé práce a přísné šetrnosti. Majetku průmyslníků „nikdy nebývá nabyto na útraty jednotlivců nebo také národův a vždycky jest ku prospěchu vší společnosti.“ ***) Bankéři stojí v očích Saint-Simonových na prvním místě v zřízení průmyslovém. Jakkolivěk v listech našeho spisovatele čteme, že „právo organisující vlastnictví jest nejdůležitějším ze všech práv“, že vlastnictví „má býti sorganisováno v ten způsob, aby povzbuzovalo vlastníka k použití ho co možná nejvíce produktivnímu“, že proti staršímu zákonníku občanskému, který hleděl upevniti co možná nejvíce vlastnictví v držení rodin, nový zákonník má „ulehčiti způsoby stávati se vlastníky všem těm, jejichž práce jest užitečna společnosti“, †) přece nikde nenacházíme důkladného naznačení, jak by vlastnictví mělo býti sorganisováno. V každém případě v novém zřízení měli býti vlastníci i proletáři: Saint-Simon se domníval, že právě jeho učení přispěje zabezpečiti vlastnictví a postaviti hráz proti proletářům.

Na vlastní otázku dělnickou Saint-Simon takto se díval:

„Cílem bezprostředním mé práce — praví — jest co možná nejvíce polepšiti osud té třídy, která kromě práce rukou svých jiných prostředků k životu nemá.“ ††) Napsal to r. 1821. Aby bylo cíle řečeného dosaženo, co jest dělati? Jest třeba dáti lidu vědění a práci t. j. zavésti takový pořádek, který nejvíce přeje rozvoji průmyslovému a vzrůstu vědění a takovým pořádkem jest pořádek průmyslový, v jehož čele stojí učenci a průmyslníci. Odevzdání rozpočtu a správy v ruce průmyslníků ohromně zvětší obvod práce vykonané „lidmi z lidu.“ Vzrůst vědy usnadní jejího nabývání a více rozšířená osvěta učiní rovnějším účastenství všech ve vládě, neboť „pro dobro obecné vláda má býti rozdělena v poměru k osvětě.“ †††)

Saint-Simon spoléhaje, že bohatí průmyslníci ve vlastním zájmu budou podporovati jeho doktrinu, po většině obracel se k nim. „Du Système Industriel“ obsahuje buďto listy k poslancům,

*) Str. 200. a 201. sv. XXI.
**) Str. 150. sv. XX.
***) Str. 209. sv. XX.
†) Str. 178. sv. XXI.
††) Str. 81. sv. XXII.
†††) Str. 41. sv. XIV. Lettres d'un habitant de Genève etc.

kteří byli průmyslníky nebo mínění náčelníků průmyslu. K dělníkům — pokud vím — obrátil se přímo jen dvakrát: v nejprvější své práci „Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains“ a po 18 letech v brožuře „A Messieurs les ouvriers“ (v listopadě r. 1821.), ve které radil dělníkům nespojovati se s jinými stranami politickými, nýbrž doporučoval utvořiti vlastní stranu výrobců, stranu, která jedině — dle zdání jeho — měla by budoucnost před sebou. K brožuře té připojil píseň práce složenou na jeho prosbu slavným autorem marseillesy Rougetem de l'Isle.

Vezmu-li všecko v úvahu, co jsem výše pověděl, — Saint-Simon jeví se nám jako industrialista, ne jako socialista.

Proč však, třeba že sám Saint-Simon neustále mluvil o industrialismu a výrazu: socialismus ani neužíval, vpočten byl a posud ho počítají mezi socialisty? Je-li to jen omyl, či je v tom hlubší příčina? K postavení Saint-Simona v čelo socialistů přispěla beze vší pochybnosti velice ta okolnost, že žáci jeho šli ve směru socialistickém a rozvili celou doktrinu sociální známou pode jménem saint-simonismus. Než proč právě ti, kteří chovali ve svých prsou aspirace socialistické, přilnuli k učení Saint-Simonovu a z praemiss jeho budovali novou doktrinu, která víc a více blížila se k tomu, co my dnes nazýváme socialismem? Z téže příčiny, ze které socialismus jest přímým následkem industrialismu. A právě Saint-Simon logicky rozvinul systém industriální — říci možno — do jeho krajnosti. Při tom citem, který měl u něho důležitý theoretický význam, doplnil jaksi ty vady, které logika dějinná vytkla potom systému industriálnímu. Již v první jeho práci Bůh praví: „Všickni lidé pracovati budou; všickni pokládati se budou za dělníky v dílně, ve které konaná práce má účelem přiblížení ducha lidského k mé božské prozíravosti.“ *) R. 1821. v obšírném listě ke králi Saint-Simon praví: „Hlavní zásada ustanovená božským stvořitelem křesťanství káže, aby všichni lidé pokládali se za bratry a — pokud možná — nejvíce vzájemně pracovali o svém blahobytu. Zásada ta jest nejobecnější ze všech zásad společenských. Má v sobě ve svých důsledcích nejen všecku morálnost, nýbrž také všecku politiku. Jest v pravdě budující zásadou.“ **)

S druhé ještě strany Saint-Simon může býti pokládán za počínajícího směr socialistický. Do jeho doby — možno říci — přikládán byl velmi veliký význam formě vlády; mluvíc dnešním jazykem dávána byla převaha stránce politické nad sociální. Saint-Simonovi forma vlády byla dosti lhostejna a mnohokráte opakoval, že ne změna formy vlády, nýbrž změna stanoviska rozmanitých činitolů v zřízení sociálním stanoví pravý pokrok lidstva. Dnes přicházíme k přesvědčení, že stránka politická a sociální jsou úzce s sebou spojeny a že rozvoj jak politický, tak sociální směřuje k jednomu cíli: rovnosti práv a povinností občanských. Toho Saint-Simon ještě nepostřehl: neviděl, že rovnost, které si tak lehce

*) Str. 55. sv. XV.

**) Str. 229. sv. XXII.

vážil, byla korouhví proudu demokratického čím dále tím více se v dějinách vzmáhajícího. Z téže příčiny neocenil náležitě dvou otázek, které stále víc a více počaly mysli zaujímati: rovnoprávnost žen s muži a rovnoprávnost národův. Co se týče prvé, tu ve svém ženevském spisku věnoval jí několik slov připouštěje ženy k účastenství činnému v organisaci sociální. Druhé otázce nerozuměl. Zdálo se mu, že vztyčení otázky národnostní příznivo jest toliko zájmům vojenským, a neviděl, že jest ve svém základě otázkou rovnoprávnosti národův. Cit však i v tomto případě přivedl ho na dobrou cestu. Kommentuje r. 1821. promluvu královskou odsoudil dvojsmyslné chování diplomatických agentů francouzských v záležitosti revoluce neapolské a rozhodně řekl: „Ne, národ francouzský nemůže býti neutrálným mezi žoldnéři císaře rakouského a národem neapolským.“ *)

Od r. 1821. postřehujeme v mysli Saint-Simonově patrný obrat k zájmům lidovým. Od toho roku výraz: sociální stále častěji a častěji zastupuje u něho výraz: industriální. Zabývá se více osudem proletářův a dovozuje, že jsou už schopni ke správě majetku a že tedy dosavadní ochrana nad nimi má přestati a zákon má v nich uznati společníky vlastníků.

Obrat sociální u Saint-Simona šel — možno říci — ruku v ruce s obratem náboženským. Mravní síla křesťanství povzbuzovala mocně v našem reformatorovi cit bratrství. „Nouveau Christianisme“ (Nové křesťanství) jeví plno tužeb socialistických.

V rozvoji mysli Saint-Simonovy vidíme jako kolo, ve kterém články poslední stávají se stále podobnější prvnímu článku. Myšlénky jeho v posledních pracích živě připomínají ty, které vypovídal na začátku. Ta mystičnost, která byla se objevila v „Listech obyvatele ženevského“, opětně objevuje se po dlouhé periodě — abych se tak vyjádřil — střízlivosti myšlénkové.

Již v první své práci Saint-Simon vytýkaje Condorcetovi učiněné bludy pravil, jak pojímal náboženství. „Náboženství — domníval se — nikdy nebyla a nemohla býti ničím jiným než zmaterialisovanými systémy filosofickými. A říci tedy, že náboženství ve své podstatě jsou bludna, jest říci, že systémy filosofické ve své podstatě jsou bludny nebo také že lid dovede chápati myšlénky nejvíce abstraktní. Jest pravdou, že náboženství jakož všecky instituce mají své dětství, svou dobu největší síly a dobu úpadku a že jsouce v úpadku přinášejí škodu právě tak jako jsouce v dětství nepostačují.“ **) Křesťanské náboženství bylo vyšší všech dřívějších systémů náboženských. Katolicismus středověký — to jest křesťanství v plné síle. Luther jako bořitel systému, který již přežil svůj věk, znamenitý měl význam dějinný; ale založené jím náboženství neobnovilo křesťanství, naopak posunulo je nazpět. Obnoviti křesťanství znamená znovu zbudovati je s moderní vědou a filosofií. Takovým mělo býti nové křesťanství Saint-Simonovo.

*) Str. 154. sv. XXII.

**) Str. 115. a 116. sv. XI.

„Nouveau Christianisme“ (Nové křesťanství) jest toliko částí toho díla, které Saint-Simon měl v úmyslu napsati. Obsahuje ponejvíce kritiku katolicismu a luteranismu; dogmatická jeho část jest velmi malá. Na počátku autor vypovídá víru svou v Boha a v božskost víry křesťanské. Božskost její spočívá v zásadě, která učí, že lidé jsou povinni chovati se k sobě jako bratři. „Podle této zásady, kterou Bůh dal lidem jako pravidlo chování, lidé povinni jsou sorganisovati společnost v způsob co nejprospěšnější největšímu počtu jednotlivců; jsou povinni ve všech svých pracích, ve všem svém jednání vytknouti sobě za cíl co nejrychlejší a pokud možná — nejúplnější polepšení bytu mravního i fysického třídy nejčetnější. Řekl jsem, že v tom a jen v tom tkví božská část náboženství křesťanského.“ *) Národ židovský, kterému se dostalo prvního zjevení, „cítil vždycky, že učení křesťanské vzdělané církevními otci bylo neúplno a vždycky hlásal, že vzejde veliká doba, kterou nazval Messiášovou, doba, ve které doktrina náboženská bude představena se vším sobecněním, jakého jest schopna“, a „že tenkráte celý rod lidský bude míti jedno toliko náboženství a právě takovou i organisaci.“ **)

Saint-Simon nedostřehl, že ta zásada, která — podle jeho zdání — jedině rozhoduje o božskosti náboženství křesťanského, zásada vymáhající, aby lidé chovali se ve stycích vzájemných jako bratři, jest zásadou rovnosti. Bratři, v mravním slova toho smyslu, musí míti cit vzájemné rovnosti. Dále methoda positivní a obecný pohled na dějiny byly by autorovi řekly, že demokratická zásada rovnosti náleží mezi ta veliká hesla, která dějiny všeobecné víc a více uskutečňují, že zásada ta stále širší a širší zaujímá místo a stále četnější a četnější získává přívržence.

Saint-Simon jako hlasatel lásky a pokoje mezi všemi lidmi byl protivníkem násilných prostředkův. Jedinou hodnou zbraní člověka v jeho mínění jsou: přesvědčování a důkaz. Konečně byl toho mínění, že zápal pro dobro obecné vždycky přinášel více užitku nežli egoismus roznícený v třídách mohoucích nejvíce vykořistiti z nového pořádku.

III.

August Comte. — Poměr jeho k saint-simonistům. — Jeho názor o náboženství. — Duševní převrat Comteův. — Comte se stane zakladatelem nového náboženství a nové církve. — Přesvědčení Comteovo o souvislosti socialismu s positivismem a sociální jeho názory. — Jak se díval na Polsku. — Littré. — Blignières. — Orthodoxní vyznavači Comteovi. — Jindřich Aimel.

August Comte upřel, že by Saint-Simon byl na něj působil. Littré hleděl podepříti svého učitele důvody. Nemůžeme však sou-

*) Str. 109. sv. XXIII. Nouveau Christianisme.

**) Str. 114. sv. XXIII.

hlásiti s nimi. Co více, přicházíme k přesvědčení, že Comte mnohem jest bližší smýšlení a sociálním názorům Saint-Simonovým nežli pozdější Saint-Simonovi žáci známí pode jménem saint-simonistův. Možno říci, že Comte dal sociálním názorům SaintSimonovým formy kamenné; kdežto saint-simonisté zachovávali je ve stavu plastickém, schopné vývoje. Pravím to ne o positivní filosofii Comteově, nýbrž o jeho theorii budoucího vývoje forem společenských.

Sám Comte dosvědčil jaksi svoji blízkost s názory zřejmých žáků Saint-Simonových uveřejňuje články v jejich listě „Le Producteur" (dva poslední měsíce r. 1825. a tři první r. 1826.). Později však zaujal ve příčině jich stanovisko rozhodně nepříznivé a vyřkl to veřejně v lednu r. 1832. v listě redaktoru časopisu „Le Globe." Nejhlavnější příčinou, která Comtea různila od saint-simonistů, byl názor jeho o náboženství. Comte sám praví v řečeném listě: „Vědí (náčelníci saint-simonismu) dokonale, že nikdy, v žádné době, neváhal jsem pokládati vliv myšlének náboženských za hlavní překážku vytvořiti veliké plány ducha lidského a povšechně zdokonaliti organisaci společnosti, a připouštěl jsem dokonce, že jeví se vliv ten stále, jak tomu jest nyní u národů nejpokročilejších, do nejmenších rozměrův. A neváhal jsem pověděti to veřejně. Cesta vědecká, po které jsem šel neustále, co jsem počal mysliti, a práce vytrvalá o povznesení theorií sociálních do řady věd fysických jsou v patrné, radikální a absolutní opposici proti všelikému směru náboženskému nebo metafysickému."*) Z úryvku tohoto vidíme, že Comte, právě tak jako později Littré, nerozuměl dobře rozdílu mezi náboženstvím a theologickým způsobem myšlení. V té příčině saint-simonisté vnikli ve věc hlouběji.

Ostatně sám Comte se zapřel v pozdějším čase. Pod vlivem mocného citu lásky a uchvácen jsa spolu všeobecným zápalem, jaký vzbuzovala revoluce únorová r. 1848., vystoupil jako tvůrce nové sociální theorie a jako zakladatel nového náboženství.

Svůj nový obrat Comte nakreslil dosti v „Discours sur l'ensemble du positivisme" vyd. r. 1848. Útočí v něm silně a po výtce na atheismus a materialismus; podléhaje vlivu tehdejšího proudu činí theoriím sociálním jistý ústupek, domnívaje se, že mají svoji stránku užitečnou, nade všecky však theorie kommunismu. Jistým drobným jevům sociálním, které tehda vzaly značné rozměry, dává přílišně veliký význam, co zatím obecného proudu demokratického náležitě neoceňuje. Vyjevuje už tam své názory sociální a očekává, že rozšířiti je nejvíce se přičiní proletáři a ženy, ačkoli jedněm i druhým vyznačuje takové stanovisko společenské, kterého osvícenější mezi nimi jednotlivci uznati nechtějí. Mluví tam také o novém náboženství, ve kterém Lidstvo vypudí neodvolatelně Boha; jehož zásadou — láska, základem — pořádek, cílem — pokrok; které místo práv přizná povinnosti. „Výraz právo sluší odstraniti právě tak z jazyka politického, jako výraz příčina z jazyka filosofického."

*) Str. 107. a 108. sv. V., Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin.

R. 1848. a 1849. Comte měl řadu veřejných přednášek, ve kterých shrnuje své hlavní názory positivní bral na sebe stále víc a více charakter hlasatele nového náboženství. V témže čase prohlásil se za kněze Lidstva.*) „S počátku samo od sebe vznikající, potom — vznícené, později zjevené náboženství opřelo se posléze o důvody“,**) praví Comte. Čím dříve byla theologie, tím stane se v budoucnosti sociologie; jako první byla základem theokracii a theolatrii, tak druhá stane se základem sociokracii a sociolatrii. Zahloubávaje se víc a více do theologie Comte pokládal za nezbytné ustanoviti dogma, kultus, vládu církevní. Maje před sebou vzor církve katolické budoval církev novou s anděly strážnými, svátostmi sociálními, svatými a světicemi, modlitbami, katechismem atd. „Možno říci, že francouzský myslitel chtěl by nepřetvořuje těla oživiti je jen novou duší. Na místě víry katolické chtěl by v ně vdechnouti víru positivní.“ ***)

Obrat náboženský u Comtea spojen byl s obratem k názorům theologickým a reakčním. Viděti to jest ve spise vydaném r. 1851. pod titulem „Système de politique ou traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité“,†) ještě více pak v díle posledním z r. 1856. nazvaném „Synthèse subjective ou système universel des conceptions propres à l'état normal“ (vyšel jen I. sv.), ve kterém autor prohlásil se veleknězem Lidstva.††)

Jakého byl Comte názoru o socialismu? V listě Littréovi r. 1850. psal takto: „. . . úzká souvislost mezi socialismem a positivismem stala se tak vynikající, že odtud nic nemůže překážeti jejich rozvoji.“ †††) Zdálo se mu dokonce, že proletáři přijímajíce mimoděk „šťastný výraz“ socialismus na místě dřívějšího kommunismus posunuli záležitost svou v před, když přijali úlohu kommunistův, ale odmítli prostředek od nich podávaný.*) Dle něho jedině positivismus upravující názory sociální dovede zamezití na západě „všeliký opravdovější pokus kommunistický.“ **)

*) „. . . j'ai solennellement conferé en 1850. comme Prêtre de l'Humanité. . . . Str. 19. Préface. Système de politique positive ou traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Sv. I. 1851.

**) Tamže. Str. 7. sv. II., Paříž 1852.

***) Str. 146. Socjologia Augusta Comte'a. Lwów. 1875.

†) Konservativci nebo zpátečníci méně škodili positivismu nežli revolucionáři. Préface X. a XI., T. III., Paris 1853. V listě císaři Mikuláši (14. dubna r. 1853.) nazval ho „seul homme d'Etat de la chrétieneté“. Následujícího však roku v předmluvě ke IV. sv. pod vlivem počínající se války projevuje už jiné mínění. „Je dois donc regretter que mon manifeste ait proclamé l'infériorité des hommes d'états occidentaux . . .“ XXXIII., T. IV., srpen 1854.

††) Septième circulaire annuelle. (15. ledna 1856.). Préface du tome premier XII. Synthèse subjective. Paris, novembre 1856.

†††) Aug. Comte et la philosophie positive par E. Littré, 2-ème ed. Paris 1864. str. 624.

*) Str. 158. T. I. Système de polit. posit.

**) Str. 154. tamže.

Jakým způsobem daly by se odstraniti obtíže oekonomické, které stále víc a více hrozí záhubou nynější organisaci společenské? Rozřešení appriorní otázky té dle Comtea nemá významu. Jest třeba napřed poznati historii lidstva a její cesty, a jen tenkráte porozumíme, kam směřují. L'homme s'agite, et l'Humanité le mene (Člověk sebou zmítá, a Lidstvo ho doprovází). Čím více pokolení jest před naším pokolením, tím silněji podléháme proudu dějinnému neboli — podle formulace Comteovy — „vláda mrtvých nad živými stává se stále mocnější." Takovým jevem dějinným stále mocnějším a trvalejším jest prý rozdělení na kapitalisty (patriciát) a proletáře. Druhým jevem dějinným jest ten jev, že obor poměrů soukromých se úží, ale obor veřejných se rozšiřuje. Kombinuje jaksi ty dva objevy Comte se domníval, že lze blahodárnou učiniti změnu v poměrech společenských. Kapitalista a dělník mají tedy býti uznáni za činitele veřejné. Kapitalista neboli vlastník stane se toliko správcem majetku veřejného. Dělník míti bude za plat svůj ne mzdu, nýbrž část obecného zisku na něj spravedlivě připadajícího. Zachovávaje vlastnictví hmotné ve správě osobní jistého jen počtu jednotlivců Comte se domníval, že hlavním prostředkem, aby zabráněno bylo zlým následkům z toho vyplývajícím, jest „změna dědičnosti theokratické opřené jedině na rodu v dědičnost sociokratickou podléhající větší změně a lepší správě." *) Za tím účelem každý vlastník sedm roků před složením své činnosti, což se má státi v 63. roce věku, povinen jest označiti sobě nástupce a to proto, „aby se hodně podrobil kontrolle obecné, která však má šetřiti jakéhokoliv jeho rozhodnutí." **) Abychom rozuměli podivnému tomu odporu, který jest v posledním názoru, jest třeba připomenouti, že Comte opírá celý pořádek společenský o vysoký cit mravnosti a altruismu, které mají býti výchovou mocně vštípeny v povahu každého občana. „Žíti pro bližního", „žíti, abych byl užitečným jiným", „nečiniti nic takového, k čemu bych se nemohl přiznati —" to jsou hlavní zásady příští morálky. Abychom oekonomické názory Comteovy doplnili, připojujeme ještě dva jeho požadavky: 1. aby muž živil ženu a 2. aby třída činná (výrobní) živila třídu myslící a uvažující.

Západní národové evropští tak již vyspěli, že mohou utvořiti Republiku západní. „Jest potřeba připojiti k ní dva živly doplňkové, dějinami západní — jeden z nich starověkými, druhý novověkými — položením pak východní. Živly ty jsou v každé příčině shodně s jejich skutečným stavem přechodem přirozeným od východu k západu; jsou jimi na jihu národ řecký, na severu polský."***) Polsko přispěje nejvíce získati Rusko civilisaci evropské. „Jakkoli ohromná seskupenina ruská — praví Comte — zůstala cizí ruchu katolickému a feudálnímu, za které vděčíme středním věkům, přece její křesťanství přes zásadní pomíšení dvou

*) Z listu císaři Mikuláši. Str. XXXVII. Préface T. III. Syst. de politique.

**) Str. 333. T. IV. 1854.

***) Str. 80. Discours sur l'ensemble du positivisme.

mocí činí z ní dnes přední stráž východu monotheistického. Proud západní počíná tam ovládati rozhodně jda za dvěma svými přirozenými prostředníky, jedním náboženským, druhým politickým, Řeckem, ale nade všecko Polskem." *)

Littré, učenec, který prokázal veliké služby bádáním o jazyku francouzském, byl z nejhorlivějších žáků Comteových a šel s ním společně až do státního převratu r. 1851. Tu poprvé rozešly se jejich cesty. Comte, který rychle se smiřoval v politice s fakty hotovými, postavil se na stranu státního převratu. V Littréovi ozval se dřívější vřelý cit demokratický a republikánský. Odtud cesty jejich rozcházely se víc a více, a Littré uznal za potřebné podrobiti spisy Comteovy kritice spočívající na methodě positivní. Proto vrátil se k dřívějšímu stanovisku Comteovu označenému ve znamenitém díle „Cours de philosophie positive", ačkoli již v tom díle — jak jsem poznamenal ve své rozpravě o sociologii Comteově — dynamika sociologická ve značné části tlumočí nám příčiny obratu, který vedl posléze k methodě subjektivní a k podivným její užitím.**) Od r. 1867 Littré spolu s Vyrubovem vydával dvouměsíčník „Revue de philosophie positive", který velice přispěl rozšířiti zásady filosofie positivní. V otázce sociální Littré chýlil se k socialismu přeje si, aby se rozvíjel způsobem přirozeným, organickým (bez otřesů násilných) a měl ráz více praktický, což nejjasněji vyřkl ve svém článku o socialismu. (Revue de la philos. posit., květen — červen 1870.)

Druhý velice nadaný žák Comteův Celestin de Blignières, který ve spisku: „Exposition abrégée et populaire de la Philosophie et de la Religion Positives" (Stručný a populární výklad Filosofie a Náboženství positivního) hlavní kladl důraz na rozdělení dvou vlád, světské a duchovní, před samou smrtí Comteovou nepohodl se s ním také a vystoupil z kruhu jeho žákův. Kruh ten, do něhož patřili Petr Lafitte, dr. Robinet, známý anthropolog, dr. Audiffrent, truhlář Magnin a j., utvořil — abych řekl — církev comteovskou pravověrnou přijímaje zodpovědnost za všecky zásady a myšlénky svého mistra. Mollin hájil horlivě sociálních názorů Comteových na mezinárodním kongresse basilejském r. 1869. Kommuna pařížská nalezla také u nich sympathie. Robinet byl jistý čas jejím členem, a Lafitte načrtl i plán organisace kommun po velikých městech francouzských a odevzdání v ruce jejich vlády nad Francií. Současně Bedřich Harrison hájil kommuny v tisku anglickém. Od dubna r. 1872 tito žákové Comteovi počali vydávati „La Politique Positive, revue occidentale." Horlivou propagandou vyznamenávají se obzvláště dva žáci: Petr Laffite, který mívá přednášky v Sorbonně a dělník Finance, jehož články objevily se v „Le Proletaire" a „Le Proletariat", a který dosti často mluví na schůzích dělnických. Antidemokratické však zásady Comteova positivismu tak odporují demokratickým snahám třídy dělnické, že jejich stoupenci

*) Str. 385. l. c.

**) Str. 138. Socjologia Aug. Comtea przez Bol. Limanowskiego.

mohou činiti jen nečetnou skupinu sektářskou. Nepůjde lid za těmi, kteří tvrdí, že „od 24 let od svého vstoupení na kolbiště politické nový mocnář (Lid panující) spáchal více krvavých ohavností nežli nejnenáviděnější mezi králi francouzskými.“ *) Comteovské zásady sociální nabyly také trochu vyznavačů v Anglii a ve Spojených Státech. Jeden z horlivých vyznavačův anglických a spolupracovník časopisu „La politique positive“ Richard Congrève zásadám comtismu počal v posledních časech dávati jakýsi podivný ráz biblický.

Poslední dobou obrací na sebe pozornost Jindřich Aimel, který stoje úzce při zásadách comtovských dovozuje, že republika mezinárodní, která se vytvořila již ve světě duchovním, připravuje a zajistí tvoření se foederací republikánských v budoucnosti.**)

IV.

První zárodek saint-simonismu. — Producteur. — Eugen Rodrigues. — Zápal pro nové učení. — Saint-Amand Bazard. — Doctrine Saint-Simonienne. (Doktrina saint-simonistická.) — Její obsah: epochy organické a kritické; učení, jaké dávají nám dějiny; nevolnictví a jeho formy; dědičnost rodinná; hierarchie společenská; přeměna vlastnictví; organisace bank; stát a církev; budoucí třídy; feudalismus oekonomický; výchova; náboženství. — Šíření se saint-simonismu. — Enfantin. — Učení a otázka poměru pohlavního. — Církev saint-simonistická. — Zápal náboženský. — Otázka ženská. — Chevalier. — Pronásledování vládní. — Saint-simonisté v žurnalistice. — Globe. — Rodina saint-simonistická v Menilmontantě. — Budování kaple. — Smrt Talabotova. — Processy saint-simonistův. — Hledání matky. — Odjezd Enfantinův do Aegypta. — Kanál Suezský. — Saint-simonisté v Egyptě. — Jejich účastenství v pracích průmyslových ve Francii. — Arlès. — Dufour. — Propaganda ve třídě dělnické. — Saint-simonisté za republiky r. 1848. — Napoleon Pokojný. — Rodina. — Návrh organisace úvěru duševního. — Poslední společné dílo saint-simonistův. — Jejich rozdvojení. — Soud Enfantinův o Chevalierovi. — Různost přesvědčení. - Poměr saint-simonistů k jiným socialistům. — Jak se dívali na otázky národnostní. — Ocenění učení saint-simonistického.

Přeměnu industrialismu Saint-Simonova ve školu socialistickou dokonali ti žáci Saint-Simononovi, kteří zůstali s ním až do konce a kteří opírajíce se po výtce o jeho poslední dílo „Nové křesťanství“ měli v úmyslu několik let před Comteem utvořiti nové náboženství, jež by bylo v úplném souhlase s moderní vědou a jež by podejímajíc se nejširších obecně lidských úkolů mohlo spojiti duševně všecko lidstvo. Jest přiznati, že saint-simonisté snad nej-

---

*) Str. IV. Předmluva ke 2. vyd. „Positivistes et catholiques“ par Eugène Sémérie, docteur en medecine 2-eme édition. Paris, avril 1873.

**) Viz jeho článek: La République demontrée par la science sociale v La Revue Socialiste (Novembre 1887.)

více přiblížili se k rozřešení toho úkolu a prázdnou formálností neudusili obsahu samého, jak se to stalo v církvi comteovské. Vlivu jejich — bezpochyby mimovolnému — podlehl sám Comte, a v jeho pozdějších rozumováních o náboženství slyšíme ozvěnu proslulých svého času rozprav saint-simonistických.

Vraceje se z pohřbu Saint-Simona Olind Rodrigues shromáždil přátely zemřelého a zavázal je k vzájemné solidárnosti. Tím způsobem utvořil se zárodek hnutí saint-simonistického, který rozvíjeje se a přetvořuje vrhl mocný proud světla na duševní život Francie. Díky též hlavně starosti Rodriguesově saint-simonisté měli již v říjnu r. 1825. vlastní orgán „Producteur". V prvním čísle tohoto listu vyšly články Comteův, Olinda Rodriguesa, Enfentinův, Bazardův, Rouenův a také některých, kteří přáli novému proudu myšlénkovému: Armanda Carrela, Adolfa Blanquiho, Leona Halévyho, Adolfa Garniera a j. Nový list s nechutí uvítaný Benjaminem Constantem, Lammenaisem, Stendhalem a jinými přivábil v krátce k sobě mnoho mladých lidí, kteří stali se potom nejhorlivějšími saint-simonisty, jmenovitě Pavla Laurenta, známého později pode jménem Laurenta z Ardèche, a posluchače školy polytechnické: Michala Chevaliera, Abela Françona a Caseauxa. Utvořilo se při něm cosi na způsob sboru redakčního a propagačního, ke kterému patřili: Rodrigues, Enfantin, Bazard, Buchez, Rouen a Cerclet. Tento však jsa povahou skeptikem v krátce odstoupil. V prvních měsících r. 1826. přijat byl do sboru Laurent. James Fazy, kterému Ženeva velice vděčí, udržoval se saint-simonisty příznivé styky. Bazard a Buchez, staří spiklenci a karbonáři, uvedli saint-simonismus na cestu demokratickou a republikánskou. List však vydržovaný akcionáři vyčerpal své peněžní prostředky a přestal vycházeti koncem r. 1826. „Producteur" v písemnictví francouzském čestné získal si jméno. Rodrigues a Enfantin řešili v něm mnoho otázek oekonomických; Rouen psal o třídě dělnické; Bazard a Laurent se stanoviska filosofického přetřásali otázky politické a náboženské; Buchez, z povolání lékař, seznamoval veřejnost s nejdůležitějšími otázkami biologickými. List, jakkoli měl na zřeteli zájmy třídy pracující, byl rozhodným odpůrcem rovnosti všeobecné a společného vlastnictví. Mluvě o názorech Owenových vyjádřil se: „Názory ty tak si odporují s náklonnostmi povahy lidské, že jest nevysvětlitelný ten způsob shovívavosti, jaké, zdá se, nyní v Anglii se těší".*) Právě ták nesouhlasil se zásadou panování lidu, ano i s volností svědomí.**)

Zastavením listu propaganda zásad nových neustávala. Byla konána písemně i ústně. V tom právě čase Eugen Rodrigues, bratr Olindeův, jejich krevní bratři Péreireové, Isák a Emil, Barrault, Carnot, Fournel, Margerin a mnoho jiných stali se saint-simonisty.

*) Str. 139. Le Producteur, Journal de l'industrie, des sciences et des beaux arts. T. I., Paris 1825.

**) Vstup redakce k listu o názorech Owenových. Str. 526. Prod., T. IV., Paris 1826.

Shromažďovali se u Carnota a u Enfantina, kterého Olindo Rodrigues, ředitel hypoteční banky, vzal k sobě za pokladníka. Nejhorlivějšími mezi novými vyznavači byli Eugen Rodrigues a Isák Péreire, oba pocházející z rodiny židovské. Ohnivá víra, jakou vznesl první mezi saint-simonisty — podle mínění Enfantinova — nejvíce přispěla k tomu, že posavadní „víra filosofická přeměnila se ve víru náboženskou.“ *) Tenkráte právě motivována byla opposice proti panujícímu ve veřejném mínění liberalismu, který byl nazván protestantismem politickým a náboženským. V přesvědčení saint-simonistů protestantismus jsa původu negativního nemohl býti jevem kladným. Bylo tedy potřeba založiti nové kladné učení. Vytýkáno bylo při tom liberalismu, že nebyl upřímný ve svých snahách. „Jestliže kritisují liberalismus — psal Enfantin generálovi Saint-Cyrovi — činí tak jedině pro to, že podle mého zdání brutálnost a hloupost nahradil šarlatánstvím a šálením a že při volbách dává vždycky přednost bohatství a ve vládě — dědičnosti a rodu.“ **)

„Saint-Simon před smrtí — praví Enfantin — řekl ke mně: Naše poslední dílo (Nové křesťanství) bude nejpozději pochopeno. Jest obecným míněním, že lidé nejsou schopni rozvášniti se ve směru náboženském. Jest to veliký klam. Systém katolický musil padnouti, protože byl v odporu se systémem vědeckým a s průmyslem novověkým. Úpadek ten nastoupil, a to dává heslo, že nová víra má svým zápalem vyplniti mezeru, kterou kritika učinila v myslích.“ ***) Slova ta se vyplnila. Čtouce řeči, listy, líčení z oněch dob cítíme mocný zápal mezi vyznavači saint-simonismu a chtěj nechtěj divíme se, že nejšlechetnější a nejvzdělanější část studentstva lnula tenkráte k němu. Pařížská škola polytechnická nejvíce dodávala mu vyznavačův. Především hrnuli se k novému učení všichni ti, kteří pozbyvše starých náboženských přesvědčení přešli všecky stupně tehdejšího rozvoje filosofického a zastavili se posléze při materialismu a atheismu, s kterými však smířili se jaksi jen z nutnosti. Nové slovo rozdmychalo dohořívající v nich jiskru citu náboženského v mocný plamen. Zahřmělo mocně i těm, kteří počavše od materialismu byli se pustili pod vlivem filosofických theorií Cousinových, Jouffroyových a Damironových na novou pouť filosofickou.†) Posléze přivábilo i ty, kteří jako Gustav d'Eichthal, nemohli srovnati svého vroucího citu náboženského s dogmatikou církevní, a židovství zamítli pro křesťanství a křesťanství pro saint-simonismus. Byla to nejslavnější doba saint-simonismu. Tenkráte právě (1828. až 1830.) Bazard v řadě slavných přednášek spracoval častokráte novou doktrinu a nejvíce přispěl k jejímu spopularisování.

S a i n t-A m a n d B a z a r d (1791.—1832.) praví o sobě takto: „Bylo mi sotva 16 roků, kdy ponechán jsa sám sobě byl jsem

---

*) Str. 27. Oeuvres de Saint-Simon et d' Enfantin. Tome II.

**) Str. 55. T. II.

***) Str. 15., sv. II.

†) Viz list kapitána Lefranca k redaktoru „Globe“. Str. 68. Oeuvres de S.-S. atd. V.

vržen do světa, bez prostředkův a bez pomoci, se starostí, jak se protlouci a udržeti. . . . Marně byste usilovali porozuměti té vrtkavosti osudu a těm utrpením, která mi bylo snášeti pro mou nezkušenost, pro vroucí tužby a skrytý cit povýšenosti; to bylo příčinou, že s ošklivostí přijímal jsem vůdcovství těch, kterých jinak jsem byl dlužen poslouchati. Po celý život snil jsem o poslání ve světě; sen ten byl více méně nejasným, přijímal formy více méně podivné nebo fantastické, často nejasné, ale nikdy mne neopouštěl.“ *) Příliš časně vrhnuv se ve vír nebezpečných konspirací Bazard setkal se s činností Buonarottiovou a s propagandou jeho kommunistickou. Pravdě podobně nezůstalo to na něj bez vlivu, jakkoli politická stránka měla v jeho mysli ještě převahu. Process Saint-Simonův obrátil pozornost Bazardovu na tohoto myslitele. Postřehnuv „v názorech smělého novotáře zárodek nového světa“ ustanovil neohlížeje se na žádné těžkosti zasvětiti celý svůj život, „aby oplodnil ten zárodek a dopomohl mu na světlo denní.“ **) A v pravdě hlavně prací Bazardovou industrialismus Saint-Simonův vešel na dráhu socialistickou.

Přednášky Bazardovy uveřejněné v listě „Organisateur“ byly později sebrány, doplněny Enfantinem a otištěny pod titulem „Doctrine Saint-Simonniene.“ Jest to nejdůležitější dílo mezi publikacemi saint-simonistickými, a proto se zdržíme u něho déle.

Lidstvo jest jednotkou hromadnou, která právě tak jako jednotlivá osoba se rozvíjí a dozrává. V postupném tom rozvoji prochází rozmanitými formami, které se zvolna vytvářejí a rozpadávají, aby učinily místo jiným, dokonalejším. V dějinách tedy rozeznáváme epochy organické, ve kterých nový pořádek společenský přibírá pevnou ustálenou formu a epochy kritické, ve kterých trvající pořádek podléhá kritice, útokům, bourání. Z otázek, které se naskytovaly a naskytují lidstvu, nejdůležitější jsou dvě: jaké jest určení člověka vzhledem k jeho bližním a jaké jest jeho určení vzhledem k všemumíru? V epochách „organických“ problem ten byl pokládán za rozluštěný. Rostoucí však věda ukazovala na nedostatečnost tohoto rozřešení, i počínaly se pochybnosti, kritika, protesty. V epochách kritických problemy společenské zůstávají nerozřešeny. A tak vezmeme-li dějiny posledních dvacíti tří století, rozeznáme v nich dva okresy kritické a dva organické. Okresy kritické jsou tyto: 1. rozklad polytheismu, který trvá od objevení se prvních filosofů řeckých až do hlásání Evangelia a 2. úpadek katolicismu počínající se Lutherem a jdoucí až po naše dni. Okresy organické byly: 1. rozkvět polytheismu řeckého a římského až do časů Perikleových a Augustových a 2. časy největší síly katolicismu a feudalismu, které po stránce náboženské sahají ke Lvu X., po stránce politické k Ludvíku XIV.

Naše epocha jest epochou kritickou, která dospěla již svého konce a přechází v epochu organickou. Saint-simonisté právě se

*) Str. 52. VII. Oeuvres de S.-Simon.

**) Str. 54. VII.

domnívali, že odehrávají v ní tu úlohu, jakou odehráli křesťané v čas úpadku polytheismu.

V epochách kritických převládá individualismus a anarchie, není povšechné myšlénky, není povšechného ideálu, panují egoismus a nevěra. Jsou to epochy bez náboženství. Staré pojítko společenské se rozvolnilo, a nové nebylo ještě nalezeno. Toliko „lidé, kteří dovedou nalézti souvislost mezi minulostí a budoucností rodu lidského, spojiti jeho vzpomínky s nadějemi, jinými slovy, svázati tradici s předvídáním, spolu uspokojiti touhy i přání všech“ *) — jen takoví lidé jsou s to, aby znovuzbudovali společnost.

Dějiny lidstva mají proto veliký význam: pomáhají nám nalézti nové pojítko, které by mohlo sjednotiti a spojiti lidstvo celé v jednu povšechnost, v novou církev katolickou t. j. obecnou, bez bludů však a nedostatků jejích.

„Jestliže s vyššího stanoviska myslí obejmeme najednou minulost i budoucnost lidstva, postřehneme v celém průběhu rozvoje společenského dva různé stavy všeobecné: jeden dočasný, patřící minulosti; druhý konečný, určený pro budoucnost: stav antagonismu a stav associace.“ **) Antagonismu s rozvojem a dozráváním lidstva ubývá; družení pak stává se stále obecnějším. Na počátku válka byla základem a úkolem společností. Lidé se organisovali, aby válčili, podmaňovali, panovali nad lidmi. Podle toho však, jak se rozšiřovala družnost společenská, okres války se menší a postupuje místa práci pokojné. Válka panující s počátku mezi lidmi činí je nepřátely mezi sebou, lupem a kořistí vzájemnou. Válkou vzniklo nevolnictví, zřídlo vykořisťování člověka člověkem. S rozšiřováním pokojné práce vykořisťování člověka člověkem přijímá formy mírnější a přeměňuje se ve vykořisťování zeměkoule lidstvem. Dějiny tedy učí nás, že v budoucnosti antagonismus, válka, vykořisťování člověka člověkem ustoupí nezbytně všeobecnému sdružení, průmyslu nebo-li práci pokojné a harmonickému vykořisťování zemské koule celým lidstvem. Takové jest určení lidstva, a takový má býti cíl všech lidí. Jest tedy potřeba sorganisovati budoucí společnost tak, aby odpovídala úplně pokroku. A proto pryč s vykořisťováním pod jakoukolivěk formou; pryč s válkou na jakémkolivěk poli! Konečným cílem lidstva jest „sdružení všech lidí na povrchu zeměkoule, ve kterém každému dostane se místa podle jeho schopnosti, dané mu Bohem a ve kterém odměněn bude podle práce své.“ ***). „V budoucnosti všickni lidé budou sdruženi, a jedinou pásku sdružení bude láska.“ †)

Dnešní poměr dělníka k zaměstnavateli jest poslední formou starodávného nevolnictví. Dělník jest vykořisťován hmotně, duševně i mravně. Práce sotva poskytuje mu možnosti uživiti se, a ne na něm samém závisí míti práci. Tísněn jsa nouzí nemá kdy

*) Str. 5. Doctrine Saint-Simonienne. Paris, 1854.

**) Str. 99.

***) Str. 441.

†) Str. 431.

rozvíjeti své schopnosti rozumové a mravní. „Nouze hmotná vede ke zhovadění a zhovadění ke zkáze, prameni nové nouze: osudný kruh, jehož každý bod vzbuzuje odpor a hrůzu, co by měl buditi jen lítost.“*) Ona forma nevolnictví udržuje se posledním privilegiem daným rodu, dědickým právem rodinným. Či odkazovati majetek toliko na základě příbuznosti krve není privilegiem nemravným, které dovoluje žíti ve společnosti bez práce nebo dostávati odměny vyšší nežli jsou zásluhy? Takovým dědickým právem výhody i nevýhody společenské se také dědívají. Potvrdili to národohospodáři: dokázali „dědičnost nouze uznávajíce existenci třídy proletářův.“ **)

Každá opravdová společnost jest hierarchií: rovnými býti všichni nemohou. Hierarchie společenská však nemá býti nahodilá, toliko vědoma a dobrovolna. Ve společnosti založené na průmyslu musí býti představení, kteří budou říditi podniky a práci, a musí býti dělníci, kteří mají jich poslouchati a býti jim poddáni. Nebude to však poměr soukromý, nahodilý. Každé postavení, každá odměna přizpůsobovati se bude k schopnosti a zásluhám a bude míti ráz společenský, veřejný, v pravdě spravedlivý.

Jako všechno v dějinách podléhá evoluci, přeměně, tak i vlastnictví se měnilo souhlasně s pokrokem sociálním. „Dnes účinkem všeho předchozího pokroku má se vykonati nový pokrok a ten zakládá se na tom, aby právo dědické vzato bylo rodině a přeneseno bylo na stát.“ ***) „Lidstvo volalo skrze Krista: Pryč s nevolnictvem! Nyní volá hlasem Saint-Simona: Každému podle jeho schopnosti a každé schopnosti — podle jejích zásluh! Pryč s právem dědickým!“†) Práce má býti budoucně jediným právem na vlastnictví. V novém příslušném zřízení stát bude míti všecky nástroje pracovní, které dnes jsou základem osobního vlastnictví, a rozdělováním těch nástrojů práce, což dnes vykonávají na zdař bůh a s velikým nákladem vlastníci a kapitalisté, zabývati se budou ti, kteří budou pro své zásluhy povoláni na místo ředitelů sdružení industriálního. „Jen tenkráte přestanou katastrofy průmyslové, částečné nebo světové, které v posledních časích množily se zastrašujícím způsobem; jen tenkráte přestane skandál neobmezené konkurrence, té veliké negace v pořádku průmyslovém, která, díváme-li se na nejpronikavější její stránku, není ničím jiným nežli urputnou a vražednou válkou, jaká pod novou formou trvá dále mezi jednotlivci i národy.“ ††)

Aby práce průmyslová mohla se rozvíjeti svobodně a mohla dojíti největších výsledků, jest potřeba splniti tři nutné podmínky: 1. rozděliti nástroje pracovní podle potřeby každého místa a každého odvětví průmyslu; 2. rozděliti je podle schopností osobních každého

*) Str. 125.
**) Str. 124.
***) Str. 338.
†) Str. 21.
††) Str. 339.

z pracujících; 3. posléze sorganisovati tak výrobu, aby v žádném odvětví nebylo ani nedostatku, ani přebytku. Vyhoví tomu dobrá organisace bank. Jedna ústřední banka bude repraesentovati vládu ve světě hmotném. „V bance té byla by uložena všecka bohatství, základ vší produktivnosti, všecky nástroje pracovní, slovem všecko, co činí dnes souhrn vlastnictví osobního.“ *) Na této bance záviseti budou banky místní a zvláštní pečující o jednotlivá odvětví průmyslu.

Často jest slýchati výčitku, že odevzdati rozdělování nářadí pracovního státu zvětšilo by ohromnou jeho působnost a vytvořilo hrozný despotismus. Výčitka ta však, pokud se týče saint-simonistův, není zcela spravedliva, po prvé proto, že úplné oddělení činnosti hmotné od činnosti duševní (osvěta, náboženství, soudy a j.) bylo z nejhlavnějších jejich požadavkův, a po druhé proto, že jejich historická theorie měla za to, že stát v dnešní své podobě jest institucí, která patří minulosti, ne však do budoucnosti.

Podle jejich theorie válka, výboj daly počátek státu starověkému. Tou měrou však, jak se tvořily širší organisace mezi lidmi, vystupoval pokojný průmysl. Křesťanství oddělujíc církev od státu oddělilo vlastně společnost pokojnou od společnosti vojenské. Katolicismus dal převahu oné nad touto a jakožto projev společnosti pokojné velice posloužil lidstvu: „on to byl právě, jenž přetrhal pouta otrokova;**) on to byl, který vyprostil ženu ze stavu ponížení, k jakému odkazovala ji výlučná vláda síly; on to byl, který odkryl duševní stránku naší přirozenosti a naučil nás podrobovati se autoritě zákona čistě mravního; on to byl, který povznesl naše city z kruhu těsného, ze sféry nižší, jakou představují rodina a vlast, do výšin bratrství všeobecného.“ ***) Úkolem saint-simonismu jest prováděti evoluci dále. „Blížíme se k době, ve které jednota a harmonie sloučí všecky snahy člověka a ve které tím bude toliko jedna společnost a jedna vláda; užívajíce na chvilku jazyka křesťanského, řekli bychom, že zákon císařův došel k svému konci a že má vymizeti a ustoupiti zákonu Boha, jehož království má konečně přijíti na zemi.“ †)

Podle saint-simonistů budoucí společnost jeví se ne v podobě státu, nýbrž spíše v podobě církve, která vládne ne silou, nýbrž přesvědčením, která udržuje lidi v pořádku ne strachem, nýbrž láskou. Ve státě saint-simonistickém (jestliže už máme zachovati výraz „stát“) vládne kněz (le prêtre gouverne), jevící se jako umělec v novém zřízení. Umělec zosobňuje cit a „cit ten tvoří a udržuje společnost, jemu proto má patřiti vedení.“ ††)

Jako v člověku vedle citu jest ještě rozum a činnost hmotná,

---

*) Str. 149.

**) Na jiném místě Bazard připomíná, že Řehoř Veliký v šestém století osvobodil nevolníky na svých statcích.

***) Str. 396.

†) Str. 354.

††) Str. 439.

tak v budoucí společnosti kromě třídy kněžské budou ještě dvě jiné třídy: učenci a průmyslníci. Ty dvě třídy jsou sobě úplně rovny. Organisace jejich a vzájemný jejich poměr mají míti vždy na zřeteli co nejracionálnější rozvoj vědy, co nejprospěšnější výrobu a co největší štěstí lidstva. Třída učencův odpovídá rozumu, třída průmyslová — síle; obě mají se říditi pokyny lásky, jíž odpovídá třída kněžská.

Na počátku věků středních do desátého století panovala anarchie vojenská. Feudalismus ji odstranil a vytvořil nový pořádek společenský. „Za našich dob také zásada svobody, konkurrence, války panuje mezi kupci a továrníky jedné země, mezi krajem a krajem, městem a městem, továrnou a továrnou, nebo řekněme spíše mezi krámem a krámem.“ *) Nový feudalismus oekonomický má odstraniti tuto anarchii a zavésti nový trvalý pořádek hmotný.

„Doktrina Saint-Simonova, opakujeme, nechce dokonávati převratu, revoluce: předpovídá a plní přeměnu, evoluci; přinese světu novou výchovu, na konec obrození.“ **)

Aby byl ustálen nový pořádek, jest nevyhnutelno vychovati pokolení v nových zásadách. Výchova podle toho má nejpřednější význam v učení saint-simonistův. Výchova jest obecná neboli mravní a zvláštní neboli professionální. Výchova obecná má míti cílem rozvoj citu lásky ke všem; sloučení vůle všech v jednu vůli; nařízení snah všech k jednomu a témuž cíli, cíli sociálnímu. Výchova zvláštní má odkrýti v každém citu schopnosti jemu vlastní a rozvinouti je po té. „Dělba práce pokládá se právem za nejmocnější příčinu pokroku vzdělanosti; ale jest patrno, že dělba ta jen tehda vydá své ovoce, až vezmeme pro ni za základ rozdíly schopností pracovníkův.“ ***) Chceme-li odkrýti vlastní schopnosti žákův, máme vzdělání učiniti co nejvšestrannějším. Pěkná umění, všecka odvětví vědění lidského, všecka zaměstnání průmyslová mají státi se předmětem učení veřejného už na školách počátečních. Jest to první nevyhnutelný stupeň racionálního vzdělání. Potom podle volby odpovídající prokázaným schopnostem učící se mládež rozdělí se ve tři veliké školy: pěkných umění, věd a průmyslu. V dalším vzdělávání děje se stále větší a větší specialisace.

Výchova obecná neboli mravní má býti náboženskou. Podle přesvědčení saint-simonistův charakter společenský a náboženský splývá v jedno. Náboženství nebo shoda citův a přesvědčení jest jediným trvalým základem pořádku společenského. Religare, jak víme, znamená vázati. „Budoucí náboženství lidstva má býti výrazem jeho mysli jednotné, synthesí všech jeho názorů, pravidlem všech jeho činův.“ †) Saint-simonismus musí míti taktéž své učení dogmatické a svoji liturgii. Dogmatické učení saint-simonismu ne-

*) Str. 141.
**) Str. 154.
***) Str. 209.
†) Str. 316.

opírá se však o žádné zjevení, vyřčené lidmi, toliko o zjevení, které při zkoumání přírody stále stává se zřejmějším, a tedy spolu s obecným pokrokem vědění učení to musí se taktéž rozvíjeti pokrokově. Z dogmat saint-simonistických jmenuji toliko jedno, které potom mělo veliký význam: rovné postavení těla i ducha, rehabilitace hmoty, kterou křesťanství — podle mínění saint-simonistů — snížilo.

Přednášky Bazardovy nejzřejměji ukázaly socialistické snahy saint-simonismu. Nové učení pohnulo mocně myslící společností. „Organisateur", který počal vycházeti v srpnu 1829. hlavně péčí Laurentovou rozšířil nové zásady. Koncem r. 1830. „Le Globe" přijal tolikéž charakter saint-simonistický. Petr Leroux, Saint-Beuve, L'herminier, zvětšili řady nové školy. Leroux slavnostně uveřejnil 18. ledna r. 1831. v „Le Globe" své vyznání víry. V témž čase seznámil se s nimi Adolf Guéroult. Nové učení nacházelo taktéž četné stoupence v Belgii, mezi nimiž setkáváme se se slavným později jménem Queteletem.

V tom čase víc a více vynikala na jevišti saint-simonismu proslulá a vlivuplná osobnost Enfantinova. Barthélemy-Prosper Enfantin (1796—1864.) narodil se v Paříži. Otec jeho byl bankéřem, jehož nezdařilé spekulace přivedly k bankrotu. Ve školách nejednou bylo to dáno cítiti důtklivě mladému chlapci. To bylo také příčinou, že nebyl přijat do tělesné stráže a že dvacítiletému již jinochu odřekla ruku svou jistá mladá dívka. Z těch právě příčin — jak o tom Enfantin psal soukromě r. 1847. — prohlásil se pro zrušení práva dědického.*) R. 1813. Enfantin vstoupil do školy polytechnické a v druhém již roce spolu se svými kollegy se zbraní v ruce odporoval nájezdu. S návratem Bourbonův ujal se obchodu a jako kommissionář cestoval po Němcích a Švýcarsku. R. 1821. vešel ve spolek s jistým bankéřem francouzským v Petrohradě. Pobyt v hlavním městě ruském, kde zastal několik posluchačů z pařížské školy polytechnické, měl důležitý v jeho duševním rozvoji význam. „Míváme tu — psal r. 1822. — filosofické večery týdenní a této zimy zabývali jsme se Cabanisem, Laromiguierem, Condorcetem, Volneyem, fysiologií, ideologií atd. Každý z nás podával referát o některém z jejich děl, a bylo to opravdu zajímavé. Národohospodářství jest taktéž odvětvím našich zaměstnání a — ujišťuji — ne méně zajímavým. . . ." **) R. 1823. Enfantin vrátil se do Francie a zaujat byl názory Saint-Simonovými, a seznámiv se r. 1825. s Olindem Rodriguesem byl jím představen znamenitému mysliteli několik měsíců před jeho smrtí. Odtud stal se nejhorlivějším vyznavačem a propagatorem saint-simonismu. V prvním čísle „Producteura" uveřejnil čtyři články, ve druhém devět; když „Producteur" proměnil se z týdenníka v měsíčník, v prvním svazku otištěno bylo patnáct článkův Enfantinových, v druhém tolikéž. Ústní propaganda jeho byla ještě větší a měla ohromný vliv, který

*) Str. 55. Ouevres de Saint-Simon etc. sv. XII. Paris 1867.

**) Str. 140. Ouevres etc. Tome I. 2-eme édit. Paris 1865.

pomalu se rovnal vlivu Bazardovu, tak že mezi saint-simonisty zavládl duumvirát: Bazard-Enfantin.

Koncem r. 1831. Enfantin zahájil vyučování, které vzbuzovalo enthusiasmus mezi posluchači, ale s druhé strany způsobilo oddělení se Bazarda, Petra Lerouxa a potom i Olindea Rodriguesa. Nejvíce neshod a pobouření vyvolaly jeho názory na poměr pohlavní. Rozvíjeje dogma rehabilitace těla a vycházeje z praemissy, že potřeby tělesné mají také oprávněnost jako potřeby duševní, že každý má býti odměněn podle své lásky, že temperamenty jedněch vyžadují časté změny, jiných zase poměru trvalého, byl toho zdání, že život pohlavní nemůže býti podroben jednomu pravidlu, které stanoví manželství křesťanské. Podle jeho zdání nezbytno jest v poměru tom prostřednictví úřadu kněžského spravovaného společně mužem a ženou. Jsa důvěrníkem a zpovědníkem všech, byl by nejvyšším regulatorem života pohlavního mezi lidmi. Toliko za těch podmínek daly by se odstraniti násilí a podvod ze styků mezi mužem a ženou; toliko na té dráze daly by se vyhojiti dvě strašné rány, cizoložství a prostituce. Vycházeje s toho stanoviska Enfantin prohlásil se dokonce pro uvolnění rodiny; Bazard — jak praví Enfantin — byl prý téhož mínění*), ale Rodrigues postavil se proti tomu rozhodně, a zásada rodiny opanovala v dogmatě saint-simonismu. Názory Enfantinovy, které byly příčinou rozdvojení mezi saint-simonisty, připravily mu po té process a přivedly jej do vězení, pobouřily veřejné mínění a odvrátily mnohé, kteří byli nakloněni novému učení, připisovány byly neprávem celému saint-simonismu jako uznané jím dogma. Sám Enfantin háje svého názoru v díle vytištěném r. 1858. p. t. „Science de l'homme. Physiologie religieuse“, několikráte prohlašuje, že jest to jeho osobní názor, který by se mohl státi dogmatem teprve tenkráte, kdyby ženy jako nejvíc účastněné v té záležitosti uznaly správnost toho názoru a otevřeně vyřkly své mínění.

Téhož právě času stoupenci saint-simonismu činíce jednu rodinu počali organisovati podle vzoru prvních vyznavačů křesťanství církev saint-simonistickou. V krátce povstaly církve v Motách, Mulhouse, Lyoně, Bordeauxu, Toulouse, Montpellieru a p. Z nejhorlivějších propagatorů na jihu Francie byl Karel Lemonnier. Saint-simonismus zjednával sobě mnoho žáků v Alžírsku a Belgii, pronikl do Savojska a Němec. Ještě dříve (r. 1829.) Clapeyron a Lamé zanesli do Petohradu nové učení, Duveyrier a Gustav d'Eichthal odejeli do Anglie a v listě k Enfantinovi z Londýna 26. ledna 1832. podávajíce zprávu o přízni, s níž se setkali, slibovali si veliký úspěch. „Owenisté, benthamisté, unitáři i zakladatelé Unie politické — čteme v tom listě — připravili k tomu půdu. Není již v Anglii antipathií ani národnostních, ani náboženských. Včera jsme slyšeli, jak ve spolku politickém skutečný papež irský O'Connel s podivuhodnou výmluvností za dupotu a výkřiků spokojenosti shromážděných mluvil o úzkém svazku Irska v osobě

*) Str. 191. Ouevres atd. Sv. XIV. Paris 1868.

jeho poslanců s Anglií za účelem vymoci předlohu reformy a tou předlohou všeobecné obrození. A synové tvoji vycházejíce z toho památného shromáždění volali, že je již blízka chvíle, kdy Anglie spojí se s Francií pod Saint-Simonovým praporem pokoje, ježto protestanté angličtí došli k tomu, že jdou se zápalem pod korouhví katolíka irského.“*)

Zápal náboženský stával se přímo fanatismem v církvi saint-simonistické. Vliv Enfantina, uznaného za otce rodiny, byl neobmezený. Žáci stavěli jej na prvé místo patříce na samého Saint-Simona jen jako na takového, jenž mu klestil cesty. Gustav d'Eichthal v zaslepení enthusiastickém vnucoval mu dokonce myšlénku prohlásiti se Bohem. Není tedy nic divného, že Enfantinovi zatočila se hlava, a že šel dále, nežli by toho bylo se nadíti do jeho neobyčejně hluboké a bystré mysli. Sám Enfantin vystřízlivěv z blouznivosti a omámení mladého věku nazýval tehdejší chování své bláznovstvím.

S převahou Enfantinovou v církvi saint-simonistické otázka ženská zaujala v ní první místo. Při formulování nových dogmat náboženských uznáno, že pojem starého Boha s přirozeností a povahou výlučně mužskou má ustoupiti pojmu Boha, ve kterém obě přirozenosti a obě povahy mají býti uznány a ctěny. Šlo se ještě dále a bylo řečeno, že církev saint-simonistická stane na mocném základě tehda, až v rodině vedle „Otce“ zasedne také „Matka“. Učiněno bylo k ženám vyzvání, aby ta, která cítí v sobě sílu a hodnost zastávati tento nejvyšší úřad kněžský, postavila se před rodinu a zaujala patřičné jí místo. Pokud neobjeví se „Matka“ — praveno — dotud otázka vymanění lidstva jen pozvolna bude pokračovati. Hledání a volání „Matky“ uznáno bylo za nejdůležitější záležitost. „Globe“ přidal k titulu svému: „Vyzvání k ženám“ a „Pokojná organisace dělníkův“.

M. Chevalier vyzván jsa Enfantinem k redaktorství listu „Globe“ neváhal obětovati vyhlídky znamenité karriery apoštolství, nad kterým hromadily se již chmury hněvu vládního. Chevalier zaujal v rodině saint-simonistické význačné místo a stal se skoro pravou rukou Enfantinovou. V redakci listu pomáhali mu Duveyrier, Barrault, d'Eichthal, Guéroult, bratři Péreireové, Flachat, Lambert, Cazavan, Jonciéres, Lagermitte a j. Olinde Rodrigues, který neodloučil se ještě úplně od církve řízené Enfantinem, kreslil plány finanční a organisoval spolek mající získati potřebný úvěr, aby započata byla praktická práce podle zásad nového učení.

První čísla listu „Globe“ redigovaná pod hlavním vlivem Enfantinovým podráždila a znepokojila mínění veřejné. Obzvláště články Duveyrierovy o ženské otázce pohoršovaly všech. Podle zdání J. Sandové, které tlumočí ve svých pamětech, výstřednosti saint-simonistů škodily spíše té otázce. Rodrigues napsal manifest proti Enfantinovi, jakkoli nazýval ho tenkrát i později nejmravnějším člověkem svého věku. Bazard v listě ke „Globeu“ (č. 20.) upřel dokonce redakci i Enfantinovi právo nazývati se saint-

*) Str. 215. sv. V.

simonisty. Armand Marrast v denníku „La Tribune“ započal vážnou kritiku nové doktriny ukazuje na její stránky špatné a škodlivé rozvoji otázky svobody.

Jak se podobá, vření počínající se v samé církvi saint-simonistické již stále silněji a silněji jeviti bylo by vedlo k četným odstoupením od směru Enfantinova, kdyby mu nebyla přišla na pomoc vláda započínajíc stíhati. Rodrigues, Enfantin, Chevalier, Duveyrier a Barrault byli obžalováni z podvodu, veřejného pohoršení a nezákonitého shromážďování. Zpráva ta přijata byla s velikým pobouřením. Armand Carrel v denníku „National“ prohlásil, že obvinění z podvodu zasluhuje opovržení. „Ať jsou snílkové nebo nejsou — pánové Enfantin a Olinde Rodrigues jsou především poctivými lidmi.“ „La Tribune“ zastavila tisk článků proti saint-simonismu a uveřejnila list Karla Gerbea, ve kterém se vzdával svého záměru vydati brožuru proti doktrinám saint-simonistův. Ba i „Figaro“, který ustavičně se vysmíval a v posměch uváděl saint-simonisty, slíbil, že nebude proti nim psáti a že všecek svůj sarkasmus obrátí proti vládě, která má energii jen tenkráte, kdy napadá občany a jejich svobody. Owenista Rey poslal „Globeu“ list plný přízně a sympathie. Z pamětí pak J. Sandové a z „Dějin“ Ludvíka Blanca víme, že process zavedený se saint-simonisty poutal velice pozornost vzdělaného obecenstva a přispěl spopularisovati důležitější jejich zásady. V dennících zahraničných, jako na př. v „Morning-Chronicle“, vytištěny byly články příznivé saint-simonismu. „Augsburger Zeitung“ (v dopise patrně J. Heinea) napsala: „Jestliže saint-simonismus je pobloužením, jest v pravdě pobloužením nejvznešenějším, nejhlubším a nejmocnějším, jaké kdykoli bylo na světě.“ — Mezi saint-simonisty samými pronásledování vládní zastavilo další odpadávání, sesílilo pásku mezi žáky Enfantinovými, roznítilo zápal k vysoké síle a přivábilo nové proselyty. Vidíme to v oživené korrespondenci mezi církvemi, v hojnosti nových myšlének jevících se v „Globeu“, posléze ve slepém podrobení se vedení Enfantinovu.

Obvinění z podvodu bylo vítězně odraženo. Isák Péreire ve znamenitém článku uveřejněném v „Globeu“ pod titulem „Les crédits imaginaires“ dovodil, že všeliký úvěr jest úvěrem toliko zdánlivým. Na poznámku vyšetřujícího soudce, že emmisse saint-simonistů zdají se míti zločinnou povahu podvodu, Rodrigues řekl, že nezná žádné operace finanční jakoukoli vládou vykonávané, která by nejevila v ještě vyšším stupni téže povahy, je-li ona povaha nemravna. Od obvinění z podvodu bylo tedy upuštěno v processe, který měl býti konán před porotou.*)

Rodina saint-simonistická v novém zápale rozhodla se od činnosti theoretické přejíti k činnosti praktické. Propaganda theoretická konána byla již ve mnohých dennících. „National“, „Temps“, ve kterém pracoval Guéroult, „Commerce“ podle Michala Chevaliera

*) Rodinný dluh saint-simonistův, který byl dosti značný, byl zapraven r. 1845. splacením poslední lhůty 60.000 franků.

byly naskrze proniknuty saint-simonismem.*) „Revue encyclopédique“, list již dříve nakloněný zásadám Owenovým, nyní upřímně podporoval saint-simonisty. Jeden z duševních synův Enfantinových Joncières byl spolupracovníkem „Débats“; druhý — Cazavan redaktorem denníka venkovského „Gazette constitutionelle“. Denníky vycházejíce v Rouenu, Dieppe, Lyoně, Bordeauxu, Calvadosu a jiných městech často mimoděk popularisovaly zásady nového učení. L'herminier, Edgar Quinet, Saint-Beuve, Reynaud vysoko třímali v literatuře prapor saint-simonismu. Celá literatura francouzská — možno říci — dostala odlesku saint-simonistického, jakkoli se často posmívala saint-simonistům. „Pozorovala jsem v posledních časích — psala paní d'Angoult r. 1847. Enfantinovi — do jakého stupně spisovatelé současní ukázali se býti nevděčnými k učení Saint-Simonovu. Vydrancovali je nestydatě a potom se ho odřekli jako zloději na silnici, kteří zacpávají ústa své oběti, aby křikem jich neprozradila.“ **)

Nemoha stačiti výdajům vydavatelským list „Globe“ v dubnu 1832. ohlásil, že přestane vycházeti. Vliv listu toho na duševní život Francouzů byl ohromný. „List saint-simonistův — praví Blanc ve své Historii ekonomie politické — rozdávaný zdarma v několika tisících exemplářích — zabýval se s nepopíratelnou schopností otázkami financí, veřejných prací, bank, spolků, pauperismu, a třeba přiznati, že nikdy žádný spolek učený nevydal ze sebe na svět takové spousty myšlének.“

Aby se připravili k činnosti praktické, čtyřicet nejbližších žákův Enfantina, těžce stíženého smrtí své matky, zavřelo se 23. dubna v jeho statku (Menilmontantu u Paříže). Rodina pokládala jej za svůj klášter. Měla stráviti život v coelibatě čekajíc na objevení se „Matky“, sama konati všeliké služby domácí a sama pracovati v zahradě, aby tím dávala svědectví, že zrušena byla služba domácí a práce ruční posvěcena. Rodina nosila zvláštní oděv se jménem na prsou vypsaným; „otec“ Enfantin a apoštolové lišili se oděvem od ostatních členův. M. Chevalier vedl správu a repraesentoval rodinu na venek. Ženy saint-simonistky, jako Aglae Saint-Hilaireová, Cecilie Fournelová, Marie Talonová, Petitová a jiné, byly odděleny zdmi klášterními od svých mužů, synů, přátel.

Druhého dne po událostech červnových v Paříži, ve kterých saint-simonisté volali k pokoji a svornosti, rodina otevřela brány svého kláštera a prvního července přistoupila za pomoci shromážděného lidu k budování své svatyně. Sběhlo se mnoho lidu, a slavnost zahájení práce v pravdě byla krásná. Práce započata byla se zpěvy písní na nápěv od Davida, ve kterých slavena byla práce a pracovníci. Tato propaganda saint-simonistická v nové formě nelíbila se policii. Kázala zavříti vrata Menilmontantu a zavedla nový process proti Enfantinovi a M. Chevalierovi.

*) V listě Brisboneovi v Americe. Str. 83. Ouevres atd. 7. sv.

**) Str. 62. Ouevres atd. Sv. XII. Paris 1867.

V červenci rodina ztratila jednoho z nejhorlivějších vyznavačů, Talabota. Smrt jeho byla v pravdě krásná. David v sousedním pokoji hrál zamilované arie umírajícího, celá rodina s láskou obstoupila lůžko bratra jí žehnajícího, a ten klidný, plný nadšení, se slovy víry v budoucnost na rtech, zavřel oči na věky. Byl pochován na Père Lachaise několik kroků od rovu Saint-Simona a Eugena Rodriguesa. Rodina v slavnostním oděvu vyprovázela ho ke hrobu: bylo to její první veřejné vystoupení. Po druhé vystoupila při pohřbu Bazardově, ale na žádost ženy mrtvého, Kláry, „první z prvních" — podle výrazu Enfantinova — se vrátila nejsouc již daleko od hřbitova, na kterém byl pochován bývalý náčelník saint-simonismu. Chtějíce uctíti vážným činem průmyslovým památku Talabatovu stoupenci saint-simonismu vypracovali projekt dráhy železné z Paříže do Saint-Germainu a předložili jej vládě. Teprve r. 1835. po přemožení rozmanitých překážek Emil Péreire obdržel žádanou koncessi.

První process saint-simonistů konal se 27. a 28. srpna před soudem porotním. Rodina ve svých krojích seřaděna jsouc hierarchicky kolem Enfantina přišla pěšky z Menilmontantu do Paříže a kráčela s vážnou tváří prostřed davů naplňujících ulice do soudního domu. Enfantin maje s jedné strany Aglai Saint-Hilaireovu a s druhé Cecilii Fournelovu stanul před soudem a na otázku, koho si volí za své důvěrníky, ukázal na své společnice pravě, že choulostivá otázka mravnosti či nemravnosti žití pohlavního bez vyslechnutí strany nejvíce v tom interessované, jakou jest žena, nemůže býti náležitě vyjasněna. President hrubým způsobem zamítl tuto bezpříkladnou v soudních annálech žádost, by připuštěny byly ženy k úloze důvěrníků. Celý process nadvládního a soudce nejvyšší měrou podráždil. Stáli před nimi lidé, kteří uznávali jedinou toliko vládu svého „Otce", a ten „otec" vystupoval sám spíše v úloze sudího nežli souzeného. Cítili při tom soudcové, že neimponujíce mravní povahou jsou též za obžalovanými v očích obecenstva po stránce duševní. Zvláště smělá a stkvělá řeč Duveyrierova stavějící na pranýř licoměrnou mravnost společnosti zamykala žalobníkovi ústa úsměšná a pošklebující se. Dvacet let později se přiznal, že řeč Duveyrierova učinila na něj ohromný dojem a otřásla jeho jistotou úřední. Porotci však uznali vinu obžalovaných, a soud odsoudil Enfantina, Duveyriera a Chevaliera na rok do vězení a mimo to uložil Rodriguesovi a Barraultovi menší pokuty na penězích. Druhý process o podvod konán byl 19. října a skončil se osvobozením obžalovaných. Posléze 8. dubna r. 1833. konal se třetí process, a porota, ačkoli věc byla táž jako v prvém processe, vynesla nález osvobozující. Tím způsobem — možno říci — soud druhý zrušil nález soudu prvého.

Enfantin stoje před třetím soudem odsedával již vězení Ste-Pélagie, ve kterém byl od 15. prosince r. 1832. až do dne prominutí trestu, 1. srpna r. 1833. Před soudem měl řeč napsanou na způsob rytmický, jako ve verších. Řeč tato vytištěná v dílech Enfantinových obsahuje odstavec, kterého však na soudě nepronesl,

a ve kterém se zříkal vlády nad lidmi až do příchodu „Matky".*) V samém chování jeho k žákům nastala veliká změna: doporoučel samostatnosti v jednání, ba s netrpělivostí přijímal známky mravní poslušnosti.

Hledati „Matky" stalo se saint-simonistům nejdůležitější věcí, zvláště Barrault s ohromným zápalem vrhl se do toho. V čele dvanácti saint-simonistů vypravil se za tím účelem na východ a stanul v Cařihradě. Tam jali se hlásati rovnost muže a ženy a potkávajíce ženu na ulici hluboce se jí klaněli. Chování takové podivením a nepokojem naplňovalo Turky. Policie tedy nerozmýšlejíc se dlouho pochytala nezvané propagatory a smýkajíc jimi s místa na místo po několika dnech pustila hladové a utýrané ve Smyrně. Odtamtud odebrali se do Egypta. Barrault se však vrátil po nějakém čase do Cařihradu a pohoršen jsa řády tureckými zahořel láskou k Rusku pokládaje je za žádoucího dědice Turecka. I rozhodl se hledati „Matky" v Rusku a v dubnu r. 1833. odebral se do Oděsy, ale tam byl zadržen a na výslovný rozkaz poslaný z Petrohradu nařízeno mu zemi opustiti. To však nezchladilo zápalu Barraultova pro mocnářství severní, jak to viděti z jeho díla: Occident et Orient vydaného r. 1835.

S odjezdem Enfantinovým koncem září r. 1833. do Egypta působnost saint-simonistů se přenesla hlavně do této země. Sám Enfantin s neúmornou vytrvalostí propagoval a připravoval dílo prokopati kanál suezský. Vešed v přátelské styky s Ferdinandem Lessepsem, který byl prokonsulem francouzským v Alexandrii, a Solimanem pašou nalezl u nich závažnou pomoc ve svých snahách. Saint-simonisté zkoumali místo, kreslili plány, dělali rozpočty. Po té, když se Enfantin vrátil do Evropy, získal pro zřízení průplavu kapitalisty a pomoc diplomatickou a přičinil se založiti spolek pro vystavění průplavu. Když konečně r. 1855. záležitost ta uzrála, Lesseps nevděčně vytiskl Enfantina a jeho přátele Arlèsa a Tabalota z rady spolku, který měl přikročiti k realisování průplavu suezského. Enfantin přijal to s resignací filosofickou. „Ať — pravil svým přátelům — vykoná se to dílo, na něž jsem obrátil pozornost, k jehož zkoumání jsem se naklonil jako k dílu velice užitečnému hmotným i mravním zájmům lidstva, a prvý budu blahoslaviti toho, jenž je provede! Bez odporu dobrou a spravedlivou jest věcí, by se vědělo v budoucnosti, že iniciativu tohoto velikého činu měli právě ti, které starý svět pokládal s počátku toliko za utopisty, snílky, šílence — ale zůstavte to historii. Bude-li zatím převlaka prokopána třeba bez nás, vlastně my především máme zvolati: Allah-Kerim."**) Sluší při tom uvážiti, že Enfantin kresle plány velikých prací, jaké jest evropskému průmyslu vykonati, označil po průplavu suezském prokopání průplavu Panamského. Lesseps — jak známo — provádí dnes také tuto jeho myšlénku

Činnost Enfantinova a jiných saint-simonistů v Egyptě byla

*) Str. 387. Oeuvres etc. VIII. sv. Paříž 1886.
**) Str. 248. Oeuvres etc. sv. XII. Paříž 1867.

velmi užitečna. Z 55 spolupracovníkův Enfantinových někteří zaujali tam vysoká postavení: z nejmilejších jeho žáků, Lambert, stal se ředitelem školy polytechnické; druhý žák, Bruneau, ředitelem školy dělostřelecké; Linaut, náčelníkem sboru inženýrů: Perron, ředitelem školy lékařské.

Na poli průmyslu ve Francii saint-simonisté rozvinuli též velikou činnost a zaujali význačná místa. Když r. 1849. Lamartine v populárním hanopise na socialismus se vyjádřil o socialistech, že by chtěli žíti na cizí útraty sami nepracujíce, Enfantin vypracoval k němu znamenitý list, ve kterém vypočítávaje již tehda včhlasná jména saint-simonistů na všech polích společenského života ve Francii se tázal, zda obvinění jeho má se vztahovati i na tyto socialisty? Podávám úryvek týkající se industrie: „Či snad vztahuje se to na Péreiry a Flachaty, kteří první obdařili Francii železnicemi za spolupůsobení našich přátel, inženýra Clapeyrona a akademika Laméa? A jsou snad všichni inženýrové prvého řádu: Didion, Borrel, Bazaine, Chaperon, Parandier, Boucaumont, Boulanger, Job, Capella a mnozí jiní, kteří vyšli též z našeho kruhu a kteří přiložili ruku ke všem pracím ve Francii od dvaceti let vykonávaným spojujíce s nimi pevně svá jména.“ *) Enfantin dále uvádí v tom listě Cazeauxa, náčelníka sboru inženýrů hydrografův a Fournela, zasloužilého inženýra v Alžíru, jenž prozkoumal tamější bohatství metalurgické. Mnozí ze saint-simonistů zažili velikých příhod. Někteří z nich ovšem zapoměli svých šlechetných idealů mládí; leč u většině jich zůstal pevný cit povinnosti k lidu pracujícímu, a někteří z nich, jako na př. věrný Enfantinovi až do smrti i po smrti jeho Arlès — Dufour, byli vždy hotovi štědrou rukou podporovati všechno, co mělo za účel povznésti blahobyt a osvětu nejčetnější třídy. Lidumilnost Arlèsova získala mu drahně dělníků. Když v Lyoně požár hrozil mu záhubou finanční, zadržoval dělníky vrhající se do ohně, by zachránili jeho jmění, pravě, že život lidský dražším jest nežli bohatství. Náležel k nejhorlivějším šířitelům saint-simonismu. R. 1840. měl knížete Orleanského k iniciativě ve příčině sorganisování industrie poukazuje, že to může býti rovněž tak slavné a pěkné jako válka.**)

Kdežto Enfantin, Arlès-Dufour a jiní saint-simonisté podjímali se dle vlastního vyjádření — apoštolství královského t. j. apoštolství směřujícího získati mocné tohoto světa, Vincard šířil zásady saint-simonismu ve třídě dělnické. Od r. 1839. začal vycházeti list: Ruche Populaire, při němž měli účastenství: Savinien Lapointe, Lachombaudie, Raymond Bonheur (otec pozdější slavné umělkyně), Desplanches, Gallé, Biard a jiní, větším dílem dělníci. Čtyři léta

*) Str. 140. Oeuvres atd., XII. sv.

**) Zde jeden úryvek z jeho listu: „Kníže! Krásná jest válka i její nebezpečenství. Krásným i šlechetným jest žoldnéř ve válce! Leč krásná bude též práce, až bude právě tak sorganisována a oslavena jako válka. Krásným, velikým a šlechetným bude dělník, až organisace, tak vzorná jako u vojště, nahradí jeho cáry fysické, duševní a mravní stkvělým šatem!“ (Str. 55. Oeuvres atd. XI. sv., Paříž 1866.)

později po úpadku Ruche Populaire jali se vydávati „Union, bulletin des ouvriers“ otvírajíce sloupce všem dělníkům, s jedinou výminkou, že navrhované jimi prostředky budou povahy pokojné.

V republice prohlášené v únoru r. 1848. saint-simonisté, ačkoli v národní repraesentaci a v žurnalistice měli své zástupce, neučinili své role vynikající. Starší saint-simonisté, jako Buchez a Leroux, kteří šli dotud samostatnou cestou, rozešli se zcela v opačné strany: onen stav se presidentem Národního shromáždění zabočil na pravo a spojil se s buržoasií v její válce antisocialistické; tento zasedl na levici v řadách demokracie sociální. Kromě nich vešli do sborů zákonodárných: Carnot, Reynaud, Charton, Renouvier, Laurent, Barrault, Bac, Allègre a ještě několik jiných. Carnot se stal ministrem osvěty. Za pomoci Jana Reynauda a Eduarda Chartona vypracoval návrh všeobecného a bezplatného vyučování, chopil se horlivě rozšiřování osvěty mezi dělníky, hleděl sorganisovati výchovu žen a nakreslil několik důležitých projektů, jakým byl na př. projekt založení svobodného Athenea, ve kterém by byla úplná svoboda učení závislá jedině na veřejném mínění. Laurent, velmi sympatická osobnost, v národním shromáždění vyzýval většinu rozvášněnou k mírnosti, k spravedlnosti. V tisku saint-simonisté byli též závažným činitelem. Michal Chevalier, Xaverius Raymond a Broet pracovali v listě „Debats“, Jourdan s Bernardem redigovali „Siècle“; Guèroult byl hlavním redaktorem Republique“. Enfantin, Duveyrier a L'habitant vydávali denník „Crédit“. Přeseto však, že byl laciný, nevycházel ani dvě léta, poněvadž na Francouze málo se zabýval záležitostmi politickými. V „Crédit“ vynikaly zvláště články L'habitanta, který — po soudu Enfantinově — rázem zaujal mnohem význačnější místo než Michal Chevalier v nejlepších svých dobách.*) L'habitant vydával ještě nějaký čas: „La Politique Nouvelle“.

Příchod Ludvíka Bonaparta ku vládě ani pozdější jeho přeměna v císaře Napoleona III. nikterak nezarmoutily saint-simonistů; naopak, zdálo se jim, že naleznou v něm povolného vykonavatele svých plánů, tím spíše, že ještě za krále Ludvíka Filipa věštili potřebu Napoleona Pokojného (Napoleon Pacifique), který by dobyl Evropy ne silou fysickou, ne vojskem, leč myšlénkou a prací,**) chtějíce těmito slovy nakloniti krále k této čestné úloze. Tužby své ve příčině budoucí role Napoleonovy vyjádřil Enfantin v listě svém z 29. ledna r. 1853.: Odzbrojiti se pro starou válku a ozbrojiti se k nové — psal — toť úlohou dnešních Napoleonův, úlohou, v níž mohou dobýti slávy a zasloužiti si vděčnosti země, Evropy, celého světa. Ozbrojiti se k nové válce znamená osvědčiti, že Francie, že vláda francouzská, že císař jsou prozřetelnými činiteli toho neustálého povznášení se tříd nižších, plebejů k patriciům, toho postupného ušlechťování pokolení lidského, stálého vzrůstání jeho mravnosti, osvěty a blahobytu. Ozbrojiti se k nové válce značí protestovati slovem i skutkem proti všelikým snahám směřujícím udržovati

*) Str. 171., XII. sv.

**) Henryk Fournel v Globe (duben, r. 1832.)

rody, kasty a rodiny v trojím otroctví: nemravnosti, nevědomosti a nouze; značí podporovati všeliké prostředky mající účelem zničiti zděďování tohoto trojnásobného malomocenství, z něhož lidstvo chce a má býti vyléčeno. Ozbrojiti se k nové válce jest vykonávati „dobrý socialismus“ *)

A dlužno přiznati, že Napoleon III. byl povolnějším saint-simonistům, než Ludvík Filip, ba nežli republikáné r. 1849. Za jeho panování Périeireové sorganisovali úvěr pozemkový a úvěr mobilární; Michal Chevalier s Arlèsem učinili smlouvu s Richardem Cobdenem zabezpečující svobodu obchodu mezi Francií a Anglií; Adolf Guéroult a Karel Duveyrier razili nejednou dráhu politice napoleonské. „Banka francouzská s filialkami, diskontové bureau a závislé na něm ústavy, úvěr pozemkový se zavislými na něm institucemi (podniky obecní, rolnické, drenáž), úvěr průmyslový jsou těmi nástroji obnovenými nebo novými, které jsou postaveny na místo dávných činitelů nebo prostředků, a které — píše Enfantin koncem r. 1860. — hotovy jsou rozpočínati svou činnost na nové dráze, jakmile ji císař otevře.“ **)

Saint-simonisté vymohli si do konce r. 1860., ne však bez silného odporu, svolení založiti spolek vzájemné pomoci pod názvem Rodina (la Famille). Zakladateli tohoto spolku byli: Emil a Isak Péreireové, Michal a August Chevalierové, Fournel, Guéroult, L'habitant, Duveyrier, Laurent a Enfantin. Dovoleno jim uložiti svůj archiv v bibliotece arsenalu, kde Laurent byl konservatorem. Téhož času zanášeli se velice činně vydáváním Nové Encyklopedie, která měla býti složena v jejich duchu, při nejmenším pak aspoň pod jejich vlivem.

Za krátko však nastalo nové rozdvojení mezi vyznavači saint-simonismu. Příčinou toho byl projekt úvěru duševního (Crédit intellectuel), uveřejněný r. 1863. Enfantinem, který měl vymaniti pracovníky duševní od převahy kapitalistů průmyslových. Projekt tento, znamenitý ve své osnově, nalezl horlivé stoupence, mezi nimi Emila Girardina, Champfleuryho***), Perdoneta, dostalo se mu příznivé vzmínky v „Monitoře“, ale byl autoritami oekonomickými uznán za neuskutečnitelný a stal se příčinou veřejné roztržky Péreireův, Michala Chevaliera a Duveyriera s Enfantinem a jeho přátely.

Posledním společným dílem saint-simonistů, kteří zůstali věrni Enfantinovi, bylo veliké vydání děl Saint-Simonových a Enfantinových, které vycházelo od r. 1865. do 1873. a dostoupilo počtu 28 svazků. Vydavatelé každým krokem projevují svou víru v to, že díla tato stanou se budoucnosti tím, čím stala se Evangelia

*) Str. 204. a 205., XII. sv. Enfantin má tu na mysli rozdělení dobrého a zlého socialismu, které učinil r. 1851. arcibiskup pařížský Sibour ve svém listě pastýřském.

**) Str. 91. Oeuvres, & Treizième Volume. Paris 1867.

***) Champfleury psal 27. února r. 1863. Enfantinovi, že právě „směr a resultáty čistě industriální učinily mladé pokolení lhostejným ke škole saint-simonistické.“ Str. 210., XIII. svaz.

a Listy apoštolské vyznavačům křesťanství. Smrt Laurentova způsobila přestávku u vydávání.

Process rozrůzňování se během času zanášel veliké rozdíly v názory dávných vyznavačův Enfantinových. Michal Chevalier za pobytu v Menilmontantu velice mu blízký na konec se oddálil snad nejvíce. Industrialismus nabyl v něm převahy nad socialismem. Když r. 1841. započal v Collège de France přednášky o politické ekonomii, Enfantin v listě Arlèsovi (16. prosince) velice důkladně a logicky ocenil úvodní jeho čtení. Zvláště znamenité jest v tomto rozboru všestranné ocenění myšlénky pronesené přednášejícím, že kdyby 8 miliardů důchodů francouzských bylo rovně rozděleno mezi obyvatelstvo francouzské, na každého by připadlo po 63 krejcarech na den. Enfantin nazval myšlénku tuto velice buržoasistickou. Obrátil pozornost na to, že kommunisté nechtějí se děliti o důchody, nýbrž hodlají zabrati kapitály; že až přestanou výdaje na vojsko a jiné neproduktivné věci, důchody, o něž by se mělo děliti, byly by značně větší; posléze, kdyby z podílu měly připadati na každého skutečně jen 63 krejcary, kolik dnes připadá na úděl člověka chudého? „V skutku se divím — dodává — jistotě těch zaslepených buržoasů. Osměluji se tvrditi, že průměrný úděl každého činí v dnešní společnosti 63 krejcary, kdežto všichni vědí, kolik dnes mají! Ale 63 krejcary, toť právě pouze tolik, co by se neumřelo hlady; a tedy všecko, co se vydává nad to, bere se patrně z toho, co chudému jest nezbytné.“ *) Rozdíl mezi názory Enfantinovými a mnohými bývalými jeho žáky stal se tak velikým, že poslední dobou vidíme s podivem, že jeho myšlénce úvěru duševního tleskali ne saint-simonisté, nýbrž fourieristé.

Jako po stránce ekonomické někteří saint-simonisté se vrátili k čistému industrialismu, tak i po stránce náboženské jistá jich část se vrátila ke katolicismu. Již r. 1843. Ludvík Blanc poznamenal, že Transon a Dugied se vrátili s velikým hlukem v lůno církve katolické, že Klára Bazardova sama způsobila, že Margerin se stal professorem na jedné z universit katolických v Belgii.**) Enfantin nejméně se změnil. V posledním díle vydaném p. t. La Vie éternelle-passée-présente, future, (1861.) podal své názory náboženské.

V jakém poměru byli saint-simonisté k jiným doktrinám socialistickým?

Jak jsme již viděli, někteří z nich přešli úplně na stanovisko industrialní; o těch tedy mluviti nebudu. Uvedu toliko názory, jaké pronášeli ve chvíli největšího rozkvětu své doktriny, spolu i názory samého Enfantina.

Gustav d'Eichthal v únoru r. 1832. podal zprávu o své cestě do Anglie a při tom ocenil činnost Owenovu. Podle něho Owen učinil pro Anglii, co Fourier pro Francii, ale způsobem praktičtěj-

*) Str. 167., XI. sv.

**) Str. 139. Histoire de dix ans. Tome troisième. Paris 1843.

ším.*) Hnutí owenistické bylo dle něho převážně kritické, namířené proti konkurrenci a zahálce; organické pak toliko v tom smysle, že bylo pokojné.

Větší pozornost obrácena na Fouriera. V lednu r. 1832. Transon mluvě o emancipaci žen uváděl úryvky z Fouriera, které — po jeho soudu — se vyznačovaly velice pokrokovým názorem o této otázce. Vůbec Fourierův názor o ženské otázce byl schvalován. Nauka falansterská byla rozvažována dosti pilně: Felix Tourneux, duchovní správce v Metách, ukazoval na negativní i positivní její stránky,**) Adolf Guéroult psal o ní v Globe, při čemž obracel pozornost na díla četně se objevující, která svědčí o tom, že lidstvo hledá nové dráhy, nové víry.***) Enfantin si dopisoval s Considerantem. Úsudky jeho byly příznivy fourierismu. V listě psaném z Alžíru v červenci r. 1841. Arlèsovi vyslovil mínění, že by bylo věcí velmi užitečnou, kdyby fourieristé založili falanster. Upozorňuje, že vlastně ve falansteru není osobního vlastnictví a bezprostředního pozemku a příbytku, že kapitalisté jsou v něm toliko akcionáři, dodával: S tohoto stanoviska rozřešení Fourierovo jest velmi vtipným náběhem, ba i zručným nastoupením na dráhu pokrokovou, k čemuž sice nepřiložím ruky, co bych však rád viděl propagováno a realisováno. Poněvadž tato forma jest mnohem vyšší nežli dnešní vlastnictví pozemkové osobní a bezprostřední, odpovídá velmi dobře také tomu cíli, který jsme byli vytkli v „Producteuru“ a „Globe“, když jsme mluvili o mobilisaci vlastnictví a postupném snížení procenta z kapitálu.“ †) „La Democratie pacifique (orgán vyznavačů fourierismu) — píše r. 1847. Arlèsovi — má pravdu nazývajíc dnešní časy feudalismem industrialním, ale zapomíná, že od vojenského feudalismu věků středních jsme přešli k organisaci armády, kde majetek a urozenost nedávají již stupně; totéž bude s industrií, s tím prospěšným rozdílem, že tato bude se organisovati silou tvoření (à force de produire), kdežto zatím armády se organisovaly silou ničení a pro ničení (à force de destruction et pour détruire).“ ††)

Enfantin teprve r. 1848. nové nauce společenské dal název socialismu. „Socialismus, poněvadž třeba nazvati jej vlastním názvem — píše v listě 3. listopadu — jistě něco znamená; jest takovým velikým chlapcem, jakým byl liberalismus Lainéův a Royer-Collardův za císařství.†††) R. 1850. znova píše: „Od r. 1830. náš

*) Str. 86. Oeuvres atd., XXVII. sv., Paříž 1868.

*) Str. 95. a 96., 5. sv.

***) Guéroult uvádí tato díla: Azaïsa — L'explication universelle; Wronského Philosophie mathématique, Sphinx, Messianisme; Aucara — l'Association intellectuelle; Coissina — les Neuf livres; Senancoura — l'Amour.

†) Str. 142. a 143. Oeuvres & X. sv., Paříž 1866.

††) Str. 37., XII. sv.

†††) Str. 105., XII. sv. Kdo prvý užil výrazu socialismus, nevím, ale setkal jsem se po prvé s tímto výrazem v polských rozpravách emigračních r. 1836. za příčinou druhého projektu k manifestu Demokratického spolku polského.

bídný malý socialismus se stal silným velikým socialismem, nehrubě hezkým, ale dosti zlým chlapcem, který nerozumí žertům, jako my, a méně jest způsobilým nežli my k ranám a hledání lidové banky v Kalifornii, ne tak jako já, který jsem hledal emancipace ženy a dělníka v Egyptě a Alžíru.“ *) Enfantin — jak vidíme — nezatvrdil se v jednostranném uznávání toliko vlastní své doktriny a viděl dobře, jak socialismus roste vedle liberalismu a čím dále více se vymaňuje z formulí jednotlivých škol a doktrin. „Otázky společenské — píše z Lyonu r. 1853. — nejsou již jako r. 1830. majetkem mladých polytechnikův nebo též jako r. 1848. mladých advokátů bez klientův a lékařů bez nemocných, leč pronikly ještě níže, těkají mezi lidem ve stavu homeopatických atomův a dostaly se ještě výše, do buržoasie, svým nevábivým zápachem.“ **)

Saint-simonistům činěna výčitka, že s lhostejností mluvili o věcech národních. Am. Žarczyński (Wizerunki obłudnych nauk w upominku dalekim braciom. Paryž 1850.) opíraje se o úryvky z díla Barraultova Occident et Orient rozhodně to tvrdí a soudí, že saint-simonisté byli více než lhostejni pro věc polskou. Jest v tom část pravdy, ale toliko část. Nikdo ze saint-simonistů nebyl stoupencem takového pořádku, který třeba udržovati bodáky. Podle jejich přesvědčení, úplně správného — dodejme — politické poměry by se vrátily do stavu normálního, jakmile by jen militarismus a zvláštní třída politická, jejíž nejhlavnější a nejsilnější částí jest byrokracie, přestaly existovati. A právě toto bylo východiskem, bylo zásadním bodem jejich učení. Při tom, neměl-li Barrault toho citu pro věc polskou, jakého bylo by lze, ba bylo by dlužno si přáti, byli přece jiní, kteří projevovali tento cit velmi horlivě a silně. Stačí uvésti Transona, Laurenta, Adolfa Guéroulta, jenž ve svém orgáně Opinion Nationale naléhal energicky na vládu císařskou, by poskytla činné pomoci Polákům r. 1863. Transon v prosinci r. 1831. naznačoval Francii obnovené a spojené s Anglií jako její zahraniční poslání: „Obrození Španělska, osvobození Italie, vymanění Německa, obnovení Polska a obrácení Ruska na východ.“ ***) Sám Barrault r. 1832. odsuzoval systém neintervence tvrdě spolu s Laurentem, že tímto způsobem Polsko jest vydáno na pospas Rusku, Italie pak Rakousku. Vznešený svůj názor o budoucím sdružení národův evropských pronesl Enfantin v listě ze dne 30. října r. 1848. Dufourovi v Lipsku. †)

Připomínaje výrok Napoleona I., že národy evropské stanou se buďto republikánskými nebo kozáckými, píše dále: „V těchto dvou výrazech jest mnoho pravdy, protože jde především o konec monarchie a o osvobození Slovanův. Nejde o to, má-li býti taková konfederace jako kantonů švýcarských či taková jako států amerických, nýbrž jde o sdružení lidu, národů, plemen evropských. Jde

*) Str. 164., sv. XII.

**) Str. XIV., Avant Propos, Oeuvres &, XIV. sv., Paříž, 1868.

***) Str. 44., V. sv., Paříž, 1866.

†) Str. 100., XII. sv.

o to, aby každému národu, tak jako každému občanu ve zmíněných republikách, dáno bylo právo osobní, a aby malí národové osvobozeni byli od panství velikých; jde o to, aby zbourána byla stará a úzká hierarchie minulosti a připraveno bylo široké sdružení budoucnosti."

Saint-simonisté přivedli industrialismus k socialismu. Nebudovali oni — jako starší kommunisté — abstraktních theorií, nýbrž snažili se vyrozuměti z rozvoje dějinného, kam vede industrialismus a kam může vésti. Aby však industrialismus dříve a prospěšněji pro celek vedl k žádoucímu pořádku, nelze ho — dle jejich zdání — zanechati sobě samému, nýbrž jest potřeba myšlénky a city lidské spojiti jedním svazkem mravním, který má býti šlechetnější a vyšší všech předešlých. Pouhý industrialismus bez altruistického náboženství musí vésti k vykořisťování.*)

Zda-li však hlavní zásada tohoto altruistického náboženství: „Každému podle jeho schopnosti, každé schopnosti podle její zásluhy" — jest nejvyšší a nejšlechetnější zásadou? Ludvík Blanc nazývá ji jen zdánlivě správnou a moudrou; ve skutečnosti však — podle zdání jeho — jest převrácenou a nespravedlivou. Bez odporu jest v tom nadsázka. Z oné zásady naprosto se nedá vyvoditi důsledek, jako by idioté, nemocní, staří byli odkázáni na smrt hladem. Zásada ta však není úplná. Petr Leroux již snažil se jí doplniti dodávaje k ní: — „každému podle jeho potřeb."

V.

Buchez. — Návrat jeho ku katolicismu. — Nový katolicismus. — Družstva kooperativní. — Corbon. — Perdiguier. — Vliv denníku l'Européen na část emigrace polské. — Ludvík de Toureil a fusionismus.

Jeden z redaktorů Productuera, Filip Josef Benjamin Buchez (1796.—1865.), záhy se oddělil od kruhu saint-simonistického a jal se raziti sobě vlastní cestu. Muž vysoce zbožný, poctivý, chudý až do smrti, přes vysokou hodnost, v jaké byl do r. 1848., za mláda horlivý spiklenec, kterého toliko dva hlasy zachránily od trestu smrti — váhav jaksi nějakou dobu navrátil se ku katolicismu a hleděl smířiti idei katolickou s ideí revoluční, což jej vedlo často k podivným výkladům a logickým skokům, s kterými se setkáváme v Histoire parlamentaire de la révolution française ou Journal des Assemblées nationales depuis 1789. jusqu'en 1815., (Historie parlamentární revoluce francouzské nebo Denník národních shromáždění od r. 1789. do r. 1815.) (Paříž, 1833.—1838., 40 svazků), a kterou vydával spolu s Rouxem Lavergnem. Novokatolickou theorii svoji rozvíjel v denníku l'Européen, který vydával s přestávkami od

*) Enfantin píše 11. června 1863. Arlèsovi: „Co se týče vaší buržoasie, jest ještě jedním dokladem toho, že tam, kde jest industrialismus egoistický, vede k úplnému zhovadění." Str. 219., sv. 13.

r. 1831. do r. 1838. Společnost — takové jest jeho mínění — snaží se opříti oekonomické zřízení o zásady společnictví. Přetvoření společnosti v tomto směru jest nutné, ale má se vykonati bez násilí, bez vyděračství, toliko cestou vzájemného se šetření a kooperativního spojování dělníků. Jsa v stálých stycích s dělníky pařížskými Buchez měl veliký vliv na ně. Jeho návodem zlatníci pařížští sestoupili se r. 1834. v prvé ve Francii družstvo výrobní opírající se o zásadu společnictví a rozvíjející se stkvěle ještě r. 1865.*) Žák Buchezův, dělník Klaudius Ant. Corbon**) zvolený r. 1848. za druhého místopředsedu sněmu ústavodárného byl hlavním redaktorem dělnického listu Atelier, který začal vycházeti r. 1840., měl četné spolupracovníky-dělníky a veliký vliv na třídu dělnickou. Snahou tohoto listu bylo — jak sám hlásal — „přiváděti neustále dělníky k tomu, aby stále si dobývali nástrojů pracovních svobodným a dobrovolným sdružováním, sjednocováním svých snah, jak se to již děje od časů revoluce, a aby dávali všude větší váhu interessům mravním nad hmotnými." Spolupracovníkem tohoto listu mezi mnoha jinými byl truhlář Agrikola Perdiguier, nazvaný „Ctnostným Avignoncem", hrdina jedné z nejpěknějších povídek Sandové: „Le compagnon d'un tour de France" (Společník na cestě po Francii), a autor svého času hledané knihy „Le livre du compagnonnage". R. 1848. přišel do Národního shromáždění jako poslanec za Paříž a znám jest tím, že vydávaje pečlivě sebranou statistiku výdělků dělnických ve Francii vytkl nepravdu v parlamentární řeči Thiersově, v níž tento tvrdil, že mzdy dělnické stále rostou.

Hleděl-li Buchez smířiti katolicismus s revolucí, Ludvík de Toureil ze saint-simonismu, křesťanství a přírodní filosofie vytvořil nové společenské náboženství: fusionismus, které nalezlo mezi dělníky horlivé propagatory. Mezi nimi vyznačoval se zvláště kněz Gardèche, který výmluvností a ještě více neomezenou dobrotou zjednával četné ctitele svému vyznání. Na pohřbu Enfantinově mluvil též dělník fusionista. Sociální názory fusionismu jsou ostatně velmi mlhavé. Poslední dobou (r. 1878.) přiblížil je značně k socialismu Alfons Wichard ve svém díle: La Route de la pensée.

VI.

Leroux a Reynaud. — Theorie Lerouxova a její výtah od Rettela. — Pokus sorganisovati obec rolnickou.

Filosofickou zásadu saint-simonismu hleděli prohloubiti a rozvinouti Petr Leroux a Jan Reynaud, kteří r. 1835. začali společně vydávati Encyklopédie nouvelle, které však nedokončili.

*) Str. 5. L'Association. Bulletin international des sociétés cooperatives. Suplement au journal L'Association N. 10. août 1865.

**) Jest autorem dílka: Enseignement professionnel, které vyšlo v několika vydáních v Bibliothèque utile.

Petra Lerouxa (1798.—1871.) lze nazvati filosofem lásky a rovnosti. Nejdůležitější jeho díla jsou: 1. Essai sur l'Egalité (1838.) a 2. De l'Humanité, de son principe et de son avenir etc. (Paříž, 1840.). Jeho zásady velmi dobře shrnul Leonard Rettel v „Listě demokratického spolku polského". (Část druhá. Poitiers, 1840.).

Přirozenost lidská po stránce psychologické — podle Lerouxa — jeví se v počitcích (sensation), citech (sentiment) a poznání (connaissance). Odpovídají třem potřebám a třem způsobům projevování se na venek: počitek — volnosti a vlastnictví, cit — bratrství a rodině, poznání — rovnosti a otčině. Volnost odpovídala dětství společnosti evropské, bratrství — její mladosti, rovnost — věku zralému. Rovnost jest Lerouxovi nejvyšším stupněm filosofickým v rozvoji společenském. Jak viděti, ustoupil úplně od pravověrného saint-simonismu, který neuznával rovnosti.

Člověk může vcházeti ve spojení — jak se vyjadřuje Leroux — s bližními svými a s přírodou jedině prostřednictvím otčiny, rodiny a vlastnictví. „Nechcete vlasti — praví — jste tedy sami prostřed milliardy lidí, kteří zalidňují dnes zemi. Jak chcete, bych vás rozeznal v celém tom davu? Jakmile nemám pro vás jména v té milliardě lidí, přestanete existovati v mých očích." *) Rettel ještě důrazněji to vytýká. „Odstraňuje národnost — praví — člověk bere za své v lidstvu, pozbývá jednoho ze svých přirozených znaků, jednoho z velikých vlivů, z velikých svazků ve společnosti, označených jazykem, názvem a mravy." (str. 331.) „Pozbývaje rodiny — vyjadřuje se dále — pozbývá rovněž veliké části života blízkého a srdečného, ochlazuje v sobě nekonečné množství citův a pojmův a tone bez rodiny ve vlasti jako bez vlasti v lidstvu."

Vlast, rodina a vlastnictví mohou býti štěstím anebo neštěstím člověka, podle toho, zda-li dobře či zle jsou zřízeny. Stanou se štěstím tehda, oprou-li se o lásku k bližnímu neboli solidárnost pokolení lidského, která nikterak nevylučuje lásky k sobě samému.

Leroux r. 1845. spolu s 52 stoupenci svými pokoušel se zříditi obec rolnickou v Boussacu (Creuse) podle nových zásad solidárnosti lidské. Jiří Sandová, zvláštní přítelkyně a stoupenkyně společenské filosofie Lerouxovy, značnou sumu peněz určila tomuto pokusu. Podnik ten však se nesetkal se zdarem.

VII.

Ligy míru. — Karel Lemonnier. — Otázka vlastnictví. — Liga ženevská a pařížská. — Čtyři francouzské spolky míru.

Proti válce saint-simonisté hlásali mír. Když tedy počátkem roku 1867. záležitost Luxemburska hrozila válkou mezi Francií a Němci, vznikla mezi starými saint-simonisty myšlénka utvořiti

*) Str. 137. T. I. De l'Humanité. Deuxième édition. Paris, MDCCCXLV.

ligu míru. Najednou se však objevily dva proudy. Jedni chtěli zorganisovati ligu pokoje dle vzoru anglického „Spolku míru“, který trval od r. 1815. a svolal již pět kongressů v Londýně, Brusselu, Paříži, Frankfurtě a Edinburce s vyloučením všelikého rázu politického. Druzí věc míru spojovali s věcí svobody. Mezi prvými vidíme Arlèsa-Dufoura a Michala Chevaliera; mezi druhými Karla Lemonniera. Arlès-Dufour, Chevalier spolu s Bedřichem Passym, knězem Gratrym, knězem Hyacintem, velikým rabínem Isidorem, pastorem protestantským Martinem Paschaudem a jinými utvořili mezinárodní a stálou ligu míru. Lemonnier pak zároveň s jinými spolupracovníky jednoho z nejpokrokovějších demokratických denníků francouzských, Pharé de la Loire, způsobil svolání kongressu míru a svobody do Ženevy. Na kongresse tomto vytkl výslovně různý jeho ráz od jiných kongressů míru. Týž Lemonnier na druhém kongresse této ligy, který konán byl v Lausanně koncem r. 1869., přetrhl na dobro tu pásku, ačkoli tenkou, která byla za prvého kongressu mezi „Ligou“ a „Spolkem mezinárodním.“ Otázka formy vlastnictví stala se jablkem neshody mezi nimi. Proti resoluci kongressu „Spolku mezinárodního“ v Basileji Lemonnier vymohl na kongressu lausannském usnesení, že „právo osobního vlastnictví jest bezprostředním výsledkem, podmínkou a zárukou samosprávy; že osobní vlastnictví a možnost kapitalisovati jsou právem lidským; že od této chvíle nejdůležitějším předmětem revoluce společenské má býti rozšíření práva vlastnictví a obdaření jím všech; že nejlepší cestou zavésti reformu společenskou jest stanovení úplného systému výchovy a vyučování světského pomocí daně z příjmů.“

Liga míru a svobody, která slibovala s počátku míti velikou moc v životě evropském rozešedši se s dělníky a po té i s nejpokročilejšími živly sklesla na podřízené postavení. Konala ještě kongressy v Basileji (r. 1870.), v Lausanně (1871.), v Luganě (1872.) a v Ženevě (1873.). Potom konány již toliko konference. Liga vydává v Ženevě malý týdenník pod t. États unis de l'Europe. List ten a Ligu udržuje hlavně Lemonnier, který jest jejím presidentem. V Lize této měli horlivé účastenství Josef Hauke a Zikmund Miłkowski; tento jest dosud z nejčinnějších jejich členů. Menší ještě než tato význam měla a má druhá Liga, ku které náleželi Arlès-Dufour a M. Chevalier. Když nastala strašná pro Francii válka r. 1870., oba s velikou horlivostí hleděli přesvědčiti Gladstona o nutnosti poskytnouti Francii pomoci; nepotkali se však se zdarem. Po r. 1872. liga pařížská, aby se úplně odrůznila od ligy ženevské, změnila i starý svůj název v nový: Spolek přátel míru.

V pozdějších letech vznikly ještě dva spolky pokoje: Fédération de la paix et de l'arbitrage a La Ligue des travailleurs français pour la paix internationale.

VIII.

Vliv saint-simonismu na duševní život francouzský, vlašský a německý. — Dílo Artura Bootha. — Vliv saint-simonismu na duševní život polský. — Królikowski. — Henryk Kamieński. — Jednota a spravedlnost. — Práce z interessu a práce z povolání. — Vyšší řád společenský. — Myšlénka saint-simonistická v Rusku.

Vliv saint-simonismu na duševní život francouzský byl mocný. Přispěl mnoho k té stkvělosti literatury francouzské, jakou zářila před r. 1848. Lze ho dokázati ve všech oborech žití národního. Neodolala mu ani část duchovenstva katolického a protestantského, ano kněz Deplanches prohlásil se i za zřejmého stoupence saint-simonismu prohlašuje v listě k biskupu Dupanloupovi r. 1860., že touha zachrániti církev učinila jej saint-simonistou.

Po Francii, zdá se, nejvíce Italie byla zasažena vlivem saint-simonismu. Jeden z bohatýrů vlašských, J. Garibaldi, vypravuje v „Pamětech“ o ohromném dojmu, jakého doznal potkav se na lodi „Clorinde“ se saint-simonisty, když tito za vůdcovství Emila Barraulta jeli do Cařihradu. Se zásadami nového učení seznámil Vlachy důkladně Parma dílem Del Sansimonismo (Milán, 1835.), ale opravdovým jejím apoštolem byl Montanelli, r. 1848. republikánský správce v Livorně.

Němci též přijali do sebe velikou dávku saint-simonismu. V Lipsku meškal saint-simonista Dufour, jenž stavěl železnici z Moskvy do Petrohradu, a s nímž Enfantin vedl korrespondenci. Jindřich Heine ve svých listech v „Allgemeine Zeitung“ s velikou sympatií obracel pozornost na nové hnutí nábožensko-sociální. Zvláště stránka náboženská zkoumána pozorně. Carové (Der Saint-Simonismus und die neuere französische Philosophie, 1831.) a dva známí theologové němečtí Karel Bretschneider (Der Simonismus und das Christenthum) a prof. Wendt důkladně se obírali novým učením. Sociální stránku saint-simonismu vyznačil Warnkönig ve svém článku „Die Rechtsphilosophie in Frankreich“ (v Mittermayerově „Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft“). Posléze dílo Morice Veita „Saint-Simon und der Saint-Simonismus“ (Lipsko, 1834.) a dobře napsaná brožura „Was ist der Saint-Simonismus?“ — rozšířily vědomost o nových zásadách. Jest věcí nepopíratelnou, že mladší generace německých filosofů do metafysiky hegelovské přimísila velikou dávku saint-simonismu. Na pozdější rozvoj myšlénky socialistické v Německu saint-simonismus nemohl nemíti rovněž vlivu, a skutečně ze životopisu Wilhelma Liebknechta víme, že právě učení saint-simonistické přivedlo jej k novým názorům socialistickým.

V Anglii saint-simonismus byl oceněn příznivě, ačkoli u těch, kteří hledali nové dráhy, racionalismus owenovský značně seslabil jeho vliv; teprve obšírné dílo Arthura Bootha,*) které vyšlo v Londýně r. 1871. a které po soudu saint-simonistů vyznačuje se

*) Saint-Simon and Saint-Simonism; A chapter in the history of socialism in France. By Arthur John Booth, M. A.

„důkladností a nestranností,“ *) obrátilo znovu velikou pozornost na saint-simonismus a velmi příznivě bylo přijato tiskem anglickým.

V duševním rozvoji národa polského saint-simonismus zůstavil rovněž stopy, méně však přímo nežli nepřímo. Viděli jsme, že hlavně haerese saint-simonistické — abych se tak vyjádřil — upoutaly bezprostřední pozornost Worcellovu a Rettelovu. Hnutí však vzbuzené saint-simonismem razilo, jak se pravdě podobá, v značné části cestu tovianismu, jehož zdar připsati dlužno ne toliko snad náboženské jeho theorii, než i sociálnímu jeho rázu. To jedině může nám vysvětliti, proč tací duchové, jako Mickiewicz, Słowacki, Goszczyński, Karel Baliński, Leonard Rettel, Karel Różycki a jiní podlehli vlivu tovianismu. Podobně jako v mladší generaci filosofů německých postřehujeme jistý odstín saint-simonismu, vidíme odstín ten i v dílech Trentowského, Cieszkowského a Libeltových. Tento na samém počátku svého díla Filozofia i krytyka poznamenává přímo, že učení Saint-Simonovo prvé pochopilo, „že ráz epochy, ve které žijeme, jest kritický, a že po této epoše musí nastoupiti epocha organická neboli budující.“ **)

Nejvíce přiblížil se k saint-simonismu Jindřich Kamieński, spisovatel málo známý, poněvadž psal anonymně nebo pod pseudonymy, ve svém díle Filozofia ekonomii materjalnej ludzkiego społeczeństwa (Filosofie hmotné oekonomie společnosti lidské) (Poznaň, 1843.), která — podle Libelta — postavena jsouc vedle Cieszkowského, Trentowského a Kremera nejvíce se přibližuje slovanské mysli. Šel však za Petrem Lerouxem a zdokonalil doktrinu saint-simonistickou. Po jeho soudu „soustava společenská jest vždy skutečným výrazem idee jednóty mezi lidmi, a proto pokračuje se vzděláváním této jednoty.“ ***) Jednota mezi lidmi opírá se o obecný interess a povstává ve společnosti lidské mocí hromadné síly, mocí jednoty mezi lidmi, které jí chrání od jednotlivých převratův.“ †) „Jednota mezi lidmi a spravedlnost jeden toliko a nerozdílný vykonávají pokrok.“ ††) Spravedlivým jest to, co vyhovuje v daném čase poměrům společenským; co však přestává vyhovovati, stává se nespravedlivým. Práce jest nutnou hmotnou funkcí společnosti: její pobídkou může býti buď zájem, buď povolání. „Práce z povolání, práce ze zájmu — to jsou dva úplně různé momenty poměrů společenských — prvá má za cíl sama sebe, to, co druhé jest toliko prostředkem, zavrhuje všeliké poměry druhou utvořené a šlape pohrdlivě po jejím bůžku, zájmu, — a odříká se všeho, co na něm jest budováno. Oba tyto momenty různí se úplně zásadou a odtud vyvolávají poměry zcela jiné povahy.“ †††) Kdyby povolání vstoupilo na místo zájmu, celá soustava společenská by se zdo-

*) Str. LIV. Préface. Oeuvres &. Vol. XXIV., Paris, 1872.

**) Str. 1., T. I. Poznaň 1845.

***) Str. 37., I.

†) Str. 98., I.

††) Str. 99., I.

†††) Str. 194., II.

konalila, práce byla by nejvyšším právem člověka, pracovati by bylo rozkoší. „Pod takovým vlivem práce každého člověka byla by přinášena bližním jako čistá oběť — a lidem by z ní kynul prospěch ne tak odměny, jako bratrské služby každému prokazované, pokud jen sám o ni požádá. Zárukou vzájemnosti služeb byla by jedině všeobecná žádost býti užitečným společnosti. Práce by se rozdělovala poměrně k lidským silám, jimž by vyšší nadšení nedalo zůstávati v nečinnosti, — a všechny by co nejživěji rozněcovalo, bohatství pak rozdělovalo by se poměrně k potřebám.“ *) Ve vyšším pořádku společenském „vlastnost rozdíleti poměrně k zásluhám, přiměřená společnosti, jejíž základem jest vzájemný interess, ustoupila by vyšší, která by se uskutečňovala všeobecným bratrstvím mezi lidmi a jmenovitě vlastnosti rozdíleti poměrně k potřebám. Prvý představuje spolek, druhý pak pospolnost lidí teprve tam v nejvyšším svém stupni existující, kde věc obecná rozděluje se poměrně k potřebám.“ **)

Jak Saint-Simon v podstatě věci byl industrialistou, ale po šlechetnější jeho stránce, tak Kamiński přes upřímnost svých lidových názorů byl šlechticem, ale v nejlepším slova toho významu. Podle jeho vývodů nutnou příčinou dějinného vzniku šlechty byla nutnost obrany od germanismu, a tedy patriotismus; jemu též pravou šlechtou za jeho časů byla jedině ta hrstka patriotů, která měla ode dávna v dědictví přikázáním „šířiti samočinnost, která dodává společnosti největší možné moci.“ „Šířiti samočinnost — praví dále — to znamená vyzývati k vlastenecké službě, a trpné nadchnouti národním činným životem; posléze pak značí to polským záležitostem dávati nejširší lidový základ.“ ***)

Libelt dělá z Ludvíka Królikowského jaksi polského Saint-Simona. †) V té příčině nemá pravdy. Ale že saint-simonismus, snad nepřímo — vtiskl tomuto spolupracovníku Cabetově též svůj ráz, toho nelze popírati.

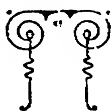
Zásady saint-simonismu vnikly dokonce až do hlavního města cářství severního a tam v kroužku Stankiewiczově roznítily myšlénku socialistickou Alexandra Hercena, jak to viděti z jeho pamětí.

*) Str. 197., II.

**) Str. 198., II.

***) Str. 71. a 72. Demokracia v Polszcze przez X. Y. Z. Genewa, 1858. Dílo nedokončené.

†) „Królikowski – to S.-Simon mezi Francouzi, to Bruno Bauer mezi Němci“. Str. 185. T. I. Na jiném místě povídá, že mezi Bochvicem a Królikowským jest takový rozdíl, jako mezi Lamennaisem a Saint-Simonem. Str. 177.

Oddíl III.

Karel Fourier a fourierismus.

I.

Jisté společné rysy mezi Saint-Simonem a Fourierem. – Krátký životopis Karla Fouriera. — Jeho záliby literární. — Filosofický jeho názor. — Dedukční jeho jistota v objevech. — Justus Muiron, — Řevnivá nechuť k Owenovi a škole saint-simonostické. — Lechevalier a Considérant. — Rozvoj fourierismu. — Naděje a jistoty Fourierovy. — Trefná poznámka Enfantinova. – Vnější rysy a mravní charakter Fourierův.

R. 1803. vyšel prvý spisek Saint-Simonův v Ženevě; o pět let později prvý spisek Fourierův v Lyoně, na němž udáno bylo Lipsko za místo vyjití.*) Oba vyšly anonymně, oba byly nepozorovány, oba asi zarážely čtenáře svou podivností a přece v obou těchto spiscích uloženy jsou již zárodky těch systémů společenských, které o několik desítiletí později silně pohnuly duševním životem ne toliko francouzským, nýbrž evropským vůbec, ba i americkým.

Spisek, který vyšel r. 1808. zdánlivě v Lipsku, měl název: „Théorie des quatre mouvements et des déstinées générales. Prospectus et annonce de la découverte.“ (Theorie čtyř pohybův a obecných určení. Prospekt a ohlášení objevu). Autor toho spisku Karel Fourier, měl tehda 36 roků. Saint-Simon uveřejňuje prvý spisek svůj měl 43 léta.

Vůbec provádějíce parallelu mezi Saint-Simonem a Fourierem postřehujeme jisté analogické příhody v jejich životě a v historii jejich vlivu, jakož i jisté rysy společné v jejich tvořivosti a směru.

František Marie Karel Fourier narodil se v Besançoně r. 1772. Jsa synem bohatého kupce měl již předem vyznačenu dráhu, ačkoli — jak sám praví — nikdy necítil náklonnosti k obchodu. Žáci jeho vypravují dokonce, že jsa ještě sedmiletým chlapcem jako Hannibal zapřísáhl smrtelnou válku kupectví. Obrazotvornost jeho podnítily daleké cesty a objevy geografické. Nejspíše z té příčiny ukončiv střední školy jevil chuť vstoupiti do služby vojenské, ale poslušen jsa vůle rodičů stal se obchodním cestujícím a v tom povolání procestoval Francii, Německo a Hollandsko. Po té jal se

*) Nejasným náčrtem názorů Fourierových jest již jeho článek: „Harmonie universelle“, uveřejněný v Bulletin de Lyon (v prosinci r. 1803).

samostatně provozovati obchod koloniálním zbožím. Za veliké revoluce nevidíme v něm přes jeho mladá leta žádného zápalu revolučního; naopak r. 1793. nalézáme jej v řadách reakčních, které kladly odpor vojsku národního konventu, obléhajícímu Lyon. Fourier zaplatil to ztrátou téměř všeho jmění svého a vězením, které ho málem nepřivedlo pod guillotinu. Později ještě jednou dostal se do vězení v Besançoně a když prohlášeno, že otčina jest v nebezpečenství, musil s mládeží svého věku jíti k vojsku, kde přes dvě leta sloužil u jízdy. Nucená ta služba znechutila mu dráhu vojenskou a násilnosti revoluční zůstavily v něm odpornou vzpomínku na revoluci. Dostav se od vojska znovu, ačkoli s nechutí, vrátil se ke kupectví a jako příručí obchodní, korrespondent a účetní vydělával sobě živobytí z počátku v Marsilii, po té po dlouhou dobu v Lyoně, posléze od r. 1826. v Paříži, kde zemřel 18. října r. 1837.

Výdělek Fourierův, jejž pánové pokládali za nezpůsobilého k obchodu, byl malý. Bylo mu tedy žíti velmi šetrně a skromně. Při tom nenalézaje žádného půvabu ve společných zábavách svých druhů v povolání a nemaje jiné sobě přiměřené společnosti navykal si tráviti čas o samotě. Miloval hudbu, mnoho četl a učil se mnoho, ačkoli nemaje s kým by se poradil a s kým by se dělil o své myšlénky, neměl ani potřebného často návodu ani potřebnější ještě kritiky. V té příčině Saint-Simon byl mnohem šťastnější. Cítě náklonnost k literatuře Fourier pokoušel se psáti verše i články politické, které tištěny byly v listech lyonských. Obrazotvornost v jeho tvořivosti právě jako v tvořivosti Saint-Simonově byla mocným činitelem. Kdežto však Saint-Simon mírnil její rozlety propracovanou methodou vědeckou, Fourier dával se jí úplně unášeti a vytvořoval svůj vlastní svět málo se staraje o jeho shodu se skutečným. Kdežto Saint-Simon stojí na prahu od utopie k vědě, Fourier jest ještě úplným utopistou. Kritikové jeho ne neprávem dávali mu název maga.

Jak po mínění Saint-Simonově tak i Fourierově Newtonův zákon o gravitaci měl se státi klíčem k vyjasnění všech jevů na zemi. Jeden i druhý hlásali, že jest jeden zákon platící jak v světě hmotném tak duševním. Kdežto však dle Saint-Simona jednotnost toho zákona byla účinkem pouze toho, že všecky jevy mají v podstatě jednu povahu a různí se mezi sebou toliko stupněm složitosti, Fourier připouštěl jednotnost systému pohybu jak pro svět hmotný tak duševní, ale měl za to, že povaha jejich jest různá a rozdílná. Saint-Simon — řekli jsme — byl monistou, Fourier však dualistou, ano trialistou. Sám praví: „Příroda skládá se ze tří principů věčných, nestvořených a nezrušitelných: 1. Boha nebo-li ducha, principu činného a hybného; 2. hmoty, principu trpného, hybného; 3. spravedlnosti nebo-li mathematiky, principu řídícího pohyb.“*) Saint-Simon tvrdě, že na základě zákona Newtonova můžeme si vyložiti všecky jevy na světě, byl toho mínění, že

*) Théorie des quatre mouvements (str. 50, v poznámce).

důkladnější znalost jevů jednodušších musí vésti k lepšímu pochopení složitějších. Fourier však viděl spíše podobnost, analogii mezi dvěma kategoriema jevů, která vyplývala z jednotnosti principu řídícího pohyb. Indukce nebyla mu nutnou podmínkou. Po jeho soudu lze přijíti k pochopení jevů společenských pouhým instinktem.*)

Praví, že pomocnou jeho methodou byla bezohledná skepse, leč vlastně skepse té užíval vůči jiným, nikoli však vůči sobě. Naopak naprostá jistota jeví se v jeho slovích. V prvém již spisku načrtl své objevy a dráhu, jakou jich dospěl. Začal tím, že rozeznal čtvero pohybů: společenský, zvířecí, organický a hmotný.**) Newton a Leibnitz objevili zákon pohybu hmotného. On objevil zákon pohybu společenského: přitažlivost náklonnostní (attraction passionnée).***) Druhým takovým objevem bylo, že jest úplná shoda mezi zákony přitažlivosti náklonnostní a zákony přitažlivosti hmotné, zároveň že existuje jednotnost systému pohybu pro svět hmotný a duševní.†) To přivedlo jej k přesvědčení, že jest analogie mezi čtyřmi pohyby: hmotným, organickým, zvířecím a společenským čili analogie mezi přeměnami hmoty a mathematickou theorií náklonností člověka a zvířat. Jda po této cestě dedukční se vší jistotou své neomylnosti utvořil si vlastní astronomii a geologii a předpověděl, že pod Varšavou budou někdy pomerančové háje, jaké dnes vidíme kolem Lissabonu.

Po dlouhou dobu Fourier se potkával toliko s lhostejností pro svou theorii. Teprve r. 1814. Justus Muiron, bývalý praefekt za doby císařství, obrátil pozornost na jeho názory společenské a vstoupiv s ním ve přátelské styky stal se horlivým jeho stoupencem a upřímným rádcem, ukazuje mu často na vadné stránky jeho rozumování a spisovatelské činnosti.

R. 1821. Fourier se dověděl o zdaru organisace owenovské v New-Lanarcku. To vzbudilo v něm, jak se zdá naději, že myšlénky jeho jsouce podporovány praktickým příkladem dojdou většího uznání. R. 1822. uveřejnil tedy Traité de l'association domestique-agricole. (Rozprava o associaci domácí a hospodářské.) V tomto díle, které — lze říci — jest nejdůležitějším z jeho spisů, rozvinul své myšlénky o práci sdružené, o postavení ženy, falanze, falansteru atd. Když po té škola saint-simonovská povznesla veliký význam průmyslu, Fourier znovu připomněl své myšlénky v „Novém světě průmyslovém" (Nouveau monde industriel [r. 1829.]), kteréžto dílo jest jaksi souhrnem pře-

---

*) „La théorie sociétaire est donc une géometrie passionel; mais c'est un calcul que l'on comprend par instinct, même sans en etudier la partie scientifique. Str. 154. Oeuvres complètes de Charles Fourier. Tome Deuxième. Théorie de l'Unité Universelle. Premier Volume. Deuxième Edition. Paris MDCCCXLIII.

**) Toto rozdělení Fourier později poněkud zmodifikoval a připustil 5 pohybů: hmotný, aromální, organický, pudový a společenský nebo-li náklonnostní.

***) Théorie des quatre mouvements (str. 20.)

†) Théorie des quatre mouvements (str. 21.)

došlého. S počátku kojil se nadějí, že Owen a saint-simonisté přijmou úplně jeho myšlénky, když však tito zklamali jeho očekávání, prohlásil je za šarlatány a podvodníky.

Pictet, známý učenec ženevský, mluvě o jednom z děl Fourierových vyjádřil se, že mohlo by se státi užitečným, kdyby bylo napsáno od někoho jiného. V skutku bylo třeba, by každý byl předem jist, že v díle Fourierově jsou důležité myšlénky, aby se nedal odstrašiti fantastickými jeho nápady a neustálým odbíháním od vlastního předmětu. Ze tří velikých svazků jeho Traité de l'association domestique-agricole lze při čtení bez veliké škody pominouti úplně první svazek, ano i v značné části druhý, neboť popis vlastní organisace, kterou autor propagoval, jest teprve ve třetím svazku. Pro rozšíření theorie Fourierovy bylo nutno, by se vyskytli její vykladači, kteří by ji zjednodušili a spořádali. Takovým vykladačem byl Muiron a před jinými Julius Lechevalier, který — lze říci — dal poznati Fouriera veřejnosti a položil úhelný kámen pod budovu jeho školy. Lechevalier byl nejprve horlivým saint-simonistou, ale když se rozpoutaly vášnivé spory o náboženství a o kněžstvo, odtrhl se od Enfantina nesrovnávaje se s despotismem kněžským, jakkoli mravním a založeným toliko na dobré vůli. Potěšil se tedy velice, když v dílech Fourierových nalezl zásady saint-simonovské, ale bez učení o kněžstvu a s ponecháním člověku co největší ve všem volnosti. Abel Transon rovněž ze saint-simonisty se stal fourieristou. Nejvíce však získala utvářející se škola falansterská ve Viktoru Considérantovi, pozdějším sloupu fourierismu. S číselným vzrůstem školy vzrůstala propaganda. R. 1832. začal vycházeti list Le Phalanstère. Pořádány též veřejné přednášky a missie. Propaganda měla svůj účinek a dva získaní vyznavači fourierismu, poslanec Dulary a lékař Devais, oba statkáři v Condèsur-Vesgre, poskytli potřebných peněz k sorganisování kolonie dle myšlénky Fourierovy. Organisace však — neznámo z jakých příčin — nestala se skutkem. Fourier sám nejevil při tom pro tento podnik žádného zápalu nemoha se dohodnouti s bývalými saint-simonisty, kteří — po jeho mínění — činili veliké ústupky civilisaci t. j. tomu stupni rozvoje, na kterém podle jeho theorie lidstvo ještě stojí, a z kterého sluší usilovati ke „garantismu“ neboli sdružení polovičnímu.*)

Nový obrat ve fourierismu, který mu zjednal četné stoupence, nastal rok před smrtí Fourierovou. R. 1836. začala vycházeti „La Phalange“ pod hlavní redakcí Considérantovou. Hlavně jeho působením fourierismus nabyl velikých rozměrův a začal míti rozsáhlý

*) Pohyb společenský na zemi — podle Fouriera — má projíti čtyřmi fásemi: dětstvím, dospělostí rostoucí a kvetoucí, posléze stářím, které se skončí smrtí. My jsme ještě v dětství. Dětství má 8 okresův: 1. ráj zemský, sdružení zvířecí, 2. stav divokosti, 3. stav patriarchální, 5. barbarství, 5. civilisace, 6. garantismus nebo-li poloviční sdružení, 7. úplné sdružení způsobem prostým, a 8. úplné sdružení způsobem složitým. V Nouveau Monde po garantismu nastupuje jako vyšší stupeň: sociantismus. Po dětství přijdou okresy „harmonické“, ve kterých otáčení země, ona sama, její klima, rostlinstvo atd. úplně a zázračně se změní.

vliv. Fourier však se toho již nedočkal. Od r. 1799., kdy učinil „veliký objev přitažlivosti náklonnostní“, objev, který po jeho mínění převyšoval všecky dosud učiněné, kojil se neustále nadějí, že musí se přece vyskytnouti lidé, kteří budou chtíti zkusiti jeho myšlénky a státi se tímto způsobem dobrodinci lidstva. Appelloval tedy na vlády, na majetné lidi, jakými byli knížata orleanští, Devonshire, Čartoryští, na kapitálisty a průmyslníky, na všechny strany, na Owena a saint-simonisty. Prosil za zkoušku. Udělati jen jednu zkoušku a věc — dle jeho mínění — byla by vyhrána, a svět by byl oblažen. — Nechci se dotýkati ničích interessů, nechci hněvati nikoho, nechci nic bořiti — ujišťoval Fourier. — Vy, jenž studujete náklonnosti lidské, kde jste viděl — tázal se ho Enfantin v listě soukromém — takové lidi, kteří majíce zájem na udržování civilisovaného barbarství nepocítili by silného hněvu, kdyby byli usvědčeni, že nepočestně jednají? Rozhněval jste se na Owena a začínáte se hněvati na saint-simonisty, neboť — po Vašem mínění — dopouštějí se bludů. Jestliže pravda, kterou repraesentujete, může vyvolati proti bludu takový cit, jaký jevíte proti Owenovi, co v takovém případě cítiti bude blud proti pravdě?

Jeden z vyznavačů Fourierových, Edvard de Pompéry, takto popisuje svého mistra: Fourier byl vzrůstu méně než prostředního, tvář měl výraznou, čelo vysoké, oči modré, veliké, živé. — Výraz obličeje byl vážný a přísný, časem se známkami trpkosti. Trávil vždy o samotě a jevil velikou samostatnost.*) „Znal jsem Fouriera — praví Proudhon — měl hlávu prostřední; ramena a prsa široká, byl nervosní, skráně měl stlačené, duševní nadání prostřední a jakýsi výraz enthusiasmu na tváři, co mu dodávalo vzezření dilettanta v extasi. Nic na něm neukazovalo člověka genialního, ale také ne šarlatána.“**) „Nikdy, myslím — praví Considérant — neviděno cosi podobného, aby člověk tak prostý, tak dobrý, tak společenský, tak jemný a otevřený, podobný všem v denním životě, byl zároveň tak zbaven předsudků svého věku, tak pevný ve svých vášních i myšlénkách, tak individuální, slovem úplně originální po stránce ducha, tak absolutně samostatný v hluboké osamělosti svého genia.***)

II.

Metafysičnost názorů Fourierových. — Associace jako prostředek výrobní. — Náklonnosti a jejich klassifikace. — Řady (serie) náklonnostní. — Hlavní podmínky dobrého působení associačního mechanismu: přitažlivost průmyslová, poměrné rozdílení zisku, rovnováha obyvatelstva a oekonomie prostředkův. — Konkurrence.

---

*) Exposition de la Science Sociale (str. 73.)

**) De la création de l'orde dans l'humanité. Nouv. édit. Paris 1873. (str. 122.)

***) Le socialisme devant le vieux monde, ou le vivant devant les morts. Paris MDCCCXLVIII. (str. 37. a 38.)

— Otázka užívání příjemností. — Falanga. — Falanster. — Spotřeba i výroba associační. — Účty. — Obraz budoucí blaženosti. — Poměr pohlavní. — Výchova dětí. — Socialismus Fourierův. — Smýšlení jeho o Owenovi a náboženství.

Theologie a filosofie — po mínění Fourierově — byly dvě megaery, které zbraňovaly lidem po 250 let poznati pravdu vedoucí k oblažení lidstva. Mínění toto však nevadilo jemu samému vstupovati do říše theologie a filosofie a na křídlech své fantasie těkati v ní svobodně. V těchto oborech fantastických zableskne někdy myšlénka genialní, kterou pozdější věda, zdá se, stvrzuje čím dále četnějšími fakty. Takovou na příklad jest myšlénka, že na světě všecko žije a že všude se jeví stav společenský jakožto výsledek vzájemné přitažlivosti. Pohyb společenský — dle Fouriera — je pohybem stěžejním, typem čtyř jiných pohybů. Z té příčiny musí býti analogie ve všech jevech všehomíra. Fourier pustiv úzdu své fantasii spatřoval analogii mezi kohouty a kačery s jedné a mezi muži s druhé strany a p.

Jeví sice náklonnost k názoru positivnímu, jest však v podstatě skrz na skrz metafysikem. Lidstvo dle něho má projíti cestu života v souhlase se všeobecným řádem přírody. Počíná dětstvím, končí starobou. Civilisace jest středním okresem v dětství. Lidstvu bylo projíti tímto okresem. Zdálo by se tedy, že aspoň z toho důvodu Fourier musí uznati časovou oprávněnost civilisace; tím spíše, že takové poznání nikterak nepřekáží tomu, bychom nehleděli uspíšiti přechod do okresu dokonalejšího. Zatím čtouce díla našeho autora často se nám zdá, jako by měl za to, že lidstvo nadarmo tolik let promařilo v civilisaci, a že na jeho dobré vůli záviselo přeskočiti rázem tento okres svého rozvoje. Mínil na př., že lze polobarbarské neb úplně barbarské Afričany přizpůsobiti v pěti letech vyššímu pořádku industriálnímu. „Bude-li — praví — pokus fundace učiněn r. 1822., lze tvrditi, že r. 1827. cestovatelé budou procházeti vnitřní Afriku zcela bezpečně a naleznou tam všude národy pohostinnější nad civilisované, lidi hostinné tak, že by se i o poslední peníze rozdělili.“ *) Pomiňme tedy filosofické názory Fourierovy a zabývejme se tím, co jest skutečnou jeho zásluhou, t. j. jeho myšlénkami o organisaci společnosti.

Fourier jako kupec přes nechuť ku svému zaměstnání a přes svou bujnou fantasii navykl si záhy účtovati a počítati zisk.**) Viděl dobře, jaká škoda plyne odtud, že každý provádí hospodářství na vlastní zisk. Znamenal též, jaký užitek přináší spojování kapitálů k jednomu podniku. Byla to právě doba, kdy sestupovaly se společnosti k obrovským podnikům a ne vždy jistým, jako osvětlování plynem, kopání průplavův atd. Myšlénka, že sdružení (associace) může se přičiniti mocně k rozvoji výroby, šířila se v myslích mnohých. Víme o tom od samého Fouriera. Vzpomíná několikráte Cadeta de

*) Oeuvres complètes de Fourier. Paris. MDCCCXLI. Tome Troisième. Str. 65.

**) Účetnické obyčeje jeví se v jeho spisech v činění zkratek, v užívání jistých znamének, v hledání bilance atd.

porují, sesilují nebo si též překážejí, vzájemně se tlumí a potírají. Třeba tedy tak spořádati skupiny lidské, by jednotlivcům bylo v nich dobře a měli svobodu, by se cítili ve své činnosti povzbuzováni a podporováni. Učiniti to mohou jedině řady (serie) náklonnostní (les séries passionelles). Ony dodají trvanlivosti, moci, výslednosti sdružení. „Theorie sdružování omezuje se tedy na formování a mechanisování řad náklonnostních.*) „Svět společenský na žádné planetě nemůže ani dojíti jednoty ani se povznésti k šťastnějšímu osudu, dokud nebude objeven tento mechanismus řad náklonnostních, jehož hledati jest hlavní úlohou genia. . Jiné vědy, i nejpřesnější, jako matematika, jsou nám toliko prázdným světlem, dokud nemáme vědomosti o mechanismu associačním, z kterého by vzešlo bohatství, jednota a štěstí.“ **)

Jakým způsobem lze formovati řady náklonnostní? Třeba jest především značného počtu členův družstva, ani příliš malého ani příliš velikého, od 400 do 800 osob. Muži mají býti v poměru k ženám jako 21 ku 20, t. j. „v poměru ustanoveném přírodou v rovnováze porodů.“***) Tehdy svobodně se budou moci spolu spojovati příbuzné povahy, povolání, záliby. Ve vyšším pořádku nežli je dnešní, harmonickém, dá se to snadno uskutečniti. Tam každý bude míti svůj stav vyznačený buď v medalionu, buď v náramku nebo v nějakém jiném znaku vnějším, „v opak obyčejů civilisovaných, kde tolik lidí skrývá svůj stav.“†) Výchova od nejmladších let bude hleděti vystopovati v každém dítěti vlastní jeho povolání. Svoboda přecházeti ze skupiny do skupiny dovolí voliti každému společnost a zaměstnání podle jeho záliby. Nejprve se utvoří malé skupiny a napotom se sloučí v řadu náklonnostní, která vymáhá existenci nejméně tří skupin. Z toho ze všeho můžeme dojíti závěrku, že hlavním základem řady náklonnostní jest úplná svoboda seskupování se lidí spolu. Řady náklonnostní poskytnou možnost splniti čtyři hlavní požadavky náležitého působení mechanismu associačního: průmyslové přitažlivosti, poměrného podílu na zisku, rovnováhy obyvatelstva a oekonomie společenských činitelů.

Přitažlivost průmyslová (attraction industrielle) jest taková organisace práce, ve které tato se stane příjemností, téměř zábavou. Vymáhá splnění těchto sedmi podmínek: „1. aby každý dělník byl členem družstva, odměňovaným dividendou, a ne námezdníkem; 2. aby každý — muž, žena i dítě — byl odměňován příslušně dle tří činitelů: kapitálu, práce a talentu (vlastně vědomostí); 3. aby v hodinách práce nastupovala přestávka za den osmkrát, neboť v činnosti rolnické nebo rukodílné zápal se nemůže udržovati déle než půldruhé nebo dvě hodiny; 4. aby práci vykonávaly společnosti složené dobrovolně z přátel, podporované a povzbuzované velice čilou konkurrencí; 5. aby dílna a úprava vábily dělníka svou ele-

*) T. III. Paris, 1841. Str. 22.

**) Tamže, str. 18. a 19.

***) T. IV. Paris MDCCCXLI. Str. 442.

†) IV., str. 371.

ganci a čistotou; 6. aby dělba práce byla přivedena k nejvyššímu stupni dávajíc tím možnost každému pohlaví a každému věku zabývati se se zálibou tou prací, která jim jest nejpřiměřenější; 7. aby v této dělbě práce všichni, muži, ženy i děti, měli úplně právo ku práci neboli právo zabývati se v každém čase tím odvětvím práce, které si sami vyberou, ukáží-li počestnost a schopnost.“*)

Poměrné rozdílení nabytého zisku má se díti v označeném poměru k práci, kapitálu a vědomostem:**) práce má dostávati největší část — 5/12, potom kapitál — 4/12, posléze vědomosti — 3/12.

Mluvě o rovnováze obyvatelstva autor kárá oekonomisty za to, že nedbají této otázky a mní, že jedinými spisovateli, kteří zasluhují v té příčině pozornosti, jsou Stewart, Wallace a Malthus.***) Člověk společenský — podle Fouriera — snižuje se k úloze hmyzu splozuje mraveniska dětí nucená navzájem se požírati pro přílišný jich počet; lidé se nebudou ovšem pojídati tělesně jako hmyz, ryby, divoká zvěř, ale pojídají se politicky za pomoci loupeže, války a podvodů končící se civilisace.“ Fouriera nikterak nepohoršují ochranné prostředky; domnívá se, že žena se jim protiví jedině proto, aby mohla, kdyby nastaly následky, legitimovati potomstvo miláčkovo. Po jeho mínění plození dětí má býti omezeno. Budoucí pořádek harmonický sám se o to přičiní, neboť tehda ženy budou silnější, které — tak soudí Fourier — jsou méně plodné, strava bude vybranější a hojnější, obyčeje pohlavní (nazývané autorem phanérogames) budou tomu příznivy, posléze všecky orgány tělesné budou vyvíjeti častou a rozličnou činnost (exercice intégral).

Oekonomie činitelů neboli pružin společenských (économie des ressorts) zakládá se na tom, aby všeliké cizopásnictví bylo odklizeno a každá osoba postavena v takové položení, aby její práce byla nejproduktivnější. Fourier podává seznam činitelů cizopásných, t. j. naprosto neproduktivních anebo málo produktivních, s kterými se potkáváme v civilisaci. Dělí je na tři kategorie: 1. na cizopásníky domácí: ženy, děti, služebnictvo; 2. na cizopasníky společenské: vojsko, výběrčí daní, řemesla, obchod, dopravu; 3. cizopásníky doplňkové: lidi bez práce, sofisty, zahaleče, rozkolníky (scissionnaires). Fourier počítá ženy a služebnictvo do kategorie cizopásné proto, že v dnešním

*) III. Str. 15.

**) IV. Str. 445. Na tom místě Fourier výslovně praví: „aux connaissances théoriques et pratiques.“

***) Str. 325. Tome Sixième. Le Noveau Monde industriel et sociétaire. Paris. 1870. „Skupina rodiny — praví Fourier — ponouká ku práci toliko strachem z hladu; skryté tajemství civilisovaných politiků zakládá se na tom, aby povzbuzovali lid ke sňatkům a plození, a to za tím účelem, aby pracoval pro zabezpečení existence rodiny. Pobudka takováto jest přitažlivostí převrácenou (subversive) a ne harmonickou, neboli založenou na půvabu práce samé. Aby zakryli tuto pravdu, tuto zlou stránku civilisace, politikové spojují se hromadně proti těm, kteří jako Stewart a Malthus postřehují nebezpečenství přelidnění a otevřeně ukazují na ten bludný kruh, který směřuje toliko rozmnožovati žebráky, síliti zárodky revoluční a opatřovati dobyvatele masem dělovým (de la viande à canon)“. IV. Str. 341. Stojí za přečtení též, co praví na str. 106., IV.

ústrojí užívají své práce k činnosti podřízeného významu, která by se dala v soustavě associační pořídití značně menším počtem osob nežli dnes. Z téže příčiny řemesla uznal za formu cizopasnou. Kupectví, jehož stinné a špatné stránky Fourier znamenitě vytkl, jest po jeho soudu cizopasné v devíti desetinách svého složení. Jest to blud, že obchod jest věcí soukromou.*) Doprava, jak po souši tak po moři, kdyby byla dobře sorganisována, nevymáhala by více nežli třetiny dnešního svého personálu. K třídě rozkolníků, t. j. lidí jsoucích ve zřejmém odboji proti práci, mravům a obyčejům**) Fourier počítá držitele loterií a heren, všeliké podvodníky, nevěstky, lidi bez stálého zaměstnání, žebráky, zloděje, loupežníky atd. a posléze žandarmerii a policii, která vzrůstá v jednoduchém poměru k počtu ostatních rozkolníkův.

Dobrá organisace řad náklonnostních dovolí využiti všech žádostí na prospěch obecný a zabrání, by se navzájem potíraly. Soutěž a nechuti osobní utonou v řadách přirozeným seskupováním; soutěž a nechuti kollektivní budou neutralisovány shodou a láskou vládnoucí ve skupinách. Soutěž sama nabude jiného rázu. Zájem osobní dá se co nejúplněji spojiti se zájmem společenským, který se stane bussolou onoho. Fourier prohlašuje se rozhodně proti všem moralistům, kteří doporučují umrtvovati tělo, potlačovati žádosti, kteří schvalují chudobu a všelikou zdrželivost. Rozumný epikureismus po jeho mínění jest lidem nejpřiměřenějším. Proč by se měli odříkati toho, co jim činí příjemnost? Nesmějí jen v užívání příjemností jíti až ku škodě jiných nebo sebe samých. Právě organisace řad náklonnostních učiní toto užívání rovnoměrným a vzájemným, a častá změna četných příjemností zabrání zneužití jich a bude prospěšna zdraví. Proč by člověk neměl jísti po chuti, děje-li se to bez újmy vlastní i cizí? Fourier míní, že v budoucím ústrojí budou jísti málo chleba a za to mnoho ovoce. Nevěří, že by lidé pijíce toliko vodu žili déle, nežli když pijí víno nebo limonádu. Zdržovati se v tělesné lásce bývá užitečno, avšak jen do jistého stupně. Netřeba tedy vyhýbati se rozkošem, nýbrž užívati jich s měrou a bez újmy bližního. Dle Fouriera Bentham nejsprávněji asi pochopil, na čem se zakládá štěstí lidské, stavě člověku za cíl skutečnost, nikoli illuse. V pořádku harmonickém příjemnosti budou velmi četné, tam téměř každá práce bude rozkoší a člověk i nejchudší neustále bude nalézati množství rozmanitých radostí.

To jsou obecné zásady, které Fourier realisuje ve falanze a falansteru jda ve šlépějích starších snílkův o blahu obecném. Falanga jest sdružení mající 1500—1600 osob a zaujímající prostor téměř čtvereční míle. Práce rolnická, která jest lákavější nežli práce průmyslová, vždy má v ní odehrávati převládající úlohu. K falanze mohou náležeti lidé rozmanitého jmění a zaměstnání, ale tak,

*) „Svedena jsouc sofismaty svobody veřejná správa zbavila se nejpěknější části svého oboru: zůstavila obchod osobám soukromým, konkurrenčnímu švindlířství, lhářské a komplikované anarchii.“ Str. 41. Nouv. Mond.

**) IV. Str. 178.

aby byly jakési stupně v majetnosti členův, a aby k zaměstnání rolnicko-průmyslovému náleželo při nejmenším 7/8 členů, 1/8 pak toliko mohou činiti kapitalisté, učenci a umělci. Hodnota veškerého majetku falangy, který jest nedělitelný, má býti spočtena a představena v akciích, které lze předávati a prodávati. Akcionář nemusí býti členem a naopak člen nemusí býti akcionářem. Associační výroba i spotřeba poskytují možnosti učiniti ohromné úspory. „Nelze si představiti — praví Fourier — jednot menších, více neoekonomických, více nesdružených, nežli jsou naše vsi, rozdělené na manželstva neboli rodiny o pěti až šesti osobách; vsi, ve kterých se staví tři sta sýpek, tři sta sklepů co nejhůře umístěných a opatrovaných, kdežto by zatím v associaci vystačily jedna sýpka a jeden sklep, dobře umístěné a vším zaopatřené a vymáhající sotva desatého dílu té práce, které se spotřebuje v rozdrobeném hospodářství neboli pořádku rodinném." *) — „V budoucím ústrojí místo zvláštních hospodářství domácích a zvláštních domů nastoupí pro každou falangu jeden veliký palác, falanster, zřízený co nejpříhodněji a nejlépe, spojený krytými chodbami se staveními rolnickými a dílnami průmyslovými." **)

Spotřeba se má díti způsobem společným, ale ne stejně. Bohatí mohou žíti po každé stránce lépe než lidé nemajetní. Dnešní nouze však nikdo míti nebude, poněvadž ve falansteru určí se minimum pro třídu chudou. Každý dělník obdrží na účet budoucího výdělku svého: světnici s pokojíkem, příslušný oděv (šat do práce a oblek sváteční), dostatečné jídlo pětkrát za den. Mimo to každý bude míti volný vstup do veřejných budov a divadel. Spořádání paláce má býti tak zařízeno, aby snadné bylo vzájemné sdružování podle náklonností. Za tím účelem falanster mimo obydlí má míti t. zv. seristery pro rozmanité činnosti. Láska na př. má míti též svůj serister.

Fourier několikráte poukazoval na veliké výhody výroby associační. Odvolával se na příklad mocných společností obchodních a průmyslových; obrátil pozornost na některá sdružení lidová, jako na př. na družstvo pro vyrábění sýra zvaného Gruyère v pohoří Juře. Sorganisování příjemné práce zvětší ještě více výrobu. „Náš polní systém rozdrobené exploatace, rozdělené na rodiny — praví Fourier — vzbuzuje ve vesničanech ducha odboje proti všelikému prostředku majícímu dobro za účel. Tím způsobem vidíme, že zlo postoupí o deset kroků, kdežto dobro sotva o jeden. Vylesňování hor, vysychání zřídel, ubývání lesův a klesání temperatury — všecky tyto pohromy rostou; zdokonalování existuje toliko v listech akademických". ***) Zvýšiti výrobu

*) Nouveau Monde, str. 6.

**) Nákres falansteru připojen jest k dílku p. t. „Contre M. Arago. Réclamation adressée à la chambre des députés par les redacteurs du feuilleton de la Phalange. Suivi de la théorie du droit de propriété par Viktor Considérant, ancien éléve de l'école polytechnique. Paris. Au Bureau de Phalange. 1840."

***) Avertisement. Oeuvr. compl. T. II., str. VIII.

v novém pořádku přispěje také to, že mravy a politika budou směřovati k tomu, by výrobě zajistily co nejvýznačnější a nejčestnější postavení. K vykonávání všelikých prací zřizovati se budou vojska. „Připouštím, chcete-li — praví Fourier — že legie římské potřevše 300.000 Cimbrů v Saint Remy, zjednaly si slávu a dobyly vavřínů. Nebylo-li by bývalo však čestnější, kdyby obě vojska, gallské i římské, se byla spolu spojila, aby tvořila, ne však ničila? Kdyby byla rozdělíce se na oddíly mezi Arlesem a Lyonem vystavěla za dobu jednoho tažení 30 mostů na Rhoně a postavila na jejích březích hráze pro zachování drahé země, kterou řeka každoročně unáší? Taková sláva — po mém soudu — měla by větší do sebe hodnotu než vavříny dobyté našimi bohatýry, jejichž válečné vystoupení vždy zanechává spoustu cypřišových věnců v zemích, které jsou jevištěm jejich činů.“ *) A co počíti s prací těžkou a odpornou? I na to Fourier dává odpověď. Opíraje se o to, že u dětí jeví se náklonnost hráti si v nečistotách, organisuje malé tlupy. Ustanovuje při tom jakousi robotu, závaznou práci pro všechny s tím, že odměna za tuto práci jest značně vyšší nežli obyčejná. Bohatí však mohou se od roboty vykupovati.

Účtování v budoucím pořádku bude méně složité nežli dnes. Není tam denních výplat a není potřebí hotových peněz. Každý má svůj účet otevřený. Výměna mezi falangami děje se také vyrovnáváním vzájemných účtů. Daně platí falangy. Nikdo nikomu za nic privátně neplatí; všichni platí za všecko do kasy falangy a z ní toliko dostávají sami svůj plat a všeliké pohledávky. Zajišťuje to všem velikou nezávislost. Poněvadž podíl práce v čistém výnosu jest největší ($^5/_{12}$), usnadňuje se tím každému členu falangy nabýti akcií a tak přijíti k vlastnictví. Tím způsobem — po mínění Fourierově — bylo by lze smířiti zájmy bohatých a chudých. Ačkoli ve falanze má býti co největší volnost, přece žádný nerozvážný podnik — jako dnes — není tam možný, nebo v každé falanze má býti ředitelství složené z lidí zkušených a opatřených potřebnými vědomostmi. Toto ředitelství, třeba že nebude míti žádné vlády, zajistí si přece veliký vliv mravní, jaký si vždy zjednává to, co se zakládá na pravdě a spravedlnosti.

Budoucnost, kterou vytvoří kouzelný proutek přitažlivosti průmyslové, kreslí Fourier takto: „Šest set tisíc obrovských paláců zastoupí protivné chalupy našich vesničanů. Nejbídnější hospodářství polní stane se skvělejším, pestřejším nežli čarovné zahrady Armidiny. Nejdelší život nestačí užiti všech příjemností; jednota a pokoj ihned nastoupí na místě lítých válek tisíců lidí nepřátelských sobě; celé lidstvo utvoří tu rodinu bratrskou, o které snila filosofie; ctnosti jsouce cestou ku štěstí budou rozkoší jak špatným tak moudrým lidem; náklonnosti utvoří ohromný orchestr 800 millionů charakterův a přemění naši kouli v zemský ráj; před bohatstvím a štěstím, jaké nastane, věk Astraein a fikce básnické budou toliko mdlými sny“.**)

*) Avertissement. Oeuvr. compl. T. IV., str. 558.

**) Avertissement. Oeuvr. compl. T. II., str. 173.

Fourier ve vymanění žen a lásky pohlavní šel ještě dále nežli Enfantin. Byl stoupencem volné lásky. Petr Leroux v ostré své kritice fourierismu*) vytýká, že mnoho v něm vzato z Cesty Bougainvilleovy zpracované Diderotem. Jest pravda, sám Fourier mluvě o poměru pohlavním rád se odvolává na obyčeje jsoucí na ostrově Otahiti. Upomíná též časem na Campanellu, zvláště když stanoví dvě instituce: vestalat (mládež slibující zdrželivost od styků pohlavních) a damoisellat (počínající se láska za mlada). Nepřátelská kritika bušila vždy urputně v tuto stránku učení snílka prahnoucího obnoviti rajský život na zemi. Ostré a zlostné rány patrně přece jenom polekaly odvážného reformátora, poněvadž v pozdějším svém díle Le Nouveau Monde odročuje provádění volné lásky až na padesát let po zavedení pořádku harmonického a pokládá časnější její projevy za zločin.**) Zdali však právem napadali Fouriera za otevřené vyřknutí myšlének v otázce žití pohlavního? Po mém soudu — nikoliv. Otázka tato odváděna jsouc od vážného bádání výkřiky pohoršení a kluzkými vtipy a přes to stále jsouc probírána v plasticky průhledných útvarech povídkových a románových, kde polonahá tajemnost rozplameňuje toliko obrazivost, mstí se ukrutně za takovéto lehkomyslné a nedbalé její řešení. Nervosnost, tato metla dnešní civilisované společnosti, značnou částí jest pokutou za její pokrytectví v otázce pohlavní mravnosti.

Rovněž jest zásluhou Fourierovou, že hlouběji vnikl v podstatu otázky výchovy dětí. Myšlénky jeho o této věci zasluhují pozornosti. Po jeho mínění výchova má začíti velmi záhy, od třetího roku, rozvíjejíc dítě tělesně i duševně, budíc v něm vlastní schopnosti a odkrývajíc skutečné jeho povolání.

Význam Fourierův v rozvoji socialismu byl důležit. Marx ve svém Kapitále několikrát obrací pozornost na jeho trefnou a důkladnou kritiku. Ukázal již r. 1823., že dnešní pořádek oekonomický podporuje rozvoj fiskalismu, ducha obchodnického, koncentraci kapitálu atd.; vytkl liberalismu, že „jest toliko přestrojeným a nešikovně barveným egoismem“ ***); v novověkém průmysle spatřoval obraz skutečné války domácí atd. Jakkoli se pokládal za obránce vlastnictví, mluvil „o tyrannii osobního vlastnictví hledíc k širokým vrstvám“.†) Hlásal, že prvním úkolem politické oekonomie jest nalézti způsob, jak by bylo možno přeměniti „všecky dělníky na vlastníky, spoluúčastníky neboli společníky“.††)

Fourier byl odpůrcem násilné revoluce a proto Babeufa staví vedle Marata a hledí vyloučiti sebe z počtu reformátorů hlásajících zničení náboženství, rodiny a vlastnictví. Z počátku kladl jisté naděje v Owena a saint-simonisty, ale později — jak víme — obrátil

---

*) Lettres sur le Fouriérisme v Revue sociale.

**) Avertissement. Oeuv. compl. T. II., str. 262.

***) Oeuv. compl. T. III., str. 385.

†) Nouveau Monde, str. 390.

††) Oeuv. compl. T. IV., str. 171.

se proti nim. V Traité de l'association domestique-agricole mluví příznivě o Owenovi a jeho ústavu v New-Lanarku, ačkoli vytýká tři vady: přílišný počet obyvatelstva, rovnost jmění a nedostatek rolnictva. „Jest to již velikou ctí pro tvůrce toho ústavu — praví — že vykonal to, čeho nedovedli pořídíti učenci po dvacet pět věků; že nalezl jeden východ z labyrintu jdoucí v před a setkal se v několika bodech s novým světem průmyslovým, v periodě šesté, garantismem, od něhož se oddalujeme čím dále tím více, čehož svědectvím jest rostoucí počet chudých".*) Zcela jinak mluví již o Owenovi v pozdějším svém díle Le Nouveau Monde. Nazývá tam Owena sofistou, šarlatánem, zdánlivým filantropem atd. „Owen — praví — jest toliko obyčejným sofistou napodobujícím W. Penna, zakladatele sekty kvakerů; posléze člověkem právě tak neschopným nějakého objevu jako prázdným opravdové filanthropie".**) Vyvraceje učení owenistův osvědčuje, že opravdové družení „bude náboženské jak z instinktu, tak z přesvědčení o vysoké moudrosti Boha, od něhož co chvíli doznávati bude dobrodiní. Veřejný kultus stane se mu potřebou: poslední kněz bude tam vypraven tak, jako dnes jsou vypraveni biskupové. Ve Francii bude třeba rychle vysvětiti při nejmenším 30.000 kněží, by každá falanga měla jich dostatečný počet pro vykonávání jejich práce a nebylo třeba každodenně všechny zaměstnávati".***) Atheismus, materialismus, deismus Fourier počítá k poblouzením ducha. Jaké však bylo jeho vlastní náboženské přesvědčení, nesnadno vyrozuměti: zatracuje pantheismus a z jednoho místa†) soudíc bylo by možno viniti jej z polytheismu.

III.

Viktor Considérant, nástin jeho života, jeho díla a výklad zásad fourierismu. — Bezprostřední vláda lidu a aspirace národní. — Rozvoj školy falansterské a její spisovatelé.

Před dvaceti dvěma nebo třemi lety — psal Considérant r. 1848.††) — byli tři falansteristé: jeden hluchý, jedna žena, a jeden student. „Sociální škola Fourierova za náčelnictví pana Considéranta — svědčí Žarczyński r. 1850. — jest dnes nejčetnější."†††) Byla-li nejčetnější, o tom lze pochybovati, ba ze mnohých příčin se domnívám, že toho času nejčetnějnějšími byli stoupenci Cabetovi; jest však věcí nespornou, že ve čtyřicátých letech tohoto století fourierismus měl mnoho stoupencův a děkoval za to nejvíce Con-

*) Tamže, T. III., str. 42. a 43.

**) Tamže, str. 370.

***) Nouveau Monde, str. 473.

†) Poznámka na str. 489., IV.

††) Le socialisme devant le vieux monde, str. 153. a 154.

†††) Wizerunki obłudnych nauk, str. 26.

sidérantovi, který jak svým charakterem, tak talentem zjednal si vysokou úctu a svou vytrvalostí a pracovitostí překonával ohromné nesnáze.

Viktor Considérant narodil se v Salinsu r. 1808. Na škole polytechnické v Paříži byl mezi nejpřednějšími studujícími. Potom sloužil u vojska jako inženýr. Vojenství nemělo však proň půvabu; horoucí duch jeho se nesl k záhadám budoucnosti, záhadám společenským. Seznámiv se s učením Fourierovým zanechal služby vojenské maje již stupeň kapitána genijního a se vším zápalem se věnoval propagandě nového učení. Přičiněním jeho vznikl měsíčník a zřízeno knihkupectví falansterské, které prokázalo ohromné služby propagandě zásad fourierismu zvláště a názorů socialistických vůbec. S počátku falansteristé měli toliko měsíčník; později časopis ten vycházel dvakráte za měsíc, napotom jednou za týden, dále třikrát týdně, posléze od r. 1843 začal vycházeti denní orgán Démocratie pacifique, který v denním tisku zaujal velmi vynikající postavení a velice přispěl rozšířiti zásady demokraticko-socialistické. Denník tento po bouři prosincové byl zakázán. Mimo něj vycházel ještě stále měsíčník La Phalange. Considérant nejen pérem, nýbrž i slovem šířil zásady fourierismu. Za tím účelem prochodil Francii, byl v Belgii, Švýcarech a v Německu. Po únorové revoluci departement loiretský 34.370 hlasy povolal jej do ústavodárného sněmu a napotom departement sekvanský 111.211 hlasy jej zvolil do shromáždění zákonodárného. Náležel k veřejným a smělým bojovníkům socialismu. Obžalován jsa z účastenství v zamýšleném povstání 13. června r. 1849. utekl do Belgie a byl za své nepřítomnosti odsouzen k doživotní deportaci. Z Belgie se odebral do severní Ameriky, kde v Texasu zakoupil pozemek a zřídil falanster Réunion. Jeden z účastníkův organisování té osady, Kalixt Wolski (Do Ameryki i v Ameryce, Lwów r. 1876.) podrobně vylíčil zápasy té kolonie s přírodou a podmínkami oekonomickými, jejichžto neblahým působením padla. Considérant se navrátil do Brusselu r. 1854. Po dlouhá léta nebylo o něm slechu a teprve nedávno (r. 1885. v březnu) ohlásil se veřejnosti v Revue du mouvement social zajímavým článkem o otázce sociální.

Ze spisů Considérantových jest nejdůležitější Destinée Sociale (2 svazky, Paříž, 1836.—1838.), v němž vykládá jasně prostě a logicky učení Fourierovo. Větší pozornosti zasluhuje též jeho Le Socialisme devant le vieux monde (Paříž, 1848.), ve kterém velmi trefně vyznačuje hlavní snahy socialismu a objasňuje stanovisko, jaké škola falansterská zaujala proti jiným školám socialistickým a kommunistickým. Sluší se též zmíniti o důležité jeho brožuře pod titulem La solution ou le Gouvernement direct du peuple, ve které se přimlouvá energicky za bezprostřední vládu lidu.

Considérant — jak jsem již pověděl — dodal učení Fourierovu onoho vlivuplného postavení, které zaujímalo ve třicátých letech našeho století. Přidržoval se dosti úzce myšlének svého mistra, ale vyjasnil a opravil je někdy, a co snad nejdůležitějšího,

vdechl v ně, ač bezděky, ducha demokratického, ducha rovnosti. To nám též vysvětluje, proč učení falansterské se rozšířilo více než saint-simonistické a přetrvalo je v nezměněné formě o mnoho déle.*)

Falanster Fourierův jest — dle Considéranta — vzorně zřízená obec (Commune). Poněvadž „obec jest společnou dílnou, prvkem provincie, národa, společnosti" **), proto „organisace obce jest úhelným kamenem budovy společenské" ***). Třeba tedy reorganisaci společenskou počínati ne s hůry, nýbrž z dola, od obce. Pojímání toto se tak rozšířilo mezi stoupenci Fourierovými, že jeden z nich, Edvard de Pompéry, praví kategoricky: „Aby mohla býti sorganisována společnost, třeba vynalézti normálnou organisaci obce. V tom spočívá všechen úkol." †) Dobré sorganisování obce jest východiskem reformy společenské. Zničí despotismus a zajistí všem volnost. Přivodí tedy obecný mír a foederaci národův; zavedení všech prospěšných zákonů; harmonii zájmův, individuálního i kollektivního; úplný rozvoj schopností lidských; splynutí všech tříd; úplnou volnost individua v obecném pořádku a účinkem toho pořádku přitažlivost průmyslovou a jednotu činnosti.††)

Fourier popíral otázky politické a nevěnoval pozornosti probudilým snahám národním po žití samostatném. Reforma společensko-oekonomická zakrývala v jeho očích všeliké jiné otázky. Considérant méně se dával oslepovati jedinou velikou myšlénkou a z té příčiny mnohostranněji pojímal pokrok společenský. Spolu s demokraty republikánskými opíral budoucnost politickou o všeobecné hlasování. Viděl však vadnou stránku toho hlasování a jda za příkladem Condorcetovým a St. Justeovým přemýšlel, jakým způsoben by bylo lze zajistiti menšinám vliv odpovídající jejich počtu při volbách i v parlamentech. Myšlénky svoje v té věci rozvinoval v *Démocratie pacifique* a ve *Phalange* a mimo to v díku *De la sincérité du gouvernement représentatif, ou exposition de l'election véridique* (Genève, octobre 1846.) hleděl přiměti parlament genevský, aby učinil prvý krok na té dráze. Pojímaje všeobecné hlasování v doslovném významu toho výrazu v ústavodárné komissi r. 1848. se domáhal, aby ženy plnoleté nebyly zbaveny toho práva. Vida, jak bylo zneužíváno za vnitřních rozbrojů revoluce francouzské a jak reakcí bylo jí využito, chopil se se zápalem myšlénky o bezprostřední vládě lidu. Toliko zavedením takové vlády — po jeho zdání — přestanou všeliké

---

*) „Lze říci — píše Malon r. 1879. — že ze všech starých škol socialistických škola fourieristická zachovala nejvíce stoupenců. V každém městě evropském dobře hledajíce naleznete upřímné stoupence pořádku associačního. Ač jest škola ta bez odporu v úpadku ve Francii, nezanikla přece úplně jako jí současné. Knihkupectví falansterské změnilo se v *knihkupectví sociálních nauk*, jehož seznam zaujímá přes 30 stránek." (Historie du Socialisme par B. M. Lugano. 1879., str. 107. a 108.).

**) Destinée Sociale. Tome premièr. 4-ème édition. Paris, 1851., str. 16.

***) Tamže, str. 17.

†) Exposition de la Science Sociale constituée par C. Fourier. Deuxième édition, revue et augmentée. Paris, 1840., str. 39.

††) Destinée Sociale, str. 23.

revoluce t. j. násilné pokusy uchvátiti vládu nebo zveličiti její moc, pokusy konané vládami, dynastiemi, stranami. Socialisté rovněž se vzdají úmyslu vnutiti se diktatorsky národu. Bezprostřední vládou národ se stane sám skutečným a úplným pánem svých osudův. Dosud demokracie byla cítěna, praví, ale nebyla známa. Considérant viděl jasně, jak důležito jest dobré upravení otázek národních v Evropě. Horlivý tento bojovník fourierismu dobře pochopoval, že dokud všichni národové se nedomohou bytí samostatného, dotud neustále války států otřásati budou Evropou, a dotud přemýšleti o nějaké radikální reformě společenské že bude nemožno. „Itálie pro Italy! — volá — Německo pro Němce! Irsko pro Irčany! Svoboda a konfoederace všech národů slovanských! Pryč s panstvím jedné rodiny nad národem, jednoho národa nebo plemene nad jiným národem nebo plemenem! Ať všechny zvláštnosti rodu lidského svobodně se skupují, přiměřeně ke své náklonnosti! Jest to prvý požadavek svobodného jich dohodnutí. Nebude zajisté pokoje na pevnině evropské do té doby, pokud Italie, Polsko, Uhry, Čechy budou osnovati spiknutí proti cizímu jařmu. Volnost pro všechny, sice bude v Evropě neustálá revoluce a válka." *)

Considérant sice uznával školu falansterskou za jedině pravdivou a racionální, přece však nebyl ani výlučným ani nesnášelivým. Ostře ovšem kritisoval všecky jiné školy socialistické, nejostřeji kommunistické, ale neváhal ukazovati také na jejich kladné stránky. O Robertu Owenovi mluví mnohem mírněji než jeho mistr. O saintsimonismu praví, že „vliv jeho na duševní ruch společenský byl ohromný a ti, co míní, že vzal za své nerozhodiv hojně po světě pokladu ze svého bohatého dědictví, projevují velikou nevědomost".**) Přiznává zásluhy Buchezovi i Ludvíku Blancovi. Dobře postřehl, že síla Proudhonova vězí v jeho negacích a že spěchá jaksi zbořiti to, co na jiném místě sám postavil. Uznával, že konec konců všechny školy mají jedinou vůdčí myšlénku, jediný společný ideál a vlévají se v jedno řečiště čím dále velebněji se rozlévajícího socialismu. Démocratie Pacifique podporovala kandidatury všech socialistů, ba i Cabetovu, ačkoliv kommunismus Considérant zažehnával oběma rukama.

Fourierismus nebyl stižen takovým rozrůzňováním jako saintsimonismus. Vyjma jediného Daurio (pseudonym), který v okolí Toulousa se pokoušel rozšířiti svoji obměnu fourierismu, byla ve škole falansterské — možno říci — jednomyslnost. Ovšem — jak dosvědčuje Considérant — byli falansteristé, kteří pokládali za slabou stránku Fourierovu, že hájil individuálního vlastnictví, leč i oni se smířili s organisací falansteru, nebo představoval dokonalou formu přechodní k pořádku opřenému na společnictví. Posléze, což sám falanster nebyl přes popírání Considérantovo jistým druhem společného vlastnictví?! „Kommuna (obec) naší ideální společnosti — praví Considérant — organisuje všecky činnosti. Všechny její země,

*) Le Socialisme etc., str. 196.

**) Tamže, str. 36.

všecky její statky, dílny a továrny pokládány jsou jaksi za majetek jednoho člověka."*) Samo pojetí vlastnictví osobního, jak Considérant je formuluje, podporuje vlastně společné vlastnictví země, dílen, továren. „Každý člověk — píše — právem jest držitelem všeho, co vlastní prací, vlastní intelligencí, mluvíc všeobecněji — vlastní činností vytváří." (Phalange, květen 1839.) Uznavše toliko takové právo vlastnictví některé obce polské emigrace z r. 1831. dospěly k názorům kommunistickým. Či země vzdělávána jsouc celou řadou pokolení neděkuje za značnou část své výrobní hodnoty těmto pokolením? Proč tedy nemá z ní kořistiti celá společnost, nýbrž jenom jistá část její? Byli též — jak praví Considérant — mezi stoupenci Fourierovými tací, kteří připouštějíce, aby kapitalisté byli ve falansteru toliko na jeho počátku, přáli si, aby později falanster je vyplatil. Considérant neschvaloval toho. Po jeho soudu „od té doby, co kapitál nepohlcuje, nevykořisťuje, co není představeným a pánem, nýbrž prostým společníkem,"**) přestává býti škodlivým a stává se práci prospěšným. Vskutku ve falansteru poměr kapitálu ke práci mění se ohromně. Postavení kapitalisty v pravdě jest privilegováno: může nepracovati a přes to se mu dostává největšího důchodu (kapitál bere $^4/_{12}$ z celého příjmu, kapitalisté však proti celému počtu obyvatelstva falansteru mohou činiti jen osmou část), ale mezi jeho důchodem a výdělkem dělníkovým nemůže nikdy nastati tak příkrý rozdíl, jaký vidíme dnes. Při tom dělník maje zajištěno minimum výživy a dostávaje napřed byt, výživu a oděv nepřistoupí nikdy na tu přetěžující a ubíjející práci, kterou dnes hladem jsa nucen musí konati. To, co se nyní mluví o potřebě šetrnosti se strany dělníků, která u většině případů jest dnes zhola nemožna, může míti tehdá skutečný význam. Dělník pilný a ne marnotratný má možnost ve falansteru státi se za nějaký čas akcionářem. A čím více dělníků bude se stávati akcionáři, tím víc a více budou se zmenšovati důchody nepracujících kapitalistů. Za takových podmínek i právo dědické hájené školou falansterskou pozbývá značnou měrou své nespravedlivé povahy.

Z velikého počtu spisovatelů náležejících do školy falansterské jmenuji hlavnější: Františka Cantagrela, který byv obžalován z účastenství zamýšleného prý povstání 13. června r. 1849., uchýlil se do Švýcar, vydával tam L'Indépendant de Neufchâtel a rozvíjel dále myšlénky Considérantovy o zabezpečení práv menšin v zastupitelství parlamentárním; C. Pellarina, životopisce Fourierova (Fourier, sa vie et sa théorie); Amadea Pageta († 1840.), kterého nazývali Katonem falansterským; Hippolita Renauda (Solidarité); Edvarda Pompérya; Allyrea Bureaua, odpovědného redaktora Démocratie Pacifique r. 1849.; Perreymondia, jenž napsal spisek na obranu republiky krakovské; A. Ottina; Krantza, ředitele světové výstavy r. 1878. (Le Présent

*) Déstinée Sociale, str. 22.

**) Le Socialisme etc., str. 65.

et l'Avenir); K. Harela, vynálezce pecí oekonomických; Bonnemerea, známého badatele dějin vlastnictví; H. Dametha († r. 1885.), professora politické oekonomie v Ženevě — tento však později mluvil o fourierismu jako o šlechetné illusi mládí; Alfonsa Toussenela (* r. 1803., † 1885.), jenž znám jest v literatuře francouzské jako autor L'Esprit des bêtes a Le Monde des oiseaux; Viktora Meuniora; Tamisiera, poslance lidu r. 1848. (Théorie des fonctions); paní Gatti de Gamond, která společně s Czyńským pracovala na poli literárním a napsala jasný i obsažný výklad systému Fourierova (Fourier et son système, Paris, 1838.); Kláru Vigoureuxovu a m. j. Mezi francouzskými spisovateli školy falansterské potkáváme se s dvěma polskými jmény: Janem Czyńským (Avenir des ouvriers, Paris, 1839.; Colonisation d'Alger d'après la théorie de Ch. Fourier, Paris, 1840.; Avenir des femmes, Paris, 1841.; De l'organisation du travail, 1848.) a Stanislava Bratkowského. V seznamu Společného knihkupectví (Librairę Sociétaire) nalézáme též Sprawozdanie o kredycie rolnym (Úvaha o úvěru pozemkovém) napsané Cieszkowským a J. Duvalem. Fourierismu byli příznivi též věhlasní socialisté: Konstant Pequeur*), František Vidal, Villegardelle**) a Alfons Esquiros. Nejvíce však se přičinil rozšířiti a zpopularisovati zásady fourieristické slavný romanopisec Eugen Sue (* r. 1804., † 1857.), jenž psal též brožury socialistické pod pseudonymem: Le Berger de Kravan. Ve slavném románě Věčném židu nalézáme sympatickou postavu fourieristy, fabrikanta Hardyho; Martin nalezenec a Sedm hlavních hříchů vyznačují se zřejmou tendencí fourieristickou. Jest i pozoruhodno, že povídky ty roznosil po světě týž Constitutionel, který v úvodních článcích pérem Thiersovým krušil a odsuzoval socialismus. Nečinil tak nevědomky, poněvadž obracována na to jeho pozornost, ale zájem obchodní ukázal se silnější nežli zelotismus strannický.

Po dlouhé přestávce způsobené těžkými poměry censurními r. 1867. objevil se znova orgán školy falansterské pod názvem La science sociale a vycházel do r. 1869. Nyní Karel Limousin vydává Revue du mouvement social.

IV.

Společné domácí hospodářství. — Godin-Lemaire a stručný jeho životopis. — Stavba familisteru. — Solutions Sociales. — Organisace spotřeby. — Familister: příbytky, škola, správa familisteru. — Rozdělení dělníků v továrně na kategorie. — Instituce opírající se o vzájemnost. — Propaganda Godinova. — Projekt daně na dědictví. — Praktická činnost falansteristů. — Podíl dělníků na zisku ve Francii.

---

*) Viz jeho článek v „Revue du Progrès Social" — publiée sou la direction de MM. Jules Lechevalier ett E. Maillac. Tome II. Paris 183!.

**) Accord des intérêts dans l'association et besoins des communes. Paris 1848.

Důležitou zásluhou školy falansterské jest to, že obrátila velikou pozornost na výhody společného domácího hospodářství. Již r. 1829. slečna Vitrolles se zanášela projektem Domů společných (Maisons communes). Karel Harel vydal důležité v té věci dílko „Ménage Sociétaire ou Moyen d'augmenter son bien-être en diminuant sa dépense". Ale nejjasněji rozřešil problem hospodářství domácího jak po stránce theoretické tak praktické znamenitý a všeobecně vážený zakladatel familisteru v Guise (Aisne), Godin-Lemaire.

Ondřej Godin narodil se 26. ledna 1817. ve vísce Esquéheries, v departementě Aisne. Otec jeho byl chudý řemeslník, který přes těžkou práci sotva mohl vyživiti rodinu. Nadaný chlapec od 8.—10. roku chodil do školy vesnické, kde se více dusil zkaženým vzduchem nežli se učil. Již tehda Godinovi — jak sám vypravuje — někdy přicházelo na mysl, že tak býti nemá, že možno zaříditi se lépe, že jak vyroste a zbohatne, se postará všecko zjinačiti. Vychodiv školu vesnickou Ondřej se učil u svého otce a jako mladík sedmnáctiletý vedle obyčeje šel na zkušenou po Francii. Šest let trvaly jeho cesty, na kterých důkladně poznal těžký osud dělníkův. „Co den — vypráví Godin — musil jsem se chápati těžké práce, která trvala od páté hodiny z rána do osmé večer. Dotýkal jsem se s blízka celé bídy dělníkovy a viděl jsem živě jeho potřeby. Ve mravním utlačení a přes to, že jsem nehrubě důvěřoval svým schopnostem, vždy jsem si říkával, povznesu-li se kdy nad těžké podmínky bytí dělníkova, že budu hleděti vymysliti prostředky, které by učinily jeho život snesitelnějším a příjemnějším a které by povznesly práci z jejího ponížení." Na cestách svých a zvláště za pobytu v Paříži setkal se s vyznavači rozmanitých theorií socialistických. S dychtivostí čítal všecko, co napsáno v té věci. Škola falansterská učinila na něj největší dojem. S Viktorem Considérantem, Hippolitem Renaudem, Toussenelem a jinými, s nimiž se tehdáž seznámil, vstoupil napotom v srdečné styky. Vrátiv se do své rodné vísky oženil se s dcerou řemeslníkovou, která mu přinesla věnem 4000 franků. S tímto malým kapitálem jal se dobývati jmění. Založil továrnu na kamna a pece železné. Po dlouhý čas byl sám i pánem i dělníkem užívaje toliko k nejhrubším pracím jednoho nebo nejvýše dvou pomocníků. Zatím přálo mu štěstí ovšem ne bez vlastní jeho zásluhy. Začal totiž prvý užívati litého železa místo plechu a dodal kamnům vzhlednější a přiměřenější úpravy. Poptávka na jeho výrobky čím dál více se množila: r. 1846. zaměstnával již třicet dělníků. Vida vzrůst své továrny přenesl dílny do městečka Guise ležícího při hlavní silnici. To účinkovalo ještě více na zvětšení odbytu výrobkův, a továrna Godinova se stala první v Evropě. Věren jsa svým zásadám socialistickým Godin štědrou rukou podporoval podniky falansteristův a když r. 1851. se usnesli založiti vzorný falanster v Texase, dal 100.000 franků na provedení toho díla. R. 1871. byl zvolen do parlamentu; ale přesvědčiv se, že více tam bojováno o zájmy stran nežli skutečně přemýšleno o potřebách národa, r. 1876. na dobro se odřekl

kandidovati do sboru zákonodárného. Ztrativ počátkem ledna r. 1888. jediného syna, který měl jej zastoupiti v společenské práci, dotčen byl velice a 15. dne téhož měsíce sám skonal.

R. 1859. Godin se jal stavěti palác dělnický, jejž nazval familisterem. Než přistoupil k té budově, navštívil kolonie dělnické v rozmanitých místech (v Belgii, v Denainu, Anzinu, v Moulhuse, Kolmaru atd.), poradil se s mnohými staviteli a posléze nabyl toho přesvědčení, že budova blížící se falansteru fourieristickému má skutečně nejvíce výhodných podmínek a nejvíce jest příznivá společnému žití. Palác budován po několik let podle plánu pečlivě promyšleného. Náklad na budovu činil přes million franků. Levé křídlo paláce bylo hotovo již r. 1860., a 1861. jistá část dělníků se v něm ubytovala. R. 1871. Godin vydal tiskem dílo pod titulem Solutions sociales, ve kterém důkladně popisuje instituci familisteru a vykládá své názory společenské. Po soudu autorově nejen výroba a rozdělení potřebují dobré organisace, nýbrž vymáhá ji též spotřeba. Jest bludem domnívati se, jakoby spotřeba byla věcí jednotlivcovou. Pokrok výroby závisí na dobré organisaci dílny. Dobrá organisace života dělníkova pojistí mu blahobyt. S jedné strany možnost spořiti jakožto účinek dobré organisace učiní život lacinějším; s druhé strany — táž organisace dá dělníkovi to, co může dáti toliko bohatství. „Stav společnosti zobrazen jest ve způsobě jeho obydlí. Salaš odpovídala potřebám života divokého; stan — životu pastýřskému; osamělý dům — drobné industrii, životu malorolnickému a řemeslnickému. Architektura jednotná odpovídá organisaci velikého průmyslu a veliké kultury rolnické. Úkol novodobého stavitelství jest ten, aby dalo dělníku možnost užívati výhod člověka bohatého. Umístiti rodinu v příbytku zdravém a vhodném; zaopatřiti ji všemi výhodami, jakými bývá opatřeno obydlí bohatého; učiniti jej místem odpočinku a zábavy; posléz institucemi opřenými o společnictví nahraditi to, co bohatému pořizuje četné služebnictvo. Takový jest úkol. Poněvadž nelze sníti o tom, by každý dělník postaven byl v palác podobný těm palácům, ve kterých lidé bohatí velikým nákladem zajišťují si rozmanité výhody, proto, má-li býti uskutečněno čím dále spravedlivější rozdělení blahobytu, sluší stavěti takové paláce, ve kterých by přebývající rodina nalezla všechny ty výhody, sloučené však na prospěch všech.“

Jedním z takových paláců má býti právě palác dělnický v Guize, obsahující soukromé příbytky, sály, veřejné školy, divadlo, lázně a prádelny. Nájemné ze soukromého příbytku vyměřeno jest dle velikosti bytu (podle m²) a dle výšky poschodí; nejlacinější ve třetím, nejdražší v prvém patře. Rodina může míti výhodný byt za 8, 10 a 12 franků měsíčně. Voda a plyn jsou všude. Široká nádvoří pokryta jsou střechou. Při stavbě paláce přihlíženo ku všem požadavkům hygienickým a všem podmínkám výhodného života, slovem palác stavěn tak, jak se staví pro vlastní pohodlí, ne však ze spekulace. Výnos z bytů po odražení všech vydajů činí 3% vynaloženého kapitálu. Palác položen jest v pěkné zahradě. Mimo soukromé byty jsou v něm sály dětské, školy, lázně, pekárna, spi-

žírny, restaurace, sklady oděvů. Cena jest všude ustanovena co nejvýhodněji pro spotřebovatele. Přes to po zaplacení 15.000 fr. na výdaje společné (teplo, světlo atd.), 26.000 fr. na pense osobám zaměstnaným, převahou ženám, a 1000 fr. na opravu a obnovu paláce zbývá ještě čistého zisku 35.000 fr., t. j. 6%, které jsou určeny ve prospěch všech obyvatel, zvláště těch, co potřebují pomoci a ochrany. Dělník nachází v paláci nejen všeliké výhody, nýbrž i zábavu. Má čítárnu, bibliotheku, kasino. Pořádána jsou i divadla a koncerty.

Zvláštní pozornosti zasluhuje organisace výchovy a života dětí. V té věci škola falansterská důležité prokázala služby. Jejím působením zobecněly jesle (les crêches) po Evropě. Psali o nich Julius Delbruck, Dr. Barrier, Dr. Imbert a jiní. Ve familisteru Godinově dvě zvláštní budovy určeny jsou dětem; obsahují tyto oddíly: 1. la nourricerie, kam umísťují se malé děti ode dne narození do 26 nebo 28 měsíců; 2. le pouponnat — pro děti, které již chodí a zachovávají čistou, celkem až do 4 let; 3. le bambinat — pro děti od 4 do 6 let; 4. malou školu neboli třídu třetí, chodí do ní děti od 6 do 8 let; 5. třídu druhou — pro děti od 8 do 10 let; 6. třídu prvou, ve které učí se děti od 10 do 13 let; 7. kursy vyšší — pro ty, kteří ukazují jisté schopnosti; 8. vyučování řemeslům — v dílnách podle vlastní volby. Výchova a učení jsou bezplatny; od 6. roku učení se stává povinným. Dětí se učí 400; učitelův a učitelek jest šestnáct. Děti zůstávají v la nourricerie ve dne i v noci, což jest dělníkům velikou úlevou, poněvadž se mohou pokojně v noci vyspati. Matky každou dobu mohou přicházeti nakojit dětí. Ve školách chlapci a děvčata učí se pohromadě. Tělesných trestů se neužívá. Děti rozděleny jsouce ve skupiny pracují v zahradě, což způsobuje jim vždy velikou radost. Organisace zábav a slavností jest velmi dobře promyšlena a vzbuzuje všeobecný zájem. Výdaje na výchovu obnášejí ročně 33.000 franků. Výšku této sumy oceníme dostatečně toliko, přirovnáme-li ji k budžetu školnímu tak bohatých měst jako Guise a Saint-Quetin: prvé místo na vyučování 800 dětí vydává 13.500 fr.; druhé ustanovuje na školy, do kterých chodí 50.000 dětí, 45.000 frankův.

Správa familisteru vybírána ze samých jeho bydlitelů. Státní policie chtěla mermomocí umístiti v paláci svoje zřízence; proti tomu činěn odpor, a poněvadž nenastaly žádné případy, jež by vymáhaly intervence státní spravedlnosti, zůstaven familister vlastní správě. Ve familisteru není služebnictva domácího, jest toliko služba veřejná střídavá, dobrovolná a vzájemná. S počátku dělníci se obávali obývati v paláci majíce podezření, že jsou v tom asi nějaké léčky, leč brzy se přesvědčily o nesprávnosti svého podezření a nyní ucházejí se o přijetí do familisteru, jakmile tam lze byty najmouti.

Ti, co obývají v paláci, žijí v pevné vzájemnosti. „Tam, kde všichni se znají — praví Deynaud — nemožno, aby mohla zůstati nouze nepostřežena a bez pomožení; nadužívati služeb z instituce

vzájemnosti rovněž jest nemožno, poněvadž život každého jest viděn ode všech.“ *)

Godin jest stoupencem sdružení kapitálu a práce neboli podílu dělníka na zisku z výroby. Podíl ten — po jeho soudu — nemá býti stejný pro všechny, nýbrž se má říditi prokázanými službami. A proto Godin dělí dělníky ve své továrně na tyto kategorie: 1. společníky (les associés), 2. členy (les sociétaires), 3. účastníky (les participants) a 4. pomocníky (les auxiliaires). Společníky mohou býti ti, co mají nejméně 25 let, bydlí nejméně 5 let ve familisteru a mají účast v jeho institucích, umějí čísti a psáti a mají akcie na spoluvlastnictví familisteru summou 500 franků. Jest jich nyní 68. Při rozdílení zisku berou podíl v poměru k dvojnásobnému svému výdělku. Členů jest 95. Jsou to ti dělníci, kteří pracují nejméně tři leta přebývajíce v paláci a byli přijati správou administrační. Berou podíl v poměru ke svému výdělku zvětšenému o polovic. Do třetí kategorie náleží 573 osoby, které účastny jsou zisku v poměru ku svému výdělku. Kdo pracuje aspoň rok a byl přijat správou administrační, počítán jest do této kategorie. Pomocníci těží pouze z institucí založených na vzájemnosti. Mzdy ročně vyplácené činí 1,888.000 franků, zisk kapitálu dostupuje 23.000 fr.

Instituce založené na vzájemnosti mají za účel: 1. zabezpečiti nezbytné potřeby všem členům a platy těm, co již pracovati nemohou; 2. pojistiti pro případ choroby a 3. sebrati fond pro lékaře a léky. Není-li některá rodina dělnická s to, aby se uživila z výdělku, tu instituce zabezpečující nezbytné potřeby vypočítává a doplácí jí nedostávající se částku na nutnou výživu.

Nebylo snadno dáti silný zákonný základ sdružení familisteru, poněvadž „naše zákonodárství o spolcích — praví Deynaud — lze nazvati zákonodárstvím proti spolkům.“ Postaráno se však překonati četné obtíže a přizpůsobiti se zákonným požadavkům. Pořízena tedy přiměřená smlouva, v níž Godin vystupuje jako společník, a ujednána „jménem svým a svých dědicův“ až do r. 1979. Po smrti Godinově převzala správu familisteru vdova jeho, paní Marie Godinová, zvolena byvši téměř jednohlasně za administratorku-správkyni. Známa jest ušlechtilostí citův a vysokou intelligencí.

Od r. 1871. Godin provádí velice činnou propagandu socialistickou. Uveřejnil mnoho závažných děl a hojný počet brožur. Od desíti let vychází jeho nákladem týdenník Le Devoir, nejdříve redakcí Denaudovou, později Roouanetovou. Poslední léta svého života zakladatel familisteru soustředil svou propagandu na reformu voleb a daní doporučuje zavésti progressivní daň z dědictví a stanovení práva státu na dědictví v liniích pobočních. Podle výpočtu Godinova roční příjmy republiky francouzské, byl-li by

*) Str. 3. N. 1. Etudes Sociales. — Le Familistère de Guise-Solution de la question ouvrière. 1884. Familister popsali: E. de Pompéry („Un cas de socialisme pratique“ v La Philosophie Positive. Septembre-Octobre, 1875.), F. Mijoul (La Revue Socialiste. Juillet, 1886.), Ludvík Bertrand a jiní.

přijat jeho projekt, vynesly by půlpáta miliardy franků, což by poskytlo možnosti zavésti ihned rovnováhu budžetní, po uplynutí jistého času zplatiti národní dluh, zrušiti těžké pro třídu pracující nepřímé daně a začíti ve velikých rozměrech reformu společenskou. O těchto věcech vydal celou řadu brožur pod všeobecným titulem: Etudes Sociales.

Známo též, že Angličan Karel Baboge, inženýr a professor kollegia v Cambridge, sorganisoval družstvo průmyslové na hlavních zásadách Fourierových; s jakým však úspěchem, neznámo. Kromě familisteru Godinova, kuchyní oekonomických neboli laciných, jeslí, škola falansterská rozsela mnoho myšlének, které později byly realisovány, aniž se snad vědělo, z jakého pocházejí pramene. Takovou myšlénkou byly Domy zleceń rolników. (Informační kanceláře pro rolníky), propagované v Polsku horlivě r. 1861. Petrem Zaleským-Falkenhagenem.

Ze zprávy komisse jmenované vládou francouzskou v březnu r. 1883. víme, že na 40 velikých podniků průmyslně-obchodních ve Francii zařídilo u sebe systém podílu dělníků na zisku. Vedle Godina komisse jmenuje s velikými pochvalami užitečnosti systému zvláště Edmunda Leclairea, podnikatele malířského v Paříži, Larochea Jouberta, zakladatele kooperativní papírny v Angoulème, Borda, hotovitele fortepian a proslulý sklad v Paříži — Le Bon Marché.

Jakkoli systém podílu dělníků na zisku jest velmi prospěšen rozmnožení a zřízení výroby, přes to nezobecní, pokud bude zůstaven soukromé iniciativě podnikatelů. Vycházeje z tohoto předpokladu P. Boilley se domáhá, by cestou zákonodárnou bylo ustanoveno, že ti všichni bez výjimky, kteří přispěli vytvořiti jistý zisk, mají právo podílu na něm poměrně ku svému přičinění. Otázku určiti velikost podílu jak dělníků tak kapitalistů na nabytém zisku — po zdání Boilleyově — jest nejlépe zůstaviti komorám, jež by se ustavily hlasováním polovicí z dělníkův a polovicí z kapitalistův.*)

V.

Fourierismus v Italii, Španělsku, Německu a ve Švýcarech. — Czyński, Bratkowski a Wolski. — Přívrženci Fourierovi v Rusku.

Myšlénky Fourierovy našly mnoho stoupenců v Italii, Portugalsku a Španělích. Falansteristou byl mezi jinými soudruh ve vězení Silvia Pellico, Petr Maroncelli, jehož tělesné pozůstatky byly nedávno dopraveny z Ameriky do otčiny. Eduard de Pompéry vzpomíná r. 1840. toho, že vycházel tehda v Madridě list Correo Nacional šířící zásady fourierismu. Nejvíce však máme vědomostí o Španělsku od Ramona de la Sagra, jenž r. 1849. uveřejnil v pařížské La Tribune des peuples článek o stranách špa-

*) Viz jeho článek: „La participation aux bénéfices“ v La Revue Socialiste (Février, Mars 1888.)

nělských.*) Španělé se prý dověděli o fourierismu z knih francouzských. Ve španělském jazyku — jak se zdá autorovi — nejpříhodnějším výkladem tohoto učení byl překlad dílka Abela Transona pořízený r. 1842. P. L. Huarteem. Zájem o školu falansterskou byl prý ve Španělsku i mezi lidmi bohatými veliký. Jakýsi Sagrario de Belog, majitel v Cadixu, podal žádost ke kortesům a regentovi království za dovolení založiti falanster v Andalusii, jejž by spravovalo akciové družstvo s kapitálem millionu piastrů. Jaká dána byla odpověď, autor nepraví. Roku 1848. vycházel po několik měsíců španělský týdenník Organisace práce směru školy falansterské.

Německá veřejnost se dověděla o myšlénkách Fourierových nejdříve z díla Vavřince Steina: Der Sozialismus und Kommunismus im heutigen Frankreich, které vyšlo r. 1842. Po něm psal o Fourierovi Karel Grün roku 1845. (Die Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien). R. 1848. objevilo se mnoho novinářských článků dobře napsaných, z nichž sluší se zmíniti o objektivním a svědomitém v lipském časopise Die Gegenwart („Der Sozialismus und Communismus in Frankreich).

Ve Švýcařích dva známí spisovatelé socialističtí, Herman Greulich**) a Karel Bürkli, byli stoupenci školy falansterské a ještě nyní se přiznávají k hlavním její zásadám. Bürkli v politickém životě svého otcovského kantonu hrál důležitou úlohu. Theodor Curti nazývá jej „nejsebevědomějším obráncem zákonodárství lidového při změně konstituce curyšské".***)

V emigraci polské škola falansterská získala též jistý počet stoupenců, mezi nimiž Czyński, Bratkowski a Wolski zanechali po sobě literárních stop v tom směru.

Jan Czyński (nar. roku 1808., † 1867.), pilný a čilý literát polský a francouzský, po povstání r. 1831. se usadil v Paříži, seznámil se se spisovateli francouzskými a měl činné účastenství v ruchu literárním. Jeho polské povídky: Stenko, Bogdan Chmielnicki, Król chłopów zasluhují pozornosti. Psal o židech v Polsku háje jejich práva občanského. Uveřejnil Plan urządzenia gminy (Nákres zřízení obce). R. 1843. vydával v Paříži: Echo miast polskich. „Cílem našich úsilí i v otčině i v emigraci — praví — byla a jest nezávislost založená na osvobození a oblažení tříd pracujících. Dlouhá bádání přivedla nás k tomu přesvědčení, že osvobození a oblažení širých vrstev lidu nezávisí na formě vlády, nýbrž na dobrém zřízení společenském, na dobré výchově, dobře zřízené práci a průmyslu, na dokonalém hospodářství obecním založeném na zákoně božském."†) V listě tom jest článek o učení Fourierově podepsaný literami W. H. (Wiktor Henri de Rochetin?).

*) Les partis en Espange — o socialistech píše de la Sagra v č. 50. a 51.

**) Článek jeho o Fourierismu najdeš v Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Zweiter Jahrgang. Zürich-Oberstrass 1881.

***) Geschichte der Schweizerischen Volksgesetzgebung. Bern. 1882. Str. 216.

†) Echo miast polskich. Č. 2., 11. listopadu 1843. Str. 14.

Stanislav Bratkowski psal rovněž rozmanité věci po polsku a po francouzsku. R. 1840. vydal v Nantesu Kilka mysli dla Polski (Několik myšlének pro Polsku), v nichž ukazuje výhody sdružené obce a vyzývá větší vlastníky pozemkové, by společně s rolníky zřizovali takové obce. Později, když otázka rolnická stanula na denním pořádku, vydal tiskem v Paříži roku 1860. brožurku pod titulem Gmina i Szkoła wiejska w Polsce po zniesiéniu pańszczyzny (Obec a škola vesnická v Polsce po zrušení roboty), v níž opakuje své myšlénky o sdružené obci. Na konci brožurky autor věnuje několik stránek myšlénkám Fourierovým o organisaci práce.

Kalixt Wolski (nar. r. 1816., † 1885.) po povstání r. 1831. se usadil ve Francii, kde se dostal ve styky se socialisty; z té příčiny musil později opustiti Francii a — jak jsem se již zmínil — přistoupil k výpravě, která měla zaříditi falanster v Texasu. V dílku svém Do Ameryki i w Ameryce (Lvov, 1876.) popisuje tu výpravu mluví obšírně o organisaci North American Phalanx, o jejím vnitřním životě a vůbec podává mnoho zajímavých podrobností o Americe.

Żarczyński vypravuje věc pravdě nepodobnou, ačkoli mluví o tom jako o věci jisté, že po vyjití spisu Fourierova „cář ruský poslal schválného pobočníka svého do Paříže, který Fourierovi nabízel území a lidi k založení falansteru. Věc se prý rozbila o to, že nechtěli mu přiznati volnosti poddaných“.*) Soudíc z hněvivého verše Davidova bylo v Rusku rozprávěno dosti mnoho o fourierismu, spíše však pro jméno, než z opravdového přesvědčení. Teprve značně později začato důkladněji zkoumati myšlénky Fourierovy. Roku 1862. Bibikov uveřejnil ve směru fourieristickém studie zoologicko-psychologické, které však ihned vzaty byly z prodeje. Vliv myšlének Fourierových velice též vyniká i u působivého spisovatele ruského Mikuláše Černyševského a zvláště v jeho proslulém svým časem románě: „Co dělati?“.

VI.

Fourierismus v Americe. — Maroncelli. — Brisbane. — Zápal fourieristický ve Spojených státech. — Falanstery. — Příčiny jejich úpadku. — Osada v Brasilii. — Oneida.

Edvard de Pompéry ještě r. 1840. ohlašoval, že američtí stoupenci školy falansterské, v jejichž čele byl znamenitý Petr Maroncelli, pojali úmysl vydávati v New-Yorku denník. Noyes ve své historii však se nic o tom nezmiňuje a iniciatorem hnutí fourieristického ve Spojených státech činí Alberta Brisbanea, jenž uveřejnil prvý v Americe r. 1840. theoretický výklad fourierismu pod

*) Wizerunki obłudnych nauk, str. 29.

titulem „Social Destini of Man“. Napotom od března r. 1842. do května r. 1843. dělal horečnou propagandu v New York Tribune. Od října r. 1843. do května 1845. vydával společně s Osbornem Macdanielem The Phalanx. Posléze měl činné osobní účastenství v meetingách a organisování falansterů. Símě Brisbaneovo nepadlo na půdu jalovou: bylať již dobře připravena rozmanitými sektami náboženskými směrů kommunistických a propagandou Owenovou. Mládež horoucně se chopila myšlének falansterských. Noyes vypočítává 48 spisovatelů, kteří přispívali do The Phalanx a do Harbinger (Předchůdce). Tento poslední list vycházel od r. 1845. do r. 1849. „Větší část těch spisovatelů — píše Noyes — byla v květu mládí a socialismus byl první jejich láskou“.*) Jmenuji tu několik nejčinnějších osobností, tři Channingy, Parka Godwina, E. P. Granta, Horace'a Greeleya, Jiřího Ripleya atd. Největší ruch fourieristický nastal r. 1843. The Phalanx právem děla, že jméno Fourierovo zavznívalo tehda od oceánu atlantického k řece Mississipi, od hranic Viskonsinu k Luisianě. Zápal a víra byly ohromny. Za léto toho roku zorganisovalo se asi tucet falansterů v rozmanitých místech Spojených států. Noyes uvádí přes 30 osad socialistických, které se zřídily v době hnutí fourieristického, a mezi nimi 23, které samy se přiznávaly k učení Fourierovu. Počet tento není však úplný, ačkoli s druhé strany ni ta sdružení, která ve svém názvě měla dodatek Phalanx, neodpovídala úplně ideální organisaci Fourierem navrhované; byly to spíše tak zvané od něho phalanstères hongrés, t. j. neúplné, a mimo to u mnohých z těchto sdružení zřejmá byla rozmanitá smíšenina učení socialistických.

Řadu falansterů začíná založený počátkem r. 1843. pod názvem The Sylvania Association v okolí města Lackawaxenu v Pensylvanii a končí The North American Phalanx založený téhož roku poblíž New-Yorku. Tento spolu s The Trumbull Phalanx v Ohio a The Wisconsin Phalanx jsou nejdůležitější pokusy užiti nových zásad. Všecky tyto osady netrvaly dlouho, některé sotva několik měsíců; jiné více méně rok; pět falansterů trvalo dvě léta; delší život měly pouze: The Trumbull Phalanx (přes 3 léta), The Marlboro Association (kolem 4 let), The Wisconsin Phalanx (téměř 7 let) a The North American Phalanx (skoro 9 let). Větší část těchto osad přestávši první obtíže již se zdárně rozvíjela a z nenadání téměř najednou upadala. Ovšem představováno si tyto falanstery často lépe, než byly ve skutečnosti; často popisováno — jak poznamenal jeden z denníků — spíše to, co si přáno viděti, nežli to, co skutečně bylo; přes to, vezmeme-li všechno v úvahu, můžeme říci, že zdárný rozvoj mnohých osad byl skutečný. Co tedy bylo příčinou, že nebyly s to, aby se udržely? Nejčastěji bylo slyšeti stížnost na to, že do osady přijímáni lidé bez výběru, z nichž jedni vedeni byli opravdu vznešenou myšlénkou sdružování, druzí však toliko nadějí

*) History of American Socialism, str. 212.

v prospěchy hmotné. Nic divného tedy, že láska k penězům převažovala někdy lásku k zájmu obecnému. Neopatrnost u výběru lidí dávala se důtklivě cítiti: procento lidí neužitečných, buď pro nedostatek potřebného zájmu, buď pro lenivost, buď pro churavost a slabost bývalo příliš veliké. „Sdružení — psáno o Trumbull Phalanx r. 1848. do The Harbinger — stalo se spíše útulkem chudým, churavým a neschopným nežli společným svazkem činných členů, kteří vší silou a energií by se starali uskutečniti systém věříce upřímně, že přispěje povznésti a oblažiti lidstvo.“ Neopatrným výběrem lidí různost schopností, návyků, přesvědčení bývala příliš veliká a při prvém nepříznivém obratě záležitostí osady vedla ku sporům a hádkám, které sdružení přivedly k pádu. Tím důtklivěji a prudčeji dávala se cítiti tato různost, čím skrovnější bylo obydlí, čím větší třeba bylo snášeti nevýhody. Různost vyznání bývala často původem sporův a nechutí vnitřních. Po soudu Macdonaldově hlavní příčina úpadku Sodus Bay Phalanx v Rochestru byla náboženská různost členův osady. Názory politické rovněž bývaly původem sporů. Právě z nejlepších kolonií, The Wisconsin Phalanx, otřásla sebou pro třenice politické.

Druhou závažnou příčinou znechucení se falansterů byl veliký rozdíl, jaký nastal mezi theorií a jejím praktickým užitím. V theorii vše se zdálo pěkným a vše bylo snadno, v praxi ukázalo se jinak. Očekáváno, že málo bude se pracovati a zisk že bude veliký, zatím zpozorováno, že, měl-li býti nějaký zisk, třeba bylo úsilně pracovati. Může býti, kdyby osadníkům byl odevzdán ve vlastnictví falanster dobře zbudovaný a zařízený, že bylo by lze vésti ihned život výhodný a snadný. Zatím nejčastěji na koupi osady učiněna půjčka, zavázáno se umořovati ji splátkami, potřebováno při tom dosti značného kapitálu na budovy, inventář, počáteční úpravu pozemků. A když nastaly lhůty platební, stýskáno si, naříkáno, pozbýváno chuti, a nezdařila-li se při tom úroda, založeny ruce v zoufalství, rozprchnuto se v rozmanité strany, a zejmena vyhýbali se břemenům a životu tvrdému lidé neženatí a nemající povinností rodinných.

Závažnou překážkou ustálení poměrů v osadách bylo též zákonodárství, které znalo toliko povinnosti a práva individuální. Prvním původem mrzutostí v Clarkson Phalanx — jak vypravuje historik této osady John Greig — byly poměry právní. O totéž úskalí rozbilo se též sdružení The Bloomfield Association.

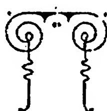
Přesvědčeno se při tom, že seskupování se lidí, o kterém snil Fourier, neprovádí se tak snadno, jak se mu zdálo. „Snění Fourierovo — praví Noyes — že mezi dvěma nebo třemi tisíci lidí, přebývají-li v prostorné budově a může-li se vzájemná jejich gravitace svobodně jeviti, nastoupí rovnováha náklonnostní a uskuteční se harmonie, které nelze se dodělati v malém kruhu rodinném, snění to nebylo dotvrzeno zkušeností a zdá se nám, že velice odporuje pravdě.“*) Přesvědčeno se též, že najednou přeskočiti od exi-

*) Tamže, str. 293.

stujících k ideálním podmínkám snadno jest toliko ve snění, ve skutečnosti však jest to úplnou nemožností, že nezbytný jest k dojití cíle jistý čas přechodní. „Nerodíme se společníky, nýbrž musíme teprve zvolna se k tomu přizpůsobovati“ — řekl jistý dělník Proudhonovi, když se vyptával, proč sdružení dělnická se tak často v Paříži rozpadala.

Falansteristé pokoušeli se též o kolonisaci i v jiných částech Ameriky, jako na př. Dr. Mure v Brasilii.

Sluší zmíniti se ještě o Oneidě (The Oneida Community) v Connecticutu. Založena byla Johnem Humphreyem Noysem, dějepiscem socialismu amerického. Tato osada kommunistická měla s počátku ráz úplně náboženský, ale za doby hnutí fourieristického zachvácena byla vlivem fourierismu, jak to sám Noyes přiznal. Hlavně však osvojila si z fourierismu svobodnou lásku a hleděla v té příčině podporovati Fouriera Písmem svatým. Osada tato trvala dosti dlouho, téměř do smrti Noyesovy (r. 1886.).

Oddíl IV.

Kommunisté.

I.

Tradice babouvismu. — Bounarotti. — Republikánské spolky ve Francii. — Armand Barbès. — August Blanqui. — Blanquisté francouzští a ruští. — Critique Sociale. — Osvěta vede ke kommunismu. — Zřízení kommunistické nemůže býti rázem zavedeno. — Rozvoj společenský z přirozené povahy věci jde směrem kommunistickým. — Dogmatismus společenský nemá žádné ceny.

Theorie socialistické ve Francii, čím více se rozvíjely, tím více blížily se k názoru kommunistickému, zvláště vnikaly-li do lidu. Vedle všeobecné té příčiny, že theorie kommunistická jakožto prostší a jasnější snáze nalézala cestu do přesvědčení, ve Francii byla ještě příčina historická: tradice babouvismu.

Tato tradice babouvismu, která prostřed triumfalního pochodu Napoleonova po Evropě a za doby potomních válek za volnost politickou vymizela z paměti lidu francouzského, oživovala na novo od té doby, co byl uveřejněn spis Buonarottiho. „Paměti" Buonarottiho o spiknutí, ku kterému náležel, více věci volnosti prospěly než samo spiknutí a mučennictví spiklých" *) — praví ne bez jisté pravdy jeden ze členů konventu veliké revoluce francouzské. Za několik let po vydání té knihy spoluspiklenec Babeufův se vrátil do Francie, pod přijatým ovšem jménem, a „mlád jsa srdcem, pln naděje" shromažďoval a organisoval republikány, kteří nazývali jej svým otcem. Když spolek karbonářský po revoluci francouzské r. 1830. se rozpadl, republikáné sorganisovali Karbonářstvo demokratické (Charbonnerie démocratique), a v čele jeho stanul Buonarotti maje k ruce Testea a d'Argensona. Návrh konstituce republikánské předložený spolučlenům od Testea opíral se o zásady babouvismu. Buonarotti měl ohromný vliv na řemeslníky a vůbec na dělnické obyvatelstvo Paříže, Lyonu a jiných větších měst. Uchvacoval prostotou svého života a nevýslovnou příjemností svojí. „Neoceněná ta duše — jak se pronáší Worcell — byla pokladnicí shovívavosti a lásky, staré moudrosti a mladistvého zanícení".

*) Tak se vyjádřil Napoleon Lebon, jenž předsedal na smuteční slavnosti na poctu Buonarottiho pořádané v Jersey 2. října r. 1837. — Str. 139. Lud Polski v emigracji. Jersy. MDCCCLIV.

„Když jsem uzřel — mluví dále polský socialista — tu ctihodnou hlavu nucenou ukrývati se pod přijatým jménem v podkroví z nejodlehlejších předměstí Paříže; když jsem viděl chudobu domacího jeho nářadí, vedle něhož nábytek vyhnance polského byl přepychem, a kolem něho ony knihy, ony papíry, ony porozházené poznámky, doklady neúmorné jeho činnosti; a v jeho tváři onen výraz pokojný, jistý, lahodný a rozvážný, ale při tom obětovný a sálající přes jíní vysokého stáří, pojal mě cit náboženského vzrušení, jež připomnělo blahých a zapomenutých chvil dětské mé pobožnosti.“*)

Po revoluci červencové buržoasie francouzská se spojila s vládou a přetrhla na dobro spojenství své s republikány. Tito obrátili se tedy úplně k lidu, zvláště proto, že v tu dobu třída dělnická zejmena po velikých městech přicházela stále k většímu vědomí svého postavení. Tajné spolky republikánské se množily a vzrůstaly. Proslulý byl Spolek práv člověka a občana (Société des droits de l'homme et du citoyen), který se pokusil dvakráte, v červnu r. 1832. v Paříži a v dubnu r. 1834. v Lyoně, prohlásiti republiku sociální. V tomto spolku mocna byla tradice babouvismu. Ještě mocnější byla ve Spolku rodin (Société des familles), zvláště když r. 1838. Barbès a Blanqui zreformovali jej pod názvem Spolek ročních časů (Société des saisons), který vedl k silnému výbuchu republikánskému v květnu r. 1839.

Armand Barbès (1810.—1870.) nazván byl rytířem revolučním; tolik zajisté v charakteru tohoto kommunisty bylo šlechetnosti a ryzosti. Jsa dědicem rozsáhlých statků všecko dával a obětoval na účely společenské. S počátku šel společně s Ludvíkem Augustem Blanquim a zároveň s ním řídil výbuch revoluční r. 1839. Odsouzen byv na smrt, jež mu byla proměněna v doživotní vězení, dočkal se vysvobození svého od revoluce r. 1848. Odtud cesty jeho a Blanquiho se rozešly: Blanqui maje za to, že revoluce r. 1848. nevedla k vytčenému cíli, domáhal se nového násilného převratu, kdežto zatím Barbès mnoho očekával od dalšího jejího rozvoje.**) V založeném od něho klubu: Club de révolution majícím za účel podporovati vládu revoluční shromáždilo se mnoho lidí talentovaných a vážených: Martin Bernard, Thoré, Štěpán a Emanuel Arago, Greppo, Landolph a jiní. Proudhon rovněž chodil do tohoto klubu. Přesvědčiv se však o egoistických snahách Národního shromáždění dne 15. května Barbès stanul v jednom šiku s Blanquim. Odsouzen jsa do vězení dostal roku 1854. milost od Napoleona III.; ale nechtěje ničím býti zavázán císaři odešel dobrovolně do vyhnanství, kde svým životem vzorným a bezúhonným si dobyl všeobecné úcty.

*) Str. 140. Lud Polski.

**) Rozdvojilo je též v Revue rétrospective roku 1848. uveřejněné přiznání, které prý učinil Blanqui ve příčině spiknutí r. 1839. za tím účelem, aby si vymohl milost od trestu smrti. Blanqui popřel autentičnost tohoto dokumentu. Barbès byl však mocně přesvědčen, že jedině sám Blanqui mohl věděti o některých podrobnostech obsažených v uveřejněném vyznání.

Ludvík August Blanqui (1805.—1881.), ideál revolučního spiklence, vyznačoval se podivuhodnou vytrvalostí a houževnatostí nedající se ničím zlomiti. Polovici života ztrávil ve vězení. Jsa malé postavy, chorobný, tváře bledé, očí zapadlých a horečně zářících měl v sobě nevyčerpatelnou zásobu energie. Odsouzen byv za povstání r. 1839. na smrt byl doživotně uvězněn a jenom pádem vlády monarchické nabyl znova svobody. Prohlášení republiky v únoru r. 1848. bez radikální změny ve zřízení společenském ho neuspokojilo. „Republika — jeho zdáním — toť osvobození dělníků, toť konec vlády vykořisťování, toť příchod nového pořádku, který by vysvobodil práci od jařma kapitálu“. „Není svobody, kde je nedostatek chleba; není rovnosti, kde bohatství vůči nouzi jest pohoršením; není bratrství, kde dělnice s hladovými dětmi se válí u brány paláce“. Blanqui zřídil tedy klub kommunistický (Société centrale) směřuje otevřeně k radikálnímu převratu společenskému. Aby zdiskreditovali tohoto neohroženého bojovníka v mínění revolucionářů, licoměrní stoupenci vlády lidu dali zhotoviti nebo snad sami složili jakési přiznání soudní, kterým náčelník povstání r. 1839. prý se vykoupil od smrti. *)

„A koho to obviňují?“ — zvolal Blanqui s hořkostí. „Mě, nešťastného nedobitka, vlekoucího po ulicích zmučené tělo v ošumělém oděvu; mě rozdírají názvem zaprodaného, kdežto zatím lokajové Ludvíka Filipa proměnivše se v blýskavé motýle republikánské poletují po kobercích radnice a vpalují s výše své počestnosti vykrmené ohavnou službou znamení bědnému Jobovi, jenž dovedl vymknouti se z vězení svých pánů! Zpátečníci, vy jste podlí!“ A znova bědný Job za výbuch 15. května vsazen do vězení, v němž deset let proseděl. Vyšed na svobodu a vida kolem do kola politický spánek, počal vybízeti mládež ke práci revoluční. A znova bědný Job byl vsazen do vězení a znova čtyři léta v něm strávil. Když ochuravěv přenesen byl do nemocnice, nadchl duchem revolučním mladé studující mediciny, kteří chodili nabývat praxe do toho ústavu. „Jemu náleží — praví Malon — veliká chvála buditele revoluční mládeže francouzské od r. 1864. do 1871.“ **) Po prohlášení republiky r. 1870. znovu otevřeně ohlásil se jakožto nepřítel buržoastického jejího rázu. Zvolen byv za člena kommuny pařížské byl uvězněn od Thiersa, ačkoli byl v tu dobu na jihu Francie a za rozmanitá předstíraná provinění odsouzen k doživotnímu žaláři. Kommuna několikráte navrhovala výměnu nabízejíc

*) V dílku „Anarchija po Prudonu“ (1874.) vypsáno jest jistým Rusem, jak se pronesl o té věci Petr Leroux. Na prozkoumání uveřejněného dokumentu zvolen byl soud revoluční, jenž ujal se horlivě věci a shromáždil četná svědectví. Ustanovený za referenta Proudhon prý spálil všecky papíry a vymluvil se z pronesení určitého návrhu. Leroux praví, že Proudhon nabyl přesvědčení, že vyznání bylo složeno Blanquim, ale ospravedlnil jej, neboť měl sám velmi široké svědomí. Podle zdání Proudhonova přiznání neobsahovalo důležitých podrobností: „nechtěl přespříliš kompromitovati svých přátel“. Buď tomu již jakkoli, byla-li i nějaká chyba na straně Blanquiho, pozdějším svým chováním a dlouholetým trpěním dostatečně smazal svou vinu.

**) Str. 160. La Revue Socialiste (février 1889.) Článek: Blanqui socialiste.

vydati za něj arcibiskupa Darboya a jiné kněze. Thiers byl hluch k těmto návrhům. „Věděl dobře o tom — praví Marx — že vydaje kommuně Blanquiho dá jí hlavu.“ *) Ani po zlomení kommuny nechtěli ho propustiti na svobodu. Teprve po desíti téměř letech občané Bordeauxu zvolivše jej svým poslancem přinutili vládu republikánskou propustiti ho. Poslední léta vynahradila z části Blanquimu dlouholetá jeho utrpení. Populárnost jeho byla ohromná. Města, do kterých zavítal, přijímala jej slavnostně; předsedal všem průvodům a slavnostem, jež strana socialistická pořádala; všude prokazována mu čest a sláva. Pohřeb jeho v Paříži 6. ledna r. 1881. stal se obrovskou manifestací lidovou.

Revoluční práce Blanquiho byla tak vytrvalá a mocná, že možno pověděti, že vychoval celou generaci revolucionářů ve Francii. Strana blanquistů sformovala se však teprve poslední léta druhého císařství. Význam blanquistů silně vzrůstal od sjezdu mládeže francouzské v Liège r. 1865. Gustav Tridon, Protot, Humbert, Ranc (pozdější opportunista) měli ohromný vliv. V kommuně pařížské blanquisté měli za sebou většinu. Po jejím pádu Eudes, Cournet, Vaillant a jiní přibyvše do Londýna vešli do Generální rady Mezinárodního spolku a domáhali se energičtější politiky revoluční. Když však r. 1872. usneseno přenésti Generální radu do New-Yorku, vystoupili z Internacionaly. Strana blanquistická jest nejsilněji sorganisována ze všech francouzských demokraticko-socialistických stran. Na pohřbě Fridricha Couneta v druhé polovici května r. 1885. blanquisté sešli se v ohromném počtu a přes zákaz policejní šli s červenými prapory celou Paříží. Za pohřbu Emila Eudesa, bývalého jenerala Kommuny, 8. dne srpna r. 1888. přes několikerý útok policie a žandarmerie průvod pohřební se udržel v pořádku a došel na hřbitov Père Lachaise. Orgánem blanquistů jest Cri du peuple (Křik lidu).

Blanquisté francouzští měli značný vliv na jistou skupinu emigrace ruské, v níž intellektualní stránku představoval Petr Tkačev a stránku agitační Kašpar Turský. Orgánem jejich byl Nabat (Zvonění na poplach), vycházející nepravidelně a s přestávkami od r. 1876. do r. 1881. v Ženevě; ukazoval od samého počátku na tu dráhu, na kterou po té nastoupila Narodnaja Volja.

Blanqui jako myslitel poznán byl teprve r. 1885., kdy sebrány rozmanité jeho spisy a vydány ve dvou svazcích pod názvem Critique Sociale. Větším dílem kritiku a názory své znamenitý revolucionář psal ve vězení. Obrátíme-li pozornost na data rozmanitých jeho rozprav, patrná jest jistá změna v jeho názorech. Kommunistou byl od počátku a zůstal jím až do konce. Ale těžká zkušenost jej přesvědčila, že nemožno mysliti o náhlém zavedení zřízení kommunistického. Konečně i v jiné příčině musil přijíti k takovému pojímání, poněvadž jemu činitel duševní byl nejdůležitější pro provedení společenské revoluce. Bez rozšíření osvěty a pojmů kommunistických nelze dojíti žádoucího cíle. „Za

*) Karla Marxa — Wojna domowa. Ženeva 1884.

všech dob — praví — bývaly theorie kommunistické. Snadno to lze pochopiti. Velicí duchové uhadnou snad ideál organisace společenské; upotřebení však jeho rozbíjelo se o nevzdělanost. Osvěta jest podmínkou sine qua non kommunismus. Stane se možným toliko jí, jest nutným jejím důsledkem." (II. 70.). „Společenství bude postupovati rovnoběžně s vědou, svou společnicí a pomocnicí, ani jí nepředbíhajíc ani se neopozďujíc, ale vždy v jedné řadě. Stane se dokonalou toho dne, kdy díky všeobecnosti osvěty žádný člověk nebude moci býti ošálen od jiného" (I., 284.) A tak, „jestliže pořádek kommunistický, na štěstí nutný výsledek obecně rozšířené vědy, nedá se spojiti s nynější nevzdělaností, nelze mysliti o neprodleném jeho zavedení. Předčasné snahy založiti kommunismus v nepřiměřené společnosti zrodily by toliko pohromy. Ani vůle veškeré Francie nemohla by přiblížiti hodiny jeho uskutečnění."

V Blanquim myslitel přel se s agitátorem a jakkoli všeho očekával od svobodné a pozvolné evoluce samé společnosti, přece se posmíval všem theoriím, které přes příliš měly zření na evoluci společenskou. Odtud četné odpory. Odsoudiv součinnost v rozmanitých jejích formách, uznav její neprospěšnost ba škodlivost, přes to tam, kde právem dí, že pokrokový rozvoj společenský jde směrem kommunistickým, se táže: „Čím jest ta pomoc vzájemná, jejíž zásada co chvíli dochází nového upotřebení a zvolna pracuje o těsném sloučení všech interessů? Jest jednou stránkou té přeměny, která nadchází. A spolčování, ten miláček dnešní, ten všeobecný lék vychválený jednomyslně bez odporujícího hlasu, čím jest, ne-li rovněž velikou drahou a posledním slovem kommunismu?" Článek pod názvem Le Communisme, Avenir de la société (Kommunismus — budoucnost společnosti) vyznačuje se hloubkou myšlének. Všeliký pokrok v rozvoji společenském — toť výhra kommunismu; všeliký krok v zad, jeho prohra. „Každé zdokonalení bernictví, vlastní správa místo vlády, pošta, prodej tabáku a soli — toť novoty kommunistické. Společenstva průmyslová, spolky obchodní, všeliká vzájemná pojišťování mají touže známku. Vojska, školy, vězení, kasárny — toť kommunismus v zárodku, brutální, ale nevyhnutelný. Nic se neděje mimo tuto cestu. Daň, ba i vláda jest kommunismem, bez odporu horšího druhu, ale naprosto nutným. Myšlénka ta sotva pronesla své první slovo. Než vyřkne poslední, vše se změní v celku. Jsme ještě barbaři."

Blanqui byl protivníkem všelikého dogmatismu společenského neboli všelikých theorií a programů socialistických. „Organismus společenský — praví — nemůže býti dílem ani jednoho člověka, ani též několika lidí, ani účinkem dobré vůle neb oběti nebo genia. Nemohl by býti improvisací. Jest dílem všech, jest výplodem času, slepě činěných pokusů, postupné zkušenosti, nám neznámého, ale samočinného běhu věcí. Tak vzniká řeka — znenáhla, splynutím tisíce pramenů, z milliard krůpějí vody. Odkliďte překážky, dělejte spád řece, ale nepřemýšlejte o jejím utvoření." R. 1869. doporoučel dělníkům jediný program: spojovati své síly pro zabezpečení se proti samovládě kapitálu a tak vydobýti:

1. „úplnou svobodu tisku, bez omezení fiskálních, bez trestů drakonských; svobodu shromažďovací a spolčovací; svobodnou kolportáž;“

2. „každoroční ustanovení summy pěti set millionů na veřejnou osvětu.“

II.

Štěpán Cabet. — Z lidovce se stane kommunistou. — Spisy jeho. — Pokus založiti osadu kommunistickou. — Process o podvod. — Pobyt jeho v osadě Nauvoo, spory a smrt. — Cesta do Ikarie. — Opravdové křesťanství. — Credo kommunistické. — Kommunismus vyplývá ze zásady rovnosti. — Organisace oekonomická. — Ústroj politický. — Svoboda. — O náboženství vůbec a o náboženství křesťanském zvláště. — Život rodinný. — Poměr Cabetův k socialistům. — Jest odpůrcem násilného převratu.

Rozšířiti zásady kommunistické nejen ve Francii, nýbrž po vší Evropě i Americe, nejvíce se přičinil Štěpán Cabet, jenž veškeren svůj život bojoval s největším enthusiasmem v obraně toho, co pokládal za spravedlivé.

„Plebej, syn řemeslníkův“, „syn dělníkův sám jsa dělníkem spolu s otcem do 13 let“ — jak sám o sobě praví — Štěpán Cabet (1788.—1856.) vlastní prací se dodělal čestného postavení mezi intelligencí francouzskou. S počátku byl učitelem, později studoval medicinu a práva, posléze se stal advokátem. Od r. 1814. vstoupil na kolbiště politické, a od té doby život jeho plynul v nebezpečném boji za práva lidu k svobodě a blahu. Jako značná část tehdejší intelligence, která později zaujala vysoká postavení politická, stal se též členem rozvětveného karbonářstva a stanul dosti rychle v řadě jeho ředitelův.

V revoluci červencové Cabet měl velmi činné účastenství. Ačkoli smýšlením byl republikánem, přece však vida nesnadnost zavésti republiku ve Francii a unesen jsa svobodomyslností Filipa Orleanského, jenž osobně se s ním setkav osvědčoval se sám republikánem a sliboval utvořiti monarchii republikánskou, podporoval horlivě jeho kandidaturu. Nová vláda však chtějíc se zbaviti Cabeta v Paříži jmenovala jej generálním prokurátorem na Korsice, kde zavedl soudy porotní. Vzdálení Cabetovo od sídelního města mu však nepřekáželo, jakmile se přesvědčil, že vláda nikterak nehodlá dostáti svým slibům, aby jí to zjevně nevytkl. Za takovou smělost byl propuštěn. Zvolen jsa departementem Côt d'or do parlamentu byl z nejhorlivějších bojovníkův opposice. R. 1832. vydal dílko pod názvem Révolution de 1830., kteréžto dílko není vlastně tak historií jako odůvodněným aktem obžaloby vlády červencové zpronevěřující se proklamovaným zásadám a zrazující národy, jež se domáhají svobody. Zvláště pobouřilo Cabeta chování vlády francouzké v záležitosti polské a jasně ukázal, jak diplomacie francouzská zdržovala a paralysovala vítězství zbraně polské. Pro toto

dílko vláda žalobce svého postavila před soud, ale porotci uznali jej za nevinna. Od té doby žaloby na vládu se sypaly neustále v listě Le populaire vycházejícím každou neděli. R. 1834. podařilo se posléze ministrům pobouřeným na Cabeta pro energickou obranu emigrace polské v Havre, že byl odsouzen k dvouletému vězení. Horlivý obránce utištěných volil raději opustiti Francii. Uchýlil se nejdříve do Brusselu, ale byv odtamtud vypuzen odebral se do Londýna.

Do této doby byl Cabet lidovcem. Zájem a vůle lidu byly mu jediným měřítkem politických a společenských poměrů. „Jak může země, v níž lid pracující nemá výživy, oděvu, příbytku a škol dostatečnou měrou; jak může země, v níž vidíme nouzi vedle nadbytku a milliony lidí v daleko nuznějším stavu nad ten, v jakém jsou kůň a pes u některých bohatých lidí; jak může se taková země — táži se — chlubiti jakoukoli slávou, spravedlností, mravností ba i civilisací?*) Tak se tázal Cabet již r. 1833. Otázky takové musily jej přivésti k socialismu.

Přibyv do Londýna Cabet seděl celé dni v bibliotéce londýnské píše pro lid díla historická. Tam připadl — jak sám praví v Cestě do Ikarie — na Utopii Morovu a přečetl ji. „Kniha posuzujíc ji dnešním měřítkem — praví — obsahovala četné nedostatky a vady, ale hlavní její myšlénka dotkla se mne. Dosud neměl jsem kdy seznámiti se zevrubněji s principem kommunistickým a při tom, jako téměř všichni, byl jsem toho bludného mínění, jako by bylo nemožno ho uskutečniti. Dlouho jsem přemýšlel o něm a rozvažuje rozmanité otázky společenské přišel jsem k tomu přesvědčení, že uskutečniti jej jest nejen možno, nýbrž i snadno.**) Zajav se názorem kommunistickým Cabet se jal studovati díla rozmanitých filosofův a dávných kommunistů: Platona, Campanelly, Morellyho, Mablyho, včítal se v novější literaturu socialistickou a stal se rozhodným kommunistou. Jeho theorie kommunistická jest jaksi souhrn učení starších kommunistův opravených a doplněných novými názory socialistickými.

Vrátiv se r. 1839. do Francie Cabet uveřejnil příštího roku učení svoje následuje povídkové formy Utopie pod titulem Cesta do Ikarie, země kommunistické (Voyage en Icarie, roman philosphique et social). Ve dvou letech dílo toto se dočkalo druhého vydání. Prvé vydání, aby nebyla vzbuzena pozornost úřadů, vyšlo beze jména autorova jako překlad z anglického jazyka. Tím skutečně nastalo — abych tak řekl — promlčení této knihy, jež ji ubránilo od pozdějších pronásledování, kdy té doby přísně stíhány spisy mnohem méně otevřené a menší vliv mající. Při tom denníky buržoasistické ostříhajíce vlády od každého závažnějšího projevu socialisticko-kommunistické propagandy davše se svésti ti-

*) I, 130. Revolution de 1830. et Situation Présente (Mai 1833.) etc. par Cabet. 2e edition, Paris 1833.

**) Str. 511. a 512. Reise nach Ikarien von E. Cabet. Aus dem französischen von Dr. Wendel-Hippler. Paris 1848.

tulem nedaly si práce důkladněji se v knize rozhlédnouti a mlčely téměř o jejím vyjití. Přes to, že kniha ta nebyla rozhlášena v literatuře, stala se za krátko nejoblíbenější v kruzích dělnických, a co zasluhuje zvláštní pozornosti, četly ji dychtivě ženy. Celkem žádný ze spisovatelů socialistických nenašel si tak snadno cestu do přesvědčení lidu jako autor Cesty do Ikarie. Otec Proudhonův, prostý rolník, pravil svému synu: „Tomu, co ty píšeš, nerozumím, ale dávej mi to, co píše Cabet, neboť tam rozumím všemu.“

Zásady kommunistické obsažené v Cestě do Ikarie získaly četné stoupence, kteří r. 1841. založili časopis Populaire za redakce Cabetovy. Mezi redaktory tohoto listu byl také Ludvík Królikowski. S počátku vycházel toliko jednou za měsíc, po té dvakráte, posléze začal vycházeti týdně. Téhož roku vyšlo tiskem Credo communiste, v němž Cabet krátce a velmi přístupně nakreslil své zásady. Při tom sama osobnost propagatorova, velice sympatická, zjednávala mu lásku všech, kteří se s ním sblížili a jej poznali. Nazýván byl otcem. Zvláště ženy dávaly mu na jevo vděčné svoje city a přinášely květiny do redakce. Počet stoupenců kommunismu rostl ohromně. „Historie — praví jeden z vyznavačův ikarismu, Perron — nemá příkladu, aby nějaká škola tak rychle vzrostla. Se všech stran se houfně k ní přihlašovali. Propaganda byla tak úspěšná, byla tak obratně vedena až do nejmenší chaloupky, že za několik let škola ikarská měla 400.000 stoupenců, t. j. desetkráte tolik, co všechny jiné dohromady.“ *)

Tento neobyčejný úspěch a netrpělivost mnohých vyznavačů dodaly Cabetovi chuti pokusiti se o založení osady kommunistické. Dorozuměv se s Robertem Owenem obrátil pozornost na Texas a ujednal smlouvu se společností Petersovou, jestliže do července r. 1848. doveďe emigranty na území položené podél Červené řeky (Rivière-Rouge, Red River), že může zabrati pro kolonisty přes million akrů země bezplatně. Smlouva s Petersem ve skutečnosti neukázala se tak výhodná jako na papíře. Cabet se nevyznal v prohnanosti spekulantův amerických. Věc se jevila v dobrém světle a myšlénka kolonisační podporována s enthusiasmem. V Paříži se sestoupil komitét ikarský, který se zanášel výběrem osadníkův a přípravami na cestu. Vybírány byly osoby plné obětovnosti, mladé a silné. Prvý odjezd osadníků počtem 69 osob byl 3. února r. 1848.

Revoluce, která vypukla v Paříži o tři neděle později, málem nezmařila najednou celého plánu kolonisačního. Naděje, že ve Francii samé bude lze zavésti zřízení kommunistické, ovládla mysli značné části vyznavačův ikarismu; chtěli i vyzvati ty, co již vyjeli, k návratu. Sám Cabet byl na váhách. První emigranté přibyvše koncem března do Nového Orleansu a dověděvše se o prohlášení republiky nepřestávali litovati, že pospíšili s výjezdem. Bylo i uvažováno, nebylo-li by lépe se vrátiti; konečně však přece zví-

*) La Jeune Icarie, organ de la Communauté Icarienne, Août-Septembre 1880.

těžila myšlénka, že třeba vytrvati v započatém podniku. Tato myšlénka o návratu do Francie beze vší pochyby nemalý měla vliv na to, že prví kolonisté neukázali té vytrvalosti, jaké slušelo od nich očekávati, a dali se odvrátiti nesnázemi, které, pravda, byly velmi veliké. Rolnická práce na nevzdělané půdě pro nerolníky ukázala se příliš těžká, ale nade vše hrozná zimnice, která v srpnu zuřiti počala, přestrašila osadníky. Nastoupil tedy návrat z Texasu. Cabet pospíšil sám do Ameriky a nedávaje se zdržeti ni nemocí, jež zuřila v Novém Orleansu, ni ledy ztěžujícími plavbu, přibyl 19. ledna r. 1849. do zmíněného města, v němž zdemoralisovaná osada ikarská založila zatímní svůj byt. Poněvadž větší část osadníků žádným způsobem se nechtěla vrátiti do Texasu, Cabet se ohlížel po jiném místě. Šťastnou náhodou právě Mormoni prchajíce před pronásledováním, prodávali v Nauvoo nad řekou Mississipi v Illinois téměř za fatku stavení a půdu dobře vzdělanou. Cabet tedy zakoupiv v tom městě jisté množství domův a najav 800 akrů země, odebral se s 280 osadníky na nové místo a přibyl tam 15. března.

Někteří z těch, co s enthusiasmem pospíšili realisovat zřízení kommunistického, později, když zápal pominul a Cabet nechtěl či též nemohl dávati jim žádné podpory, dali se vtáhnouti v nastrojenou intriku a podporováni jsouce od zpátečníků po příchodě do Paříže podali na Cabeta žalobu pro podvod. Vlastně nešlo zpátečníkům tak o Cabeta, který byl té doby v Americe, jako o to, aby zostudili věc kommunistickou a socialistickou vůbec. Proces veden tendenčně, a Cabet odsouzen. Proti tomu soudu a nálezu protestoval Spolek proskribovaných demokratů socialistických v Londýně, jehož předsedou byl Ludvík Blanc. Aby ukázal na nicotu žaloby, demokraticko-socialistický komitét Sequany ze všech kandidátů navržených do repraesentace národní zvolil Cabeta. Dověděv se o vyneseném nálezu náčelník osady ikarské odvolal se k soudu appelačnímu a sám přibyl do Paříže hájit své věci, přes to, že Američané, Angličané a emigranti francouzští v Londýně zrazovali mu úmysl postaviti se před soud, neboť byli přesvědčeni, že již předem ustanoveno odsouditi známého demokrata, republikána, socialistu, kommunistu, náčelníka školy a strany, posléze zakladatele kolonie kommunistické, Ikarie, která se dobře rozvíjela, a o které chvála došla již do Francie. V pravdě, politická předpojatost proti Cabetovi byla ohromná a zvláště se objevila v nadmíru strannickém chování presidenta soudu. Fakta však svědčila tak naprosto proti hanebné obžalobě, že 26. července r. 1851. soudcové zrušili první nález. *)

Když Cabet přibyl po prvé do Ameriky, měl vládu diktatorskou přiznanou mu dobrovolně od osadníků; postřehnuv však rychle, že se nesrovnává tato vláda se soustavou demokraticko-kommunistickou, sám navrhl r. 1850. změnu ústavy stavě v čelo osady volenou správu. Přes to měl ohromný vliv na záležitosti osady, poněvadž

*) Défense et Acquittement de Cabet, accusé d'escroquerie au sujet de l'émigration icarienne. Octobre 1851.

vážnost jeho mravní byla veliká, a mimo to každoročně volen byl presidentem. Osada v Nauvoo prospívala. Mravní stav osadníků byl vzorný, a ačkoli měli vlastní pálenku, opilství bylo naprosto neznámo. Mnoho konáno pro vzdělání dětí i dorostlých. Osadníci ustanovivše se přestěhovati do státu Jowa zakoupili tam 3115 akrů země. Stav jejich byl velmi příznivý, a r. 1885. mimo zakoupené v Jowa území měli v Nauvoo čistého majetku za 65.000 tolarův. Osadníků bylo 500.

Přicházeje do starých let Cabet se stával čím dál přísnějším v záležitostech mravnosti — zbraňoval kouřiti tabák, omezil požívání masa toliko na jisté dni atd. — a vida, že míň a míň ho poslouchají, chtěl znova nabýti části dávné vlády a 12. prosince r. 1855. podporován jsa velikou menšinou navrhl změnu ústavy doporoučeje volby presidenta na čtyři léta s právem jmenovati a sesazovati veřejné funkcionáře. To vyvolalo úporný boj, jenž trval téměř celý rok a skončil se posléze tím, že Cabet vyloučen jsa ze společenstva ikarského v čele 170 svých stoupencův opustil Nauvoo. Sklácen jsa bojem zemřel 8. listopadu r. 1856. v S. Louis (Missouri) od udeření.

Nejdůležitějším literárním výtvorem Cabetovým jest Cesta do Ikarie. Jest to román tendenční, živě vyprávěný a poutavý ve svých podrobnostech. Zakládá se na smýšlence, že jistý lord anglický, šlechetný a mladý lidumil, uslyšev o vzorných řádech v Ikarii, přijíždí do této země, kde se seznámí s dvousetletým učněm filosofie a theologie. Ten uvede mladého lorda do svého domu i do domu svých přátel a usnadňuje mu důkladné poznání země. Uchvácen jsa lidumilnými poměry, jaké všude nalézá, Angličan se přidává mezi Ikařany a do spanilé Diny zasnoubené jeho příteli se zamiluje a posléze s ní se ožení. Na podkladě této povídky popisován způsob života, organisace práce, ústrojí politické atd. společnosti kommunistické. Fantasie autorova — dlužno přiznati — předstihla několik důležitých vynálezů vědeckých. Tak Cabet mluvě o lékařství předpověděl, že budou zavedeny v léčení prostředky anaesthetické a očkování některých nemocí nakažlivých, které nyní Pasteur a jeho škola silně propaguje.

Důležitým výtvorem Cabetovým jest též Le vrai christianisme. Autor podává v něm stručnou historii učení Kristova a nabývá posléze toho přesvědčení, že opravdovým křesťanstvím jest kommunismus.

Mezi četnými brožurami Cabetovými zvláště zasluhuje zmínky jeho Credo Communiste, v němž jasně a jadrně složil své zásady kommunistické.

Nerovnost — míněním Cabetovým — jest nejdůležitější příčinou všech téměř pohrom společenských ba i zlých stránek charakteru a jednání člověka. Přiznajíc jednou rovnosti veliký revoluční pro budoucnost význam musíme posléze přijíti k zásadám kommunismu: rovnost práv a rovnost povinností vedou k uznání rovnosti blaha společenského. Sama společnost jest začátkem

čím dál více se rozvíjejícího společenství. Rozum a zkušenost vedou nás k důkladnému poznání, že sdružení jest nejlepším prostředkem zabezpečiti své bytí a svůj rozvoj. Zabezpečujeme všecko pro všechny a tím způsobem přicházíme ke kommunismu. „Společnost kommunistická (la communauté) jest vzájemným a všeobecným pojištěním všech pro všechny. Za práci vyměřenou, která se vymáhá od každého, společnost zabezpečuje nebo zaručuje vychování, možnost vcházeti v manželství, výživu, příbytek, slovem, všecko.“

Společenství statků vymáhá organisaci společné práce a společné spotřeby. „Napřed třeba se postarati, by všem obyvatelům dostalo se toho, co jest nezbytné; po té toho, co jest užitečné. Až všichni budou míti rovnou měrou jak nezbytné tak užitečné, tehda možno se starati o to, co jest toliko příjemné, s podmínkou, že právním usnesením všichni na ně přistoupí a všichni rovně ho budou užívati, neboť rovnost užívání má býti vždy úplná.“ *). Rolnictví pokládáno jest v Ikarii za umění nejnezbytnější, a z té příčiny všecky děti se tam učí počátkům rolnictví, by později každý mohl vzdělávati pole. Výchova dětí, která má býti jednostejná a společná jak pro chlapce tak děvčata, obsahuje též práci řemeslnickou, t. j. průpravu v užívání nástrojů k řemeslům potřebných. Po ukončení 18 let chlapci a po ukončení 17 let děvčata volí si zaměstnání. Každý povinen jest býti dělníkem a pracovati stejný díl času. Každoročně správa ohlašuje, kolik a jakých dělníků potřebuje každá obec. Hlásí-li se k nějakému zaměstnání více pracujících nežli třeba, koná se zkouška, a porotci rozhodují o volbě. Zaměstnání lékařovo a zaměstnání ševcovo pokládáno za stejně vážené. Ti, kdož se přihlašují k zaměstnání lékařskému, jak chlapci, tak děvčata, skládají zkoušku duševní zralosti a konají po té studie lékařské v nemocnicích. Dělníci náležející k jednomu odboru pracují ve velikých dílnách. Tak jest sorganisována práce v Ikarii. „Kommunistické zřízení, které vymáhá veliké síly výrobní a tvořivé, aby mohlo dáti rovnost zámožnosti, může býti snáze uskutečněno — praví s plným vědomím Cabet — u velikého národa průmyslného a obchodního než u malého lidu bez průmyslu; může býti snáze zavedeno dnes nežli za dob starších, poněvadž průmysl jest dnes mocnější než kdykoli jindy; ostatně zavedení jeho stává se každým rokem snadnějším.“ *) Proč výměnu výrobků má konati zvláštní stav kupecký?! Vždyť přece „Republika může to činiti mnohem snáze a lépe, poněvadž všichni kupci zároveň nemohou obsáhnouti ani její síly ani její jednoty, a nemohou v každém případě spoléhati na součinnost a dobrovolnou podporu veškerého národa.“ **) Pravda, že při organisaci společné spotřeby potřebni jsou četní dělitelé, účetní, závodčí skladův, ale za to stanou se zbytečnými výběrčí daní, mýtného, cel atd.

*) Str. 12. Credo Communiste.

*) Tamže.

**) Str. 146. Reise nach Ikarien.

Politické zřízení v Ikarii připomíná konstituci francouzskou r. 1793., „demokratičtější dokonce než bylo athenská, ale ikarská jest ryzejší.“ *) „Poněvadž jsme všichni — praví Dinaros v Ikarii — rovni v právech, všichni jsme občané a členové a tedy sami sebou jsme všichni též volitelé a volitelní, všichni členové lidu a obrany národní. My všichni bez výjimky činíme lid, národ, neb u nás není rozdílu mezi lidem a národem.“ **) Země jest rozdělena na provincie a ty zase na obce. Všeobecné záležitosti zemské náležejí zastupitelstvu zemskému, provinciální zastupitelstvu provinciálnímu, obecní veškerému lidu v obcích. Mimo to obecními shromážděními veškeren lid bere účastenství v zákonodarství, neboť tam rokuje o svých zákonech buď před schválením nebo po schválení jich parlamentem. Ženy se účastní toliko jako diváci v politických shromážděních. Proč Cabet je vyloučil od činného účastenství?! Vždyť přiznává též jejich rovnost v právech a povinnostech, vždyť pokládá za spravedlivo, by ženě byla přiznána v manželství rovnost s mužem.

Jedna z obecných námitek i rozumnými lidmi opakovaná proti ústrojí komunistickému jest ta, že ho nelze srovnati s osobní volností člověka a občana ve společnosti. Cabet chápe se této námitky a odpovídá na ni vítězně. Podejme obsah dosti dlouhého toho místa.***) Co rozuměti svobodou? Přece ne to, že každý může dělati, co mu jen na mysl vstoupí a co se mu vůbec zlíbí. To není svoboda, toť svévolnost. Či možno připustiti svobodu rozbíjeti, loupežiti, vykořisťovati? Dojista ne. Svoboda budiž spravedlivá a jasná; ona sama sobě určuje zákony a jim se podrobuje. Opravdová svoboda — toť sebevláda a sebeomezování. Svoboda nemůže býti neomezena. Jakkoli jest někomu horko, přece neshodí se sebe oděvu a neběhá nahý po ulicích. Cokoli člověk myslí a po čemkoli touží, přece není-li leda blázen, přizpůsobuje se pokynům rozumu, běžnému zvyku, zákonům své přirozenosti. Svoboda lidská jest tedy omezena přirozenými zákony, rozumem a potřebou společenskou. Boj se stávajícím despotismem značně porušil pojem svobody. Kdo má silnou žízeň, ten jest hotov píti vodu kalnou; kdo brání své hlavy od meče, ten neváhá obětovati prstů. Surový despotismus vede k nejsvévolnější anarchii. Jsouce odporem naplněni k censuře, voláme o neomezenou svobodu tisku; zhlupováni despotismem, žádáme neomezené svobody učení; vázáni předpisy cechův a společenstev vidíme vysvobození v neomezené svobodě průmyslu; ujařmeni monopoly a privilegiemi pokládáme za ideál neomezenou svobodu obchodu; hněteni v nevolnictví a poddanství ujímáme se neomezené svobody držby. Svobodu mluviti a psáti všecko, svobodu dělati, co se zlíbí a nic nedělati, pokládají vůbec za totožné se svobodou. Nikoli, svoboda není toliko protivou posavadního nevol-

*) Str. 408. tamže.

**) Tamže str. 36.

***) Str. 381. a 382. tamže.

nictví. „Opravdová svoboda může trvati toliko jako svobodný zákon schválený všemi sobě rovnými občany.“

Cabet měl saint-simonistům za veliký blud, že chtěli založiti všecko na náboženství. Po jeho soudu — náboženství systematické, spořádané a s jistým kultem spojené jest nepotřebno. Ať každý věří, jak mu káže jeho přesvědčení. Jakkoli byl sám osobně protivníkem materialistů, přece mínil, že mají takové právo jako jiní vyznávati své zásady. Byl toho mínění, že do šestnácti nebo do sedmnácti let nic nesluší dětem mluviti o náboženství. „Jesti to proti právu působiti na jejich mínění, nežli dospějí věku rozumu.“*) Cabetovi víra křesťanská mezi všemi jinými náboženstvími byla nejdokonalejší. Jak ona tak židovská jsoucí prvotným jejím zřídlem šířily zásadu rovnosti a bratrství.

Rozebrav důkladně učení křesťanské uvedl výroky apoštolův a církevních otců, mezi nimiž zvláště sv. Ambrož a sv. Jan Zlatoústý ukazovali nejen na vysokou stránku mravní zřízení pospolitého, nýbrž i na hmotné jeho výhody. Cabet praví:

„Ano, jest to zřejmé a patrné, že křesťanství apoštolům, prvým křesťanům, otcům církevním bylo kommunismem.“

„Ano, jest to rozhodná a nepopíratelná pravda, že po Essejích u Židů, po králích Lykurgovi, Agidovi a Kleomenovi ve Spartě, po Sokratovi a Platonovi v Řecku — apoštolové, prví křesťané, otcové církevní byli kommunisté.“

„Ano, Ježíš Kristus jest kommunistou!!!“

„Dodáváme k tomu, že podle Krista, apoštolův a církevních otců křesťanství nemůže trvati bez kommunismu, a že nikdo se nemůže zváti křesťanem nejsa kommunistou.“ **)

Po mínění Leona Rzewuského život rodinný nedá se srovnati s ústrojím kommunistickým, kdežto v Ikarii nejen nedoznává žádné újmy, nýbrž má kromě toho všelikou možnost rozvíjeti všechny své nejlepší stránky. Ženám se dostává veliké úcty. Úcta k nim dostupuje ke kultu, k zbožňování. Manželství pokládají za věc tak přirozenou a nutnou, že kdo se nežení, vzbuzuje podezření. Prostopášnost a svádění jsou u všeobecném pohrdání. Rozvod jest dovolen. Do pěti let děti zůstávají pod dozorem matčiným a jejím vlivem. Matka hledí zejména rozvíjeti ve svém dítěti dětskou lásku, důvěru a poslušnost k rodičům. Od pěti let děti chodí do škol, bydlí však zároveň s rodiči.

Rodina v Ikarii jest velmi četná; předně proto, že dle starověkého zvyku všichni členové rodiny bydlí společně; za druhé proto, že ženy rodí více dětí nežli dříve, a že rozmanité pohromy, jako válka, hlad, mor atd., neničí obyvatelstva. Autor tedy jest jaksi antimalthusianem. Připouští sice, že přelidnění jest možné; nicméně se domýšlí, že mu lze zabrániti zřizováním velikých osad.

*) Str. 151. tamže.

**) Str. 619. a 620. Le vrai Christianisme.

Cabet neměl té výlučnosti, jakou dali na jevo jiní socialisté a kommunisté. Spatřoval v každém systému něco dobrého, i v myšlénkách Fourierových, proti němuž vystupoval. S Proudhonem rovněž bojoval neboli raději bránil se jeho napadení. Prudce odmítal toliko theorie materialistické a anarchistické, že mu až měli za zlé ostré jeho vystupování proti Dézamymu a jeho Code de communauté, kde vedle kommunismu schvaluje úplnou volnost poměrů pohlavních. Když po nezdaru hnutí revolučního r. 1848. a 1849. reakce nabyla převahy, Cabet usiloval za vytvořením větší síly sjednotiti socialisty a republikány lidové v jediném orgáně; za tím účelem jeda z Ameriky dorozumíval se v Londýně s Ludvíkem Blancem.

„Nevěřím — praví Cabet — že by bylo možné za pomoci násilí zavésti zřízení kommunistické, a že by menšina zvítězíc mohla je vnutiti většině.“ *) Třeba nutně získati většinu. Aby se zmenšil počet protivníků kommunismu, třeba upřímně prohlásiti, že dnešní pokolení ničeho nepozbude ani ze svého jmění, ani ze svého postavení, a že společenství majetku se stane závazným jen pro ty, co se narodí po jeho ohlášení. Posléze zakladatel Ikarie se domnívá, že náhlý přechod ku zřízení kommunistickému jest nemožný, a podává celou řadu reforem přechod ten usnadňujících. Dlužno při tom poznamenati, že některé vlády vešly již vědomě nebo bezděky na dráhu těchto reforem.

III.

Dějiny osady ikarské. — Osada v Cheltenhamu. — Osada ikarská v Jowě. — Popsání osady od Hindsa. — Spor synů s otci. — Nové ikarské společenství. — Communauté Icarienne. — Výtka Hołyńského a odpověď Ikarských. — Nová osada Icaria. — Speranza v Kalifornii. — Socialní jednota.

Dějiny osady ikarské jsou velice poučné a zajímavé. Ze všech osad socialisticko-kommunistických ona jediná přetrvala jak vnější pohromy tak vnitřní bouře a dožila se našich dnů. **)

Tvrdošíjný boj r. 1856., o němž jsem se zmínil v životopise Cabetově, rozbil osadu, zničil ji hmotně a oslabil mravně. Poněvadž osada ikarská měla značné množství pozemků v Jowě, menšina žádala, by jí bylo dovoleno usaditi se na těchto pozemcích. Většina však k tomu nesvolila. „Dnes“ — uvažuje Perron — „kdy vášeň nezaslepuje nikoho, rozvážnější členové obou stran uznávají, že dopustili se chyb obě strany. Tito členové mají za to, že zdravý

*) Str. 13. Credo Communiste.

**) Podivno, že Noyes ve své historii socialismu amerického nic o ní nepíše, snad proto, že byla výtvorem čistě francouzským. Krátkou historii osady ikarské, ač poněkud pessimisticky, podává Ad. Hepner v brožuře: Die Ikarier in Nordamerika (New York, 1886.), která co do fakt je výtahem obšírného díla Icaria by Albert Shaw.

úsudek a spravedlnost kázaly většině přistoupiti na požadavky menšiny a dovoliti jí usaditi se v Jowa. Leč, pohříchu, jest to údělem všech stran, že jen zřídka cítí potřebu býti spravedlivy.“ *)

Po smrti Cabetově menšina, která mu zůstala věrna, utvořila kommunistickou průmyslovou osadu v Cheltenhamu, 6 mil na západ od St. Louisu; ale přes velikou obětavost a vytrvalost nemohla unésti břemene peněžných závazků, jež přijala naproti svým věřitelům, a 20. ledna r. 1864. se rozešla. Posledním jejím presidentem byl Sauva, potomní člen Kommuny pařížské r. 1871. a později r. 1879. president osady ikarské v Jowa.

Většina oslabena jsouc úbytkem mnoha horlivých, znamenitých a činných pracovníkův upadla v nedostatek a nemohla stačiti stále rostoucím svým dluhům. Posléze po dlouhém a těžkém boji rozhodla se prodati svoji osadu v Nauvoo, vyplatiti větší část svých věřitelův a zbytek dluhu pojistiti hypothekárně na pozemcích v Jowě a tam se přestěhovati. Vykonala to r. 1860. a zřídila osadu v Adams County, Jowa. Vtělení stalo se 8. září. Ve spolku zůstalo všeho všudy 35 osob i s ženami a dětmi. Osada, jež se zabývala téměř výlučně rolnictvím, rozvíjela se zdárně. R. 1871. měla 1900 akrů země, 70 osob, dostatečný počet nářadí a dobytka, parní mlýn, pěkné dílny a křídlo železné dráhy. Počátkem r. 1876. aktiva činila na 300.000 frankův a passiva na 20.000 fr. Počet jejího obyvatelstva proti r. 1860. se téměř ztrojnásobil.

R. 1876. navštívil tuto osadu Dr. Alfred William Hinds a popsal ji.

Opakujme, co praví. „Pomysleme si rovnoběžník ▭ složený ze mnoha malých bílých domků, prostřed něhož stojí veliká budova ústřední se společnou kuchyní a jídelnou, síní besední a zábavní, pekárnou a prádelnou. Poblíž stojící chaty z neotesaných drv připomínají bývalé bídy a utrpenství tohoto obyvatelstva. Ze stájí a mlékárny vyjdeme v údolí řeky Radoway, kde společnost má 3000 akrův úrodné země, z níž 700 akrů jest vzděláváno. Na rozsáhlých lukách pase se přes 600 ovcí a 140 kusů dobytka. Na vzdělané zemi vidíme: 5 akrů posázených brambory, 5 akrů pokrytých cirokem cukrovým, 100 akrů posetých pšenicí, 250 kukuřicí, 1½ akru zaujímají jahody a dále vidíme zahrady a vinice.“

„Zvon svolává do jídelny. Za podlouhle okrouhlým stolem zasedá 75 osob a vedou živou a přátelskou rozmluvu požívajíce hojné a živné, leč prosté potravy. U vchodu jest nápis velikými literami: Rovnost a po druhé straně: Volnost. Večer větší část členů, staří i mladí, shromažďují se znova v jídelně: jedni zpívají, druzí rozmlouvají. V neděli po obědě čte se cokoliv, částečně z děl Cabetových, a po té mladí a děti zpívají písně svobody. Cizinci tak se zdá, jakoby hádky v tom domě byly naprosto neznámy.“

Lidé jsou však lidmi. Právě téhož roku, kdy Hinds se podivoval shodě v osadě, vypukla silná různice mezi otci a syny, starými a mladými. Otcové naklopotivše se a napracovavše silně

*) La Jeune Icarie z roku 1880. (měsíc srpen a září).

starali se více o zabezpečení zítřka než o šíření zásad kommunistických, a proto velmi neradi přijímali nové členy, zvláště nepřinášeli-li tito dostatečného kapitálu do spolku. Synům se zdálo, že staraje se tak egoisticky o sebe spolek se chybuje svým cílem. Otcové mimo to se uzavřeli ve své osadě; synové chtěli vejíti ve bližší spojení se vším hnutím socialistickým, které té doby nabylo ohromných rozměrů. Dále synové chtěli, by ženy byly úplně na roveň postaveny mužům ve všech záležitostech, jež se dotýkaly spolku; chtěli většímu zdemokratisování ve správě osady. Boj mezi starším a mladším pokolením započal se na jaře r. 1876. Otcové měli většinu za sebou, odmítali tedy všecky návrhy synův. Vzájemné poměry silně se zjitřily. Posléze menšina se rozhodla 26. září r. 1877. utvořiti vlastní spolek. Za tím účelem na valné hromadě 6. října předložila vypracovaný od ní návrh, podle něhož země byla společným vlastnictvím a oba spolky v solidárním s sebou svazku. Většina zamítla tento návrh. Po rozmanitých úsilích ukončiti smírně záležitost menšina posléze nastoupila na cestu soudní. Tribunal Jowy na žádost menšiny 17. srpna r. 1878. rozpustil spolek a nařídil jeho likvidaci.

Tím způsobem osada ikarská se rozešla mocí i vzájemnou nechutí. Tak řečení staří obdrževše odškodněnou založili na přidělených jim statcích novou osadu a nazvali ji Novým ikarským společenstvím, ale nedali si ničeho vtěliti. R. 1884. osada tato čítala 34 osoby (12 mužů, 10 žen a 12 dětí) a měla 1100 akrů země, mezi nimi 200 akrů lesa. Spolek na konec spravoval dobře své majetkové poměry a vydával malý měsíčník Revue Icarienne.

Ti, co zůstali na zmenšené značné ploše pozemků, vymohli si nové vtělení 16. dubna r. 1879. zachovávajíce starý název: Communauté Icarienne a vyhrazujíce si právně, že pozemky osadě vyznačené mohou jedině sloužiti věci kommunistické. Mladí změnili též vnitřní svou ústavu a ztvrdili ji 6. října. Ženám dáno právo hlasovací i volební, správa zdemokratisována, zrušeno presidentství, vstoupeno ve styky se známými socialisty, zformulováno více vědeckým způsobem Credo ikarské a založen orgán La Jeune Icarie, který byl velmi dobře redigován, později zvětšen jeho formát a dán mu název: Le communiste Libertaire. Ikarie počátkem r. 1881. měla 850 akrů země a stálých členů 37 (18 osob dorostlých a 19 dětí), zatímních 20 (10 osob dorostlých a 10 dětí). Ve zprávě osady z r. 1881. čteme: „Začali jsme s kapitálem 13.000 dolarů v okrouhlém počtě, dnes společný čistý kapitál činí přes 28.000.“

R. 1881. La Philosophie positive Littréova uveřejnila velice zajímavou a cennou studii o Ikarských z péra A. Hołyńského, jenž byl někdy v přátelských stycích s Cabetem a několikráte zavítal do Nauvoo. Autor podotknuv, že nelze přirovnávati blahobytu Ikarských k té bídě, jakou snáší proletariát, že práce v osadě kommunistické není tak těžká jako jinde a konána jest horlivě ode všech, že v Ikarii „rána nevědomosti jest úplně vyléčena“, přes to vše

osvědčuje se však proti ústrojí kommunistickému, neboť pohřbívá svobodu.

Na to odpověděl Le Communiste Libertaire v červenci r. 1881. znamenitým článkem, jehož hlavnější místa podávám tu v krátkém výtahu.

„Ovšem, že život kommunistický nesnese takové svobody, jakou může dáti vlastnictví 50.000 liber renty.“ Ale takový život veden jest na útraty jiných, s křivdou lidu pracujícímu. Většina však lidstva tam, kde trvá vlastnictví individuální, má-li více svobody než Ikarští?

„Po stránce politické nemáme ni vládnoucích ani ovládaných. Ve všech záležitostech týkajících se lidu ikarského popřává se neustále a bezprostředně sluchu jeho mínění bez ustanovení jakéhokoli zastoupení vlády.“

„Ikarie nejen nepřekáží projevu různých mínění, nýbrž jej usnadňuje. Politické svobody, za které radikalismus francouzský tak silně bojuje, vešly v naši povahu; tak užívání jich jest u nás staré. Ve filosofii, mravouce, náboženství každému jest volno mysliti, věřiti, mluviti a psáti, co pokládá za dobré.“

„Nemáme ni pánů ni představených. Občanky i občané jsme všichni rovni v právech a povinnostech, podle potřeb a sil našich. Jsme solidární ve slastech i strastech a v opak toho, co vidíme ve staré společnosti, dobro jednoho jest dobrem všech. Žijíce ve společnosti, kde vše jest sespolečněno, máme klidnou mysl a bezpečnou budoucnost, což jest vyznačnou známkou opravdové svobody, a co jinde jest neznámo.“

Na neštěstí s přibylými novými členy do osady nastaly nové spory. Účinkem toho větší část obyvatelstva opustila osadu. Některé rodiny r. 1881. uchýlily se do Kalifornie a tam založily novou osadu v Sonoma County, 18 mil od San Francisca, pod názvem Icaria-Speranza. Dodatek Speranza má připomínati jednoho z útvorů socialisticko-kommunistických Petra Lerouxa a byl za tím účelem vybrán od jeho bratrovců, spoluzakladatelův osady. Nová osada rozvíjela se velmi skvěle, ale na neštěstí odstoupila od zásady kommunistické užívajíc placených dělníků ku práci.

Zbylé rodiny v Jowě nemohly stačiti všem pracím, čímž nastal v osadě zřejmý úpadek. Zatím listy posýlané z Kalifornie líčíce vše pěknými barvami povzbuzovaly přestěhovati se do země s podnebím lahodnějším, ve které zahradnictví a pěstění révy méně práce vymáhají nežli těžké orání země pluhem. Společenství ikarské učinilo tedy v zimě r. 1883. smlouvu s osadou kalifornskou, že jakmile prodá své usedlosti v Jowě, přesídlí se do Kalifornie a sloučí se s osadou Icaria-Speranza.

R. 1878. Ikařan Karel Levy vystoupil s projektem založení Sociální jednoty (Union Sociale), jež by sloučila mravně všechny socialisty a hmotně sjednotila všecky osady socialistické, podporovala jich zakládání a usnadňovala socialistům se navštěvovati a poznávati. Projekt velikého dosahu. Byly i vypracovány přiměřené stanovy a dán zárodek té Jednoty. Co po té se s ní stalo, ne-

vím. Nejspíše nedostatkem podpory vzala za své. Socialisté evropští měli příliš oči obráceny k zemím otcovským, kde práce byla pilná a veliká, aby mohli náležitě návrh ten podporovati. Škoda však. Třeba vždy míti na paměti latinskou zásadu: Et hoc faciendum et illud non omittendum.

IV.

Vliv názorů kommunistických na socialisty francouzské. — Ludvík Królikowski. Kommunisté-materialisté. — Vilém Weitling. — Jiní kommunisté němečtí. — Vyznavači Cabetovi v emigraci polské. — Polska Kristova. — Konfoederace lidu polského a jeho přátel. — Církev Kristova. — Spolek sjednocených bratří. — Kollektivismus. — Novější kommunisté francouzští.

Do roku 1840. propaganda kommunistická byla velmi silná v Paříži. Zjevilo se hojně brožur, a jedna z nich: Ni châteaux ni chaumières (Ani paláce ani chýše) bývalého kněze Pillota učinila ohromný dojem mezi dělníky. Názory kommunistické, zvláště cabetovské, nepopíratelně působily na jiné socialisty francouzské, zejména fourieristy. Proudhon měl jistou pravdu, když napsal r. 1850., že systém Ludvíka Blanca co do snah svých kommunistických jest toliko odrudou systému Cabetova; že škola fourieristická dlouho jsouc nepřízniva všeliké myšlénce společenství posléze přiklonila se ke kommunismu; a že Petr Leroux, ač s jistými výminkami, připojil se zjevně ke kommunistům cabetovským. Jak vliv kommunismu působil na fourieristy, nejlepším příkladem jest František Vidal. Zasloužilý překladatel Campanelly a Mora, vydavatel velice důležitého ale zapomenutého díla Morellyho: Code de la nature, Villegardele, rovněž na základě fourieristickém rozšiřoval kommunismus.

Z nejhorlivějších spolupracovníků Cabetových byl Ludvík Królikowski, jenž se zvláštní horlivostí až do samé smrti rozvíjel kommunismus evangelický. Pomáhal svému mistru u vydávání listu Populaire a po jeho odjezdu do Nauvoo stal se jeho plnomocníkem ve Francii a redaktorem řečeného listu. *) Hájil energicky zakladatele Ikarie od napadení Proudhonova a trefně ocenil tohoto. R. 1851. vypracoval ústavu, kterou odporoučel francouzskému Národnímu shromáždění, ale která již proto nemohla míti žádné důležitosti, že se úplně rozplývala ve všeobecnostech.

Úplně na protivném polu než Królikowski stanuli dva kommunisté-materialisté: I. May a Dézamy. Nechtěli žádných omezení pro člověka, ani dobrovolných. „Dělej, co můžeš", bylo zásadou Dézamyho. Oba byli anarchisté. Cabet bojoval s nimi úporně a oni ho též nešetřili. May vydával r. 1841. Humanitaire, Dé-

*) Důležitější články tohoto listu vyšly později v samostatné knížečce: Système de Fraternité (Paris, 1849.—1851.)

zamy l'Egalitaire. Dílo tohoto Code de communauté (1843.) jak formou tak obsahem jest patrným nápodobením Cesty do Ikarie.

Té doby, kdy v dílnách dělnických bylo hojně rozpráváno o socialismu a kommunismu, přišel do Paříže krejčí Vilém Weitling, rodilý z Magdeburgu (1810.—1871.). Opojen jsa literaturou, která kreslila obrozenou v budoucnosti společnost, chopil se sám péra a uveřejnil roku 1840. tiskem brožuru pod názvem Die Menschheit wie sie ist und wie sein soll (Člověčenstvo jakým jest a jakým býti má), která učinila ohromný dojem mezi dělníky německými. Prchaje před stíháním policie pařížské přibyl do Švýcar, kde společně s jinými kommunisty německými rozvinul velikou agitaci kommunistickou. Ve Vevey vydal nejdůležitější své dílo: Die Garantien der Harmonie und Freiheit (Záruky harmonie a svobody), v němž myšlénky fourieristické se loučí s kommunistickými, aniž mu však schází jistá originálnost. K takým originálním myšlénkám náleží projekt výměny založené na hodinách práce a pořizované za pomoci výměnných knížek, jimiž každý má býti opatřen.

Mezi Němci a zvláště mezi emigranty německými bylo hojně vyznavačů kommunismu. Mezi význačnější náleželi ve Švýcařích: August Becker, autor brožurky Was wollen die Communisten? (Co chtějí kommunisté?), Jan Filip Becker, Froebel, básník Herweg. V Londýně vidíme Marxa, Engelsa, Eccaria, Schramma a j. V téže době stal se kommunistou A. Douai, který měl veliký vliv na dělníky německé ve Spojených státech amerických. Článek jeho vytištěný v Zukunft (roku 1877.) pod názvem Nur in Communismus ist grösztmögliche Freiheit (Jen v kommunismu možná jest největší svoboda) s velikou přesností a jasností probírá obraný předmět.

V emigraci polské byli též vyznavači kommunismu zvláště cabetovského. Největší, co se týče vlivu na polskou společnost, měl význam Ludvík Królikowski, jenž vydával v Paříži od r. 1842. do 1846. Polsku Kristovu, (Polska Chrystusova) duchem čistě evangelickým, tonem kazatelským a hojně promíchanou citáty z písma svatého. Mezi básníky, kteří přispívali do tohoto listu svými básněmi, nalezáme Antonína Goreckého, známého bajkopisce.

Królikowski chtěl především obroditi duševně společnost polskou a tím obrozením pozdvihnouti ji z nevolnictví. Za tím účelem Polska Kristova roku 1846. uveřejnila Konfoederaci národa polského a jeho přátel. Bratří a sestry skonfoederované měli se slučovati v kroužky, složené „nejméně z desíti a nejvíce z devatenácti Bratří a vedle potřeb životních a služebních z tolikéž Sester a z neomezeného počtu Dětí, Starcův a Mrzáků“. — Deset až devatenácte kroužků jednotlivých, prvotních, Bratrstva, činiti budou složený kroužek prvního stupně a těchto deset až devatenáct sloučených utvoří složený kroužek druhého stupně atd. — „Všichni Bratří a Sestry jednoho Kroužku žijí spolu v sjednocení, shodě, lásce a společenství jako jedna pobožná

rodina. *) Všecky tyto kroužky utvoří Církev Kristovu. „Církví Kristovou jest Společnost“ v Bratrství Kristově a službě boží, tedy společnost zřízená ve všech záležitostech a poměrech svých podle takového bratrství, jaké Kristus světu nakázal a životem svým naznačil (Jan 13; 34, 35. I. Korint. 13; 1—3 Jak. 2; 17—19). V církvi Kristově nemůže vzniknouti ani se udržeti žádné privilegium, žádné přivlastnění, ani žádné sebe menší panování Člověka nad Člověkem. Všechny tyto tři nepravosti se zajisté příčí bratrské lásce Kristově a nemohou se nikdy v žádném případě s ní srovnati. Hlupci však toliko nebo podvodníci mohou mluviti o bratrství a podporovati privilegia, přivlastnění a trvalé neb dočasné panování a vládu lidskou“. **)

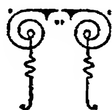
Po událostech krakovských roku 1846. Królikowski kritisuje činnost Spolku demokratického s novou horlivostí propagoval sloučení emigrace polské v duchu bratrské shody a lásky evangelické. Za tím účelem se jal organisovati Spolek Bratří sjednocených a vydával Sbratření (Zbratnienie).

Názory kommunistické s rozvojem myšlénky společenské se měnily a čím dále více se blížily k tomu přesvědčení, že třeba se sespolečniti, t. j. pojati v majetek veškeré společnosti všecky dílny, nářadí pracovní a úvěrní ústavy; to však, co každý vyrobí, ponechati individuálnímu jeho užívání. Kommunismus tento, omezený na pouhou produkci a výměnu, nazván kollektivismem. V tom duchu se objevil velmi záhy, neboť již r. 1836. a 1838. o něm psal starý saint-simonista Konstant Pecqueur ve svých dílech Théorie nouvelle d'économie sociale et politique ou étude sur l'Organisation des sociétés; rovněž Des intérêts du Commerce, de l'Industrie et de l' Agriculture, et de la civilisation en général. Theorie však kollektivismu taková, jaká jest dnes, zformulovala se teprve od založení Spolku mezinárodního.

Mezi novějšími kommunisty francouzskými, kteří nejvíce se přibližují ke starším, sluší uvésti paní André Léo (Communisme et propriété) a Tony-Moilina (Paris en l'an 2000 et la liquidation sociale), zejména však Millièrea, jenž uveřejnil v denníku Marseilailse řadu důležitých článků pod názvem Organisation d'une republique communiste (Organisace republiky kommunistické). Tito dva poslední zhynuli v krvavém témdni po zlomení Kommuny pařížské.

*) Str. 20. T. II., sešit 1. Polska Chrystusowa, pismo poświęcone zásadom s ołecznym, wydawane staraniem Ludwika Królikowskiego. Paryz 1846.

**) Tamže str. 4.

Oddíl V.

Ludvík Blanc a jeho návrh organisace práce.

I.

Původ Ludvíka Blanca. — Jeho zápas o postavení společenské. - Dráha žurnalistická. — Vývoj jeho smýšlení. — Spis o organisaci práce. — Dnešní průmysl a konkurrence. — Společné dílny. — Veliká kultura jest výhodnější. — Rolnické dílny společné. — Práce literární. — Úvěr. — Praktičnost myšlének Blancových. — Otázky sociální neodděluje od politické. — Proč Blanc se dostal do zatímní vlády? — Vylíčení jeho podoby od Sterna a Hercena. — Jeho úloha v zatímní vládě. — Dělnický parlament. — Socialisté v tomto parlamentě. — Usnesení tohoto parlamentu. — Soud Millův o těchto usneseních. — Přinesl-li tento parlament nějaké positivní výsledky? — Národní dílny. — Nedostatek rozhodnosti v povaze Blancově. — Jeho zásady. — Státní socialismus. — Cesta z dola. — Poměr obce ke státu. — Národohospodářská konkurrence. — Historie veliké revoluce francouzské. — Blanc r. 1871. a v letech pozdějších. Vliv jeho. — Ferdinand Lasalle. — Vliv propagandy blancovské na emigraci polskou. — Viktor Heltman. — Propaganda zásady sdružování se v Poznaňsku. — Karel Libelt.

Revoluce únorová r. 1848. v Paříži, plná aspirací socialistických, postavila v čelo směru, který měl zbudovati nový pořádek ekonomický, Ludvíka Blanca. Kdo byl tento Ludvík Blanc, a proč revoluce nepostavila k veslu ani Considéranta ani Cabeta, mužů tehda mezi socialisty snad nejpopulárnějších, leč právě tohoto publicistu a historika?

V Ludvíku Blancovi kolovala krev korsická. Matka jeho byla Korsičankou z domu Pozzo di Borgo. Narozen a vychován byl Ludvík pod nebem jižním. Narodil se r. 1813. v Madridě, kde otec jeho za Josefa Bonaparta byl generálním inspektorem finančním; jako děcko vychováván byl na Korsice, chodil pak do kollegia v Rodezu (departament Aveyron). Ačkoli Blanc byl spřízněn s rodinami, které měly vynikající postavení ve společnosti i jmění, přece bylo mu se podejmouti těžké a nevděčné práce, aby si vydobyl nějaké postavení společenské. Začal praktikantstvím u jednoho advokáta pařížského. Opustil však toto zaměstnání, které naprosto neodpovídalo jeho povaze, a přijal na venkově místo domácího učitele u bohatého továrníka v Arrasu. Tam poprvé sblížil se s dělníky, kteří jej mocně zaujali svou touhou nabýti vědomostí.

Brzy však Blanc přišel na vlastní sobě dráhu. Již v Arrasse stal se známým svými články v tamnějším denníku radikálním. To otevřelo mu cestu do pařížské žurnalistiky. Přibyv r. 1834. do Paříže uveřejňoval své články v denníku „Le Bon sens.“ Po té Armand Carrel poznav v něm nevšední schopnosti povolal jej do redakce „Nationalu“ a přes odpor většiny členů redakce otevřel sloupce tohoto listu řadě jeho článkův o otázkách sociálních. Godefroy Cavaignac poznav Blanca spřátelil se s ním a získáván jsa od něho čím dál více pro zásady socialistické povolal jej do redakce „Reformy“ (La Réforme). V tomto denníku Blanc zaujal význačné postavení a uvedl jej na dráhy socialistické.

Ludvík Blanc v duševním svém rozvoji prošel stupnicí, kterou mnoho vynikajících duchů již několikráte prodělalo: od liberalismu k radikální demokracii, od demokracie pak k socialismu. Zřejmá jeho propaganda socialistická počala se — možno říci — 15. dnem m. ledna r. 1839., kdy časopis jím založený: „Revue du progrès politique, social et littéraire“ začal vycházeti. V tomto právě listě vytištěna byla jeho Organisace práce, která později vyšla o sobě. Ve spise tom Ludvík Blanc složil své názory socialistické, kterým značnou měrou r. 1848. děkoval za své postavení politické. Rozhlédněme se tedy v něm.

Autor „Organisace práce“ jest v zásadě kommunistou. Výtka tedy mu činěná — může-li komu býti vyčítáno, že rozvíjí dále svou myšlénku — že se stal kommunistou teprve r. 1848., jest nespravedliva. Nelze však nepřiznati, že názory Blancovy r. 1848. — což ostatně jest věc úplně přirozená — se lépe vyjasnily a doplnily. Mimo to v návrhu „Organisace práce“ běželo autorovi víc o stránku praktickou než theoretickou. Spis Blancův není ani výkladem theorie socialismu, ani utopií dokonalejších poměrů, leč na statistických datech založenou kritikou dnešní anarchie v oboru práce a praktickým návodem, jakým způsobem by bylo možno práci tu sorganisovati s prospěchem jak samých pracovníků, tak celé společnosti.

Spis Blancův jest rozdělen ve čtyři části věnované průmyslu, práci zemědělské, práci literární a úvěru. Týmže pořádkem podáme hlavní jeho myšlénky.

Dnešní průmysl, pozorovaný jako obor individuální činnosti každého člověka, zakládá se na konkurrenci. Jest to tedy neustálý boj o život a postavení na zápasišti průmyslovém. Dělníkům běží o život, kapitalistům pak o to, aby se udrželi vůči jiným konkurrentům. Kapitalista, čím méně platí za práci, tím více sám vytěžuje a proto přijímá toho dělníka, který činí nejmenší požadavky. Dělník nemající ženy a dětí může se prodati dráže, než-li ten, který má rodinu; silnější — než-li slabší. Účinek toho jest: bázeň vstupovati v manželství, krajní nouze slabších, tělesná zkáza silnějších. „Z individualismu vzniká konkurrence; z konkurrence kolísání a nedostatečnost platu . . . Dále vidíme úpadek rodiny. Manželství zvětšuje břemena: k čemu bída by se měla spojovati s bídou? Nastupuje tedy na místo něho souložnictví. Rodí se děti. Jak je

vyživiti? To jest příčinou, že nacházíme tolik nešťastných těch bytostí neživých někde v koutech ulic, na stupních odlehlých kostelů, ba i v předsíni paláce, kde se dávají zákony. A aby zaplašena byla všeliká pochybnost co do příčin vraždění dětí, statistika nám praví, že počet vražd dítek ve čtrnácti toliko departamentech, nejvíce průmyslových, má se ku počtu v celé Francii jako 41 ke 121". *) A přes to jest faktem nepopíratelným, že obyvatelstva ve třídě chudé rychleji přibývá než ve třídě zámožné. Bída bídu plodí. Ludvík Blanc nepopírá, že přelidnění bývá, že přílišný počet obyvatelstva jest možný, ale po jeho přesvědčení dnešní pořádek industriální může mu méně zabrániti nežli kterýkoliv jiný. Ještě jasněji se vyjadřuje v té příčině ve své „Historii revoluce r. 1848." odpovídaje na výtky Johna Stuarta Milla. „Pro zabezpečení místa u stolu hodovního, proti zhoubnému vpádu přespočetných hostí, ve Francii není — po jeho mínění — naprosto žádné potřeby opatření prohibitivních. Přílišnému počtu obyvatelstva staví meze rozvaha a opatrnost každého otce rodiny jsoucího v dostatku. Mezi nimi jest málo takových, kteří by neřídili počtu svých dětí velikostí svých prostředků hmotných, a to proto, by je napřed mohli vychovati a po té jim dáti možnost stačiti sobě samým".**) Soutěž průmyslová vedouc třídu dělnickou do krajní nouze šíří též záhubu i ve třídě buržoasistické. Továrny zabíjejí řemesla; nádherné sklady umořují malé krámy; kdo má milliony, pohlcuje toho, který má tisíce; řemeslník pracující sám pro sebe, nemůže obstáti vůči konkurrenci továrny a prodav svou dílnu musí se státi nádenníkem. Příklad Anglie dostačí, by odsouzen byl systém konkurrence průmyslové.

Co na místě tohoto systému lze postaviti? Organisaci práce. Jakým způsobem? Zakládáním společných dílen (ateliers sociaux). Dělníci jednoho odboru činí jednu dílnu. Nejsou-li dělníci některého odvětví průmyslu dosti četní, by mohli utvořiti dílnu, v tom případě připojí se k té dílně, s níž je nejčastěji spojuje sám druh zaměstnání. Vůbec sluší pamatovati na to, že dílny mají býti veliké. Vnitřní jejich organisaci vypracuje moc zákonodárná. Mají býti pod dozorem státním. První rok trvání dílny správa a hierarchie její činnosti — jak se vyjadřuje autor — mají býti ustanoveny a spravovány vládou; v potomních však letech dělníci sami budou je říditi a spravovati. Všem dělníkům se má dostávati stejného platu. Uznávaje spravedlnost námitky kommunistů, že rovnost platu nesrovnává se se zásadou, „že každý má dostati podle svých potřeb", Blanc v pozdějších vydáních vysvětluje, že stejný plat pokládá jen za ustanovení dočasné. Zůstavuje každému dělníku svobodu užívati výdělku podle své vůle autor přece však míní, že zřejmá spořivost a nepopíratelná výše života společného povedou k tomu, že sdružení práce se stane též sdružením potřeb a příjemností. Zisk, jehož

*) Organisation du travail par Louis Blanc. Neuvième édition. Paris 1856., str. 48. a 49. Jest to vydání doplněné novými oddíly o práci rolnické a úvěru.

**) Histoire de la Révolution de 1848. T. I. Str. 132.

nabýváno každou společnou dílnou, buď rozdělen na tři části: jedna připadne za podíl dělníkům, z druhé budou vydržováni starci, nemocní a slabí, třetí bude na umírnění pohrom způsobených hospodářskými krisemi. Kapitalisté mohou míti účast ve sdružení a budou bráti procento ze svého kapitálu, ale nemají míti podílu v zisku. Na výtky činěné stran této věci autor „Organisace práce" odpovídal v ten způsob: „Společnost ať dobře nebo špatně zřízená vždy jest tím, co z ní učinily bludné názory, smutné předsudky, všeobecná nevědomost a tradicionelní nespravedlnost trvající po mnoho věků. Žádám tedy, aby společná dílna platila kapitalistům procento z jejich peněz a to procento vysoké z těchto příčin: 1.) poněvadž jde o to, aby navržené závody neodmítaly žádného prostředku, který by mohl podporovati jejich rozvoj; 2.) protože toužíce ve svém návrhu obnoviti celou společnost jde nám o to, by co největší pobídka poháněla kapitalisty k všeobecnému sdružení, a aby tím způsobem seskupení všech sil roztroušených se událo rychle". *) Sorganisované dílny společné nutno zároveň solidárně spolu sloučiti.

V prvních vydáních „Organisace práce" Ludvík Blanc obíral se vlastně toliko průmyslem a teprve po útěku do Londýna doplnil své práce oddíly o rolnictví a úvěru. Otázka, zdali větší či menší majetnost pozemková jest prospěšnější společnosti a produkci, byla Blancem po mém zdání důkladně rozřešena ve prospěch systému veliké kultury. I hledíc ku produkci, dobytek, který jest hlavním základem hospodářství polního, v malých majetnostech zvláště po odstranění společných pastvisek nikdy nemůže býti chován v témže poměru k rozsáhlosti půdy jako ve velikých. Pomíjíme mnoho jiných výhod, které má veliké hospodářství proti malému: jako možnost zavésti racionální střídání plodin, užívati strojův atd. Anglie, kde kvete veliká kultura, produkuje mnohem více než Francie, ve které rozdrobení statků značně přispělo k úpadku jejího rolnictva. Leč ve Francii většina rolníků se má mnohem lépe než v Anglii. To nelze popříti. A jest zřejmo, má-li povaha pozemkového vlastnictví býti individuální, že vždy se musíme prohlásiti pro malou majetnost, poněvadž zájem obyvatelstva buď jak buď jest důležitější než zájem výroby. Možno však zájem výroby spojiti se zájmem obyvatelstva demokratisováním veliké kultury. Za tím účelem Blanc navrhuje organisaci rolnických dílen společných. Podle jeho výpočtu veliká společná hospodářství měla by průměrně po 500 hektarův a spojovala by ve společné práci 50 rodin neboli průměrem 250 osob. Každé takové hospodářství spravoval by ředitel a rada sdružení (conseil de l'association), jež by prvý rok jmenoval stát, v následujících však letech si je volili členové sami. Rada sdružení za vedení ředitelova vyměřovala by každému práci podle jeho schopností, vyměřovala by počet hodin práce, vedla dozor nad účty a vykonávala vnitřní záležitosti sdružení. Vyloučení ze sdružení záviselo by na všech

*) Organisation du travail. Str. 210. a 211.

jeho členech, kteří by o tom rozhodovali hlasováním. Všecky rodiny sdružené bydlily by v jedné budově, vystavěné takovým způsobem, aby každá rodina měla svůj vlastní zvláštní příbytek. Ve sdružení nesmí býti námezdných dělníků. Členové by dostávali potravu, oděv a všeliké mobilie podle svých nutných potřeb anebo, kdyby se nalezli tací, kteří by si toho přáli, odpovídající tomu hodnotu peněžní. Při každém sdružení budiž škola. Čistý výnos ze sdružení rolnického byl by dělen na čtyři části: jedna část na umoření kapitálu půjčeného státem; druhá na založení pomocné pokladny pro starce, churavé, mrzáky atd.; třetí by se rozdílela mezi dělníky dle počtu dní práce; čtvrtá posléze na založení reservního kapitálu, který by měl za účel udržovati solidárnost mezi rozmanitými dílnami společnými.

Autor právem povídá, že není nic odpornějšího nad práci literární, která se toliko ohlíží po odměně peněžní. Jestliže hmotné vlastnictví individuální se zakládá převážně na zneužití, individuální právo vlastnictví ve světě duševním jest jak nepřiměřeno tak škodlivo rozvoji duševnímu. Aby však byla zabezpečena možnost tisknouti díla, která toho zasluhují, a učiniti nejlepší knihy nejlacinějšími, autor navrhuje sorganisovati společné knihkupectví, které by mělo na zřeteli především obecný prospěch, ne však hmotný zisk, a které by bylo spravováno zastupitelstvem národním.

Dokud v poměrech oekonomických trvá individualismus a konkurrence, dotud úvěr nemůže býti ani všeobecný ani bezplatný. Dokud úvěr jest v rukách soukromých, dotud slouží toliko zájmu soukromému. Chceme-li, by úvěr přihlížel k zájmu obecnému, třeba mu dodati nutně rázu veřejného. Pročež nechať stát neboli veškera společnost se stane bankéřem. Na důkaz, co dobrého i za trvání konkurrence může vykonati banka státní, Blanc uvádí Banku polskou založenou r. 1828. Jakmile stát se stane bankéřem, peníze kovové bude možno snadno zaměniti penězi papírovými. Banka poskytujíc úvěru všem sorganisovaným dílnám společným učiní úvěr obecným, neboť každý pracovník může se státi členem svého odborného sdružení. Stát, jemuž jde ne o zisk, nýbrž o blaho obecné, udíleti bude úvěr sdružením dělnickým bezplatně, a tak úvěr se stane bezplatným.

Projekt zřízení oekonomického vypracovaný v Organisaci práce bylo lze nejpraktičtěji a nejsnadněji provésti ze všech projektů socialistických, které dotud byly předkládány. Blanc pojal při tom celý svůj projekt v paragrafy zákona státního. I konservativci přiznali tomuto návrhu jistou praktičnost a souhlasili, že vskutku lze na té dráze přispěti ku zlepšení osudu třídy dělnické. Mnoho továrníkův, jimž hrozil po vypuknutí revoluce r. 1848. úpadek, obracelo se na Blanca nabízejíce dáti štátu svó závody s jedinou výhradou, aby jim bylo toliko zabezpečeno nějaké místo v nové organisaci.*)

Ludvík Blanc velmi dobře pochopoval, že přetvoření společen-

*) Histoire de la Révolution de 1848. Str. 143.

ského nelze odděliti od přetvoření politického. Jest-li ono cílem, toto jest prostředkem. Nestačí věděti, jak co konati, třeba ještě zjednati možnost konati. „Státní moc jest silou sorganisovanou. Opírá se o parlament, soudy, vojsko, t. j. o trojí moc zákonů, výměrův a bodáků. Kdo nedobude této moci jako nástroje pro sebe, ten bude ji míti proti sobě jako překážku.“ *) Blanc uznávaje nutnost revoluce nechtěl přece převratu násilnému, opřenému o sílu fysickou. „Zreformovati společnost neotřásajíc jí, dáti potřebám veřejným směr užitečnější a více ochranný varujíc se divé nedočkavosti bořiti existenci založenou na zneužitích, která úsilujeme odstraniti: slovem, připravovati budoucnost bez násilného přetrhování s veškerou minulostí. Či káže tak toliko vypočitavost? Nikoli. Jest to povinnost.“ **)

Nejenom však samotná větší praktičnost myšlének Blancových, jež Thiers nazval méně chimaerickými než jiné myšlénky socialistické, nejenom samotná hotovost jeho k boji politickému, kdežto jiní představitelé škol socialistických se ho stranili, postavily autora Organisace práce k veslu vlády — přispěly k tomu ještě dvě důležité okolnosti. Byl autorem znamenité „Historie desítiletí“ (1830.—1840., 5 svazků, Paříž, 1841. až 1844.), která mravně zabila autoritu dynastie orleanské, a měl veliký vliv u republikánů v žurnalistice, jejíž původem — jak známo — vznikla zatímní vláda. Z denních listů nejvíce váhy v táboře demokraticko-radikálním měly: „National“ věnovaný toliko boji politickému a jsoucí orgánem intelligence buržoasistické a „Réforme“, která v programu svém napsaném Ludvíkem Blancem jevila snahy socialistické.***) Tyto denníky před revolucí s jedovatou nenávistí spolu bojovaly, ale ve chvíli výbuchu se smířily, ujednaly spojenství a zhotovily seznam zatímní vlády. Na seznamu tom umístěn byl též Ludvík Blanc, ačkoliv — co pravda — na místě posledním. Seznam ten byl přijat s dodatkem dvou osob. Mimo to dělníci uvedli do vlády dělníka Alberta, jehož Blanc do té doby neznal, ale jenž se stal za krátko jeho přítelem a horlivým vyznavačem jeho zásad a ideí.

Ačkoli Ludvíku Blancovi, když vstoupil do zatímní vlády, bylo již 35 let, vyhlížel velmi mlád. Paní d'Agout popisujíc banket přátel reformy v Dijoně líčí takto jeho podobu. „Vedle Ledru-Rollina — praví — bylo viděti člověka malé postavy, vypadajícího jako dítě, stále se smějícího a ukazujícího krásné bílé zuby, neustále mluvícího a gestikulujícího, stále obracejícího po posluchačstvu své jak uhel černé oči, jiskřící smělostí a rozumem“.†) Abych doplnil tohoto obrazu, uvedu krátkou charakteristiku Blancovu, kterou podává jiný bystrý pozorovatel povah lidských. „V malém těle

*) Organisation du travail. Str. 12.

**) Organ. du tr., str. 211.

***) Čteme v něm tato místa: „Dělníci byli nevolníky, byli poddanými, dnes jsou námezdníky: třeba směřovati k tomu, by se stali členy.“ „Sluší místo organisace úvěru individuálního postaviti organisaci úvěru státního. Stát, dokud se proletariát nevymaní, nechať se stane bankéřem chudých.“

†) Daniel Stern: Histoire de la Révolution de 1848. Paris, str. 19.

Ludvíka Blanca — praví Hercen — žije duch mocný a velice živý, s vrytou mu důkladně původností, a při tom úplně francouzský. Bystré oči a rychlé pohyby dodávají mu při tom jakéhosi vzezření pohyblivého a uhlazeného, ne bez jistého půvabu. Jest podoben člověku stlačenému, uvedenému na nejmenší rozměry, zatím co co velikost jeho protivníka, Ledru-Rollina, podobna jest nabubřelému děcku, trpaslíku ve velikých rozměrech anebo pozorovanému pod zvětšujícím sklem. Oba by mohli znamenitě vystupovati v cestách Gulliwerových. Ludvík Blanc — a to znamená velikou sílu ano i řídkou schopnost — dokonale sebe ovládá. Je v něm mnoho zdrželivosti: v největším zápale rozhovoru, nejen u veřejnosti, nýbrž i mezi přáteli, nikdy nezapomíná nejsložitějších poměrů, nikdy se nedá ve sporu unésti, nepřestává se vesele usmívati a nikdy se nedohodne s protivníkem. Má znamenitý dar vypravovací, ale přes to, že jako Francouz — mluví mnoho jako Korsičan — nikdy nepronese zbytečného slova". *)

Většina zatímní vlády složená z bývalých deputovaných hleděla od samého počátku na Ludvíka Blanca jako na vetřelce. Nucena jsouc uznati zásadu práva ku práci nechtěla přijmouti toho, co přece bylo nutným důsledkem této zásady, t. j. ministerstvo organisace práce. Když dělníci 28. února se domáhali na vládě, by utvořila řečené ministerstvo, Blanc úsilně podporoval jejich žádost, ale značná část členů vlády se tomu rozhodně vzpírala. Tu zadal za propuštěnou. Členové vlády obávajíce se z toho pobouření myslí, navrhli mu utvoření vládní kommisse dělnické (Commission de gouvernement pour les travailleurs), která by se za jeho vedení obírala zkoumáním, jak by bylo možno rozřešiti otázky sociální. Učinil-li dobře Ludvík Blanc, že přistoupil na tuto kommissi, ačko-li zatímní vláda jí nechtěla přiznati žádné moci výkonné a ani vyznačiti budžetu — nesnadno odpověděti. Blanc sám praví ve své Historii revoluce únorové, že byl na vahách, že předvídal ohromné nesnáze a nepříjemnosti, s jakými jí bude zápasiti, ale posléze přemohla toto všechno myšlénka, že získá tribunu pro socialismus, která může míti veliký vliv na Francii a míti dokonce význam evropský. Stal se tedy předsedou této kommisse, Albert pak místopředsedou.

Kommisse měla prvé sezení v paláci luxemburském 1. března. Sešlo se okolo 200 delegátů rozmanitých korporací dělnických v Paříži. Na návrh Blancův přijato, by každá korporace jmenovala tři delegáty, z nichž jeden by zasedal ve vládní kommissi, a druzí dva účastnili se valných shromáždění, která Blanc nazval parlamentem práce. Mimo to kommisse pozvala mezi sebe všecky, kteří byli známi tím, že se živě zajímali o věc lidu pracujícího. Pozváni tedy saint-simonisté: Karel Duveyrier, Cazeaux, Jan Reynaud; fourieristé: Viktor Considérant a Toussenel; pozván též oekonomista Ludvík Wołowski: „Nebylo-li v něm — praví Blanc —

*) Sbornik posmertnych statěj Aleksandra Ivanoviča Hercena. Izdanije vtoroje. Genève-Bâle-Lyon, 1874.

znamenitých myslitelů, nebyli buďto v Paříži, jako Petr Leroux, buďto sami odřekli svého účastenství, jako Emil Girardin; anebo též, jako Enfantin, se domnívali, že zásady jejich dostatečně repraesentují jejich přátelé súčastnění v práci komisse".*) Zda-li mezi poslední náležel Cabet, není známo. Proč ho však nejmenoval Blanc, ač mu byl v theoretických zásadách nejbližší? Snad právě pro toto příbuzenství zásad, také snad proto, že po událostech červnových r. 1848. jméno Cabetovo vzbuzovalo v táboře reakčním nenávist a stalo se terčem šípů kalených pomluvou a utrhováním. Zvláště činní byli v kommissi dva známí socialisté: Vidal a Pecqueur. Vidal, jenž byl tajemníkem kommisse, jasným a stručným způsobem sepsal vypracované v ní návrhy.

Parlament práce začal svá sezení 10. března. Porady jeho dály se velice vážně. Dělníci se chovali skromně, nehleděli krásných řečí, vypovídali důkladné a trefné úsudky o věcech, které jim byly dobře známy. Blanc jmenuje dva dělníky: bronzovníka Malarmeta a krejčího Bérarda jako zvláště se vyznačující velikou intelligencí.

Parlament spolu s kommissí uznal za potřebné k rozřešení otázky sociální tyto prostředky:

1. utvoření ministerstva práce;

2. utvoření ministerstva pokroku, jemuž by bylo uloženo: a) nabýti železnic a dolů, b) přeměniti Banku francouzskou v Banku státní, c) scentralisovati všecka pojišťování, d) založiti vládní skladiště, v nichž by vyrabitelé mohli skládati své výrobky a dostávali za ně kvitance mající v oběhu platnost peněz, e) zříditi menší bazary, v nichž by se dál prodej na drobno;

3. založiti zvláštní fond pro budžet dělnický z výnosu železnic, dolů, bank, pojišťoven, skladů výrobních a bazarů;

4. poskytovati úvěru družstvům dělnickým a osadám rolnickým z důchodu budžetu dělnického po ročním zapravení procent a umoření jisté části kapitálu státem půjčeného;

5. dávati úvěr státní toliko těm družstvům dělnickým, která by se organisovala na zásadě bratrské solidárnosti.

Organisace družstev dělnických naznačená v návrzích shromáždění luxemburského jest tatáž, jakou podává Blanc ve svém spise o organisaci práce. Byly-li tyto návrhy uskutečnitelné? Slyšme, co o té věci praví znamenitý oekonom anglický, John Stuart Mill. „V pravdě — povídá — v usneseních luxemburských nic není takového, co by vysvětlovalo ten šílený strach, který vzbuzuje na obou stranách kanálu La Manche zlověstné jméno socialismus. Zdá se úplně spravedlivým požadavek, aby vláda poskytováním půjček, a to v rozumných mezích, usnadňovala zakládati spolky průmyslové opírající se o zásady socialistické. Kdyby se tento úmysl snad ani neměl povésti, i v tom případě slušelo by udělati ten pokus. Nebo dělníci nikdy neuvěří, že by se nepovedl, dokud se jim nedostane zřejmého o tom důkazu. Dají se přesvědčiti toliko tehda, až se učiní všechno možné v té příčině. Posléze již hledíc k tomu, že

*) Histoire de la révolution de 1848. Str. 171. a 172.

snahy tím směrem se beroucí rozvíjely by vysoké vlastnosti mravní, a že i z nezdaru by vyplynulo důležité naučení, stálo by za to, aby na takové poučení národa byly vydány ty milliony, které jdou na rozmanité věci, jimž úhrnně se dává obyčejně název výchova lidu".*)

V táboře socialismu nepřátelském činěna byla obecná výtka, že parlament práce i s kommissí se zabýval jedině rokováním, ale že nic positivního nevykonal. Ovšem, bez výkonného orgánu, bez peněz těžko něco vykonati. Ale není pravda, že ničeho nevykonal. Blanc ve své Historii fakticky to dokázal. Pomíjejíc důležité prospěchy na tu chvíli, jako urovnávání sporů mezi zaměstnavateli a dělníky, usnadňování vzájemného dorozumění dělníků mezi sebou, sluší se zmíniti o vydaném na návrh Ludvíka Blanca dekretě 2. května, který, jak toho žádala kommisse luxemburská, zakázal tak řečenou marchandage**) a omezil dobu pracovní v Paříži na 10, na venkově pak na 11 hodin. Mimo to parlament luxemburský se jal organisovati hnutí kooperativní ve ve velikých rozměrech. Není jeho vina, že pozdější reakce všemi možnými způsoby zdržovala a mařila toto hnutí. Úsilím kommisse luxemburské bylo sorganisováno družstvo krejčů v Clichy, družstvo sedlářův a jiná, a za krátko, po několika již měsících, hnutí kooperativní mělo přes 100 spolků v rozmanitých oborech práce. Družstva kooperativní vznikla též v Toursu, Remeši, Lyoně, Angersu atd. O spolcích těch listy reakcionářské rozhlásily, že upadly a zbankrotěly, kdežto zatím žily a rozvíjely se. Vilém Conningham, který přijel v dubnu 1851. do Paříže, aby vyšetřil, co bylo příčinou, že spolky pařížské se nemohly udržeti, s velikým podivením se přesvědčil o lži novin. Spolky kuchařské, které prý zbankrotěly, zdárně se rozvíjely, a bylo jich nejméně 40. „Co více — praví Conningham — přesvědčil jsem se, že bratrské družstvo krejčů založené Ludvíkem Blancem a jsoucí terčem tolika úsměšků nejen nepadlo, nýbrž nabylo jmění 70.000 frankův a zřídilo na předměstí Saint-Denis prostranné dílny, světlé a vzdušné".

Kladeno za vinu — a někteří ještě dosud nepřestávají za vinu klásti — Blancovi, že utvořil národní dílny (ateliers nationaux), které se staly za krátko shromaždištěm zahalečův, a jichž rozpuštění podnítilo vrstvy dělnické na vládu již pohoršené k odboji. Zatím ředitel těchto dílen, Emil Thomas, jasně ukázal ve své historii (Histoire des ateliers nationaux), že dílny ty vznikly z iniciativy Mariea, největšího v zatímní vládě odpůrce Ludvíka Blanca, a měly býti vlastně protiváhou jeho vlivu, jaký vykonával dělnickým parlamentem v Luxemburku. Svědectví Lamartineovo a Garnier-Pagèsovo to úplně potvrzují.

Autor Organisace práce snad se i vyznačoval silnou povahou — jak tvrdí Hercen — ale nedostávalo se mu rozhodnosti,

*) Westminster and Foreign Quarterly Review, duben 1849.

**) Marchandage znamená nepřímé udílení práce: zaměstnavatel odevzdával všechnu práci jednomu dělníku, a ten ji rozděloval mezi jiné dělníky.

a to nám vysvětluje dvojsmyslné často jeho chování a tu okolnost, že nekořistil z příznivé sobě i svým plánům chvíle. Vytýkali mu jakobinismus — zatím právě z obavy jakobinismu upadl ve druhou krajnost. Dobře chápal, že všeobecné volby dopadnou spíše ve prospěch reakce nežli socialismu; ba měl předtuchu, že znova dojde na diktaturu, buď na prospěch socialismu, buď proti němu, a přes to se zdráhal ujmouti vlády, když mu ji téměř do ruky kladli. Tak bylo za manifestace 17. března a ještě více za manifestace 15. května. Loyální chování jeho vůči kollegům v zatímní vládě a napotom v národním shromáždění neuchránilo ho od pronásledování. Již po manifestaci 15. května s těží uchránil vlastní osoby, ale parlament dělnický byl rozpuštěn. Po krvavých dnech červnových, s nimiž Blanc neměl nic společného, národní shromáždění 25. srpna vydalo jej generálnímu prokuratorovi. Blanc však právem nedůvěřoval nestrannosti tehdejších soudův a uprchl do Anglie, kde zůstal až do pádu Napoleona III. a prohlášení republiky ve Francii.

Ludvík Blanc byl v zásadě kommunistou. Vyřkl to ještě před revolucí únorovou kritisuje systém saint-simonistů ve své Historii desítiletí. V Katechismu socialistů vydaném r. 1849. myslí si budoucí společnost takovou, „kde by rozdělení práce a rozdělení jejich výrobků bylo uskutečněno na té zásadě, která jest dnes hlavní zásadou rodin: ‚Od každého podle jeho sil a každému podle jeho potřeb‘.“ *) Theorii této zásady filosoficky odůvodnil ve své Historii revoluce r. 1848.

„Člověku — praví — dostalo se od přírody jistých schopností: milovati, poznávati, jednati. Ale tyto schopnosti nejsou mu dány k tomu, aby jich užíval samoten; jsou tedy mocným vodítkem, čím každý jest povinen společnosti, jejíž jest členem, a toto vodítko každý má napsáno ve své organisaci plamennými písmeny. Jsi-li dvakráte silnější nežli tvůj soused, jest to důkazem, že příroda ti určila zdvihati dvojnásobné břímě. Jest-li tvůj duch vyšší, značí to, že úkolem tvým šířiti světlo dokola. Čím více člověk může, tím více činiti povinen. Odtud axioma: od každého podle jeho sil. Jest to povinnost.

„Ale spolu se schopnostmi člověk dostal potřeby: potřeby duševní, mravní a fysické; potřeby srdce, duše, smyslů, fantasie. Avšak jakým způsobem dovedl by každý vykonati svou práci, k níž jej stvořila příroda, jestliže by instituce společenské, které jej svírají, překážely mu rozvinouti úplně svou bytost odpírajíce mu vyhověti potřebám nerozlučitelným s vlastní jemu organisací? Odtud v mezích obecných prostředkův, a bereme-li výraz ‚potřeba‘ v šlechetnějším jeho významu, vyplývá axioma: Každému dle jeho potřeb. Jest to právo.“ **)

Jak si lze představiti budoucí společnost?

---

*) Wiara socialistów przes Ludwika Blanca, przenarzeczył Mieczysław Romański. Lwów, 1868.

**) Sv. I. str. 147.

„Pomyslete si — odpovídá na to Blanc — společnost, ve které společnou, bezplatnou a povinnou výchovou všickni obyvatelé byli by povoláni zaujmouti místo u zřídel intelligence lidské; ve které by bylo vynakládáno na školy to, co se dnes vydává na vězení; ve které by lichva, tento hrubý despotismus, byla zastoupena bezplatným úvěrem, jenž jest dluhem všech každému; ve které by bylo přiznáno v zásadě, že všichni lidé mají rovné právo k úplnému rozvoji svých nerovných schopností, a ve které tedy nástroje pracovní by nebyly větším privilejem nežli paprsky sluneční; ve které místo tvrdošíjné války v barbarské anarchii, v zhoubných bojích konkurrence, o pole průmyslu, vyrabitelé by se sdružili v solidární skupiny za tím účelem, aby toto pole zúrodnili a o plody jeho se dělili po bratrsku; ve které by se směřovalo k cíli vytčenému jak přírodou tak spravedlností: k výrobě podle schopností a spotřebě podle potřeb; ve které práce určované ne rozmarnou rukou náhody, nýbrž na základě práv přirozenosti lidské, by odpovídaly rozmanitosti schopností, ne však různosti majetkové; ve které ctižádost a touha po dobru obecném přeneseny jsouce z pole válečného do dílny, by dodaly síly a pobídky osobnímu zájmu a posvětily by soutěž činíce ji energičtější; ve které přepych by byl známkou lesku demokracie jsoucí ve stálém pokroku; ve které stát by byl vůdcem národa, svobodně zvoleným, na pochodě k osvětě a štěstí“.*)

Proč ne bez jisté oprávněnosti datují státní socialismus od Ludvíka Blanca? Vždyť přece saint-simonisté též chtěli ovládnouti stát a dle svých zásad jej sorganisovati? Vedle toho, že saint-simonisté stanuli na základě neshodujícím se s demokratickými snahami svého věku, ideál jejich byl přes příliš abstraktní, měl příliš málo — řekl bych — praktické konkretnosti. Při tom chtěli vlastně utvořiti novou církev, jež by objímala všecku činnost lidskou, i tu, kterou dosavadní církev pouštěla jaksi z pod svého křídla. Jeden ze dvou obměn kommunismu, babouvismus, chtěl též působiti prostřednictvím státu, ale pozdější jeho program nebyl znám a starší nedostačoval. Ostatně babouvismus neviděl jiné možnosti působiti než-li železnou diktaturou, téměř terrorismem. Toho se lekáno, toho si nepřáno. Posléze babouvisté chtěli začínati od druhého téměř konce. Obyčejné oko ničeho kromě temnoty nevidělo. Ti pak, co osvětlovali vědou svou dráhu, chápali, že historie především jest evolucí, že skoky možno sice dělati, ale ne příliš veliké, a že ve snaze skočiti najednou příliš daleko snadno lze padnouti do propasti.

„Proč vlastně vláda má začíti dílo společenského obrození?“ — táže se Blanc.

„Poněvadž to jest — odpovídá — dílo veliké váhy, mající před sebou příliš mnoho materiálních překážek, příliš mnoho slepých předpojatostí a předsudkův, aby snadno jakýmkoli spojením jedno-

*) Le Nouveau Monde. Journal Historique et Politique, rédigé par Louis Blanc. Nro. 1., 15. juillet 1849., Bruxelles 1849. Str. 5.

tlivých podniků mohlo býti učiněno skutkem. K tomu potřebna jest snaha všech energicky vedená k činu nejosvícenějšími a nejlepšími. Vláda sprostředkující u věcech společnosti jest hlavou pečující o zdraví ostatního těla".[1])

Ovšem Blanc nemínil, že to jest jediná možná toliko cesta. Když ve Francii po dnech červnových u vesla vlády reakce čím dál silněji se usazovala, radil r. 1850., aby zkoušena byla cesta z dola: „ať družstva dělnická se dorozumějí, ať naváží mezi sebou ten drahocenný uzel solidárnosti, který jich chrání od nátisku okolí je obkličujícího; ať se utvoří ústřední komitét sdružených dělníků; ať tento komitét udělá sbírku nejenom v Paříži, nýbrž i po provinciích, sbírku nejdůležitější: sbírku na odstranění proletariátu". „Tento komitét — bez rázu úředního — stane se pravdivým ministerstvem pokroku a kapitál poskytnutý dobrovolnými sbírkami, obětovností, stane se budžetem dělníkův".[2])

Krok dále a máme Družstvo mezinárodní.

Autor Organisace práce v zásadách svých byl spíše centralistou nežli foederalistou, ačkoli jinak byl stoupencem rozsáhlé samosprávy obecní. Dokud jest stát despotický, dotud lépe, když se nemíchá do záležitostí společenských. Ale jinak jest se státem opravdu demokratickým. V tom případě „stát jest ta společnost, která jako demokratická rozprostírá svou činnost na všecko, co má zřejmý ráz společenský."[3]) Blanc vypisuje poměr obce ke státu takto: „Obec — toť zásada sdružení; stát — toť zásada národnosti. Stát, toť celá budova, obec — základ této budovy."[4]) Blanc přes to, že holdoval revolucionářům r. 1793., lekal se přímého účastenství lidu u vládě politické. Mínil (Plus des Girardins), že přímá vláda lidu vede k foederalismu, k rozkouskování nedílné republiky na jakési kommuny, vůbec k „babelismu".

Důležitou zásluhou vědeckou Ludvíka Blanca jest důkladné objasnění povahy národohospodářské konkurrence. Vede k nepoměrnému vzrůstu sil produktivních a odpovídajícímu tomu ubývání prostředků spotřebních.[5]) Účinkem neomezené konkurrence vidíme divný zjev: neustálé klesání procent kapitálu a soustavné snižování mzdy výdělkové.[6]) S buržoasií je při tom rovněž zle. „Nepostřehuje, že všechno to vede k pohlcování malého vlastnictví velikým; že všecko to vede přímo ke zkáze obchodu; že konečným cílem tohoto pěkného systému je lenní poměr většiny buržoasie k velmi nečetné oligarchii mocných kapitalistův".[7]) Proudhon, z nejostřejších kritiků Blanca, uvažuje r. 1855. o egoistické konkurrenci praví: „Prohřešili bychom se proti své povinnosti, kdybychom

---

[1]) Wiara socjalistów. Str. 15.

[2]) Organisation du travail. Str. 122.

[3]) Louis Blanc. L'état et la commune. Paris 1866. Str. 26.

[4]) Tamže, str. 62.

[5]) Le socialisme par Louis Blanc. Troisième édition. Paris 1849. Str. 32.

[6]) Tamže, str. 37.

[7]) Tamže, str. 36.

na tomto místě nepřipomněli díla Ludvíka Blanca, plného výmluvnosti, které před dvanácti lety působilo tak živým dojmem".*) Jeden z nejznamenitějších polských myslitelů, Jindřich Kamieński, autor Filozofii ekonomii materjalnej, stavě proti sobě monopol a konkurrenci byl toho mínění, že konkurrence „v žádné příčině nemůže býti pokládána za válku mezi lidmi, toliko za dostihy o společné dobro společnosti a válkou jedině jest monopol, t. j. zamezení soutěže všech lidí, umělé tvoření nerovnosti sil".**) Autor — jak viděti — nerůzní soutěže (aemulace) od konkurrence kupecké, co však L. Blanc činí; viděti to i v uvedeném od Kamieńského místě z Historie desítiletí. Národohospodářská konkurrence ani za rovnosti majetkové nepřestává býti válkou o prostředky existenční. Čím těchto prostředků jest více, tím válka jest mírnější; čím jich jest méně, tím válka jest zarputilejší. Můžeme to pozorovati ve světě zvířecím a na prvých stupních společnosti lidské. Po soudu autorově jest úplně mylná domněnka, jakoby práce měla nějaké hranice; a přece ve skutečnosti jest tomu tak. Práce jest důsledkem životních potřeb, a těchto vždy je toliko jisté omezené kvantum. Kamieński bráně zásady, že společnost může a má bezprostředně spravovati funkce materiální, což — zdáním jeho — jest možné jedině za vlivu konkurrence, mylně soudí, že by taková bezprostřední správa přestala existovati, jestliže by se stala vědomou a jako vědomá by měla jistý směr a jisté orgány a tedy jistou ohraničenou organisaci.

Jsa u vyhnanství Ludvík Blanc obohatil literaturu francouzskou drahocenným dílem: nejlepší dotud ještě — podle mého soudu — historií veliké revoluce francouzské. Činí mu výčitku, že historie ta jest napsána strannicky. Dojista. Girondiny ocenil se stanoviska tehdejších Montagnardův. Ale což úplný objektivismus jest možný v historii? Vždyť historik jest člověkem, obyvatelem své země, toho neb onoho smýšlení. Objektivismus v historii, aspoň dosud, svědčí o jistém schladnutí citův občanských a nejednou chýlí se k názorům reakcionářským. Nejlepším důkazem toho jest Taineova historie revoluce. Po mém mínění ne objektivismus jest důležit v historii, leč cit spravedlnosti, cit pravdy. Nikoli násilí činiti svým citům sluší, nýbrž neurážeti a netajiti pravdy. Objektivismus vědecký ponechme dynamice sociologické; v historii cit občanský nechť silně zachvívá. Historie budiž učitelkou ctnosti a mravů, jak tomu chtěl Adam Vavřinec Rzewuski.

Domácí válka r. 1871. silně bolela Ludvíka Blanca. Byl vždy vroucím vlastencem francouzským. „Zajímá se — praví o něm Herzen — jedině Francií, zná toliko Francii, a o ničem kromě ní neví. Události světové, objevy vědecké, zemětřesení a povodně zajímají jej jen potud, pokud se týkají Francie".***) Vlastenec s hrůzou

*) Théorie de la propriété. Paris 1871. Str. 304.

**) Filozofia ekonomii materjalnej ludzkiego społeczeństwa. Część druga. Poznań 1845. Str. 212. a 213.

***) Sborník posm. stat., str. 103.

patřil na potoky krve bratrské prolévané vůči 800 tisícové armádě německé stojící na území francouzském. Nemohl sice přáti reakcionářskému směru národního shromáždění ve Versaillesu, ale kommuně nerozuměl a lekal ho její decentralistický program. V očích jeho národní shromáždění repraesentovalo konec konců přece jen jednotu politickou a kommuna vzpouru proti této repraesentaci. Nedostatek rozhodnosti v jeho povaze se objevil ještě zřejměji toho času nežli dříve. Zaujav sprostředkující, smírčí postavení, když všecka jeho usilování v té příčině byla marná, měl, jako Lockroy, Clemenceau a jiní, vystoupiti ze shromáždění. Neučinil toho a tím nesmírně uškodil své popularitě. Když po té republika se ustavila a Mac-Mahon ustoupil, přimlouval se silně a přesvědčivě za všeobecnou amnestii členům kommuny. V parlamentě byl uznán od krajní levice za vůdce a jako počáteční její program naznačil: zakoupení a spravování státem železnic, pojišťoven a dolů; znárodnění Banky francouzské; státní úvěr všem sdružením dělnickým příslušně sorganisovaným. Jeho orgán, Le Reveil Social, velmi dobře redigovaný, ukazoval neustále na nezbytnost rychle se uchopiti reform společenských.

Zarmoucen jsa smrtí svého bratra Karla, známého esthetika, Ludvík Blanc víc a více scházel. Poslán byv od lékařů na jih Francie umřel 5. prosince r. 1882. v Cannesu. Mrtvola jeho byla dopravena do Paříže a velmi slavně nákladem státním pochována. Ačkoli popularnost Ludvíka Blanca velice se zmenšila za posledních desíti let, nesčíslné množství doprovázelo tělesné jeho pozůstatky na hřbitov. Nad hrobem Edmund Chojecki, přítel zemřelého, četl pohřební řeč napsanou od Victora Huga, který sám pro chatrné zdraví nemohl se pohřbu súčastniti.

Theorii Ludvíka Blanca rozvinuli a objasnili Adolf Boyer, (De l'état des ouvriers et de son amélioration par l'organisation du travail), Buret (Sur la misère des classes laborieuses en France et en Angleterre), Vidal a jiní. Mnohem většího vlivu zanechal po sobě Blanc na poli politickém jako zakladatel strany radikálně-socialistické. Dnes mocná již tato strana jest na prahu ku vládě.

Názory Ludvíka Blanca měly největší účinek na rozvoj myšlénky sociálně-demokratické v Německu. Účinek ten jest patrný již v díle professora Winkelblecha (Karel Marlo), jenž se často odvolává na Blanca, vysoko vynáší hlubší jeho vniknutí do historie posledních časův a přiznává mu jako publicistovi místo prvého řádu, ale zvláště vystupuje v myšlénkách Ferdinanda Lasalla. Nejednou činěna výčitka z toho Lasallovi, ačkoli výčitka ta jest podivná. Jde o to, zdali myšlénka jest správná a dá-li se provésti, a ne o to, je-li opakováním myšlénky toho neb onoho čili nic. Lasalle však odmítal tuto výčitku a pravil: není pravda, v systému Ludvíka Blanca stát jest sám podnikatelem, ale můj systém staví jej toliko do možnosti, aby stal se podnikatelem. Týmiž téměř slovy bránil se Ludvík Blanc, když Phalange (září r. 1840.) mu vytýkala, že jeho myšlénka jest vlastně myšlénkou Saint-Simonovou. „Nedychtím — pravil na to Blanc — aby stát se stal vším, stal

se sám podnikatelem, jak tomu chce Saint-Simon; směřuji jen k tomu, by stát se chopil iniciativy v revoluci průmyslové, která zásadu konkurrence má nahraditi zásadou sdružení". Ostatně myšlénka Ludvíka Blanca nabyla — možno říci — sankce v programu dělnickém, který marxisté a lassalovci spojujíce se v jednu stranu vypracovali společně v Gothě v květnu r. 1875. Jeden odstavec tohoto programu zní: „Aby připravila půdu k rozřešení otázky sociální, německá dělnická strana socialistická se domáhá ustanovení za pomoci státu kooperativních výrobních družstev socialistických pod kontrolou lidu pracujícího. Tato družstva, jak v průmysle tak v rolnictví, mějtež takové rozměry, aby následkem jich utvoření byla socialistická organisace veškeré práce".

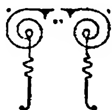
Nezmýlíme se soudíce, že Blancova propaganda zásady sdružení nezůstala bez důležitého působení na polskou emigraci. Jeden z nejčelnějších představitelů demokracie polské, Viktor Heltman, uveřejnil v listopadě r. 1844. prospekt nového listu, který měl vycházeti ve Strassburku p. t. Praca. List ten mající se zabývati výhradně otázkami společenskými se neuskutečnil. Sociální názory svoje Heltman podal v napsaném r. 1850. článku p. t. „Přechod z dnešního pořádku společenského do organického", kterýžto článek po sedmnácti letech vytiskla v Curychu Niepodległość (Čís. 49. a 50. v prosinci r. 1867.). Autor tam vyložil, jakým způsobem propaganda zásady sdružení přispěje obnoviti pořádek společenský. Představuje sedm epoch. V prvé epoše myšlénky těkají bez ladu a skladu; ve druhé vytváří se již rozvrh práce; třetí se vyznačuje propagandou; ve čtvrté myšlénka vniká do mass. Co se tří posledních epoch týče, uvádíme vlastní slova Heltmanova:

„Epocha V. Propaganda jeví účinek. Tu onde tvoří se družstva řemeslníků, továrníků, rolníků větším dílem chaoticky, pro nedostatek pochopení hlavní myšlénky a pro mnoho jiných překážek, ku kterým působení jiných myšlének dlužno přičísti. Myšlénky pokusu této prvé organisace vydržeti nemohouce zanikají".

„Epocha VI. Družstva částečná spojují se spolu podle okolností a potřeb místních, jakož i učiněných pojmů, ne vždy v duchu inspirací z ohniska vycházejících. Odtud nový chaos. Hnutí v národě však začíná býti všeobecné. Myšlénka sdružení zřejmě nabývá vrchu. Národ jest hotov k přeměně společenské. Myšlénky protivné ještě mocněji cítí svou slabost. Nejeden jejich nástroj jsa rozmrzelý přestane působiti".

„Epocha VII. Připravované práce dozrály. Vláda národní vstupuje do organisace. Nařizuje ji. Existující sdružení částečná i celková se rozcházejí. Sdružování v obce tvoří se přímo z mass lidu pořádně bez nepokojů (liniemi prostými). Jiných myšlének ledva stopy tu onde zůstávají. Neústupnější odcházejí za hranice (emigrují). Mezi nimi jsou i takové, které se příliš záhy zrodily, později se vrátí a budou panovati. Vláda se spojuje s vládami jiných národů za utvořením všeobecného sdružení".

Zásada sdružení nalezla četné vyznavače mezi intelligencí polskou a zvláště v Pozňansku, kde silný ruch duševní od r. 1840. dodával této provincii vůdčího v národě polském významu. R. 1845. vyšla v Poznani Praktická filosofie vesnického hospodářství, v níž autor měl větší vlastníky pozemkové k tomu, by se sdružovali s rolníky. Každá ves by měla utvořiti družstvo, k němuž by náleželi všichni lidé v ní obývající dávajíce do hospodářství kapitál, pod kterým autor i práci rozuměl. Výnos by se dělil podle vloženého kapitálu. Každý člen by byl pokládán za akcionáře a měl by účastenství na valných hromadách, kde by se rokovalo o důležitějších pracech, volili se úředníci atd. August Cieszkowski realisuje tuto myšlénku založil ve své vísce Wierzenicích na zásadě podílu dělníků v čistém výtěžku. Myšlénku tuto horlivě podporoval též Karel Libelt. R. 1868. vydal spis p. t. Koalicja kapitału i pracy, v němž doporučoval sdružovati se pozemkovým větším vlastníkům v prvé řadě s čeledí a hospodářskými úředníky, v druhé s rolníky. Podle něho — s čím úplně se srovnáváme — nikoli kolonisace a parcellace, leč veliké sdružené hospodářství rolní jest jedinou vhodnou cestou za dnešních podmínek k rozvoji oekonomickému. „Spolek koaliční — praví Libelt — má za účel ovšem i udržeti majetek pozemkový v celosti, ano i zvětšiti jej přikupováním pozemků přilehlých anebo přistupováním k němu vlastníků sousedních na př. rolníkův. Konečně cíle jeho ještě dále sáhají. Časem, třeba po několika věcích, nechť zamění všecka vlastnictví pozemková dominiální na vlastnictví spolková, pokryje zemi rolnickými koloniemi spolkovými jako hromádkami mravenčími pracujícími k vlastnímu i obecnému dobru. Všeliké větší vlastnictví produktivní nechť přejde ve spoluvlastnictví. Na místo jednotky, osoby vlastníkovy, bude postavena osoba morálná ze spoluvlastníků sdružených v jednotu“.*)

*) Koalicja kapitału i pracy. Poznań, 1868. Str. 43. a 44.

Oddíl VI.

Petr Josef Proudhon.

Mutualisté, Foederalisté a Anarchisté.

I.

Povšechná charakteristika Proudhonova. — Chudoba jeho rodičův a těžké podmínky vzdělávání se. — První literární práce Proudhonovy. — Pobyt jeho v Paříži. — Memoiry o vlastnictví. — „O utvoření pořádku v lidstvu“. — Tři stavy duševního pojímání. — Náboženství a filosofie. — Methoda skládání řad (serií). — Ohlas saint-simonismu. — Dělba práce. — Uznání kommunismu. — Zákony politické oekonomie jsou zákony historie. — Sblížení se Proudhonovo se socialisty. — „Systém odporův oekonomických“. — Proudhon na počátku revoluce únorové. — Stane se žurnalistou. — Chování jeho v Národním shromáždění. — Le Peuple. — Banka lidová. — Proudhon v řadách sociální demokracie. — Ve vězení. — „Revoluce sociální projevená státním převratem“. — Spisy Proudhonovy od r. 1853. do r. 1858. — „O spravedlnosti“. — Bůh a absolutno. — „Majoráty literární“. — „Theorie daně“. — „O zásadě foederativní“. — „Otázka italská a polská“. — „Vojna a mír“. — Návrat do Francie a smrt Proudhonova.

Když Ludvík Blanc překřičen jsa reakcí, opuštěn svými kollegy radikály ustupoval s tribuny parlamentární, vešel na ni Proudhon, protivník jeho názorů společenských, známý dotud hlavně tím, že všecko a všecky kritisoval. Jméno jeho brzy naplnilo hlukem veřejné schůze, vzbudilo pohoršení v táboře socialistickém a zvýšilo hněvy reakcionářské. Byl to člověk bez odporu talentovaný, ducha však více kritického nežli tvůrčího. Velikou jeho vadou byla nesmírná domýšlivost spojená s nedostatečným vzděláním vědeckým a s libováním si v parodoxech a blýskavých frasích. Svrchovaná jeho sebeláska ohlušovala v něm cit a činila jej často nespravedlivým. Nezkrocená žádostivost býti jinakým nežli ostatní hnala jej nejednou proti hlasu obecného mínění a rozdvojila jej téměř se všemi demokraty v otázkách italské, uherské, polské a otroctví amerického. Tvůrce anarchismu byl opravdu anarchistický ve své kritice a ve svých názorech positivních: tyto zajisté často odporovaly kritice nebo naopak. Byl-li socialistou? Mnoho věcí svědčí proti tomu. Vystupoval někdy s takovou rozhořčeností proti současným mu socialistům, že tisk reakcionářský s uspokojením opakoval jeho slova. „Gazette de France“ (12. dubna r. 1850.)

připisovala Proudhonovi hlavní zásluhu, že socialismus zůstal ve stavu utopie. A přes to všechno byl děckem hnutí sociálního, ovšem děckem, které Francouzi nazývají enfant terrible.

Petr Josef Proudhon narodil se r. 1809. v Besançoně, rodném městě Karla Fouriera. „Můj otec — praví Proudhon — byl dělníkem bednářským, moje matka — kuchařkou; vzali se, co nejpozději, přes to však zplodili pět dětí, z nichž jsem byl nejstarší, a jimž nalopotivše se hojně zůstavili dědictvím — chudobu.“*) Do dvanácti let žil na vsi: pásl krávy a pomáhal na poli. Když začal choditi do kollegia, těžce chudoby rodičů pociťoval: nemaje zač koupiti školních knih byl nucen od kollegů si opisovati uložené lekce; chodil do třídy bez čepice a v dřevěnkách, kterých nechával přede dveřmi. V kollegii byl v důvěrnějších stycích s Bergmannem a Ackermannem, s nimiž se napotom dopisoval; náležel tam k tajnému spolku filadelfů, který pěstoval tradici revoluční. Když otec jeho pozbyl jmění, stal se sazečem a korrektorem v knihtiskárně. Bylo mu tehda devatenácte let. Cítě velikou náklonnost ku práci duševní hltal všecko, co mu pod ruku přišlo. Knihtiskárna, ve které pracoval, vydávala bibli a mnoho spisů theologických. Proudhon je čítal se zálibou. V téže knihtiskárně vyšel spis Fourierův Le nouveau monde industriel, v jehož bizarnostech se Proudhon kochal dělaje korrekturu.

Prvou tištěnou prací Proudhonovou byl nástin všeobecné grammatiky, který neměl žádné ceny vědecké, ale autorovi pomohl ke stipendii akademie besançonské o 1500 francích vyplácených po tři roky. Již tehda Proudhon, jako by zavazoval sám sebe, sliboval pracovati neúmorně za pomoci filosofie a vědy se vší energií vůle a všech mohutností ducha o polepšení fysickém, mravním a duševním těch, které se zálibou nazývá svými bratry a druhy. Druhou jeho prací byl memoir o ustanovení dne odpočinku z příčin mravních, hygienických, rodinných a státních. Tuto práci akademie besançonská odměnila medailí bronzovou. Z ní prohlédá již onen kritický směr, kterým se vyznačují pozdější výtvory Proudhonovy.

R. 1839. Proudhon se odebral do Paříže, by se tam dále vědecky vzdělával. Paříž shromažďovala tehda — možno říci bez nadsázky — květ intelligence evropské nucené opustiti vlastní krby domácí. Každá téměř národnost měla tam své slavné představitele: Mazzini, Montanelli, Ramon de la Sagra, Heine, Karel Grün, Marx, Mickiewicz, hudebník Chopin, Jan Czyński, Mierosławski atd. byli dobře známi v kruzích pokrokových a demokratických. V této důležité době Proudhon přibyl do Paříže, ale nucen jsa spláceti ze své pense věřitelům a dávati jistou část rodině trávil život osamělý, v ústranní, plný nedostatku. „Co z toho — psal toho času nejlepšímu příteli svému Bergmannovi, professoru ve Strasburce — že mohu čísti, psáti, studovati: jsem potlačen, sklácen, zneuctěn. Tu hledím do Sequany jda po mostech; tu znova vtírá se mi myšlénka státi se zlodějem. Cit nouze jest tak veliký, že

*) Oeuvres complètes de P. J. Proudhon. Bruxelles 1868. Sv. I. str. 239.

kdybych zítra nabyl majetku, můra mě pronásledující neopustila by mne ještě ani za dvě léta.“ Ale přes tyto zoufalé myšlénky věřil ve svoji budoucnost, ve své síly, ve svou velikost, abych tak řekl. S domýšlivostí, která jej vždy charakterisovala, psal Bergmannovi v únoru r. 1840., že vymyslil novou methodu bádání v otázkách společenských a psychologických, jež se vyrovnává methodě, kterou geometrové vynašli pro bádání v záhadách mathematických. „Nikterak nenadsazuji — dodával — jestliže pravím, že nic podobného dosud nebylo učiněno ani co do formy ani co do obsahu.“ Tehda pracoval o otázce vlastnictví. „Musím potříti — psal v soukromém dopise — ve smrtelném souboji nerovnost a vlastnictví. Buďto se klamu, anebo se již nevzpamatují z rány, která jim brzo bude zasazena.“

Proudhon měl ve svém městě otcovském tiskárnu, která mu nesla nepatrný důchod, ale měl z ní tu výhodu, že v ní tiskl (1840.—1842.) své memoiry o vlastnictví. Prvý memoir vyšel r. 1840. a málem nezbavil autora pense, poněvadž se v něm zbytečně dotkl akademie besançonské. Ale věc dopadla šťastně pro Proudhona. Těžce se dotklo autora žádostivého slávy, že memoir jeho způsobil malý dojem, a proto vděčností naplněn byl ku Blanquimu, který podávaje referát o jeho knize v akademii nauk morálních a politických v Paříži vyjádřil se o něm dosti pochlebně. Druhému memoiru o vlastnictví, v němž rozvíjel dále své myšlénky, předeslal list Blanquimu. To ho zachránilo od pronásledování vlády, poněvadž Blanqui jej vzal pod svou ochranu. Methoda, které Proudhon užíval ve svých memoirech a o níž psal s takovou chlubivostí Bergmannovi, byla metafysická. Tak se sám o ní vyjádřil. „Vzal jsem za pravidlo — píše — pro své soudy, že všeliká zásada prováděná do posledních resultátů, ocitne-li se sama sebou v rozporu, jest lichá a nemá významu; rovněž instituci, kterou uvádí v život taková zásada, sluší pokládati za umělou, za utopii.“ *) Ale jdeme-li touto cestou, lze nám všecko negovati: nejen volnost a rovnost, leč i lásku! Autor negoval tedy vlastnictví a vládu stavě místo ní anarchii a nabyl přesvědčení, které však vypovídal ostražitě, že prozřetelnost není vším na světě. Za jediný právní základ vlastnictví uznal práci. Prvý svůj memoir Proudhon předložil akademii nauk morálních a politických. Blanqui, jenž byl referentem tohoto spisu, vzdav pochvalu autorovi právem přece podotkl, že vlastnictví sluší oceňovati ne s filosofického, leč se společenského stanoviska. Vyslovil při tom mínění, že v přesvědčení společenském vlastnictví získává čím dál větší uznání. Proti tomu Proudhon vystoupil s novým memoirem a hleděl dokázati, že jak vlastnictví tak i náboženství i vláda směřují k úpadku. Přehlédl tu process revoluční a v přeměně formy spatřoval zmar samé věci. Raněn jsa ve své sebelásce jedním z falansteristů, jenž s ironií o něm se pronesl, že nikdy nebude ani

*) Les confessions d'un revolutionnaire pour servir à l'historie de la révolution de février par P. J. Proudhon. Paris 1850. str. 131.

Kantem, ani Hegelem, ani Newtonem, vrhl se prudce ve třetím memoiru na Considéranta, tepal rozhořčeně fourierismus a napadl vší silou vlastnictví a vlastníky, takže prokuratora v Besançoně obžalovala jej pro napadení vlastnictví, pro popuzování k opovrhování vládou a pro uražení náboženství a mravův. Ale porotcové uváživše, že věc tato patří do oboru vědeckého, osvobodili obžalovaného.

S pobytem v Paříži množily se známosti a styky Proudhonovy. Mnohým v té příčině Proudhon povinen byl Josefu Garnierovi, jenž ho seznámil s vydavatelem spisův národohospodářských, Guillauminem, a s mnohými národohospodářskými spisovateli. Zvláště měl úctu k Blanquimu a Wołowskému a chtěl jim věnovati nové své dílo, o kterém očekával, že učiní epochu. Spis p. t. De la création de l'ordre dans l'humanité ou principes d'organisation politique (O utvoření pořádku v lidstvu neboli zásady organisace politické) vyšel r. 1843. Autor sám pronášel se o něm pozdější dobou, že si nezjednal veřejného uznání a že se tak stalo ze spravedlivých příčin. Proudhonovi vždy běželo hlavně o nejpřiměřenější methodu bádání ve vědách politických a morálních, aby s její pomocí postavena byla politická oekonomie a historie na pevný, vědecký základ. Kdyby byl napsal svůj spis dříve, než vyšel „Kurs filosofie positivní“ Augusta Comtea, měl by beze vší pochyby důležitější význam, poněvadž by vedl na pravou cestu hledání methody positivní. Po vyjití však díla Comteova vypadá jako slabý a nedostatečný odlesk myšlének tohoto filosofa. Nechci tím říci, že Proudhon vědomě bral u Comtea obsah filosofický. Naopak, na jisto neznal před napsáním své knihy kursu filosofie positivní anebo nanejvýše četl nějakou povrchní a nedostatečnou o něm recensi. Soudím tak na základě toho, že autor „Utvoření pořádku v lidstvu“ poznav filosofii Comteovu vyslovil se o ní s velikým uznáním a upravoval aneb alespoň přizpůsoboval některá svá dřívější tvrzení obecnému názoru comteovskému. Ostatně, kdyby byl znal důkladněji dílo tvůrce posivitismu, jistě by se nedal oklikami a šel by přímější cestou k cíli.*)

Jako Comte v historii uvádí tři stavy duševního pojímání: theologii, metafysiku a posivitismus, tak u Proudhona těmi třemi stavy dějinnými jsou: náboženství, filosofie a věda. Pomíchav náboženství s theologií a filosofii s metafysikou autor „Utvoření pořádku v lidstvu“ dospěl závěrku, že jak náboženství tak filosofie se chýlí k úpadku a na konec musí zaniknouti. Mluvě o skončeném poslání náboženství syn tehda venkoncem ještě katolického Franche-Comté objevil v sobě tak vysoký stupeň citu náboženského, že to sám později postřehl a právem poznamenal, že „čtouce tyto poslední stránky znamenáme, kterak autor jest nábožnější, nežli se

*) V následujícím svém díle: Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère (Paris, 1846.) Proudhon odvolává se již na dílo Comteovo. Prologue, str. XII.

k tomu zná, a především nábožnější, nežli si toho přeje".*) Při tom Proudhon podotkl, že onoho času náboženství bylo ještě potřebno lidu, ženám a dětem. „Ve chvíli — praví — kdy duch se vymaní, a vychování svobodné, založené na práci a návyku rozjímati a rozvažovati nespoutá ještě duše novou uzdou, svědomí rychle zdivočilé může v několika dnech klesnouti na krajní stupeň převrácenosti".**) Namítá se tu však velice důležitá otázka: jest-li to věc mravná a konečně možná doporučovati a naváděti k takovému náboženství, ve které sami nevěříme, a které — podle našeho přesvědčení — jest bludné? Jak se zdá, autor se domníval, že víra, naděje a láska jsou ctnosti theologické. Měla-li by některá z těchto ctností býti theologickou, byla by to snad nejspíše víra. Sám autor jest toho mínění, neboť opakuje, že „náboženství jest činem víry" a že zakládá se toliko na víře. Zatím již Comte ukázal, že jest víra vědecká, bez níž nelze se obejíti. Zdaž astronom, který o dalším pokroku pracuje, může dokázati všeho, co vykonali jeho předchůdci a zda nepřijímá mnohých věcí pouhou věrou v ně? Zda biolog zkoumající činnosti ústrojí organického neopírá se s důvěrou o vymoženosti vědy fysické a chemické? Zda by sociolog měl kdy možnost pozorovati, zkoumati a dokazovati všeho, co vykonáno v jiných oborech vědy a co jest nezbytno pro vlastní jeho bádání? Zda přijímaje materiál historický a ethnografický nedává se vésti do značné míry věrou? Mluvíme tu o učencích. A co jest nám pověděti o značné části vzdělaného obecenstva? A co posléze o veškerém národu? Kdo by dnes nevěděl, že ne slunce se otáčí okolo země, nýbrž naopak, země okolo slunce? Zkusme však, aby ten neb onen, který dávno již má školu za sebou a výhradně jest zaujat toliko svým zaměstnáním, nám ukázal a odůvodnil, že skutečně země se otáčí okolo slunce. Na jisto se přesvědčíme, že tato pravda vědecká většině, ohromné většině, jest článkem toliko víry. Proudhon staví jistotu naproti víře. Mýlí se. Víra a jistota těsně se spolu loučí. Kdo věří, ten je jist tím, več věří; sice přestává věřiti.

Ve vydání r. 1849. Proudhon praví, že filosofii, tak jak on jí rozumí, Comte nazývá metafysikou. Filosofie ta chybuje — podle něho — hlavně tím, že hledí vynalézti příčiny všeho, při čemž nerozeznává účinkův od příčin, které poznati filosofie positivní pokládá též za nemožné. Autor velmi nešťastně se odvolává na medicinu domnívaje se, že méně důležito jest poznání příčin choroby (etiologie) než-li způsob jich léčení (therapie). Zatím bez poznání příčin choroby léčení její vždy bude se díti na slepo, kdežto naopak po-

*) De la création de l'ordre etc. Nouvelle édition. Paris 1873. Oeuvres complètes de P. J. Proudhon. (Tom III., str. 36.)

**) Str. 304. Ostatně Proudhon líčí náboženství tak půvabně, že nevíme, proč má býti odstraněno. „Náboženství jest věčná láska, která povznáší duše nad věci smyslné a udržuje ve společnosti lidské nevadnoucí mladost". (Confessions d'un révolutionnaire, str. 5.). „Co jest zbožnění, relligio Nejvyšší Bytosti, než představa Spravedlnosti, t. j. úcty k Lidstvu? Bůh jest vším zároveň: s jedné stránky jest přirozeností lidskou povznesenou k nekonečnosti a sidealisovanou atd." De la Justice IV. 352.

znajíce příčiny choroby jsme již na racionální cestě užívati vědomě prostředků léčivých. Známa jest zásada lékařská: *sublata causa tollitur effectus* (Odstraní-li se příčina, odstraní se i účinek). Znamenitý pokrok fysiky formulující zákon o zachování a proměnnosti síly nebo-li raději pohybu — podle trefného a hlubokého postřehnutí Alexandra Baina — dává klíč k vysvětlení zákona všeobecné příčinnosti, kterýmžto zákonem tak dlouho a bez úspěchů se zabývali metafysikové. Co se týče Proudhona, s obvyklou sobě nedůsledností v dalších dílech knihy mluví často o příčinách a potřebě zkoumati je.

Metafysika či vlastně logika — opravu tuto činí sám Proudhon — zabývá se vynalezením nejpřiměřenější methody bádání, takové methody, která by dávala úplnou jistotu. Takovou — podle autora — jest methoda skládání řad (serií) (théorie de la loi sérielle). „Fourier — praví autor — objevil zákon o řadách. Genius výhradný, nevázaný, osamělý, ale obdařený hlubokým smyslem mravním, nadobyčejnou citlivostí organickou, podivuhodným instinktem předvídání, Fourier, bez analyse, pouhým nazíráním povznese se rázem k nejvyššímu zákonu světa“.*) Poněvadž však Fourier došel k tomu zákonu instinktivně, ne však cestou rozumovou, proto jí užíval tvoře podivné a ničím neodůvodněné kombinace. Na čem vlastně se zakládá methoda skládání řad? Na řadění pojmův anebo předmětů jimi označených. Botanika se stala vědou tehda, když sestavila rostliny v jisté řady. Tak bylo i s jinými vědami. Řadění má však býti odůvodněno. Proto třeba, by bylo jisté hledisko (*le point de vue*); jednota předmětu, co často bývá totožné s hlediskem; posléze příčina (*la raison*)**) neboli poměr předmětů. Autor mluví o tom dosti obšírně a dosti nejasně. K utvoření jednoduché řady vystačí dva výrazy; k utvoření systému — tři. Lze z toho složiti jakousi váhu. Takovou váhou dialektickou, od časů Kantových, jest známá formule:

These Antithese	} Synthese	nebo	These — Antithese Synthese.

Tato formule stala se oblíbeným nástrojem Proudhonovým, zvláště v jeho díle *Système des contradictions économiques*. Jsouc skutečně mocným nástrojem logickým, nechrání přece od bludů vyplývajících z jistých předsudkův. A tak Proudhon proti vlastnictví staví jako antithesi společenství. Proč? Antithesí vlastnictví (třída majetných) jest nedostatek vlastnictví (proletariát), ne však společné vlastnictví, které sluší spíše pokládati za synthesi. Apriornost soudů Proudhonových jest veliká. „Klassifikace tato daná *a priori* přirozenou povahou věcí a dedukcí rozumu jest mathematická“,***) praví Proudhon a domnívá se, že to již postačí

*) Str. 210.

**) Překládám *la raison* — příčina, poněvadž jest téměř synonymní s výrazem *la cause*. E. Littré pro objasnění *raison* klade: cause, sujet, motif; a pro objasnění *cause* klade: raison, sujet, motif.

***) Principe fédératif. Nouvelle édition. Paris 1868., str. 14.

přesvědčiti čtenáře. Tvrzení bere se za důvod. Mluvě o řadách podobnosti neboli analogiích praví, že stoupenci rovnosti mylně stavěli rodinu a stát do jedné řady: rodina jest živlem, který tvoří národ; jednotkou však řadovou (serijní), která dává počátek státu, jest dílna. Levis H. Morgan též rozlišuje zásadně společnost rodovou (societas) od společnosti politické neboli státu (civitas). U něho však jedna i druhá společnost stojí v jedné a téže řadě evoluční. Aby z národa mohl vzniknouti stát, musila se utvořiti z plemen řeckých obec městská — řekněme — obec místní. Obec pak se vytvořila z rodu, „a čím blíže ku svému počátku, tím více se vyznačuje rázem rodovým, t. j. společenstvím rodinným. Grote ve své historii Řecka objasnil přechod z fyly rodové ve fylu politickou, z rodu v obec — demos".*) I první organisace práce má ráz rodinný. Výraz oekonomie pochází od řeckého: oikos — dům, který povstal na základě rodinném. Prvá oekonomie, oekonomie Xenofontova, počíná úvahami o dobré správě domu. Dílna tedy a rodina — jako zvláštní prvky nedají se proti sobě stavěti. Ačkoli Proudhon ujišťuje, že v rozumování jeho jest taková přesnost jako v čisté mathematice**), přes to této přesnosti nevidíme. Praví, že řady umělé jakožto prostředek pomocný mohou býti užitečné, chceme-li však jimi nahraditi řady přirozené, tu místo užitku přinesou škodu. „A tak umělé rozdělení Francie na 86 departamentův ukázalo se užitečné ku zničení feudální a municipální Gallie a k utvoření silné centralisace: toto dílo mocného citu národního nebylo ukončeno, ale zatím rozmanitá znamení, zdá se, ukazují, že se máme připraviti na přirozenější rozdělení země, odpovídající rozdílům klimatickým, plemenným, průmyslovým a p., jež dodávají každé části státu vlastního rázu a vlastní fysiognomie".***) Proč umělé rozdělení Francie na departamenty má býti pokládáno za prostředek pomocný, nesnadno pověděti. Jakmile centralisace mohla býti užitečná Francii, proč by měla býti bez výminky škodliva Italii? „Vaše Italie scentralisovaná — volal Proudhon o dvacet let později — vzbuzuje lítost a způsobuje nám starosti; jest nám antipatická, reakcionářská a nechceme jí za nic.. Chceme raději viděti ji ještě sto let rakouskou, bourbonskou, papežskou, muratovskou a nevíme již jakou: zachová aspoň své kádry".†) Přes tuto do očí bijící nedůslednost Proudhonovi se zdálo, že jeho federalismus se datuje od r. 1840.††)

V tom, co Proudhon mluví o politické oekonomii a historii, často se potkáváme s myšlénkami Saint-Simonovými. Byla-li to reminiscence toliko mimovolná či též účinek podobného stanoviska theoretického? Saint-Simon byl v podstatě industrialistou, který

*) Komuniści. Lwów, 1876.; str. 150. Ostatně sám Proudhon v pozdějším svém díle: „Idée génerale de la révolution au XIX siècle" (Paris, 1851.) str. 117.: . . . „Bonald mohl právem říci, že rodina jest zárodkem státu".

**) Principe fédératif, str. 18. „Ve všem, co jsem řekl, není slova, které by nemělo úplné přesnosti; ne jinak se rozumuje v čisté mathematice".

***) De la création de l'ordre, str. 130.

†) Nouvelles observations sur l'unité italienne (Paris, 1865.), str. 68.

††) Principe fédératif, str. 79.

přivedl systém industriální k socialismu. Proudhon nemající té genialnosti jako Saint-Simon, ani toho rozsáhlého vědění, ani té logickosti mysli vida před sebou dva systémy: industriální a socialistický, přirovnával je, oceňoval a nemoha se rozhodnouti ani pro ten ani pro onen, zaujal stanovisko kolísavé, kloně se případ od případu podle svých sympathií více k socialismu. Přes zdánlivou rozhodnost a absolutnosť jeho tvrzení lze to viděti ve všech jeho dílech a zvláště v Le système des contradictions économiques (Systém oekonomických odporův).

Nejdůležitější zásadou v politické oekonomii jest podle Proudhona — dělba práce. Zásada tato, za niž děkujeme Adamu Smithovi, „přispěla od padesáti let více k pokroku věd společenských nežli před dvacíti věky Politika Aristotelova, Oekonomika Xenofontova, Republika a Zákony Platonovy, codex Justinianův se všemi komentáři právníkův, Utopie Morova, román Fenelonův, Duch zákonů Montesquieův a Smlouva společenská Rousseauova; všecko, co lepšího obsahují učení Saint-Simonovo, Fourierovo a kommunistů, vyplývá z tohoto zákona“.*) Jest to ovšem nadsázka, jakkoli Smith bez odporu prokázal vědě velikou službu dokázav dalekosáhlý význam dělby práce. Po Smithovi druhý oekonomista, markýz Germain-Garnier, sformuloval podle mínění Proudhonova druhý důležitý zákon: zákon síly kollektivní, zahrnuje jím veliké výhody práce sdružené. Garnier však — jak se zdá — neviděl velikého svazku, který jest mezi prvým a druhým zákonem. Zákon Garnierův jest toliko druhou stránkou zákona Smithova: „dělba práce a síla kollektivní neboli společné působení jsou dvě doplňující se stránky jednoho zákona“.**) Dělba práce jest ustanovení řad, jest sama řadou. Děliti práci značí sjednocovati pracující. „Děliti práci znamená odsouditi malou industrii“.***) Totéž slušelo by říci i o práci rolnické. Zatím autor dělá nenadálý skok, ačkoli bylo jinak možno jej předvídati: autor staví tento — jak se sám vyjadřuje — aforismus:

Dělba práce, velká exploatace,
malé vlastnictví, velká kultura.

Učení o řadách neosvítilo tedy autora v tomto případě. Nepostřehl, že mezi druhými dvěma výrazy (veliká exploatace a veliká kultura) panuje úplná totožnost, kdežto prvé dva výrazy jsou různé. Aby „aforismus“ byl náležitý, slušelo by říci hledíc buď k prvému poměru:

Dělba práce průmyslové, velká exploatace,
malé vlastnictví, velká kultura —

anebo majíc zření na druhý poměr:

Malá dílna, velká exploatace,
malé vlastnictví, vélká kultura,

což by bylo zřejmou absurdností.

*) De la création atd., str. 243.
**) Str. 245.
***) Str. 269.

Přes to Proudhon ve své kolísavosti přiklonil se v tomto díle na stranu kommunistů. Uvádím zde vlastní jeho výrazy. „Kommunisté nenalézají uznání v mých očích z té jedině příčiny, že mají jméno, pod nímž všichni s odporem spatřují myšlénky a projekty odstrašující: Tantum quod Christiani. A přece kommunisté osvědčují se stoupenci rodiny, manželství, osobní svobody a bez pochyby též zvláštnosti a zodpovědnosti dělníků. A tak ustavičný argument jejich odpůrců — měl bych snad říci — utrhačů nese se k tomuto tvrzení: „Ne, vy nevěříte v toto všechno, poněvadž jste kommunisty“. Kommunisté chtějíce označiti předmět svých tužeb užívají bez rozlišování výrazů: společenství, sdružení, organisace; jako prostředku ku zrealisování toho žádají: reformy volební a správy národa národem, což je řadí celkem mezi nejpokrokovější demokraty a staví na výši pokroku. Ostatně dogmatisují málo; své mínění o věci projevují skromně. Methodou jejich práce jsou hypothesy“.*) „Abych všecko řekl, kommunisté, zdá se, někdy zapomínají, že člověk nežije toliko samým životem veřejným, leč že mu třeba ještě života soukromého. Ostatně neodvolávají se na žádnou jednotlivou autoritu; naopak, odvolávají se na všecky tradice, na všecky socialisty bývalé i nynější, což jest výbornou známkou; posléze staví se otevřeně mimo obvod světa náboženského“.**)

To, co Proudhon napsal o historii, nestojí za mnoho. Jedna myšlénka toliko zasluhuje větší pozornosti, jakkoliv i ta jest pronesena s nadsázkou, že totiž hledíc k organisaci zákony politické oekonomie jsou zákony historie. Ale myšlénky této, která v něm vznikla po přečtení „Historie politické oekonomie v Europě“ Blanquiho, ani neodůvodnil, ani na ni nikde příkladem určitěji nepoukázal. Že Proudhon nerozuměl historii, dokazuje již mylné jeho mínění odporující při tom jeho theorii, dle níž žádá, aby reformy nevycházely s hůry, nýbrž vznikaly samy sebou, mínění, že pořádek politický předchází příslušný pořádek oekonomický (industriel — podle vyjádření autorova). Ostatně, možno-li vážně probírati historické názory muže, který je neustále měnil? Jednou měl za to, že myšlénka rozdělení moci jest ze základu nesprávná a nepraktická;***) po druhé, že jest největší z myšlének, že jí společnost přibírá na konec formu organickou;†) v jednom a témže díle jednou nazýval národnost přeludem, s nímž věda nemá činiti, po druhé pravil, že jest nesprávné pokládati ji za smyšlénku, a že beze vší pochyby jest povolána odehrávati důležitou úlohu v budoucích konstitucích. Stačí přečísti, co Proudhon napsal o historii polské, bychom se přesvědčili, že nebyl schopen povznésti se na vážné stanovisko ani historického publicisty a jedině mohl býti pamfletářem hovícím chvilkové své vášni a svému vrtochu.

*) Str. 294.

**) Str. 295.

***) Les confessions d'un révolutionnaire, str. 186.

†) Princip. fédér, str. 22.

Přes sofistické vytáčky Proudhon byl ihned hotov uznávati hotový fakt a holdovati síle. Důkazem toho jest názor jeho o ženské otázce a brutální jeho diskusse o té věci s jeho odpůrci. Emancipace ženy a její prostituce — je dle něho totéž.*)

R. 1844. Proudhon nespokojený se spisovateli oekonomickými cejchu jaksi úředního blížil se k socialistům, kterých význam a vliv za tím čím dále tím více rostl. Toho roku se seznámil s Karlem Marxem, který jej zasvěcoval ve filosofii hegelovskou; napotom činil to ve dlouhých rozmluvách zimních Karel Grün, který — jak praví Marx — měl před ním tu přednost, že ani sám jí zhola nerozuměl.**) Proudhon v dopise Ackermannovi datovaném v Paříži 4. října 1844. mluví o utváření se strany socialistické. Předvídá, že „socialismus povznesa se k výši vědecké — socialismus, který není ničím jiným nežli politickou oekonomií — opanuje společnost a požene ji s nezdolnou silou k dalším osudům“. Vlastně se domníval, že on sám nejvíce se přičiní postaviti socialismus na základ vědecký, dáti mu sebevědomí, nebo „socialismus nemá ještě sebevědomí: dnes nazývá se kommunismem“.

Zdálo se mu, že úkol dáti socialismu sebevědomí vykoná jeho nové dílo, které ve dvou knihách vyšlo v Paříži r. 1846. pod názvem Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère. Autor psal v pozdějším čase, že nepříznivá kritika tohoto spisu odvrátila ho od dalších podobných bádání směrem politickým. V těchto však slovech jest více hořkosti nežli pravdy. Ovšem nový spis Proudhonův byl kritisován přísně, zvláště kritika Karla Marxa byla zdrcující, ale tímto spisem též autor jeho zjednal si jméno, které upravilo cestu pozdějšímu jeho vlivu. Ve spise tom methody Hegelovy, které dobře nerozuměl, upotřebil Proudhon formálním způsobem. Vyhledával všude odpory na základě toho, zdali jisté jevy se shodovaly čili nic s jeho požadavkem rovnosti. A jav se všude hledati odpory pozbyl naděje ve vše, ve všem našel odpor. Lítost, štěstí, ctnost, vlast, náboženství a láska zdály se mu přetvářkou. Maje náklonnost k bádáním theologickým obíral se téměř tolik hypothesí Boha — jak se vyjadřoval — jako oekonomií politickou a socialismem. „Liboval si v obratech a výrazech, které dráždily veřejné mínění. V posměch uváděl víru socialistů v bratrství. Napadení Cabeta bylo neslušné. Výpady proti Ludvíku Blancovi často braly na se ráz osobní. O výroku tohoto autora, že chtíti založiti sdružení na konkurrenci jest vydati o sobě svědectví chudoby ducha, Proudhon praví, že jsou to slova hodná politování. „Slova ta dokazují — pokračuje — že Ludvík Blanc za doby čtvrtého vydání jeho knihy znal právě tak málo logiku jako oekonomii politickou a že o jedné i o druhé soudil jako slepý o barvách“.***) Chtivost odporovati přibírala na se zdánlivou podobu kritiky. Později Proudhon sám pravil, že

*) De la justice atd. IV., str. 186.

**) List Marxův v „Sozial-Demokrat“ z r. 1865.

***) I. Str. 226.

jeho studie od r. 1839. do r. 1852. byly „pouhým sporem“ (de pure controverse).*) Samu dialektickou methodu Hegelovu odsoudil. „Antinomie se nerozřešuje — psal r. 1858. — v tom základní vada filosofie hegelovské: dva výrazy, ze kterých se skládá, vyrovnávají se buď spolu nebo s jinými výrazy antinomickými, což vede k hledanému resultátu. Ale rovnováha není synthesí takovou, jakou rozuměl Hegel, ani takovou, jakou jsem já za ním připustil“.**) „Odpory oekonomické“ bylo by možno ve značné jich části nazvati odpory s oekonemií politickou, jak to ukázal znamenitě Marx ve své kritice. Jsou však přece tu i onde případné úvahy kritické, zvláště v oddíle o úvěru.

Když vypukla revoluce únorová, Proudhon neměl žádného ještě významu politického. Ať mluví cokoliv o svém filosofickém držení se stranou, z vlastních jeho vyznání jest věcí zřejmou, že dychtil nabýti co nejdříve významu ano i moci. Sám praví, že tuše úpadek monarchie pospíšil z Lyonu, kde byl zaměstnán v jistém obchodě dva měsíce před revolucí do Paříže. S bojem však nechtěl ničeho míti a — jak sám praví***) — zrazoval to i svým přátelům. Teprve vida vítězství revoluce ráno 24. února přišel do redakce „Reformy“, kde Flocon mu dal skládati provolání o svržení Ludvíka Filipa s trůnu. Když došla zpráva, že král odjel a Tuillerií bylo dobyto — Proudhon praví: „Neměli již se mnou co dělati“.†) Těžce pocítil nedostatku jména politického. Rychle ho chtěl tedy nabýti. Vstoupil proto do revolučního klubu Barbèsova, který podporoval tehdejší zatímní vládu. Upustiv od sepsání synthetické části, která měla vyjíti po kritické části jeho studií o životě společenském, vydal brožurku, v níž ukazoval na způsob, jakým by se rozřešil problem společenský bez uložení daní, bez učinění půjčky.††) Rozřešením tím bylo zavedení bezplatného úvěru. Tato brožura pomatená ve svém obsahu utonula v záplavě jiných neobrátivši na sebe pozornosti. Jal se tedy Proudhon kandidovati do Národního shromáždění v departementě Doubs a v provolání, které za tou příčinou vydal, odporoučel shodu dělníků se zaměstnavateli, aby snáze došlo společnými silami k rozřešení otázky sociální. Avšak propadl. Vrhl se tedy na žurnalistiku. Sám mluví o tom takto: „Odmítnut jsa jako kandidát, jako publicista, jehož nikdo nečetl, musil jsem se vrhnouti na žurnalistiku. Říkali mi každodenně: piš knihy, to za více stojí nežli noviny. Souhlasím. Ale knih lidé nečtou, a co autor „Filosofie positivní“ August Comte ledva shromažďuje na svoje přednášky 200 věrných mu posluchačů,

*) Proudhon expliqué par lui-même (24. janvier 1856).

**) De la justice dans la révolution et dans l'église. T. I., str. 153. Totéž opakuje v Theorii vlastnictví. Oeuvres posthumes de P. J. Proudhon. Théorie de la propriété. Nouvelle édition. Paris. 1871.

***) Oeuvres complètes de P. J. Proudhon. Tome XVIII. Mélanges, Paris. 1869., str. 7.

†) Tamže, str. 8.

††) Organisation du crédit et de la circulation et solution du problème social atd. (Paris 1848).

„Faubourien", „Père Duchêne" a „Vraie République" vedou celou zemi. Ztrávíš 10 roků života při sepisování knihy in octavo: padesát milovníků si ji koupí; později přijde novinář, který tě hodí na smetiště a věc jest skončena. Knihy jsou toliko k přípravě ke žurnalistice: nejvyšším druhem literatury v našem století — jest úvodní článek, jest feuilleton".*) Jest pravda, Proudhon se ukázal lepším žurnalistou nežli filosofem a oekonomistou: tu rozhodnou mluvou zakrýval kolísavost své mysli. „Le Représentant du peuple" zjednal si dosti četný kruh čtenářů. Když vypracována byla manifestace 15. května ve prospěch Polsky, denník vystoupil s příkrým článkem (1848., č. 44.) volaje, že národ francouzský vydává v nebezpečí vlastní svobodu chtěje jí sloužiti jinde. Krátkozraký národní egoismus mluvil ústy autora „Oekonomických odporův", ačkoli neměl ještě té strannické nechuti k Polsce, jakou dal na jevo o několik let později, a pohlížel na ni tehda ještě se stanoviska kulturního. Známosti klubovní a dráha žurnalistická proklestily mu cestu do Národního shromáždění. Když tedy po 15. květnu v Paříži konány doplňovací volby 11 poslanců, byl zvolen 77.094 hlasy. Chování jeho za krvavých dní červnových bylo opatrné a bylo napotom terčem úštěpků strany zpátečnické a předmětem ostré kritiky revolučních socialistů. A také, kdy po dnech červnových všecky denníky byly zastaveny, zůstal jediný toliko „Représentant du peuple", ale ne na dlouho.

V parlamentě Proudhon si dobyl dosti pochybné slávy. Jsa protivníkem všeliké iniciativy vládní v zákonodárství, což vyjádřil ještě zřejměji řka, že nejužitečnější věc pro revoluci jest zbaviti vládu a její činnost všeho významu, sám vystoupil v červenci s návrhem na reformu finanční. Ovšem, jako obyčejně vykládal tento svůj krok vytáčkami tvrdě, že se obracel nikoli k vládě, nýbrž k Národnímu shromáždění a tedy k zemi.**) Návrh jím učiněný obsahoval v hlavní své části myšlénku uložiti daň z příjmů tím způsobem, že třetina pachtovného a činže domovní, úroků, ze státních papírů a směnek připadala polovičkou pronajímatelům nájemníkům a dlužníkům, polovičkou pak státu. Předpokládaje, že v krátkém čase tato daň by naplnila státní pokladnu, navrhovatel ukládal povinnost vládě, aby bez odkladu jala se organisovati po okresích diskontní bureau, zakládati banky rolnické a průmyslové a pracovati o důkladném soupisu vlastnictví za tím účelem, aby byl usnadněn a zabezpečen úvěr. Jak vidíme, stál na základě saint-simonistův a měl za to, že touto cestou lze provésti revoluci společenskou. Chtěje patrně získati pro svůj návrh více poslanců žádal zároveň, aby nebylo jednáno o důchodkové dani dědické. Návrh byl uznán za pilný a odkázán kommissi finanční, která vyzvala Proudhona, by objasnil a vyložil své požadavky. Místo aby odůvodňoval svůj návrh jakožto vyvolaný pilnou potřebou, tím spíše, že sám navrhovatel byl odpůrcem daně důchodkové, rozvíjel před kommissí ne-

*) Les confes. d' un révol., str. 150.

**) Les confes. d' un révol. str. 155.

jasnou svoji theorii o vzájemném úvěru a vida, že má dělati s odpůrci všeliké reformy společenské, hleděl jim namluviti, že vlastníci, jakkoli se jim odrazí část příjmův, a dělníci, přes to že se zmenší jejich mzda, budou bohatší, budou více míti. „Nikdy nám nedovedete vysvětliti — odvětil Thiers — jakým způsobem vlastník, čím více dá ze svých příjmů, tím více získá, a jakým způsobem dělník, čím více ztratí ze své mzdy, tím více zbohatne!“

Proudhon říká, že neměl daru výmluvnosti. Neměl též druhého daru, daru jasně se vyjadřovati. Často to, co píše, budí v nás nejprve odpor; teprve dále čtouce znamenáme, že nevhodně užitá slova nebo výrazy mění povahu jeho myšlénky, která nejednou v podstatě bývá správná. Nedostatek schopnosti jasně se vyjadřovati a nadsazování jak v konejšení tak ve strašení mohou jedině vyložiti tu hroznou bouři, jakou způsobila 31. července v Národním shromáždění jeho řeč pro podaný jím návrh. Návrh jeho nepřinášel nové myšlénky — jak se domníval navrhovatel — a nerozřešoval cele otázky sociální, ale mohl usnadniti její rozřešení a předejíti mnohé chyby. Běželo tedy pouze o to, zda projekt byl praktický, zda nenarážel na nebezpečné kollise. Většina Národního shromáždění byla by zamítla bez pochyby návrh, kdyby se ani nenaskýtaly žádné pochybnosti o praktickém jeho užití. Dlužno však přiznati, že v takové formě, v jaké byl učiněn, naprosto nevzbuzoval důvěry. Řeč, která jej měla odůvodniti, nadobro ho dobila: na jedné straně zbytečně podráždila na nejvyšší stupeň vášně strany reakcionářské, na druhé pak straně přivedla do nesnází stranu demokraticko-sociální. „Část Hory — píše sám Proudhon — jsouc zahanbena, přestrašena utekla nechtějíc odsouditi svého soudruha“.*) Flocon mu napotom vytýkal, že svou řečí způsobil, že byla odstraněna z konstituce zásada práva ku práci. Nelze popříti, že vystoupení Proudhonovo velmi uškodilo socialismu. Zatím on ve své domýšlivosti hlásal, že „31. července republika demokraticko-sociální obdržela svátost biřmování, právě tak jako 26. června obdržela svátost křtu“.**) Od té doby však již nevystupoval činně v parlamentě. „Moje mlčení — praví vypínaje se — bylo nejužitečnější a nejrozumnější činností v oboru politickém. Hlasoval jsem téměř vždycky proti“.***)

Povoláním Proudhon byl žurnalistou; na tomto poli byl silný. Nový jeho list „Le Peuple“, s počátku týdenník, později denník, měl úspěch. Od 1. prosince r. 1848. do 28. března 1849. počet tištěných exemplářů vzrostl z 12.000 na 50.000.†)

Vida úspěch listu Proudhon přistoupil ku zrealisování své myšlénky banky lidové, s níž se zanášel již od delší doby. Podporovali jej v tom jiní socialisté a zvláště fourieristé, jako Julius Chevalier a Ramon de la Sagra. Ovšem viděli jednostrannost Proudhonovu, který se domníval, že pouhé usnadnění úvěru rozřeší zá-

*) Les conf. d'un révol., str. 164.

**) Oeuvres complètes. T. XVIII., str. 95.

***) Les conf. d'un révol., str. 220.

†) Oeuvres com. de P. J. Proudhon, XVIII., str. 88.

hadu společenskou, ale soudili, bude-li jednou banka lidová zřízena, že bude možno sloučiti s ní později organisaci výroby a spotřeby. Z těch také příčin byli ochotni podporovati založení banky lidové někteří členové bývalé stálé kommisse luxemburské. Sám Proudhon posléze přistoupil k takovému názoru. Koncem ledna r. 1849. založení banky lidové stalo se skutkem. Theoretik anarchismu vyhradil si moc monarchickou. Sám praví, že „družstvo s názvem kollektivním bylo toliko obrazem monarchie“.*) V únoru rozvinul propagandu novinářskou ve příčině banky. Propagandu tuto přerušenou jeho uvězněním možno pokládati za vzor novinářské reklamy. Začal ji tímto ohlášením: „Podnímám se předsevzetí, které nemělo nikdy ničeho podobného, a kterému nikdy nic se nevyrovná“. „Chci změniti základ společnosti, přeměniti osu civilisace, způsobiti, aby svět, který řízen jsa vůlí božskou otáčel se posud od západu na východ, odtud v pohyb jsa uváděn vůlí lidskou jal se otáčeti od východu na západ“. Roznítiv tímto způsobem na nejvyšší stupeň zvědavost a pozornost čtenářovu nepřistoupil ihned k výkladu své theorie, nýbrž v prvém článku ujišťuje o velikém významu jejím, v druhém mluví o sobě, ve třetím o theorii revoluční, ve čtvrtém o významu revoluce únorové, v pátém o socialismu, kde praví, že má ukončiti dílo započaté Saint-Simonem a prováděné dále Fourierem a L. Blancem, a ze zásady práva ku práci vyvozuje zásadu práva k úvěru a z toho dále k jeho vzájemnosti. Teprve v sedmém článku začíná dokazovati, že úvěr má býti vzájemný a bezplatný. Není-li tomu tak — praví — znamená to, že civilisace zklamala, že filosofie zklamala, že rozum na to dán jest člověku, by jím tvořil nesprávné soudy, a že pokrok v pokolení lidském jest uchylkou Prozřetelnosti. „Přísahám ti, čtenáři — volá — že tak nebude, a jestliže tajemná moc, která řídí svět, může ochabovati ve svých ustanoveních, bude dosti síly v jedné hlavě, aby osud obrátila; může-li Bůh váhati, člověk ho zastoupí . . .“ **) V osmém článku autor zkoumá, jakým způsobem lze učiniti úvěr vzájemným. Poněvadž o této theorii promluvím později obšírněji, přestanu zde toliko na několika povšechných myšlénkách. „Dlužno — píše Proudhon — sorganisovati výměnu a uvzájemniti oběh takovým způsobem, aby úvěr a účinkem toho zodpovědnost pro každého vyrabitele nikdy nebyly ani vyšší ani nižší nežli výrobek“. Postaviv takový úkol, který svou nejasností může závoditi s metafysickými záhadami současných mu filosofů německých, volá: „neboť bez toho — třeba říci — úvěr by byl chimaerou, socialismus klamem a revoluce zločinem“.***) Výměna taková se má zakládati na tom, aby každý bral přesně hodnotu toliko své práce nepočítaje jiných nákladů vynaložených na zpracování surového materiálu; na př. pekař má bráti toliko za pečení nepočítaje náklad za mouku, dopravu, práci rolnickou. Takovouto stavbou, „bez příkladu v dě-

*) Tamže str. 81.

**) T. XVIII., str. 42. a 43.

***) Tamže, str. 47.

jinách filosofie a vědy“, měl se zaujmouti zakladatel banky lidové. Za měsíc však po těchto zvučných vyhláškách a posléze po deklaraci předcházející ustavení banky, že v jejích zásadách obsažen jest celý socialismus, a že všecko, co jest mimo to, jest buď utopií nebo chimaerou, ohlásil likvidaci této banky, což ostatně byl oprávněn učiniti, poněvadž byl toho času odsouzen do žaláře. Ale k tomu přičinil charakteristický dodatek, kterým jaksi porazil celou svoji theorii proti vládní moci a zapřel svou kritiku jednání Ludvíka Blanca. „Kdybych i byl svoboden — dodával — denní záležitosti vkládaly by na mě jiné závazky. Nyní neběží o propagandu, nýbrž o život: třeba buď zvítěziti nebo padnouti! „Zvítěziti!“ znamená postaviti zásadu demokratickou a sociální u vlády. A nač jest tu dobrá banka lidová? Nač kancelář v ulici Faubourg-Saint-Denis? Což není tam Banka francouzská?“ *) Při likvidaci se ukázalo, že účastenství a důvěra k dílu Proudhonovu nebyly příliš veliké, poněvadž přes reklamu připomínající šarlatánův amerických ve dvou téměř měsících sešlo ne zplna 18.000 frankův.**) Vytkl to Emil Girardin ve svém listě La Presse poukazuje k tomu, že téměř současně podepsáno 900.000 franků na cités ouvrières (města dělnická), kteréžto věci byl patronem Ludvík Bonaparte. Ovšem Proudhon vykládal poměrně malou subskripci tím, že se podpisovala třída dělnická, tedy chudobná. Ale i v takovém případě proti rozličným jiným subskripcím z oné doby upsaná suma nikterak neimponuje.

Pronásledování přinutilo socialisty a demokraty spolu se spojiti a sraziti své řady. Utvořila se strana socialně-demokratická. Proudhon stanul též v jejích řadách. Nedlouho však v nich kráčel. V otázce zamýšlené manifestace proti výpravě římské zaujal stanovisko opposiční. Pobouřený tisk socialně-demokratický vinil ho ze spolku s vládou. V skutku, přese vši ráznost mluvy listu „Le Peuple“, lze v něm postřehnouti jistou touhu dorozuměti se se stranou vládnoucí a učiniti své postavení méně výminečným. List byl však zastaven po manifestaci 13. června.

Deset dní před manifestací, t. j. 3. června, Proudhon byl uvězněn vedle nálezu porotního soudu ze dne 28. února. Byl odsouzen tehda pro urážku presidenta republiky ve dvou článcích novinářských na 3 léta do vězení a k pokutě 3000 franků. U vězení zůstal do 4. června r. 1852. Napsal tam dva spisy: „Les Confessions d'un révolutionaire“ a „Idée générale de la révolution au XIX siècle“. Psal mimo to články do listu „La Voix du peuple“, jehož spolumajitelem a redaktorem byl též Edmund Chojecki (Charles Edmond). Také se oženil za

*) T. XVIII., str. 81.

**) Proudhon se chlubil, že v 6 nedělích učiněno při nejmenším 200.000 přihlášek k lidové bance, což prý repraesentovalo aspoň 60.000 osob (Confes. 285). Je-li tomu tak, úkaz ten, jak se domnívám, svědčí ještě více o nedostatku důvěry: podepisováno se, ale nedáváno peněz. Při jiných podnicích socialistických, vě které věřeno, dávány poslední peníze, ba i často prodávány věci, a co za ně utrženo, přinášeno. Tak bylo na př. v těch sdruženích, která se utvořila iniciativou Ludvíka Blanca, a kterým se Proudhon vysmíval.

svého pobytu ve vězení. Psal o tom Bergmannovi takto: „Když mi bylo 40 roků, pojal jsem za manželku mladou a chudou dělnici, ně z lásky, nebo vyrozumíš snadno, jaké povahy jsou mé náruživosti, než z účastenství k jejímu postavení, z úcty k její osobě, proto, že po smrti matčině jsem byl bez rodiny, poněvadž — zda uvěříš? — v nedostatku lásky zachtělo mi se domácího hospodářství a otcovství! Jiných úmyslů jsem neměl. Ve čtyřech letech obdařila mě vděčnost mé ženy čtyřmi jasnovlasými a ruměnnými dceruškami, které matka sama odkojila a odchovala, a jejichž život naplňuje dnes téměř celou duši moji".

Za příčinou státního převratu vykonaného Ludvíkem Bonapartem Proudhon uveřejnil spis p. t. „La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre" (Revoluce sociální projevená státním převratem dne 2. prosince), který jej rozdvojil — možno říci — na dobro se stranou republikánskou. S obvyklým sobě optimismem autor hledí všecko vyložiti na prospěch svých theorií. Při tom, přes svůj anarchismus, chtěl by císařskou vládu nadchnouti svými myšlénkami. „Císař byl zvolen národem — praví — musí tedy býti císařem národa, musí podporovati jeho zájmy. Aby se triumfovalo nad buržoasií složenou z kapitalistův a vlastníků; aby byla na úzdě udržena třída střední, průmyslová a liberální; aby se panovalo nad lidem, neběží již o to, aby lid ten byl živen kořistmi z národů přemožených, nýbrž o to, aby mu byla dána možnost žíti z vlastní výroby, slovem, by mu byla dána práce. Jakým způsobem uchopí se toho císař? Toť otázka. Než ať se uchopí toho jakýmkoli způsobem, ať se obrátí k Saint-Simonovi, Fourierovi, Owenovi, Cabetovi, Ludvíku Napoleonovi atd., v každém případě jsme v proudu socialismu, a posledním slovem socialismu jest býti bez úrokův a bez vlády (avec le non-intérêt le non-gouvernement!)*) „Anarchie je — pravím vám — s císařstvím. Nevymaníte se z ní. Nechtěli jste republiky poctivé, umírněné, konservativní, pokrokové, parlamentární a svobodné; a ocitli jste se tedy mezi císařem a válkou sociální! Vyberte tedy nyní, co se vám nejvíce líbí. A vskutku, jestliže Ludvík Napoleon padne, padne jako jeho strýc revolucí a pro revoluci toliko. Proletariát pak, cokolivěk se stane, vyčerpá se méně nežli vy. Zdali se k vůli němu neprovede revoluce, a očekávaje této revoluce zda není přítelem císaře?" **) Následujícího roku Proudhon připsal dokonce císaři svůj „Výklad zásad organisace společenské" (Exposition des principes de l'organisation sociale). Skrze Chojeckého vešel ve styky s princem Napoleonem a na jeho vyzvání r. 1855. podal návrh „Družstva stálé výstavy", které by hledělo využiti co nejvhodněji a nejprospěšněji hlavní budovy všeobecné výstavy. Tento návrh, o němž autor se radil s mnohými průmyslníky, dal se provésti a sliboval veliké pro-

*) La révolution sociale demontrée par le coup d'état du 2 décembre. Paris 1852, str. 278.

**) Str. 277.

spěchy.*) Posléze, by si vydělal peníze, na zakázku jistého knihkupectví napsal: „Manuel du spéculateur à la bourse" (Příruční kniha hráčů na burse). Spis tento vyšel r. 1857. a nemohl míti žádného účinku, ale autorovi se zdálo, že po 2. prosinci byla to první rána zasazená průmyslnému feudalismu.

R. 1858. vyšel spis Proudhonův: „De la justice dans la révolution et dans l'église" (O spravedlnosti v revoluci a v církvi), pro který byl odsouzen do vězení, jemuž se vyhnul útěkem do Belgie. Tehda změnil svůj názor o císařství a 17. září psal z Brusselu Chojeckému: „Císařství — toť antirevoluce, tvrdošíjná, leč lstivá, podvodná, ukrutná . . ." **) Spis jeho „O spravedlnosti" vyšel v Belgii po druhé v sešitech r. 1859. a r. 1860. Psán jsa populárně, pln výpadů polemických obírá se filosofií, mravností a otázkami národohospodářskými, politickými, pohlavními atd. Podle přesvědčení autorova byl velikým spisem filosofickým. „Domníváno se — praví — že filosofie zároveň s Hegelem vzala za své: hle, ona vstala z mrtvých pod pérem revolucionáře, demokrata, nepřítele Boha, s rázem jednoty, prostoty a síly, jaké neznali nikdy, ani Němci ani Řekové".***)

V tomto spise plném metafysických snův a reminiscencí hegelovských patrný jest však vliv Comteův.†) Autor odříká se úplně staré své theorie odporů, antinomie, která — dle něho — nemůže vésti k rozřešení otázky a která hodí se toliko sofistům. Ne vyrovnání sporů, nýbrž označení poměru jest nejdůležitější. Jaký poměr náleží vybrati? „Místo abych hledal zákon své filosofie — praví — v poměru mezi mnou, jenž se pokládám za bytost nejvyšší, a mezi tím, co jest nejnižší v tvorstvu a co pokládám za bezmyšlénkovité — budu hledati toho zákona v poměru mezi já a druhým já, které není mnou, mezi člověkem a člověkem".††) Tento poměr určuje neb alespoň má určovati Spravedlnost. Ona má býti měrou, ukazovatelem všelikých poměrův a především lidských. Není dojmem anebo působením jedné strany, nýbrž jest obapolná, zakládá se na vzájemnosti, na přijatém závazku společného žití. „Všeliká mravnost lidská jak v rodině, společnosti, státě, jak u vychování, vědě, zřízení oekonomickém zakládá se na jediné zásadě stejné s obou stran úcty důstojnosti lidské ve všech poměrech týkajících se buď osob anebo věcí".†††) Spravedlnost jest nejvyšší zásada, kterou lidstvo ctilo pod názvem Boha, kterou filosofie spatřovala v Idei Platonově a Hegelově, v Absolutnu — Fichteově, v Čistém

*) Návrh tento vytištěn v dodatku ke spisu: Théorie de la propr.

**) Correspondance. Tome VIII. str. 191.

***) De la justice atd. IV. str. 348.

†) Proudhon se sám přiznává k tomuto vlivu. „P. Aug. Comte, jehož autoritou sluší se vždy doložiti, i tehda, kdy jeho soudy se nevyznačují velikou přesností . . ." De la justice atd., VI. 215. „Ale — jakožto žák Kantův a Comteův zamítl jsem absolutno jsoucí na rovni s nadpřirozeností", Théorie de la propriété, str. 202.

††) T. I., str. 31. a 32.

†††) T. I., str. 307.

rozumu a v Praktickém rozumu — Kantově atd. „V celé encyklopedii věd nenalezneme tak vznešené idee“.[1]) Jestliže lidstvo ctí spravedlnost pod názvem Boha, tož snad i pro Proudhona Bůh má týž význam? Nikoli — odpovídá autor — pryč s Bohem, boj s Bohem![2]) Jsem-li tedy atheista? Nejsem — odpovídá dále — mluvím-li: boj s Bohem, to znamená, že uznávám Boha. Jsem antitheista, což není totéž jako atheista. „Atheismus má sebe za rozumný a silný, zatím jest hloupý a bázlivý“.[3]) Jak pojímám Boha? Bůh jest absolutno v nejvyšší síle. Vtěleno jsouc v osobu absolutno s rostoucí mocí roste v pokolení, ve společnosti, korporaci, státě, církvi; přijímá moc královskou nad souborem lidstva a nad veškerenstvem tvorstva. Dostoupivši této výše stává se Bohem“.[4]) Co jest absolutno? Jest základ všech našich myšlének. Všeliká myšlénka, všeliká idea označuje absolutno; odstraniti je znamená zničiti myšlénku. Sama idea Spravedlnosti má za základ absolutno. Bůh tedy jest pojem, nikdy však „tvůrce, pán, před nímžto jest mi se kořiti a jemužto mi jest děkovati“.[5]) S absolutnem víže se pojem nutnosti. Ale ten nevystačuje vysvětliti Boha ani též přírodu. Duch tedy tvoří proti tomuto pojmu nový pojem svobody. Svoboda neboli svobodná vůle jest „síla souborná, která vzniká v téže podstatě ze sloučení se organismu, života fysického, života duševního a všech jeho projevů: citů, vášní, myšlének“.[6]) Svoboda jest výsledkem sil fysických, citových a rozumových člověka. Jediným jejím orgánem jest člověk užívající všech svých schopností. Anthropomorfismus Boha jest též odůvodněn. „Neboť Bůh, svrchované absolutno, bytost bytostí, není svoboden, a jest tedy rovnoznačný s ničotou; anebo jest též všeobecným souborem, nejvyšší svobodou, nejvyšším lidstvem“.[7]) Proč tedy Proudhon vytýkal Comteovi, že jsa opanován pojmem absolutna(?) vytvořil z Lidstva nového Boha?

Za příčinou kongressu spisovatelů v Brusselu r. 1858. Proudhon napsal spis pod názvem „Majorats littéraires“ (Literární majoráty), v němž právem s jakýmsi rozhorlením se ohrazuje proti přirovnávání plodů duševních ku plodům hmotným snadno zaměnitelným. Súčastniv se pak kunkursu vypsaného státní radou švýcarského kantonu Vaudu napsal rozpravu o dani a obdržel vypsanou cenu. Poctěná rozprava tato vyšla r. 1861. pod titulem „Théorie de l'impôt“ (Theorie daně). Ukázav, že daně dnes placené připadají konec konců na třídu pracující, doporoučí za příčinou zmírnění jejího břemene uhrazovati největší část výdajů státních za-

---

[1]) T. I., str. 35.

[2]) Proudhon vypravuje, když 8. ledna r. 1848. byl přijímán do lože zednářské, že na otázku: „Čím jsi povinen Bohu?“ — odpověděl: „Válkou“.

[3]) T. III., str. 36.

[4]) T. III., str. 31.

[5]) T. III., str. 37.

[6]) T. II., str. 239.

[7]) T. III. str., 217.

vedením daně důchodkové. Podle velmi pravdě podobného výpočtu — praví — pozemková renta ve Francii nese 1800 millionův. Předpokládáme-li tedy, že budžet francouzský vymáhá 600 millionů, vystačí na jeho uhrazení třetina renty pozemkové a v takovém případě nebylo by třeba žádných jiných daní. Tím způsobem objevil by se konečně — praví Proudhon — „ten šťastný foenix: vláda bez daní“.

Za války italské Proudhon zaujal stanovisko nepřátelské jednotě Italie, ba i nepříznivé samému národu italskému. Tím pobouřil u vysokém stupni demokracii francouzskou. Jeden z jeho stoupenců, Vallein, redaktor Indépendant de la Charente-Inférieure, napsal, že autorita Proudhonova pozbyla v jeho očích všeho významu. Taxile Délord, nejstarší jeho spolupracovník, v listě Siècle řadou citátův ukázal, že Proudhon odporoval tomu, co sám psal r. 1848. a 1849. Na to však propagator anarchismu odpovídal, že svých spisů nečte a nepamatuje tedy, co napsal. Bylo by však mnohem užitečněji pro něj a pro jeho stoupence, kdyby byl méně psal a častěji čítal a rozvažoval, co napsal. Nebyl by potom v stálém odporu sám se sebou, neuveřejňoval by paradoxů, které přispívaly toliko ku zmatení myslí; nepronášel by někdy lehkomyslně svůdných svou blýskavostí myšlének, které mnoho zlého natropily. R. 1861. vystoupil též nepřátelsky i ve věci národa polského. Tehda Charles Edmond se s ním rozešel. Podivným způsobem propagandu protiitalsko-polskou spojil Proudhon s propagandou foederalismu. Ve svém spise „Du principe féderatif“, který způsobil autorovi tolik nepřátelství, s obvyklou sobě domýšlivostí měl za to, že jeho stanovisko foederalistické činí epochu v rozvoji názorů sociálně-politických. Zatím již Rousseau tak tvrdošíjně snižovaný od něho v jeho „Ideé générale de la revolution“ uváděl závažné důvody na podporu zřízení foederalistického. Publicistická nesvědomitost Proudhonova byla veliká. Z listu psaného Altmejerovi 23. září 1861. se přesvědčujeme, že čině rozhodné soudy o historii polské nepřečetl ještě žádného vážného o ní spisu. Teprve jsa nucen jaksi se brániti od výtek žurnalistiky francouzské prosil Altmejera, by mu pověděl o nějaké dobré historii Polsky. „Mám po ruce — psal — pouze rukopisné poznámky sebrané se všech stran a pro mě sice vystačující, ale v té chvíli nemám žádného spisu o Polsce“.*)

S vytrvalostí hodnou lepší věci chtěl přehádati, překřičeti všecky, kteří na věc národův od něho podceňovaných jinak pohlíželi. Píše historickou kritiku, která — jak se honosil — měla otevříti nové obzory**), vypomáhal si vědomostmi, o které se s ním sdělil Theodor Firks***) a historií Schmittovou. Po listopadové řeči cí-

*) Correspondance. Tome XI., str. 201.

**) List Gouvernetovi ze 15. února r. 1862., str. 364. t. XI. Corresp. Když Lucian Jottrand činil mu velice spravedlivé výčitky, Proudhon v dopise jemu ze 14. prosince 1863. neváhal utéci se ke lži.

***) Autor spisu vydaného r. 1864. p. t. „Que fera-t-on de Pologne?“

saře Napoleona r. 1863. uveřejnil nové své názory ve spise: „Si les traités de 1815. ont cessé d'exister? Actes du futur congrès par P. J. Proudhon. (Platí-li dosud smlouvy z r. 1815.? Akta budoucího kongresu od P. J. Proudhona.) (Paříž, 1863.). Ale názory jeho nenalezly uznání ani tam, kde doufal je nalézti.

Rovněž neodkryla nových obzorů jeho rozprava protiitalská, v níž se odvolával na zeměpis, národopis, dějiny, národní hospodářství a práva národní. Rozprava ta vyšla r. 1865., teprve po smrti Proudhonově, p. t. Nouvelles observations sur l'unité italienne. (Nové úvahy o jednotě italské.) Jest v ní plno libovolných názorů. Mluví o rozmanitých národech v územích italských a nechce věděti o společné jejich literatuře, o italském vlastenectví. Ostatně Garibaldi jest v jeho očích dobrodruhem. „Národnost italská jest fikce" *) — praví se vší rozhodností.

V předmluvě k dílu La guerre et la paix (Válka a mír) Proudhon se sám přiznal, že mnoho jeho úsudků bylo libovolných, jež se nezakládaly na žádné zásadě, pouze byly výsledkem vnitřních jeho sympatií neb antipatií.**) Všeliká síla, i brutální, měla proň půvab. Slavné bismarckovské síla před právem může býti ospravedlněno Proudhonovým právem síly. Z práva síly — podle autora „Války a míru" — pocházejí všecka jiná práva a tvoří tuto řadu, jež by — jak praví — naplnila radostí srdce Fourierovo: 1. právo síly; 2. právo války; 3. právo národů; 4. právo politické; 5. právo civilní nebo-li domovské; 6. právo oekonomické, které se dělí na právo práce a právo výměny; 7. právo filosofické nebo-li svoboda myšlení; 8. právo svobody nebo-li lidstva.***) I válka jest podle autora „nerozlučná s lidstvem a zároveň s ním bude trvati".†) Shoda celého zřízení společenského se zákony oekonomickými přemění jeho povahu, ale právo síly vždy bude trvati a „námezdnost, chudoba a žebráctví, tato největší hanba, čekají přemoženého".††)

Od září r. 1820. Proudhon žil ve Francii, kam se navrátil dostav od císaře milost. Když po ústupcích učiněných parlamentarismu nastal živý ruch politický, a když všechny strany se organisovaly a vzmáhaly, dělníci se tázali Proudhona, jaké by měli zaujmouti stanovisko při volbách do parlamentu r. 1864.; Proudhon jim však nedovedl tehda dáti jiné rady, než aby se zdrželi hlasování, proti čemuž sám tak výmluvně bojoval r. 1849. Ale dělníci pařížští byli jiného mínění a manifestem ze dne 21. února 1864. podepsaným 60 lidmi vyzvali ke kandidaturám dělnickým. Na tento manifest Proudhon odpověděl spisem De la capacité politique des classes ouvrières (O politické způsobilosti dělnických tříd), který vyšel r. 1865. Spis tento podávající zásady mutuali-

*) Str. 28.

**) Oeuvres complètes de P. J. Proudhon. Tome XIII. La guerre et la paix. Tome I. Paris, 1869., str. 4.

***) T. I., str. 242.

†) T. I., str. 64.

††) T. II. 294.

stické stal se oblíbenou knihou proletariátu francouzského a pojistil mutualismu převahu až do r. 1870.

Proudhon zemřel v Passy v lednu r. 1865. Nad jeho hrobem mluvili: Massol, Langlois, Chaudey.

II.

Základní myšlénka Proudhonova. — Vzájemnost. — Smlouva. — Z práva ku práci vyplývá právo k úvěru. — Organisace úvěru. — Láce úvěru nerozřešuje otázky společenské. — Scentralisování a usnadnění úvěru. — Organisace výměny. — Úvahy Modolovy. — Peníze. — Revoluce. — Sdružení. — Oekonomismus a socialismus. — Vlastnictví pozemkové. — Rovnováha společenská. — Rovnost. — Prostřední stav jest stavem normálním. — Mutualisté francouzští. — Hnutí kooperativní. — Mutualisté na kongressech Mezinárodního spolku a v kommuně pařížské. — Spisovatelé mutualističtí.

Prostřed rozmanitých odporův a nedůsledností v oekonomických názorech Proudhonových se vine jedna myšlénka, která pod rozmanitými názvy a tvary se vynořuje téměř ve všech jeho spisech. Jest to myšlénka vzájemnosti (mutualité od mutuum), které dal největší výraz ve svých „Oekonomických odporech“. Autor vidí ve společnosti samé odpory, jež možno ukliditi dle formule rovnice. Touto formulí jest theorie vzájemnosti, „synthese dvou idei: vlastnictví a společenství; synthese stejně stará jako prvky ji skládající, poněvadž ničím jiným není než návratem společnosti labyrinthem názorův a soustav k prvotní praktice a výsledkem tisíciletého uvažování o základní větě; **a** rovná se **a**“.*)

Vzájemná výměna služeb má býti dobrovolná a tedy zakládati se na smlouvě, která by byla základem organisace jak hospodářské tak politické. Proudhon tedy, jakkoli zneuznával Rousseaua, přijímá dvě základní myšlénky jeho: smlouvu a foederaci, jež jest rovněž toliko jevem smlouvy. Smlouva stala se úhelným kamenem všech názorů Proudhonových. Na jejím základě — jak jsme viděli — vyrůstá nejvyšší jeho idea Spravedlnost.

Přejav — jak sám praví — dílo Saint-Simonovo, Fourierovo, L. Blancovo hledí vyvoditi z jejich prací konečný závěrek. Formule L. Blanca: organisace práce změnila se v jednodušší: právo ku práci. Nechať tedy jest východiskem. Právo ku práci nutně předpokládá právo užívati nástrojů pracovních, bez nichžto dělník nemůže pracovati. Ale samy nástroje pracovní nevystačují. Aby dělník mohl pracovati, potřebuje ještě materiálu. Právo ku práci znamená tedy též právo k materiálu ku práci potřebného. Avšak jaký užitek dělník by měl z práce, kdyby měl toliko právo k části výrobku svého, nikoli však k celému? Právo ku práci vede tedy nutně ku právu míti v plném vlastnictví výrobek své práce. Dělník však ku své výživě potřebuje rozmanitých před-

*) Système des contradictions économiques, II. 528.

mětů; musí tedy za svůj výrobek dostávati výrobky jiné práce. Bez možnosti výměny právo ku práci bylo by smyšlénkou, přeludem. Aby tedy dělník mohl míti prospěch z výrobku své práce, dostává — praví Proudhon — od společnosti nástroje pracovní, potřebný materiál, vlastnictví výrobku, výměnu, kteréžto věci mu společnost svěřuje, dává napřed nebo-li — užívajíc terminu technického — kredituje. Následuje z toho tato formule:

Právo ku práci = { Právo k nástrojům, Právo k materiálu, Právo k výrobku, Právo k výměně } = Právo k úvěru.*)

Dále z práva ku práci vyplývá povinnost práce a tedy rovněž z práva úvěru — povinnost úvěru, a důsledek toho jest vzájemnost úvěru (réciprocité du crédit). Úvěr v poměrech soukromých jeví se jako půjčka; v poměrech společenských jako vzájemnost, výměna.

„Úvěr v národě, který se poskytuje práci, jest totéž jako oběh krve ve zvířeti; jest orgánem oživujícím, jest životem samým. Pominouti nemůže bez nebezpečí těla společenského. Náleželo-li by zákonodárcům po zrušení práv feudálních a zničení tříd obrátiti pozornost na nějakou instituci přede všemi jinými, tož jistě na úvěr".**) Dobrá organisace úvěru jest základní, nejhlavnější reforma společenská, která sama sebou přináší dobrou organisaci výroby a spotřeby. S počátku Proudhon mluvil o možnosti bezplatného a všem přístupného úvěru; potom však učiniv zkušenost s bankou lidovou mluvil jen o úvěru co nejlacinějším a odlišoval úvěr osobní od věcného.

Není pochybnosti, že lze úvěr učiniti lacinějším a přístupnějším; není pochybnosti, že čím úvěr je lacinějším, tím více zmenšuje lichvu, tím více je přízniv výrobě; ale pouhá láce úvěru není s to, aby zabezpečila všem mzdu, ani aby zamezila vykořisťování. Tak záložny Schulze-Delitschovy, tak záložny Raiffeisenovy, ačkoliv snížily velice úrok zápůjčný, ačkoli rozšířily se na veliký počet osob,***) nedosáhly výsledku, jakého čekal Proudhon od úvěru.

Jakým způsobem Proudhon mínil sorganisovati úvěr, aby byl co nejlacinější a nejpřístupnější všem? V „Solution du probléme social" pokládal za první, nutnou podmínku takového úvěru jeho bezprostřednost a všeobecnost. Za tím účelem odporučoval v bance, jejíž akcionáři byli by všichni vyrabitelé a tedy celá společnost, scentralisovati všecky obchodní operace, t. j. směnky, které představují výrobky již prodané, přeměnily by se v ní na papírové obligace příslušné hodnoty. Tím způsobem bude možno snížiti úrokovou míru na $\frac{1}{2}$ anebo na $\frac{1}{4}$% t. j. bráti jen takovou summu, která se objeví býti potřebnou k uhražení nákladu administrace

*) T. XVIII., str. 36. a 37.

**) Idée génerale de la révolution, str. 49. a 50.

***) Podle zprávy z r. 1885. záložny v Němcích dostoupily počtu 3224 a měly členů 451.800.

a zužití kovu. Byl by to radikální počátek změny oekonomických poměrův. „V tom dni, ve kterém prohlásíte zdemokratisování banky a snížení procenta — praví autor — vstoupíte na revoluční dráhu“.*) Zda by tomu opravdu tak bylo? Pomineme-li nebezpečenství, jež by hrozilo existenci takové banky a které přimělo Proudhona k výroku, že budou přijímány obchodní papíry jen prvé hodnoty t. j. jisté a vyplatitelné, sluší uvážiti, že taková banka přinesla by největší užitek třídě kupecké, dále výrobním závodům (továrnám, dílnám atd.), ne skoro žádného dělníkům, kteří mimo svou práci nemají, co by prodali. Usnadnění výměny při tom nezabránilo by nadvýrobě v jistých odvětvích průmyslu a tedy nejistotě práce a snížení mzdy.

Usnadnění výměny především prospělo by té třídě a jen podnikům, které u socialistů skoro vůbec neměly přízně. Uznav výměnu za nejdůležitější národohospodářský činitel Proudhon hledí povznésti také společenský význam obchodu a stavu kupeckého. Obchod — podle něho — jest nejen výměnou výrobků, nýbrž sám jest vyrabitelem bohatství. Za nynějších však poměrův obohacuje více jednotlivce nežli společnost. Příčinou toho jest libovolnost cen, kupčení, ažiotáž. Pod názvem a ž i o Proudhon rozumí zisk převyšující náklady výroby a zákonný výdělek kupcův. Ažio rovnoznačné se zlodějstvím jest následkem nejistoty a nerovnosti obchodních poměrův. Zavedení rovnosti v obchodě přispělo by ohromně ke společenskému rozvoji: „nastal by obrovský pokrok ve příčině vyrovnání majetkového“.**)

Ale Proudhon cítil, že výměna v takovém případě musí změniti svou povahu: na místě výměny věcné, výměny předmětů, má se státi výměna opravdovou výměnou služeb či spíše práce. Překážejí tomu dvě hlavní podmínky: obtíž oceniti hodnotu práce ve směnných výrobcích a samostatná hodnota směnného prostředku, kovových peněz. Kdyby na vyrobení jistého předmětu spotřebního přispívala jedna osoba neb aspoň jedna kategorie osob, dala by se určiti jeho hodnota na základě vynaložené práce, ačkoli ne bez velikých obtíží. Ale věc jeví se složitější. Obyčejně výrobek hledaný spotřebovatelem přešel rukama několika kategorií vyrabitelův. Vezmeme si na př. chléb. V každém jeho bochníku uložena jest práce rolníkova, mlynářova a pekařova. Prodávaje chléb pekař bere nejen hodnotu své práce, nýbrž i hodnotu práce mlynářovy a rolníkovy. Při tomto nahromadění hodnot může si přičísti jistou přirážku a pravděpodobně si ji přičte. Jak se tomu vyhnouti? Třeba rozděliti hodnoty uložené v jednom předmětě práce rozličných vyrabitelů, a to se může státi — dle Proudhona — tímto způsobem: Rolník dodávající zboží mlynářovi kredituje mu náklady rolnické, které sám učinil; mlynář kredituje pekařovi náklady toliko své mouky; pekař kredituje spotřebovateli náklady toliko pečení chleba. Spotřebovatel platí tedy jen za práci pekařovu. Pomíjíme-li, že

*) Idée str. 201.

**) De la justice I., str. 311.

autor nevykládá jasně, kdo zaplatí za práci mlynářovu a rolníkovu, sluší se ještě zeptati, jakým způsobem rolníkovi se vrátí náklady na koupi pozemku, inventáře, nářadí? Či mlynář nemá si nic počítati za koupení nebo vystavění mlýna? Kdo zaplatí pekaři povšechné výdaje (frais généraux) spojené s pečením chleba (pořízení pece, topivo, světlo, atd.?). Jděme dále za nitkou myšlénky našeho autora. K pekaři přichází roznášeč, kvituje ho za vykonanou práci (kvitovati může vždycky směle, nebo kvitance sám neplatí), odbírá chléb a odnáší jej do domu spotřebovatelů, kteří tímto způsobem dostávají chléb snáze a laciněji, neboť platí toliko za roznášení. Zda by to neusnadnilo četným cizopásníkům vykořisťovati společnost pod rouškou vykonávání práce? Proudhonův návrh výměnné banky proti Owenovu sdružení výměnné práce, proti anglickým equitable-labour-exchange bazars, které pohltily ohromné kapitály a zbankrotěly, jeví se méně racionální, více složitý a zcela nepraktický. Sama myšlénka výměnné instituce bez prostřednictví peněz nebyla, jak vidíme, nová, a z dopisu Modolova Proudhonovi v květnu r. 1848. se dovídáme, že francouzští průmyslníci se rovněž zanášeli podobnými zámysly. V dopise Modolově jsou velmi správné úvahy. Výměnná instituce na způsob oné, jakou navrhoval Proudhon, přispěla by — podle soudu Modolova — rozšířiti obor práce, ale nezabránila by zlým a zhoubným účinkům konkurrenčního boje; práce by se konala vždy na slepo a tedy s menší nebo větší ztrátou užitku jak pro pracovníka samého tak pro společnost. Mnohem praktičtější projekt, než byla lidová banka, Proudhon podal r. 1855.; byl to návrh „Družstva stálé výstavy“, které by jaksi soustředilo všechen obchod zemský.

Co se týče úlohy peněz v poměrech národohospodářských, Proudhon byl jiného mínění v počátečních a jiného v pozdějších svých bádáních. S počátku uznával nutnost peněz; ale pozdější dobou stanul v té příčině na stanovisku socialistickém a nabyl téměř toho přesvědčení, že kovové peníze jsou hlavní příčinou zla. Největším činem veliké revoluce francouzské byl podle něho dekret Konventu z 10. listopadu r. 1793. zavádějící kult rozumu; největším činem budoucí revoluce má býti odstranění peněz, posledního to bůžka Absolutna“.*) Toliko účinkem peněz a z nich braného úroku vytvořila se fikce produktivnosti kapitálu. Tato hypothesa docházejíc podpory v zákonech vede k tomu, že polovice výrobků společnosti pod názvem renty, pachtovného, činže, úroku, zisku, ažia přechází neustále z ruk dělnických do ruk kapitalistických. Jsou to jakási práva feudální, která dává vlastnictví svým pánům. „I tvrdíme — praví Proudhon — že všeobecné zrušení práv vlastnictví zabezpečujících panství nastoupí samo sebou, ponenáhlu, bez vyvlastňování, bez boje, jakmile jen stát uchopě se iniciativy revoluce započne svou činnost zrušením úroku a zorganisováním bezplatného oběhu a eskomptu“.**) Zda by zákonné

*) De la justice atd. II., str. 32.
**) T. XVIII., str. 178.

zrušení úroku z peněz neotevřelo cest nezákonné lichvě? Úrok není těsně sloučen s kovovými penězi; jest možno bráti jej též z assignatů, možno jej bráti posléze ve formě naturálné jako přídavku na míře, na váze (přívažku) a vůbec všelikých nádavkův. Dnešní peněžité hospodářství jest při tom konec konců vyšší formou nežli předcházející naturálné. Odstraniti peníze bez důležitých organických změn v ústrojí národohospodářském bylo by totéž jako snížiti hospodářství na předešlý stupeň rozvoje místo povznésti je na vyšší.

Podle Proudhona nejdůležitější věcí jest odstraňovati překážky utvořené lidmi samými za tím účelem, aby revoluce, která, jak on ji pojímal, jest vlastně totéž jako rozvoj, mohla se svobodně prováděti. Revoluce záleží v tom, že nižší zřízení společenské se zvolna přeměňuje ve vyšší, dokonalejší. Pořádek theokratický neboli kněžský ustoupil pořádku feudálnímu neboli vojenskému nebo též vládnímu; vyšším pořádkem, nežli jest tento, je pořádek industriální neboli oekonomický či rovnostní. Pořádkem industriálním nesluší rozuměti, by místo vlády šlechty a kněžstva nastoupila vláda rolníků, průmyslníků, podnikatelů, vlastníků, dělníků; jest to vlastně taková konstituce společenská, jejímžto základem místo hierarchie mocí se stane organisace sil oekonomických.

Na čem se zakládá organisace sil oekonomických? Zda na organisaci sdružení? Nesnadno v této příčině porozuměti Proudhonovi. Jednou se prohlašuje rozhodně proti sdružením, jinde s velikým důrazem se za ně přimlouvá. Sdružení — praví — není žádnou silou oekonomickou, naopak škodí rozvoji oekonomickému, neboť omezuje svobodu;*) práce zajisté tak jako láska se vzmáhá a posvěcuje osamělostí a t. p. Dále však praví, že tam, kde jest veliká dělba práce, kde práce shromažďuje veliký počet dělníků, sdružení jest věcí nezbytnou. V tom případě „sdružení pod trestem nemravnosti, tyrannie a krádeže, zdá se mi — praví Proudhon — věcí zcela nutnou a správnou".**) K samé myšlénce sdružení — po jeho soudu — „ukazují všecky tužby doby a nejauthentičtější její objevy";***) a uvodiv pro příklad rozmanitá sdružení mluví dále: „Tyto příklady postačí, by ukázaly i nejméně bystroduché hlavě, svědomí nejbázlivějšímu a nejpředpojatějšímu, že myšlénka ta již uzrála".†)

Četné odpory ve spisech Proudhonových znesnadňují jasně vytknouti jeho stanovisko. Když r. 1849. jal se vystupovati v úloze socialisty, „Journal des débats" uveřejnil na základě „Soustavy oekon. odporů" článek pod názvem „Le socialisme jugé

*) V Manuel du spéculateur à la bourse (Cinquième édition. Paris. 1857.) praví: „Čím člověk jest méně sdružen, tím jest svobodnější a tím tedy šťastnější". Str. 213.

**) Idée atd. str. 253.

***) Société de l'exposition perpétuelle, str. 258.; jako dodatek k dílu Théorie de la propriété.

†) Tamže, str. 259.

par M. Proudhon" (Socialismus M. Proudhonem odsouzený), v němž ukázal, že Proudhon sám odsoudil socialismus. Rána šla do živého. Těžce dotčený autor utvořil obratem novou theorii, kterou se chránil dalších útoků. Tato theorie ho dosti dobře charakterisuje. Abych pochopil význam revoluce — praví — zkoumal jsem všecky utopie společenské jsoucí toho času v oběhu. „Tyto utopie dělí se přirozeným způsobem ve dvě veliké třídy: jednu, která žádá všeho pro jednotlivce, a kterou jsem nazval oekonomismem; druhou, která žádá všeho pro společnost, a kterou nazývám socialismem anebo častěji kommunismem. Hleděl jsem — praví dále — dokázati, že tyto utopie jak jedny tak druhé jsou jednostranné a nedají se provésti. Hleděl jsem je zničiti, jednu za druhou; měl jsem za to, že socialismus, utopie spekulační, potřebný jest toliko jako protest, dobrý jest toliko na to by jeho působením byla odstraněna utopie vládní".*)

Proti positivnímu socialismu u Proudhona nejvíce asi mluvilo to, že znaje dobře povahu rolníků francouzských neviděl možnosti, by nová theorie nalezla mezi nimi mnoho vyznavačů. Rolníci — pravil — jsou a vždy budou ve Francii skutečným základem národa, hlavní jeho silou materiální. Bez rolníků nic nepořídíte, a rolníci nikdy nepřistoupí na společné držení půdy. Sluší jedině směřovati k omezení vlastnictví pozemkového, by nemohlo vykořisťovati. Lze to vykonati přeměnou renty v daň a zrušením pachtovného. Rentu má bráti obec. Každý pak pachtýř platě pachtovné tím samým splácí cenu pozemku, jejž má v držení. Když splatí úplně jeho cenu, stane se jeho držitelem, vlastníkem pak stane se obec, která bere z něho rentu. Takovéto názory Proudhon rozvíjel r. 1851. ve svém spise „Idée générale de la revolution au XIX. siècle". Podle jeho mínění tedy užitkové držení půdy bylo nejvhodnější formou držení půdy. V posledním svém spise o vlastnictví sepsaném r. 1862. „Théorie de la propriété" (Theorie vlastnictví) ukazuje na veliký rozdíl mezi vlastnictvím půdy (jus utendi et abutendi) a jejím držením (jus utendi, sed non abutendi). „Pravím — tak znějí jeho slova — že tento systém, který ve více méně určité formě se vyskýtal původně u všech národův, Egypťanův, Arabů, Židů, Keltů, Germánů, Slovanův a samých Římanů, jest úplně racionální — mám tu na mysli racionálnost partikularistickou (particulariste) a shodující se s prostým rozumem; snese všelikou kritiku jak po stránce spravedlivosti tak politické oekonomie. Jest to držení půdy, které car Alexander II. udělil sedlákům spolu se svobodou. Jest to totéž držení, které jsouc změněno podle názorů katolicismu, tradicí latinských a zvyků válečných panovalo za středověku pod názvem manství".**) Zdálo by se tedy, že Proudhon jest stoupencem užitkového držení půdy. Ale není tomu tak. Prohlašuje se proti držení a pro vlast-

*) XVIII., str. 117.

**) Str. 88.

nictví osobní, allodiální, jak praví.*) Držení — po jeho mínění — způsobuje nehybnost vlastnictví a tím nehybnost společenskou, absolutnost moci. Pochváliv nejprve cara Alexandra II. za udělení vlastnictví sedlákům ve formě držení, chválí jej dále za to, že prvý zasadil ránu slovanské formě držení(?)**) Absolutní vlastnictví jest potřebno, poněvadž jest protiváhou absolutismu moci; jest směrem a povahou foederalistické. „Vlastnictví v základě jest zásadou bludnou sama v sobě a protispolečenskou, ale jeho určením jest státi se, všeobecným rozšířením a podporou jiných zřízení, osou a hlavní pružinou všelikého systému společenského".***)

Společenská oekonomie jest — podle Proudhona — naukou společenské rovnováhy, rozsáhlým systémem, jenž má za účel vyrovnati vzájemnost práce a výrobku, nabídku a poptávku, obchod, úvěr, eskompt, obyvatelstvo, slovem zavésti rovnováhu ve všem a všude. Zákon rovnováhy jest „největší — bylo by možno říci — jediný zákon politické oekonomie, poněvadž všecky ostatní jsou toliko rozmanitými jeho výrazy".†)

Rovnováha musí přivoditi na konec rovnost. Skutečně lidstvo směřuje k ní ve všech oborech. Postupuje přiblížením (par des approximations):

„1. přiblížením rovnosti způsobilosti výchovou, dělbou práce, rozvíjením vloh;

2. přiblížením rovnosti majetkové svobodou obchodu a průmyslu;

3. přiblížením rovnosti daně;

4. přiblížením rovnosti vlastnictví;

5. přiblížením anarchie;

6. přiblížením ne-náboženství neboli ne-mysticismu;

7. neomezeným pokrokem ve vědě, svobodě, cti, spravedlnosti".††)

Rovnost nepřipouští povšechného přebytku. Nesluší se tedy klamati; celek může žíti toliko v prostředním stavu hraničícím s chudobou a vždy musí silně pracovati. Se vzrůstem obyvatelstva vzrůstá výroba, ale při tom námezdní práce spíše ubývá nežli přibývá, doba pracovní spíše se prodlužuje nežli zkracuje. Možno však jistou měrou zvětšiti bohatství udržujíc obyvatelstvo v témže počtu; dlužno za tím účelem splniti tři podmínky: 1. vyšší kulturou zvětšiti potřeby; 2. dokonalejší organisací uspořiti času i sil dělníkových a 3. odstraniti cizopasnictví. Tehda obecný blahobyt se zvětší, ale vždy jenom do toho stupně, který se zdá nejnutnějším. „Normálním stavem člověka v civilisaci jest chudoba".†††) Není nikterak neštěstím. Naopak. Neštěstím jest pauperismus, jenž jest následkem

*) „Je suis pour l'alleu contre le fief" — psal 21. listopadu 1861. do Grandclément. Correspondance. Tome XI. str. 294.

**) Str. 145.

***) Str. 208.

†) La guerre et la paix. II., str. 108.

††) Théorie de la propriété, str. 242.

†††) La guerre et la paix. II., str. 123.

nerovnosti v rozdělení výrobků. Tu jedni oplývají v přebytku, druzí trou bídu, t. j. nemohou stačiti nezbytným potřebám životním.

Mutualisté neboli vyznavači Proudhonových zásad oekonomicko-socialistických vystoupili na jeviště r. 1864., když za příčinou doplňovacích voleb do sboru zákonodárného skupina 60 dělníků postavila kandidáta též dělníka a vydala při tom svůj manifest. Kandidátem byl Tolain, dnešní senator. Mezi podepsanými nalézáme jména Varlina, Fribourga, Theisza, Avriala, Perrachona, Murata, Camélinata a jiných, kteří rozvinuli po té velikou činnost mezi dělníky. Zásluha mutualistův o socialismus byla veliká; probudili znova uspané hnutí dělnické a chopili se ve Francii iniciativy v jeho dalším rozvoji pokrokověm. Všichni byli stoupenci Mezinárodního spolku dělníkův a přispěli činně rozšířiti odbory tohoto spolku ve Francii. Zvláště činný byl Eugen Varlin, zaměstnáním knihař, jenž maje sotva 32 léta zahynul v krvavém témdni kommuny. Jeho památka jest mezi dělníky-socialisty vděčně slavena. Mutualisté se činně obírali organisováním záložen, spotřebních družstev, laciných kuchyní a družstev kooperativních.

Hnutí kooperativní vedené hlavně mutualisty přivábilo k sobě i jiné socialisty: stoupence Cabetovy, Ludvíka Blanca, ano i Augusta Blanquiho. Julius Vinçard redigoval „Mutualité“. Napotom vydáváno „Cooperation“; do redakce tohoto listu náleželi mezi jinými Eliseus Reclus a paní André Léo. Toto hnutí kooperativní zasáhlo též Belgii, Švýcary, Italii, částečně Německo, ba nalezlo jistou ozvěnu až v Polsku. Nalezlo veliké uznání u Viktora Huga. Ke zřizování družstev kooperativních sestoupil se komitét, do něhož vstoupili mezi jinými Belluze, zeť Cabetův, Gustav Chaudey, E. Reclus. Úředním orgánem tohoto komitétu byl časopis „L'Association, bulletin international des sociétes coopératives“. Orgán Mezinárodního spolku dělníků La Voix de l'avenir (Hlas budoucnosti) vycházející v Chaux-de-Fonds (ve Švýcarsku) byl rovněž z nejhorlivějších propagatorů kooperace. Belluze zřídil jakousi banku Sociéte du crédit au travail (Spolek úvěru práce), která netrvala dlouho, ale přesto se činně přičinila rozmnožiti počet družstev kooperativních. R. 1865. bylo již ve Francii samých družstev kooperativních přes 50. Toho roku vznikla nová banka kooperativní: La caisse d'escompte des associations populaires. (Eskomptní banka národních associací.) Zvláště příznivou pro sebe půdu nalezla kooperace v Lyoně a na jihu Francie.*) Na srpen r. 1867. byl svolán do Paříže kongress družstev kooperativních, ale podezíravá vláda císařská jej zakázala. Hnutí kooperativní mělo mezi oekonomisty též velmi horlivé stoupence; jmenuji jen Jindřicha Passyho, Batbiea, Eugena Villedieua, ale především Jana Stuarta Milla.

---

*) Viz spis Eugena Flotarda: „Le mouvement coopératif à Lyon et dans le midi de la France“. (Paris 1867).

Na kongressech Mezinárodního spolku mutualisté s počátku hráli důležitou úlohu. Na kongresse ženevském s uznáním mluveno o vzájemnosti a bezplatnosti úvěru. Ještě více zabýval se tím kongress lausanský. Mutualisté pařížští podali tehda návrh na sloučení všech dělnických sdružení v jedno všeobecné sdružení p. n. Fédération du travail (Spolek práce). Referentem o té věci byl Karel Longuet. Po jeho soudu sdružení se mohou státi prostředkem vymanění proletariátu jenom tehda, sloučí-li je mezi sebou vzájemnost. Tolain, Murat, Chemalé horlivě jej podporovali. Chemalé dokonce prohlásil, že otázka vzájemného a bezplatného úvěru jest nejdůležitější: „jest — pravil — základem našeho vymanění." *) Socialisté belgičtí se též přiznávali za mutualisty. „Přiznávám se — prohlásil De Paepe — právě tak jako občané Tolain a Chemalé — k socialismu mutualistickému, který chce zrealisovati ve všech institucích lidských zásadu vzájemnosti." **) Resoluce kongressu vyhovovaly návrhům mutualistickým.

Na třetím kongresse Mezinárodního spolku r. 1868. vidíme již veliký obrat v té příčině. Kongress sice uznává, že dělníci mohou nabýti vlastnictví nástrojů výrobních jedině sdruženími výrobními a organisací vzájemného úvěru; ale když po té rokováno o otázce organisace tohoto úvěru mezi dělníky, ozvala se proti mutualismu opposice víc a více se vzmáhající. První Eccarius z Londýna poznamenal, že „v Německu, Anglii, ve Spojených Státech málo jest známa theorie bezplatného úvěru, a naprosto se jí v praxi nezabývají".***) Cohn z Londýna ještě určitěji se vyjádřil: „Bezplatný úvěr — po jeho mínění — jest toliko theorií a to spornou theorií; než se uvede v život, třeba změniti organisaci společenskou." †) Nejsilnější ránu zasadil theorii bezplatného úvěru Moric Hess. „Toliko malá sekta — pravil — přijala tuto theorii. Zavrhují ji největší oekonomisté. Odkazuji v této otázce k dílu Karla Marxa „La misère de la philosophie", v němžto vystoupil proti Proudhonově „Philosophie de la misère." ††)

Na kongresse basilejském r. 1869. mutualisté Chemalé, Tolain, Murat, Langlois hájili vřele individuálního pozemkového vlastnictví proti návrhu, který chtěl, aby půda uznána byla za kollektivní majetek. Varlin hlasoval s kollektivisty, ale nejzajímavějším zjevem bylo, že Hins, který na bruselském kongressu byl z nejhorlivějších obhajců vlastnictví individuálního, nyní nejdůkladněji ukazoval na jeho špatné stránky.

V kommuně pařížské r. 1871., přes to že stoupenci Proudhonovi činili téměř třetinu, skoro docela o otázce úvěru nemluveno.

---

*) Procès-Verbaux du Congrès de L'Association internationale des travailleurs — réuni à Lausanne du 2. au 8. septem. 1867. Chaux-de-Fonds. 1867., str. 41.

**) Tamže, str. 30.

***) Tamže, str. 34.

†) Troisième Congrès de L'Association internationale des travailleurs. Compte rendu officiel. Bruxelles. Septembre. 1868., str. 33.

††) Tamže.

Kommisse práce a výměny, v níž zasedali mutualisté Theisz a Avrial, vydala jediný toliko dekret mající všeobecnější význam: doporoučela syndikátním komorám dělnickým vypracovati praktický návrh o odevzdání opuštěných dílen dělnickým sdružením kooperativním a vypracovati též návrh organisace těchto sdružení.

Mezi spisovateli mutualistickými nemnoho se jich vyznačovalo vyšším nadáním: možno tu jmenovati Alfreda Darimona (De la réforme des banques, O reformě bank), G. Duchênea (L'empire industriel, Průmyslová říše) a Paget-Lupicina (Le droit du travailleur, Právo dělníkovo). J. A. Langlois, G. Duchêne, F. G. Bergmann a F. Delhasse redigovali spisy Proudhonovy a doplnili počátek rukopisu díla Théorie de la propriété. Karel Longuet dobyl si slávy jako žurnalista. Spisy Vermorelovy měly spíše ráz politický nežli národohospodářský. Směrem Proudhonovým píše Dr. Junqua, jenž shodiv hazuku kněžskou prohlásil se pro svobodu náboženskou. Nejdůležitější jeho spis má název: „De la sagesse dans la production et de la fraternité dans la consommation ou le communisme des républiques de l'avenir“ (O rozumnosti ve výrobě a o bratrství ve spotřebě neboli kommunismus republik budoucnosti, (Paris 1880.)

III.

U Proudhona z anarchismu se vyvinul foederalismus. — Anarchie. — Proti ní staví se společenství. — Změna Proudhonových názorův o vládě a státu. — Nebyl iniciatorem hnutí foederalistického. — Nesprávné jeho pojímání foederalismu. — Podobnost jeho s Voltairem. — Foederalisté francouzští. — Anarchisté. — Michal Bakunin. — Z foederalisty anarchistou. — Mezinárodní jednota sociální demokracie. — Základ činnosti Bakuninovy byl politický. — Listy jistému Francouzi. — Anarchismus terroristický.

Nejasné vyjadřování a jistý zmatek v pojetích Proudhonových stěžuje pochopiti náležitě jeho theorii. K tomu theorii svou neustále mění. Jdouce však postupně za rozvojem smýšlení našeho autora vidíme, že foederalismus vyvinul se u něho teprve z anarchismu. V jeho spisech „Les confessions d'un révolutionnaire“ a „Idée générale de la révolution au dix-neuvième siècle“, na kolik jest jasné jeho zamítání všeliké vlády a všeliké autority, tolikéž jenom s obtíží a jaksi násilně dala by se nalézti jeho myšlénka foederalistická.

Pryč s vládou! — toť jeho heslo, které zaznívá v těchto spisech. „Opravdová forma vlády — jest anarchie.“ *) Kapitál, vláda a katolicismus jsou osudnou trojicí absolutismu: to, co dělá kapitál s prací a vláda se svobodou, to dělá církev s duchem.“**) Absolutismus jest prvním slovem; posledním pak osudem

*) Confessions str. 131.

**) Tamže str. 253.

samým určeným (fațidique) jest anarchie pojímaná co nejvšestranněji.*)

Anarchie — jak my jí rozumíme — jest nedostatek vlády, nedostatek směru, nedostatek plánu a odtud bezvládí, bezcílnost, nepořádek, zmatek, vláda libovůle. Pojímal-li Proudhon anarchii podobným způsobem? Bez pochyby nikoliv, ač často můžeme tak o něm souditi. „Povězme bez bázně — volá — že revoluční formulí nemůže býti ani přímé zákonodárství, ani přímá vláda, ani zjednodušená vláda; formulí tou jest: nedostatek všeliké vlády. Ani monarchie, ani aristokracie, ba ani demokracie, jestliže připouští jakoukoli vládu, která by jednala jménem lidu a jmenovala se lidem. Pryč s mocí, pryč s vládou i lidovou: v tom jest revoluce".**) Prohlásiv anarchii za ideál politický Proudhon s podivnou nedůsledností činí někdy svým protivníkům výtku anarchismu. Ostatně v obou těch spisech, v nichžto nejvíce odporučuje anarchii, ve „Vyznáních revolucionářových" a „Všeobecné idei revoluce v XIX. stol.", sám podává formu vlády dle jeho mínění nejpřiměřenější svobodě a rovnosti všech. Ve formě té vlády jest také moc zákonodárná a moc výkonná, jakkoli pokládá tyto věci za směšné. Uznává tribunály obchodní, soudy znalců, soudy smírčí. Výroky těchto soudů musí býti tedy vykonávány. Neběží tedy vlastně Proudhonovi o úplné odstranění vlády, toliko o radikální změnu jejího charakteru; běží mu o to — jak na jednom místě sám praví — aby vláda se přeměnila v administraci.***)

V pozdějších spisech Proudhon opravuje čím dál více své názory o vládě a anarchii a na konec uznává s jedné stránky nutnost vlády a s druhé odsuzuje anarchii. Stavě proti anarchii společenství praví, že „společenství jest snem větší části socialistův, anarchie pak jest ideálem školy oekonomické, která se nese otevřeně za zničením všeliké instituce vládní a postavením společnosti jedině na základ vlastnictví a svobodné práce".†) Po jeho soudu však ani společenství ani anarchie nemohou se uskutečniti v ryzosti svého ideálu, musí se tedy navzájem doplňovati. Ve spise „O spravedlnosti" úplně odporuje svým dřívějším názorům. „Bez vlády — praví — společnost klesá pod stav divokosti: není osobní svobody, není osobního vlastnictví a bezpečnosti; není národního bohatství, národní mravnosti a pokroku. Vláda jest současně štítem, který chrání; mečem, který mstí; váhou, která určuje právo; okem, které bdí . . . Anarchie podle stálých svědectví v historii neplatí více v lidstvu nežli nepořádek ve světě".††)

Stát podle přesvědčení Proudhonova povznáší se k důležitému významu činitele, který omezuje škodlivé účinky národohospodářské konkurrence. Zůstavena jsouc sama sobě konkurrence musí vésti

*) Idée atd. str. 142.

**) Tamže str. 140.,

***) Conf., str. 324.

†) Du principe fédératif, str. 27.

††) De la justice atd. II., str. 6.

k tomu, že větší majetek pohlcuje menší, že větší majitelé obohacují se na útraty menších. Opačně se děje, „jest-li ochrana státu mocna a každému zabezpečena; jestliže účinkem všech institucí liberálních a dobrého konání veřejných služeb podmínky vykořisťování se stanou řovnými; jestliže posléze dobrý systém veřejného vyučování zmenšuje nerovnost mezi osobními schopnostmi“.*) Jest tu řeč o rolnících.

Proudhon — ať mluví cokoliv — přece nebyl vědomým foederalistou ani r. 1848. ani 1851. Překážel mu v tom právě přepjatý odpor proti vládní moci, ačkoli základní jeho zásada oekonomická: smlouva měla ho přivésti k foederalismu, tím spíše, že zásady foederalistické nebyly ani tak málo známy, ani tak zřídka vyznávány, jak to líčí náš autor. Mnohem dříve před ním započal propagandu tím směrem Alex Tocqueville, jehož spis „O demokracii v Americe“ vyšel r. 1835. Druhý spis tohoto autora „L'ancien régime et la révolution“ (Starý pořádek a revoluce), vyznačující se silnou tendencí proticentralistickou vyšel r. 1856. a obrátil na se všeobecnou pozornost. Zatím teprve r. 1858. určitěji zaznívá u Proudhona „vznešená myšlénka Jindřicha IV.: všeobecný foederalismus, nejvyšší záruka všeliké svobody a všelikého práva“.**) Tato myšlénka opanovala tak mocně ducha našeho autora, že jsa téměř u konce své činnosti publicistické praví: „Všecky moje oekonomické myšlénky od dvacíti pěti let lze shrnouti ve třech slovech: Rolnicko-průmyslová foederace“.***)

Vadou proudhonovského foederalismu jest jakási jeho libovolnost a umělost, kdežto zatím známkou jeho měla by býti historickost a přirozenost. Dříve, když byl anarchistou mínil, že zákony společenské byly nezávislé na vůli lidské;†) později měl za to, že zákon jest libovolným ustanovením vůle lidské,††) a o historii pojednával jako státní zástupce. Kdežto r. 1849. oceňoval s náležitého hlediska hnutí polské, italské, uherské a německé†††), stav se foedera-

*) Théorie de la propriété, str. 178.

**) Tamže, II., 129.

***) Du principe fédératif, str. 83.

†) Zákony sociální oekonomie jsou nezávislé na vůli člověkově a zákonodárcově; „naším privilejem jest poznati je, naší důstojností — podrobiti se jim“: Idée atd., str. 255.

††) „Zákon jest libovolným ustanovením vůle lidské; jest to theorie smlouvy a foederace“. De la justice atd.

†††) Proudhon psal r. 1849. v denníku Le Peuple: „Tato revoluce všeobecná v Evropě počínající se již v Americe přibírá rozmanitou povahu podle zvláštního stavu té které země. Tu bojují za národnost, tam za svobodu, jinde za jednotu, jinde za práci. V Italii, Uhrách, Polsku hnutí se nese převážně směrem národní nezávislosti; v Německu revoluce jest více politická; ve Švýcařích lid dychtí po jednotě; u nás domáhá se práce. V Římě, v tak řečeném církevním státě, revoluce záleží v rozdělení dvou mocí: dočasné neboli světské a duchovní neboli církevní. Ale i přes tuto rozdílnou formu a povahu revoluce jest všude identická, jednorodá, podobná; všude se zakládá na dualismu, který liše se formou nicméně jest téhož obsahu. — Právě tak v Italii, Uhrách, Polsku jsou toliko dvě opravdové strany: strana národní a strana cizozemská; tak i v Německu jsou toliko dvě strany: demokracie a despotismu; ve Švýcarsku

listou s prudkostí pamfletáře odsuzoval všeliká hnutí národní. Jemu hlavně připsati dlužno tu okolnost, že v táboře socialistickém začato vyjadřovati se o národnosti jako o věci reakcionářské, zastaralé.*)

Kritika, kterou Proudhon pěstoval ve svých spisech z doby revoluce r. 1848., měla větší význam nežli t. zv. tvůrčí jeho činnost z posledních let. Ve „Vyznáních" praví: „Naše pokolení nepopociťuje nedostatku ani Mirabeaua, ani Robespierra, ani Bonaparta, leč Voltaira". Proudhon byl tehda po jisté stránce Voltairem; jako tento svého času kritiku církve tak autor „Vyznání revolucionářových" a „Všeobecné idee revoluce devatenáctého století" kritiku státu a vlády vedl do krajnosti. Tato kritika očistila půdu od mnohých předsudkův a připravila ji k setbě nových myšlének.

Mezi znamenitějšími foederalisty francouzskými ze školy Proudhonovy sluší jmenovati Xaveria de Ricard, zakladatele Jednoty latinské a autora spisu Fédéralisme (Paříž, 1878.) a Edmunda Thiaudièra, jenž ve spise La Confédération française (Konfoederace francouzská) (1872.) doporučoval rozděliti Francii na 36 samostatných republik, spojených toliko svazkem politickým proti vnějšímu napadení. —

Ačkoli sám Proudhon se téměř zřekl anarchismu a stal se foederalistou, mezi jeho dědici myšlénka anarchistická znovu nabyla převahy a na dlouho přehlušila hesla foederalistická. Přispěl k tomu nejvíce Michal Bakunin, jenž z foederalisty se stal anarchistou.

Michal Bakunin (1814.—1876.), především muž činu, méně pak theorie, pojal v nenávist byrokraticko-vojenský carismus i s jeho zhlupujícím a ponižujícím utiskováním a odebrav se za hranice r. 1840. zkoumal rozmanité směry filosofické a politické, seznámil se s rozmanitými lidmi, na konec nejvíce si oblíbil socialisty, polské demokraty a vůbec stoupence rychlé revoluce. Jeho řeč r. 1877. v Paříži při výroční slavnosti na památku listopadového povstání byla důležitou událostí a rozhlásila jeho jméno po vší Evropě. Přetrhnuv na dobro svůj zákonný svazek se státem ruským podlehl svému temperamentu a vrhl se se vším zápalem ve vír revoluční. Mnohem dříve před Proudhonem byl vyznavačem zásad foederalistických. Mluvil tím směrem na slovanském sjezdě v Praze a ve svém provolání ku Slovanům.**) Když došlo na to, by se bil, bojoval vytrvale; vyznamenal se zvláště při hájení Drážďan. Byv zajat po dvakráte byl odsouzen k smrti: vládou saskou a

toliko dvě strany: jednoty a rozdělení; ve Francii toliko dvě strany: práce a kapitálu; v Římě toliko dvě strany: strana Boha a strana lidstva". (Str. 137., T. XVIII.)

*) Již v dopise Edmundu Chojeckému 9. července r. 1854. píše: „Národnosti! Náležejí tradici, jsou věcí malichernosti revoluční". P. J. Proudhon. Sa vie et sa correspondance 1838.—1848. par C. A. Sainte-Beuve. Paris 1872.

**) List „Čech" vycházející v Ženevě r. 1861. otiskl jeho „Základní pravidla politiky a foederace slovanské".

vládou rakouskou; byv vydán ruské vládě seděl nějaký čas ve tvrzi schlüsselburgské a potom odebral se do vyhnanství do Východní Sibiře, kde přičiněním jenerala-gubernatora Muravjeva, svého příbuzného, se těšil poměrné svobodě. Na Sibíři Bakunin byl v přátelských stycích s vyhnanci polskými a oženil se s dcerou jednoho z nich, slečnou Kwiatkowskou. Car Alexander II. dávaje milost vyhnancům sibiřským nepřistoupil na osvobození Bakuninovo přes to, že s mnohých stran úsilně o to pečováno. Znamenitému revolucionáři se však podařilo šťastně z vyhnanství uprchnouti. Přibyv do Londýna spojil se ku práci revoluční s Hercenem a měl veliký vliv na mládež ruskou; on to byl, který dal slavné později heslo Zemlja i volja (Země a svoboda), a jeho Narodnoje Dělo (r. 1862.) pudilo trvale mládež na dráhu revoluční. Věren jsa názorům, které pronesl ve znamenité své řeči r. 1847., měl činné účastenství v polském povstání r. 1863.

Nezdar povstání polského zvětšil revoluční netrpělivost Bakuninovu; s jedné strany roznítil mládež ruskou k revoluci, s druhé pak strany hnal socialisty evropské k povstání, k brannému boji. Zvláště jeho činnost se stala vydatnou od kongressu Ligy pokoje a svobody v Ženevě r. 1867. Ve své řeči, kterou pronesl na tomto kongresse, poznamenal, že svoboda domáhá se ve veškeré Evropě toho, aby „každá národnost, slabá nebo silná, veliká nebo malá, by každá provincie, každá obec měla úplné právo býti svobodná, samosprávná, měla úplné právo žíti a spravovati se podle vlastních zájmů, podle zvláštních svých potřeb“. Jest to — jak viděti — program foederalistický. Ozvala se však v pronesené řeči slova, která zavznívala napotom čím dál silněji a foederalismus přeměnila v anarchismus. Popřel zajisté právo historické, odsoudil zásadu národnosti spolu se sobeckým vlastenectvím*) a především uznal za nezbytné zbořiti všecky scentralisované státy jakožto zbudované s hora mocí a válkou, aby na jejich zříceninách mohly se utvořiti nové svobodné celky politické organisujíce se zdola nahoru foederací obcí v provincie, provincie v národ.

Liga pokoje a svobody se svým pokojným a v základě buržoasistickým programem neodpovídala ani temperamentu ani smýšlení Bakuninovu. A tak na bernském kongresse Ligy pokoje a svobody se s ní rozešel a založil Mezinárodní jednotu sociální demokracie, přes to že existoval Spolek mezinárodní. Není pochybnosti, že zřizuje tuto novou jednotu revolucionář ruský byl veden mocnou žádostivostí býti vůdcem a známou nechutí k Němcům (a právě Němci měli náčelnictví ve Spolku mezinárodním), ale nebyly to jediné pohnutky — jak mu to neprávem vytýkali. Nej-

*) Třeba však poznamenati, že Bakunin, ačkoli nazval zásadu národnosti falešnou, přece přiznal, že „národnost jest právním faktem právě tak jako individuálnost“. „Každá národnost, veliká nebo malá, má nepopíratelné právo býti sama sebou, žíti podle své přirozené povahy; toto právo jest důsledek všeobecného práva volnosti.“ Co se týče vlastenectví, odsoudil toliko vlastenectví pyšné a sobecké, vynášející se slávou, mocí a velikostí své otčiny. „Annales du Congrès de Genève.“ Genève 1868. str. 190.

závažnější pohnutka, které Bakunin nechtěl toliko zřejmě vyznati, byla ta, že Spolek mezinárodní stál převahou na základě oekonomickém, chtěl svou činnost prováděti zjevně a musil se tedy starati o jistou shodu s platnými zákony v zemích konstitučních, kdežto program zakladatele nové Jednoty přese všecka zdání svědčící o opaku byl v podstatě politický a namířen proti despotickým vládám a nucen tedy obestříti se tajemností a pracovati potají. Skutečný stav věcí v Evropě nutil jaksi ku dvěma programům jistou měrou rozdílným a ku dvěma způsobům činnosti. To nechápáno ihned nebo též nechtěno otevřeně se k tomu přiznati. Odtud vznikly převrácené programy a žádostivost užiti jistých způsobů činnosti na nepřiměřeném základě. Bakunin z theorie Proudhonovy zavrhl mutualismus, prohlásil se rozhodně pro kollektivismus, ale přijal chutě starší jeho anarchismus, poněvadž odpovídal jeho politickým bořivým tužbám. Ostatně vyřkl to jasně na basilejském kongresse Spolku mezinárodního r. 1869. mluvě o zničení všech států národních a territoriálních a o utvoření na jejich zříceninách mezinárodního státu dělníků.*) Bakunin nemohl býti upřímným anarchistou ve smyslu Proudhonově již proto, že byl stoupencem scentralisované a železné diktatury, ovšem jen na čas revoluce, jak to rozhodně dokazuje jeho dopis Hercenovi, psaný z Irkutska na obranu Muravjeva Amurského,**) a jeho tajný návrh činnosti sociálně-revolučního spolku Alliance.

Hledíce s tohoto stanoviska na činnost Bakuninovu porozumíme snadno jeho netrpělivým náklonnostem, jeho nedůslednostem a jeho boji proti generální radě Spolku mezinárodního. Listy jistému Francouzi psané za války francouzsko-německé r. 1870. utvrzují nás v hořejším ocenění činnosti znamenitého revolucionáře. Nevěře, že by pravidelná válka byla schopna odraziti nájezd, Bakunin mínil, že Francii bylo možno zachrániti toliko způsobením všeobecného branného povstání dělníkův a rolníkův. Ozbrojení a povstání celého lidu — po jeho soudu — netoliko by zahnalo nepřítele za hranice Francie, nýbrž by mimo to dokonalo revoluci sociální, nebo za takových poměrů by se shroutil stát podporující dnešní zřízení oekonomické. Zde jsou poslední jeho slova, jimiž jaksi podává obsah všech svých listů: „Francie jako stát zhynula. Nemůže se již zachrániti prostředky pravidelnými a administračními. Nyní nadešel čas, aby Francie přirozená, Francie lidu vystoupila na dějinné jeviště, aby zachránila svobodu svou a svobodu veškeré Evropy mimo obvod všeliké officielní organisace, všeliké úřední centralisace. A Francie vypuzujíc ze svého území vojska krále pruského vysvobodí najednou všecky národy evropské a vykoná dílo společenského vymanění proletariátu“.***)

---

*) L'Égalité, orgán Mezinárodního spolku v Ženevě, 1869. v č. 37.

**) Tento dopis jest vytištěn r. 1883. v ženevském časopise: Volnoje slovo (č. 54.)

***) Str. 43. Lettres à un Français sur la crise actuelle. Septembre. 1870.

Jak v Rusku tak v západní Evropě vliv Bakuninův byl ohromný. Možno říci, že on hnal ruskou mládež k souboji s carismem, neboť v Rusku stát — toť car. Jeho vlivem též mnoho socialistů stanulo na základě politiky destruktivní. Utvořil se za krátko nový tábor: anarchisté, jejichžto jediným cílem — možno říci — se stalo bořiti, bořiti všecko existující. Naproti blanquistům, kteří chtějí vésti boj jsouce seřaděni ve velikou a disciplinovanou armádu, přijali taktiku partyzánskou. Poněvadž, chtělo-li se bořiti, bylo třeba se odvolati k síle, k násilí, tím většímu, čím menší byl počet, čím slabší organisace, čím mocnější nepřítel, chopeno se mocné zbraně jakobinů: terrorismu, jakkoli jej Proudhon ano i Bakunin zatracoval.

Nový tento směr nalezl zvláště horlivé propagatory v Janu Mostovi, jenž počal r. 1878. vydávati v Londýně „Freiheit“ (Svoboda), a v knížeti Krapotkinovi, redaktoru časopisu „Le Révolte“ (Povstalec) vydávaného od r. 1879. v Ženevě. Tehda se též rozšířila theorie propagandy skutky. Rozpoutal se boj chaotický, divoký, často bezsmyslný, vedený nejen s organisací státní, nejen s továrníky a kapitalisty, ale někdy — možno říci — s celou společností. Anarchisté jsouce posléze napomínáni, zdržováni, odsuzováni značnou většinou socialistů rozešli se s nimi nadobro a prohlásivše se na kongresse lausanském r. 1882. jako úplně samostatná a od nich rozdílná strana započali s nimi i tvrdošíjný boj. Nemohouce se vyhnouti pro své anarchistické zřízení obcování s všelikými provokatéry nejednou upadali v nastavené léčky a stávali se nástrojem státní policie. Došlo posléze na to, že se stalo obtížným poznati někdy pravého anarchistu od policejního provokatéra (Peuckert, Kammerer, Stelmacher). Odhalení učiněná na počátku r. 1888. socialistickými poslanci Singerem a Bebelem na sněmu německém přesvědčila, že pruská policie kořistila z toho u velikých rozměrech.

IV.

Hnutí mutualistické v Evropě. — Poměr hnutí kooperativního k socialistickému. — Pád kommuny pařížské způsobí vzrůst anarchismu. — Hnutí anarchistické ve Španělích, ve Švýcarsku a ve Francii. — Vliv Proudhonův na Rusy. — Lavrov a Bakunin. — Vznik terrorismu ruského. — Přeměna ruských anarchistů. — Dragomanov. — Anarchisté polští. — Terrorismus v Irsku. — Propaganda Mostova. — Čím jest vlastně dnešní anarchismus sociálně-politický?

Oba směry, mutualistický a foederalisticko-anarchistický, pohnuly menší nebo větší měrou veškerou Evropou.

Když koncem druhého císařství ve Francii nastával živější rozvoj myšlénky politicko-sociální, mutualismus stanul — jak jsme viděli — na základě součinnosti, kde se setkal s jinými umírněnými směry socialistickými a valně přispěl oživiti činnost kooperativní a vytvořiti jaksi střední směr mezi individualistickým oekono-

mismem a kommunistickým socialismem. V této formě podnítil činnost kooperativní po vší Evropě a nepřímo, hlavně skrze Němce, působil na polské země. Založený r. 1865. ve Varšavě „Ekonomista“ bez odporu měl veliký vliv na to, že vzbudilo se v Polsku studium otázek národohospodářských: Prvé jeho ročníky se horlivě obíraly velice důležitou otázkou sdružení (associací) a přinášely o té věci velmi dobré články z péra M. E. Trepky, Josefa Kirszrota a jiných. V Poznaňsku a Haliči též živě obíráno se touto věcí. Mezi studentstvem universitním otázka associací, kooperace se stala jaksi mostem k dalším názorům. Kazimír Hild, pozdější překladatel Lassala a Marxa, stál s počátku na základě kooperace prováděné ve formě nejprospěšnější širokým vrstvám lidovým.

Vůbec lze říci, že hnutí kooperativní nalézalo po vší Evropě silnou podporu v táboře socialistickém a samo razilo dráhu socialismu. Varlin, jenž velice přispěl vzbuditi živý ruch mezi dělnictvem ve Francii, byl horlivým šiřitelem kooperativních družstev dělnických. P. Lafargue, nejschopnější dnes marxista ve Francii, byl r. 1868. delegátem komitétu, jehož účelem bylo učiniti úvěr všeobecným založením národní banky (L' Avenir Réaliste). Na kongressech Mezinárodního spolku dělnického byla podporována činnost kooperativní, jakkoli bylo možno v ní rozeznati dva proudy: buržoasistický a socialistický. Resoluce kongressu lausanského a brusselského doporučovaly zakládati družstva dělníky samými, učiniti je přístupnými všem a směřovati v nich k odstranění všelikého vykořisťování práce kapitálem (zrušením úroku, dividendy atd.). L'Égalité, mezinárodní orgán ženevský, r. 1869., kdy byl ještě pod hlavním vlivem Bakuninovým, uveřejnil velmi dobře napsaný článek „O součinnosti vůči sociální revoluci“ (La Coopération devant la révolution sociale) odmítaje v něm volání těch, kteří neustále opakujíce „sociální revoluce“ ostře kárali Mezinárodní spolek za podporování hnutí kooperativního.

Ačkoli směr anarchisticko-foederalistický již před r. 1870. se rozvíjel a vzmáhal, přece rázem vypučel mocně teprve pádem kommuny pařížské r. 1871. K utvoření kommuny pařížské přispělo mnoho příčin, ale beze vší pochybnosti jednou z nich byla též myšlénka foederalistická v širých vrstvách dělnických rozšířená.*) Důkazem toho jsou hnutí kommunistická, krátká sice a slabá, v jižních městech francouzských, která vznikala hned po prohlášení kommuny pařížské, a ono účastenství s Paříží, které dosti otevřeně projevovala města francouzská.**) Kommunisté pařížští pod silným dojmem hněvu pro doznanou porážku a plni jsouce citu

*) Ve spise Proudhonově „Du principe fédératif“ (1868.) jest místo obsahující stručné důvody podávané kommunou. „Paříž, když z hlavního města se stane městem foederativním — praví Proudhon — ničeho nepozbude touto přeměnou, naopak získá tím novou a lepší existenci. Její vyssávání venkova způsobuje v ní překrvavění; kdybych mohl tak pověděti — méně přecpaná, méně apoplektická Paříž byla by svobodnější, více by vydělávala a vydávala.“ Str. 242.

**) Viz zajímavý v té příčině článek Julie Guesdea v „Die Zukunft“, časopise berlínském (1. listopadu 1877.).

pomsty stanuli ve dvou krajních táborech, jež se nejnetrpělivěji v náruči revoluce vrhaly, blanquistův a anarchistů rázu Bakuninova. Malon, Guesde, Brousse stali se zuřivými anarchisty. Paní André Léo též se přiblížila k tomuto táboru. Eliseus Reclus dodával jim vážnosti svým jménem, jehož slávy ovšem dobyl na poli vědy goograverické. Měli s nimi účastenství též Lefrancais (spíše kommunista) a Arthur Arnould (spíše foederalista), jenž ve svém spise L'état et la révolution (Stát a revoluce) (1877.) odporučoval Francii politické instituce Švýcarska. Hnutí kommunistické ve Španělích, bouře agrární v Italii, agitace socialisticko-politická v Rusku získaly táboru anarchistickému mnoho stoupenců. Anarchismus, který se narodil z foederalismu, ukázal se jeho nepřítelem. Jemu jest značným dílem připsati úpadek španělské republiky foederalistické r. 1873.

Názory anarchistické měly s počátku zvláštní úspěch ve Španělích a v Italii. Co se týče Španělska, byly tam tři velmi závažné příčiny. Po prvé anarchie nebyla tam nikterak novostí. Již r. 1845. vznikla tam škola literární, jež se prohlásila za anarchistickou. Představitelé její vydávali časopis pod názvem „Budoucnost“, v němžto zavrhujíce v literatuře a umění všeliké předpisy, všelikou theorii, všelikou autoritu prohlásili, že v období přechodním, v němž žijí, v období přechodním od úpadku autority k uznání pravdy ještě neznámé, jedině přirozená a užitečná jest anarchie. Byl to protest španělské intelligence proti absolutní povaze církve a monarchie; tak tomu též rozuměla vláda španělská a přes to, že v časopise mluveno toliko o literatuře a umění, zastavila jeho vydávání. Ačkoli tedy krátce trval, rozhodil hojné símě v ducha mládeže a zpopularisoval heslo protestu. Po druhé socialismus ve Španělsku přijal na se tvary fourierismu, který v lůně svém nosil zárodky tendencí anarchistických. Jeden ze socialistů španělských, jenž byl jaksi pojítkem mezi hlavním ohniskem socialismu, Paříží a Španělskem, Ramon de la Sagra, byl fourieristou; později přiblížil se k Proudhonovi a horlivě podporoval jeho návrh založení Banky lidové. Vliv samého Proudhona byl při tom ve Španělích značný. Salmeron a Py y Margall byli jeho vyznavači. Tento přeložil na jazyk španělský hlavnější díla Proudhonova. Znamenité dílo La Nacioladides Py y Margalla pokládá se za program španělských foederalistů. Po třetí, samým gegrafickým složením podporovaná snaha decentralisticko-foederalistická jsouc potlačována a dušena vládním absolutismem pod vlivem revolučních theorií rozvinula instinkty anarchistické. A tak nebylo nikde tolik anarchistů jako ve Španělích. V posledních časech nastala však v jejich programě a směru veliká změna. Možno říci, že španělští anarchisté z bývalého programu podrželi toliko jedinou větu: nemíti podílu v boji politickém neboli parlamentárním.

V Italii anarchismus měl též svou tradici. Jeden z novějších iniciatorů socialismu v této zemi, Karel Pisacane, jenž zahynul r. 1857. ve hnutí povstaleckém v Neapoli, rovněž podzvihl protest

proti absolutní povaze církve. Proudhonismus taktéž odehrál v Italii svou úlohu; první časopis socialistický Il Proletario, který začal vycházeti ve Florencii r. 1865., byl redigován Nicolou Lo Savio, stoupencem Proudhonovým. Prapor anarchismu zjevně pozdvihl Bakunin, jenž usadiv se v Neapoli a spojiv se se žáky Pisacaneovými, zvláště s Fanellim, vydával tam Libertà et Giustizia (Svoboda a Spravedlnost). R. 1867. založil v Neapoli odbor Mezinárodního spolku a dal mu směr odpovídající jeho smýšlení. Ke příčinám, které jistý čas činily hnutí anarchistické populárním, sluší ještě připočísti nechuť Mazziniho a jeho stoupenců k mezinárodnímu hnutí dělnickému;*) zakořeněná v lidu náchylnost k lupičství (mafia, camorra); posléze náklonnost foederalistická, výsledek to geograficko-historických podmínek. Vyrostlo veliké množství brožurek a programův anarchistických, které měly větším dílem krátký, efemérní význam. Po stránce theoretické nejvíce vynikli Costa a Covelli. Vroucí a živý temperament italský roznícen jsa theorií anarchistickou nesl se k činům, a poněvadž rolnické poměry v Italii jsou hrozné, vypukly tu i tam agrární bouře, ano i větší povstání, z nichžto byla nejdůležitější r. 1874. v Bologni a r. 1876. v Beneventě. Ale anarchistická tato horečka rychle přecházela. Již r. 1876. kollektivisté-propagatoři nabývali převahy nad anarchisty. Socialistické kongressy, na př. r. 1881. v provincii Romagni domáhaly se proti anarchistům utvoření sorganisované strany. Socialisté přes anarchistickou agitaci měli živé účastenství koncem r. 1862. ve volbách do parlamentu a právě jeden z vynikajících dříve anarchistů, Costa, byl zvolen v Ravenně.

Bakunin za pomoci anarchistů francouzských nasadil anarchismus též ve Švýcařích, ale hlavně mezi cizozemci, Francouzi a Italy, nemajícími občanského práva a nemohoucími tedy míti skutečnou účast v politickém životě této země. Ale v průmyslových osadách jurských, jež byly dlouhý čas pod vlivem fourieristy Cantagrela, propaganda anarchistická získala i obyvatelstvo domácí.

Mezi anarchisty švýcarskými prosluli: James Guillaume, horlivý stoupenec Bakuninův a autor brožury Idées sur l'organisation social (Myšlénky o organisaci společenské — 1876.) a Ademar Schwitzguebel. Po smrti Bakuninově anarchismus ve Švýcarsku udržovali Francouz Pavel Brousse, který vydával Avant-Garde v Ženevě a Rus Žukovskij. Po zakázání „Avant-Garde" a vypuzení Broussea ze Švýcarska anarchismus našel horlivého propagatora v knížeti Krapotkinovi. Jeho orgán Le Révolté (Povstalec) stal se již zřejmě terroristický. Když Krapotkin v processo lyonském r. 1883. odsouzen byl do vězení, „Le Révolté" v brzku přestal vycházeti a jiné objevující se listy anarchistické ne dobře redigované byly tak provokačně křiklounské, že nebudily žádné důvěry. V pozdějším čase anarchismus způsobil opětně

*) Bakunin vystoupil proti autoritě Mazziniho brožurou „La théologie politique de Mazzini et l'Internationale". 1871.

nový hluk; byla to zase obměna mostovská, která měla hlavní sídlo v německém Švýcarsku — a jak vyšetřování spolkové vlády objasnilo — šířila se nejvíce mezi rakouskými Němci.

Anarchismus, jehož patrony byli s počátku Francouzi z nejznamenitějších představitelů té národnosti, uchoval si jediného toliko Elisea Reclusa; ten byl však pouze platonickým jeho ctitelem, neboť názory projevené jím v jeho „Všebecném zeměpise“ naprosto nejsou anarchistické. Malon velmi záhy se odvrátil od anarchistův a přiblížil se k německým sociálním demokratům a později zaujal neutrální stanovisko mezi stranami socialistickými. Guesde se stal horlivým marxistou. Nesmiřitelný Brousse vrátiv se do Francie nadobro přetrhl svazky s bývalými svými spoluvyznavači a stal se energickým propagatorem dělnické organisace. Nečetní, ale hluk tropící a k dobrodružstvím náchylní anarchisté francouzští za hlavní cíl si položili překážeti propagandě a činnosti socialistické. Působením jejich po jistou dobu shromáždění socialistická se stávala místem veřejného pohoršení. Mezi anarchisty francouzskými jediný toliko Emil Gautier se vyznačoval vyššími schopnostmi. Anarchistická propaganda a útisky hornické správy v Montceau-les-Mines způsobily bouře mezi obyvatelstvem hornickým r. 1882., které mocně znepokojily vládnoucí kruhy. Tehda bylo mnoho anarchistův uvězněno, mezi nimi Krapotkin a Gautier, a v lednu r. 1883. konán byl v té příčině process v Lyoně, který veden byl tendenčně, poněvadž hlavní vůdcové byli viněni, že náležejí k Mezinárodnímu spolku dělníků ve Francii zakázanému, jakkoli toto družstvo — jak všeobecně jest známo — fakticky zaniklo již r. 1872.

Socialisticko-politické hnutí v Rusku silně podnítilo anarchistické snahy v Evropě a přispělo k tomu, že nabyly rázu terroristického. Ze všech socialistů Proudhon měl největší vliv na Rusy. Tento spisovatel nemající v sobě ani za mák mysticismu, vyznačující se jakousi hranatostí a ostrostí selskou, ženoucí protest společensko-politický do krajnosti, imponoval ruské intelligenci, při čemž se jí zdálo, že jest stoupencem obecního držení půdy, jímžto se jako znakem národním toho času jala vychloubati. Proudhonovy spisy měly nemalý vliv na rozvoj směru nihilistického, tak nepřátelského všeliké autoritě. Sám autor byl u Rusů pokládán za geniálního a nejoriginálnějšího myslitele a v jejich očích přerostl všecky socialisty. Bakunin pokládal za vážné lidi v revoluci r. 1848. toliko Proudhona a Blanquiho.*) Ba tehda, když tvůrce anarchismu ve své zarputilosti k Polákům pochleboval vládním lidem ruským, litováno toho, že Proudhon, „veliký Proudhon“, nepoznal prodajných sofistův a jim přízvukoval.**) Spis v Curychu r. 1874. sociálně-revoluční stranou ruskou vydaný, A n a r c h i j a p o P r u d o n u, hned v úvodě praví: „Ze všech myslitelů, kteří přispěli k rozvoji nynějšího socialismu, největší slávy si dobyl

*) Str. 38. Lettres à un Francais etc.

**) Viz článek o Rusku v „Égalité“ ze dne 17. dubna r. 1869.

Proudhon". Curych v letech 1872.—1875. měl důležitý význam pro revolučně sociální hnutí v Rusku; tam meškala četná mužská i ženská mládež ruská, která roznesla po té símě socialismu po vší Rusi. V Curychu kolísáno toho času mezi dvěma vlivy: Petra Lavrova a Bakuninovým. Oba šli směrem Proudhonovým; oba se prohlásili proti jakobinismu; oba stavěli za zásadu, že revoluční hnutí má jíti z dola. Různili se však taktikou. Lavrov více ve smyslu vyznávané theorie měl za to, že jest přestati na pouhé propagandě a revoluci že způsobí sám lid z vlastní iniciativy. Bakunin ovšem nemohl souhlasiti s tímto názorem. Pracovní svůj program vyložil v dodatku k velice zajímavému spisu svému: „Gosudarstvennost i anarchija" vydanému v Curychu r. 1873. stranou sociálně-revoluční. Podle mínění autorova vede toliko jedna cesta ke způsobení revoluce: cesta povstání. „Jedině v ni věříme — praví — a od ní toliko spásy očekáváme".*) Propagator anarchismu dává za příklad Stenka Razina a Pugačeva. Ruský lid — podle něho — nenávidí státu, který se mu jeví v podobě úředníkův, ale zbožňuje cara. Třeba tedy přivésti lid k poznání, makavě mu ukázati, že nenáviděný jím stát „jest sám car a nikdo jiný nežli car".**) Až budou získány obce, třeba ustaviti mezi nimi tajný spolek spiklenský a posléze je přiměti k povstání.

S počátku vliv P. Lavrova měl převahu, ale později ruská mládež jala se obírati názory Bakuninovými. Zvláště se přiblížili k němu svým programem tak řečení lidovci (narodniki). Jejich organisace, Zemlja i Volja (Země a Svoboda), ovládla i revoluční hnutí v Rusku. Převaha vlivu Bakuninova učinila již ruské revolucionáře schopnými užívati prostředků násilných, ale hlavně vehnala je na dráhu terroristickou sama vláda císařská svým bezohledným, brutálním a ukrutným stíháním a trestáním všeliké propagandy socialistické. Jakmile pak terrorismus byl uznán za nejúčinnější zbraň v boji revolučním, jest na bíledni, že v hnutí revolučním musila nastoupiti organisace, která nejvíce odpovídala směru jakobinskému nebo též blanquistickému. Takovou organisací byla Narodnaja Volja (Vůle lidu) a stala se za krátko skutečně největší mocí revoluční v Rusku. Anarchisté se jí podrobili a nastoupili též na dráhu terroristickou. Lavrov se stal redaktorem orgánu strany vedoucí, Vjestnika Narodnoj Voli (Věstník Vůle lidu), vydávaného v Ženevě. Krapotkin, jenž uprchnuv z Ruska do Švýcar, šel směrem a cestou Bakuninovou jsa uchvácen terroristickými činy Výkonného komitétu s národní pýchou je oslavoval ve svém orgáně Le Révolté a spojil jaksi anarchii s terrorismem. Anarchistický prapor třímal ještě nějaký čas Plechanov v časopise: Černyj pereděl (Selské rozdělení půdy), ale i on přešel později do tábora marxistů. Žukovskij se též odvrátil od roznícených anarchistů. Dnes v Rusku anarchismus téměř zanikl.

---

*) Str. 19. Gosud. atd.

**) Tamže str. 20.

Zároveň s ruskými anarchisty šel jistý čas Michal Dragomanov, bývalý professor historie na universitě kijevské, nucený pro své národní snahy rusínské a svou svoboďomyslnou agitaci z Ruska se vystěhovati. Třímal vysoko prapor anarchistický a — dlužno přiznati -- nejvíce se přiblížil k názorům Proudhonovým se všemi jeho přednostmi i všemi jeho vadami a s jeho nechutí a nespravedlností k Polsce. V brožuře Volnyj sojuz (Svobodný spolek) sám důrazně poznamenává, že sociálně-terroristický anarchismus („řada pokusů vraždění, lupičství a krádeží s cíli politicko-sociálními“) nic nemá společného s anarchismem Proudhonovým.*) Dragomanov jest však více politickým spisovatelem a stojí na základě ethnograficko-foederalistickém jsa nakloněn politickým formám republiky švýcarské. Po jisté stránce žák jeho, Michal Pavlik, přibyv do Ženevy a vešed ve styky s ruskými emigranty, uvedl anarchismus Dragomanův na dráhu Bakuninovu-Krapotkinovu.

Ruští anarchisté měli jistý vliv i na socialistickou mládež polskou. A nemohlo býti jinak, nebo Poláci na ruských universitách se seznámili nejprve se zásadami socialistickými ze spisů Bakuninových a P. Lavrova. Zvláště Bakuninova Gosudarstvennost i anarchija velmi příznivá věci polské vzbudila nutně příjemný dojem vůči zuřivým vášním fanatického moskalství ruského tisku a veřejného mínění. Vím z vypravování, že tento spis naklonil nejednoho k názorům socialistickým. Žukovskij a Dragomanov působili též na příchozí do Ženevy. Avšak polský anarchismus rychle se rozvil, a záhy část jeho stoupenců přešla do tábora marxistů, druhá pak se sloučila s terroristy „Vůle lidu“. Jediný toliko Šimon Dickstein, nadaný přírodovědec a dobrý překladatel Lassalových Nepřímých daní hleděl jaksi smířiti anarchismus Bakuninův a Mostův s theorií Marxovou a s terrorismem „Vůle lidu“ a vždy se pokládal za anarchistu.

Ku vlivu ruskému se připojil též vliv irský a sesílil projevy terroristické anarchie v Evropě. V Irsku otázka národohospodářská (agrární) se spojila s otázkou národní a nabyla hrozivého rázu. Liga zemská (Land Leagne) založená koncem r. 1879. dodala agrárnímu terrorismu ohromných rozměrů. S jiné zase strany američtí Irčané vedení O' Donnovanem Rossou terrorisovali dynamitem hlavní město anglické a zvláště jeho bohatou společnost.

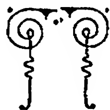
Sociálně-terroristický anarchismus nalezl horlivého a neúmorného propagatora v Janu Mostovi, jenž nespokojen s klidným chováním sociální demokracie v Německu naproti zavedení výminečných zákonů r. 1878. a s tím, že odsoudila attentáty Hödla a Nobillinga, odloučil se od ní a odebrav se do Londýna vydával tam anarchistický denník Freiheit. Propaganda Mostova, jakkoli získala něco stoupenců v Německu, přece se tam rozbila o znamenitou vzhledem k disciplině organisaci strany sociálně-demokratické; za to však v Rakousku, kde takové organisace nebylo, dosti silně se rozšířila a vedla konečně k attentátům Stelmacherovu a Kammero-

*) Volnyj Sojuz. Ženeva, 1884. Str. 22.

rovu. Mostův anarchismus působil poněkud též na Halič, ale daleko více na dělnictvo české, které pro národní nechuť k Němcům nemůže se smířiti s centralistickým směrem sociálně-demokratické propagandy německé.

Most odsouzen byv v Londýně za pobuřující článek, když si trest odseděl, odebral se do Spojených Států amerických a tam vydával dále svou Freiheit. Jeho propaganda nezůstala bez účinku na tamnější obyvatelstvo německé, jak se ukázalo v dubnu r. 1886. v Chicagu, kde anarchisté dodali bouři dělnicko-socialistické rázu terroristického. Most byl znova uvězněn.

Sociálně-politický anarchismus přestal býti posléze jakýmkoli společenským programem budoucnosti a stal se prostě jevem revoluční netrpělivosti. Anarchistický kongress v Londýně, který se konal v červenci r. 1881. zabýval se téměř výlučně otázkou, jakým způsobem by byla vyvolána sociální revoluce a veden boj s organisací státní. Nejvhodněji vyznačil podstatu novějšího anarchismu delegát sociálně-revolučních skupin z Darmstadtu: „Němečtí dělníci socialisté — pravil — jsou rozhodně proti všelikému programu, jediným jejich credo jest sociální revoluce“.

Oddíl VII.

Jan Colins a znárodnění půdy.

I.

Anarchie. — Jan Colins. — Vojákem. — Napoleonovec. — Oddává se pracím vědeckým. — V Paříži. — Hlavní příčina pauperismu. — Propaganda Colinsova za revoluce r. 1848. a práce jeho tištěné v „Tribune des peuples“. — Proletáři oekonomičtí a mravní. — Naděje Colinsova v Napoleona III. — Spisy Colinsovy. — Jeho smrt. — Vliv Colinsův roste.

Anarchie, kterou Proudhon svým časem propagoval, zdála se také věcí nutnou, nevyhnutelnou jinému spisovateli, jinak zcela mu protivnému, Janu Colinsovi. Kdežto Proudhonovi byla cílem, dobrem, Colinsovi byla toliko prostředkem, nutným zlem, aby se došlo dobra. Dle jeho přesvědčení národové bez násilného a mocného popudu nezmění svého společenského zřízení, ať jest jakkoliv nespravedlivé a neracionální. Toliko přílišné zlo způsobené anarchií jest s to, aby přinutilo k vážné, radikální nápravě. Čím vyššího stupně dojde anarchie, tím více dá se cítiti a tím pochopitelnější stane se celku nutnost nového sociálního pořádku. „A proto, anarchie! — volá Colins — rozvíjej se stále víc a více, neboť jen tebou společnost pozná pravdu.“ *)

Jan Vilém Caesar Hypolit Colins narodil se dne 24. prosince r. 1783. v Bruselu. Jeho otec, baron, starý šlechtic, odvozoval svůj původ až od Karla Smělého. Prvého učení dostávalo se Janovi od kněze, přítele jeho otce. Když mu bylo 17 let, byl poslán do školy polytechnické v. Paříži — Belgie patřila tehda Francii.

V Paříži mladého Colinsa oslnila válečná sláva, jíž francouzská armáda dobývala na bojištích evropských, i nerozmýšleje se dlouho, dal se k husarům. Byl dobrým kollegou i statečným vojákem; kdysi nepřijal odměny, neboť mnoho jeho hodnějších — jak pravil — jí neobdrželo; r. 1815. v bitvě u Fleurus jako adjutant Excelmannsův vykonal s jízdou slavný útok na most přes Sambru proti polnímu maršálkovi Blücherovi, při čemž odňal nepříteli 6 děl.

Věren jsa přesvědčení, jehož jednou dospěl, Colins až do konce života zůstal napoleonovcem. R. 1815. vyzýval k neustupnému

*) Str. 318. II. Colins. Société Nouvelle. Sa nécessité. Paris 1857.

boji na obranu císařovu, k boji na smrt a život proti nájezdu.“ Stoupenec jeho, Bedřich Borde, podává zajímavou episodku z bitvy u Waterloo. Colins byl 18. dne června spolu s vojenským sborem Grouchyovým ve Vavres. Když bylo slyšeti kanonádu u Waterloo, učinil odezvu i přesvědčil se, že bylo možno přejíti přes most Saint-Etienne a poskytnouti pomoci Napoleonovi. Spěchal tedy ke generálovi Excelmannsovi a prosil ho, aby co nejrychleji dal rozkaz k pochodu.

— Není možno — odepřel generál — Grouchy nechce.

— Že nechce? — zvolal Colins — odepři mu tedy poslušnost, a dej ho, generále, uvězniti.

Podobnou radu dával, když se roznesla zpráva o kapitulaci Paříže.

— Generále! zvolal na Excelmannsa, třeba postříleti zrádce, Fouchéa a Tayleranda a uvězniti deputované protivlastence, a potom vztyčme korouhev červenou, prohlašme, že vlast je v nebezpečenství a umřeme se zbraní v ruce nebo zachraňme Francii!

Když bylo prohlášeno sesazení Napoleonovo, Colins, který byl právě velitelem škadrony, ihned zadal za propuštěnou. Aby byl udržen při vojsku, bylo mu slibováno povýšení, ale řekl prý na to: „Nikdy ještě jsem neobrátil svého kabátu“.

Opustiv vojsko odebral se Colins do Belgie a potom do Ameriky. Tam se zabýval přírodními vědami; jak se vypravuje o něm, studoval hlavně námořnictví a větroplavbu, aby jich užil k vysvobození vězně na ostrově sv. Heleny. Ostatně již dříve jevil náklonnost ku vědeckým pracím. R. 1811. stoje s plukem v Alfortě chodil na přednášky do školy zvěrolékařské a obdržel první odměnu z nauky hospodářské. R. 1813., když byl s vojskem pod Lipskem, obdržel za svou práci od císařské hospodářské akademie zlatou medalii a r. 1814. byl zvolen za jejího člena. V Americe došel podobně rychle uznání: r. 1818. akademie přírodních věd ve Filadelfii jmenovala ho svým členem. V potomních letech vidíme ho na ostrově Kubě, kde zabýval se rolnictvím a lékařskou praxí. „Nejpěknější moje leta — říkával později — strávil jsem na Kubě, neboť zabýval jsem se tam léčením chudých.“

Když r. 1830. vypukla revoluce v Paříži, Colins vrátil se do Francie, aby agitoval ve prospěch Napoleonova syna. Zdá se, že nenaleznuv podpory nemohl rozvinouti činnosti, aspoň o ní ničeho nevíme. Víme jen, že usadiv se v Paříži žil velmi skromně, téměř nuzně, četl mnoho, chodil skoro na všechny přednášky universitní, obcoval hlavně s dělníky a ochotně sdílel se s nimi o své myšlénky a názory. — „Mnoho z vás mě zná, a že život můj pln jest sebeobětování, snadno můžete dosvědčiti —“ psal r. 1848. dělníkům.

Colins záhy nabyl přesvědčení, že hlavní příčinou pauperismu jest, že půda ze společného vlastnictví přešla ve vlastnictví soukromé. Vyřkl to ve spise anonymně vydaném pod titulem Le Pacte social (Smlouva společenská). Potom napsal veliké dílo pod ti-

tulem Science sociale (Věda sociální), ve kterém podrobně spracoval veškeru svoji soustavu.

Za republik r. 1848. a 1849. Colins zabýval se činně propagandou svých názorův a málem toho nezaplatil životem v hrozných dnech červnových. Podal dělnickému parlamentu v Luxemburgu návrh svůj pod titulem Association universelle des amis de l'humanité, du droit dominant la force, de la paix, du bien être général, pour l'abolition du prolétariat et des révolutions (Všeobecné sdružení přátel lidstva, práva nad silou, pokoje, všeobecného dobra za příčinou zničení proletariátu a revolucí).

Návrh ten uveřejnila ve svých sloupcích v květnu 1849. „La Tribune des peuples", vycházející redakcí Adama Mickiewicza. Táž „Tribune" uveřejnila v září téhož roku jiný článek Colinsův pod titulem Socialisme rationel (Racionální socialismus).

Autor dělí proletáře vypsav prospěšnost, potřebu i možnost utvořiti všeobecné jich sdružení, na oekonomické a mravní. Těmito vyrozumíval chudou intelligenci a vůbec všechny, kteří se obětovali věci proletariátu. Po r. 1789. — pravil — každý, kdo podporoval věc šlechty, byl nazýván aristokratem, třebas to byl poslední sedlák; ten pak, který podporoval věc buržoasie, nazýván byl demokratem, třebas byl šlechticem jako Montmorency nebo Mirabeau." *) Téhož dá se užiti i o věci proletářů. Podle Colinsa mělo se po výtce počítati s proletáři mravními a zvláště s kněžími jako takovými, kterých ideálem má býti obětování. Oekonomičtí proletáři — podle autora — nejsou samostatní. „Jsou věcmi, ne však osobami. Jsou tedy schopni býti jen nástrojem revoluce." **) Nemohouce a nejsouce samostatní potřebují vedení mravních proletářův.

V brzce však Colins se přesvědčil, že nelze se bezpečiti na duchovenstvo, které z opposice proti revoluci stalo se ještě více theokratickým, ultramontánským. Znovu tedy s nastoupením Napoleona III. obživla v něm stará víra ve veliké poslání dynastie napoleonské (Des idées Napoléoniennes) a sám se zabýval otázkou zničení pauperismu. Vida zaslepenost buržoasie a netečnost společnosti Colins se domníval, že jedině silný a mocný samovládce byl by s to, aby provedl radikální reformy národohospodářské a zavedl ve všech školách racionální vyučování.

Obě rozpravy uveřejněné v „La Tribune des peuples" vyšly o sobě a obsahují celkovou soustavu Colinsovu. Potomní spisy rozváděly — možno říci — jejich obsah. Tituly spisů těch jsou tyto: Qu'est ce que la science sociale? (1851.—1854.), 4 sv. (Co jest to věda sociální?). L'économie politique, source des révolutions et des utopies prétendues socialistes (1856.), 3 sv. (Politická oekonomie, pramen revolucí a utopií t. zv. socialistův). Société nouvelle, sa nécessité (1857.); 2 sv.

*) La Tribune des peuples. Č. 93. r. 1849.
**) Č. 107. tamže.

(Nová společnost, její nutnost). De la souveraineté, 2 sv. (O svrchovanosti). Science sociale, 5 sv. (Věda sociální). De la justice dans la science hors l'église et hors la révolution (1861.), 3 sv. (O spravedlnosti ve vědě mimo církev a revoluci) — jako odpověď, jako kritika spisu Proudhonova „O spravedlnosti v církvi a revoluci".

Vydavatelem spisů Colinsových byl jeho žák, Švýcar Hugentobler. Kromě hořejších děl vyšlo ještě několik brožur a zůstalo mnoho rukopisů, které jeho stoupenci nyní částečně vydávají.

Colins zemřel v Paříži 12. listopadu r. 1859.

Spisovatel ten nevynikal stkvělým slohem, více komentoval jiné, nežli sám za sebe mluvil z té příčiny jsa až příliš rozvláčný; vše to způsobilo, že neměl zvučného jména a teprve poslední doby působením hlavně svých stoupencův a žáků počal obraceti na sebe větší a větší pozornost a míti čím dál větší vliv na hnutí sociální v Belgii a ve Francii. Na kongresse v Marseillu r. 1879. hlavně jeho vyznavači přispěli k vítězství zásad kollektivismu. Znárodnění půdy, které pojí se dnes s jménem Georgeovým, bylo více než před půl stoletím velice horlivě propagováno Colinsem.

II.

Pořádek — nutný základ zřízení společenského. — Náboženství. — Mravní i hmotný pauperismus. — Perioda kritická. — Kritika náboženství, vlády, zřízení společenského. — Anarchie. — Krátké ocenění historického názírání Colinsova. — Nová společnost. — Pravda negativní a pravda positivní. — Metafysika Colinsova. — Otázka národnosti. — Pozemkové vlastnictví v nové společnosti. — Veřejné příjmy. — Nejdůležitější potřeba společenská. — Mzda stoupne do nejmožnějšího maxima. — Každý člověk má míti vlastní rodinu. — Společnost jest všeobecným vzájemným pojištěním. — Mínění Colinsovo o socialistech.

Podobně jako Saint-Simon Colins vychází také ze zásady, že pořádek jest základem, nezbytnou podmínkou života a zřízení společenského. Nejhorší pořádek jest ještě lepší nežli nepořádek, který tak svírá společnost, že volí nejhorší despotismus, jen aby se mohla vybaviti ze stavu anarchie. Udržovati pořádek jest možno buď silou, buď rozumem. Jedině na rozumu založený pořádek jest trvalý a neporušitelný. Pořádek však, který se zakládá na síle neboli na hmotné převaze jedněch nad druhými, jest vždycky slabý. Aby existující pořádek se mohl udržeti, má míti pevný základ mravní, který by mu dával sankci a tvořil pořádek mravní.

Takový mravní základ dává náboženství, které vlastně jest souhrnem názorů jak o dobrém tak o zlém. Může je vytvořiti buďto víra buďto rozum. V dobách duševní nezralosti, všeobecné nevědomosti může býti dílem jedině víry. Tu vzniká anthropomorfismus, t. j. hypothesa bohův nebo Boha. S dozráváním ducha lidé začí-

nají rozumovati, t. j. filosofovati a přesvědčují se o nesmyslnosti anthropomorfismu. Odřeknutí se této hypothese vede k pantheismu neboli zakuklenému materialismu a po té k zavržení všeliké autority neboli všeliké sankce práva i povinnosti, t. j. k mravní i společenské anarchii, která posléze vésti musí ke zboření všelikého pořádku, k rozkladu společnosti, ke smrti společenské.

Aby tomu bylo zabráněno, aby šíření se anarchie bylo zdržováno, třeba nedopustiti šíření se rozumování; třeba zkrotiti, spoutati ducha; třeba upevniti společenskou nevědomost, mravní pauperismus. Bylo tedy nutno dáti společnosti takovou organisaci, aby co nejméně mohla rozumovati. Bylo tedy potřeba menšinu rozumující spoutati zájmem, který by ji měl k tomu, aby udržovala náboženství plné předsudků v širých vrstvách lidu a tajila pravdy, jichž znalost obecná podkopala by trvání neracionálního pořádku. Aby toho bylo dosaženo, byla dána menšině všecka půda a plynoucí z ní bohatství, a většina odsouzena k hmotnému pauperismu, který ji nutí k těžké a ustavičné práci a nedovoluje jí vzdělávati se ani rozumovati, který udržuje ji ve stálé nevědomosti. Menšina, jakkoli chápe veškeru nesmyslnost panujícího náboženství, přece pro vlastní zájem hmotný předstírá, že v ně věří a pečuje o jeho zachování.

Zřízení založené na anthropomorfismu a vlastnictví soukromém v dobách nevědomosti, jakožto jediné, které má zachovati pořádek, bylo spravedlivé. Když však přese všechny překážky duch lidský dospíval, měl vliv na vzrůst bohatství, a vzrůst ten zase působil na rozvoj duševní. Počet rozumujících značně se zvětšil, víra se oslabila, a nastoupila druhá perioda života lidského, ve které vládne ještě nevědomost, ale ve které stává se nemožným tlumiti ducha a překážeti kritickému bádání.

Počíná tedy kritika svou rozbornou činnost. Obrací se především k náboženství. Hypothese anthropomorfismu jako nesmyslná nesnese přísného rozboru, a mysl se nachyluje k panteismu neboli materialismu, t. j. k zavržení všelikého náboženství, neboť co může býti společným pojitkem mezi materialisty? Jen nicota. Potom kritika obrací se ku vládě, k politickým institucím. Objevuje, že každá vláda jest zlá a nespravedlivá, neboť se zakládá na síle a v meči katovském jedinou má sankci. I začíná se neustálá změna vlády, neustále vznikají revoluce politické. Posléze kritika obrací se k pořádku společenskému, t. j., ku vlastnictví, neboť „pořádek společenský jest jenom organisací vlastnictví.“ *) Ukazuje na hmotný pauperismus většiny, na vykořisťující činnost menšiny, neracionálnost celého zřízení. Odtud staré zřízení společenské přestává býti spravedlivo, neboť nejen neudržuje pořádku, nýbrž nad to stává se trvalou příčinou nepořádku.

Se vzrůstem kritiky roste anarchie. Stává se stále všeobecnější, stále strašnější. Anarchisty nejsou jenom ti, kterým obyčejně dává se to jméno; jsou jimi ještě větší měrou ti, kteří

*) Str. 200. I. Soc. Nouv.

sofismaty a násilím hájí nynějšího pořádku. Takovým anarchistou byl Guizot, který učil, že mravnost jest nezávislá na náboženství; takovým anarchistou byl Thiers, který tvrdil, že hmotného pauperismu nelze zničiti; takovým anarchistou byl i Say, který dokazoval, že v dnešním zřízení úspory bohatých dějí se na účet chudých, a že jistá část lidstva musí každoročně umírati z nemožnosti ukojiti své potřeby i prostřed nejzámožnějšího národa. Čím doléhavější stává se anarchie, tím bližší jest chvíle, ve které uskuteční se nový pořádek, neboť nová společnost jest nemožná, pokud se nestane nutnou.

Colinsův názor o dějinném rozvoji lidstva zbudovaný na samých hypothesách připomíná poněkud názorů Saint-Simonových a Comteových, ale je více povahy tendenční nežli jejich názory. Nelze však nepřiznati našemu mysliteli mnoho správnosti v ocenění přítomné epochy.

Nová společnost spočívá: 1. na základě mravním nedajícím se rozumem popříti a ničícím tím způsobem mravní pauperismus, jehož naprosto nutným následkem jest pauperismus hmotný; spolu 2. na základě hmotném vedoucím nutně ke zničení hmotného pauperismu. Základem tím jest přejití půdy ve vlastnictví kollektivní, společné.“ *) Pouhé však přejití půdy ve vlastnictví společné neupevní nové společnosti. Naopak „zničení hmotného pauperismu bez současného zničení mravního pauperismu přispěje toliko ke zvětšení anarchie.“ **) Nový hmotný pořádek potřebuje také mravní sankce. Tu dá náboženství založené na rozumu, vědění, poznání pravdy, poznání společenském a ne individuálním, poznání pravdy positivní, ne však negativní. Saint-Simon hledal sankce takové ve vědění, ale hledal toho vědění tam, kde není, u představitelů dnešní vědy. Vědění dnešní má jen pravdu negativní, t. j. ukazuje to, co nemá racionálního základu, ale základu toho sama také nezná.

Negativní pravda jest příznakem kritické periody. Jako anarchie vede k nové společnosti, tak vede i k positivní pravdě. Neboť „nic není tak zápalného jako negativní pravda“. „Jest to jediná její zásluha. Požár, který rozněcuje, jedině může dáti pocítiti potřeby positivní pravdy“.***) Indukce možná jedině v epoše nevědomosti vede jen k pravděpodobnosti, nikdy k však jisté, skutečné pravdě, která poznává se jen bezprostředně, dedukcí. Jaká je positivní pravda? — „Pravda jest buď věčná — rozumuje Colins — nebo jí není. Pravda věčná patřiti může jen jednotkám věčným; neboť jednotky časové jsou jednotkami jen zdánlivými. Jestliže je v nás bytost nehmotná, musí býti nezbytně cítící bytostí, citem, protože rozumování jest toliko poměrem k mohutnosti cítící, k duši. Pravda tedy, jestliže existuje, může býti

*) Str. 49. I. tamže.

**) Str. 50. II. tamže.

***) Str. 280. I. tamže.

toliko bytostí cítící, citem, uznanou jednotkou, nehmotnou, věčnou".*)

Takové jest východisko metafysiky Colinsovy, kterou podávám proto v krátkém výtahu, že i ona má jistý význam pro jeho vyznavače. Podle našeho autora jsou dva světy úplně oddělené: svět hmotný nebo-li spíše hmota, ve které vládne nutnost, a svět duševní nebo-li duše, které jsou naprosto svobodny. Hmota podrobena jest stálým změnám, přetvořování, přeměňování. Duše jsou neměnlivé, věčné. Vtělují se ve tvory hmotné teprve, když tyto dospějí jisté dokonalosti, když vyvinou se v nich orgány, kterými duše může jeviti svou činnost. Toliko lidské bytosti mají duše. Viditelný svět rozděluje se tedy na hmotný a lidský. Toliko lidé mají cit, neboť cit může býti jen vědomý. „Cítiti po mravní stránce jest tolik, co věděti a věděti tolik, co rozumovati. Cítiti v čase, po stránce fysické, znamená také rozumovati. Počitek (sensation) vzbuzený jest právě ono rozumování".**) Zvířata vlastně nemají citu: jejich cit jest toliko zdánlivý, což připomíná názor Cartesiův o automatismu zvířat. Přijav theorii nesmrtelnosti duše Colins vyznává také metempsychosu, a jakkoli prohlašuje se nepřítelem mysticismu, přece mluví o pokutě duší a o vykoupení za zlé činy spáchané v životě předešlém.

Racionální socialismus — podle Colinsa — musí zničiti národnosti. Neboť jediným základem vlasti, zvláštní národnosti podle jeho přesvědčení jest náboženství. Pokud jsou různá náboženství, potud jsou různé národnosti. Ale pravda jest jen jedna — tedy i náboženství v budoucnosti může býti jen jedno, a tehda národové sloučí se v jedno lidstvo. Avšak dějiny toho nepotvrzují. Pod křídlem jednoty církve katolické již v XIII. stol. utvořily se zvláštní národnosti. Španělové, Italové, Francouzi, Belgičané — přes jednu a touže víru katolickou cítí se národními individualitami. A zase na druhé straně Němec katolík a Němec protestant přes rozdíly náboženské vyznávají svou společnou národnost. „Druhým stupněm, posledním stupněm, poslední fasí pořádku, pořádku věčného vzhledem ke pravdě — praví Colins — jest zničení národností, pokud jsou samosprávné (autonomes), právě tak jako zničení rodin, pokud byly samosprávné, bylo první možnou fasí pořádku společenského".***) Colins nemá tedy na mysli úplného zničení zvláštnosti národní právě tak jako nepřestaly trvati zvláštní rodiny, ale má za to, že státní zvláštnost národův ustoupí vyšší organisaci, ve které všecky národy činiti budou jeden politický svazek. V každém však případě, aby se mohl utvořiti takový svazek, cestou ovšem dobrovolnou, jest věcí nutnou, aby každá národnost byla pánem svých vlastních osudův, aby nebyla závislou na jiných národech, aby měla státní neodvislost.†)

*) Str. 157. I. tamže.

**) Str. 463. I. tamže.

***) Str. 94. II. tamže.

†) Liebknecht však uvažuje, že dnešní snahy národnostní vyplývají ze

V nové společnosti půda přestane býti vlastnictvím soukromým a stane se vlastnictvím hromadným, obecným kollektivním. Budou — dle mínění Colinsova — i veliká i malá hospodářství, závislá na způsobu půdy, hustotě obyvatelstva, rozvoje průmyslu v daném místě. Tato hospodářství budou pachtována buďto jednotlivými rodinami nebo sdruženími, a pachtovné z nich bude hlavním příjmem veřejným. Pachtovní smlouvy mají býti doživotné, má-li hospodářství jedna rodina; mají zákonně býti závazné po 30 roků, jestliže hospodářství pachtuje sdružení několika rodin. Kdyby pachtýř, buď rodina, buď sdružení, nepokládal smlouvu za sobě prospěšnou, může býti zrušena, neboť celku, společnosti jde o to, aby nikomu nebylo ukřivděno.

Daň pozemková obnášela ve Francii r. 1849. 1700 millionův. „To je již dosti pěkný rozpočet příjmů — praví Colins. A tento jeden druh veřejného příjmu může býti čtyřikrát zvětšen, jakmile zemědělství, výroba i spotřeba dospějí svého maxima".*) Druhým důležitým zdrojem veřejných příjmů bude důchod z dědictví, protože bezzávětní dědění v linii poboční v novém společenském zřízení bude zrušeno a z každého dědictví závětního bude poplatek 25%. Tento dvojí příjem společenský dle vší pravděpodobnosti stačí krýti veřejné potřeby a učiní nepotřebnými všeliké jiné daně.

Nejdůležitější potřebou společenskou jest výchova a vyučování rovné pro všechny, neboť mluviti o občanské rovnosti a zůstaviti výchovu a vyučování štěstí, jest tolik, co zabývati se nejhorší utopií. Výchova pak a vyučování může býti rovné pro všechny jen tenkrát, jestliže žákovi po celou dobu vyučování dá se na veřejné útraty byt, strava, oděv, slovem celé zaopatření.

Jakmile všichni dostávati budou rovnou výchovu a vyučování; jakmile starost o děti starší dvou let, která dnes jest ohromným břemenem rodičům, odpadne; jakmile pomocí společenského jmění úvěr se stane snadnějším a lacinějším; jakmile nalézti práci nebude dělati obtíží; jakmile všickni budou moci méně pracovati na své živobytí — Colins připouští toliko 6 hodin práce — jakmile všecko to nastoupí, tenkráte, připouští on, mzda stoupne k nejvyššímu maximu. Autor neuznává otázky přelidnění.

Tenkráte vstupovati v manželství, které jest nevyhnutelnou a hlavní podmínkou lidského štěstí, nebude činiti žádných obtíží. Aby v novém pořádku bylo štěstí všeobecné, jest nutnou věcí štěstí všech rodin, a aby každý člověk měl vlastní rodinu.

---

zásady společnosti buržoasní, ze zásady individualismu a zvláštnosti interessův, jakto o nich praví. „Ani kapitalistické společnosti, ani snah národnostních nemilujeme; ale jako lidé znajíce běh věcí víme, že jedno i druhé musí míti svůj čas. Jedno i druhé jest nezbytným stadiem přechodním k lepšímu pořádku". — Aby nastoupilo mezinárodní spojení, třeba, aby se národy dříve od sebe oddělili, aby se stalo nemožným panství národa nad národem. „Pokoj a shoda jsou možny jak u jednotlivých osob tak i u národů ne mezi pánem a nevolníkem, nýbrž mezi svobodnými a rovnými". Str. 16. Zur orientatischen Frage oder Soll die sozialistische Arbeiter-Partei türkisch werden? Ein Mahnwort an die deutsche Sozialdemokratie von H. L. Zürich. 1878.

*) La Tribune des peuples, č. 70.

„A jestliže někoho potká neštěstí nebo šílenství, společnost jako všeobecná vzájemná pojišťovna bude o něj pečovati buď v jeho neštěstí nebo v jeho šílenství, protože od té chvíle, co společenská nevědomost přestane, od té chvíle, co bude dokázáno, že jednati proti přikázání obětovati se pro bratry, jest jednati proti vlastnímu zájmu, od té chvíle vymizí se zeměkoule zlí lidé a budou toliko bezrozumní, nešťastní, hodní všeho společenského politování“.*)

Colins svou theorii nazval racionálním socialismem, ale o jiných socialistech mluvil s nevážností, neboť neměli positivní pravdy. Ze všech socialistů nejvíce přiblížil se prý ku pravdě té Petr Leroux, ale ani on jí ještě nerozuměl. Ze starších myslitelův obzvláště Colins si vážil Pascala, který — mimochodem řečeno — cestou rozumovou rovněž dospěl k přesvědčení, že jedině spravedlivým základem zřízení společného mohla by býti rovnost majetková.

III.

Ludvík de Potter. — Názor jeho o katolicismu. — Jeho politická úloha před r. 1830. — Byl pro zřízení republiky. — Stal se socialistou. — Jeho vliv v Belgii. — Vyznavači racionálního socialismu. — P. Poulin. — Jeho výtky kommunismu. — Appell jeho k lidem bohatým. — Jiný jeho spis. — Cesary de Paepe.

Jméno Ludvíka de Pottra úzce jest spojeno s dějinami Belgie. Byl z nejhlavnějších původců odtrhnutí se Belgie od Nizozemska a utvoření samostatného státu Belgického. Jeho vzpomínky (Souvenirs personnels), které vyšly r. 1840. o dvou svazcích, jsou důležitým historickým pramenem té doby.

Ludvík de Potter (1786.—1859.) pocházel z bohatého domu. Ukončiv studie universitní odejel do Vlach a tam kořistě z bibliotěk zásobených prameny jemu potřebnými zabýval se dějinami církevními. Od r. 1816. vyšla o tom předmětě celá řada jeho spisů napsaných na základě pramenův. Za souhrn všech těch prací lze pokládati jeho „Dějiny křesťanství“, která vyšla v Paříži o 8 svazcích r. 1836. a 1837. Dějiny církevní přivedly ho ku přesvědčení, že společensko-náboženské poslání křesťanství a především katolicismu, který však lidstvu prokázal ohromné služby, již se ukončilo. „Katolicismus — psal kardinálovi arcibiskupovi mechelenskému — prokázal veliké služby společnosti: pod jednotou společenskou, kterou on stvořil, žilo se mnohem šťastněji nežli dnes pod dechem pochybování, které rozkládá a demoralisuje všecko. Ale kritika jej svrhla s tohoto postavení. Rozsypává se v prach, a společnost upadá pod ním. — Nechtěl jsem konci katolicismu. Pouze jsem konstatoval jeho konec. — Nelituji, že se končí jeho vláda, poněvadž má tomu tak býti, neboť něco jiného

*) Č. 71. tamže.

má zaujati uprázdněné po něm místo.“ De Potter měl na mysli racionální socialismus.

Vrátiv se z Vlach de Potter, kterému jmění i vědomosti otevíraly vliv na společnost, se zápalem vrhl se ve vír života politického. Smýšlením byl tehda liberálem a republikánem a zápasil se stranou katolickou a aristokratickou. Vstoupiv r. 1828. do redakce Courrier de Pays-Bas, nejpřednějšího orgánu strany liberální, zaujal v něm ihned význačné postavení. Jakmile však zpozoroval, že rozdvojení mezi Belgičany sesiluje vládu nizozemskou, stal se z nejhorlivějších, kteří byli pro unii katolíků s liberály nebo spíše pro válečné s nimi příměří. Odsouzen byv v krátce na 18 měsíců do vězení, stal se modlou všeho národa, všech jeho stran. Ukázal se znamenitým organisatorem. Podle jeho návrhu zřizovaly se po vší zemi konstituční spolky, jejichž účelem bylo sbírati podpisy na petice s přáními a výčtem potřeb národa. Tyto zjevné spolky soustřeďovaly se v tajném správním komitétě. Všecek tisk bez rozdílu smýšlení šel tehda pod jedním praporem. Bylo to také zásluhou de Pottera. Z vězení řídil všecek ruch. Boj vzplanul. Vláda propustila všecky úředníky, kteří se nechtěli podepsati pod nová opatření královská; de Potter, který zatím byl již opustil vězení, zahájil ve prospěch jejich národní subskripci i upsal sám 100 zl. a při tom v „Courrier de Pays- Bas“ vypracoval důkladný návrh spolku protivládního. Byl zaveden s ním proto nový process, a byl odsouzen 30. dubna r. 1830. na osm let do vyhnanství. De Potter odvolal se z toho výroku, ale odvolání jeho nebylo dáno místa. Odjížděje do Paříže, napsal králi list, ve kterém předpovídal blízkou revoluci.

Když 25. srpna vypukla v Brusselu revoluce, počala se voláním: „Ať žije de Potter! Pryč s van Maanenem!“ Jako byl milován první, tak druhý, který byl ministrem spravedlnosti, byl nenáviděn. Zatímní revoluční vláda povolala de Pottera mezi sebe a zvolila jej svým předsedou. Vyhnanec vracel se nyní u vítězoslávě, a když vjížděl do Brusselu, zástupy lidu vypřáhly koně a táhly samy jeho vůz. Stav se členem vlády de Potter všemožně se staral, aby Belgie se stala republikou. Když však kongress velikou většinou hlasů (174 proti 13) se prohlásil pro konstituční monarchii, vzdal se na dlouho veřejných záležitostí a odjel do Paříže, kde byl spolupracovníkem republikánských listův a kde definitivně sformuloval své sociální názory. Tehda poznal se osobně s Colinsem, jenž získal jej pro racionální socialismus.

Tak jako Štěpána Cabeta, jako Ludvíka Blanca, tak i Ludvíka de Potter republikanismus přivedl k socialismu. Republika — dle jeho mínění — jest zřízení, ve kterém se mají všickni cítiti blaze. Aby mohla nastati taková republika, nestačí toliko převrat politický, nezbytná jest ještě revoluce sociální. Svoboda politická jest prostředkem, ale nedává hmotných podmínek, které by zajišťovaly všeobecné blaho. Taková jest hlavní myšlénka brožury vydané r. 1831. v Paříži pod titulem: De la révolution à faire d'après l'expérience des révolutions avortées. (Jak

dělati revoluci podle zkušenosti nezdařených revolucí.) R. 1831. de Potter vrátil se do Belgie, kde s obzvláštní horlivostí zabýval se studiemi sociálními. Ovocem té práce byly 2 svazky Studií sociálních (1841—1843), ve kterých došel k pevnému přesvědčení, že půda jako hlavní pramen společenského bohatství nemůže patřiti jednotlivým osobám, nýbrž má býti vlastnictvím společenským, společným, kollektivním.

Stav se socialistou de Potter změnil z části i své názory politické: stal se lhostejným k té neb oné formě vlády a na místě toho z příčin oekonomických stal se přívržencem jednoty Belgie s Hollandskem založené na úplné samostatnosti obou zemí.

Ke konci života de Potter zabýval se horlivě propagandou racionálního socialismu: r. 1850. vydal Katechismus sociální, r. 1854. Katechismus racionální, r. 1859. Slovník racionální.

De Potter přispěl velice ke spopularisování racionálního socialismu v Belgii. Cesary de Paepe, jenž zavrhnuv metafysiku Colinsovu i de Potterovu přijal po jisté stránce jejich historické a oekonomické názory, praví, že v hornickém okresu, zvaném Borinage, setkal se s mnohými vzdělanými dělníky, kteří s hlubokým přesvědčením vyznávali zásady sociálního racionalismu.*)

Od r. 1865. racionální socialismus má vlastní orgán, který vychází v Paříži pod názvem: La philosophie de l'avenir (Filosofie budoucnosti) za hlavní redakce Bedřicha Bordea. Mezi nejhorlivější spolupracovníky tohoto listu patří Agathon de Potter, jediný syn Ludvíka de Potter. Kromě četných jiných spisů napsal dobrý rozbor knihy Proudhonovy o válce a míru. Mezi horlivé propagatory racionálního socialismu patří i Švýcar Hugentobler, který však uvedl v něj nové přídavky. V „Revue socialiste“, vydávané Malonem v Paříži, vystoupili dva vyznavači zásad Colinsových: Delaporte a Pignon. Mezi dělníky pařížskými horlivým vyznavačem učení Colinsova byl Petr Vinçard, synovec saint-simonisty téhož jména, známý důkladným svým studiem statistiky proletariatu francouzského. Jest věc zajímavá, že mezi vyznavači těchto zásad jest mnoho lékařů, co snad jest odtud, že Agathon de Potter je také lékařem.

Jeden z vyznavačů Colinsových, P. Poulin, nastoupiv na dráhu kritickou, dospěl k resultátu, že posmrtní život (ultra-vitale), i dokáže-li se nehmotnost duše, jest klamem, ale poučen byv a dostav vysvětlení — jak sám praví — od Aqathona de Pottera i Hugentoblera vrátil se k starému názoru. S oekonomickým socialismem stalo se něco podobného, ale způsobem jinakým. Zkoumaje kriticky způsoby, jimiž by se daly rozřešiti otázky sociálně-oekonomické, ukázal na obtíže, jaké přivodí dědické právo v přímé linii Colinsem ponechané. Jeho další kritika vede k mínění, že kommu-

*) Str. 37. Jahrbuch für Socialwissenschaft und Socialpolitik. Erster Jahrgang. Zweite Hälfte. 1880. Die soziale Wissenschaft nach Colins und de Potter von D. Ç. De Paepe.

nistické zřízení nejlépe by odstranilo všeliké naskýtající se obtíže, a Poulin se zápalem odmítá všecky výtky činěné kommunismu. Zvláště znamenité jest místo, ve kterém velmi logicky poráží Proudhona. Zdálo by se po všem tom, že Poulin sám jest kommunistou z přesvědčení. Ale není tomu tak. Chtěl toliko ukázati stoupencům kommunismu, že zná dokonale všecky důvody, které možno uvésti v jeho prospěch. „Myslili jsme — praví — že je to nejlepší prostředek vyléčiti z utopie a posléze získati racionálnímu socialismu jisté roznícené duše, svedené nepřiměřeným radikalismem, jak i my sami jsme byli jím po dlouhý čas sváděni.“ *)

Co podle Poulina mluví proti kommunismu? Poprvé, kommunismus odstraňuje všeliké zlo, ničí svobodnou vůli, nebo není ponecháno volby mezi zlem a dobrem. Tam, kde je dokonalost, není možna cnost, neboť není příčiny ku zločinu, jest nemožný tedy mravní pořádek. Jest to důvod — řekněme — podivný. Po druhé společnost není nějakou jednotkou, jest toliko souborem jednotek. Podříditi všecko zájmům společenským bylo by porušovati zájmy jednotlivců. Nesluší zájmy podřizovati zájmům, nýbrž mají se srovnati. A to právě činí racionální socialismus. K tomu kommunistický systém nepojistí ještě všeobecného štěstí, neboť vždycky bude trvati nerovnost způsobilosti ke štěstí. Po třetí, absolutní rovnost v lidstvu jest nemožná. Můžeme žádati toliko rovnosti vůči společnosti a ji pojistiti budou moci: rovnost výchovy a vyučování, dále společenská hmotná pomoc poskytovaná každému, jakmile po vychození školy započíná nějaké zaměstnání. Zřízení s těmito podmínkami sluší pokládati za dokonalé, sice bychom nechali dveří otevřených revoluci a neustálé anarchii. Další pokrok jest možný toliko ve vědách přírodních a v průmysle: v novém zřízení řeší on veliký problem přeměny práce.

Poulin liší se však tím od Colinsa, že nepokládá za nutné pro uskutečnění společenské pravdy, aby náboženská pravda byla předem společensky přijata. Podle něho dostačí, jestliže osvícená menšina ji pochopí. Právě bohatá menšina, jejíž zájmům dnešní stav věcí nejvíce hrozí, pochopí posléze, že pořádek dá se zadržeti jedině sociální reformou. „A proto ve vaše ruce, privilegovaní, skládáme věc socialismu. Vy máte býti prvními jejími hybateli. A jestliže především spoléháme na váš vlastní zájem, že vám otevře oči, víme, jakmile je otevřete, že přestane býti vaší jedinou pobídkou. Tenkráte láska k lidstvu oživí vaše snahy a jsouce šťastnější nad mladého boháče z písma sv. pojistíte sobě poklad v budoucím životě nepotřebujíce v tomto životě obětovati své veliké jmění“.**)

Poulin napsal ještě jiné veliké dílo pod titulem Nouveau Dieu, nouveau monde (Nový Bůh, nový svět), ve kterém za základ nového zřízení staví integrální sdružování, spočívající na

*) Str. 321. Religion et socialisme par P. Poulin. Paris 1867.

**) Str. 325. tamže.

společenství a rovnosti spojuje v něm Fourierův falanstorismus s Proudhonovým mutualismem na základě Colinsa.

Nikdo však tolik nepřispěl k známosti Colinsa a propagandě jeho základní myšlénky oekonomické o přechodu půdy ve vlastnictví kollektivní, jako Cesar de Paepe, organisátor Mezinárodního spolku v Belgii.

IV.

Znárodnění půdy. — Jest to otázka převahou původu anglického. — Nachází podnět ve hnutí socialisticko-kommunistickém. — Cesar de Paepe klade otázku kollektivního vlastnictví pozemkového na denní pořádek kongressů Mezinárodního spolku. — Liga půdy a práce v Anglii. — Agrární poměry ve Veliké Britannii. — Jindřich George o stavu rolnického obyvatelstva v Britannii. — Agitace v otázce znárodnění půdy v té zemi. — Otázka ta v Anglii dozrála. — Theorie Wallaceova. — Jindřich George. — Otázka znárodnění půdy ve Spojených Státech severní Ameriky. — Theodor Stamm. — Německá pozemková liga. — Projekt znárodnění půdy v Haliči.

To, co propagovali Colins a de Potter o vzetí půdy ve společné vlastnictví, bylo starou myšlénkou kommunistickou, ale oni jí dali snad nejdříve tu formu, která nejvíce přibližuje otázku tu k dnešní otázce znárodnění půdy.

Otázka znárodnění půdy jest však hlavně anglického původu, neboť v Anglii rolnické obyvatelstvo bylo záhy z držení půdy vyděděno. Tam již koncem XVIII. stol. setkáváme se s tou otázkou v politicko-sociálním programu Spenceově, jehož stoupenci zřídili „Spolek filanthropů", který r. 1787 konal dosti účinnou agitaci v otázce znárodnění půdy. Tam záhy nalezla podporu vědeckou v theorii pozemkové renty, kterou koncem XVIII. stol. vyložil Anderson, a kterou znamenitý národohospodář David Ricardo podrobně a logicky rozvinul na počátku tohoto století.

Myšlénka o nutnosti přetvořiti formu pozemkového vlastnictví z osobitého, individuálního na obecné, souborné, národní nacházela neustálý podnět v rozvíjejícím se hnutí socialisticko-kommunistickém, které nabylo značných rozměrů po revolučních bouřích r. 1830. Vystěhovalci polští, zvláště Lelewel a Mickiewicz, přinesli na evropský západ tradici staré slovanské obce. Spolu byla obrácena pozornost na agrární zřízení židův a zákony Lykurgovy. Toho právě času Colins se jal dokazovati, že hlavní příčinou pauperismu jest, že menšina přivlastnila si půdu a většinu obyvatelstva zbavila jejího přirozeného základu, který dával jí možnost obživy. V Anglii chartisté podobně došli k tomu přesvědčení, že „znárodnění půdy jest jediným pravdivým základem národního blahobytu". R. 1848. utvořila se v Londýně Liga národní reformy, která přijímajíc v celosti lidovou chartu chartistů žádala kromě toho, aby stát postupně se snažil zrušiti monopol polní, horní a rybolovu vykupuje od jednotlivých vlastníků půdu, doly a právo na rybolov.

Když po utvoření Mezinárodního spolku rozproudil se živý ruch duševní v táboře socialisticko-dělnickém, opětně se ocitla na denním pořádku otázka kollektivního vlastnictví pozemkového. Uvedl ji Cesar de Paepe na bruselském kongressu r. 1868. Ukázav v obšírném memorandu, že věda hospodářská odsuzuje malou kulturu polní, která z přirozené povahy věci odpovídá malému vlastnictví, a že veliké osobité vlastnictví protiví se zásadě demokratismu, došel k resultátu, že v budoucnosti půda přejde ve vlastnictví státu neb obce a bude odevzdána ku vzdělávání rolnickým sdružením. Ku vzdělávání bude lze dvojím způsobem ji odevzdávati: buď bezplatně (systém amerických antirenters a slovanské držení Hercenovo a Bakuninovo) nebo za pachtovné (systém školy Colinsovy a de Potterovy). Zpravodaj patrně byl pro druhý způsob odevzdávání, neboť pozemková renta placená společnosti vyrovnávala by důchody rolnických skupení pracujících na pozemcích nestejné úrodnosti a různého místního položení a při tom by úplně neb částečně zastoupila daně.

Na basilejském kongresse r. 1869. de Paepe vystupuje po druhé jako zpravodáj bruselské sekce rozhodně se prohlásil pro vybírání pozemkové renty společností jako pachtovného. Nemluvě již o tom, že jest nespravedlivo, aby soukromé osoby braly pozemkovou rentu, která převahou jest původu společenského, měl za to, že vybírání to jest nutno ze dvou příčin: 1. že jen v takovém případě, bez uložení velikých daní bude možno zavésti všeobecné úplné vyučování a všeobecné pojišťování proti všelikým nehodám; 2. že jedině „zrušení individuální renty může postaviti rolníky na stupeň rovnosti a způsobiti to, že všude výrobky budou vyměňovány za výrobky stejné hodnoty“.*)

Podle vší pravděpodobnosti debatty a resoluce na kongressích bruselském a basilejském nebyly beze vlivu na opětné objevení se otázky znárodnění půdy v Anglii. Založila se tam v říjnu r. 1869. Liga půdy a práce, a mezi jejími zakladateli vidíme i anglické delegáty na sjezdech Mezinárodního spolku. Tato liga nejvíce přispěla k tomu velikému významu, který otázka znárodnění půdy má dnes v Anglii.

Ovšem samy poměry agrární ve Veliké Britannii staví otázku znárodnění půdy čím dál tím více do popředí. Nikde půda nesoustředila se v tak nemnohých rukách jako v Anglii. Více než 4/5 vzdělané půdy r. 1879. patřilo 1321 vlastníkům.**) Karel Bradlaugh v brožuře vydané r. 1874. praví, že polovice Anglie a tři čtvrtiny Skotska patří 160 rodinám. Vlastníci většinou se nezabývají sami rolnictvím, nýbrž propachtují své pozemky. Pachtýři na-

*) Str. 655. La Revue Socialiste (juin, 1889.). Jsou tam vytištěny obě memoranda Cesara de Paepe předložená na kongressích v Bruselu a v Basileji.

**) Financial reform almanach z r. 1879. praví, že na souhrn držené půdy 2.986,589.035 arův připadalo 921,931.041 na 421 vlastníka a 1.445,653.848 na 1900 vlastníkův a tedy 2.367,584.889 na 1321 vlastníka. Ostatek půdy rozdělen byl na malé kousky.

říkají na libovůli, se kterou vlastníci zvýšují pachtovné, na závislost, k níž jsou smlouvami nuceni. Neohlížejíce se nijak na osud lidu živícího se vzděláváním polí vlastníci spravujíce se zájmem nebo poddávajíce se choutce mění polnosti v pastviska, v pustá honební prostranství, v parky. Tím způsobem v Irsku ve čtyřech letech (1849.—1852.) sehnáno bylo s polí přes million lidí, což beze vší pochyby nejen způsobilo stěhování ze země, nýbrž účinkovalo i na velikou úmrtnost irského obyvatelstva. Důchody pozemkových vlastníků jsou nepoměrně veliké. Podle výpočtu Fawcettova zkapitalisovaná pozemková renta obnáší okolo 100,000.000 fr. Protože kromě jmenovaných 2.321 vlastníkův ostatek sám zabývá se vzděláváním polí, připadá na každého z nich průměrem více než 44.000 fr. za to, že nepracují a nechávají toliko jiné pracovati. Peněžitá hodnota renty z příčin na vlastníku nezávislých ustavičně vzrůstá, kdežto práce rolníkova účinkem větší a větší konkurrence pachtýřů čím dál méně se vyplácí. Přispívá to s jedné strany k soustřeďování bohatství, s druhé pak strany k šíření chudoby. Wallace vypočítává, že šestý díl obyvatelstva nejbohatší na světě země jest buď v hrozné bídě nebo nemá k ní daleko.

Jindřich Gorge obrazně vyličuje těžký stav rolnického obyvatelstva v Britannii. „Dnes — praví — ve Veliké Britannii právo národa jako celku na půdu méně se uznává nežli v dobách feudalismu. Mnohem menší část národa drží půdu, a držení to mnohem jest absolutnější. Pozemky obecní, kdysi tak rozsáhlé a tak velice přispívající k nezávislosti a k obživě nižších vrstev, až na malé zbytky pozemků nemajících ceny jsou dnes v držení soukromém a dokola ohrazené; veliké církevní statky, vlastně společný majetek pro účely obecné, byly církvi vzaty pro obohacení jednotlivých lidí; vojenské povinnosti spočívající na lenních statcích přestaly a náklad na vojsko, jakož i úroky ohromného dluhu válkami nahromaděného, spadly tíhou svou na veškeren národ v podobě daní, placených z toho, co je nezbytné a příjemné pro život. Korunní statky přešly většinou v soukromé držení, a britský dělník vydržování rodiny královské a svatební náklady malých jejích knížat platí za cenu své sklenice piva a své dýmky tabáku. Angličtí svobodní rolníci, odvážné pokolení, které zvítězilo u Crécy, Poitiersu, Azincourtu, vymřeli jako mastadonci. Škotští členové klanu, jejichž právo na půdu v otcovských horách bylo právě tak nepopíratelné jako jejich náčelníků, byli vyhnáni, aby učinili místo stádům ovec a jelenům, kteří náleží potomkům oněch náčelníků klanu. Rodové právo Irčana na půdu zaměnilo se v pacht libovolně vypověditelný. Třicet tisíc lidí má zákonnou moc vyhnati všecko obyvatelstvo z $^{5}/_{6}$ ostrovů britských, a ohromná většina národa britského nemá žádného práva na otcovskou půdu leč to, že může choditi po ulicích a jezditi po železnicích. O nich dá se dobře užiti slov jednoho z tribunů lidu římského: „Římané — pravil Tiberius Gracchus — vás nazývají pány světa, a vy nemáte práva na píď své půdy! Divoká zvěř má své skrýše, a bojovníci Italie mají jen vodu a povětří!“

Agitace v otázce znárodnění půdy vzala veliké rozměry v zemích Veliké Britannie, a zvláště v Anglii samé. Spolek pro reformu držení pozemkového (Land Tenure Reform Association) založený r. 1870. J. St. Millem přijal do svého programu požadavek, aby část důchodu pozemkového, která roste nezávisle na přičinění rolníkově, šla ve formě daně do státní kassy na účely společné všemu národu. Pastorkyně Millova, slečna Helena Taylerová, dala spolku tomu ještě radikálnější směr a žádajíc Georgea, by přijel do Anglie, měla jej k tomu, aby přispěl k „jedné z největších revolucí anglických, jaké kdy dějiny viděly.“ Alfred Russel Wallace, znamenitý přírodovědec, založil Land Reform Union, jejíž účelem bylo podporovati znárodnění půdy, a Jednota ta zavolala r. 1883. opětně Georgea, aby celou řadou meetingů v rozmanitých městech seznámil obyvatelstvo se svým učením. Hlavní zakladatel Ligy pozemkové (Land-League) v Irsku, Michal Davitt, jest rozhodným stoupencem znárodnění půdy a zásadu tu šíří v mohutnějícím irském spolku, jehož účel je vrátiti půdu lidu: Irish Land Restoration Society. Znárodnění půdy vešlo — možno říci — v program všech jednot dělnických, lidových a radikálních v Anglii. Demokratická foederace založená r. 1883. ve svém manifestě, do jehož redakce patřil také známý socialista Hyndman, praví: „Jsme cizinci ve své vlastní zemi. Třicet tisíc lidí opanovalo půdu Veliké Britannie, kdežto má býti vlastnictvím 30 millionův. Dlouhá řada loupeží a konfiskací zbavila nás půdy, která měla býti naším vlastnictvím. Sorganisované brutální násilí několika opanovalo nesorganisovanou sílu mnohých. Žádáme proto znárodnění půdy.“ Silnou propagandu činí v tom směru také spisy Wallaceovy a Georgeovy vydávané za neobyčejně lacinou cenu, vnikajíce do míst úplně odlehlých.

Otázka znárodnění půdy dozrála v Anglii do té míry, že myslitelé a politikové pokládají její uskutečnění za možné a užitečné. Herbert Spencer, jenž se prohlásil proti užití socialistických zásad v průmysle, pokládá znárodnění půdy za možné a souhlasící s vyšším stupněm civilisace.*) Gladstone i Chamberlain zásadu samu uznávají, a jde jim jen o to, aby ji bylo možná uskutečniti bez velikých bouří společenských.

Wallace, muž vysoce učený, soupeř Darwinův, vydal r. 1882. velice důležitý spis pod názvem Land nationalisation, its necessity and its aims (Znárodnění půdy, její nutnost a účel). Opíraje se o oekonomické zásady Adama Smitha, Ricarda a J. St. Milla rozeznává v pachtovním důchodu dvě části: quit rent (čistou rentu), k jejímuž vytvoření rolník zcela ničím nepřispěje, a která povstává přirozenými podmínkami půdy (klimatickými, geologickými) a společenskou prací (města, cesty, průplavy atd.) a tenant's right (právo pachtýřovo), důchod z kapitálu a práce rolníkovy. Čistá renta neboli renta pozemková budiž za-

*) Str. 738., 739. a 742. Principes de Sociologie par H. S. — traduit de l' anglais par M. E. Cazelles. Tome troisième. Paris 1883.

měněna v daň na veřejné účely a nahradiž všeliké jiné daně. Tím způsobem stát stane se skutečným vlastníkem půdy. Držitel půdy zachová všecka starší práva s dvojím velice důležitým obmezením: nebude míti volnosti pronajímati své půdy a obtěžovati ji dluhy. Při tom každý Angličan bude míti právo žádati od státu, aby mu jednou v jeho životě dal kus země od 1—5 akrův.

Jindřich George, který nemálo přispěl rozšířiti zásadu znárodnění půdy v Anglii, jest Američan původu irského, vzdělal se pod vlivem Irčana Michala Davittea, když tento přebýval v Americe, a první svůj spis vydaný r. 1871. napsal hlavně pro Irčany. Narodil se v San Franciscu a vyšel z vrstev lidových. Do 15 let sloužil na lodi jako námořník, potom stal se sazečem, dále pokročil na žurnalistu. Věnoval se zvláště otázce agrární. Již r. 1871. prohlásil se pro znárodnění půdy. Ale teprve r. 1879. nabyl veliké popularity vydav důležitý spis pod názvem Progress and poverty (Pokrok a chudoba).

George jest spíše zdatným publicistou než učeným badatelem. Pomáhá si nejednou sebejistotou a rozhodností slova tam, kde se začíná půda pod ním chvěti. Nepřispěl k rozvoji vědy, ale obratně využil nejnovějších jejích vymožeností na prospěch theorie znárodnění půdy neboli lépe znárodnění pozemkové renty.

Podle Georgea hlavní příčinou chudoby jest soukromé zmonopolisování půdy. Na výrobek skládají se práce, kapitál a půda. Má se tedy v příslušném poměru konati i rozdělení. Zatím pozemkový vlastník kořistě z toho, že půda a tedy i obživa jest v jeho rukou, z důchodu určuje si lví podíl čině tím způsobem újmu nejen práci, nýbrž i kapitálu. Jest tedy potřeba obmeziti nejprve pozemkového vlastníka. Ať bere to, co mu patří právem; ale pozemkovou rentu, která jest výsledkem vzrůstu obyvatelstva, společné práce celého národa a technicko-vědeckého pokroku, má bráti celý národ k obecnému prospěchu. Za tím účelem jest potřeba všechny dosavádní daně změniti v jedinou pozemkovou daň zabírající ve prospěch státní pokladny veškeru pozemkovou rentu. Podle Georgea bude to míti nesčíslné prospěchy. Nejprve obohatí se tím velice národní jmění, což učiní možným vykoupiti z ruk soukromých telegrafy a železnice, rozmnožiti počet škol, založiti četné knihovny a musea, podporovati instituce chránící dělníka v dobách jeho neštěstí. Po druhé, cena půdy se sníží, a bude tedy možno snáze jí nabývati. Nevzdělaná, bezlesá a nezastavěná půda nebude míti skoro žádné ceny, bude ji tedy lze bráti téměř zadarmo. Posléze po třetí, průmysl nejsa poután žádnými daněmi počne se rozvíjeti s novou silou. Jedině státní monopol je oprávněný. Tuto poslední myšlénku George podrobně rozvádí ve spise vydaném r. 1883. pod názvem Social problems (Záhady sociální).

Úsilím Georgeovým ve Spojených Státech severoamerických vytvořuje se i strana domáhající se přeměny pozemkové renty ve státní daň — strana známá pod názvem Reformátorů daně (Tax reformes).

Myšlénka sestátnění půdy není v Americe nová. Tam od r. 1830.—1848. byla agrární strana, která silně odpírala tomu, aby se stát zbavoval půdy. Již tenkráte, zvláště v mocném hlase Davyrově, ukazovala na všechny následky, které se nyní již objevují. Ovšem železniční společnosti obdrževše od vlády v odlehlých a nezalidněných provinciích ohromná prostranství půdy stavěly železnice spojující ony země se zeměmi více obydlenými a stahovaly tím způsobem obyvatelstvo do svých zemí, co přispívalo k budování měst, rozvoji průmyslu, vzrůstu národního bohatství. Ale zároveň povstávala ohromná hospodářství s velikou kulturou strojní, která svou konkurrencí ničila malé rolníky snižujíce velice cenu rolnických výrobkův. I zavládla mezi rolníky silná agitace, a utvořily se dvě veliké strany: Greenbackers, jejichž cílem bylo obmezení velikého vlastnictví a kapitalistů zrušením kovových peněz, a Grangers, jež směřovala obmeziti monopol železničních společností. Jindřich George hledí z obou těchto stran učiniti jednu velikou stranu refarmatorsko-rolnickou.

V Němcích první vystoupil s myšlénkou sestátnění půdy neboli spíše sestátnění pozemkového úroku (Grundzinsen) doktor mediciny Theodor Stamm. Uvažuje o příčinách nakažlivých nemocí nabyl přesvědčení, že nejhlavnější toho příčinou jest přespřílišné hromadění se obyvatelstva v jednom místě způsobované po výtce tím, že se nemůže svobodně rozšířiti po zemi, neboť ta jest v držení určitého obmezeného počtu osob. Na doplnění svého díla Krankheits-Vernichtung (Zničení nemocí) vydal r. 1870. pojednání pod názvem Die Erlösung der darbenden Menschheit (Spása trpícího lidstva), ve kterém odporučoval sestátnění půdy. Myšlénka ta zaujala tak mocně jeho ducha, že zasvětil se všecek její propagandě a na podporu její založil v dubnu r. 1874. v Berlíně Verein für Humanismus (Spolek pro humanismus).

Tato propaganda však neměla velikého úspěchu, pokud jí nepřispěli mocně Michal Flürschheim, bohatý průmyslník a von Hellsdorf-Baumersrode, bohatý statkář. Flürschheim získaný myšlénce sestátnění půdy spisem Georgeovým napsal rozpravu Auf friedlichem Wege (Cestou pokoje), která byla a jest posud hojně kupována.*) Navrhuje v ní, aby stát vykoupil půdu vydáním zástavních listů a má za to, že ta operace dá se uskutečniti ku všeobecné spokojenosti. Flürschheim, jenž z průmyslníka stal se nyní velkostatkářem, jest velice činný: jezdě po rozmanitých krajích pořádá přednášky, svolává schůze a šíří takovým způsobem své zásady. Kromě pojednání výše zmíněného Flürschheim vydal ještě několik spisů, kterými vysvětluje a podporuje své snahy. Rostoucí dluhy hypothekární, které malého rolníka mění skoro v robotníka robotujícího ve prospěch bank, přivedly von Hellsdorfa k myšlénce sestátnění půdy a převzetí státem všech dluhů ležících na půdě. Z jeho péra vyšly: Die Verstaatlichung von Grund und Boden oder Schutzzölle in der

*) Druhé vydání pro lid vyšlo r. 1884. v Baden-Badenu.

Landwirtschaft (Sestátnění půdy aneb ochranná cla v rolnictví) a Das Recht auf Arbeit und die Landfrage (Právo ku práci a otázka pozemková). O otázce této ještě píší Benno Marting, Wehberg, Sebald, Hildebrandt.

Péčí hlavně Flürschheimovou a Hellsdorfovou byla r. 1886. založena v Berlíně Die deutsche Landliga (Německá pozemková liga), která naleznuvši půdu připravenu theorií Rodbertovou a všeobecnou nespokojeností rolníků pro americkou a indickou konkurrenci rychle se rozšiřovala. Orgánem ligy jest list Deutschland.

Ivan Franko konče svůj zajímavý článek o haličském vlastnictví pozemkovém předkládá stručně projekt znárodnění neboli nacionalisace — jak praví — půdy a domnívá se, že tento projekt „měl by býti pojat do programu demokratických stran, ruské i polské, poněvadž jedině on může lidu přinésti opravdové reální prospěchy a bez číkoliv křivdy zabezpečiti stálý a pokojný rozvoj národův.*)“ Jsem téhož mínění. Propagandy myšlénky znárodnění půdy lze se chopiti v Haliči již za nynějších poměrův, neboť není tam toho nebezpečí, že by jí mohlo býti použito na škodu věci národní, jako by se mohlo státi v polské části ruské nebo pruské. V Haliči ovšem nemůže býti řeči o sestátnění, toliko o sezemštění půdy. Ne ve Vídni, nýbrž ve Lvově musí býti celý uzel té otázky. Půda v Haliči, jak já soudím, je přízniva propagandě myšlénky znárodnění půdy. Kromě velikých vlastníků pozemkových jest tam poměrně jen malý počet malých rolníkův, již by měli zájem v udržení práva soukromého vlastnictví půdy. Ostatní milliony, kdyby zasvitla jim naděje, že v jiném pořádku mohou spokojeněji a svobodněji pracovati k obživě své i své rodiny, rády by se zřekly svých kousků země, na nichž sedíce trápeny jsou neustálým hladem, chodí v hadrech a ustavičně se třesou strachy před svými věřiteli, kteří každou chvíli mohou je vypuditi z jejich otcovského podílu. Znárodnění půdy jsouc jaksi prvním stupněm k vyšší soustavě rolnické výroby poskytne zemské vládě možnosti dáti polnímu i lesnímu hospodářství ve vší zemi pevný lad a systém, jenž by odpovídal požadavkům vědy a potřebám všeho národa.

*) Przegląd społeczny (kwiecień 1887., Lwów).

Oddíl VIII.

Karel Marx a theorie třídního boje.

I.

Marx a Proudhon. — Původ Marxův a vlivy působící naň za útlého mládí. — Na universitách Marx studuje filosofii a stane se hegelovcem. — Vliv Hegelovy filosofie na jeho tvůrčí činnost. — Marx se stane žurnalistou. — V Paříži se stane socialistou. — Marx v Belgii. — Agitační jeho činnost. — Marx r. 1848. a 1849. — Marx v Londýně. — Mezinárodní spolek dělníkův a Marxova účast v něm. — Marxův boj s Bakuninem a s blanquisty. — Kapitál. — Marxova smrt. — Jeho dcery.

R. 1847. vyšel v jazyku francouzském spis pod názvem Misère de la philosophie. — Rèponse à La philosophie de la misère de M. Proudhon. (Bída filosofie. — Odpověď na Filosofii bídy p. Proudhona). Přísná, nelítostná kritika v něm obsažená, přesnou logikou se vyznačující a o veliké učenosti kritikově svědčící vyvrátila všecky vývody Proudhonovy, ukázala na povrchnost a mělkost jeho rozumování, a z pod frasí rhetorismem okrášlených vydobyla nehrubě cennou motaninu oekonomicko-filosofickou. Přes to však Proudhon po dlouhou dobu ve vší Evropě se těšil slavné pověsti, byl pokládán za velikého kritika a neúprosného logika; o autorovi pak zmíněného spisu, Karlu Marxovi, věděly toliko německá emigrace a nečetný kruh jeho vyznavačů. — „Proudhon jest z mužů velmi logických" *) — praví Zarczyński opakuje to, co kolem sebe slyšel, tři léta po vyjití oné přísné kritiky, která právě ukázala na nedostatek logiky ve vývodech tohoto spisovatele.

Nicméně Proudhon měl jednu společnou stránku s Marxem a právě vzhledem k této stránce odehrál důležitou úlohu v duševním rozvoji německého socialisty. Autor „Filosofie bídy" chtěl odvoditi socialismus z politické oekonomie neboli jinými slovy chtěl založiti socialismus na politické oekonomii, ale nedovedl toho, poněvadž neměl dostatečných a důkladných vědomostí o tom předmětě. Marxa však lzo právem počítati mezi znamenité oekonomisty. Netoliko přispěl k pokroku vědy oekonomické, nýbrž vyvodil z ní i socialismus. Vzhledem k tomu, ačkoli neprávem, mnozí se domnívají, že vědecký socialismus se datuje teprve od Marxa, a předcházející práce s po-

*) Str. 48. Wizerunki atd.

hrdou nazývají utopickými. Jest v tom veliká nadsázka. Škola saint-simonistická zakládající své vývody na historii byla též vědecká, i nastává otázka, zdali bychom měli bez jejích předcházejících bádání theorii dějin rozvoje výroby takovou, jakou nám podává škola marxovská.

Kritika vývodů Proudhonových pomohla jeho odpůrci vyjasniti vlastní názory oekonomické a nastíniti první rysy své theorie. Byl to — možno říci — prvý stupeň. Druhý byla jeho Kritika politické oekonomie vydaná r. 1859. Posléze třetím, nejvyšším stupněm byl jeho znamenitý Kapitál, který vyšel tiskem r. 1867. a od kterého se datuje evropská sláva a vliv Marxův.

Autor Kapitálu se narodil v Trevíru 5. května r. 1818. Jeho rodiče, lidé zámožní a vzdělaní, byli původu židovského, vyznání však již křesťanského. Rodina Marxova žila v důvěrných stycích s domem baronů Westphalenův, a mladí Westphalenové, Edgar a Jenny, byli přáteli Karlovými, a Jenny se později stala jeho manželkou. Poněvadž matka mladého Marxa byla více Holanďanka nežli Němkyně, a starý Westphalen, jenž byl muž vzdělaný a měl značný vliv na Karla, se cítil právě tak Skotem jako Němcem, různonárodní vlivy záhy naň působily. Velmi záhy se naučil francouzsky a anglicky. V otcovském jeho domě bylo holdováno Voltairovi, starého Westphalena pak miláčkem byl Shakespeare. Ale přes tyto vlivy, které bez odporu zůstavily stopy v duši pozdějšího ředitele Mezinárodního spolku, byl vlastencem německým právě tak, jako jimi byli Heine, Börne, Herweg, Ruge a jiní němečtí nepřátelé vlasteneckého zpátečnictví a reakcionářské politiky svých vlád, zvláště pruské a rakouské. Karel Marx vždy dával na jevo své němectví: na kritice spisu Proudhonova psané po francouzsku podepsal své jméno gotickými písmeny.*) Z té příčiny Bakunin**) a románští foederalisté vinili jej ze snah německých, pangermanských a nalézali v něm po této stránce mnoho společného s Bismarkem.

Vychodiv gymnasium Marx se odebral na universitu do Bonnu a po té do Berlína. „Studoval jsem — praví v poznámce autobiografické v úvodě svého spisu Zur Kritik der politischen Oekonomie — práva, ale více jsem se zabýval filosofií a historií“. Tehda na německých universitách se velmi živě obírali filosofií Hegelovou a sporem, jenž rozpočal se v jejím lůně mezi starohegelovci a mladohegelovci (Alt- und Jungheglianern). Marx se přidal k těmto a filosofii pokládal za svůj vlastní obor. R. 1842. měl se státi docentem tohoto předmětu na bonnské universitě.

Ale v dalším svém rozvoji autor Kritiky politické oekonomie sešel se stanoviska hegelovského idealismu a stanul na základě historického realismu — jak sám pravil. Abstrakce —

*) Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Par Karl Marx. Paris. Bruxelles. 1847.

**) Str. 171., 304. a ostatně celý obsah spisu: Gosudarstvennost i anarchija.

po jeho mínění — není analysí, jak si to představují metafysikové. „Hegelovi všecko, co se stalo a co se děje, jest právě tím, co se děje v jeho vlastním rozumování. Tím způsobem filosofie historie jest jenom historií filosofie, jeho vlastní filosofie. Není již ‚historie v pořádku času‘, jest toliko ‚výsledek myšlénky v pojímání‘. Domnívá se, že buduje svět pohybem myšlének, zatím znova staví toliko systematicky a absolutní methodou pořádá myšlénky, které jsou v hlavě celého světa.“ *) Nesnadno nalézti trefnější kritiky Hegela. Nicméně vliv této filosofie na tvůrčí činnost Marxovu jest velmi patrný, a taký znalec německé literatury filosofické, jako jest Fr. Lange, praví, že nejdůležitějšími spisy založenými na Hegelově filosofii jsou: Marxova Kritika politické eokonomie a Lassaleova Theorie nabytých práv. Dialektická methoda, jež Hegelovi pod názvem absolutní byla jedinou, nejvyšší, nekonečnou silou, která nejen všecko objasňovala, nýbrž která byla zdrojem všelikého pohybu, stala se též zamilovaným nástrojem rozumování autora Kapitálu. Tímto nástrojem dialektickým vnikal účinně do hloubi nezorané ještě hrudy naukové, účinně bojoval proti všelikým zmatenostem, ale upravuje formu svých bádání dle zamilované své methody činil to — jak správně poznamenává Lange — „nejednou s újmou její účinnosti“.**)

S nastoupením na trůn pruský Fridricha Viléma IV. reakcionářské vlivy ve státě pruském značně ochábly a nastal živý ruch publicistický. Tehda vůdcové porýnských liberálů založili v Kolíně Rheinische Zeitung. Marx se stal spolupracovníkem a za krátko redaktorem tohoto denníku, jenž však dlouho netrval, neboť pruská vláda nemohouc snésti opposice zastavila jeho vydávání. Téhož roku (1843.) mladý redaktor se oženil se svou přítelkyní Jenny von Westphalen a odebral se do Paříže.

Do té doby Marx jakožto mladohegelovec byl liberálem-demokratem, který nejen se nesdílel o názory socialistické, nýbrž se stanoviska oekonomického je zavrhoval. Ostatně — co pravda — tento německý socialismus, „opravdový socialismus“ (jak vyjadřuje se o něm žertovně Manifest kommunistický) „skastroval“ (opět výraz Manifestu) francouzskou literaturu socialisticko-kommunistickou, a místo aby podporoval pokrokové hnutí, spíše „byl absolutní vládě s jejím zástupem kněžourů, kantorů, junkrův a byrokratů vítaným strašidlem proti buržoasii hrůzně vystupující“ namlouvaje lidu, že „v tomto buržoasijním hnutí“ nemusí ničeho získati, ovšem mnohem snáze všeho pozbýti“.***) Záhy však ve své

*) Str. 99. Misère de la philosophie.

**) Str. 174. Kwestja ekonomiczna v dziedzinie społecznej przez prof. Dra. Fr. A. Langego. Warszawa. 1886. Marx v předmluvě ke druhému vydání Kapitálu praví, že jeho methoda dialektická jest zcela rozdílná od methody Hegelovy, ale ihned níže poznamenává, že Hegel prý důkladným a znalým způsobem její formy pohybu představil. Str. XIX. Das Kapital. Hamburg. 1883.

***) K. Marx i Fr. Engels. Manifest Komunistyczny. 1847. Przełożył Witold Piekarski. Genewa. 1883.

polemice s Allgemeine Augsburger Zeitung postřehl, že jeho vědomosti o tomto předmětě nebyly dostatečné, a že samo stanovisko oekonomické jím zaujaté bylo jednostranné. Teprve v Paříži jal se samostatně a různostranně zkoumati otázky oekonomické. Bakunin se domnívá, že Marx mnohým jest povinen Morici Hessovi, Němci židovského původu, jenž jsa vzdělán ve vědě oekonomické a jsa při tom socialistou seznamoval jej se zásadami socialistickými. Socialistické a kommunistické spisy, jež téměř všechny přečetl mladý badatel, upevnily v něm to přesvědčení, že zřízení kommunistické jest mnohem vyšší nežli přítomné zřízení oekonomické, a saint-simonismus mohl v něm sesíliti myšlénku o evoluci společenských forem vznikající již na základě filosofie hegelovské. Nabyv jaksi dvou stálých stanovisek psal tím směrem kritické články v Deutsch-Französische Jahrbücher, kterýžto list vydával spolu s Arnoldem Rugem. Když později Jahrbücher vzaly za své, psal spolu s Engelsem, Heinem, Ewerbeckem do denníku Vorwärts (V před). Styky, v něž toho času vešel s Engelsem, přeměnily se ve spolek duševní a v doživotní přátelství. V Paříži ještě společně s ním vydal Die heilige Familie (Svatá rodina), kde ostře kritisuje Brunona Bauera a jiné mladohegelovce nepřátelské rozpočínajícímu se novému směru socialistickému.

Na dolehání pruské vlády r. 1845. rozkázáno Marxovi z Paříže odejíti. Odebral se tedy do Belgie a usadil se v Bruselu, kde — jak sám praví — pokračoval ve svých studiích oekonomických. Tam napsal kritiku Proudhonových Oekonomických odporů, v níž se již ukázal ve vší síle svého genia. Toto dílo vyšlo r. 1847. Kritika byla spravedliva, ačkoli snad příliš ostrá. Zvláště rozhněvalo mladého socialistu Proudhonovo napadení Cabeta „zasluhujícího úcty — jak praví — již pro svůj praktický poměr k proletariátu“, napadení až neslušně hrubé a při tom nepříliš podařené, mělké a nespravedlivé.*)

Naděje ve společenský převrat se vzmohly do vysokého stupně r. 1846. v západní Evropě. „V posledním útulku nezávislé Polsky, v Krakově, vzniká r. 1846. první politická revoluce, která ohlašuje nabývání práv společenských.“ **) Toho času Marx společně s Engelsem rozvinul velikou činnost agitační a do politických spolků německých za hranicemi, jež se hlavně skládaly z dělníků, vnesl propagandu kommunistickou. R. 1847. v Bruselu v německé Jednotě dělnické měl přednášky o námezdné práci a kapitále.***)

*) List Marxův ze 24. února r. 1865. v Sozial-Demokrat r. 1865.

**) Úryvek z listu podepsaného Karlem Marxem, Fridrichem Engelsem, Pavlem Lafargueem a F. Lessueurem za příčinou 50leté výroční památky povstání r. 1831. Str. 31. Patrjotyzm i Socjalizm. Paryž 1888. Autorové Kommunistického manifestu poukazují k tomu, že „v Polsku kommunisté stojí mimo stranu, která ve veliké revoluci vidí podmínku získati národní nezávislost, a tedy mimo stranu, jež způsobila krakovské povstání r. 1846.“ Str. 32.

***) Úryvky těchto přednášek uveřejnil r. 1849. v Neue Reinische Zeitung. Polský překlad najdeš v ženevském Boji tříd z r. 1885. v č. 10., 11., 12. (únor, březen, duben).

Rovněž náležel mezi činnější zakladatele mezinárodní Ligy kommunistické, která svůj prvý kongress mezinárodní konala tajně téhož r. 1847. v Londýně. Tehda též Marx společně s Engelsem vypracoval znamenitý Manifest kommunistický.

Když r. 1848. vypukla revoluce ve Francii, Marx na vyzvání zatímní vlády skrze Flocona přibyl do Paříže. Tam mezi německou demokracií vřelo. Netrpělivější, jako Herwegh, pospíšili do země se zbraní v rukou. Marx, jak to veškerým životem dokázal, nevěřil ve zdar náhlý, byl spíše stoupencem široké agitace, která sevšeobecňujíc v massách jisté zásady by vytvořila tím způsobem sílu hmotnou. Odebral se tedy do Kolína teprve tehda, když březnová revoluce otevřela tam pole pro širší činnost. Sorganisovav Kommunistickou jednotu založil společně s Lassallem, Freiligrathem, Wolffem a jinými socialisty německými politicko-oekonomickou revue, Neue Rheinische Zeitung. Tato revue měla důležitý význam v rozvoji sociálních názorů v Německu. Jsouc neustále stíhána pruskou vládou byla posléze zakázána, a členové Kommunistické jednoty byli zatýkáni a po té souzeni. Marxovi se podařilo uniknouti do Paříže, ale dlouho tam nezůstal: po manifestaci 13. června nařízeno mu odejíti. Odebral se tedy do Londýna, kde měl od té doby stálý pobyt.

Dobře znaje anglicky a maje k ruce bohatou bibliotéku londýnskou Marx obrátil hlavní pozornost na anglické oekonomisty a anglické poměry národohospodářské; vedla jej k tomu i ta okolnost, že pokládal Anglii za klassickou zemi kapitalistické výroby a její oekonomisty jako nejvědoměji pojímající zásady tohoto zřízení. Prvním ovocem této práce byly kritické studie o anglických theoriích zboží a peněz, které jsou hlavním obsahem spisu činícího epochu — jak se vyjadřuje Ferdinand Lassalle — pod názvem Zur Kritik der politischen Oekonomie (Příspěvek ku kritice politické oekonomie). Vyšel r. 1859.

Přes zdlouhavé studie vědecké bývalý náčelník Kommunistické jednoty nespustil s očí tehdejších událostí politických a perem i agitací měl v nich činné účastenství. Psával články do novin německých a amerických, vydal několik brožur příležitostných, spolu udržoval neustále styky s evropskou emigrací a s německými socialisty.

Marx dobře rozuměl velikému významu polské nezávislosti pro věc svobody evropské a proto za každé příležitosti horlivě podporoval usilování polských vlastenců. R. 1863. naléhal na německé sociální demokraty, by pomáhali všemožně polskému povstání. Když povstání bylo potlačeno, a uprchlíci polští znova naplnili západní Evropu, myšlénka spojiti pokrokové síly evropské za vydobytím všeobecné svobody se šířila a vzmáhala. Usneseno tedy na mezinárodním meetingu dělnickém v Londýně svolaném v otázce polské na 28. den m. září r. 1864. utvořiti Mezinárodní spolek dělníků. Marx byl z nejpřednějších iniciatorů této myšlénky. Byv zvolen do generální rady, za jejíž stálé místo pobytu určen

Londýn, byl její duší a hlavním ředitelem činnosti celého spolku: on hlavně sepsal znamenitý jeho řád a napotom většinou on psal provolání a instrukce jménem generální rady. Nikdy nespouštěl s očí důležitosti politického působení. Vidíme to na prvém manifestě Mezinárodního spolku, který vyšel z jeho péra. Ukázav, že prvou povinností třídy dělnické jest hleděti nabýti politické moci, praví dále: „Nestoudná pochvala, licoměrné účastenství a tupá lhostejnost, se kterou vyšší třídy v Evropě na to hleděly, kterak Rusko opanovalo hory kavkazské a dávilo bohatýrskou Polsku; nesmírné výboje tohoto barbarského obra, jehož hlava jest v Petrohradě a ruce sáhají do všech kabinetův evropských — ukázaly konečně dělníkům, že jest čas, aby pronikli tajemství mezinárodní politiky, aby stopovali diplomatickou činnost svých vlad, aby v případě potřeby opřeli se jí všemi prostředky, jež jim jsou po ruce a nezdařila-li by se takováto jednotlivá úsilování, by se spojili v jediném společném protestě proti zločinným záměrům vlád hlásajíce nutnost ostříhati přirozených zákonů mravnosti a spravedlnosti, jimiž všichni lidé se mají říditi ve svých osobních poměrech a které mají býti též nejvyšší normou vzájemných poměrů mezi národy! Bojovati pod takovýmto politickým praporem znamená přijímati účast ve všeobecném boji za vymanění třídy pracující“.

Autor tohoto manifestu dával Mezinárodnímu spolku dělníků ráz více propagační a agitační než podvratný. Často ovšem mluveno o revoluci, ale odkládáno ji na pozdější čas, až jak oekonomické podmínky tak dělnická organisace úspěšné její provedení učiní možným. Činilo to mnohé netrpělivými, zvláště pak Bakunina, jehož tužbou byla co nejrychlejší revoluce. Přidaly se k tomu národní antagonismy a soupeření o náčelnictví. Chtěje upevniti svůj vliv a sorganisovati své stoupence Bakunin r. 1868. utvořil nový spolek mezinárodní: Alliance internationale de la démocratie socialiste (Mezinárodní jednota sociální demokracie), který by náležeje k Mezinárodnímu spolku dělníků jej vedl a řídil.*) Marx ovšem nemohl k tomu svoliti, a generální rada 22. prosince r. 1868. prohlásila, že Mezinárodní spolek nedopustí, by Alliance byla jeho odborem. Bakunin však neustoupil, a rozpoutal se neústupný boj, jejž na chvíli přerušily válka německo-francouzská a kommuna pařížská. Postavení Marxovo se stalo velmi obtížným. Udržeti Mezinárodní spolek na pokojném stanovisku propagandy po pádu kommuny pařížské bylo téměř nemožné. S jedné strany pronásledování a zákazy vládní nutily změniti zjevnou práci v tajnou; s druhé pak strany francouzští uprchlíci hnali spolek na dráhu terroristickou. Francouzští anarchisté podporovali Bakunina, tak že blízko bylo již rozdvojení Mezinárodního spolku; blanquisté přibyvše pak do Londýna a vstoupivše značným počtem do generální rady hleděli v ní nabýti vrchu a přeměniti ji v orga-

*) Mimo zřejmé byly též tajné stanovy, které soustřeďovaly na Jednotu veškeru moc v ústřední sekci ženevské vedené Bakuninem.

nisaci válečnou. Bojující strany svedly hlavní bitvu na kongresse v Haagu od 2.—7. září r. 1872. Marx zvítěziv nad anarchisty a vytlačiv ze spolku Bakunina a Guillaumea prorazil po té, by převaha blanquistů v Londýně byla nemožná, návrhem, na jehož základě generální rada byla přenesena do Nového Yorku v Americe.*) Byl to krok nešťastný: oslabil význam a vliv spolku a skončil se posléze s rozejitím generální rady r. 1876. V boji, který byl veden mezi stranami — dlužno vyznati — Marx nedržel se vždy v mezích náležitých; zvláště nešťastné bylo s jeho strany vržení podezření na politickou úlohu Něčajevovu.**)

Ředitel Mezinárodního spolku přes četná zaměstnání s ním spojená měl ještě pokdy ke studiím vědeckým, a r. 1867. vyšla prvá kniha Kapitálu obírající se rozvojem kapitalistické výroby. Toto znamenité dílo způsobilo veliký dojem a široko rozhlásilo slávu Marxovu. V předmluvě k tomu dílu ohlásil tři knihy: O oběhovém processe kapitálu, o formách, jaké přijímá v oběhu; dále o dějinách theorie. Druhá kniha vyšla r. 1885. již po smrti autorově.

Poslední léta zdraví učeného socialisty bylo silně otřeseno. Stihly jej k tomu dvě těžké rány: smrt milované jeho ženy r. 1882. a smrt starší jeho dcery, která se provdala za Longueta. Choroba se zase velice zhoršila. Engels v curyšském Sozial-Demokrat takto popsal poslední chvíle Marxovy. „Když jsem přišel — vypravuje — jako obyčejně mezi 2. a 3. hodinou, zastal

---

*) Sami blanquisté, bývalí účastníci kommunálného hnutí ve Francii (Ant. Arnaud, F. Cournet, Margueritte, Constant-Martin, G. Ranvier, Ed. Vaillant) vyložili, jak rozuměli generální radě Mezinár. spol. a kam směřovali. „Leč nebyli takového mínění ti, kteří se obávali převahy francouzského hnutí kommunálného v generální radě sídlem v Londýně. Kongress ji tedy poslal do Ameriky.“ (Str. 8. Internationale et Révolution à propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil de l' Internationale. Londres, 1872.) „Veden jsa citem hodným pochvaly, ale oplakaným pro následky, náčelník marxistů doplnil míry rozmíšek, uváděje do generální rady lidí, kteří nikdy nenáleželi k Internacionále a neměli k ní jiného práva, nežli že bojovali za kommunu. Tito lidé vnesli do Mezinár. spol. děln. ducha despotického, jakobinského, centralistického, slovem, nepřátelského zásadám spolku a tím způsobem učinili nutným přenesení generální rady do Ameriky“. (Str. 8. Brožurka bez titulního listu vydaná jako prohlášení ženevských dělníků).

**) O této věci vyšla v Bruselu dobrá odpověď pod n.: „Quelques mots d'un groupe socialiste révolutionnaire russe à propos de la brochure: Alliance de la démocratie socialiste et l' Association Internationale des Travailleurs.“ Jest zajímavé, že ve vzájemném boji protivníci se navzájem vinili z toho, že se spojovali k boji s buržoasií. Bakuninovi vytýkáno, že jakkoli mluvil mnoho o dělnících, přece více spoléhal na radikální buržoasii, že zakládané jím sekce v Italii se skládaly ne z dělníkův, nýbrž z advokátů, žurnalistův a jiných buržoasistických doktrinářův atd. Bakunin zase totéž praví o Marxovi: „Svým blouzněním a snahou získati velebitele a stranníky mezi buržoasií Marx vždy měl a má proletariát ku kompromissu s buržoasistickými radikály.“ Str. 285. Bakunin praví, že Alliance měla za účel odkrýti tajné buržoasistické demokraty, dí: „V této příčině škola Marxova dala nám mnoho příkladův, a německý diktator jest tak pohostinný (s nutnou podmínkou, by se mu klaněli), že tou dobou přikrývá svým praporem veliký počet socialistův a demokratů, kteří od hlavy až do paty jsou buržoasisty a pod tím praporem mohla by stanouti též Liga míru a svobody, kdyby se byla odhodlala jej uznati za prvního člověka.“ Str. 293. a 294. Gosudarstvennost i anarchija.

jsou všecky v slzách: byl prý velmi slab, smrt se blížila. Ráno však pil ještě víno a mléko a jedl polévku s chutí . . . Stará věrná Lenchen Demuthova, která všecky jeho děti od kolébky odchovávala a po čtyřicet let neopustila rodiny Marxovy, přichází k nám řkouc: ‚Pojďte — právě usnul‘. Když jsme vešli, byl usnul již na věky. Neznám snadnější smrti nad tu, která potkala Karla Marxa v jeho fauteuilu.“ Zemřel 14. března r. 1883.

Jedna dcera Marxova se provdala za Longueta, druhá za Pavla Lafarguea, oba socialisty francouzské. Třetí dcera, Eleonora, má činné účastenství v anglickém ruchu socialistickém.

II.

Metafysický charakter theorie hodnoty. — Theorie ta má význam toliko pro okres kapitalistický. — Její výklad. — Její kritický význam. — Nadhodnota neboli hodnota přídatná. — Nadpráce a míra hodnoty neboli poměr nadpráce ku práci potřebné. — Kritický význam theorie nadhodnoty. — Marx jako kritik. — Opravdová jeho vědecká zásluha. — Souhrn poměrů výrobních určuje jistý stav společnosti. — Evoluce společenských poměrův. — Hospodářství přirozené. — Nahromadění pracovních nástrojů a dělba práce razí cestu kapitalistické soustavě. — Hlavní znak kapitalistického hospodářství. — Rukodělnictví. — Výroba strojní. — Továrna. — Továrna povznáší vykořisťování v každém oboru práce. — Zhoubný vliv kapitalismu na rozmanité stránky života společenského. — Kooperace. — Dělnické vojsko. — V lůně soustavy kapitalistické leží již její negace. — Antagonistická forma společenského processu výroby. — Boj tříd. — Falešné závěrky z theorie boje tříd. — Poměr boje třídního k boji národnímu. — Úloha třídy dělnické. — Proč vyvlastnění obyvatelstva rolnického v Irsku a ve Skotsku bylo bezohlednější nežli v Anglii? — Jak sluší rozuměti boji tříd? — Třídní boj může býti konán v mezích zákonů. — Spojenectví v boji. — Čím jest vlastně třídní boj? — Přelidnění. — Jest pakou kapitalismu. — Zákon lidnatosti. — Relativní přelidnění. — Cena obživy. — Řetěz vedoucí od zákona lidnatosti k relativnímu přelidnění. — Upravení poměru obyvatelstva k obživě. — Veliké vzrůstání obyvatelstva dělnického. — Kapitál. — Fáse zakládající se na společenství. — Kommuna a stát. — Kriticko-utopistická literatura socialistická. — Kommunisté na základě Ricardově. — Uznání Owena Marxem. — Opominutí Saint-simonismu.

Marx v úvodě ke „Kapitálu“ praví, že Ferdinad Lassalle ne příliš důkladně a správně podal jeho theorii hodnoty, kdežto jiné názory jeho nalezly v něm svědomitého popularisátora. Lassalle pak praví v „Kapitále a práci“, že všecko, co „uvažoval o penězích jakož i o společenském významu pracovní doby jakožto měrné jednotky hodnoty, všecko to co do své duševní podstaty v celku bylo vyňato a jest stručným obsahem neobyčejně důležitého a mistrného díla“. — „Jest to — praví dále — znamenité dílo Karla

Marxa činící epochu: Zur Kritik der politischen Oekonomie (Ke kritice politické oekonomie)."[1])

Fakt, že Lassalle nepostihl dobře, jak se zdálo Marxovi, vývoje jeho myšlénky o hodnotě — dle mého zdání — jest toliko důkazem, že sám výklad té theorie nevyznačuje se potřebnou jasností, když ani tak mocný duch jako Lassalle, který dovedl porozuměti Heraklitovi z Efesu, nepronikl k opravdové její rozumové podstatě. Theorie ta má v sobě mnoho charakteru metafysického, co ostatně i Marx sám nechtě naznačuje. Hodnota dle něho jest nadpřirozenou vlastností (übernatürliche Eigenschaft),[2]) zboží věcí smyslně — nadsmyslnou (sinnlich — übersinnliches Ding).[3]) „Zboží — praví — zdá se na první pohled věcí samo sebou se rozumějící, obyčejnou. Jeho analyse ukazuje, že jest věcí zvláštnější, plnou metafysické překroucenosti a theologického mručení".[4])

Zboží a těsně s ním spojená hodnota — podle Marxa — jsou toliko jevem kapitalistického okresu výroby. „Zákon hodnotní vůbec uskutečňuje se v plnosti pro jednotlivého vyrabitele — praví autor ‚Kapitálu' — teprve tehda, když vyrábí jako kapitalista, zaměstnává současně mnoho dělníků, tím způsobem najednou uvádí v pohyb společensky průměrnou práci".[5]) Ani před tím neměl toho významu, ani ho nebude míti později v okrese socialistickém. Již z té příčiny přikládati theorii hodnoty první význam jest chybou.

Poněvadž však stoupenci Marxovi připisují veliký význam theorii hodnoty, podám ji krátce užívaje nejčastěji slov autora samého.

Bohatství společnosti, ve které vládne kapitalistický způsob výroby, jeví se jako „ohromné nahromadění zboží". Zboží má hodnotu užitnou a směnnou. „Hodnota užitná ve výrobě zboží není vůbec předmětem „qu' on aime pour lui même". Hodnoty užitné vyrábějí se hlavně jen potud, pokud jsou hmotným substrátem, nositelem hodnoty směnné".[6]) Jinak mluvě — zboží se vyrábí ne aby se ho užilo, nýbrž aby se prodalo. „Směnný poměr zboží zřejmě se charakterisuje abstrakcí jejich užitné hodnoty"[7]). — neboli jinak — pominutím jí. Zůstává tedy hodnota směnná, která v rozmanitém zboží musí míti jakousi společnou míru. Měrou tou jest práce lidská vynaložená na vyrobení zboží, pozůstávající v něm

[1]) Str. 117. a 118. Ferdinand Lassalle. Kapitał i Praca czyli Pan Bastiat — Szulce z Delicza. Julian Ekonomiczny. Przełożył W. (Kaźmierz Hild). Lwów. 1878.

[2]) Str. 33. Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Von Karl Marx. Zweite verbesserte Auflage. Hamburg 1872. Ve vydání r. 1883. str. 25. — Polský překlad: Karol Marx. Kapitał. Krytyka oekonomii polityсznej. Tom pierwszy. Lipsk. 1884. Str. 10. Citovati budu stránky buď podle vydání z r. 1883. anebo podle polského překladu.

[3]) Str. 40. Das Kapital.

[4]) Tamže str. 39.

[5]) Tamže, str. 322.

[6]) Str. 165. tamže.

[7]) Tamže str. 4.

„jako příšerná předmětnost“ (gespenstige Gegenständlichkeit), jen jako rosol lidské práce beze zřetele na její různost“.[1]) Práce lidská měří se toliko měrou času; obnáší tolik a tolik hodin, dní atd. „Toliko společensky nutný čas práce platí jako tvořící hodnotu“.[2]) „A tak velikost hodnoty (Werthgrösse) určuje se toliko množstvím společensky nutné práce neboli časem práce společensky nutným k vytvoření hodnoty užitné.“[3]) Ne velikost výrobní síly práce, nýbrž čas potřebný k výrobě jistého předmětu určuje jeho hodnotu. Z té příčiny „čím větší výrobní síla práce, tím kratší je potřebný čas k výrobě předmětu, tím menší jest množství skrystalisované v něm práce, tím menší jeho hodnota.“[4]) „Všecko zboží jako hodnota jest určeno jen kvantem stuhlého času práce.“[5]) V zřízení tedy kapitalistickém dělník přestává býti samostatným činitelem a stává se jen strojem, jehož činnost se měří časem. „Čas jest vším, člověk ničím; nanejvýše jest kostrou času.“[6]) Jest to formule „novodobého nevolnictví dělníkova.“[7])

Měření práce časem po stránce oekonomické způsobuje snížení ceny práce, nadvýrobu a jiné osudné následky průmyslové anarchie. Jest vlastní toliko industrii založené na individuelní výměně. Jak tedy vidíme, theorie hodnoty má více kritický nežli positivní význam. Marx jí potřeboval hlavně, aby porazil theorii „buržoastického socialismu Proudhonova,“ aby ukázal, že individuelní výměna musí se pojiti s antagonismem třídním a že jest vlastní příčinou vykořisťování a nouze.

Z theorie hodnoty autor „Kapitálu“ vyvozuje theorii nadhodnoty (Mehrwerth, plus value). Rozumuje takto: Oběh nebo výměna zboží netvoří žádné hodnoty. Chceme-li tedy rozuměti, jak přibývá, roste hodnota, obraťme se k výrobě a prozkoumejme vlastnosti kapitálu na ni vynakládaného. Kapitál ten dá se rozděliti na dvě části: kapitál stálý (surový materiál, pomocné prostředky a nástroje pracovní) a kapitál směnný, obracející se na zakoupení síly pracovní. Kapitál stálý vkládá do zboží jen tolik hodnoty, kolik obnášela zužitá jeho část za výroby, a tedy nové, přídatné hodnoty nevytváří. Ta jest věcí kapitálu směnného. „Vytváří on znovu svůj vlastní aequivalent a ještě přebytek, nadhodnotu, která se může opět měniti a býti větší nebo menší.“[8]) A jest tomu tak. Kapitalista kupuje pracovní sílu kupuje spolu její směnnou i užitnou hodnotu. První určuje se nákladem obživy dělníkovy. Hodnotou pak užitnou pracovní síly jest všecka ta práce, kterou může dělník vykonávati a která jest vždycky větší nežli její hodnota

[1]) Tamže, str. 5.
[2]) Tamže, str. 169.
[3]) Tamže, str. 6.
[4]) Str. 15., vyd. 1872.
[5]) Tamže, str. 14.
[6]) Str. 30. Misère de la philosophie.
[7]) Str. 28., tamže.
[8]) Das Kapital 1883. Str. 191.

směnná. Jestliže práce dělníkova vynaložená za jeden den obnáší dvakrát tolik co její hodnota směnná, jest to v kapitalistické soustavě „obzvláštním štěstím kupujícího, ale zcela žádnou křivdou prodávajícího.“*)

Denní práci dělníkovu neboli pracovní jeho den možná rozděliti na dvě části: jednu, ve které pracuje sám na svou vlastní obživu, a druhou, která jde výhradně jen na prospěch kapitalistův. Tuto druhou část práce Marx nazývá nadprácí (Mehrarbeit, surplus labour). Poměr její k nutné práci určuje míru nadhodnoty, „která jest jasným výrazem stupně vykořisťování pracovní síly kapitálem neboli dělníka kapitalistou.“ **) Poměr nadpráce k nutné práci zatemněný, zamaskovaný ve výrobě kapitalistické jest zřejmý v robotě. „Forma mzdy zastírá všecky stopy rozdělení pracovního dne na práci nutnou a přebytečnou neboli placenou a neplacenou; všecka práce zdá se býti zaplacenou prací. Při robotě práce, již konal poddaný pro sebe, a práce, již konal pro pána, jsou přesně od sebe odděleny jak v čase tak i v prostoru. V otroctví i ta část dne, ve které otrok vyrábí prostředky k svému vlastnímu užívání, a ve které tedy pracuje pro sebe, zdá se býti vynaložena na práci pro vlastníka. Všecka tedy práce jeho bere na sebe podobu práce nezaplacené. Zcela jinak jeví se práce námezdná: nadpráce přibírá tu podobu placené práce. Tam sám poměr vlastnictví zakrývá práci nevolníkovu konanou pro sebe sama, zde poměr peněžní zakrývá bezplatnou práci dělníkovu konanou pro kapitalistu.“ ***)

Theorie nadhodnoty má tedy také význam více kritický. Marxovi běželo hlavně o to, aby ukázal, že t. zv. zisk jest nadhodnotou a nevyplývá z produktivnosti práce — jak tvrdila škola Ricardova — nýbrž jednoduše jest novou ukrytou formou vykořisťování práce dělníkovy..

Vůbec Marx jako kritik je vzorný. Jeho kritika „Poslední hodiny“ Seniorovy, kterou podává ve svém „Kapitále,“ může býti vzorem logické přesnosti analyse. Může s ní snad závoditi jen znamenitá kritika buržoasistického socialismu Proudhonova.

Opravdovou vědeckou zásluhou Marxovou jest důkladné ukázání, jak důležit jest oekonomický činitel ve společenském rozvoji, a podrobné vylíčení dějinné evoluce oekonomických poměrův. Autor „Kapitálu“ dal činiteli oekonomickému až příliš veliký význam. Jako v životě jednotlivého člověka druh práce o živobytí není nejdůležitějším ještě činitelem, tak i v životě společnosti. Vlivy duševní a politické mohou často vyvažovati, ano i převyšovati vlivy oekonomické. K tomu oekonomické poměry na nižším stupni rozvoje musejí míti vliv větší nežli na stupni vyšším. Přiznati převahu oekonomického činitele způsobuje fatalismus v nazírání na podmínky rozvoje, neboť oekonomické podmínky nejméně jsou závislé na vůli člověka, na jeho vědomí, jehož výrazem jest činitel duševní.

*) Tamže, str. 174.
**) Tamže, str. 200.
***) Kapitał, str. 221.

Nejdůležitější z činitelův oekonomických jest výroba. Na způsobu, jakým se koná, závislé jest také rozdělení a výměna. Úhrn podmínek výrobních jest oekonomickou budovou společnosti, skutečným jejím základem, jenž svými živly sesiluje její duševní práci a občansko-politický život. „Duševní výroba mění se podle změn ve výrobě hmotné. Idee jisté doby jsou vždycky jen ideami tříd fakticky panujících.“*) „Zákonodárství jak politické tak civilní vyznačuje toliko, vyjadřuje slovy vůli poměrův oekonomických.“**) Nástroje výrobní jsou nejlepším měřítkem kulturní výše. Dnešní dějepisci, jakkoli málo jsou obeznámeni s rozvojem hmotné výroby, přece doby předhistorické dělí na epochy podle látky, ze které hotoveny byly nástroje a zbraň, a mluví tedy o epoše kamenné, bronzové a železné.

„Společenské poměry, v nichž se koná výroba, mění se, přetvořují podle změn a rozvoje hmotných prostředků produkce, sil výrobních. Souhrn poměrů výrobních jest to, co zoveme společenskými poměry, společností a k tomu společností určité historické formace, společností mající sobě vlastní charakteristické znaky. Společnost starověká, feudální, měšťanská — toť jsou skupiny poměrů výrobních; z nich každá představuje zvláštní rozvojovou fási v dějinách lidstva.“***) Buržoasističtí oekonomové nechtějí toho uznati a mají svůj zvláštní způsob nazírání. „Podle nich jsou toliko dva druhy institucí: umělé a přirozené. Instituce feudální — to jsou instituce umělé, instituce buržoasistické — to jsou instituce přirozené.“†)

V rozvoji výroby vidíme, že počíná s tím, že každý vyrábí sám sobě nářadí a každý vyrábí to, co jest jemu potřebné. Jest to první forma výroby, hospodářství přirozené, naturální. Hlavním jeho znakem jest vytváření hodnot užitných. Ve středních věcích tato forma hospodářství měla převahu. Poněvadž výrobky rolnické mají větší hodnotu užitnou nežli výrobky průmyslové, byly převážně vyráběny a ve středních dobách výrobky rolnické byly lacinější nežli výrobky průmyslové. Výrobu řídila poptávka ukazujíc nabídce, co bylo potřebné, čeho bylo žádáno. Za těchto podmínek byl možný jen malý průmysl, jehož základem jest soukromé držení nástrojů výrobních dělníkem. Tento způsob výroby podmiňoval rozdělení půdy a jiných prostředků výrobních. Jest možný toliko v úzkých, přirozených hranicích výroby a společnosti.

Soustřeďování nástrojů pracovních a těsně spojená s ní dělba práce účinkují na změnu formy výroby a upravují cestu zřízení kapitalistickému. Maje k pomoci jednoho dělníka neb i několik dělníků zaměstnavatel ještě sám s nimi pracuje. Jest něčím středním mezi dělníkem a kapitalistou, jest „malým mistrem“ (ein „kleiner Meister“). Zvětšuje počet dělníků mistr se může přeměniti v kapi-

*) Manifest Komunistyczny, str. 23.

**) Misère de la philosophie, str. 67.

***) Str. 12. Walka Klas. Č. 10.—11.—12. 1885. ve čl. „Praca nájemna i kapitał.“

†) Str. 113 Misère de la philosophie.

talistu, ale cechovní zřízení středních věků hledělo tomu zabrániti obmezujíc počet dělníků, jaký bylo dovoleno jednomu mistru míti. Jakmile však započne nějaký přirozený process, nevyhnutelně se rozvíjí. Byla mu zatarasena cesta v průmysle, otevřel si pole činnosti v obchodě. Ne starý mistr, nýbrž kupec stanul v čele novověké dílny.

Hlavním znakem kapitalistického hospodářství jest to, že vyrábí hodnoty směnné, zboží. Kdežto malý průmysl šel za poptávkou, veliký nemá kdy na ni čekati, on předchází poptávku, činí napřed nabídku, přináší zboží na trh. Nabídka vynucuje poptávku. Výměna zboží započíná se tam, kde pojítka společenská se končí, na hranici s cizími společnostmi nebo na místech, kde stýkají se členové cizích společností. Jakmile jednou taková výměna se vzmůže, účinkuje také na vnitřní poměry a vnitř samé společnosti předměty mění ve zboží. Všechno stává se zbožím. Dělník přestává býti svobodným dělníkem a stává se také zbožím, pracovní silou, kterou kapitalista kupuje a vykořisťuje. Tato přeměna poměrů dělnických neděje se rázem, neboť dělník se vzpírá tomu, jak může. „Mijí století, nežli „svobodný" dělník účinkem rozvinutého kapitalistického způsobu výroby dobrovolně k tomu přistoupí, t. j. nežli jest společensky přinucen prodávati veškeren svůj činný čas života, ano samu svou schopnost pracovní za cenu životních prostředků stanovených obyčejem, své právo prvorozenství za mísu čočovice."*) Abychom porozuměli rozdílu mezi hospodářstvím přirozeným a kapitalistickým, „srovnejme na př. novověkého pachtýře v Dolním Škotsku se starým malým sedlákem na pevnině. První prodá veškeren svůj výrobek a z té příčiny jest mu kupovati na trhu všecko, co je potřebno k obnovení výroby, i símě; druhý spotřebuje přímo většiny svého výrobku, kupuje a prodává co možná nejméně, pořizuje si — pokud možná — nástroje, oděv atd. sám."**)

Prvou formou kapitalistické výroby jest rukodělnictví (manufaktura). Kapitalista buďto spojuje jednotlivá řemesla k výrobě jistého předmětu, na př. k vyrobení kočáru má v jedné dílně koláře, sedláře, krejčího, soustružníka atd.; nebo zaměstnává mnoho řemeslníků jednoho a téhož oboru, při čemž samo řemeslo rozkládá na jeho součásti a každému řemeslníku zvláště vyznačuje jedinou toliko výlučnou práci, na př. jehlář cechu norimberského sám vykoná 20 úkonů, úkon po úkoně, v anglickém však průmysle jehlářském vykonává práci tu 20 dělníků, z nichž každý zaměstnán jest toliko jedním úkonem. Mezi rukodělnictvem a samostatnými řemesly vyvíjí se tvrdošíjný boj. Tou dobou počínají hráti důležitou úlohu peníze, počíná se tvořiti buržoasie. Novověká historie kapitálu datuje se od utvoření novověkého obchodu a trhu světového, co se stalo ve století XVI. Dvě země byly v popředí toho ruchu: Hollandsko a Anglie. Proti pozemko-

*) Das Kapital. Str. 261.

**) Str. 92. Das Kapital. 2. Band. Hamburg 1885.

vému vlastnictví vstoupil do konkurrence kapitál, který všude vystupoval jako majetek peněžitý, jako kapitál kupecký nebo lichvářský. Výroba rukodělná trvala od polovice XVI. do poslední třetiny stol. XVIII.

V plném rozsahu rozvíjí se však výroba kapitalistická teprve zavedením strojů do průmyslu. Rukodělnictví přeměňuje se ve strojní výrobu (továrnictví), v níž vykořisťování práce přichází do svého zenithu. Dělník proměňuje se ve stroj. Kapitalistovi neběží již ani o jeho zručnost ani o jeho rozvážnost. Naopak, v těch továrnách, kde nabýváno bylo velikých prospěchů z tajemství, přednost dávána byla poloidiotům v naději, že neproniknou střeženého tajemství. Dělba práce, která v rukodělnictví „dělníka zmrzačuje v částečného dělníka,“ ve strojním průmyslu „odděluje od práce vědu jako samostatnou sílu výrobní a nutí ji ke službě kapitálu“[1]) a speciálnosť dělníka „proměňuje se ve speciálnost služby po celý život jisté části stroje.“[2]) Stroj stává se pánem dělníka; „ovládá a vyssává jeho životní sílu;“[3]) dopomáhá též k zavedení discipliny ničím se nelišící od discipliny vojenské. „Stroj v rukou kapitalistových zvětšuje materiál naskytující se k vykořisťování i stupeň tohoto vykořisťování zavedením práce žen a dětí,“ a „neobmezeným prodlužováním pracovní doby ovládá život celého dělníka a činí práci víc a více napjatější, aby co v nejkratším čase produkoval co největší množství stále vzrůstající výroby.“[4]) Dělník pod útiskem kapitalismu nejen prodává svou pracovní sílu, nýbrž prodává také sílu své ženy i svých dětí; stává se obchodníkem s otroky.“[5]) Stroje dovolují vedle toho kapitalistům zmenšovati počet dělníků, což zvětšuje počet těch, kdož nemohou dostati práce, působí tím způsobem umělý nadbytek obyvatelstva a přinucuje stále větší počet lidí hledati výdělku v uhelných a kovových dolech, kde právě jest ona těžká práce, která v Rusku jest trestem zločinců.

Za dob rukodělnictví v Anglii žalujíce na domy pracovní (workhouse), že zvýšily cenu práce, průmyslníci se domáhali, aby dům pracovní změněn byl v dům hrůzy (house of terror), ve kterém by bylo pracováno 14 hodin denně i s přestávkami pro jídlo, tak aby na práci zbývalo plných 12 hodin. „Dům hrůzy pro chudé, o kterém r. 1770. snila ještě duše kapitálu, v několika létech po té povstal jako veliká „pracovna“ pro samé dělníky rukodílné. Nazýval se továrnou. A tu rázem ideál pobledl před skutečností.“[6]) Kapitál „jako vyrabitel cizí pracovitosti, jako vyssavač nadpráce a vykořisťovatel pracovní síly, předstihuje energií, bezohledností a účinností všecky staré systémy výrobní založené na přímé nucené práci.“[7])

---

[1]) Str. 364. I. Das Kapital.

[2]) Kapitał, str. 171.

[3]) Tamže.

[4]) Tamže, str. 169.

[5]) Tamže, str. 159.

[6]) Str. 269. Das Kapital I.

[7]) Str. 306. a 307. tamže.

Úspora souborných prostředků pracovních, která teprve v továrně jako ve sklenníku dozrála, v rukou kapitálu stává se krádeží po čas práce na životních podmínkách dělníkových: krádeží prostoru, vzduchu, světla, a rozmanitých prostředků chránících osoby dělníkovy od nebezpečí a škodlivých vlivů výrobního processu."*) Jest pozoruhodno — jak trefně poznamenal Marx — že obhájci továrního systému vystupující proti obecné organisaci společenské práce nemají horší výtky nežli že zamění společnost v jednu továrnu.

Vykořisťování továrny přechází na pozůstalé ještě druhy rukodělnictví, na řemeslo a práci domácí; obráží se i v poměrech malého vlastnictví. V rukodílnách a domácím průmysle stává se nestydatějším a žravějším. „Nedosti toho: práce domácí musí všude bojovati v okrese svého vlastního odvětví průmyslu se stroji neb aspoň s rukodílnami; nouze zbavuje tu dělníka nejnutnějších podmínek pracovních: prostoru, vzduchu, světla atd.; nepravidelnost mzdy stoupá, až posléze v nadbytečném obyvatelstvu, v tomto posledním útočišti obětí velikého průmyslu a veliké kultury polní, konkurence mezi dělníky z nutnosti dostupuje svého maxima."**) K tomu samy podmínky vedou, že řemesla proměňují se v rukodílny a rukodílny v továrny. Veliký průmysl účinkuje také na rolnictví a zaváděním strojů dává mu ráz kapitalistický niče „skálu staré společnosti, sedláka, a na jeho místě staví námezdníka."***) Kapitalistický process ze zemí, které mají vysoce rozvinutý průmysl, sdílí se jiným zemím méně nebo málo průmyslovým a tam vykořisťování kapitalistické spojíc se s násilím plodí ošklivé jevy. Marx odvolává se na vykořisťování práce černochů v jižních státech sev. Ameriky a na práci rolníkovu v knížectvích naddunajských.

Kapitalismus s vykořisťováním jej charakterisujícím má zhoubný vliv na rozličné stránky života společenského. S vykořisťováním pracovní třídy spojena jest snaha snížiti prostředky obživy dělníkovy. „Proč — ptá se Marx — bavlna, brambory a kořalka jsou osou buržoasistické společnosti? Protože k jich vyrobení je nejméně potřebí práce, čímž jsou nejlacinější."†) Z téže příčiny vzrůstá falšování potravin ano i léků, což celku dává se důtklivě pociťovati. V rolnictví každý pokrok kapitalistického hospodářství „jest nejen pokrokem v umění odírati dělníka, nýbrž také v umění nadužívati půdy; každý pokrok ve vzrůstu plodivosti pro určitou dobu jest zároveň krokem napřed v ničení stálosti pramenů té plodivosti."††) Rozvíjí se veřejný úvěr a s ním roste státní dluh. Vzniká ažiotáže a hra na burse. Tvoří se bankokracie. Břímě daní stále se zvětšuje, a „přetížení daněmi není nahodilostí, nýbrž spíše zásadou."†††) Stav dělníků jest horší

*) Kapitał, str. 173.

**) Str. 189. tamže.

***) Str. 205. tamže.

†) Str. 41. Misère de la philosophie.

††) Str. 206. Kapitał.

†††) Str. 783. I. Das Kapital.

nožli stav zločincův. Nejvýhodněji počítaný rozpočet belgického dělníka přirovnán jsa k rozpočtu vězně vykazuje roční deficit 44 frankův. Podmínky kapitalistické zavedly jestliže ne zákonitě, tedy fakticky poddanství lidu rolnického v Anglii a v Irsku. Marx podává ohromující obraz bídy anglického zemědělského dělníka a irského obyvatelstva. Čímsi strašlivým jest ten dělnický lid, který roznáší po vší zemi neštovice, tyfus, choleru, spálu atd. Nelze se proto diviti, že těžké kapitalistické podmínky způsobují, že lidstvo degeneruje. Marx upozorňuje v té příčině na pěkný kdysi kmen Newcastle-upon-Tyne.

Čím více kapitál zaměstnává dělníků, tím více vydobývá nadpráce, tím větší má zisk, který se zvětšuje, když dělníci pracují společně. Zvětšení to pochází nejprve odtud, že součinnost (kooperace) sesiluje práci, a po té proto, že lze zavésti větší úsporu v tak zvaných povšechných výdejích. Součinnost tedy stává se základní formou kapitalistického způsobu výroby. Oddíl o součinnosti v „Kapitále" jest z nejdůležitějších oddílův a velice přispívá objasniti její povahu.

Dělníky na jednom místě nahromaděné a sorganisované lze přirovnati k vojsku. Jako ve vojsku jsou rozličné stupně a jejich hierarchie, tak i v sorganisované práci vyskýtají se dozorcové a ředitelé v rozličném stupni závislosti na sobě. „Každý individuální kapitál jest větším nebo menším nahromaděním výrobních prostředků pod odpovědným velením nad větším nebo menším dělnickým vojskem."*) Tím způsobem každý kapitalista může se pokládati za generála. Podnikatel jest hlavním vůdcem, hlavním ředitelem průmyslovým toliko proto, že je kapitalista. „Vrchní velitelství v průmysle stává se přívlastkem kapitálu, jako za dob feudálních vrchní velitelství ve válce a soudnictví bylo přívlastkem pozemkového vlastnictví."**) K tomu Marx velmi dobře poznamenává, že August Comte i jeho žáci mohli by tím způsobem dokázati věčnou nutnost feudálních pánů, jak to učinili s pány kapitálův.

Rozvíjející se pořádek kapitalistický nese již ve svém lůně zárodky negace, které jej přinucují přetvořovati se ve zřízení všeobecným potřebám společnosti přiměřenější. Vzmáhající se vykořisťovací síla kapitálu působí vyvlastnění stále širších kruhů společenských. Tento vyvlastňovací process ničí soukromé malé vlastnictví a seskupuje je ve veliké komplexy. Proletariát roste. Soustřeďovací process kapitalistický vyděděv dělníky vyděďuje dále malé kapitalisty. Pomáhá mu při tom úvěr, který „jest specifickým strojem k soustřeďování kapitálu."***) S hromaděním stále větší armády dělnické na jednom místě roste její odpor, počíná se boj mezi dělníky a kapitalisty a stává se stále vědomější. Vykořisťování práce v kapitalistickém pořádku dostupuje takových rozměrů, že jest jevno na zdraví a na délce života lidu a podko-

*) Tamže, str. 642.

**) Tamže, str. 331. a 332.

***) Tamže, str. 644.

pává bytí samé společnosti. Tím společnost skrze své vládní orgány nucena jest upravovati národohospodářské poměry mezi dělníky a kapitalisty. Stává se dále patrnější odpor, který je mezi společnou, součinnou formou výroby a individuální formou rozdělení a výměny.

V téže chvíli, které počíná se civilisace, výroba začíná se opírati o antagonismus řádů, stavů, tříd, posléze o antagonismus práce nahromaděné a práce bezprostřední. Bez antagonismu není pokroku. Jest to zákon, kterému civilisace podléhala až na naše dni. Účinkem této vlády antagonismu tříd výrobní síly se rozvinuly a mohutněly do dnes."*) „Životní podmínkou každé společnosti založené na antagonismu tříd jest utlačovaná třída."**) Spolu s úplným vymaněním třídy utlačované, vykořisťované, antagonistický základ výroby bere za své. Po té stránce buržoasistické podmínky výroby jsou poslední antagonistickou formou společenského processu výroby.

Boj tříd jest po dnes hlavním obsahem dějin. V podmínkách buržoasistických jeví se jako více méně zřejmá válka domácí mezi třídou kapitalistickou a třídou dělnickou. Čím boj ten stává se vědomějším, povšechnějším a mezinárodnějším, tím opravdověji a rychleji vésti může k rozhodnému vítězství.

Tyto názory, správné potud, pokud vůbec b o j o ž i v o t vyskytuje se ve společnosti, jsouce postaveny Engelsem na přední místo, staly se stoupencům Marxovým programovými axiomaty, jež zahrnují — abych tak řekl — veškeru činnost strany socialistické. Upřílišněnost a jednostrannost theorie boje tříd vedly všude k jistým falešným konklusím. Z té příčiny promluvme podrobněji o této theorii.

Jde mi hlavně o poměr boje národního a třídního. Podle polských hlasatelů boje tříd boj národní — mluvíme o boji za národní nezávislost — jest bez užitku dělnické třídě, ano soudíc z jistých výrazův i škodlivý. Byl-li Marx téhož zdání? Můžeme rozhodně říci, že nikoli. Již sám fakt všeobecně známý, že autor „Kapitálu" byl vždy stoupencem hnutí za svobodu v Polsce, svědčí dostatečně, že se jinak díval na boj národní. V „Domácí válce" pochvalně ukazuje, že francouzská třída dělnická nejupřímněji a a nejvytrvaleji bojovala proti německému nájezdu, že byla mnohem vlastenečtější nežli jiné třídy. Podle „K o m m u n i s t i c k é h o m a n i f e s t u" třída dělnická usilujíc nabýti politické moci, usiluje sorganisovati se ve třídu národní, skonstituovati se jako národ. Marx nestaví tedy zájmů dělnických proti zájmům národním, nýbrž jest toho mínění, že dělnická třída má se starati o sloučení zájmů národních se zájmy svými. Boj tříd nezáleží v tom, aby bez rozmyslu všeobecné zájmy obětovány byly těm, které pro dnešní dobu zdají se býti vlastními, nýbrž záleží v tom, aby nabyto bylo ve společnosti takového postavení, aby bylo možno vlastní zájmy učiniti všeobecnými, národními. Takové postavení zaujme dělnická

*) Str. 40. Misère de la phil.

**) Tamže, str. 175.

třída jen tehda, kdy nabude hmotné i mravní síly. Hmotnou sílu dá jí organisace; mravní pak sílu vědomí toho, že v ní, ve sloučení jejích zájmů se zájmy všeobecnými, leží budoucnost národa. Úlohou třídy dělnické jest tedy ne oddělovati se od národa a jeho všeobecných zájmů, nýbrž tyto zájmy stotožniti se svými vlastními tou měrou, aby lid pracující a národ značily totéž. Ve státech, ve kterých není politické svobody nebo ve kterých jest příliš obmezena, vlastním zájmem třídy dělnické jest bojovati pro její dobytí nebo pro její rozšíření. Neboť jakým způsobem by mohla bez svobody politické dojíti k vědomí vlastních zájmův a mocně se sorganisovati? A co jest říci o zemích, kde vláda udržuje se — užijme výrazu Marxova — jen bodáky nebo stavem obležení ať zřejmým ať ukrytým? Tam i továrním inspektorům jest mírniti svá slova, čím angličtí jejich soudruzi pohrdají.*)

Marx líče vyvlastnění obyvatelstva rolnického v Anglii, Skotsku a Irsku, poznamenal, že v obou posledních zemích konáno bylo bezohledněji a ve větších rozměrech nežli v prvé, ale neukázal na hlavní toho příčiny. Snad proto, že to byla příčina spíše politická nežli oekonomická. V Irsku a Horním Skotsku skomplikován byl boj oekonomický bojem národním, bojem landlordů anglických neb anglicky smýšlejících, podporovaných anglickou vládou tam s drobnými pachtýři, tu s klany keltickými. Nemluvě o dávných dějinách irských, o vyvlastnění Keltů z půdy, co způsobilo již dávno irskou bídu, zrušení irského parlamentu a zbavení Irska posledního stínu nezávislosti politické usnadnilo Angličanům jejich politiku průmyslu irskému nepříznivou a zvláště průmyslu lnářskému, vlnařskému a bavlnářskému, který se byl počal rychle v Irsku rozvíjeti. Keltické obyvatelstvo tedy, které nacházelo aspoň malý výdělek v průmysle, odkázáno bylo znovu na pole za nejhorších pro ně podmínek. Nebylo mu ani dovoleno zabývati se lovením ryb u vlastních břehův. Proti tomuto hroznému útisku, jakého zakoušelo od anglických landlordův, kteří kořistili z jeho těžkého postavení, bránilo se whiteboismem,**) co mu opětně neprospělo. Msta Irčanů totiž zasahujíc jen rozličné jednotlivce neotřásla panstvím vetřelců, nýbrž přestrašila vlastníky pozemkové, kteří se proto přestěhovali do Anglie. Vidouce, že půda zůstavená v rukou pachtýřů byla nemilosrdně vykořisťována a stále menší důchod vynášela, volili raději na svých statcích ornou půdu přeměniti v louky pro chov krav a na místě obilí vyráběti máslo. Takovým způsobem víc a více lidu bylo s půdy zaháněno. Bylo mu se tedy stěhovati do anglických továrních měst, z čehož se těšili kapitalisté angličtí, nebo do Ameriky, což bylo po chuti vládě anglické a irským landlordům, poněvadž počet povstaleckého obyvatelstva se menšil. Když r. 1845. a 1846. nesmírný hlad řádil v obyvatelstvu keltickém, hleděla-li vláda anglická tomu zabrániti? Nikoli — právě v těch

*) Das Kapital, I., str. 729.

**) Whityboyz (bílí junáci) pro bílé košile, které nosili přes oděv. Whiteboyz — členové terroristického spolku proti anglickým landlordům a jejich sluhům.

letech vyvezeno bylo z Irska neméně nežli 1,272.256' bušlů pšenice a ovsa; právě r. 1846. vyvezeno bylo 933.000 kusů rozličného dobytka. Dovolila-li by vláda v Anglii, aby toto obilí a maso bylo vyvezeno v čas hladu? Dojista ne; bála by se vzbouření lidu, kdežto v Irsku byla hotova provokovati obyvatelstvo k povstání, aby je mohla brzy vystříleti a posekati. Ve Skotsku rovněž úplná jeho závislost na Anglii dopadla v neprospěch hmotného stavu obyvatelstva gaelského. Po utišení povstání skotského r. 1745. Angličané nejen se ukrutně mstili, nýbrž pro uniformování poměrů státních, pro zničení klanového zřízení, které dávalo skotské společnosti velikou spojivost, zákonodárnou cestou násilně přetrhány patriarchální poměry mezi pozemkovými vlastníky a jejich rolníky a zavedeny byly řády anglické. Při tom skotští náčelníci klanů smýšlení vlasteneckého byli uhněteni a na mizinu přivedeni a na místě nich bylo přáno těm, kteří podporovali panství anglické, a právě tito vlastníci vyznačovali se bezohledností k domácímu obyvatelstvu a uváděli a podporovali obyvatelstvo anglické.*)

Ostatně v samém pojímání třídního boje jest vážné neporozumění. Větší část polských marxistů přešla stadium anarchismu Bakuninova nedovedši se vymaniti úplně z jeho vlivu. Odtud třídní boj přibírá u nich charakter násilný a bezohledný, co ve spojení s výminečným polským postavením přibírá známky tak nejasné konspirace, že se neví, proti komu hlavně se obrací a co má nejbližším cílem. A tu můžeme říci, že polští marxisté porozuměli třídnímu boji ne tak, jak mu rozuměl sám autor. Předpovídal sice socialní revoluci, nepopíral však třídního boje v mezích zákona a připouštěl společné působení socialistické strany nejen se stranami nejkrajnějšími, nýbrž i s buržoasií.

Třídní boj jest dobývání práv, jest donucování privilegované třídy činiti stále větší ústupky. Není nutno vésti jej cestou násilnou, se zbraní v rukou. Jest možný i cestou zákonitou. V boji za normální dobu pracovní, za zákon tovární Marx spatřuje třídní boj. „Ustanovení normálního dne pracovního — praví — jest výsledkem dlouhé, tvrdošijné více méně skryté občanské války mezi třídou kapitalistův a třídou dělníků.“**) Zákony tovární nejsou jen výsledkem třídního boje, nýbrž i rostoucího uvědomování společenského. „Zákonodárství tovární — praví Marx — jest první vědomé a methodické působení společnosti na svůj samobytně a přirozeně vyrostlý process výroby.“***) Vítězství zásady zákonitého upravení tovární práce bylo podle Marxa velmi užitečné dělnické třídě. „Neobyčejný rozvoj těch větví průmyslu (ve kterých tovární práce byla upravena) od r. 1853—1860., jdoucí ruku v ruce s fysickým

*) Marx mluvě o uloupené zemi klanové kněžnou Sutherlandovou praví: Veškeru uloupenou zemi klanovou rozdělila na 29 velikých ovčáckých nájmů, v každém z nich bydlí jedna toliko rodina, většinou angličtí nádenníci pachtýřův.“ Das Kap. I., str. 755. a 756.

**) Tamže, str. 294., I.

***) Kapitał, str. 197.

i mravním obrozením dělníků, překvapil lidi nejméně bystrozraké."*) — praví Marx. „Dále ukazuje, „že tou měrou, jakou magnáti průmyslu se podávali tomu, čemu nemohli zabrániti, a smiřovali se s novými podmínkami, síla odporu kapitalistů postupně slábla, kdežto výbojná síla dělnické třídy vzrůstala spolu s počtem svých spojenců z vrstev společnosti nemajících přímého zájmu v boji. Tím vysvětluje se poměrně mohutný pokrok od r. 1860."**) Třídní boj tedy, který má účelem dobývati síly a moci, nevylučuje žádné cesty. Všecko, co vede ke vševládě lidu, urychluje vítězství dělnické třídy.

Jak již výše jsem poznamenal, politická svoboda (a o takové svobodě pod panstvím násilí jen rozumem obmezení mohou mluviti) jest nezbytnou podmínkou, aby dělnická třída v třídním boji dobývala sobě stále prospěšnějšího a důležitějšího postavení. Z té příčiny Marx byl toho přesvědčení, že socialisté, nebo-li — jak se vyjadřoval — kommunisté mají podporovati v š e l i k é r e v o l u č n í h n u t í proti trvajícím společenským i politickým poměrům. Dle jeho zdání socialisté mají pracovati všude o spojení a vzájemném dorozumění demokratických stran všech zemí. Autor „Kapitálu" poznamenává, že účinkem svého spojení s chartisty angličtí dělníci vydobyli zákona o desitihodinné práci. Spojení to povzneslo ještě mravní sílu dělníkovu, důvěru v politický jeho význam. Stalo se to zřejmým, kdy nastal úpadek chartistické strany, kdy její vůdcové byli uvězněni a organisace byla rozbita. Marx výslovně praví, že tento úpadek chartistické strany otřásl důvěrou dělnické třídy v její síly.***) Ředitel mezinárodního spolku neváhá ani tvrditi, že v jistých případech jest možno jednati společně s buržoasií. „V Německu — praví — jakmile buržoasie vystupuje revolučně, kommunistická strana má s ní za spravedlivou věc bojovati proti absolutní monarchii, feudálnímu pozemkovému vlastnictví a maloměšťanstvu." †) Ostatně „jako někdy část aristokracie stanula v řadách buržoasie, tak dnes část buržoasie přechází do proletariátu, totiž část buržoasistické intelligence, která dovedla theoreticky porozuměti dějinnému rozvoji společnosti."††) Marx neupírá prospěchů, které přinesli toryové podporujíce dělnické hnutí v Anglii. Každá politická revoluce posléze přinesla jistý společenský zisk, kdežto politické vymoženosti pozdější reakce zase vzala. „Když r. 1852. Ludvík Bonapart, aby si zabezpečil podporu buržoasie, chtěl změniti zákonný den pracovní, všecko dělnické obyvatelstvo Francie zvolalo jednomyslně: „Zákon zkracující pracovní den na 12 hodin jest jediným dobrodiním, které nám zůstavilo zákonodárství republiky."†††)

---

*) Tamže, str. 114.

**) Tamže.

***) Das Kap. I., str. 278.

†) Manifest komunistyczny. Str. 32.

††) Tamže, str. 16.

†††) Kapitał, str. 105.

Třídní boj jest jedním jevem boje o život. Co je příčinou boje o život? Potřeba žití a rozmnožování se. Čím snáze dá se ukojiti tato potřeba, tím méně příčin k tomu boji. Tento boj, který v říši rostlinné a živočišné jeví se hlavně mezi jednotlivci, ve světě lidském stává se víc a více společenským. Napadení a krádeže uvnitř samé společnosti počínají se pokládati za přestupek, přečin, zločin; avšak válce zevnitřní dává se význam čestný, veliký, skoro ctnosti. V lůně však samé společnosti tou měrou, jak vzrůstá, se rozvíjí a rozrůzňuje, vnitřní válka nemohouc se projevovati v nejprostší a nejhrubší své formě vystupuje v podobě vykořisťování, které se vzrůstem sebevědomí společenského stále více se maskuje. Antagonismy na počátku skoro všeobecné, rozdrobené — abych se tak vyjádřil — s rozvojem společenským mění se v antagonismy stále větších svazků, spojení, skupin, organismů společenských, a na základě tom antagonismus národní jest vyšší dějinnou formou nežli antagonismus třídní. I dnes antagonismy v lůně každého národa jsou velmi četné, jakkoli se neprojevují ve své drsné, hrubé formě jako na počátku středních věkův. Vystupují v podobě konkurrence, která — jak právem poznamenal Marx — „není závoděním průmyslovým, nýbrž závoděním obchodním."*) Konkurrence vyskytuje se mezi kupci a prodavači s jedné strany, s druhé pak strany uprostřed prodavačův a kupců samých. Průmysl vysílá do boje dvě nepřátelské sobě armády (prodavačův a kupců), mezi nimiž ve vlastních jejich řadách vře ustavičný boj mezi jednotlivými skupinami a jednotkami. Ze dvou nepřátelských táborů ta armáda vítězí, jejíž vnitřní boj, v jejím vlastním lůně, jest méně urputný."**) To, co praví Marx, hodí se na každý boj a tedy i národní.

Kapitalisté v poměru k dělníkům jsou kupci, kupují jejich pracovní sílu; dělníci pak prodávajíce tuto sílu jsou prodavači. Pracovní síla jest zbožím. Jestliže na trhu se jí objeví více, nežli hledá poptávka, nejenom klesne její cena, nýbrž i jistá její část objevuje se nadbytečnou. Jistá část lidstva jeví se tedy zbytečnou, společenským břemenem. Mluvím o přelidnění.

Toto přelidnění však — praví Marx — jest kapitalistické, jest vlastní právě jen kapitalistické fasi, jest historickým zákonem kapitalistické výroby, nikoli však věčným zákonem přirozeným. „Rekrutuje pro kapitál až posud nepřístupné vrstvy pracovní třídy a vytlačuje dělníky jím nahrazené stroj vytvořil nadbytek obyvatelstva dělnického, který jest nucen přijímati zákony diktované kapitálem."***) „Rostoucí zdar mechanických přádelen vlny způsobil v Anglii postupnou změnu orné půdy na pastviska, což přivodilo hromadné vyhánění rolníků, kteří se stali nadbytečným obyvatelstvem."†) Rozebíraje rolnické poměry v Anglii Marx dochází k této generalisaci. „Ustavičné stěhování do měst, ustavičné tvoření nadbytečného obyvatelstva na venkově soustřeďováním pachtů,

*) Str. 143. Misère de la phil.

**) Praca nájemna i kapitał, str. 11.

***) Kapitał, str. 164.

†) Str. 180. a 181. tamže.

změnou orného pole v louky, zaváděním strojův atd. a ustavičné vypuzování venkovského obyvatelstva bořením cottages děje se současně. Čím méně obyvatelstva v nějakém obvodě, tím je větší jeho „relativní přelidnění“, tím nesnadněji lze nalézti práci, tím větší absolutní nadbytek obyvatelstva vzhledem k obydlím, tím větší tedy ve vesnicích místní přelidnění a nahromadění lidí roznášející nákazu. Zhuštění lidského klubka v rozptýlených malých vískách a městečkách odpovídá násilnému vylidnění venkovského prostranství.“*) Jak velice přelidnění jest následkem soustřeďujícího processu kapitalistického, tak velice stává se samo „pákou nahromadění kapitalistického, ano i podmínkou trvání kapitalistického způsobu výroby. Činí disposiční průmyslové záložní vojsko, které tak zcela absolutně náleží kapitálu, jako by je odchoval na vlastní útraty. Opatřuje pro měnící se jeho potřeby vytváření hodnoty lidský materiál stále hotový k vykořisťování, nezávisle na hranicích skutečného přírostu obyvatelstva.“**) „Přetížení prací zaměstnané části dělnické třídy rozmnožuje řady její reservy, kdežto naopak zvětšený nátlak, který tato reserva svou konkurrencí činí na pracující část dělníků, přinucuje tuto k přespřílišné práci a poddávati se rozkazům kapitálu. Odsouzení jedné části třídy dělnické k nucené zahálce proto, že druhá část prací je přetížena a naopak, stává se prostředkem ke zbohatnutí jednotlivého kapitalisty a spolu uspěšuje vytvořiti průmyslové reservní vojsko do té míry, která odpovídá pokroku společenského nahromadění. Jak závažný jest tento moment ve tvoření poměrného přelidnění, dokazuje na př. Anglie. Technické její prostředky k „úspoře“ práce jsou obrovské. Nicméně třebas zítra byla práce obmezena na racionální míru a roztříděna pro rozličné vrstvy dělnické třídy opětně podle věku a pohlaví, existující dělnické obyvatelstvo naprosto by nestačilo dále prováděti národní výrobu v dnešních jejích rozměrech. Ohromná většina dělníků dnes ‚neproduktivních‘ musila by se změniti v ‚produktivní‘.“ ***) To všecko Marxa vede k závěrku, že „abstraktní zákon lidnatosti existuje toliko pro rostliny a živočichy, pokud člověk nevstupuje do dějin.“ V dějinách pak existuje toliko poměrný zákon lidnatosti, t. j. „každý zvláštní historický způsob výroby má svůj zvláštní, historický platný zákon lidnatosti.“†)

Přiznávajíce Marxovi zásluhu, že ukázal, jak rozvoj zřízení kapitalistického souvisí s přelidněním, a jak ve svém zájmu kapitalismus hledí zvětšiti počet nadbytečných ruk, nemůžeme nicméně přistoupiti na jeho konečné závěrky. Dle mého soudu obecný zákon lidnatosti existuje nejen pro rostliny a živočichy, a tedy i pro člověka ve stavu nehistorickém, nýbrž i pro člověka ve stavu historickém, a jakkoli ve zřízení kapitalistickém podmínky jemu vlastní dodávají jevům zákona lidnatosti zvláštního charakteru, přece zákon ten zůstává v podstatě stále týž.

*) Das Kap., str. 715. a 716.
**) Str. 648. a 649., tamže.
***) Tamže, str. 653. a 654.
†) Str. 648., tamže.

Zákon lidnatosti jak v říši živočišné tak v rostlinné jeví se v tom, že rozmožování se jde nad prostředky udržení se, t. j. nad obživu, i nastává tedy čas, kdy obživa všem nevystačuje, a část tvorův, obyčejně slabší, jest odsouzena zahynouti. Jest tedy otázka, zdali lidé, kteří mohou zvětšiti množství obživy, jsou s to, aby zvětšili ji do té míry, by se mohli bez obmezování rozmnožovati? Zdali na dané prostoře — nepřipouštíme možnosti okkupace nebo kolonisace — rolnictvo ve všech svých odvětvích jest s to, aby zvětšovalo množství obživy do té míry, aby stačila pořád obyvatelstvu rovnou měrou vzrůstajícímu? Malthus dal odpověď zápornou, a tato odpověď není posud podstatně vyvrácena. Opíraje se o příklad Spojených Států Amerických, kde průběhem půldruhého století obyvatelstvo se zdvojnásobovalo nejméně každých 25 let, praví, že „možná najisto tvrditi, že obyvatelstvo, nebude-li mu v tom nic překážeti, zdvojnásobuje se každých 25 let, neboli vzrůstá od periody k periodě řadou geometrickou." Produkty však zemské — pokud učí zkušenost a ukazuje věda hospodářská — nemohou vzrůstati na týchž základech a v týchž periodách časových řadou geometrickou. Poslední dobou ukazováno bylo na stálou úrodnost amerických pozemků ve statcích Illinois a Texas, která má jaksi svědčiti proti tvrzení Malthusovu. Stálá úrodnost není však vzrůstáním geometrickým. Že při vynakládání kapitálu a práce v půdu zvětšuje se její produktivnost z akru, Malthus nepopíral, ale pravil, že tato produktivnost může nanejvýš stoupati řadou arithmetickou. V poříčí Mississippi střední produktivnost pšenice z akru vzrostla od r. 1872. do r. 1880. z 11·9 na 13 bušlů t. j. v 8 letech vzrostla o 1·1 bušle."*) Možno-li však připustiti, že by produktivnost pokračujíc v témž poměru dospěla za 17 roků, t. j. do r. 1897. ke 23·8 bušle? Kdyby však i dospěla, nelze naprosto připustiti, aby po té periodě zdvojnásobení se mohla vzrůstati ještě v rychlejším poměru. Dívajíce se při tom na dolejší tabulku vidíme, že produktivnost r. 1876. byla již sklesla na 10·4, že r. 1878. stoupla na 13·1 a r. 1880. znovu klesla na 13. Z toho viděti, že vzrůst produktivnosti naráží na vážné překážky; a díváme-li se ještě na číslice, vidíme, že po každé zvětšené produktivnosti následovala zmenšená. V téže době střední produktivnost kukuřice

*) Číslice ty podává Rudolf Mayer v „Ursachen der amerik. Concurenz".

Pěstování pšenice.

Kultura.

Rok	Množství akrů vzdělávaných	Střední produktivnost akrů
1872.	20,838.000	11·9 bušlů
1874.	24,967.000	12·3 „
1876.	26,627.000	10·4 „
1878.	32,108.000	13·1 „
1880.	35,430.000	13·0 „

Pěstování kukuřice.

Rok	Množství akrů vzdělávaných	Střední produktivnost akrů
1872.	35,526.836	30·7 „
1874.	41,036.318	20·7 „
1876.	49,033.364	26·1 „
1878.	52,585.000	26·9 „
1880.	62,368.869	28·2 „

klesla z 30·7 na 28·2 a co je zajímavo, že největší produktivnost byla prvního roku (1872.), potom (r. 1874.) klesla na 20·7 a odtud počala opětně stoupati. K tomu tato produktivnost, jak pšenice tak kukuřice, zastíněna jest tím, že není produktivností týchž akrův, nýbrž jest průměrnou produktivností pro celou summu stále množícího se počtu vzdělávaných akrův. Ohromný vzrůst americké produkce závisí právě na rostoucím počtu akrův, nikoliv na rostoucí produktivnosti z jednoho akru. Po jisté tedy době více méně dlouhé americké rolnictvo dospěje rovněž stavu, ve kterém jeho výroba buď vůbec přestane růsti nebo bude moci růsti jen velmi pomalu.

Táž příčina, která překáží neobmezenému vzrůstu obyvatelstva, překáží také neobmezenému vzrůstu výroby obilí. Při výrobě obilí však prostor vystupuje dříve se svým obmezujícím charakterem. Půda může uroditi toliko to, na kolik v jejím lůně stačí zásob výživných, které po každé sklizni značnou měrou se vyčerpávají. Chceme-li tedy, aby úrodnost půdy zůstávala v témž poměru, jest potřeba vkládati v ni stále nové zásoby výživné. Vkládání toto má však své hranice, za kterými stává se přítěží nejen neužitečnou, nýbrž i škodlivou. Evropské zemědělství vzorně sorganisované a konané se všemi upotřebeními novověké vědy produkuje obilí nejvíce 35 hl. z hektaru. Chov. dobytka naráží také dříve na své hranice nežli vzrůst obyvatelstva. „Snad to zní tvrdě a smutně, ale je tomu tak: v Indiích je snáze nahraditi člověka nežli vola.“ *)

To, co jsem mluvil, týká se obecného jevu zákona lidnatosti, ale zákon ten jest ještě podmíněn rozmanitými okolnostmi zeměpisnými, politickými, společenskými, oekonomickými. Tam, kde kommunikace jest obtížna, přelidnění na jistých místech snáze může se naskýtati nežli tam, kde systém kommunikační jest vyvinut. Politický despotismus jako v Turecku a v Rusku stěžuje normální rozvoj oekonomických podmínek, obyvatelstvo tedy dříve, nežli kdyby mělo politickou svobodu, může naraziti na obtížné podmínky své existence. Byrokracie a militarismus zabírajíce z obecných zásob obživných lví podíl pro sebe, trpí méně než produkující obyvatelstvo, jestliže zásoby ty z jakýchkoli příčin se zmenšují.**) Čím jest větší počet cizopásníků, tím trudnější jest stav těch, kteří musí pracovati. Oddělení výrobních prostředkův od práce dává převahu jejich vlastníkům, a ti opětně z obecných zásob oddělují část pro své potřeby. Jsou tedy pro dělnickou třídu určité velice obmezené zásoby, které jí musí vystačiti. Nemusí tedy býti přelidnění v celé zemi, přes to však dává se důtklivě pociťovati v lůně samé třídy dělnické. Jest to relativní (poměrné) přelidnění. Byl čas, kdy v Anglii obyvatelstvo dělnické mohlo ještě odpírati ná-

*) Slova užitá Marxem. Das Kap. II. 219.

**) William Thompson (Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth) v citovaném Marxem místě praví: „Skoro třetina národní roční výroby bere se vyrabitelům pod názvem veřejných břemen a spotřebuje se neproduktivně lidmi, kteří za to nedají žádného aequivalentu, t. j. něco takového, co by mělo touž hodnotu pro vyrabitele . . .“

tlaku rukodělníkův a spokojujíc se s výdělkem pětidenním nechtělo pracovati po celý šestý den. Tehda rukodělníci žádali, aby uložením daně na prostředky obživy byla zvýšena jejich cena, t. j. aby stát pro své účely oddělil jistou novou část obživy a tím zmenšil zbytek, o který měli se dělníci rozděliti, což by přinutilo je k větší konkurrenci o něj a tím i o práci. Jestliže rozdělení, o kterém mluvím, nekoná se otevřeně, výrazně, přece však koná se určitě: řídí je cena obživy. Ti, co mají dostatečné důchody, berou tolik, co chtějí; ti, co mají menší, tolik, co mohou; posléze ti, co mají velmi málo, berou též velmi málo, třebas i hlad může je trápiti. Z té také příčiny ve městech v čas obležení, aby zamezena byla nerovnoměrná a přepychová spotřeba obživy, bývá brána často ze soukromých krámův a dává se do veřejných skladišť, odkudž se rozděluje stejně všem jen v takovém množství, které jest pro žití nezbytné.

Cena obživy označuje poměr jejích zásob k obyvatelstvu v jistém čase a v jistém místě. Jest věc známá, že na mnohých místech obilí jest nejdražší k jaru a nejlacinější k zimě. Úroda nebo větší dovoz obilí přivádějí klesnutí jeho ceny; naopak, neúrodou nebo nedostatkem dovozu cena jeho stoupá. Nic neznamená, že v rolnické zemi cena obživy může býti větší nežli v zemi průmyslné. Kdyby obdržená sklizeň rovnoměrně se rozdílela, nebylo by toho. Leč protože rozdělení jest nejčastěji nerovnoměrné, průmyslná země může zabírati větší část obživy rolnické země kupujíc ji od těch, kteří mají jí veliké zásoby. Stoupající cenou obživy na trhu, při čemž nejde o to, je-li to následkem rostoucí spotřeby vnitřní či též zevnitřní, stoupá také renta pozemková, t. j. vzdělávání polí rozšiřuje se i na pozemky menší úrody. A proto renta jest vysoká tam, kde je husté obyvatelstvo, ačkoli není to nutnou podmínkou.*)

Možno říci, že jest řetěz, ve kterém ze článku vzniká článek nový: ze zákona lidnatosti — boj o život, z boje o život — boj třídní, z boje třídního čili lépe z existence nepřátelských sobě tříd — poměrné přelidnění. Odstraňme rozdělení obyvatelstva na ty, kteří mají výrobní prostředky, a na ty, kteří nemají ničeho kromě svých rukou, a poměrné přelidnění bude stále řidčím.

Upraviti poměr obyvatelstva k obživě je možno s jedné strany zvětšováním výroby potřebné nutně k životu, s druhé pak strany zdržováním vzrůstu obyvatelstva. Obraťme obzvláštní svou pozornost této druhé stránce a ptejme se: Může-li zdržování vzrůstu třídy dělnické vyjíti jí na škodu či také na prospěch? Abychom mohli odpověděti k této otázce, podívejme se, jaký může míti vliv četné rozmnožování se dělnického obyvatelstva na jednotlivého dělníka a na celek třídy dělnické.

---

*) Marx poznamenav, že všude, kde je husté obyvatelstvo, renta jest vysoká (Das Kap. I. str. 686.), praví, že v Irsku se zmenšením obyvatelstva stoupla renta (str. 726), důkladně toho však neobjasňuje.

Veliký počet dětí dojista nemůže býti štěstím pro dělníka. Matka jest utýrána, děti zanedbány. Dělník nenacházeje doma spokojenosti utíká se do hospody, čím ztenčuje ještě více své výdaje na chudé hospodářství domácí. Čím větší počet dětí, tím větší má dělník starost o zítřek, tím cítí se slabší v boji o existenci a tím snáze poddává se vykořisťování.*) Marx uvádí mezdní tabulku ve třech anglických vsích. Z této tabulky vidíme, že průměrný výdělek na hlavu každého člena rodiny jest tím menší, čím počet dětí jest větší, i tehda, kdy děti pracují.**) A v pravdě, roditi děti proto, aby byly nuceny trápiti se tak ukrutně přetížením prací, jak to líčí Marx, není jevem lidskosti.

Jestliže veliký počet dětí účinkuje neprospěšně na hospodářský stav jednotlivé dělnické rodiny, snad rychlé rozmnožování se dělnické třídy jest prospěšno jejímu zájmu třídnímu? Za těžkých podmínek existence dělníkovy počet porodů musí čím dál více vyrovnávati se počtem úmrtí. Úmrtnost dětí dělnických jest ohromná a tím větší musí býti, čím děti více jsou „zanedbány, nevšímány, špatně nebo nedostatečně živeny.“ ***) Veliká úmrtnost dětí jest neproduktivním mrháním jisté části obživných prostředků určené celku dělníkův a obyčejně sotva postačující. Jistá však část dětí k svému neštěstí neumírá záhy, nýbrž žije do patnácti, šestnácti let atd. Tato část dětí zase zapřažena jsouc do těžké, pekelné práce tovární ubírá výdělku dorostlému a silnému dělníku. Přes ohromnou úmrtnost dětí malých i starších třída dělnická však rychle vzrůstá. Prospívá-li jí to? Marx poznamenává, že snadnost dostati dělníka působí u kapitalisty, že délka jeho života stává se méně pro něj důležitou nežli jeho produktivnost.†) Ale snad jeho početní síla mocně váží ve třídním boji? Při velikém rozmnožení třídy dělnické větší neb aspoň veliká její část bude musiti býti v žebráckém stavu. Proletariát pak žebrácký nebo-li otrhaný (das Lumpenproletariat), „tato trpná usazenina kvasení nejnižších vrstev staré společnosti revolucí proletariátu bude částečně uchvácena, vzhledem však k celému jeho položení nepoměrně ochotněji dá se koupiti a užiti k machinacím zpátečnickým.“ ††) Proč by tedy ti, kteří přiznávají se k zákonu lidnatosti, měli nutně tím podporovati zájmy buržoasie? Zda spíše Fourier neměl více pravdy tvrdě, že ti právě, kteří snaží se zakrýti následky zákona lidnatosti, slouží zájmům militarismu a kapitalismu?

*) Marx cituje toto místo z řeči lorda Ashleya: „Pan E., továrník, vyložil mně, že při mechanických stavech tkalcovských užívá toliko žen dávaje přednost vdaným ženám, jmenovitě těm, které mají četnou rodinu. Jsou pozornější a poslušnější nežli děvčata a kromě toho musí pracovati do úpadu, aby si vydělaly na nejpřednější potřeby“. Kapitał, str. 162.

**) Str. 698., I. Das Kapital.

***) Viz místo o úmrtnosti dětí dělníků — str. 160., Kapitał.

†) Tamže, str. 100.

††) Str. 17. Manif. komm. Engels vyslovuje se ještě silněji: „Luza jest rozhodně prodajná a rozhodně obtížná . . . Každý vůdce dělníků, který z těchto otrhanců tvoří svou gardu nebo na ně spoléhá, dosvědčuje tím samým, že jest zrádcem hnutí.“ Str. 9. Der deutsche Bauernkrieg von Friedrich Engels. Leipzig 1870.

Táž snaha specialisování, která charakterisuje úvahy Marxovy o hodnotě a zákonu lidnatosti, jeví se též v jeho výměru kapitálu. Jemu nahromaděná a uspořená práce tehda jest kapitálem, když má za účel vytvářeti hodnoty směnné, když má za účel převahu nad živou prací, vůbec, když má povahu vykořisťovací. Po jeho mínění „trvání třídy ničeho nemající mimo schopnosti ku práci jest nutnou podmínkou trvání kapitálu".*) Ale nahromaděná a uspořená práce v spotřebních prostředcích, v pracovních nástrojích, v surovém materiále byla jedním z činitelů produkce před nastoupením kapitalistického způsobu výroby a bude jím, až tento způsob se přemění ve společenský. Podstata kapitálu zůstane tedy táž, toliko jeho charakter se změní. Samo přivlastňování práce dělníkovy, které jest vykořisťováním, když kapitál zůstává v soukromém držení, přestává jím býti, když toto přivlastňování se stává obecným ziskem, když všichni se stávají dělníky.

Celkem způsob Marxova myšlení není přesně positivní. Nedostávalo se mu přírodního základu: sám toho pociťoval a hleděl doplniti své vědomosti tím směrem, nabyl ve mnohých případech skutečných vědomostí, ale methody a způsobu myšlení změniti již nemohl. Sám názor jeho o společnosti a jejím rozvoji nebyl jasný. Soudíc ze mnohých míst pokládal společnost za organismus přírodní, živý, podrobený zákonům biologickým.**) Nicméně zase mínil, že historie ve svém rozvoji tvoří své zákony, které se vymykají z působnosti obecného zákona, že vytváří orgány a funkce vlastní každému zvláštnímu historickému způsobu produkce. To však odporuje názorům přírodním. Společnost rozvíjejíc a procházejíc rozličnými fasemi jeví stále větší rozmanitost forem i činností, ale základní její orgány a funkce rozvíjejí se spolu s ní a v žádné fasi dějinné zákony biologické a kosmické nepřestávají působiti.

Jaká bude následující fase po kapitalistické fasi? Marx nazývá ji společenskou (gemeinschaftliche)***) a naproti společnosti kapitalistické staví kommunistickou.†) V nové společnosti na místo soukromého vlastnictví nastoupí společenské, kollektivní, jinak mluvě, nástroje pracovní a všecko, čeho ku práci potřeba, nebudou patřiti soukromým osobám. Systém součinnosti, jehož tu a tam bylo užito, dokázal „skutky a nejen argumenty, že výroba ve velikých rozměrech a na výši požadavků novověké vědy může se obejíti bez třídy podnikatelův užívající třídy ruk".††) Družstvo nastoupí tedy po kapitalistovi. „Soubor družstev upraví národní výrobu podle společného plánu, zahrne ji pod svou vlastní kontrolu a učiní konec

*) Str. 13. Praca najemna i kapitał.

**) Na př. praví: Kasty a cechy se utváří podle týchž zákonů přírodních, podle kterých se tvoří v říši rostlinné a živočišné rody a druhy. Str. 134. Kapitał. Výrobní spotřebu přirovnává ke spotřebě osobité. Nejsou to však pozorování šťastná.

***) Das Kapital II., 111.

†) Tamže, str. 302.

††) Manifest de l'Association internationale des Travailleurs. Bruxelles. 1866. Str. 11.

neustálé anarchii a periodicky se vracejícím krisím." *) Sdružená výroba spojí se se sdruženým rozdělením jejího zisku. Peníze stanou se nepotřebnými. „Vyrabitelé mohou dostávati papírové assignaty, za které budou odebírati odpovědné množství ze společenských spotřebních skladišť." **) Dělník znovu nabude samostatnosti a osobní svoboby, jíž v kapitalistickém zřízení nemá. Přestane býti námezdníkem, stane se členem. Pozbude charakteru zboží, věci; stane se člověkem. Co do podrobností budoucího zřízení možno je toliko částečně předvídati. V každém však případě budou: veliký průmysl a veliká kultura polní, poněvadž jedině v nich technické vědy a strojů v celém rozsahu jejich působnosti může býti upotřebeno, poněvadž vyžaduje toho „nutnost podati společenské kontrole síly přírodní, šetrně jich užívati a přístupnými je učiniti ve velikých rozměrech pomocí děl lidské ruky, slovem, nutnost panovati nad silami přírody".***) V novém zřízení rodina dostane jiné, dokonalejší podoby. „Ačkoli uvolnění tradicionelní formy rodiny prostřed kapitalistického systému se zdá tak ošklivé a strašné, přece nový oekonomický základ přiděluje ženám, mládeži a dětem obojího pohlaví tak mocnou úlohu mimo dům ve sféře společensky sorganisovaného processu výroby veliký průmysl utváří pro vyšší formy rodiny a poměry mezi obojím pohlavím. Pokládati křesťansko-německou formu rodiny za formu absolutní jest právě tak nesmyslno jako souditi něco podobného o rodině starořímské nebo starořecké nebo posléz o východní, jež jsou ostatně rozličnými, po sobě nastupujícími kategoriemi dějinného rozvoje." †) Vychování dětí též vejde na dráhu racionálnější. „Stačí prohlédnouti spis Roberta Owena — praví Marx — by se nabylo přesvědčení, že systém tovární prvý zasel zárodky oné výchovy budoucnosti, výchovy, která u všech dětí překročivších jistý věk sjednocuje produktivní práci s vědou a gymnastikou a to nejen za účelem zvětšiti společenskou výrobu, nýbrž též za účelem vytvořiti lidi všestranně rozvinuté." ††)

Lidstvo pracující utvoříc novou společnost bude v ní jediným stavem, jedinou třídou, t. j. všichni budou musiti pracovati, a tím dnešní rozdělení na třídy a s ním spojený vzájemný jejich antagonismus zmizí. Kommuna pařížská, „první revoluce, ve které dělnická třída byla uznána za jedinou třídu schopnou k jisté iniciativě společenské",†††) ukázala, jakým směrem dělníci budou organisovati budoucí společnost. „V krátkém nástinu národní organisace, jejž šíře vypracovati kommuna neměla kdy, výslovně bylo praveno, že kommuna měla se státi politickou formou i pro sebe menší vísku; stálé pak vojsko mělo ustoupiti lidové milici o služební době co nejkratší. Vesnické kommuny každého okresu měly vyřizovati

*) Wojna Domowa, str. 28.

**) Das Kapital II., 349.

***) Kapitał, str. 209.

†) Str. 201., tamže.

††) Str. 199., tamže.

†††) Str. 29., Wojna domowa.

své potřeby společně skrze shromáždění delegátů v hlavním městě okresním; okresní pak shromáždění měla vysílati své deputované do národní delegace v Paříži; poslanci mohli každou chvíli býti změněni a zavázáni jistými instrukcemi svých voličů".*) Tento program liší se od toho, jaký se zdáli míti Marx a Engels r. 1847. Tehda, zdá se, byly státními centralisty, právě tak jako byl centralistou Ludvík Blanc. Ale toto přesvědčení změnili; aspoň souditi tak káže Wojna Domowa a tato slova z předmluvy k lipskému vydání Kommunistického manifestu r. 1872.: „Kommuna pařížská dala důkaz, že třídy pracující nemohou uchvátiti prostě a ke svým účelům zužitkovati dnešního státního stroje".**) Přiznavše, že budoucí formou politického zřízení má býti místní samospráva co nejrozsáhlejší, zůstali přece však při tom názoru, že stát má centralisovati úvěr, prostředky dopravné, průmysl a rolnictví.

Marx zároveň s Engelsem nazývá socialistickou literaturu do r. 1848. kriticko-utopistickou: Tehdejší socialisté — podle mínění pisatele Kommunistického manifestu — „nepřipisují proletariátu žádné historické samostatné úlohy, v hnutí jeho nevidí žádného politického jim vlastního hnutí." ***) Hnutí demokraticko-politické nevšímané nebo nedoceňované většinou tehdejších socialistů podle jeho přesvědčení bylo zákonné a pokrokové, neboť přemáhalo zpátečnické formy. K tomu stav věcí byl jiný ve Francii a jiný v Německu. Směšní byli v jeho očích němečtí socialisté, kteří uchopivše se chtivě francouzské socialistické literatury zapomněli jedině na to, „že spolu s francouzskou literaturou nepřenesly se nikterak do Němec francouzské poměry",†) a že v Němcích ne s buržoasií, nýbrž s feudálním absolutismem bylo bojovati.

Marx — možno říci — byl pokračovatelem anglických kommunistů, kteří stanuli na základě ricardovském. Ricardo rozebíraje hodnotu zboží došel toho závěrku, že závisí úplně na hodnotě síly pracovní a ukázal na nadhodnotu neboli přídatnou hodnotu; mluvil však o ní — jak poznamenává Marx — jako o vrozené vlastnosti výroby kapitalistické, která mu byla přirozenou formou výroby společenské. Angličtí stoupenci kommunismu přijali závěrky Ricardovy a na základě těch závěrků bojovali s oekonomisty. „Útočíce na oekonomisty na jejich vlastním základě a vlastní jejich zbraní — praví Bray — znikneme zpozdilého jejich tlachání o rozdělovačích a theoreticích, které jsou vždy hotovi započínati. Nebudou-li chtíti negovati a odsuzovati pravdy a zásady uznané, na kterých zakládají vlastní své argumenty, nebudou moci zavrhnouti závěrků, jichž dospějeme užívajíce té methody". A tak uznajíce, že jedině práce určuje hodnotu, nutně dojdeme k tomu závěrku, že každý člověk má míti nepopíratelné právo ku všemu, co sám

*) Str. 25., tamže.

**) Str. 6.

***) Str. 30.

†) Manif. komm., str. 27.

vyrábí. Tomu však není tak. Pochází to z majetkové nerovnosti. „Systém rovnosti nejen představuje největší výhody, nýbrž jest též pouhou spravedlností". Nerovnost majetková způsobuje nerovnost výměny: dělníci dávají kapitalistovi práce celý rok a obdrží výměnou hodnotu za půl roku. Se své strany nerovnost výměny podporuje nerovnost majetkovou. Činíce ústupek nynější společnosti nežádáme rázem zřízení kommunistického, nýbrž stavíme jako požadavek rovnost výměny, co jest možno toliko, bude-li práce všeobecná, budou-li všichni pracovati. Lze to uskutečniti, přijme-li práce formu kooperativní. Tehda bude možno počítati všecky náklady a přesně označiti hodnotu výrobků, jež se bude říditi časem práce. Kdo bude pracovati celý týden, obdrží odměnu za týden. Kdo půl téhodne, dostane plat půltýdenní. Při výměně svého platu za potřebné výrobky každý jich dostane tolik, kolik obnáší práce jím vykonaná. V takové společnosti může spolutrvati individuální vlastnictví výrobků se společným vlastnictvím výrobních sil, a osud každého bude záviseti na vlastní jeho činnosti.

Mimo Braya mnoho anglických spisovatelů kommunistických stanulo na základě ricardovském a vedlo boj protikapitalistický. Marx ve své kritice Proudhona uvádí hlavní: Edmondsa, Thompsona, Hodgskina atd.*) Jejich kritika způsobila zmatek v táboře buržoasistických oekonomistův, a mnoho z nich jalo se neuznávati vývodů Ricardových. Mezi stoupenci rovné výměny byla při tom nejasnost pojímání poměru formy výroby k formě jejího rozdělení. Zvláště překvapující byla tato nejasnost u Proudhona, jemuž se líbila theorie rovné výměny. „Dlužno — praví Marx — diviti se chytrosti Proudhonově, jenž chce odstraniti kapitalistické vlastnictví — zachovávaje věčné vlastnické zákony výroby zboží".**)

Ze všech socialistických spisovatelů Robert Owen největšího došel uznání u Marxa. Mluvě o jeho „penězích práce" praví Marx, že nedopustil se on bludu mnohých antikapitalistův a především připouštěl „uvzájemněnou práci, která jest formou výroby zcela protivnou výrobě zboží."***) „Když Robert Owen — praví Marx na jiném místě — v prvním desítiletí našeho století nejen theoreticky dokázal nutnosti obmeziti pracovní dobu, nýbrž i v praxi zavedl 10hodinnou práci ve své továrně v New-Lanarku, došel výsměchu za tuto novotu jako za kommunistickou utopii." „Jeho spojení výrobní práce s výchovou dětí" bylo vyhvízdáno, i dělnické kooperace jím do života uvedené. Dnes první ta utopie jest státním zákonem, druhá figuruje jako úřední frase ve všech „Factory Actech" a třetí posléze jest zástěrou zpátečnických zámyslův."†) „Robert Owen, otec kooperativních továren a krámů, který však, jak jsme poznamenali, naprosto se nesdílel o illuse svých násle-

*) Vůbec Marx měl důkladnou známost anglické literatury oekonomické a povznesl veliký význam některých anglických oekonomistův, buď málo ceněných nebo zapomínaných, jako J. Masseya, Westa, Edena.

**) Str. 599. v poznámce, Das Kapital I.

***) Str. 26. v poznámce, Kapitał.

†) Tamže str. 116 v poznámce.

dovníků ve příčině významu abstraktních forem transformačních, ve svých zkouškách nejen že fakticky opíral se o systém tovární, nýbrž i theoreticky prohlásil jej za východisko ke společenskému převratu.“*)

Nad saint-simonismem Marx přešel možno říci mlčky k dennímu pořádku. A přece saint-simonismus má více společného nežli owenismus s podstatnou částí jeho theorie. Saint-simonismus příkladem ukazuje na společenskou revoluci uznal dějinnou důležitost rozmanitých jejích dob a nakreslil všeobecnými rysy cestu revoluční. I třídní boj Marxův živě nám připomíná antogonismus Saint-simonův.**)

III.

Engels dvojenec Marxův. — Jako spisovatel a politik. — Dějiny lidstva jsou bojem tříd. — Pokud tato theorie jest správná? — Německá válka selská. — Je-li boj tříd vždy žádoucí? — Třídní boj může býti i zhoubný. — Materialistické pojímání historie.

Engelsa možno nazvati dvojencem Marxovým. Jejich jména, jako na př. v Kommunistickém manifestě, této essenci zásad marxovských, tak spolu srostla, že duševní bytosti obou těchto spisovatelů splývají v jediný obraz, v němžto však sám Engels si vyznačuje druhé místo.***) Tento spisovatel velice přispěl ke popularisování Marxa. Podle něho děkujeme autoru Kapitálu za dva veliké objevy: materialistické pojímání historie a odhalení tajemství kapitalistické výroby. Materialistické pojímání historie jest nabyté přesvědčení, „že historie byla toliko historií boje tříd, a že tyto třídy mezi sebou bojující byly vždy a všude výslednicí způsobu výroby a výměny, slovem, oekonomických poměrů dané doby, že tedy oekonomické zřízení společnosti má býti pro nás reálním základem bádání, jakmile chceme porozuměti celé vrchní budově politických a právních poměrů společenských a spolu poznati vlastní její náboženské, filosofické a jiné názory.“ †) Tajemství kapitalistické výroby — podle mínění Engelsova — odkryla theorie nadhodnoty. Marx se své strany též vysoce si vážil Engelsa. Mluvě o jeho spise „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ dí: „Tak zvané Factory Reports, Reports on mines a jiné svědčí, jak

*) Tamže, str. 205., v poznámce.

**) Engels spravedlivě ocenil Saint-Simona a praví o něm, že r. „1802. viděti ve francouzské revoluci třídní boj mezi šlechtou, měšťanstvem a těmi, již ničeho nemají, bylo objevem nadobyčejně geniálním“. Str. 5., Socjalizm utopijny i naukowy przez Fr. Engelsa. Genève. 1882.

***) V předmluvě ke svému spisu: Der deutsche Bauernkrieg (Lipsko, 1870.) praví, že materialistické nazírání na historii nepochází od něho, nýbrž od Marxa. Str. 4.

†) Str. 14. Socjalizm utopijny atd.

hluboko vystihl ducha kapitalistické výroby; a úplně povrchní přirovnání jeho spisu s úředními výkazy „Children's Employment Commission“ vydanými o 20 let později (1863.—1867.) ukazuje, s jakou podivuhodnou dovedností Engels uměl vylíčiti stav ve všech jeho podrobnostech.“ *)

Fridrich Engels náleží k zasloužilým bojovníkům práce dělnické, lidové. Rodem jest z Westfalska, kde otec jeho byl továrníkem. R. 1844. vystoupil s kritikou stávajícího ústrojí oekonomického a došel ke konklusím kommunistickým ve svých kritických nástinech (Umrisse zu einer Kritik der Nationalöconomie), které uveřejnil v Deutsch-Französische Jahrbücher vydávaných Marxem a Rugeem. Po té se usadil v Anglii a přispíval jak do chartistického orgánu, Nothern Star, tak do owenovského, New Moral World. Engels právě tak jako Marx vysoko cenil Owena. Přebývaje v Anglii poznal tam důkladně postavení třídy dělnické a vydal důležitou o té věci knihu pod názvem Die Lage der arbeitenden Klasse in England (Stav pracující třídy v Anglii), která způsobila svým časem veliký dojem. Vzmohutnění revolučního hnutí v Evropě přivábilo Engelsa do Bruselu, kde spojiv se s Marxem společně s ním pracoval o propagandě demokraticko-kommunistické. Společně sorganisovali kommunistický klub německých dělníků v Bruselu, společně sreorganisovali londýnskou německou Ligu spravedlnosti v mezinárodní Ligu kommunistů, společně redigovali Manifest kommunistický, společně zakládali veřejný mezinárodní Demokratický spolek v Bruselu, společně redigovali Nové rýnské noviny v Kolíně. R. 1849. Engels bojoval ve vojště proti Prušákům v revoluci badenské a ve Falci bavorské. Pod čerstvým dojmem revolučního hnutí v Německu napsal na základě díla Zimmermannova historii selské války v Německu r. 1525. a uveřejnil ji v hamburské politicko-oekonomické revue redigované Marxem.

Když se ustavil Mezinárodní spolek dělníků, náležel do jeho generální rady. Dühringovi, když v kritické horlivosti (Kritische Geschichte der Nationaloekonomie und des Socialismus) se dotkl též Marxa, dal ostrou a ve mnohé příčině správnou odvetu p. t. Herrn Eugen Duerings Umwälzung der Wissenschaft.**) Engels obírá se nyní vydáváním pohrobních knih Marxova „Kapitálu“. Vydal již druhou knihu a připravuje do tisku třetí. Vydání druhé knihy, při níž autor byl nucen srovnávati rukopisy a na některých místech vkládati vysvětlení nebo činiti opravy, svědčí s jedné strany o veliké jeho svědomitosti a s druhé strany o jeho pietismu pro Marxa. Poněkud jako vyplnění vůle svého zemřelého přítele, jenž chtěl představiti výsledky Morganova bádání ve světle materialistického studia dějin, Engels napsal velmi dobré dílo pod názvem „Der Ursprung

*) Str. 88. Kapitał.

**) Nejcharakterističtější místo z tohoto spisu přeložené P. Lafargueem do frančiny vyšlo též v polském překladě pod názvem Socjalizm utopijny a naukowy.

der Familie, des Privateigenthums und des Staats im Anschluss an Levis H. Morgans Forschungen" (Vznik rodiny, soukromého vlastnictví a státu na základě bádání Levisa H. Morgana).

Pravil jsem již dříve, že Engels hlavně vyjasnil třídní boj jakožto podstatnou část theorie Marxovy. Vyjasnil jej tím, že poukazoval na něho jako na jeden z nejdůležitějších objevů svého druha a dílem i mistra. „Na prvé místo — praví — sluší postaviti revoluci, kterou vykonal v nazírání na všeobecnou historii." *) Po jeho mínění Marx dokázal, že „celá historie lidstva jest bojem tříd, že osnovou všech nejspletitějších bojů politických byl vždy spor o sociální a politickou vládu té neb oné třídy. Třídy historicky vymírající bojují za udržení svých tradicionelních postavení, nové pak třídy ve svém boji hledí právě na tato postavení se povznésti a své předchůdce s nich vytisknouti." „Co však tvoří a při životě udržuje rozličné třídy společnosti?" — táže se Engels. — „Nic jiného než hmotné podmínky, které v dané historické společnosti určují výrobu a výměnu." V rozvoji naší společnosti vidíme, jak společnost středověká neboli feudální se přeměňuje ve společnost kapitalistickou neboli buržoasistickou a jak posléze tato směřuje ku přeměně ve společnost sdruženou (associirte). Tuto poslední revoluci vykoná proletariat, jenž nabuda politické moci změní společenské prostředky výrobní. Umožní sorganisovati společenskou výrobu vedle určitého plánu. „Rozvoj výroby přemění společenské třídy v anachronismus." **) V budoucí společnosti třídy tedy zmizejí. A tedy i historie by měla přestati? A sdružená společnost by zkameněla ve všech svých formách a nejevila by již žádného rozvoje? Nikoliv, Engels nikterak se toho nedomýšlí. Vždyť vyličuje i další rozvoj historický. „Anarchie ve společenské výrobě — praví — ustoupí vědomé a soustavné organisaci, přestane boj o život. Teprve tehda bude možno říci, že člověk na dobro jaksi vystoupil ze světa zvířat a nahradil zvířecí podmínky existenční skutečně lidskými. Celá řada podmínek životních, které do té doby vládly nad člověkem, podlehne tehda jeho vedení a kontrole. Lidé vědomě se ujmouce vedení své vlastní organisace společenské stanou se poprvé skutečnými a vědomými vládci přírody. Zákony jejich vlastní činnosti společenské do té doby vystupovaly proti nim jako nemilosrdné přírodní zákony; od té doby lidé jednati budou s úplným vědomím věcí a tím právě je ovládnou. Vlastní spolčování lidí, k němuž je nutila příroda a dějiny, bude od té doby výsledkem svobodné jejich činnosti. Vnější síly, které dotud panovaly nad historií, podlehnou kontrole lidí. Teprve od té chvíle, kdy lidé sami vědomě budou tvořiti vlastní historii, společenské síly jsouce uvedeny v pohyb povedou čím dál blíže k žádaným resultátům. Lidstvo překročí posléze z krajiny fatalismu v říši svobody." ***)

---

*) Význam Marxův ve vědě — v Arbeiter Kalender za r. 1878.

**) Str. 29. Socjalizm utopijny atd.

***) Str. 28., tamže.

Jest-li tedy historie možná bez boje tříd, znamená to, že tento boj není jediným jejím obsahem. Uznáme-li pak, že boj a všecky jeho následky jsou jediným obsahem historie, třeba důsledně — jak to učinil Gumplowicz — uznati, že jest bludem připouštěti, že by lidé přece někdy přestali vzájemně se odírati a vykořisťovati. Skládaje „Vznik rodiny atd." Engels sám postřehl, že byla v dějinách lidstva doba, ve které žádných třídních bojů nebylo. Tím způsobem tedy třídní boj byl by obsahem historie toliko po úpadku společnosti rodové a do nastoupení společnosti sdružené.

Engels hleděl svým spisem o selské válce v Němcích (Der deutsche Bauernkrieg) zobraziti theorii třídního boje. Nelze však říci, že se mu to podařilo. Že společenské třídy jako i jednotlivé rodiny a všichni lidé dávají se vésti hlavně vlastním zájmem, jest věc přirozená. Ale dokázati, že „v tak řečených náboženských válkách XVI. stol. šlo především o velmi positivní hmotné zájmy třídní, a že tyto války byly boji třídními,"*) lze toliko překrucováním fakt, jako by to bylo možno též učiniti s válkami křižáckými, ano i s válkami maltézkých rytířů s Turky atd. Engels sám poznamenává, čím byla theologie a především písmo svaté. „Církevní dogmata byla zároveň axiomaty politickými, a biblické názory měly v každém právě moc zákonnou."**) Stav oekonomický a poměr třídní byl velice různý za prvých dob křesťanství a za reformace, a zatím postřehujeme tu a tam mnoho společných znaků, a jeden z nich, vznikání a šíření se četných sekt, nesnadno připsati něčemu jinému než silnému vření náboženskému způsobenému tím, že city a myšlénky byly tím směrem rozníceny. Tomáš Münzer jest podle Engelsa theoretickým představitelem tvořícího se proletariátu, ale takovým způsobem můžeme totéž říci o sv. Ambroži aneb sv. Janu Zlatoústém.

„Kdo kořistil z revoluce r. 1525.?" — táže se Engels a odpovídá: „Knížata." ***) V této otázce i odpovědi, jakož i v předcházejících vykladech a zvláště v perné poznámce, že dlužno poslati do blázince toho, kdo po revolučních zkušenostech r. 1525. a 1848. žvatlá ještě o foederativní republice, jeví se bolestný pocit, že mimo třídní a místní zájmy nerozuměno obecnému zájmu národnímu.†) Theoretik třídního boje sice praví, že to musilo nastati, nebo žádná třída nemohla vnutiti druhým svého zájmu. Nejsilnější a „nejnárodnější"††) byla ještě šlechta, ale ani ta neporozuměla dobře plánům svého theoretika, Ulricha von Huttena. Autor se domnívá, že ideálem šlechty byla šlechtická demokracie založená na poddanství rolníků, jak to bylo — po jeho soudu — za lepších časů v Polsku. Ale druhý historik německý, Schlosser, posuzuje věc jinak a své vývody zakládá na faktech. Podle něho Ulrich von

*) Str. 27., Der deutsche Bauernkrieg.

**) Str. 28., tamže.

***) Tamže, str. 107.

†) Každý, kdo přečte pozorně str. 106., zakusí asi tohoto dojmu.

††) Str. 62., tamže.

Hutten a jeho přátelé byli hotovi zároveň s městy utvořiti republiku. „Toto sloučení zájmů měšťanstva se zájmy šlechtickými stalo se hlavním úkolem Húttena, literárního tribuna hnutí.“ Dále Schlosser připouští, že by byl Huten i podporoval „sloučení se se stavem rolnickým, poněvadž jinak nesnadno porozuměti, proč by mu bývali připisovali autorství vydané tehda rozmluvy, ve které Motyka (allegorická postava sedláka), jakožto representant sedláků se dorozumíval a dohodoval se Sickingenem, náčelníkem šlechty, ke společné válce proti knížatům a kněžím.“*)

Sluší-li vítězství knížat pokládati za podmínku pokroku v rozvoji národa německého? Zda by v Německu spojení šlechty s měšťanstvem proti monarchům neuvedlo národního rozvoje na dráhu podobnou dráze anglické? Německá buržoasie, která — podle souhlasného názoru německých socialistů — příliš pozdě vystoupila na arenu politickou a jest proto bezmocna v boji za svobodu politickou, snad dříve by se byla ukázala činná? Ostatně, ať se díváme na věc s kterékoli stránky, třídní boj za selských válek nic positivního nepřinesl. Přiostření se třídních nesrovnalostí rovněž nevyšlo na užitek ani revoluci německé r. 1848. Uznává to Engels, a jak se zdá, i lituje, že buržoasie nebyla tou měrou silna, by dovedla požadavky jiných tříd podříditi vlastním.

Třídní boj, zvláště jestli mu špatně rozuměno a je-li nerozvážně veden, může býti i zhoubný celé společnosti. Přiznává to sám Engels ukazuje na vlastní úkol státu. Když společnost se rozpadla na nesmiřitelné antagonismy, tehda — po jeho mínění — „aby tyto antagonismy, tyto třídy s různými zájmy oekonomickými v marném boji nepohltily sebe navzájem i společnost, stala se nezbytnou jistá moc nad společností stojící, která má urovnávati třenice, udržovati je v mezích pořádku; tato moc, vyšlá ze společnosti, ale nad ní stojící a čím dál více se od ní oddalující, jest stát“.**) Z toho samo sebou vyplývá, že národy

*) Polský překlad, str. 92., sv. XII. Engels praví: „že demokracie šlechtická založená na poddanství, jaká trvala v Polsce a ve formě poněkud změněné ve státě dobytém Germány, jest z nejsurovějších forem společenských a rozvíjí se zcela normálně v hotovou feudální hierarchii, která jest značně vyšším stupněm. Taková čistá demokracie šlechtická byla nemožná v šestnáctém století! Byla již tím nemožná, že celkem existovala značná a mocná města v Německu.“ (Str. 63.) Jest mi tu přičiniti několik slov. Šlechtická demokracie v Polsce, o jaké mluví Engels, jest pozdější obměnou, neb v XV. ještě století města měla účast v činnosti politické, a jest tedy úchylkou, nikoli však prvotní formou. Za druhé, prvotní demokracie germánská a pozdější šlechticko-polská mají pouze tolik podobnosti, na kolik je charakterisují svoboda a demokratické zřízení. Berouce v úvahu toliko tyto znaky najdeme mezi nimi a demokratickým zřízením selských kantonů švýcarských též podobnost. Za třetí, ačkoli rozvojová dráha národů má vytčen běh týž, přece nicméně rozmanitými vlivy bere se takovými oklikami, že vyznačení jediné šablonovité cesty pro všecky jest nemožné. Jedny národy rostly výbojem, jako právě germánský, druhé se spojovaly na obranu, jak to lze říci o polském, a proto jejich formy rozvojové nutně přibraly rozdílnou povahu, a přirovnávati je k sobě nutno velmi opatrně.

**) Str. 116., Fr Engels. Początki cywilizacji. Na zasadzie i jako uzupełnienie badań Lewisa H. Morgana. Spolszczył J. F. Wolski. Paryž. Lipsk.

bez státní samostatnosti vydávají se pro třídní boj většímu ještě nebezpečenství než národy mající stát.

Engels v poslední době značně rozšířil materialistické pojímání historie. Dříve pokládal za její základ studium oekonomických poměrů, studium oekonomického zřízení společnosti; později uznal rovný význam studia zřízení rodinného. „Podle materialistického pojímání historie — čteme ve „Vzniku rodiny“ — hlavním činitelem jest produkce a reprodukce samého žití! Tato produkce a reprodukce bývá opět dvojí: s jedné strany jest vyráběním spotřebních prostředkův, oděvu, příbytku a nezbytných nástrojů; s druhé — tvořením lidí, udržováním druhu. Společenské instituce, prostřed kterých žijí lidé jisté ohraničené epochy dějinné a jisté ohraničené země, závisí na obojí produkci: na stupni rozvoje s jedné strany práce, s druhé pak rodiny.“ *) Jdouce touto cestou rozšiřování materialistického pojímání dějin můžeme říci, že podle něho hlavním činitelem jest produkce a reprodukce jak života hmotného tak duševního. Tím způsobem ke dvěma souřadným činitelům, oekonomickému a čistě společenskému, přičiňujeme ještě činitele duševního.

IV.

Ferdinand Lassalle. — Práce a její poměr ke kapitálu. — Společenská souvislost. — Konjunktura a spekulace. — Nepřiměřené instituce společenské. — Stát. — Třídní boj. — Jak dělníci mu mají rozuměti? — Idea dělnické třídy. — Mravní solidárnost národa. — Lassalle jako publicista.

Ferdinanda Lassalla (* r. 1825., † r. 1864.), jehožto filosofické práce o Herakleitovi Temném (Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln) a o nabytých právech jsou vysoce od znalců ceněny, možno pokládati za popularisatora socialistických zásad Marxových a Engelsových, ale za popularisatora myslícího, který unikl jejich jednostrannosti a sám od sebe přičinil důležitá objasnění.**) Dělnické hnutí v Německu jest mu velmi mnohým povinnováno. Přičiňuje se založiti r. 1862. Všeobecnou německou jednotu dělnickou (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein) položil zá-

---

1885. Autor přijav takovýto úkol státu mimo vše očekávání přibližuje se ve svém názoru o budoucnosti k anarchistům. „Společnost — praví — sorganisovavši výrobu na zásadě svobodné a rovné associace vyrabitelů celý státní stroj umístí na místě proň nejpřiměřenějším, v musei starožitností, vedle kolovratu a bronzového toporu.“ Str. 120.

*) Str. III. a IV. tamže.

**) O Lassallu jsem vydal r. 1882. v Ženevě brožurku pod n. Ferdynand Lassalle i jego polemiczno-agitacyjne pisma. „Nesmrtelnou zásluhou Ferdinanda Lassalla ve filosofii práva — praví Lange — zůstane na vždy to, že ukázal na nicotu tohoto základu („že nabytá práva musí zachovati svou sílu po všechny pozdější okresy‘), spolu boj se všemi falešnými názory o nabytých právech. Vlastní názor Lassallův o významu nabytých práv bude uznáván bez odporu poměrně za nejúčinnější, ačkoli jest nezbytné uznati absolutní jeho důvody, které chce založiti na filosofii Hegelově.“ Str. 193. Kwestja Ekonomiczna.

klady k budově dělnické strany, známé pod názvem strany sociálně-demokratické. Utvořil též — možno říci — německou literaturu dělnickou, a jeho „Program dělnický“ uvědomující význam a cíle třídy dělnické má dosah veliké historické události.

Lassalle odvolávaje se na Marxa směnnou hodnotu pokládá za ssedlou práci, která se měří kvantem průměrné společenské doby pracovní, potřebné na její vykonání. Kapitál vykořisťuje práci tím, že kupuje tuto práci neboli raději ruce dělnické jako zboží. Platí za toto zboží pouze to, co jest železnou nutností obživy dělníkovy, t. j. tolik, kolik toho vymáhají nezbytné potřeby jednoho dělníka spolu s jeho rodinou. „Celý tedy přebytek důchodu práce nad obyčejné nezbytné potřeby obživy dělníkovy připadá kapitálu v nejrozmanitějších jeho podobách; jest to odměna kapitálu.“ *)

Kdežto však Marx přílišný přikládaje důraz nadhodnotě šířil v myslích přesvědčení, jakoby byla výlučným zřídlem obohacování se kapitalistů, Lassalle právem obrací pozornost na mocný vliv společenské souvislosti, tohoto prastarého orfického řetězu nazývaného ve světě obchodním konjunkturou. Konjunktury jsou rozličné události ve světě oekonomickém (úroda a neúroda, krise průmyslové a peněžní, nové objevy atd.) Ve více nebo méně trefném jich ocenění vzhledem k budoucím účinkům záleží obchodní spekulace.

„Konjunktura a spekulace — praví Lassalle — panují nad celým naším oekonomickým bytem; panují nade vší činností našeho světa obchodního, a kruhy, jež se rozcházejí od vzbouřených vysokých jeho vln, rozprostírají svůj vliv a dodávají individuální podoby krůpěji vody, která jest na nejzazším břehu ve zdánlivém stavu úplného pokoje a samostatnosti. — Panují tím mocněji nad každou individualní existencí, čím více okres její práce se víže s onou velikou obchodní činností, a tím slaběji, čím více existence ta se přibližuje k formám minulého již okresu vystupujícího ještě v slabých, mizejících rysech a stopách. Jinými slovy, panují tím mocněji nad každou individuální existencí, čím více práce její záleží ve tvoření společenské směnné hodnoty, a tím slaběji, čím více ona práce jest vynakládána na vytváření hodnoty užitné pro vlastní spotřebu.“ **)

Čím větší tato společenská souvislost koná vliv na jednotlivé lidi, tím více mají k ní hleděti a jí odpovídati společenské instituce. Jestliže však tyto instituce jí neuznávají a jí neodpovídají, tu vystupuje „jako surová síla přírodní mstící se za toto neuznávání, jako osud pohazující si jako míčem domnělou svobodou sobě samým ponechaných jedinců“. „Jeden bývá vysoko povznesen v této hře. Neznámé a tím i méně zkrotitelné síly vynášejí ho na samý vrchol bohatství; ale sto jiných jest vrženo

*) Str. 153. Ferdynand Lasalle. Kapitał i praca czyli Pan Bastiat-Szulce z Delicza, Juljan ekonomiczny. Przełożył K. W. (Kazimierz Hild). Lwów. 1878.

**) Str. 19., tamže.

v nejhlubší propast bídy, a kruh společenské souvislosti přechází přes ně hněta a svíraje i je samy i jejich kroky, jejich píli a práci. Osud hraje si míčem, a míčem v této hře jsou lidé.“*)

Svépomoc jest bez odporu dobrá věc v soukromém životě každého člověka o sobě, ale „svépomocí národův a tříd jest změna zákonů, zavedení velikých institucí všem společných, které jsou základem celého života společenského.**)

V očích Lassallových stát jest něčím více nežli moc, která má za účel krotiti a mírniti třídní boj. Po jeho mínění „účelem státu jest, aby spojením jednotlivců poskytl jim možnosti domoci se takových cílů, takového stupně blahobytu, jehož dojíti sám jednotlivec vlastními silami by nikdy nemohl, učiniti je schopnými nabýti takové míry osvěty, moci a svobody, jaké by jako jednotlivci naprosto nedošly. — Úkolem státu jest tedy činně rozvíjeti a postupně zdokonalovati člověka; jinými slovy, uskutečňovati civilisaci, k jaké člověk jest schopen. Stát jest vychovatelem a vůdcem lidstva na dráze ke svobodě“.***) Pojímá-li se takto stát, není-li věcí úplně spravedlivou, že národy chtějí míti vlastní stát?

Dokud trvají třídy, dotud boj mezi nimi jest nevyhnutelný, nebo každá třída má na mysli především vlastní zájmy a stanouc se třídou panující hledí vlastní své zásady učiniti ve společnosti panujícími, rozprostříti svůj vliv nad vládou a institucemi společenskými a učiniti je svým nástrojem. Druhé třídy hledí ovšem oslabiti a povaliti toto její panství. Proti šlechtě bojovala buržoasie jsouc podporována třídou pracující. Nabyvši panství buržoasie oddělila se úplně od třídy pracující a pečovala toliko o vlastní třídní prospěch. Buržoasie do revoluce r. 1789. se nazývala třetím stavem. Za revoluce r. 1848. se ukázal stav čtvrtý. Dnes tento čtvrtý stav, třída pracující, usiluje o panství, t. j. o pojištění převahy své zásadě a o zavedení odpovědných zásadě té institucí společenských.

Třídní boj — po rozumu Lassallově — vyznačuje třídě pracující totéž postupování, o jakém jsem se již dříve zmínil, a které záleží v tom, že třída pracující stotožňujíc svůj zájem a program se zájmem a programem společenským, národním, má hleděti nabýti převahy a panování ve společnosti, by ji mohla spořádati vedle svých zájmův a zásad. Třída pracující může bez ostychu stotožniti svůj třídní zájem se zájmem celé společnosti, celého lidstva, nebo nežádá pro sebe žádného privilegia; neboť její zájem jest zájmem veliké většiny národa; neboť opírajíc se sama o práci nikoho od ní neodstrkuje a odstrkovati nemůže. Její věc jest tedy věcí celého lidstva, její svoboda — svobodou lidstva samého, její panování — panováním všech.

„Kdo tedy prohlašuje ideu třídy dělnické za panující zásadu společnosti v tom významu, jak jsem zde pověděl, nepozvedá

*) Str. 18., tamže.

**) Úryvek z Otevřeného listu berlínským dělníkům.

***) Str. 61. Program robotników. Odczyt Ferd. Lassalle'a. Wydanie czwarte. Lwów. 1888.

hlasu, který by rozděloval a rozlučoval třídy společenské; ten spíše pozvedá hlasu smíření, objímajícího veškeru společnost; hlasu odklizení všelikých protiv ve společnosti; hlasu sjednocení, což živý ohlas vzbuditi má u všech, kteří nechtí výsad a utiskování lidu skrze privilegované stavy; hlasu lásky, který vytryskna jednou z prsou národa na věky zůstane pravdivým jeho hlasem a bude pro svůj obsah hlasem lásky i tehda, když zavzní jako válečný jeho pokřik." *)

Vítězství třídy pracující jest proto nevyhnutelné, že není mezi osobním jejím zájmem a kulturním rozvojem celého národa toho rozporu, který jest mezi kulturním rozvojem národa a osobním zájmem vyšších stavů. Kdežto zájmu těchto stavů protiví se snažení po mravní solidárnosti vlastního národa, zájem třídy dělnické právě se domáhá této solidárnosti, a to jest skutečnou mravností.

Ferdinand Lassalle náleží k publicistům prvého řádu. Jeho sformulování posloupnosti dějinného panování půdy, kapitálu a práce jest znamenité. Prokázal tím velikou službu věci socialistické. Mnohé pravdy oekonomické, ačkoli dávno již známé, svou argumentací učinil téměř axiomaty, jako na př. ty, že o výši mzdy dělníkovy rozhodují nezbytné potřeby jeho obživy, že nepřímé daně svou tíhou leží téměř výlučně na třídě pracující atd.

V.

Výstraha před novou fasí boje o život. — Albert Lange. — Vytýká Marxovi, že neměl zření k boji o život. — Příklad Irska. — Boj o postavení. — Lange udílí duševnímu činiteli nejpřednější význam. — Processy různění a vyrovnávání. — Process vyrovnávání potkává se dnes s dvěma nejzávažnějšími překážkama: právem dědickým a pozemkovou rentou. — Svoboda uvažování a boje.

„Každého asi zarazí ta podivná jistota — praví Albert Lange — s jakou lidé stojící na středních a vyšších stupních státní budovy žili ještě v samých počátcích revoluce, ta spokojenost, s jakou rozpráděli o ctnostech lidu, o jeho dobrotě, mírnosti, jeho nevinných radostech a to tehda, kdy r. 1793. visel nad jejich hlavami: Směšný, ale zároveň strašný zjev."

„‚Směšný, ale zároveň strašný zjev,' zvolají snad někdy naši potomci rozhlížejíce se v nynějších našich dějinách, jestliže naši lidé, kteří mají vliv, nevezmou poučení ze zkušenosti francouzské revoluce a neuvedou nevyhnutelného převratu z našich poměrů vyplývajícího na pokojnou dráhu rozvoje. Jest pravda, že dnes opět celé tíhy boje pociťuje jedna z nejenergičtějších, nejmocnějších vrstev společnosti — jsou to v tomto případě dělníci — že v myslích se šíří nespokojenost z útisku, a že vydávajíc se i v nebezpečenství osud svůj zhoršiti tato vrstva touží po lepší budoucnosti."

*) Str. 49. a 50., tamže.

„Nová tato fase boje o život charakterisuje se hlavně oddělením výrobní práce od produktivního základu, přeměnou všech výrobků práce ve zboží a plynoucím z těchto poměrů vykořisťováním práce kapitálem."

K tomu Lange přidává tuto poznámku: „Každý uznamená zde vliv znamenitého díla Karla Marxa: „Kapitál." *)

Albert Lange (* r. 1828. † 1875.), autor cenné Historie materialismu (Geschichte des Materialismus), trefně ocenil směr panující oekonomie politické, která přes zdánlivý liberalismus „hledí s fanatismem připomínajícím fanatismu náboženského udržeti hranici, již dnes utvořil mezi chudými a bohatými kapitál v každé zemi, kde půda byla úplně zabrána" a poznamenal, že „Karel Marx opravdovou prokázal vědě službu, že strhl s panující theorie klamnou její škrabošku." **) Působením agitačních spisů Lassallových a Marxova „Kapitálu" zaujal se též otázkou dělnickou a vydal o té věci důležité pojednání tištěné ve Winterthuru pod n. Über die Arbeiterfrage (O dělnické otázce). Lange jako professor měl veliký vliv na Karla Höchberga, člověka bohatého, který hmotně velice podporoval propagandu socialismu a který se sám zanášel vědeckým studiem poměrů národohospodářských. Předčasná jeho smrt způsobila velikou ztrátu v táboře socialistickém.

Vysoko ceně vědeckou zásluhu autora „Kapitálu" Lange nicméně se neshoduje s některými theoretickými jeho názory a právem poukazuje k tomu, že neměl dostatečného zření na nejdůležitější činitel v životě národohospodářském, na boj o život. Z téže příčiny vyplývá mylnost jeho názoru o otázce přelidnění. Lange upozorňuje, že Marx nejen prostě ignoruje vliv ukrytého boje o život, nýbrž podává na jeho vyvrácení positivní důvody a data týkající se vylidnění Irska od času hladu a emigrace r. 1846. Autor „Kapitálu" ukázav totiž, že přes vylidnění všecky jevy poměrného přelidnění v něm zůstaly, volá: „Hle země břichopásků, v jakou přeměnil zelený Erin Malthusův universální lék: vylidnění!" ***) Autor však při tom sám mluvil o tom, že toho času též zanikaly drobné pachty, že po katastrofě 1846. se utvořila třída námezdných dělníků, kteří výlučně toliko své ruce měli na prodej, že soustřeďovalo se vlastnictví pozemkové, a že orná půda byla přeměňována v pastviska. „Toť věc úplně jednoduchá — podle správné poznámky Langeovy — že poměrné přelidnění země roste touže měrou, jakou ubývá rolí, z nichž obyvatelstvo ukájí potřeby. Jestliže bohatý vlastník obrací dvůr, jehož pacht vypršel, k jinému účelu než k výrobě obživy pro lid, patrně účinek toho musí býti týž, jako kdyby povrch země se zmenšil o celý ten kus půdy. Rozumí se, že taková změna poměrů právě tak nebude míti žádného vlivu na poměrné zalid-

*) Str. 11. Kwestja ekonomiczna w dziedzinie społecznej przez Prof. Dra. Fr. A. Langego. Warszawa, 1885.

**) Str. 39., tamže.

***) Str. 733. I., Das Kapital.

nění, jako velikost zlomku se nemění, dělíme-li čitatele a jmenovatele stejným číslem.“ *)

Má-li tedy boj o život býti tím úskalím, o něž vždy se rozbíjí všeliké pokusy zlepšiti povšechný stav? Autor není toho mínění. „Boj o život — po jeho soudu — má právo trvati toliko v nevědomé přírodě, toliko mezi lidmi surových náruživostí. S rozvojem však úplného sebevědomí vzniká snaha po duchovém povznesení člověka nad bezduchou hru tvoření a ničení.“ **) S filosofickou hloubkou a s citem vysoce altruistickým vniká ve společenské jevy boje o život a důkladně objasňuje společenskou jeho obměnu: boj o postavení.

Jaká síla dovede zastaviti ve společnosti lidské boj o život? Silou tou je lidský rozum: „náš rozum má právo pracovati o budoucnosti, poněvadž k tomu povstal a se rozvinul, aby umožnil nové lepší zřízení společnosti ano i přírody, pokud lidské síly dovolují.“ ***) Vycházeje z tohoto předpokladu autor dává v dnešních poměrech duševnímu činiteli nejpřednější význam: „převrat v myslích dříve nebo později se zobrazí v utváření životních forem.“ †) Kdyby i vypukla sociální revoluce, ani v takém případě nevěří, že by otázka sociální mohla býti rozřešena hned druhý den po revoluci, poněvadž v podstatě jest otázkou duševní vyspělosti pokolení lidského a vyžaduje reformy všech názorův a zásad.“ ††)

Autor spatřuje ve vší přírodě a v dějinách lidstva dva processy: process různění podporovaný bojem o život a process vyrovnávání. Po přítomném okrese stále rostoucího různění v majetkovém postavení jedinců nastoupí process vyrovnávání. Povede-li tento process k ústrojí kommunistickému, ovšem ne v jeho staré historické formě, autor ani záporně ani kladně neodpovídá. Na tvrzení Von Sybela (Přednášky o theoriích dnešního socialismu a kommunismu, Bonn 1872.), že Lange náleží k rozhodným stoupencům zrušení soukromého vlastnictví půdy, odpovídá tento: „Především nejsem rozhodným stoupencem pozemkového kommunismu, než spíše rozhodným protivníkem všelikých předsudků proti této sociální myšlénce.“ †††)

Podle Langa všecky prostředky, jichž se chápe dobrá vůle společnosti a státu za tím účelem, aby uspíšila a pravidelným učinila process vyrovnávání, jsouce rozumně prováděny jsou dobré a jistou měrou mají svůj účinek. „Ale především snahy zlepšiti dnešní poměry vyplynulé z nemilosrdného boje o život buďtež obráceny ke zmenšení stávající nerovnosti mezi lidmi, zavedení spravedlivějších poměrů mezi prací a spotřebou, odstranění posledních zbytků nevolnictví, které vědomě obětuje jednu část lidstva, by zajistila

*) Str. 166. a 167. Kwestja Oekonomiczna.

**) Str. 76., tamže.

***) Str. 44. a 45., tamže.

†) Str. 45., tamže.

††) Str. 278. a 279., tamže.

†††) Str. 359., tamže.

druhé části lidskou existenci. Za dnešního soukromého vlastnictví tyto snahy se potkávají se dvěma nejzávažnějšími překážkami: zákonem dědickým a pozemkovou rentou.“ *) A tak, co se týče práva dědického, autor se prohlašuje, ne-li pro úplné jeho zrušení, aspoň pro veliké jeho omezení. Pozemkovou rentu nazývá rentou prvenství, kterou vidí i v jiných odvětvích výroby. Uznávaje, že tvoří se na účet dělnické mzdy těch, kteří pozemku nemají, autor dospívá toho závěrku, ač nepronešeného, že nemá býti soukromým důchodem vlastníků pozemkových.

Podle mínění Alberta Langea jest všeobecným zájmem zažehnati možnou bouři a její strašné následky, a „nic tak účinně nepotlačí divokých citů pomsty a nenávisti, jako svobodné uvažování o podmínkách života a duševní práce nesoucí se s mužnou otevřeností k vytčenému cíli.“ **) Zvláštní důraz autor klade na samostatné snahy dělníkův a domnívá se, že by slušelo formálně povzbuzovati a vzdělávati dělníky k svobodnému, zákonnému, ale úplně bezohlednému boji za jejich práva a zájmy. ***)

VI.

Vliv Marxův na Němce. — Sociální demokracie německá a její mocný vliv na jiné národy. — Marxův vliv na duševní život polský. — Učení Marxovo v severní Americe. — Vavřinec Gronlund.

Lassalle proklestil v Německu cestu vlivu Marxovu a jeho žákův. Dnešní německá sociální demokracie jest v základě marxovská. Dva nejpřednější její vůdcové, Vilém Liebknecht (nar. r. 1826.) a August Bebel (nar. r. 1840.) uznávají autora „Kapitálu“ za svého mistra. Po soudu Liebknechtově Karel Marx „tím jest v oboru oekonomie, čím Buckle v historii a Darvin v přírodních vědách.“ †) Ze schopnějších theoretických stoupenců theorie Marxovy sluší jmenovati Schramma a Karla Kautského. Z popularisatorů zásad autora „Kapitálu“ získali známější jméno: August Geib, autor brožury: Der Normalarbeitstag (Normální den pracovní), Vilém Bracke, autor brožury: Nieder mit den Socialdemokraten (Pryč se sociálními demokraty!), Jiří Volmar, Edvard Bernstein atd. Dnešní vůdce anarchistů, Jan Most, vydal populární výtah „Kapitálu“. Vůbec Marx měl bez odporu veliký vliv na duševní život německý.

Sociální demokracie německá, která se dovedla mocně sorganisovati, rozvinula koristíc z voleb do říšského sněmu silnou agitaci a agitaci tu povznesla k neznámé před tím síle. Její řečníci pro-

*) Str. 192., tamže.

**) Str. 279., tamže.

***) Str. 269., tamže.

†) Z těchto slov lze však usouditi, že Liebknecht neuznává — jako Engels — velikého objevu Marxova: materialistického pojímání dějin.

chodili Švýcarsko, Sjednocené Státy, Dánsko, Anglii, Francii a všude šířili zásady socialistické a zjednávali stoupence. Na poli duševní práce starali se též o pracovníky i mezi jinými národy. Tato čilost sociální demokracie německé pojistila jí rozsáhlý a mezinárodní vliv. Ve Švýcařích se stal váženým jejím zástupcem Jan Filip Becker (* r. 1809., † 1886.), a když r. 1878. byl zaveden výminečný zákon proti socialistům v Německu, přenesli hlavní svou práci spisovatelskou do Curychu. V Rakousko-Uhersku byl iniciatorem směru sociálně-demokratického velice obratný žurnalista Oberwinder, a redigovanou jím Volkswille (Vůle lidu) možno přičísti k nejlepším listům socialistickým. Z Vídně hnutí sociálně-demokratické přešlo do Uher, kde nalezlo silnou podporu v Leonu Frenklovi, a do Čech. Ze severních Německ přešlo do Dánska, kde našlo horlivou vyznavačku v paní Jaquette Lilienkrantzové.

Ve Švýcařích, zvláště ve dvou jejich ohniskách duševních, Ženevě a Curychu, marxovská propaganda nalezla sluchu též mezi mládeží vystěhovaleckou a universitní jak romanského tak slovanského původu. Mezi prvými, kdož seznámil Francouze s Marxem a Lassallem, byl Malon, jenž po krvavé porážce kommuny pařížské se byl utekl do Švýcarska. Z Rusů první přijali zásady Marxovy Mikuláš Utin, který odešel do vyhnanství pro účast v polském povstání, a Serno-Solověvič. Záhy „Kapitál" vyšel v ruském i ve francouzském překladě. K nejschopnějším francouzským stoupencům Marxovým nyní náležejí: Pavel Lafargue, známý samostatnými vážnými pracemi v oboru národohospodářském, a Julius Guesde, velice čilý žurnalista a publicista. Velmi dobrý výtah „Kapitálu" napsal Gabriel Deville.*) Z ruských vyznavačů Marxových jest nejschopnější Jiří Plechanov, jenž tak jako Guesde vyznával před tím zásady anarchistické. Rozdíl mezi svým názorem o revoluci ruské a mezi názorem vyznavačů „Narodnoj Voli" vypsal ve spise Naši raznoglasija (Čím se lišíme?) vydaném v Ženevě r. 1885. Vlachy seznámil s theorií Marxovou Carlo Cafiero podav v brožurce krátký její obsah. V Belgii jest stoupencem sociální demokracie Ludvík Bertrand, a v Nizozemsku vystoupil nadaný tím směrem spisovatel Domela Nieuwenhuis. Poslední dobou nastalo též v Anglii značné hnutí marxovské jsouc činně podporováno jednou dcerou Marxovou, Eleonorou; nejčelnějším spisovatelem toho směru jest H. M. Hyndman.

Žádná ze socialistických theorií neměla v Polsku takového úspěchu jako Marxova. Přispěla k tomu zejména ta okolnost, že byla vědecky sformulována a co do času nejpozdější. Marxovy zásady se rozšířily v Polsku na základě připraveném — lze říci — aspiracemi socialistickými. Probuditi tyto aspirace se nejvíce přičinili Bakunin a Lassalle. Po tapání v rozmanitých směrech většina se posléze postavila na základ Marxův a povznesla kult jeho k fanatismu. Jako za středověku bylo důvodem: Aristoteles dixit (Řekl to Aristoteles), tak ještě dnes v Polsku mezi socialisty slova Marxova jsou autoritou, proti níž není odvolání. Vliv tohoto ge-

*) Marx. Le capital. Résumé par G. Deville.

niálního spisovatele byl mocný na polské studentstvo ve vyšších ústavech vědeckých a jevil se i v polských listech jako ve varšavském Przeglądzie Tygodniovym (Týdenní hlídce) a v haličských Ziarnie (Sémě), Przyszłości (Budoucnost, v Krakově), Pracy a Przeglądzie Społecznym (Hlídka sociální). V Ženevě vycházela toho směru Równość (Rovnost) a Walka klas (Boj tříd), ačkoli tato přebíhala hned ke straně anarchistické, hned k terrorististické ruské a nyní se chýlí ku blanquismu. Z nejschopnějších marxistů polských byl Stanisław Krusiński, který sliboval býti velikým myslitelem, ale na neštěstí zmožen jsa přílišnou prací zemřel u věku velmi mladém. Důslednými spisovateli v tom směru jsou rovněž Kazimír Dłuski, Witołd Piekarski a Ludvík Krzywicki. Spis sepsaný společně s Dłuským a Piekarským pod názvem Mistrz Wścieklica i współka (Ženeva, 1883.) jest z nejlepších v polské literatuře socialistické.

Němečtí socialisté přicházejíce do Spojených států severní Ameriky rozšířili zásady Marxovy mezi svými krajany tam usedlými. Jich prostřednictvím učení Marxovo zjednávalo si vyznavače i mezi Angloameričany. Mezi těmito se objevil i velice nadaný spisovatel Vavřinec Gronlund, jenž hned od prvého vystoupení se těšil veliké oblibě.

Gronlund ve svém díle The cooperative commonwealth (Kooperativní republika) sám se uznává za žáka Marxova a v kritice užívá jeho methody, ale svým názorem o povaze socialistického hnutí se velice od něho různí. Po jeho mínění dnešní hnutí socialistické není toliko hnutím třídním, nýbrž jest jevem celého organismu společenského, který směřuje k soustavě svým potřebám nejpřiměřenější. Za důkaz toho uvádí, kterak stát, jenž je podle něho sorganisovanou společností, čím dál více rozšiřuje obor své činnosti, vstupuje na všecky pole společenského života a soukromé zájmy podřizuje zájmu obecnému.

Oddíl IX.

Demokratické hnutí mezinárodní.

I.

Dva spisy polské vyznačující se myšlénkou bratrství národů: Rzewuského a Staszicův. — Cit mezinárodní ve veliké revoluci francouzské. — Reakce. — Socialismus. — Vliv revoluce červencové. — Italie a Polsko. — Sympathie národův evropských pro povstání polské. — Bratrské přijetí polských sběhů. — Cit solidárnosti národův evropských: Lelewel a Mickiewicz. — Socialismus polský vyplývá z citu bratrství národů. — Myšlénka o poslání Polsky a apoštolství polských vystěhovalců. — Josef Mazzini a Mladá Evropa. — Uvědomování se socialismu. — Vzmáhání se revolučnosti a první Mezinárodní spolek demokratický. — Řeč Bakuninova. — Revoluce únorová. — Socialisté nepochopili, že síla jejich leží v solidárnosti národův. — Čestná role Poláků jako rytířů volnosti. — La Tribune des peuples. — Orgán to převahou polský. — Spojuje věc socialismu se svobodou národů. — Zabývá se zejména otázkou solidárnosti národů. — Mickiewicz jako mezinárodní socialista. — Polská myšlénka mezinárodní r. 1848. — Socialismus a otázka národní. — Řeč Podoleckého. — Ústřední komitét demokracie evropské a jeho provolání. — Tajná a agitační jeho činnost. — Mezinárodní spolek r. 1855. — Válka vlašská a povstání polské r. 1863. — Mezinárodní spolek dělníků. — Pokojný jeho směr. — První jeho kongress v Ženevě. — Liga míru a svobody a její kongress v Ženevě. — Protesty proti její politice pokoje. — Řeči Garibaldiho a Bakuninova. — Kongressy lausanský a bruselský Mezinárodního spolku. — Mezinárodní jednota sociální demokracie. — Kongress basilejský. — Vzmáhání se politického hnutí. — Bojovná nálada socialistů francouzských za nepřátelského vpádu r. 1871. — Události v Paříži v březnu téhož roku. — Nepřiměřená chvíle revolučního výbuchu. — Revoluce 18. března. — Obtížné postavení Ústředního komitétu. — Kommuna. — Nechápala dobře svého významu. — Menšina socialistická. — Občanská válka. — Nedodáno jí náležitého rázu. — Ocenění kommuny. — Nebylo-li možno vyvolati revoluci v Berlíně? — Škodlivý vliv theorie o bezprospěšnosti politické revoluce. — Příklad na Italii, Španělsku, Rusku. — Poláci též podlehli tomu bludu. — Nejméně jím byli zachváceni němečtí socialisté. — List Marxův k Rusům a řeči Liebknechtovy. — Potřeba znovuzříditi Mezinárodní spolek.

Za doby sněmu čtyřletního vyšly v Polsku dva spisy, v nichž myšlénka o bratrství národův, o spravedlivých poměrech mezinárodních povznesla se k tak vznešené výši, k jaké schopen jest to-

liko silně vyvinutý cit volnosti a humanity. Mluvím tu o spisech Adama Vavřince Rzewuského — O formie rządu republikańskiego myśli (Myšlénky o formě vlády republikánské) a Stanislava Staszica — Przestrogi dla Polski (Výstrahy Polsku).

Myšlénka vyjadřená Rzewuským stručně a případně ve slovech: „Čím člověk člověku, občan občanu, týmž národ povinen jest národu“, jest základní též myšlénkou Staszicovou. „Jako ve společnosti — praví — ten občan ruší práva druhých, který sobě více práva než oni přikládá, tak v národech ta rodina, ten národ ruší práva jiných národů, který více práv než oni sobě přivlastňuje.“ *) Tak na tom světě — rozumuje dále — jest všecko spojeno, že nic se změniti, nic vzniknouti nemůže, co by ihned neukládalo okolním věcem nutného s sebou spojení. — Pro tyto nepochybné svazky všichni národové jsou povinni býti strážcem a obráncem, aby nikde nebylo volno porušovati práv člověka. — Jako ve společnosti zvláštní privileje jednoho občana, jednoho stavu nemohou trvati bez újmy všech ostatních, tak v národech zvláštní privileje jednoho národa, jedné rodiny nemohou obstáti beze škody všech národův. Celý rod lidský musí trpěti, jsou-li v jedné zemi porušena práva lidská. — Opakuji: Republika prostřed zemí despotismem stížených nemůže ani větší volnosti, ani většího vlastnictví občanu ponechati, leč takovou, jakou povolují despotismy vnější.“ **)

Takový vznešený cit mezinárodní vyjasní nám značnou měrou, proč polští patrioté v řadách revoluce francouzské se stali nejhorlivějšími vyznavači mezinárodní solidárnosti, kterou patrioté francouzští stavíce se proti nájezdu cizozemskému proklamovali a ve svých provoláních činně podporovati slibovali.

I Napoleon působil takovým kouzlem proto, že — mluvíc slovy Mickiewiczovými — „rozbíjel a lámal staré vlády, které jako skla ve sklenníku někdy pomáhaly vzrůstu národův, a nyní je utlačují a dáví.“ ***)

Silný zpátečný příliv citův a myšlének reakčních, jak ve Francii tak ve vší Evropě, zadržoval pokroky revoluce. Kongress vídeňský, tento takořka základ foederativního zřízení Evropy v očích Proudhonových, byl vlastně kongressem představitelů reakcionářství. Viktor Hugo vložil velmi trefný jeho výměr v ústa dělníka, jemuž přidělil pěknou úlohu zastance národův ujařmených. „Přehlížíme-li rejstřík novověkých zrad — pravil Feuilly svým kollegům socialistům — jeví se rozdělení Polska jako prvá. Kongress vídeňský radil se o tomto zločinu, dříve než dokonal vlastní. R. 1772. vybírá psy honící, r. 1815. dělí mezi ně zvěř uštvanou.“ Přece však obnoviti naprosto staré řády bylo nemožností, bylo třeba učiniti jisté ústupky revoluci, lidu. Číníce více z přinucení než z dobré vůle tyto ústupky monarchové zmenšovali je — pokud bylo jen možná —

*) Str. 19. Przestrogi dla Polski. Dnia 4. stycznia 1790.

**) Str. 56. a 57.

***) Str. 23. Dzieła Adama Mickiewicza. Tom IV. Paryż 1880.

když se měly uskutečňovati, a odvolávali je, kdykoli se naskytla příznivá tomu chvíle.

Zatím na půdě hluboko revolucí zorané, v tesknotě po nevyplněných jejích ideálech, ve strachu z nových násilných převratů, společnosť nejvíce pokročilá v rozvoji dějinném počala v lůně svém socialismus. Mickiewicz trefně označil duševní jeho genesi. „Socialismus nám současný — praví veliký básník — jest výrazem citu tak starého jako svět; citu toho, co jest ještě neúplné, chybné, abnormální, a tím právě toho, co jest nešťastného v našem žití. Cit socialismu jest vzlet ducha našeho ku blaženějšímu bytí, ne individuálnímu, leč pospolitému a solidárnímu. Tento cit objevil se dnes s větší silou než kdykolivěk, to přiznáváme. Jest to nový smysl, který duševní přirozenost lidská byla schopna stvořiti v sobě, nově vzbuzená vášeň.“ *) Socialismus jako za dávna křesťanství ujal se nešťastných, vyděděných, nevšímaných, povržených. Ze tří hesel revolučních oblíbil sobě nade vše bratrství, snad proto, že tímto revolučním odkazem pohrdly jiné strany. Všeobecné štěstí lidí stalo se jeho cílem. Směřoval k němu buď cestou čistého racionalismu jako owenismus; nebo hledal pro něj trvalých základů v podmínkách rozvoje dějinného jako saint-simonismus; anebo hleděl je uskutečniti uznáním oprávněnosti všech žádostí lidských a harmonickým jich sloučením jako fourierismus. Theorie jeho byly blouznivé často jevíce ještě duševní nezralost. Honě se za štěstím obecným, za universální harmonií rozlučoval, ovšem ve fantasii a theorii, stávající realné, přirozené organismy, by tvořil umělé, ideální, slovem, budoval utopie. Saint-simonismus však snuje svou nit vůdčí z historie častěji stával na základě reálném. Velmi záhy ukázal na rostoucí potřebu solidárního sjednocení národův evropských a za počátek jeho uskutečňování odporučoval společnou instituci, parlament evropský.

Po patnácte let po kongresse vídeňském reakce stále se vzmáhala a odnímala ústupky národům učiněné. Nespokojenost a rozdráždění národů rovněž rostly. Tajné spolky se množily, vzbouření čím dál častěji se objevovala. Posléze nastala lidová bouře v Paříži v červenci r. 1830.

Na zprávu o revoluci červencové téměř mezi všemi národy evropskými nastalo živé hnutí: jedni chopili se zbraně, by mocí zlomili překážky stavené rozvoji svobody; druzí energickým svým vystoupením přinutili své vlády k důležitým ústupkům. Belgie nabyla nezávislosti; Švýcary nastoupily na širokou dráhu demokratických reform. Celé téměř Německo zachváceno bylo hnutím revolučním: kurfiřství hessenské dostalo konstituci tak svobodomyslnou, jaké v Německu dosud neznáno; království saské rozmnožilo počet konstitučních států; z Brunšvicka vypuzen despotický kníže, a získána vláda mírná; v Hannoversku zavedeny reformy; v jiných územích německých získány též důležité ústupky nebo rozšíření

*) Str. 163. Sv. VI.

stávající již politické svobody jako v Bavořích a Badensku. V Anglii byla přijata zpráva o červencové revoluci s enthusiasmem, a reakcionářské ministerstvo Wellingtonovo padlo. Revoluce francouzská oživila naděje přátel svobody jak v Portugalsku tak ve Španělích.

V tomto všeobecném vzrušení národův evropských Italie a Polsko zvláště obracely na sebe pozornost. Tam veden bezprostřední boj s Rakouskem a Ruskem, dvěma reakcionářskými mocnářstvími, která zároveň s Pruskem byla granitovou skálou evropského absolutismu. Zejména k moci ruské obracela se srdce a naděje veškeré reakce evropské. Z té příčiny revoluce polská byla „nejdůležitější mající veliký význam pro příští politický útvar Evropy; předně již proto, že byla namířena proti nejmocnějšímu představiteli zásady absolutismu, Rusku; po druhé, že by její vítězství upevnilo zásadě revoluční panování v Evropě“. „Svobodná Polska — praví dále historik Hagen — utvořila by pevnou hradbu bránící svobodné Evropy od cářství absolutního; zabránila by mu působiti na západ; upevnila by svobodu politickou v zemích, které již byly zdvihly odboj; dala by nové pobídky národům ujařmeným a učinila by hnutí možným i tam, kde byl dotud pokoj. V Polsku tedy musila se rozhodnouti otázka svobody.“ *)

Národové evropští vskutku tak oceňovali polské povstání listopadové. Ve Francii iniciativou Lafayetta, nejpopulárnějšího onen čas tam člověka, utvořily se četné komitéty na podporu věci polské. Sebrány značné sumy peněz, voláno za uznání Polsky jako strany válčící, domáháno se od vlády intervence. Písně Bérangerovy prodávané ve prospěch komitétu polského kupovány tisíci. V Anglii a Belgii rovněž silně manifestována národní sympathie pro povstání polské. „Francie, Anglie a Belgie — psáno v březnu r. 1831. „Nové Polsce“ — dávají nový příklad nejspanilejšího obrazu podporování národa národem, tohoto vysokého ponětí spravedlnosti jsoucího údělem svobodných toliko národův.“

Úpadek povstání polského odrazil se bolestně v srdcích národův evropských jakožto ohlášení všeobecného vítězství reakce. Bojovníci polští nechtěli skloniti šíje pod jařmo a houfně táhli ku Francii, která pod svoje prapory volnosti již jednou přijala jejich rodáky ubíhající přesile spojeného absolutismu. Nevídáno ještě nikdy v Evropě takového pochodu emigračního. Lid německý s nejživějším citem úcty a přízně vítal sběhy polské vstupující na jeho prahy. Pohostil je a zpíval jim písně polské. Ve Francii věc polská stala se věcí republikánskou, lidovou. Na zprávu o pádu Varšavy celá Francie chvěla se pobouřením. V Paříži 26. září bylo tak silné vzbouření, že málem nevybuchla revoluce. Hrozivé postavení přibrala též města: Strassburg, Perpignan, Toulouse, Toulon, Grenoble. „Slyšme — píše Mickiewicz v dubnu r. 1833. — co o nich (polských vojácích) dosud mluví Francie (nikoli vláda francouzská): ‚Šetřte groše našeho — volali venkované na své repraesen-

*) Str. 268. Dějiny všeobecné Schlosserovy a Hagenovy v polsk. překl.

tanty — ale nelitujte výloh na vojnu a podporu Polákův: nebo Polsko toť Francie.'"*)

Uprchlíci polští, jako plavci toužící po zemi, v každém nedorozumění kabinetů již tušili bouři, již viděli rozpoutávající se plamen války evropské. Rychle však postřehli, že se velice mýlili. „Třeba konečně — praví Mickiewicz — jednou se přesvědčiti a vyznati, že se dnes všecko změnilo. Ona nedorozumění a nenávisti kabinetů, trvají-li dosud, odstraní bázeň ze svobody a daleko větší nenávist monarchů k lidu." **)

Pozbývajíce víry v pomoc vlád s tím větším kvapem obraceli se k národům a naděje své s jejich záležitostí spojovali. „Když se despoté smlouvají — mluvil Josef Nep. Czapski na meetingu v Birminghamu — národové mají se spojovati, sice marná jest naděje v pozdvižení svobody." Zvláště Lelewel a Mickiewicz pozdvihli vysoko myšlénku potřeby solidárního spojení národův evropských. Oba při tom lnuli k novým zásadám socialistickým, ve kterých — jak soudili — odrážela se prvotná mysl slovanská. Oba různili zájem národa ruského od zájmu jeho vlády. Kdo nezná pěkného verše „Přátelům moskevským", v němž Mickiewicz praví:

Žlúč žíravá jak oheň mými vane slovy:
ji z krve jsem a slzí vyssál rodné země;
ať sžírá, pálí, leč ne vás — pout vašich kovy. —?

Lelewel rovněž neměl nechuti k Rusům. Naopak, on věřil, že jakmile Rusové zatouží po volnosti, budou upřímnými přáteli Polákův, a uváděl neustále na pamět vzpomínky historické, „jak Poláci, ať na vrcholu vysokosti, ať v úpadku a ponížení, vyzývali kolikráte Rusy k svobodě a bratrskému sjednocení".***) Znamenitý dějepisec polský vyzýval neustále národy evropské ku bratrství. „Hynouc pro bratrství národů — píše jménem Národního komitétu lidu Veliké Britanie — zasloužilo sobě Polsko, by jejich bratrstvím znovu ožilo. Pomněte, bratří Britannové, že dokud neobživne Polsko, žádný z národů nebude míti svobody zabezpečené, neboť na mohyle Polska stojí v moci své neotřesený cář, a dokud cář jest všemocný, není pro národy vysvobození." †) Při slavnosti osmého výročního dne revoluce listopadové připomínal shromážděným Belgům a Polákům, že „emigranté r. 1795. bránice Cisalpinské republiky napsali na svých praporech tuto vznešenou zásadu: Svobodní lidé jsou bratří. Vešli v bratrství s národy chtějícími se osvoboditi." ††) „Bratrstvo národů není prázdným slovem: značí volné užívání národní nezávislosti, svobodu i rovnost občanskou, společný zájem a vzájemnou svobodu ve společné věci." †††) „Bratrstvo

*) Str. 8. i 9. Sv. VI.

**) Str. 18.

***) Str. 625., sv. XX. Polska, dzieje i rzeczy jej rozpatrzywane przez Joachima Lelewela. Poznań 1864. List Hercenovi 6. srpna r. 1855.

†) Str. 427., tamže.

††) Str. 276., tamže.

†††) Str. 474., tamže. Głos na obchodzie 29. listopada 1845.

jest tím slovem čarodějným, které sílí přátelství národův a může ustáliti pokoj, způsobiti zamilování si zásady demokratické, upevniti nezávislost národův a osob.“ „Slovo bratrství jest mocno: boří hranice mezi plemeny, jazyky, vyznáními a slučuje národy v jedno tělo.“ [1])

Mickiewicz jsa přesvědčen, že „nepřátelé starého pořádku v Evropě jsou našimi jedinými spojenci,“ [2]) věřil v nutnost revoluce, která zbuduje nový stav Evropy pod jakoukoli formou, stav opírající se o zásadu shodnější s náboženstvím a lidskostí.“ [3]) Všeobecná svoboda národův evropských, toť nejhlavnější potřeba. „Kde jen v Evropě — praví v „Knihách poutnictví polského“ — jest útisk svobody a boj za ni, tam jest boj za Otčinu, a za ten boj všichni se bíti jsou povinni.“ — „Řečeno za starodávna národům — neskládejte zbraně, pokud nepřítel má jedinou píď země vaší; ale vy pravte národům: neskládejte zbraně, pokud despotismus má jedinou píď země volné.“ Když pronesena v Paříži myšlénka obnoviti sněm polský, náš Adam mínil, že „sněm se má ustaviti jako concilium evropské, má směle vypověděti svoje zásady, zásady mající býti základem volnosti národův.“ [4]) „Myšlénka, že jsme rytíři všeobecné svobody — praví na konec náš veliký básník — povznesla by každého v jeho vlastních očích, a jest potřeba veliké myšlénky pro vzbuzení ducha velikých obětí.“ [5])

Jest pozoruhodno, že socialismus polský vyplynul ze silného pocitu bratrství národův. Politické články Mickiewiczovy tištěné r. 1833. v „Poutníku polském“ (Pielgrzym Polski) ukazují nám cestu, která dovedla našeho věštce, že otevřeně pozdvihl prapor mezinárodního socialismu r. 1849. V provoláních „Lidu polského“ (Lud Polski) nejsilněji zní heslo bratrství národův. „Národové! — praví provolání ze dne 3. prosince r. 1835. — ne lítosti žádají od vás uprchlící polští; ne slzám a útěchám vašim otevírají se zakrvácená jejich srdce; ne útisku, nouze a pronásledování osobních tíží je tu chvíli jařmo: dobro všeobecné, osud Republiky evropské, poměry vzájemné a snaha společná po jednom cíli všech národů zní dnes z úst těch, kteří pro obranu věci lidstva tolikrát už prolévali krev a nasazovali prsa svá.“ [6]) Emigrace — po rozumu „Lidu polského“ — toť služba mezinárodní, toť zástup nových křižáků volnosti. „Dnešní emigrace — praví v březnu r. 1836. — jsou silou národů; despoté sami na sebe kují zbraň, kterou vezmou za své. Nevíme — snad i Rusko za nedlouho splodí západu východ svých mučenníků, emigraci duší volných. Západ podá jí ruku a a stávající emigrace pojme ji ve své náručí.“ [7]) „Lid polský“ vinil dokonce Spolek demokratický ze zrády na národech evrop-

[1]) Str. 555., tamže. List do Welkera 13. kwietnia 1848.

[2]) Str. 65. Tom. VI.

[3]) Str. 67.

[4]) Str. 73.

[5]) Str. 76.

[6]) Str. 18. Lud polski v emigracji Jersey. MDCCCLIV.

[7]) Str. 50.

ských, když spolek ten bráně se napadení vlády francouzské v prohlášení svém ze dne 31. října r. 1835. k ministru vnitra osvědčil, že jest čistě národním spolkem a že zavazuje se nemísiti se do věcí francouzských.

Z myšlénky o bratrství národů vyvinula se myšlénka o poslání Polska. Dříve Polsko bránilo křesťanské Evropy od návalu tureckého, nyní přináší obětovné mučennictví ve věci svobody. „Ke jménu Polska — praví Mickiewicz — pojí se pojem nejen volnosti a rovnosti, nýbrž obětování se za volnost a rovnost obecnou.“ *) Z mrtvých vstávající Polska přivodí dobu obrození se společnosti evropské v duchu lásky a bratrství. Slovanská Polska, která při vzniku svém neznala rozdílu stavů, která žila v bratrské vespolnosti v opolách, mirách, svobodných osadách, která v obecních shromážděních vyřizovala svoje potřeby, která uměla pořádek společenský sloučiti se svobodou, objasní novým příkladem pro Evropu, jak mají se zaříditi společnosti, by volnost, rovnost a bratrství nebyly prázdnými slovy.

S myšlénkami těmi vyjádřenými více méně vznešenou a spanilou formou potkáváme se ve všech téměř útvarech polské emigracé. Politika, historie, filosofie splácely jim svoji daň. Leč v poesii odrážely se nejsilněji, nejhoroucněji a dodaly jí rázu messiášského, apoštolského, zvěstujícího nové, více lidské útvary společnosti evropské. Libelt trefně ocenil tento ráz polských básníkův emigrantů. „Zářivou hvězdou u všech — praví — jest budoucnost Polska a skrze ni budoucnost celého lidstva. Leč tu Polsko jsoucí předmětem věštění našich básníků není státem politickým, v nezávislosti na vzor jiných mocnářství. Ale jest to idea nová, která se zrodila v Polsku a má z něho učiniti národ, jenž by vůdcem byl karavaně jiných národův. Má to býti idea nová, spásná, jak před osmnácti věky byla idea křesťanství.“

Mocná tato víra v poslání Polska učinila z našich uprchlíků — pravdivé apoštoly svobody. Propaganda jejich nebyla marná. Šíříc cestou všude horečku nezávislosti emigrace polská — mluvíc slovy paní D' Agoult — ukázala se mnohem zhoubnější pro despotismus, nežli starší emigrace francouzská nepřátelská svobodě. **)

Jako příklad dobročinného působení emigrace polské ve směru vzájemnosti národní uvádím anglicko-irské manifestace v Birminghamu, Londýně v květnu r. 1839. Příjezd do Anglie Mikulášova syna Alexandra, tehdejšího následníka trůnu a pozdějšího cáře, připomínal lidu tamnějšímu věc polskou. Obě vzpomenutá shromáždění lidová kromě osvědčení za volnost Polska a proti Mikulášovi Alexandrovi zamanifestovala současně solidárnost mezi národy anglickým, skotským a irským. Zvláště závažné bylo sblížení se chartistův anglických s irskými separatisty, které se událo na shromáždění londýnském. „Jest pozoruhodno — píše londýnský

*) Str. 9., T. VI.

**) Str. 186. Daniel Stern. — Histoire de la revolution de 1848. Paris.

výbor hromady Grudziąż — že dva spolky národní, jeden anglický, druhý irský, t. j. chartisté (čítající nyní více než dva milliony členů) i prekursorové,*) které dosud křivým okem na se hleděly, podaly si na tomto meetingu ruce a upřímně spolem k jednomu cíli vysvoboditi Polsko se snažily. Takto všeliká věc svatá a veliká stává se vždy pramenem dohodnutí a původem smíru mezi poctivými srdci!" Lud Polski (hromada Grudziąż) děkuje za city manifestované pro věc polskou v prohlášení svém ze dne 29. června prohlásil: „Jsmeť my s vámi bratří — národ polský s národem anglickým, irským, skotským — lid všech národů navzájem si bratrem jest — spolem nechať jen bojují, by spolem zvítězili — a v tu chvíli padnou spolky monarchické a svět obrozen se uvidí!" **) Dotvrzuje prohlášení tohoto činem zplnomocnil Worcella dohodnouti se s prekursory a chartisty a slíbiti zbrojnou pomoc pro případ, že by chtěli učiniti revoluci.

Druhým národem, který rovněž horlivě šířil myšlénku mezinárodní solidárnosti, byl národ vlaský. Zvláště Josef Mazzini měl v té příčině ohromný vliv. Dle něho cílem společnosti pozemské jest láska, bratrství lidí, panování pravdy, všeobecné blaho. Každý národ tehdy jen má příčinu trvání, směřuje-li k tomuto cíli, pracuje-li o rychlejším dosažení. Toliko ty národy mají budoucnost před sebou, které jdou směrem vykázaným revolucí roku 1789. nesouce se k pokroku, volnosti, rovnosti, bratrství všech lidí a národů. Kořistě z toho, že po nezdařilé výpravě do Savojska r. 1834. shromáždilo se ve Švýcařích mnoho politických emigrantů z Vlach, Polska a Němec, Mazzini přičinil se nejvíce, že založena tajná politická jednota pod názvem Mladá Evropa, která spojovala jednotlivé spolky národní, jako Mladou Italii, Mladé Polsko, Mladé Německo a Mladé Švýcarsko. Mladá Evropa cílila k sociální republice evropské, ve které měly panovati: volnost, rovnost a bratrství všech národův. Byl to prvý tajný spolek ve formě mezinárodní. Když r. 1836. vláda švýcarská pod nátlakem monarchův evropských jala se pronásledovati Mladou Evropu, rozvoj její byl velice stížen. Přes to však Mladá Italie, Mladé Německo a později zorganisované Mladé Irsko odehrály důležitou úlohu v dějinách svých národův.

Zároveň s rozvojem citu mezinárodní solidárnosti rostl a uvědomoval se socialismus. Staré kommunistické zásady, nejpochopitelnější massám lidovým Štěpán Cabet zesocialisoval, t. j. zreformoval přiměřeně k novým názorům společenským. Ludvík Blanc postavil socialismus na základ politický a spojil tradice veliké revoluce francouzské s novými tužbami lidovými. Možno říci, že oba směry nahoře zmíněné, čím více rostly a se uvědomovaly, čím více se k sobě blížily. Socialismus, který s počátku se rozplýval v jakémsi beztvarném kosmopolitismu, přibíral čím dál více

*) Spolek prekursorů prý měl okolo 3 millionů lidí v Irsku a Anglii. Str. 176., Lud Polski.

**) Str. 177., Lud Polski.

ráz mezinárodní, t. j. uznávající zásadu volnosti, rovnosti a bratrství národův.

„V posledním útulku nezávislé Polsky, v Krakově — praví představitelé Mezinárodního spolku spolu s Marxem — vybuchuje r. 1846. první politická revoluce, která ohlašuje nabývání práv společenských.“ *) Dojem, jaký učinila na demokraticko-socialistické vrstvy, byl mocný. Přehlédajíce nejpokrokovější časopisy z oněch dob vidíme, jak roznítila zároveň cit mezinárodní vzájemnosti. Téhož ještě roku sorganisoval se v Bruselu první Mezinárodní spolek demokratický, a z nejhlavnějších jeho zakladatelů byl Joachim Lelewel. Co rok světil výroční den revoluce krakovské. Byl v bezprostředních stycích se socialisty belgickými, chartisty anglickými, kommunisty německými a s radikální stranou „Reformy“ ve Francii, kterou právě více méně tou dobou Ludvík Blanc pohnul přijmouti program socialistický. Hnutí mezi revolučními bojovníky vzmohlo se ohromně. R. 1847. konán v Londýně potají prvý mezinárodní kongress proletariátu, a ve výroční den listopadový v Paříži poprvé ruský revolucionář Michal Bakunin podal ruku polským revolucionářům ke společnému boji s ruským carismem.

Řeč Bakuninova zasluhuje několik slov více, nejen vzhledem k pozdějšímu jeho postavení ve světě revolučním, nýbrž i z té příčiny, že řeč ta již tehda stala se dalekosáhlou událostí politickou. Demokracie evropská, která viděla v Rusku toliko slepou a strašnou sílu despotismu, uvítala ji s radostným podivem. I vláda ruská se též zarazila nad smělostí této řeči. Na prudké domáhání se vyslanectví ruského ministerstvo Guizotovo rozkázalo Bakuninovi odejíti z Francie. Z řeči té, v skutku znamenité, uvádím dva důležitější úryvky. „Pro mě jako Rusa výroční tento den — mluvil Bakunin — jest výročním dnem studu. Ano, výročním dnem veliké hanby národní! Dím to hlasitě: válka z r. 1831. byla s naší strany válkou zpozdilou, zločinnou, bratrovražednou. Bylo to netoliko nespravedlivé napadení sousedního národa, byl to útok ohavný na volnost bratrovu. Byla to posléze, pánové, se strany mé otčiny samovražda politická. Válka ta podniknuta byla v zájmu despotismu a naprosto ne v zájmu národa ruského, neboť ty dva zájmy jsou si úplně protivny. Osvobození se Polska bylo naším vysvobozením: s vaší volností i my jsme se stávali volnými; nemohli jste povaliti trůnu krále polského neotřásajíce též trůnem cáře ruského . . . Jsme děti jednoho štěpu, naše osudy jsou nerozlučné, i naše věc má býti společná. — Vy jste to dobře pochopili, když na svých revolučních praporech napsali jste slova ruská: Za našu a i za vašu volnosť — za naši i vaši volnost!“ . . . **) „Smír Ruska s Polskem jest dílo velmi veliké a dojista hodné toho, by se mu člověk úplně posvětil. Jest to osvobození 60 millionů lidí,

*) Str. 31. Patrjotyzm i socjalism Drugie poprawione wydanie. Paryż 1888.

**) Str. 25. a 26. Compte rendu du 17 anniversaire de la Révolution Polonaise du 29 novembre 1830. Paris.

jest to uvolnění všech národů slovanských, kteří ještě úpějí pod cizím jařmem, jest to posléz úpadek, úpadek konečný despotismu v Evropě: kéž by tedy nadešel tento veliký den shody, den, kdy Rusové sloučeni jsouce s vámi týmiž city, bojujíce za touže věc a a proti společnému nepříteli budou míti právo zapěti s vámi vaši píseň národní, tu hymnu volnosti slovanské: „Jeszcze Polska nezginęła.“

Revoluce únorová r. 1848., jejížto vlny vyvrátily despotické trůny i v Berlíně a ve Vídni, postavila dva úkoly: sociální; nové oekonomické zřízení společnosti a mezinárodní, volnost národův evropských. Bylo třeba nejdříve podejmouti se toho úkolu, který bylo lze snáze vykonati. Jinak se však zachovali vůdcové revoluce francouzské. Místo aby dáno bylo heslo pomoci povstalým národům, aby povolán byl proletariát k utvoření dobrovolnických sborů, pobořeny evropské citadelly despotismu a nevolnictví, učiněno se tím mocnou morálně i materiálně silou lidovou a získáno při tom na čase tak nutném pro reformy společenské, místo toho zatvrzeno se v národním egoismu, v abstraktních formulkách a v samovražedném potírání se a požírání stran. Či nebylo lépe ten proletariát, který byl tak hanebně povražděn za dní červnových, který nápotom násilím vyháněn do Alžírska, zda nebylo lépe uvésti jej na pole slávy, na nichž by byl veden boj za svobodu evropskou?! R. 1848. tento boj za svobodu povstalých národů nemohl nabýti těch hrozných pro Francii rozměrů, jaké přibral za prvé revoluce. Koalice monarchická byla nemožností. Vyjma Rusko a Turecko všude bylo monarchům činiti účet se svými národy. Energické vystoupení Francie zterrorisovalo by tábor despotický a přátelům svobody dodalo by nového povzbuzení a zápalu. V národě francouzském myšlénka pomoci povstalým národům, zvláště Vlachům a Polákům, byla velmi populární. Jak známo, otázka polská shromáždila lid pařížský k obrovské manifestaci 15. května. „Největší část dělníků — praví Daniel Stern ve své historii — v úplné důvěře dala na jevo své účastenství pro Polsko a nikterak nepomýšlela na svržení vlády a ještě méně na rozehnání Shromáždění. Korporace, kluby a delegovaní Luxemburga přibývajíce 15. května o desáté hodině z rána na místo Bastilly vítaly se vzájemně voláním: Ať žije Polsko! Ať žije republika!“ *)

Socialisté, jimž náležela vůdcovská role v tomto hnutí mezinárodním, rovněž ještě nepochopovali, že síla jejich tkví v solidárnosti národů proti solidárně jednajícím ujařmitelům a vykořisťovatelům. Nadarmo Poláci odtrhujíce se od karabiny k péru volali: „Třeba jednou uvěřiti, že není než dvou věcí: věc národův a tyrannů; než dvou otázek: má-li člověk žíti z práce vlastní či z práce druhého? dvou táborů: práva a bezpráví nazývajícího se právem; dvou hesel: revoluce a reakce. Ano! Poláci, Slované, Francouzi, Němci, Irčané, Vlaši, všichni jsme zaujati jednou pravdou, jednou věrou. Neběží o to, kdo z nás v zadu a kdo napřed, neběží o to,

*) Str. 363.

že nás strasti rozmanité hnětou — jsou-li lupiči, tyranni a utiskovatelé naši za jedno, buďme za jedno! Umí-li se zlo mnohonásobné na naši záhubu sjednotiti, dobro, které jest jedno, které svědomí lidské — přes sofismata — posuzuje jednostejně, dobro neboli láska, solidárnost ať nás sloučí v jediný lidový spolek." *) Nadarmo Vlaši ústy Františka Bilbao předpovídali smutný konec revoluce francouzské, dopustí-li znova ujařmiti národy se osvobozující. Nadarmo!

Kdo neví, jak činný brali úděl Poláci v boji evropských národů za svobodu r. 1848. a 1849.? Nešetříce svého života dávali všude příklad mezinárodní solidárnosti. Plnili svatě tradici nového rytířství polského, jemuž již Kościuszko a Puławski dali počátek. Na jednom z polských výročních dní národních Marx uvažuje o příčinách veliké sympathie národův evropských k otázce nezávislosti polské řekl: „Polska byla nejen jediným národem slovanským, nýbrž i jediným národem evropským, který jako bojovník věci všelidské bojoval ve všech bojích revolučních: v Americe; pod prapory první republiky francouzské; r. 1830. zadržujíc nájezd na Francii a pomáhajíc vymanění Belgie; r. 1846. první zvedajíc v Krakově prapor společenský; r. 1848. bojujíc v Uhrách, Německu, Italii atd." Dojista ne nešťastné postavení národa polského, ne jeho minulý lesk mocnářský, ne osobní vlastnosti, ač znamenité, emigrantů polských byly hlavní příčinou všeobecného zápalu pro věc polskou, nýbrž spojení její v mysli národův evropských s věcí svobody. Ať si to Poláci dobře pamatují, když naříkají na dnešní jejich lhostejnost.

Jestliže jména Mieroslavského, Bema, Dembiňského, Kamenického, Fijalkovského, Mickiewicze, Oborského a jiných utvrdila v paměti národův evropských branné účastenství Poláků v boji za svobodu, tož méně je známa — ba málo známa — duševní jejich práce v rozvoji mezinárodní myšlénky. A přece ta práce byla znamenitá a — neřekl bych — daremná. Mimo brožury a rozličné hlasy v rozmanitých jazykách sluší připomenouti z nejlépe redigovaných denníků francouzských v Paříži La tribune des peuples (Tribuna lidu), který byv horlivým ochráncem věci všech utištěných spojil otázku sociální s věcí volnosti národní i politické všech národův evropských. Časopis ten zaujal čestné místo mezi orgány republikánsko-socialistickými. Že působení jeho čím dál více se vzmáhalo, vidíme nejprve z toho, že horliví bojovníci za svobodu stále četněji užívali jeho prostřednictví, po druhé z toho, že reakce brzy jala se zuřiti proti němu a jeho spolupracovníky nemající občanství francouzského vyhnala z území francouzského, posléze z toho, že cizí mocnářství domáhala se úsilovně zastavení toho časopisu.

„La Tribune des peuples" byla — možno říci — orgánem převahou polským. Xaverius Branicki dal peníze na založení tohoto denníka, z hlavních jeho ředitelů byl senátor Olizar, vrchním redaktorem — Adam Mickiewicz, z nejčinnějších spolupracovníků Edmund Chojecki. Podobně měli účast v tomto listě Xaverius

*) Str. 19. Co jest revolucja a jakie jej stanowisko. Paryż. 1849.

Bronikowski a Xav. Godebski. Byli ještě jiní spolupracovníci Poláci: svědčí o tom na př. posudek knihy Gurovského (Le panslavisme) podepsaný literami S. D., kde autor sám prohlašuje, že jest Polákem, a poukazuje na to, že panslavismus jest vlastně caroslavismem, praví: „naše theorie národní — toť volnost, bratrství a solidárnost všech lidí.“ V Tribuně umístili též svoje články známí socialisté, jako Julius Lechevalier, Ramon de la Sagra, Colins, Paulina Rolandová, horlivá inciatorka národní a mezinárodní jednoty spolků dělnických atd.

List přiznávaje se otevřeně k zásadám socialismu neholdoval přes to výlučně žádné škole; přimlouvaje se za svorné působení všech socialistův neváhal nicméně pověděti pravdy ani Buchezovi, ani orgánu saint-simonistů (Le Crédit), ani Proudhonovi. Po soudu Tribuny socialismus má býti křesťanský, t. j. založen na lásce k bližnímu, a revoluční, t. j. bořící všude nevolnictví a panování člověka nad člověkem. Leč především Tribuna důkladně ukazovala, že od památných událostí posledního desítiletí v minulém století vede se boj po vší Evropě mezi revolucí, která chce jíti v před, a reakcí, která usiluje vše zatlačiti zpět. Francie nemůže sobecky zamknouti se ve svých hranicích. Chce-li, by revoluce zvítězila, musí přispěti na pomoc národům domáhajícím se svobody. Neboť jakmile reakce zvítězí kol Francie, zvítězí též i v samém jejím nitru. V Paříži veden boj více duševní, slavný, ale skutečný, činný boj veden jest nad Dunajem. Tam se rozhoduje na dlouhý čas o svobodě evropské. Byť i nevtrhla reakce až do Francie, přinutí ji státi neustále ve zbrani, prodlouží panování militarismu a překážeti bude reformám sociálním. Mluviti o pokojném socialismu jest oddávati se illusi. Socialismus stane se pokojným tehda, až národy stanou se svobodnými, až se odzbrojí a nebudou se báti jedny druhých. List předpověděl všecko, co se později stalo. Čtouce jeho články vidíme, jak trefně posuzoval politické a společenské poměry a jak rozumné dával rady socialistům, a po dnes ještě nepozbyly svého významu a zasluhují, by byly znova čteny a uvažovány.

„La Tribune des peuples“ počala vycházeti v polovici března r. 1849. V čelo svého programu psaného Mickiewiczem napsala, že „postavení Evropy jest dnes takové, že osamělé hnutí k pokroku každého národa stalo se nemožností“, a zakončila svůj program prohlášením, že především zajímati se bude otázkou solidárnosti národův. Od 29. dne přijala za heslo denní pořádek schválený jednomyslně 24. dne května r. 1848. Shromážděním národním a to: 1. Bratrský spolek s Němci, 2. Osvobození Italie, 3. Znovuzřízení Polska svobodného a nezávislého. Bránila též věci irské a věci národů slovanských. Přimlouvala se za shodu Maďarů se Slovany. Ukazovala na socialistické aspirace Slovanů. Při volbách podporovala socialisty a demokraty pokrokové. Zároveň s jinými denníky demokratickými a socialistickými uveřejnila 12. června odvolání se Hory k národu ve příčině porušení konstituce a byla proto zastavena na celou dobu stavu obležení až do 1. září. V prvém čísle, které vyšlo po tomto zastavení, v úvodním článku napsaném od

Mickiewicze osvědčujíc, že nikdy neměla záměru vyvolati válku domácí, jež mohla přinésti užitek jen nepřátelům, trefně charakterisovala politiku evropských despotův. „Historie revoluce a císařství poučila je — praví Mickiewicz — jak nebezpečná věc jest přímo vyzývati ducha národního otevřeným útokem. Od červencové revoluce změnili svou taktiku. Plán jejich se zakládá na tom, aby Francii ohradili a přinutili síly její, by se trávily vnitřními třenicemi. Zatím vojska jejich přeběhnou celou Evropu od Němena až po Alpy a Rýn ničíce všude živly morálné, nezávislosti a svobody, zabírajíce všecky materiálné zásoby.“ Pronásledování emigrace polské bylo původem, že v prohlášení podepsaném Ołizarem a Mickiewiczem Tribuna ohlásila 16. prosince vystoupení Poláků z redakce a administrace listu. Když to však přece nezamezilo pronásledovaní emigrace, Tribuna zastavila 10. listopadu své vydávání. Denník tento, jehož vliv ve Francii stále se vzmáhal, měl veliký význam také z té příčiny, že vydatný a rozumný jeho hlas osvěžoval a podněcoval bojující národy v Evropě.

„La Tribune des peuples“ v posledním svém čísle nazvala Adama Mickiewicze „de plus illustre de nos collaborateurs“ (nejznamenitějším z našich spolupracovníků). Dnes, kdy — díky jeho synovi — víme, jaké články v tomto listě vyšly z péra slavného básníka, můžeme označiti jeho stanovisko socialistické. Mickiewicz více než kterýkolivěk ze socialistů mu současných zasluhuje názvu mezinárodního socialisty. Články jeho o socialismu svědčí, že pochopoval jeho veliký, všelidský význam. „Studovali jsme — praví — mistry socialismu s úctou, která přísluší vynaložené práci duchů upřímně přesvědčených a podnikavých.“ *) Po jeho mínění „cit náboženský a vlastenecký jest podkladem opravdového socialismu.“ **) Nejvíce se přiblížil k názorům Petra Lerouxa. Ne tak rozumová stránka socialismu, jako jeho citová stránka vdechla do geniálního autora improvisaci Konráda. „Shodujeme se — praví — se socialismem, kdykoliv se nám ukazuje jako rozvinutí citu náboženského a politického, a ponecháváme theologům a filosofům jejich řemeslo, t. j. rozpravu o theoriích.“ ***) Cesta pokojné propagandy, kdy rozkasaný despotismus vraždil bojovníky svobody, činila jej netrpělivým, neboť za milliony miloval a trpěl muka. „Ať tedy občan Considérant — volá náš básník — svine ihned svoji korouhev pokoje, ať vyvěsí na místo ní prapor poslední války proti despotismu a za svobodu, a může býti jist, že po rozhodném vítězství nenajde nás v řadách svých nepřátel.“ †) Napřed třeba učiniti Evropu svobodnou a potom teprve uspořádati spravedlivě její poměry společenské. Až Uhry dobudou své nezávislosti, až Polska odvalí svůj kámen hrobový, až Němci a Vlaši přijdou k svému obrození, posléze až všichni národové svobodní,

*) Str. 165., VI.

**) Tamže.

***) Str. 166.

†) Str. 171.

jedni skrze druhé a jedni pro druhé, ohlásí jedinou pravdivou a svatou allianci národů, tehda první polovice díla národů bude vykonána, tehdy společně všechny národy chopí se i druhé jeho části, snad nejobtížnější, jak rozděliti a přizpůsobiti k jednotlivým osobám štěstí dobyté spojenými silami.“ *) Kritika Mickiewiczova byla z pravidla důkladná. Mluvě o reakcionářích a o vyslovované jimi obavě před násilnostmi revolučními praví: „Nelekají se návratu násilí revolučních, nýbrž republiky a pravidelného rozvoje zásad spravedlnosti a lidskosti. A vskutku, podobný rozvoj jest nejhroznější pro nejhorší druh kommunistů chtějících se děliti (partageux), jakými nikdo jiný není, leč reakcionáři. — Titéž zajisté reakcionáři užívali vespolek kapitálů Francie, jako kdyby země tato byla společností kommunistickou, ač nepřinesli do spolku nejmenší části svého jmění. Emigranté, dávní senátorové, zrádcové Napoleona a orleanisté, zrádci všech vlád, byli povždy věrni závazku, aby si navzájem pomáhali ve vykořisťování Francie.“**) Mickiewicz, ačkoli se vzpíral věřiti — jak sám se vyjádřil — „v pokrok organický, řádný a zákonný,“***) přece dobře pochopoval, „že v revoluci třeba býti revolucionářem, sice úpadek jest nepochybný.“ †)

Polská myšlénka mezinárodní objevila se též v polských snahách o smír Maďarů se Slovany a ještě více na kongresse slovanském v Praze. Kdežto Čechové, jejichž číselná převaha na kongresse byla veliká, dávali kongressu ráz téměř výlučně obrany národní, Poláci vystoupili s nutností sloučiti otázku národní s otázkou svobody a byli hlavními obhájci této mezinárodní myšlénky, která tak skvěle došla výrazu v slovanském manifestě. Znám jest v té příčině vliv a účast Ondřeje Moraczewského a Karla Libelta. Manifest odsuzuje a odmítaje všelikou přesilu, zavrhuje všeliká privilegia a žádaje rovného výměru práv a povinností pro každého prohlásil: „Podáváme všem sousedním národům bratrskou ruku, kteří rovněž jako my hotovi jsou uznati úplnou všech národností rovnost bez ohledu na jejich politickou velikost a moc a tuto rovnost činně podporovati a brániti.“ Manifest navrhoval svolati všeobecný kongress národův evropských, „na kterém by všechny mezinárodní poměry mohly býti urovnány a vyřízeny, poněvadž jsme — pravil — přesvědčeni, že svobodní národové snáze se dorozumějí mezi sebou nežli placení od králův a knížat diplomaté.“

„Revoluce r. 1848. — praví „Demokrata Polski“ z 19. dne ledna r. 1851. — uznala bratrství společenské, ale nepojala bratrství politického, nebo-li solidárnosti národů. — Odtud dnes na vrchu jest monarchismus a reakce, odtud chvilkový úpadek revoluce, odtud všecky doznané pohromy, všecka nebezpečenství nyní hrozící.“

*) Str. 205.

**) Str. 190.

***) Str. 152.

†) Str. 110.

Bylo to skutečné uvědomění si opravdové chyby, která značnou měrou přičinila se k úpadku revoluce r. 1848. a 1849. Socialismus nedospěl ještě vědomí mezinárodního. Objasnil to mezi jinými Jan Podolecki, člen ústředního výboru „Polského spolku demokratického“ na výroční slavnosti 24. února v Londýně r. 1851. „Veliká zásada volnosti, rovnosti a bratrství, jakož i solidárnosti národův odtržena jsouc od bytu národního, od nezávislosti politické — mluvil Podolecki — zůstane na vždy ve stavu neuskutečněné theorie, nemožné v praxi. Občanstvo vyrůstá jen z představy otčiny; takové epoše, jakou je naše, jedině občanské ctnosti mohou sloužiti s prospěchem věci člověčenstva. Socialismus čistě kosmopolitický, neschopný zkrušiti jařma hnětoucího šíje národů, byl by toliko stínem a anachronismem, právě jako milosrdenství a osobní filantropie jest toliko stínem vůči společenské nouzi. Opravdový socialismus, skutečná svoboda a solidárnost zakládá se na individualnosti národův, na spojení národů, ne však na odstranění národnosti.“

Táž myšlénka jevila se v provoláních a činnosti Ústředního komitétu Demokracie evropské, který utvořil se v Londýně r. 1850. Členy jeho byli Ledru-Rollin, Mazzini, Vojtěch Darasz, člen Ústředního výboru Polského spolku demokratického i Ruge. Později vstoupil do komitétu též Bratians. Komitét byl zřejmým znamením uznání zásady národnosti, rovnoprávnosti národů, spolčení mezinárodního.

„Jako stát musí býti harmonickou repraesentací individuálnosti a sdružení — praví komitét ve svém provolání k národům z 20. prosince r. 1850. — tak každá organisace demokratická má repraesentovati a harmonisovati v sobě národnost a spolčení, otčinu a lidstvo. Kde tyto dva živly nejsou sloučeny, tam jest despotismus a bezvládí; my však ani jednoho, ani druhého nechceme.

„Byli lidé, kteří přestrašeni jsouce oněmi vzájemnými boji národů, které co krok znamenají krví dějiny lidstva, směšujíce omezený nacionalismus rodů královských s národností národů svobodných a rovných snažili se za posledního století zastříti myšlénku národnosti jakýmsi mlhavým kosmopolitismem. Vůči úkolu objímajícímu celé člověčenstvo stavěli jednotlivé idividuum slabé, osamělé; hlásali cíl rušíce všecky prostředky ho dosíci. Byla to nutná, ač přemrštěná, reakce proti systému falšujícímu myšlénku-roditelku národnosti a stavící na její místo nepřátelské zájmy několika panujících rodin.

„Myšlénkou-roditelkou národnosti jest organisace lidstva v jednorodé skupiny za účelem vyplnění společné povinnosti: pokroku totiž všeobecného a rozvinutí ku dobru všech sil daných rodu lidskému!“

V provolání k národům rumunským komitét ještě podrobněji rozvíjí své myšlénky o tomto předmětě. „Žádný národ — čteme v tom provolání — nemůže od nynějška sám o sobě postupovati na světě a dobývati svobody, onoho dechu života; právě jako žádný člověk nemůže sám o sobě se odděliti v lůně společnosti.

Národy jsou jedničkami lidstva. Vstupte v jejich velikou rodinu; při jejím ohnisku znova nabudete právních důvodů svého budoucího národního bytu. Podejme si ruce nad hroby našich mučenníků! Táž země nás chová, totéž nebe rozestírá se nad našimi hlavami: ať táž myšlénka lásky rozehřeje naše srdce, ať týž prapor svědčí o bratrství před Bohem a před lidmi. Jeden za všecky, všici za jednoho: to heslo jedině nás vymaní, heslo svaté, dlouho zapomínané národy a osvojené od nepřátel k vykonání bezbožných záměrův . . . .

. . . .

Národnost jest svobodou národů, ne však nenávistí, nedůvěrou ani závistí.

. . . .

Budoucnost nenáleží králům, kteří na kongresse vídeňském mocí zvířecí síly svévolně roztrhali národy. Budoucnost náleží národům spolčeným, kongressu, na němž všechny repraesentovány budou na základě rovnosti, který znova zřídí mapu evropskou vedle přání národů, přiměřeně poměrům geografickým, příbuzenství, mluvě, tradici i vlastním náklonnostem; budoucnost jest ve všeobecném hlasování, v tomto nejvyšším zákoně Demokracie."

V provolání k Polákům komitét připomínal, že Poláci přinesli světu velikou myšlénku: f o e d e r a c i n á r o d ů s l o v a n s k ý c h. „Proč byste neměli dáti — táže se — hesla slovanskému světu? Proč by Varšava neměla se státi Římem severu, ohniskem severních plemen, jako Řím byl pro jižní a střední?" Foederace národů slovanských, to jest něco zcela protivného panslavismu. „Panslavismus to není svoboda lidstva, toť jednota pantheistická. Pojem potvorný, plod vojenského despotismu. — Veškera Evropa zamítla by jej s hrůzou, všaktě již od r. 1825. zapřen jest i nad Něvou. Panslavismus, to car. Ne s ním jest možno a dlužno národu polskému vejíti ve spolek, nýbrž s mučenníky ruské svobody, s nástupci Pestelovými, Muravěvovými, Bestuževovými a jejich soudruhy." *)

Naděje bojující demokracie byly veliké. Zdálo se jí, že „příkrá z let 1848. a 1849. nauka vydala ovoce".**) Rozestřela svoji síť po vší Evropě: ve Francii, Italii, Španělích, Německu, Uhrách, Polsku, podél Alp, po obou březích Dunaje. Skrze emigranty ruské se dostala do vnitř cářství: vznikl revoluční tisk ruský. Domnívala se, že se přiblížila již k cíli. „Působením ducha času, neustálou propagandou poctivých mužů všech zemí a péčí ústředního komitétu Demokracie, jejich orgánu a tlumočníka — čteme v provolání italských patriotů (Mazzini, Saffi, Montecchi a j.) — Evropa národů představuje dnes jedinou velikou armádu, jejíž pracovní půdou jest jih, čára však činnosti válečné sáhá k severu.

*) Tyto obšírné výpisky učinil jsem z provolání ústředního komitétu Demokracie evropské maje na mysli dosavád ještě někdy opakované klamy v otázce národnosti a domnělé protislovanskosti Polákův.

**) Národní komitét italský k Italům. — Demokrata Polski, č. 44. z r. 1851.

Odkudkoliv vyjde počátek, jest lhostejno; kdyby i od národa nejsoucího ani legií té armády, půjde za ním. Národ, jenž prvý ve jménu povinnosti a práva se zbraní v ruce proti skutečným utlačitelům povstane, bude přední stráží hlavního válečného zástupu. Revoluce již odtud nebude francouzská, německá, italská neb uherská, nýbrž evropská.“

Ústřední komitét rozvíjel velikou činnost revoluční a agitační, dokud mu svítala naděje, že pořádek reakční ve Francii nebude schopen udržeti se na dlouho a že Francie znova se vrátí k zásadám revolučním a republikánským. Když však vítězná reakce železnou rukou přihnětla národy, nastala ochablost a jisté uvolnění. Za války západních mocností s Ruskem oživly znova naděje revolucionářův evropských a r. 1855. utvořil se v Londýně „Mezinárodní spolek“, k němuž se připojila též „Revoluční obec polská“, složená ze zbylých starých členů „Polského lidu“. Do komitétu toho spolku náleželi Gustav Bonnin, Jan Kryński, z nejčinnějších členů „Polského lidu“, plukovník Oborski, Clarke, Bauer. Spory, které vznikly vinou proudhonovského anarchismu francouzskými emigranty propagovaného, rozbily spolek. Celá obec polská z něho vystoupila.

Válka italská pohnula živě myslemi národův evropských, které po revolučních napjetích r. 1848. a 1849. jakoby byly zapadly ve stav mravní strnulosti. S nadšením a nadějí obrácen zrak na bohatýra italských bojů Josefa Garibaldiho, který se stal symbolem národní svobody a mezinárodního bratrství. Pod jeho protektorátem utvořil se revoluční sbor mezinárodní, skládající se z odborů polského, maďarského, německého a francouzského, a sestaven plán velikého boje za vysvobození národů zpod jařma rakouského a tureckého. Hnutí národní v Polsku podnítilo ještě silněji mysli. Pohříchu, povstání r. 1863. stalo se ukvapeně. Strana revoluční v Evropě začínala teprve na novo se organisovati, a vědomí vlastní síly bylo ještě velmi slábo v národech. A tak přes silné a všeobecné účastenství v Evropě pro věc polskou, pomoc evropská byla skrovná. Přes ujišťování patriotův italských ukázalo se, že Evropa národů nepředstavovala ještě jedné veliké armády, a že jiní národové nepospíšili v patách za Polskem, ačkoli se zbraní v rukou povstalo proti skutečným utlačovatelům. Mazzini styděl se za Italy, za národy, za Evropu revoluční. „Na vyzvání Polska — psal počátkem prosince r. 1863. — měli jsme povstati. Povstání vaše připomínalo našeho závazku, ukazovalo cestu a poskytovalo příležitosti. Uhry měly povstati jako jeden muž. Nemohly lekati se intervence, která r. 1849. potlačila jejich povstání. Řecko, Srbsko, Bulharsko, Rumunsko a všichni národové potřebující vybojovati uznání své národnosti, již upírají Turci a vláda rakouská, měli kořistiti z chvíle, které poskytlo vaše povstání. Pohrozili jste a pohrožujete ještě caři, jehož ctižádost by chtěla zmonopolisovati jejich budoucí osudy. Italie měla prvá odpověděti na vaše vyzvání. Udeříc na Rakousko v Benátsku dala by heslo ke křižácké

válce všech národností.“ *) Přece však na ospravedlnění národů třeba dodati, že diplomatická kampaň Napoleonova silně pomátla veřejné mínění, které posléze jalo se věřiti v možnost branné intervence. Často bylo později slýchati od socialistův a revolucionářův evropských, že povstání polské přišlo na zcestí poddavši se směru aristokraticko-šlechtickému. Beze vší pochybnosti, byla to chyba veliká a škodlivá samému povstání; leč jest to chyba stejnou měrou všech národův evropských, poněvadž opuštěné od nich Polsko hledalo ochrany všude, kde vidělo nějaký paprsek naděje pro sebe.

Zatím třída dělnická přicházela k pevnému vědomí své síly a svého významu. Její čilost nabývala rozměrů, jakých dosud ještě s její strany neznámo. Socialismus stával se tělem — možno říci. Agitace v polské otázce svedla dělníky rozličných zemí ve vzájemné styky. Tak právě, když dělníci pařížští přibyli do Londýna za účelem agitace v polské otázce, na meetingu 28. září r. 1864. v téže příčině svolaném přijato usnesení založiti Mezinárodní spolek dělnický.

Ačkoli v prvém manifestě Mezinárodního spolku silně naznačeno, že prvou povinností třídy dělnické jest dobýti moci politické, bylo to přece spíše mínění samého autora, Marxa, nebo též mínění generální rady v Londýně, leč naprosto nebylo to výrazem přesvědčení většiny členů spolku.**) S počátku zřejmě objevila se nechuť k otázkám politickým, jakož i ke směru revolučnímu v obvyklém toho slova smyslu.***) Tehda v kruzích socialisticko-dělnických v západní Evropě převahu měl proud pokojný, způsobený dvěma příčinami: jednou byl panující tehda Proudhonův mutualismus; druhou však hlubší příčinou, zásadní, bylo přesvědčení, ačkoli snad nedostatečně ještě uvědomělé, že revoluce společenská a zejména hospodářská není tak snadná jako revoluce politická a nemůže provésti se důrazně, leda jen za pomoci násilného převratu. Při tom stanovisko opportunní chtějící na základě právním zjevnou existenci Internacionály radilo k tomu, by nebylo předčasně vyvoláno pronásledování vládní. Z té příčiny Mezinárodní spolek se osvědčoval naproti spolkům tajným a jediným tedy organisacím, které pro dělníky a socialisty jsou možné ve státech zbavených politické svobody a ještě více v zemích úpějících pod dvojím jařmem, národním a politickým.

První kongress Mezinárodního spolku, který se shromáždil v září r. 1866. v Ženevě, postavil se na základ čistě oekonomický a pokojný. Vyjma dosti slabou resoluci proti stálému vojsku omezil se výlučně na otázky zlepšení stavu třídy dělnické. Protipolitickou

*) Str. 238. II. Historja powstania narodu polskiego 1863. i 1864. r.

**) Lze to dokázati četnými místy z tehdejších denníků vydávaných rozmanitými sekcemi Mezinárodního spolku, jako na př. L'association internationale a La voix de l'avenir ve Švýcařích a L'internationale v Brusselu.

***) L'internationale v jednom z prvých svých čísel (31. ledna r. 1869.) umístila úvodní článek: Révolution et révolutionaires, v kterém praví: „Mnoho lidí plete si revoluci se vzbouřením a přece tyto dvě věci oddělujo od sebe propast.“

a pokojnou náladu kongressu nejlépe ukázala diskusse ve příčině resoluce za samostatnost Polska. Francouzští delegáti, převahou mutualisté ze školy Proudhonovy, byly proti hlasování v této otázce a navrhovali místo konkretní resoluci abstraktní, že totiž kongress jest proti všelikému despotismu ve všech zemích. Teprvé prohlášení anglických dělníkův a řeč Jana Filipa Beckera, jenž mezi jinými důvody ukázal na neuskutečnilost resoluce o zrušení stálého vojska v Evropě, pokud Polsko bude v jařmu, rozhodla přijetí resoluce domáhající se nezávislosti Polska.

Mezinárodní spolek neuspokojoval všech tužeb do budoucnosti. Potřeby otevřeně povznésti otázku politické svobody v Evropě silně pociťováno. A proto návrh svolati kongress, který by shromáždil všechny zasloužilé bojovníky svobody, nalezl všeobecnou pochvalu. Mezi těmi, kteří první se přihlásili na vyzvání, vidíme mnoho socialistů, zvláště francouzských. Setkáváme se tu s jmény Ludvíka Blanca, Cantagrela, Greppo'a, Petra Lerouxa, Carnota, Acollasa, Bonnemèrea, Eliaše Réclusa, Julia Vallèsa, Guépina atd. Socialisté belgičtí vyslali na kongress Cesara de Paepe. Ludvík Büchner, Karel Grün, Jan Jakoby, Goegg, Becker souhlasili s návrhem kongressu. Příznivě přijali pozvání angličtí členové „Ligy Reformy“ a též Jan Stuart Mill, Garibaldi, Hercen, Ogarev a j. Bakunin přibyl na kongress schválně z Italie. Sekce Mezinárodního spolku, lyonská, pařížská, londýnská a j. poslaly své zástupce. Ženevská sekce prohlásila, že program kongressu přijímá v celosti. Slovem, kongress Ligy míru a svobody svolaný na 9. září r. 1867. do Ženevy měl býti jaksi doplněním Mezinárodního spolku. Internacionála repraesentovala věc společenskou, Liga míru a svobody měla vyvěsiti prapor politický.

Zdali by však dobrá vůle zachovati mír nelíčeně propagovaná původci kongressu dala se smířiti s touhou po politické svobodě? Prvý protest vyšel od Poláků. „Proklamovati pokoj — psal Mieroslawski — vůči trvání dvou mocí babylonských (abych tak se o nich pronesl), které od Rýna až k Tichému oceánu vznášejí se nade všemi mohylami, nade všemi mučírnami, nade všemi kletbami dvacíti uhnětených národův, jest smiřovati se se svým osudem, jest posvětiti pokoj všeobecnému nevolnictví. Čas zavolá pozůstalé při životě na pole květnové tehda, až vlastními kostmi vyplníme tu propast, kterou vlastní naše nezkušenost a naše nedočkavost pokoje vytvořila r. 1848. a 1849.*) Vladislav Mickiewicz pamětliv jsa propagandy svého otce v listě poslaném z Paříže odvolal se na tradici roku 1793. a správně poznamenal, že by náleželo mluviti ne o pokoji, nýbrž o veliké válce křižácké za účelem osvobození ujařmených národností. Emigranti polští v Ženevě s Bosakem-Haukem v čele uvolili se sice vejíti do ústředního komitétu Ligy, ale vyhradili si právo války. Mazzini byl rovněž toho mínění, že ochota zachovati pokoj omezí válku toliko na prospěch monarchů-despotů. Demokracie

*) Annales du Congrès de Genève. Genève 1868. Str. 93. a 94.

evropská má jiný cíl před sebou. „Tím cílem jest vzkříšení Polska, sjednocené Německo, sjednocená Italie, sjednocené Řecko, konfoederace dunajská na místě mocnářství rakouského, východní Švýcary, které by nahradily císařství turecké v Evropě, sjednocená Skandinavie, sjednocená Iberie, svoboda Francie, Sjednocené republikánské státy Evropy, stálý kongress mezinárodní nade všemi zeměmi. Tím cílem — proč bychom to neřekli? — jest poslední, veliká; svatá válka křižácká, bitva marathonská ve prospěch Evropy, pro triumf zásady pokroku nad zásadou reakce a energie.“ *)

Průběh rozprav na kongresse ukázal s dostatek, že ti, co protestovali, měli pravdu. Obracíme zvláštní pozornost na dvě řeči: Garibaldiho a Bakuninovu. Jakým způsobem mohli přimlouvati se za mír?! Zda sama přítomnost Garibaldiho, jenž všechen svůj život ztrávil v branných zápasech s despotismem a reakcí, nebyla překážkou sníti o pokoji? A zda olivová ratolest v rukou Bakuninových se neměnila spíše v metlu archanděla mstitele?

„My všici víme — mluvil Garibaldi za bouře potlesku — že despotismus jest falší, jest pohromou lidstva. My všici víme, že prostředkem proti despotismu jest bratrství národů.“ **) Jedině demokracie může předejíti pohromu války ničíc falši a despotismus.“ ***) Ale chce-li se zničiti faleš a despotismus, musí se bojovati, bojovati se zbraní v rukou. I Garibaldi soudil, že nevolník má právo bojovati s tyranny. „Pravím a osvědčuji veřejně — volal Garibaldi — že nevolník má právo válčiti s tyranny. Domnívám se, že jest to jediný případ, ve kterém válka jest dovolena.“ †) A mají-li jiní národové pomáhati tomu nevolníku? Jest to jejich povinností — odpovídá Garibaldi. „Nesdílím se o mínění těch, kteří praví, že národové mají to, čeho zasloužili: každý pro sebe, každá země pro sebe samu.“ ††) I veřejnost se zápalem opakovala tato slova bohatýra vlaského. — Jakým právem — tázal se Bakunin — Rus přejímá slovo na tomto shromáždění mezinárodním, které má za cíl ujednati spolek mezi národy? „Ledva čtyři léta uplynula od té doby, co cařství ruské — jehož — co pravda — jsem velmi neposlušný poddaný, obnovilo zločin vraždy spáchaný na nešťastném a bohatýrském Polsku, které hněte a trýzní neustále, ale které nikdy nebude moci zavražditi, na veliké štěstí veškerého světa, Evropy, kmene slovanského ba i národa ruského“.†††) Pro Rusy jsou dnes toliko dvě cesty: buď cesta státní, cesta Muravěva věšícího, nebo cesta revoluční, cesta svobody. „Kdo miluje svobodu a touží po ní, třeba mu pochopiti, že získati ji může toliko svobodná

*) Str. 341. a 342.
**) Str. 137.
***) Str. 139.
†) Str. 139.
††) Str. 137.
†††) Str. 187.

foederace provincií a národů, t. j., že první podmínkou jest povalení císařství“.*) Měl tedy pravdu jeden z mluvčích, když vyjádřil obavu, aby kongress pokoje nezměnil se v kongress války. Šlo vlastně toliko o to, aby ta válka byla dobrou válkou.**)

Touže skoro dobou, o něco málo dříve, konán v Lausanně druhý kongress Mezinárodního spolku. Zprávy delegátů rozmanitých zemí přesvědčily členy kongressu, že tam, kde není politické svobody, dělníci točí se v bludném a pro jejich interessy zhoubném kruhu: že všude, kde práva občanská byla omezena, kde nebylo možno svobodně se shromažďovati, mluviti a psáti, výsledky propagandy Spolku byly nepatrné; posléze že právě největší jeho úspěchy objevily se v zemích majících největší poměrně míru svobod politických. Vyřkl to obsažně ženevský delegát Perron ve své zprávě o otázce politické. Důvod byl velmi přesvědčivý a nebylo možno s ním polemisovati. Jednomyslně byla tedy přijata resoluce:

„Mezinárodní kongress dělníků shromážděný v Lausanně v září r. 1867. uváživ, že nedostatek svobod politických překáží společenskému vzdělávání se lidu a vymanění proletariatu, prohlašuje:

„1. že společenské vymanění dělníků jest neodlučné od vymanění se jich politického;

2. že zavedení svobod politických jest prostředkem první a nevyhnutelné nutnosti“.

Resoluce ta uznána za tak důležitou, že usneseno oznamovati ji všude dělníkům a opakovati slavnostně každého roku.

Přes tuto resoluci však kongress bruselský (v září r. 1868.) nechápal ještě těsné souvislosti poměrů politických se společenskými. Řeč předsedajícího Duponta, kterou ukončoval sezení kongressu, byla toho opět jedním důvodem. Revoluce r. 1830. a 1848. neměly — po jeho zdání — vlivu na polepšení stavu třídy pracující. Připusťme třeba, že tomu opravdu tak bylo. Tu naskýtá se ještě velmi důležitá otázka, zda by bez těchto revolucí tak rychle se dokonal vzrůst sebevědomí třídy dělnické? A přece toto sebevědomí jest nejhlavnější podmínkou rozvoje otázky dělnické. Ženevan Catalan při tom několikráte ukázal makavě členům kongressu, jak důležita jest politická svoboda pro normální rozvoj věci dělnické, na př. v otázce úspěšnosti nebo neúspěšnosti smlouvy.

Jestliže Mezinárodní spolek na lehkou béra váhu politické poměry života národův evropských, neuspokojoval úplně tužeb demokracie socialistické, to ještě méně ji uspokojovala Liga míru a svobody. Již na kongresse v Ženevě objevila se protiva nejen mezi upřímnými stoupenci svobody a horlivými propaga-

*) Str. 187.

**) V korrespondenci zabavené u Emila Acollasa, jenž velmi horlivě agitoval pro kongress ženevský, prokuratora nalezla dopis, ve kterém byla tato slova: „Třeba pospíšiti do Ženevy. My bychom mohli zaplaviti kongress. My bychom mohli předělati kongress a učiniti z něho zcela něco jiného . . . Třeba dobře vyložiti našim přátelům, že neběží o pokoj, nýbrž o válku a to o zdárnou válku.“ Str. 60. Procès de manoeuvres à l'intérieur et de société secrète. Paris, 1868.

tory pokoje, nýbrž též mezi liberální buržoasií a socialistickou demokracií. Na druhém kongresse v Berně r. 1868. protiva ta posléze vedla k rozdvojení: socialistická menšina s malou výminkou vystoupila z Ligy. Sympatisujíc s hnutím pro vymanění se třídy pracující přidala se k Mezinárodnímu spolku a zároveň utvořila Mezinárodní jednotu sociální demokracie. Generální rada Mezinárodního spolku či spíše Marx viděl v tomto utvoření Jednoty jedině ctižádost Bakuninovu pohánějící jej k postavení diktatorskému. Nelze pochybovati, mocná ctižádost Bakuninova odehrála při tom nemalou úlohu; ale připisovati všecko osobnímu toliko jeho vlivu bylo by nesprávné: utvořiti Jednotu pobádaly tytéž potřeby jako utvořiti Ligu míru a svobody. Anarchismus Bakuninův byl — jak jsem již jinde to poznamenal — ne tak jakousi myšlénkou theoretickou, jako projevem revoluční nedočkavosti spojené s pomíšením socialistických theorií s aspiracemi rázu politického.

Kongress basilejský počátkem září r. 1869. byl v každé příčině nejdůležitější ze všech kongressů Mezinárodního spolku. Nejen ukazoval šířící se vliv Internacionály, nýbrž mezi jeho představiteli objevili se v četnějším počtu známí bojovníci z r. 1848. a 1849., jako Rittinghausen, Liebknecht, Bakunin a jiní. Tímto způsobem se navázala nit mezi revolučním hnutím r. 1848. a novým mezinárodním hnutím. Zdvihly se hlasy přimlouvající se za vyniknutí politické stránky spolku; zvláště energicky se přimlouvali za tuto věc Němci: Liebknecht, Rittinghausen a Goegg, Angličan Appleghart a Švýcar Bürkli. Dodejme, že polská demokracie socialistická přirovnávajíc basilejský kongress Mezinárodního Spolku a lausanský kongress, rovněž r. 1869., Ligy míru a svobody, začala se kloniti ku prvému, jak to vidíme mezi jinými v ocenění obou kongressův od ženevského „Le Peuple Polonais“, který vyjevil dokonce jakousi lítost nad jenerálem Bosakem-Haukem, že vystoupiv ze Shromáždění nepodporoval své obrany Čechů, které pro svatý pokoj obětováno hltavosti germánské.

Pravdě podobno, Mezinárodní spolek s rozvojem a uvědomováním si svého úkolu, byl by směřoval čím dál úsilněji k rozšíření svého vlivu, k zaujmutí vůdčího stanoviska a k sjednocení veškeré demokracie evropské pod svým praporem. Mnoho okolností to ohlašovalo. Mutualisté ze školy Proudhonovy čím dál více pozbývali svého vlivu, a na místě toho vzmáhal se význam kollektivistův a kommunistův. Pokojné hnutí ustupovalo revolučnímu. Třída dělnická živě dávala na jevo své mravní účastenství pro všechny boje za svobodu. V Ženevě, z nejdůležitějších to středů mezinárodního hnutí, v listopadě r. 1867., když Garibaldi vytáhl s branným sborem k Římu, dělníci se usnesli na adresse k národu italskému, z níž uvádím místo na konci ku charakteristice citů pracující třídy. Činíce prohlášení k Italům dělníci takto mluví o sobě: „my dělníci, kteří jsme, několik neděl tomu, tiskli dlaň vašeho bohatýra vedoucího vás vždy k vítězství; my, kteří ctíme ve vašem Mazzinim velikého republikána, opravdového občana lidstva, my, kteří podáváme vám svoje srdce a obětujeme svoje ruce; my, kteří cítíme,

že zároveň s vaším triumfem i my triumfovati budeme, poněvadž středověká moc v církvi a státě bude povalena na vždy, a obrozená vaše vlast stane se důstojným členem konfoederacé republikánské Evropy; posléze my, kteří proklamujeme solidárnost všech národů, zejména v jejich boji o triumf svobody“ . . . Tato adressa ženevských dělníků byla uveřejněna v „La Voix de l'avenir,“ orgánu Mezinárodního spolku románského Švýcarska. Téhož více méně času v Londýně Generální rada protestovala proti věšení feniánův a svolávala meetingy, na nichž se přimlouvala za národní práva Irčanův. I ve Francii tou měrou, jak se vzmáhal život politický, socialisté rozvíjeli čím dál větší činnost politickou. V prosinci r. 1869. začal vycházeti v Paříži orgán revolučního socialismu, Marseillaise. „Zakladatelé hodlají — píše Varlin 25. prosince r. 1869. o tomto denníku — ne toliko šířiti propagandu, nýbrž sloučiti mimo to celou socialistickou stranu evropskou, ustanoviti cestou časopiseckou stálé poměry mezi všemi skupinami, slovem, připraviti sociální revoluci evropskou.“*)

Jest nepochybno, že hrozba obrovskými kroky se blížící revoluce mocně účinkovala k tomu, že vláda Napoleonova rozhodla uspíšiti válku s Pruskem. Internacionálové protestovali všeobecně proti té válce, nebo silně křižovala jejich naděje. Když však nepřátelská armáda po Napoleonově pádu a prohlášení republiky stanula pod hradbami Paříže, socialisté francouzští společně s radikálními revolucionáři domáhali se neústupného boje na nože, a mezi těmi, kteří naléhali na vládu, aby se chopila prostředků nejenergičtějších, potkáváme se téměř se všemi proslulými jmény socialistů pařížských. Eugen Varlin, tato opravdová chlouba francouzského proletariátu, psal ještě 20. února r. 1871.: „Přáli bychom si, aby provincie vedla dále válku až do poslední možnosti; naši revoluční přátelé hleděli by všemi možnými způsoby spolčiti se s Garibaldim a s udatnými jeho žoldnéři. Leč nemůžeme v to doufati . . Dnes povím vám toliko, že jsme vždy konali svou povinnost, a jestliže zrádci Trochu, Favre a společníci byli schopni nás vydati zaprodavše nás ode dávna, to jistě není v tom naše vina, nýbrž vina Pařížanů, kteří zaslepeně až do posledního dne věřili slovům těchto advokátův ujišťujících stále, až do dne před kapitulací, ve svých provoláních, že chtějí se bíti a zvítěziti aneb umříti, kdežto zatím od prvého dne myslili jenom na kapitulaci . . .“**)

Republikánský patriotismus obyvatelstva pařížského byl bez odporu nejdůležitější příčinou událostí, které nastaly v polovici března r. 1871. v Paříži a které vedly k domácí válce. Všichni historikové revoluce 18. března vyjímaje reakcionářské pamfletisty tvrdí to jednomyslně. Národní garda pařížská vidouc reakční směr Národního shromáždění v Bordeaux a obávajíc se do konce o existenci samé republiky usnesla se spojiti a nedopustiti odzbrojení.

---

* Str. 35. Les grands procès politiques. Troisième procès de l'Association Internationale des travaillleurs à Paris. Paris Juillet 1870.

**) Str. 190. a 191. Mèmoire de la Fédération jurassienne, Sonvillier.

„První foederační hnutí národní gardy — po soudu Malonově bylo více patriotické — nežli revoluční.“ *) Ústřední komitét této foederace stal se skutečnou mocí. Internacionalové nejen nic k tomu nepřispěli, nýbrž dokonce s nechutí a podezřením patřili na tuto novou sílu revoluční. Když Varlin, jenž byl bez odporu nejčelnější osobností v mezinárodním hnutí francouzském, na foederální radě Internacionály 1. března navrhl, aby členové hleděli vejíti do Ústředního komitétu, hrnuly se četné protesty: jedni mluvili, že kompromiss s buržoasií jest nenáležitý, druzí, že s dráhy mezinárodní se nemá scházeti, třetí, že by tím Mezinárodní spolek byl zkompromittován. Na to odpověděl Varlin: „Zůstaneme-li samotni vůči takové síle, vliv náš zanikne; pakli se spolčíme s komitétem, učiníme obrovský krok k budoucnosti společenské. Užito jen na polo rady Varlinovy: do ústředního komitétu byli vysláni čtyři delegáti.

Dojista by bylo lépe, kdyby v Paříži nebylo došlo k revoluci. Bylať to pro ni nejhorší chvíle. Ve Francii stála 800.000 mužů silná armáda německá, a na většině bran pařížských vlály prapory černo-bílo-červené. Povstání Paříže proti vládě za takových okolností jevilo se v očích většiny Francouzů jako čin nevlastenecký. Avšak zase, bereme-li věc s jiné stránky, kdyby Ústřední komitét nebyl uznal míru ujednaného v Bordeaux a začal národní válku, jak se toho někteří domáhali, mohl-li zvítěziti? Věc velmi pochybná, ačkoli ne nemožná. Obnovení války Paříží vzrušilo by silně celou republikánskou a vlasteneckou Francii.

Leč co pravda, v Paříži, jakkoli často mluveno o revoluci sociální, nikdo vážně nemyslil, že by mohla vypuknouti před odchodem Němců z francouzského území. Jedna myšlénka byla všeobecná: kořistiti z trudného postavení vlády a vymoci na ní samosprávu Paříže a jistou záruku pro zabezpečení republiky. Zdálo se věcí nemožnou, aby vláda francouzská vůči cizí armádě se odvážila k takovému činu nevlasteneckému, jako k brannému útoku na město, které ukázalo za obležení tolik houževnatosti a vytrvalosti a tolik utrpělo od nepřátel. A přece ukázala se toho schopna buržoasie, a odvážil se na to človíček, který nejlépe ji repraesentoval. Buržoasie ustupovala, ponižovala se před nepřítelem, ale pokládala za nemožné vyhověti úplně spravedlivým požadavkům obyvatelstva hlavního města své vlasti. Snad instinktivně tušila, že kdyby nyní vyhověla, ustoupila by toliko na chvíli od svého rozhodného boje s proletariatem, a že právě ona chvíle byla by jí nejprospěšnější. Směle tedy hodila rukavici a vyvolala revoluci. O 3. hodině ranní 18. března vojsko spolu se žandarmerií za vedení Vinoy vrhlo se na děla národní gardy, by se jich zmocnilo. Na Batignolles se mu to podařilo téměř bez výstřelu. Na Montmartro jenerál Lecomte byl se již zmocnil děl, když ze sousedních ulic se vyhrnuli spojení gardisté a s nimi davy lidu. Lecomte zatarasil cestu jdoucím houfům a kázal páliti. Poněvadž nestřeleno, domníval

*) Str. 57. La troisième défaite du prolétariat français par B. Malon. Neuchatel 1871.

se, že vojáci nezaslechli rozkazu, i zavelel po druhé. Druhý rozkaz minul rovněž bez účinku. Tu lid aklamoval vojsko a nastalo vzájemné bratření. Na jiných místech vojáci též nechtěli se bíti s lidem. Vinoy s hanbou musil couvnouti. Vláda utržila porážku. Národní garda triumfovala. Tím způsobem Ústřední komitét národní gardy uzřel se mimo vše nadání v čele rozpočínající se revoluce.

Byla-li to však skutečně revoluce? Ze všeho soudíc toliko v očích samé vlády jevily se tyto události jako revoluce. Ústřední komitét nepřipisoval jim velikého významu. V opačném případě dal by na jevo bezradnost neodpustitelnou. Mohl' zajisté jediným energickým útokem zajmouti všecky členy vlády a její kassu a zmocně se vojska a dělostřelectva rozehnati Shromáždění versaillské a zahájiti stálé spojení hlavního města s krajem. Na revoluci však pomýšleno tak málo vážně, že kdyby Thiers, Jules Favre a jich vládní nohsledové nebyli utekli jsouce poděšeni vlastním svědomím zbaběle z Paříže, kdo ví, zda by se neudrželi ještě dále při vládě. Postrach vlády byl tak veliký, že odvedl za sebou vojsko z bran městských; revoluční pak nálada Ústředního komitétu byla tak malá, že nepospíšil ani zabrati těchto opuštěných bran.

Možno říci, že Thiers rozhodl revoluci. Kázal úředníkům opustiti Paříž. Bylo tedy třeba volky nevolky vzíti moc a administraci ve své ruce. Dne 19. března vlál již na radnici červený prapor.

„Lidová Francie — psal „Le Vengeur“ — datuje se od 18. března. Jest to nová éra, jako jest nový její prapor. Francie šlechtická zemřela r. 89. se svým praporem bílým! Francie buržoasistická zemřela r. 71. s praporem trojbarevným. Není již kast, tříd! — Počíná Francie práva, Francie povinnosti, Francie práce, Francie lidu, Francie všech, mladá, nová, živá, ohnivá, jako její rudý prapor.“

Ano, počínala vítána jsouc enthusiasticky, a přece s bolestnou bázní ohlíženo se vůkol. Ústřední komitét, složený z lidí neznámých, kteří ani sami neměli důvěry v sebe ani jí nevzbuzovali v jiných, rád by složil se sebe zodpovědnost a odevzdal by moc do jiných ruk. Vážné hlasy radily, by Komitét poodstoupil řízení věci shromáždění poslancův a mairů pařížských „Hodina společenské revoluce ještě neodbila — pravil Millière — prosím vás: odstupte“ . . . Malon byl téhož mínění. Varlin soudil, že slušelo kořistiti z postavení toliko potud, aby byla vymožena obecní samospráva Paříže a zabezpečeno trvání republiky. Odevzdání moci nad Paříží shromáždění jejích poslancův a mairů bylo by vskutku nejlepším východem z těžkého postavení. Touto cestou bylo by možno vyjednati nějaké ústupky, a co nejdůležitějšího, vyhnouti se domácí válce, která neměla pražádné naděje ve zdar, a které veliká většina pařížského obyvatelstva si nepřála. Komitét byl by as odstoupil, kdyby bylo bývalo méně sebelásky mezi radikály, k nimž náležela většina mairův a poslanců pařížských, a méně provokačního ducha v Thiersovi a Shromáždění versaillském.

Po dlouhém otálení konečně rozhodnuto zvoliti kommunu, t. j. obecní neboli městskou radu. Volby byly konány 26. března. K hlasování se dostavilo 230.000 voličů, t. j. dvě třetiny k tomu oprávněných. Obyvatelstvo uvítalo kommunu s enthusiasmem. Čím však byla tato kommuna? Byla repraesentací města Paříže a ničím více. Všechny strany měly v ní své zástupce. Většina byla radikální a socialistická, poněvadž taková byla většina Pařížanů. Mezinárodní spolek vyslal do kommuny všeho všudy 17 členů na úhrnný jich počet 78.

Jak sama kommuna pohlížela na svou úlohu? Zda se pokládala za radu obecní či též za vládu revoluční, která zahajovala novou éru nejen pro Francii, nýbrž pro celou Europu? Názory o této věci byly nejasné, pomíšeny; ale měla převahu ta myšlénka, že kommuna byla orgánem toliko místním. Kommuna konala také svá sezení v sále obecní rady, ačkoli byl pro ni velice nepříhodný. Chaotičnost proudhonovská, která se ještě nevykouřila z hlav mladších socialistů francouzských, přičinila se ještě více ke zmatení názorův. Zdálo se jim, že pouze oni jsou opravdoví socialisté, a nejen že odpírali většině tohoto názvu, nýbrž mluvili docela o jejích členech jako o svých protivnících.*) Zda právem? — Artur Arnould přece dosvědčuje, že nikdo v kommuně, když z ní vystoupilo několik buržoasistických členů, nepomýšlel stavěti se proti sociálním reformám, a že žádné dekrety socialistické nebyly by se potkaly s odporem.**)

Většina složená z tak zvaných Jakobinův a Blanquistů jsouc toho mínění, že kommuna byla spíše táborem vojenským nežli pravidelnou vládou, oddala se činnosti politicko-vojenské, agendu pak socialistickou zůstavila těm členům, o kterých se domnívala, že jsou nejvíce obeznámeni s theorií socialistickou. Ve dvou komissích pro společenské přetvoření nejdůležitějších, v komissi finanční a komissi práce, průmyslu a výměny, socialisté tak zvané menšiny byli u veliké většině: v komissi finanční byli: Viktor Clément, Varlin, Jourde, Beslaj, tedy čtyři členové na úhrnný počet pěti; v komissi práce, průmyslu a výměny pracovali; Malon, Fränkel, Theisch, Avrial, Eugen Gérardin, a tedy pět členů na úhrnný počet osmi, z nichž mimo to jeden brzy resignoval. Po doplňovacích volbách stala se v komissích jistá změna osob, ale ve jmenovaných dvou komissích menšina měla vždy převahu. A čím jevila se činnost těchto socialistů, kteří vinili členy většiny, že v jejich hlavách panovala výhradně politika? „Rokovali o samosprávě obecní, o svobodě slova, o škodlivosti diktatury, — všecko otázky politické,

*) Poněvadž mladí socialisté nejvíce psali o pařížské kommuně, jejich názory se nejvíce rozšířily. Tyto názory jeví se však velmi jednostrannými, oceňujeme-li důkladněji historii kommuny. Přiznávám se ke hříchu, že dlouhý čas jsem rovněž patřil na kommunu spisy Lefrançaiseovými, Arnouldovými, Malonovými atd. Spis Petra Lavrova přes zjevnou náklonnost k menšině trefně kritisuje její chování.

**) Totéž praví Malon. „Třeba poznamenati, že všeobecně byly schváleny socialistické dekrety jednomyslně.“ Str. 139.

a odkládali na pozdější dobu vyšetření skrze dělnická společenstva poměru práce ku kapitálu, proletariátu ku vlastnictví; ledva se rozhodli zavaditi o svatyni vlastnictví státu, bank, pojišťovacích společností a tím méně o vlastnictví osob soukromých.“ *) Zredukovali — praví ostře Lissagaray — budžet vyznání, který závisel na Versaillích, a pobožně schylovali hlavy před budžetem buržoasie, který měli ve svých rukách. Jsouce zmateni Proudhonovými názory spatřovali největší zlo v jakobinismu, snili o zrušení všeliké státní moci a byli hotoví přeměniti Paříž ze hlavního ve foederační město. Ukázali se, slovem, doktrináři, kteří svému postavení dobře nerozuměli.

Jest pravda, postavení, ve kterém byla Paříž, nejméně přálo činnosti reformační. Bylo však možná vypracovati aspoň v hlavních rysech budoucí zřízení, jež by se stalo pozdějším pokolením tradicí a odkazem. Bylo možná povznésti se myslí nad denní život pařížský a hleděti plamenným citem rozohniti srdce celé Francie a evropských národů. A jest pozoruhodno, že právě ti, kteří s úctou přijímali tradici r. 1793., jevili k tomu největší hotovost.

Do 2. dne m. dubna nebylo věřeno v domácí válku, bylo se kojeno nadějí ve smírné porovnání. Zatím Thiers zreorganisoval armádu a bez předchozího ohlášení započal válku. O desáté hodině ráno 2. dubna versaillští žoldnéři udeřili na barrikády v Courbevoie. Druhý den mladí jenerálové, Bergeret, Eudes, Duval, Flourens proti zákazu kommuny učinili výpad v čele 40.000 mužův a utržili strašnou porážku. Válka tedy se počala a to válka — jak ihned bylo možná viděti — krvavá, nemilosrdná, tvrdošíjná.

Jak se postavila kommuna proti tomu? Pohříchu, nedospěla k veliké úloze konventu r. 1793. Nechápala, že nejprvnější a nejhlavnější její prací mělo býti shromažďování a připravování prostředků k boji. Výtky, které učinil Rossel kommuně v proslulém svém listě z 9. května, byly spravedlivy. Nepomáhala se brániti, nýbrž spíše překážela. Ne jakobinismus zabil kommunu — jak to nejednou napovídáno — leč naopak, zahubil ji ten Proudhonův anarchismus, jímž příliš dlouho se krmila francouzská intelligence revoluční, zvláště z třídy dělnické. Kommuna nikdy toho nechápala, že nemohlo běžeti o samu kommunu ani o obranu Paříže, nýbrž že slušelo pokládati branný boj s Versaillemi za počátek veliké obecněevropské války revoluční. Nenedostávalo se však jasných názorů v té příčině, jako na př. plný vroucího citu hlas znamenité publicistky, Andrée Leo. Nebo dejme tomu, že by Paříž se ubránila Versaillím, zda by bylo možno připustiti, aby Vilém s Bismarkem dovolili organisovati kommunu socialistickou?! Po boji s Versaillemi bylo tedy třeba svésti ještě prudčí boj s nepřítelem, který se opevnil na hranicích v samé Francii. Tak pojímali též tuto válku jenerálové polští, Jaroslav Dombrowski a Valerius Wróblewski, jediní jenerálové v kommuně — možno říci — kteří vážně pohlíželi na válku a kteří, ač cizozemci, dovedli si zjednati lásku a důvěru

*) V. Lavrov: 18. Marta 1871. goda. Ženěva, 1880., str. 117.

proletariátu a s občanskými bataillony vítězně čeliti pravidelnému vojsku. Ve Versaillích Thiers a jeho pomocníci právem se domnívali, že bez Dombrowského a Poláků kommuna by se tak dlouho nedržela. Hleděli tedy vzbuditi podezření k Dombrowskému, rozhodili hlasy, že kuje zrádu, a hlupci tomu věřili. Členové kommuny, místo aby poznali minulost tohoto muže, místo aby se odvolali k mínění jeho rodáků, vyvraceli obvinění, která za účelem tendenčním Trochu*) a Vinoy byli učinili.

Kommuna pařížská byla projevem ne tak internacionalismu jako Proudhonova foederalismu. Lavrov správně postřehl, že za neustálého hlásání idee kommunální bylo zapomínáno na věc nejpodstatnější, na socialismus neboli spíše na vymanění proletariátu. Jediným radikálním socialistickým opatřením bylo nařízení dané syndikátním komorám, aby učinily seznam dílen a továren od vlastníkův opuštěných a spolu návrh organisace kooperativně-výrobních společenstev za tím účelem, aby jim byly odevzdány ony dílny a továrny. Toto nařízení však potřebovalo delší doby ku provedení, stalo se tedy vlastně pouhým ukazovatelem tužeb kommuny.

Ale buď jak buď, kommuna pařížská byla dílem a bezprostředním výrazem pařížského proletariátu. Přivedla k vědomí myšlénku obecní, kommunální a spojila ji mocně s myšlénkou socialistickou. Z té příčiny socialisté, dělníci a posléze všichni upřímní protivníci despotismu a vykořisťování s účastenstvím sledovali průběh boje Paříže s Versaillemi, které při tom v očích všech opravdových vlastenců se zostudily přikládajíce ruky k rozdělení Francie, a když kommuna utonula v potocích krve, zdvihli křik plný hrůzy a bolesti. Výroční den kommuny se stal svátkem evropského proletariátu.

Ale proč evropský proletariát i přes pokusy činěné v Belgii a Anglii nedal na jevo žádného hnutí, žádné závažnější manifestace ve prospěch kommuny? Mně se zdá, že hlavní toho příčinou bylo postavení kommuny přítomností nepřátelské armády spletité. — Co my můžeme pomoci? — odpovídáno poněkud právem. Bezmocné hnutí proletariátu by jen pohánělo sousední vlády k činnější pomoci vládě versaillské. Nebylo-li však možno zevnějším hnutím přinésti velikou pomoc kommuně a rozšířiti evropskou revoluci? Myslím, že ano. Ale tímto zevnějším hnutím měla býti revoluce v Berlíně, v Prusku, v Německu. Revoluce se tam mohla snáze provésti vzhledem k tomu, že celé téměř vojsko bylo za hranicí nebo na hranici, a co více, jedině tato revoluce by měla přímý a oka-

*) Trochu neváhal ani po hrdinné smrti Dombrowského opakovati svou pomluvu, jako by Dombrowski za času obležení Paříže byl pruským vyzvědačem. Pelagie Dombrowská, choť Jaroslavova, v listě Trochu-ovi ve francouzských žurnálech uveřejněném charakterisovala, jak náleží, tuto hanebnou pomluvu. „Vyzývám vás, pane jenerále — psala, abyste ospravedlnil své obvinění, abyste ho dovodil ne již důvody, nýbrž doklady. Z té jedině příčiny vdova po jenerálu Dombrowském, nyní jediná ochránkyně jeho dětí, pokládala za svou povinnost obrátiti pozornost na tyto pomluvy, které raní a urážejí ji v nejdražších jí citech matky, ženy a vlastenky.“ Trochu ovšem musil mlčky spolknouti tuto hořkou pilulku.

mžitý vliv na Paříž a na celou Francii. Kdyby Generální rada Mezinárodního spolku byla v skutku silna, kdyby falešné výklady o různosti revoluce sociální a politické nebyly pomátly myslí, kdyby byla hleděla před tím spojiti pod svým praporem všechnu sociálně-demokratickou demokracii evropskou, byla by mohla a měla užiti veškerého vlivu svého na způsobení revoluce v Berlíně. Kdyby to byla mohla učiniti a neučinila toho, byla by udělala více nežli chybu, byla by spáchala zločin proti zájmům lidovým a mezinárodním.

Kommuna mnoho se přičinila rozšířiti zásady socialistické, ale pranic nepřispěla jich vyjasniti, naopak, vnesla větší ještě zmatek. I v tomto případě pařížští socialisté menšiny nejvíce zavinili. Jejich hlavně působením anarchistický zmatek se široko rozlil. Vypučela též toho času theorie, že jediným a výlučným cílem má býti revoluce sociální, že revoluce politická nejen nepřináší užitku, nýbrž jest i škodliva, neb odvrací mysli od skutečného cíle a tráví potřebné síly bezúspěšně.

Bylo třeba celé řady smutných zkušeností, by se došlo přesvědčení o nesprávnosti této theorie.

Povstání italské nedovedlo ani přibrati větších rozměrův.

Ve Španělích po odjezdu krále Amadea kommunalisté nechtěli čekati, až se upevní proklamovaná republika, která však slibovala odstranění centralisace, zrušení stálého vojska a oddělení církve od státu, a vznítili na jihu po městech povstání proti republikánské vládě. Povstání bylo potlačeno, a v potocích krve utonula též republika.

Ruští revolucionáři po dlouhý čas byli nejohnivějšími obránci myšlénky o bezužitečnosti politické revoluce. Ale smutná zkušenost donutila jich přiznati se ke bludu, a jeden z nejhorlivějších bývalých anarchistů, Jiří Plechanov, důkladně dnes dokazuje, jak veliký má význam politická revoluce pro evoluci společenskou.

Zdálo by se, že Poláci jsouce spoutáni a dušeni otroctvím národním i politickým nepodlehnou tomuto bludu, ale přece podlehli. Měli jsme smutnou zkušenost na „Proletariátu“.

Současně sám pojem mezinárodnosti nabyl křivého výkladu. Mezinárodnost zaměněna v beznárodnost. Negována historie, národnost, společenské organismy. Nivellisující a centralistický směr chtěl by přes program svobody a foederace z evropského proletariátu učiniti jakousi jednotvárnou massu . . .

Dlužno uznati, že tímto proudem nejméně byli zachváceni socialisté němečtí. Byli tím snad hlavně povinnováni svým duševním vůdcům, Marxovi a Liebknechtovi. Ani jeden ani druhý nespustili s očí otázek politických.

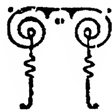
Když r. 1870. v Ženevě byla utvořena ruská sekce Mezinárodního spolku, Marx jménem Generální rady psal 24. března takto:

„Pravíte v programu svém, že jařmo císařské hnětouc Polsku zdržuje stejně rozvoj politické a společenské svobody obou národů, jak polského, tak ruského; mohli byste dodati, že ruská násilná okkupace Polsky jest zhoubnou podporou a skutečnou příčinou

trvání militarismu v Německu a tím i na celém světě. Z té příčiny ruští socialisté usilujíce roztrhnouti okovy Polsky berou na se veliký úkol zničení militarismu, což jest nutné jakožto předchozí podmínka všeobecného vymanění evropského proletariátu." *)

Názory Liebknechtovy o této věci jsou dobře známy. Na dělnickém táboře v Norimberce r. 1868. napomínal dělníky, by nikdy nespustili s očí otázky politické svobody, a největší záruku jí pojistí v Evropě „rozbití cářství ruského a vzkříšení Polsky". Proslulá jeho řeč ve příčině nezávislosti Polska pronesená v německém parlamentě koncem února 1878. způsobila svého času všeobecně veliký dojem. Již tehda předpovídal, co čeká v budoucnosti zdánlivě nezávislého Bulharska.

Potřeby znova utvořiti Mezinárodní spolek pociťuje se čím dál silněji. Angličtí socialisté se usnesli otázkou tou pilně se obírati. Kéž by jen staré chyby se neopakovaly!

*) Viz Narodnoje Dělo, list ruský v Ženevě. Č. 1., 15. dubna r. 1870.

Oddíl X.

Stručné vylíčení dějin socialismu od veliké revoluce francouzské až po naše dni.

Když jsme vylíčili, jak myšlénka socialistická rozvíjela se v systémech a theoriích postupně se objevujících, jak víc a více stavěla se na základ vědecký a jak vždy vědomějším poutem pojila evropské národy v jejich společenském boji za dokonalejší zřízení společenského, jest nám pro doplnění obrazu nastíniti stručnou historii, která by objímala jak rozvoj hnutí duševního v říši socialistické tak i politické snahy o zrealisovaní nového společenského řádu. Doplnění takové jest nutné. Dovolí nám promluviti obšírněji o těch spisovatelích socialistických, kteří se vyznačili jistou samostatností mysli, ač nevytvořili žádné větší školy. Ještě potřebnější jest jakási souvislost ve vylíčení politicko-socialního hnutí, majícího za cíl budovu dokonalejšího zřízení pospolitého žití lidstva.

V jaké rámce by náleželo pojati tuto historii? Zda vylíčiti ji tak, jak jevila se v životě jednotlivých narodův od počátku do konce, rozdělujíc ji jaksi v oddíly národní? Či berouc za dělicí body té historie nejdůležitější její události obrátiti všecky proudy národní do jednoho společného řečiště? Zvolil jsem poslední způsob, ač nesnadnější.

Okresy historie rozvoje socialistické myšlénky a nejdůležitějšího projevu jejího, hnutí dělnického, jsou patrné. Mezními sloupy těchto okresů jsou: revoluce francouzská r. 1830., revoluce r. 1848., založení Mezinárodního spolku, kommuna pařížská r. 1871.

Rozhlédajíce se v těch okresích nemůžeme nezpozorovati, že Francie dávala počátek každému vzmáhání se hnutí revolučního. Jakkoli se k tomu její poloha v Evropě nemálo přičinila, děkuje hlavně za své vůdčí postavení veliké revoluci z konce 18. stol., která s jedné strany v ní vymanila veliké množství sil, a s druhé strany obrátila k ní zrak a tužby evropských národův.

I.

Okres od veliké revoluce francouzské do hnutí revolučního r. 1830.

Vzrůst duševní práce. — Anglie předstihla Francii. — Záhy obrací se duch její k otázkám společenským. — Vliv oekonomické literatury anglické. — Prvé ochranné zákony v Anglii týkající se práce. — Hnutí lidová ve V. Britanii. — Ve Francii duch pracuje o rozřešení budoucího pořádku. — Francouzské školy socialistické. — Boj francouzské šlechty s buržoasií. — Tato se spojí s lidovou demokracií. — Karbonnáři. — Změna v postavení lidu francouzského. — Strana reakcionářská způsobí červencovou revoluci. Svatá alliance. — Nespokojenost národův evropských. — Kolonie socialistické v severní Americe.

Po tak silném otřesení, jaké způsobila veliká revoluce francouzská, nutně nastoupilo oslabení, z něhož kořistila reakce. Oslabení to bylo více tělesné — abych tak řekl — nežli duševní. Převraty a násilí a nastalé po nich ustavičné války unavily všecky a způsobily všeobecnou touhu po pokoji, třeba vykoupeném částečnou ztrátou revolučních vymožeností. Toto tělesné upokojení dovolilo životním silám obrátiti se ku práci duševní. A tak vidíme rozvoj a vzrůst její v celé Evropě, avšak směrem sociálním rozvinula se zvláště v Anglii a ve Francii, jakožto zemích stojících s jedné strany nejvýše co do rozvoje věd a průmyslu a s druhé strany jakožto těšících se poměrně největší politické svobodě.

Anglie předstihla Francii jak v rozvoji duševního hnutí, tak v rozvoji hnutí dělnického. Jistou měrou příčinou toho byla ta okolnost, že za dob revolučních síly její méně se vyčerpaly. Leč byla i druhá mnohem podstatnější příčina. V Anglii oekonomická evoluce dříve a dále pokročila než ve Francii. Zavedení strojů v průmysle, které mocně účinkovalo na jeho rozvoj a způsobilo radikální změnu v postavení dělníkově, vzalo na se v Anglii od 2. polovice XVIII. století veliké rozměry. Zvláště epochální událostí byl stroj Wattův, který dal možnost položiti mocné základy průmyslu fabričnímu. Ohromný rozvoj průmyslu byl původcem s jedné strany nadměrného, s produkcí rolnickou nepoměrného vzrůstu obyvatelstva (od r. 1750.—1795. počet obyvatel zvýšil se téměř ze 6,500.000 na 9,000.000), a s druhé strany obrácení se ducha ke studiím oekonomickým. Účinky toho jsou: mocný a rychlý vzrůst proletariatu a znamenitý rozvoj oekonomické literatury.

Tyto poslední dva účinky byly se své strany příčinou — nespokojenosti se stávajícím pořádkem oekonomicko-společenským, spolu i uvažování o tom, nebylo-li by možno ustaviti pořádek dokonalejší, přiměřenější pro všecky, pro celý národ. Duch anglický dříve než kde jinde pracoval o tom a udal směr nové dráhy. „Utopia“ Morova známá ve vší Evropě byla dílem, jež každý vzdě-

laný Angličan znal aspoň z výtahu, nečetl-li ho. Koncem 17. stol. psal John Bellers, bílá vrána — podle vyjádření Marxova — v dějinách politické oekonomie, pokládaný od Owena za jeho morálního vůdce. Koncem XVIII. stol. rozšiřují novou dráhu a dále po ní jdou: Wallace, Spence, William Godwin.

Kritické bádání stávajících poměrův oekonomických, kterým se zabývalo mnoho schopných i učených spisovatelů, rovněž objasňovalo dráhu a přispívalo k dalšímu rozvoji myšlénky sociální. Zvláště velmi důležity byly v té příčině práce Davida Ricarda. Ne bez jisté oprávněnosti Engels praví, že „všechen kommunismus Owenův, pokud vystupuje oekonomicko-polemicky, opírá se o Ricarda“.*) Marx, znamenitý znalec anglické literatury oekonomické, uvádí celou řadu protikapitalistických spisovatelů, kteří psali na základě vývodů Ricardových a současných jemu oekonomistův.

Proti přílišnému vykořisťování pracovní síly lidské u slabých bytostí, jako u dětí, rozproudila se ve společnosti agitace, jejímž cílem bylo omeziti denní práci v továrnách a děti v nich pracující vzíti pod zákonnou ochranu. R. 1802. byl schválen parlamentem prvý ochranný zákon týkající se práce a r. 1819. druhý — jak víme — hlavně účinkem agitace Roberta Owena. Zákony ty nemohly však míti valného účinku, poněvadž neustanoveno orgánu, který by bděl nad jich prováděním.

Nespokojenost se stávajícím stavem věcí objevila se v lidových hnutích, která otřásala Anglií a Irskem. V Anglii bouřeno se proti obilním zákonům (corn laws), které byly zavedeny r. 1815. a jež způsobily velikou drahotu potravy; v Irsku domáháno se rovnoprávnosti katolického obyvatelstva. Lidové vzbouření v Anglii, zvláště v Londýně, řízené intelligencí středních tříd, proti reakcionářské vládě aristokratického landlordismu spojeného s buržoasistickou plutokracií, nabylo ohromných rozměrův i ve Francii a pravděpodobně by způsobilo revoluci; ale v Anglii národní zájmy Angličanův, Irčanův a z části i Skotův a náboženské zájmy katolíkův, anglikánův a protestantů křížujíce se silně stížily společnou akci nespokojeného a vzbouřeného lidu. Situace byla však velice hrozivá. I kdo ví, co by se bylo nestalo, kdyby samovražda Castlereaghova neodklidila nejpřednějšího vůdce reakce, a povolání ku vládě Canninga nedalo vrchního řízení v ruce člověka, který se rozhodl oslabiti reakci roztrhna spolek landlordismu s buržoasií a rozumnými ústupky uvésti lidové hnutí na dráhu více pokojnou. Pomáhala mu v tom též ta důležitá okolnost, že rozpor zájmů buržoasie a landlordismu stával se vždy více patrnějším. Tou měrou, jakou zákony obilní zabezpečovaly veliký užitek landlordům zvyšujíce jejich pozemkovou rentu, průmyslníkům — továrníkům byly těžkou překážkou v konkurrenci s množícími se fabrikanty na pevnině, neboť udržujíce drahotu živobytí nedovolovaly snížiti dělnické mzdy. V otázce emancipace katolíkův zájem buržoasie křížoval se též se zájmem feudálů, neboť otázka ta byla počátkem vo-

*) Str. XVI. Předmluva ke druhé knize Marxova „Kapitálu“.

lební reformy, toužící po tom, aby dala průmyslovým městům převahu nad malými „shnilými“ městečky, v nichž panoval landlordismus. Tím způsobem Canning zblíživ zájmy lidové se zájmy buržoasie dodal hnutí více loyalního, pokojného rázu. Takové bylo i hnutí irské za vůdcovství O' Connela, jakkoli nabylo ohromných rozměrův. Tato hnutí lidová měla po stránce politické veliký význam. Působením jich „výchova lidu — jak praví Hyndmann — rychle postupovala“. Touže dobou stoupenci Owena, jehož vliv čím dál více se vzmáhal, kořistíce z toho, že r. 1824. odvolán byl zákon proti svobodnému spolčování se dělníků, jali se po prvé organisovati třídu dělnickou za účelem politickým a r. 1827. založili Národní jednotu tříd pracujících (National union of the working classes).

Hnutí socialisticko-lidové ve Francii brzy zase nabylo svého evropského vůdčího významu.

Veliká revoluce francouzská boříc starou budovu společenskou nemohla neobrátiti ducha k uvažování o tom, jaká bude příští budova. V skutku, na dráze revoluční se zastaveno, začato ustupovati, obnovovati z části starý pořádek. Avšak ti, co stáli v čele tohoto reakčního hnutí, nechtěli a nemohli se vrátiti ke starému pořádku; buď jak buď, byli lidmi novými a děkovali za své povznesení právě tomu, že starý pořádek vzal za své. Bylo chápáno, že oekonomický základ nového pořádku musí býti jiný nežli dříve. Ale jaký? Akademie vyhlásila i konkurs na otázku: jaké prostředky a instituce jsou nejpřiměřenější upevniti dobrou harmonii v národě? Slovutný později spisovatel oekonomický Jan Baptista Say odpověděl na tu otázku jakýmsi románem sociálním pod názvem Olbie, v němž rozvíjí myšlénku, že nouze jest příčinou přečinů, že blahobyt způsobuje mravnost a dobrou harmonii a že blahobyt nemůže trvati bez náležitého rozdělení bohatství. Leč jak náleží rozděliti bohatství? V tom právě háček. Právnickou jistotou však v otázce vlastnictví mocně bylo otřeseno. I mezi vysokými důstojníky vyskýtali se muži se socialistickými ideami. Takovým byl na př. general inženerie Caffareli du Falga, jenž v Egyptské akademii za přítomnosti Bonapartovy rozvíjel své myšlénky o upravení vlastnictví pozemkového děle rolníky na vlastníky a pachtýře, tak aby po 20 letech vlastníci pozbývali práva na vlastnictví pozemkové, pachtýři stávali se vlastníky a přijímali nové pachtýře.

Prostřed tohoto víru duševního, ve kterém usilováno roztrhnouti záslonu budoucnosti, zjevili se dva muži, již podali systém, Saint-Simon a Fourier. Myšlénky jejich nalezly talentované vyznavače a koncem druhého desítiletí vytvořily dvě mocně působící školy, které velice přispěly objasniti společenské otázky a položily zároveň s učením Owenovým základ novodobému socialismu.

Vojenská diktatura Napoleonova, jež nedávala Francii odpočinouti, činila netrpělivou bohatou a mocnou buržoasii, která toužila po pokoji chtějíc rozvinouti svoji činnost průmyslovou. Pomohla tedy povaliti trůn císařský. Ludvík XVIII. musil s tím účtovati a přiznal buržoasii rovněž jistý vliv na státní záležitosti.

Šlechta však dívala se na restauraci se svého hlediska a chtěla si osvojiti výlučně všechen vliv politický. A tak rozpoutal se boj mezi buržoasií a šlechtou a co rok stával se prudčím. Pokud však žil Ludvík XVIII., žádná ze stran nebrala rozhodující převahy. Byla i chvíle, kdy král — jak se zdálo — chtěl se opříti o buržoasii. A kdyby byl tehdáž učinil to, co mu radil Saint-Simon, byl by na dlouho upevnil svou dynastii.

Nastoupením na trůn hraběte d'Artois pod jménem Karla X. r. 1824. úplně se změnil stav věcí. Nový král přidal se rozhodně na stranu šlechty. Ohrožená buržoasie ve svém politickém postavení sblížila se s demokracií lidovou a vešla s ní — abych tak řekl — ve válečný spolek.

Demokracie lidová již za dob konsulátu Bonapartova začala se tajně spolčovati. Nejobecnější formou tajného spolku byla jednota Karbonnářův. Wierzbicki ve svém vypravování o legiích polských připisuje první kroužky karbonnářské Polákům, a to Aurorovi, bývalému vůdci legie neapolské, který zároveň s jinými propuštěnými důstojníky při připojení polské legie k vojsku vlašskému utvořil tajnou loži republikánskou. Karbonnáři ve své organisaci následovali svobodných zednářů. Prvkem toho tajného spolku byla venta (prodej, krám), která neměla míti více než 20 členů nazývajících se mezi sebou bons cousins (dobří přátelé). Delegovaní z dvaceti vent činili centrální ventu, delegovaní z centrálních vent skládali vysokou neboli provinciální ventu a posléze nade všemi těmi ventami stála nejvyšší venta v Paříži. Spolek ohromně vzrostl, měl i ve vojště své venty; celkem počet jeho členů prý dostoupil 60.000.

V postavení lidu francouzského udála se tou dobou veliká změna. Za prvého císařství nebylo proletariátu, či raději řečeno, proletariát nepociťoval úplně trudného postavení svého. Francie jsouc neustále zaneprázdněna válkou živila svou armádu převážnou částí na útraty jiných zemí, a zřídlé její obyvatelstvo při konkurrenci průmyslové omezené kontinentálním systémem nalézalo dostatečný výdělek, zvláště že značně rozmnožený počet pozemkových vlastníků velice zvýšil rolnickou výrobu a rozšířil obor jeho práce. S návratem pokoje za restaurace průmysl tovární rychle se rozvíjel; konkurrence jak vnitřní tak zevnitřní vzrůstala; jistota dělníkovy existence se tedy menšila, a vedle toho propuštěním značného množství vojsk a vzrůstem obyvatelstva mzda se snížila. Toto zhoršené postavení dělnické třídy se pojilo s rozjitřením, které se jí zmocňovalo pro vzmáhající se pýchu šlechtickou, policejní libovůli a horlivost pronásledovných jesuitův. Rozjitření to zjevilo se hlasitě koncem května r. 1827. za přehlídky pařížské gardy národní, která obsypala krále výkřiky: „Pryč s ministry! Pryč s jesuity!“

Nespokojenost rostla a stávala se čím dál obecnější. I ve sněmovnách vzrostl odpor. Volby r. 1827. byly již významnou výstrahou pro vládu, a ta uznala konečně potřebu jistých ústupků. Martignac jmenovaný ministrem zavedl několik liberálních zákonů, z nichž zvláště byl důležit onen, jímž zrušena censura a královské

dovolení na časopisy. Účinek toho byl, že se objevilo mnoho listů nových, opposičních. Ministerstvo však Martignacovo, jež nemělo dostatečné podpory ve sněmovnách a králem bylo jen na chvilku trpěno, ustoupilo po půldruhaleté činnosti počátkem srpna r. 1829. ministerstvu Polignacovu, a to s otevřeným hledím vztýčilo prapor reakční. To bylo již více než dosti. Sněmovny ukázaly se neposlušnými a opposičními. Strana royalisticko-klerikální započala tedy s nimi boj. Pobouření v zemi dostoupilo tou dobou tak vysokého stupně, že mluveno o všeobecném neplacení daní a za tím účelem zakládány byly veřejné spolky, z nichž známý pod názvem: „Pomáhej sobě, a Bůh ti pomůže!“ daleko se rozšířil. Král jsa podněcován royalisticko-klerikální kamarillou a přemlouván nunciem papežským odvážil se ke státnímu převratu, jehož následkem byla červencová revoluce.

Proti postupům revoluce monarchové 26. dne září r. 1815. ujednali „svatou allianci“, stavíce však za zjevný její účel udržení pokoje a obecné blaho. Skutečným však účelem — jak to dokázala veškera činnost „svaté alliance“ — bylo potlačování ducha a hnutí lidového. V čelo tohoto spolku monarchického se postavili císařové ruský a rakouský a král pruský; duševním ředitelem byl ministr rakouský Metternich.

Činnost „svaté alliance“ rozněcovala silně nespokojenost evropských národů zdržovaných násilně na dráze, již vytkla veliká revoluce. Jevila se vzmáhající opposicí protivládní, šířícími se tajnými spolky, posléze revolučními výbuchy. Tajné spolky zakládány ve Španělích, Portugalsku, Italii, Belgii, Německu, Řecku, ano i v Rusku. Zvláště v Italii mocně se šířilo zednářství, až počet jeho členů r. 1820. prý tam dostoupil 700.000. Tajné ty spolky a revoluce ve Španělsku, Portugalsku, Italii a Řecku měly ráz politický i národní, ačkoli nevyhnutelně pojily se s nimi tužby demokratické a snahy po dokonalejším pořádku společenském.

V Sjednocených státech severní Ameriky pod záštitou rozsáhlé svobody politické, na půdě připravené rozmanitými náboženskými sektami směrů kommunistických (Kvakerové, Dunkerové, Bratří moravští, Zoarité, Šekerové, Rappité), myšlénky Owenovy nalezly četné vyznavače a vyvolaly na rozmanitých místech pokusy zrealisovati je. Noyes vypočítává tyto kolonie socialistické v epoše owenovské:

Blue Spring Community (Indiana);

Cooperative Society (Pensylvanie);

Coxsackie Community (New-York) — trvala od 1—2 let;

Forrestville Community (přes 60 členů, 325 akrů země, trvala víc než rok.);

Franklin Community (New-York);

Haverstraw Community (New-York), okolo 80 členů, 120 akrů, trvala 5 měsíců;

Kendal Community (Ohio), 200 členů, 200 akrů, trvala asi dvě léta;

Macluria (Indiana), 1200 akrův, okolo 2 let;

New Harmony (Indiana), 900 členů, 30.000 akrů, skoro 3 léta;

Nashoba (Tenessee), 15 členů, 2000 akrův, okolo 3 let;

Yellow Spring Community (Ohio), od 70 do 100 rodin 3 měsíce;

Jak viděti, resultáty nebyly potěšující. Přes to kolonie ty přispěly rozšířiti zásady socialistické a připravily půdu k novým četnějším pokusům, které byly vykonány v epoše fourierské.

II.

Okres od revolučního hnutí r. 1830. do revolučních hnutí r. 1848.

Červencová revoluce. — Revoluční bouře v Evropě. — Zráda Ludvíka Filipa. — Účinky revoluce r. 1830. — Socialistické hnutí. — Francie zaujímá vůdčí místo. — Vliv revoluce r. 1830. na Anglii. — Chartisté. — Posavadní spojení třídy dělnické s drobnou buržoasií se přetrhne a na místě toho radikálové vejdou ve spolek s lidem. — Bronterre O' Brienn. — Rozvoj hnutí chartistického. — Samostatné organisování se třídy dělnické. — Užitečné parlamentární zákony pro třídu dělnickou. — Bray. — Vláda Ludvíka Filipa. — Dva směry ve francouzském socialistickém hnutí. — Saint-simonismus, fourierismus a kommunismus. — Bouře a povstání lidová. — Splynutí proudů socialistického a kommunistického. — Francouzská socialistická a dělnická literatura. — Zjevný hospodářský boj dělnické třídy ve Francii. — Socialistické hnutí v Belgii. — Obrácená pozornost k oekonomickým zájmům dělnické třídy. — Národní hnutí flamandské. — Demokratické hnutí ve Švýcarech. — Německá emigrace ve Švýcarech. — Dělnická jednota. — Grütli. — Socialismus ve Španělsku a Italii. — Švýcary stanou se Němcům školou radikalismu a socialismu. — Německá emigrace v Paříži. — Kommunisté němečtí v Londýně. — Počátky dělnického hnutí v Němcích. — Emigrace polská. — Demokraticko-lidové a socialistické hnutí v území bývalého státu polského. — Vystěhovalci ruští. — Socialistické osady v Americe.

Revoluce červencová byla výbuchem hněvu a nespokojenosti lidu francouzského, ale nepřinesla s sebou žádného určitého programu. Nejvíce k vítězství se přičinila demokracie republikánská a měla jaksi ve své ruce budoucí osudy říše francouzské; leč ani ona neměla určitého hesla, ni proslulých svou populárností lidí. Rok 1793. spíše odstrašoval, než vábil demokratickou intelligenci. Nejpopulárnější pak osobou byl Lafayette, jenž už za veliké revoluce francouzské se mírnil a s léty ještě více v tom směru pokročil. Z toho kořistila liberální buržoasie repraesentovaná bankéřem Lafitteem a postavila v před knížete Orleanského, známého svou svobodomyslností, stavíc jej pod heslem: populární trůn, otočený institucemi republikánskými.

Revoluční bouře, která počala se v Paříži, s rachotem rozšířila se téměř po vší Evropě otřásajíc trůny monarchickými. Zvláště důležita pro národy evropské byla povstání: vlaské a polské. V nich veden boj s dvěma nejmocnějšími sloupy „svaté alliance“, s vládou rakouskou a s vládou ruskou. Na vítězství Vlachův a Poláků záviselo vítězství svobody a pokroku v Evropě. Revoluční Francie toho pociťovala a volala o pomoc těmto národům.

Ale Ludvík Filip dosed na trůn a vida slabost republikánů zapomněl svých slibův a zradil hanebně francouzskou revoluci i evropské národy obracející se s důvěrou ku Francii. Zdržuje revoluční rozmach za zády svých ministrů podal ruku Rakousku vcházejícímu do Italie a svou dvoustrannou politikou tísnil činný rozvoj povstání polského.

Ale přes to vše revoluce r. 1830. měla nemalý význam pro pokrok evropských národův. Duševní ruch a větší svoboda politická učinily z Francie evropskou tribunu. K tomu přičinila se mnoho i ta okolnost, že přibyla do Francie četná jinonárodní emigrace. V Paříži utvořil se uzel mezinárodní solidárnosti mezi představiteli evropských revolucí. Švýcary střásly se sebe reakcionářskou politiku a obrodily se v politické svobodě. Belgie zůstavši zemí nezávislou otevřela území své svobodným myšlénkám. I porážka Italie a Polska, ač bolestná pro národy evropské, přinesla jim jistý užitek. Byla původem emigrace energických a neústupných bojovníků svobody, kteří nedávali Evropě se upokojiti a stali se spiklenci a rytíři věci revoluční. Spiklenci byli převahou Vlaši, rytíři Poláci. Mazziniho reakce nazývala zlým duchem Italie, který otřásaje jejími okovy stále jí připomínal mrzkého otroctví; stejným právem mohla by jej nazvati zlým duchem celé Evropy. Emigrace pak polská při každém hnutí lidovém odpovídala první: „Tu jsem!“ — jak to Hercen obrazně pověděl.

Na tak připravené půdě evropské hnutí socialistické a dělnické vzrůstalo zapouštějíc své kořeny hluboko a objímajíc jimi větší než posud prostranství. Vedle Anglie a Francie počíná se činně jeviti též ve Švýcarsku a Belgii. Na konec socialistická propaganda objímá čím dál širším kruhem Španělsko a Italii, Německo a Polsko. Všude její setba klíčí. Socialistické pokusy v Americe nabývají rovněž většího významu. —

Do revoluce r. 1830. Anglie stála v čele socialistického hnutí, a národové evropští vůbec v ní spatřovali největší záruku své svobody. Revoluce r. 1830. znova obrátila obecnou pozornost ku Francii. Ani Angličané neodolali vlivu francouzskému. Víme z autobiografie Jana Stuarta Milla, že ne owenismus, nýbrž saint-simonismus otřásl staršími jeho národohospodářskými názory.

A n g l i e. — V Anglii, od které rozpočneme svůj přehled, neboť dělnické hnutí nabylo v ní nejdříve ohromných rozměrů, revoluce r. 1830. též mocně účinkovala. Volby do parlamentu byvše konány pod rozněcujícím vlivem zápalu pro revoluci francouzskou dopadly jako nikdy ještě výhodně pro otázku parlamentární reformy. Otázka ta stanula nyní na denním pořádku a způsobila veliké hnutí lidové známé

pode jmenem chartismů. Jest pozoruhodno, že Irčané hráli v tomto hnutí důležitou, téměř hlavní úlohu.

„Chartisté — praví Hyndman — byli prvou skutečnou stranou pracující třídy, která před mnohými pokoleními šla v čele v této zemi.“ *) Strana ta byla dítkem předchozího silného hnutí lidového a sformovala se působením agitace o parlamentární reformu v pevné určité tvary.

Volební reforma r. 1832., která prorazila v parlamentě — možno pověděti — jedině pro hrozivou tvářnost lidu a patrnou jeho odhodlanost dobýti si jí zbraní, nepřinesla pracujícím třídám těch prospěchů, jakých od ní očekáváno. Nemohly tudy se upokojiti a ustati v dalším boji. A zatím drobná buržoasie neboli tak řečená třída střední (middle class) jsouc více spokojena s nabytými resultáty a toužíc již po větším pokoji vzdalovala se činného působení. Kromě toho třída pracující rostouc v sebevědomí a sílu stavěla v popředí své vlastní vážné zájmy, pro které střední třída se ukazovala lhostejná, ba často i nepřátelská. A tak spojenství dosud stávající mezi těmito dvěma třídami sláblo, až r. 1836. dělníci se rozhodli utvořiti vlastní spolek: Working mens association (Dělnický spolek), v němž byl vůdcem Lovett, a v němž nejdříve byly sformulovány požadavky jsoucí později základem Charty lidu. Na tuto dělnickou stranu obrátila svou pozornost strana radikální, která se oddělila ze strany whigův a po r. 1830. číselně se vzmohla. Repraesentujíc nečetnou intelligenci pociťovala potřeby opříti se o vrstvy lidu, které by jí zabezpečily ve státních záležitostech větší vliv. To maje na očích Feargus O'Connor, tehdejší náčelník radikálův, uchopil se požadavkův od dělníků kladených, sformuloval je v tak řečenou Chartu lidu (the charter) a rozvinul obrovskou agitaci, by jí získal přívržence. Tato charta, která po dlouhý čas — jak vyjádřil se Hyndmann — byla pokládána za evangelium demokracie, obsahovala původně těchto pět bodů: 1. Všeobecné mužské hlasování, 2. volbu seznamovou (listovou), 3. roční parlamenty, 4. zrušení všeliké kvalifikace na základě vlastnictví a ustanovení platu členům parlamentů, 5. stejné obvody volební. Ve shromáždění v Birminghamu r. 1838. usneseno podati ji parlamentu ve formě petice, a za 5 měsíců na 500 meetingách pokryta byla podpisy 1,280.000 osob. V dubnu r. 1839. shromáždili se delegovaní chartisté do Londýna na Národní konvent, který představoval jakýsi demokratický, lidový parlament protivou k zákonnému parlamentu aristokraticko-buržoasistickému.

Chartismus měl svého spisovatele, který zdůvodňoval, rozvíjel a popularisoval jeho zásady. Byl jím F. Bronterre O'Brien (naroz. v Irsku r. 1805., † v Londýně r. 1864.) V jeho názorech, jež rozvinoval ve vydávaných jím denních, všeobecné hlasování jest základem lidových práv a prvým stupněm nabýti společenské rovnosti pro každého a pro všecky.

*) Str. 209. The historical basis of socialism in England by H. M. Hyndman. London 1883.

Při opravdové rovnosti — po jeho zdání — soukromé vlastnictví musí pozbýti svého rázu vykořisťovacího, neboť se bude zakládati toliko na práci. „Leč — praví dále — mám-li proti Buonarrotimu, Baboeufovi, Robertu Owenovi a jeho žákům takové přesvědčení o soukromém vlastnictví, nemyslete přece, že bych byl odpůrcem systému společenství. Ovšem — domnívám se — že to jest poslední okres společenského pokroku.“

Parlament podanou mu lidovou petici chartistů zamítl 235 hlasy proti 46, a policie londýnská dopustila se mnoha přehmatů a uvěznila jistý počet chartistův. Vůči té události na návrh Fearga O'Connora agitace byla přenesena na venkov. Kromě toho horkokrevnější chartisté jsouce rozdrážděni libovůlí policie sestoupili se v tajný spolek pod názvem Komitétu spásy (Committee of safety) a pojali úmysl vyvolati branné povstání. A skutečně udály se branné výbuchy ve Walesu, Birminghamu, Newcastle under Lyme, Bristolu, Glasgowě, Nottinghamu, Manchestru i v Londýně. Všude byly rychle potlačeny. Nejsilnější bylo povstání ve Walesu, kde v listopadu r. 1839. 8000 chartistův udeřilo na město Newport, ale vojskem byli rozprášeni. Birmingham po 10 dní byl v moci povstalcův, až přitáhlo vojsko a obnovilo starý pořádek. Přes tyto porážky chartistické hnutí rozvíjelo se dále, a r. 1841. znova předložena parlamentu stará petice opatřena jsouc novými podpisy 1,300.000 dělníků. Pobuřování a agitace chartistů trvaly včetně do r. 1842., kdy nové obrovské hnutí proti obilním zákonům obrátilo pozornost lidu v jinou stranu, a vůdcové chartismu, místo aby ujali se vesla v tomto novém hnutí, vystoupili opposičně proti Lize protiobilní (Anti-Corn-Law-League).*)

Dělnická třída majíc živou účast v politických hnutích uvykala samostatné a sjednocené činnosti. Záhy jala sebe za stávajícími korporacemi organisovati ve Trades Unions (Odborné jednoty) mající účelem udržovati mzdy na téže výši a omeziti počet učenníkův. Tyto spolky, do r. 1824. tajné, napotom vynikše na světlo rychle vzrůstaly a staly se za krátko důležitou mocí v dělnickém hnutí, zvláště že nahrazovaly dělnickým třídám staré korporativní organisace zrušené zákonem o chudých r. 1834. a zákonem rozpouštějícím gildy a cechy r. 1835.

Tou měrou, jakou síla a politický význam dělnické třídy vzrůstají, jeví se v parlamentě větší dbalost jejích zájmův, a začínají se objevovati jí prospěšné zákony. Takovým byl tovární zákon z r. 1823. pro přádelny na bavlnu, vlnu, len a hedvábí, který Marx pokládá za epochální v dějinách továrního zákonodárství v Anglii, a o kterém Hyndman praví, že to byl prvý zákon, jenž přinesl dělníkům skutečný užitek. Zákon tento upravil pracovní den čině rozmanitá omezení pro mladé lidi a děti. Čině jistou měrou

---

*) Hyndman má za to, že agitace chartistů proti obilním zákonům byla nejvážnější příčinou jejich úpadku. Str. 227. Totéž soudí Ludlow a Jones. Str. 69. Die arbeitenden Klassen Englands in socialer und politischer Beziehung von J. M. Ludlow und Lloyd Jones. Aus dem englischen von Julius von Holtzendorff. Berlin 1868.

zadost požadavkům dělníků parlament rozšířil zákonnou ochranu jejich práce zákony z r. 1842. (zakázána práce žen a upravena práce dětí v dolech), z r. 1844. (o továrním dozoru, omezena práce žen a dětí), z r. 1845. (upravena práce žen a dětí v tiskárnách); posléze důležitý zákon z 8. června r. 1847. omezil práci žen a chlapců do 18 let na deset hodin. „Jeden z okamžitých účinků těch zákonů — praví Marx — byl ten, že v praxi jednou ranou byl omezen pracovní den dorostlých mužů, poněvadž u mnohých prací velikého průmyslu nezbytná jest součinnost dětí, mládeže a žen. Tak tedy po čas periody 1844.—1847. trval všeobecně stejně upravený dvanáctihodinný den pracovní ve všech továrnách podrobených továrnímu zákonodárství." *) Mimo hořejší zákony vyšlo zákonů ještě několik, důležitých ve příčině spolčování, vychovávání a poměrův hygienických, z nichžto dělnická třída veliký měla užitek.

Bereme-li v úvahu tehdejší socialistické hnutí duševní v Anglii, sluší se zmíniti o Brayovi, předchůdci Proudhonově po stránce theoretické, ale mnohem logičtějším. Místo aby bojoval s oekonomisty, přistupuje na jejich hlavní tvrzení, že jediným pramenem hodnoty jest práce a vyvozuje z toho ten závěrek, že každý pracovník čili výrobce má dostati spravedlivý svůj podíl z celkové summy výroby, t. j. takový podíl, který by odpovídal vykonané práci, a že výměna ma býti skutečná, t. j. jedna strana má bráti tolik hodnoty, kolik jí bere i strana druhá. Jest to možno — po jeho soudu — toliko za systému úplné rovnosti. Tato jest však nemožná, dokud existují dvě zvláštní třídy: kapitalistův a dělníků. Možno však jí docíliti organisováním akciovo-kooperativních výrobních družstev, v nichž doba práce byla by měrou jak mzdy tak vzájemné výměny výrobků mezi družstvy. „Náš nový — praví Bray — společenský systém akcií, který jest toliko ústupkem dnešní společnosti, než se dojde ke kommunismu čině možným spolutrvání osobního vlastnictví výrobků se společným vlastnictvím výrobních sil postaví každého do takového položení, že osud jeho bude záviseti na vlastní činnosti a že bude míti rovný podíl na všech užitcích plynoucích ze sil přírody a pokroku umění."

Francie. — Vláda Ludvíka Filipa zklamala úplně očekávání národa francouzského. Nový řád volební mnohem menší pojistil mu účast ve volbách a tím více ve vládě než anglický. Z 30 millionův obyvatelstva nabývalo práva volebního toliko 200.000, a 24.000 pouze mohlo býti voleno. Tato stopadesátá část národa byla tím, co ministři nazývali legální zemí (le pays légal). Byli to lidé bohatí. O proletáře nedbáno. Za takých poměrů nutně posléze nastoupilo to, co Lamennais ve své „Kniže lidu" (Le livre du peuple) nakreslil. „Proletáři, neboť tak pohrdlivě zovou lidi mající toliko osobní svobodu, stali se — praví Lamennais — celkem vlastnictvím těch, kteří rozhodují o poměrech mezi členy společnosti, o hnutí v průmysle, o podmínkách práce, o její ceně a rozdělení jejích výtěžků. To, co se jim zlíbilo nařídíti, nazváno zákonem, a zákony nebyly vět-

*) Str. 108. Kapital.

šině nežli pojištěním soukromého zájmu, prostředky zveličiti i upevniti vládu a zneužiti vlády menšiny nad většinou . . . Odpočinek, dostatek, všecky prospěchy pro jedny; pro druhé: únava, nouze a hrob na konci.“ Lamennais kreslé tyto obrazy jakoby měl před očima otcovskou zemi legální, ve které buržoasie hlavní odehrávala roli. Nikde, lze říci, nejeveno menší péče o zájmy proletářů jako ve Francii za panování Ludvíka Filipa. Nestaráno se rozestříti zákonnou ochranu nad prací dělnickou, jako bylo činěno v Anglii; nepomyšleno na banky rolnické, které zaváděny v Němcích za tím účelem, aby se dostalo potřebného úvěru rolníkům; nedbáno o poctivé šíření osvěty mezi lidem; nepečováno ani o to, by spravedlnost na soudech byla učiněna všem přístupnou.

Revoluce r. 1830. oživujíc naděje v lepší budoucnost roznítila silně socialistické hnutí ve Francii. Rozvíjelo se souběžně dvěma směry: pokojným a revolučním. Prvý, který lze nazvati vlastním hnutím socialistickým, šířil se hlavně mezi intelligencí; druhý — kommunistický, plynoucí z tradicí babouvismu razil si cestu za pomoci tajných spolků hlavně v třídě dělnické silně rozjitřené na vládu Ludvíka Filipa a vykořisťování podporující jej buržoasie. Oba ty proudy potkaly se a splynuly jaksi okolo r. 1840.

Dvě hlavní odrudy pokojného socialismu, saint-simonismus a fourierismus, představovaly dva vznešené plány, které duch lidský nakreslil pro příští budovu společenskou. Měly před kommunismem tu velikou převahu, že nepřestávaly jedině na oekonomické otázce vlastnictví, leč objímaly všecky záhady společenského a morálného žití. Kommunismus při tom v tehdejší své formě babouvistické ukazující k umírněnosti a přísnosti života starověkých republik vojenských byl jaksi protestem proti obrovskému rozvoji průmyslu usilujícímu otočiti život všelikými výhodami a proti svobodě mravů vedoucí k užívání života a hledání v něm příjemností a zavrhující všeliké donucení a umrtvování. Proti kommunismu saint-simonismus a fourierismus ve svých fantastických obrazech slibovali rozkoš, známou do té doby hrstce vyvolených, zobecniti, učiniti povšechnou, neškodnou nikomu a užitečnou všem. Málo se starajíce o budoucnost pohrobní snažily se učiniti ráj zde na zemi, kdežto kommunismus přes zdánlivý svůj někdy atheismus tělem i duší byl děckem starého ducha náboženského. Kdežto on podržoval středověké rozlišování mezi duší a tělem a dával prvé ohromnou převahu, saint-simonismus a fourierismus toužily zase přivoditi harmonii mezi žitím duševním a tělesným, takovou harmonii, jakou částečně představoval starověký svět v republice athenské. Odtud na př. pojímání otázky ženské přes zdánlivou podobnost jest jinaké v kommunismu a řečených systémech filosofických. Kommunismus chtěl spíše povšechnosti žen v jejich poměrech s muži nežli samostatné s nimi rovnosti. Saint-simonismus však a fourierismus viděly v ženě touže lidskou přirozenost jako v muži a přiznávaly jí tatáž práva. V té příčině Mill má úplnou pravdu pravě: „Hlásajíce úplnou rovnost mužův

a žen, domáhajíce se, by v poměrech mezi nimi zaveden byl nový celkem pořádek, saint-simonisté rovně jako Owen a Fourier získali si právo na vděčnost budoucích pokolení." *)

Saint-simonismus a fourierismus mocně působily na intelligenci a literaturu francouzskou. Vliv jejich jest patrný i tam, kde proti nim úporně bylo bojováno. Zda orthodoxní Lamennais nepodlehl vlivu nového hnutí, než vystoupil v novém svém lidovém šatě?

Tradici babouvismu vzkřísil Buonarotti stojící v čele republikánských revolucionářů, kteří koristíce z nespokojenosti dělnické třídy přesvědčovali ji o potřebě způsobiti novou revoluci zajištující panování lidu. Započaly za tím účelem výtržnosti a vzbouření. První silné výtržnosti strhly se koncem září r. 1831. v Paříži a jiných městech na zprávu, že Varšava se vzdala Rusům. Téhož ještě roku spor tkalců hedvábí s továrníky v Lyoně skončil se revolučním výbuchem dělníků, kteří přinutili 24. listopadu vojsko ustoupiti z města a sami je opanovali, ač ne na dlouho. V březnu r. 1834. při utkání se vojska s lidem v Grenoble národní garda donutila rovněž vojsko k ústupu z města. U příležitosti pohřbu Lamarqueova v Paříži dne 5. a 6. června vznikl zuřivý boj barikádní. V dubnu r. 1834. následkem omezení svobody spolčovací strhly se po vší Francii silné výtržnosti, a v Lyoně veden po 6 dní úporný boj. Posléze 12. května r. 1839. povstání lidu v Paříži málem neskončilo se vítězstvím. Toto ohromné napjetí sil, které přece však posléze se skončilo nezdarem, unavilo dělnickou třídu a znechutilo jí revoluční činnost. Při tom nejhorlivější její náčelníci, Barbes a Blanqui, dostali se do vězení.

Okolo toho času, kdy třída dělnická zanechala revoluční činnosti, dva proudy společenské, socialistický a kommunistický, plynoucí do té doby odděleně a na sobě nezávisle sblížily se k sobě a splynuly v jedno řečiště. Nejvíce se k tomu přičinili: Štěpán Cabet a Ludvík Blanc. Cabet prý se pokusil kommunismus zesocialisovati, t. j. vynésti jej na jevo, učiniti jej pokojným a dodati mu forem přiměřenějších novodobým požadavkům a snahám. Vliv Ludvíka Blanca byl velmi závažný z té příčiny, že spojil radikální tradici veliké revoluce francouzské s novými proudy společenskými. Vznikla strana radikálně-socialistická, která na svém politickém praporu napsala nová hesla společenská. Socialismus stal se odtud politickým programem.

Socialistická literatura onoho času ve Francii oslňovala celou Evropu svým leskem. Jména Enfantina Bazarda, Consideranta Petra Lerouxa, Cabeta, Ludvíka Blanca známa byla všem, kteří se zajímali duševním hnutím. Konstant Pecquer a František Vidal uvedli politickou oekonomii na dráhy socialistické ukazujíce státu veliký společenský úkol v budoucnosti. Villgardelle seznamoval s kommunistickými myšlénkami dávných dob. Raspail, všeobecně oblíbený pro svou nezištnost a ochotnost přispívati pomocí lékař-

*) Str. 160. Autobiografia Stuarta Milla. Warszawa 1882.

skou, zásadám republikánským dodával nádechu kommunistického. Všeobecná láska, která prochvívala mocným tonem v socialistické propagandě, zjednávala nové nauce lidi s vroucí zbožností a silným poetickým citem. Opat Constant ve své „Bibli svobody" (1840.) novým myšlénkám dával sankci náboženskou, a Alfons Esquiros skládal je v překrásné verše. Lamennais a Lamartin nevědomky udeřili v jich libozvučné struny. Dva talentovaní a vysoce vážení povídkáři, George Sand a Eugen Sue, široko po světě roznesli tužby a myšlénky socialistické. Mezi dělníky, zvláště pařížskými, objevili se nadaní spisovatelé. Vycházely listy redigované dělníky samými. V ústech lidu vznikl nový zpěvník, ke kterému přispěli: Vinçard, Lachabaudie, Superman, Eliška Fleuryová. Nové tyto písně socialistické valně se přičinily mravně povznésti hostince vytlačujíce odtamtud sprosté popěvky.

Tajná revoluční činnost v třídě dělnické ustoupila okolo r. 1840. zjevnému hospodářskému boji. Nastaly úmluvy, z nichž hlavně dvě r. 1840. a 1845. nabyly mocných rozměrův. Stejnou dobou zakládány spolky a organisovány koalice. Agitace ve příčině omezení práce byla bez úspěchu. Byl sice v březnu r. 1841. schválen zákon omezující práci dětí, nebyl však uveden v život.

B e l g i e. — Na Belgii působilo s jedné strany anglické hnutí chartistické, s druhé strany francouzské hnutí socialistické, zvláště škola falansterská měla četné stoupence. Působením hnutí chartistického za prvých let belgické nezávislosti objevilo se dosti značné hnutí dělnické ve velikých městech. Zásady pak saint-simonistické a fourieristické měly propagatory i na kathedrách universitních.

Konstituce belgická, ač z nejliberálnějších v Evropě, neupokojila republikánův. Někteří z nich rozvíjejíce čím dál více své zásady republikánské došli do socialismu. Tím způsobem stal se socialistou Ludvík de Potter, z nejhlavnějších to vůdců revoluce belgické. Touže jdouce cestou Adolf Barthels a Lucian Jottrand dospěli rovněž k požadavkům socialistickým. Oba byli při tom pravověrnými katolíky. Programy jejich spojovaly v sobě snahy francouzských revolucionářů s novodobými tužbami socialistickými. Oba rozšiřovali velice působnost státní nebo-li národní v organisaci výroby a jejího rozdělování, a proto lze je spolu s Konstantem Pecquerem a Ludvíkem Blancem pokládati za první státní socialisty. Program Barthelsův byl v té příčině určitější než program Jottrandův. Pokládal za nutno, by stát vykoupil pozemkové majetnosti a průmyslové dílny a sám potom způsobem racionálným a ve shodě se společenskou spravedlností sorganisoval v nich práci tak, aby každý dostával to, co mu vskutku přísluší z jeho práce.

Vzmáhající se hnutí dělnické přinutilo vůdčí třídy obrátiti větší pozornost na hospodářské zájmy třídy pracující. Větším dílem však se omezeno na zakládání dobročinných ústavů se strany soukromých osob. Důležitějšími byly pokladny opatrnosti (caisses de prévoyance) zakládané od r. 1839. do r. 1844. po rozmanitých provinciích, ale teprve později důkladněji vládou vymezené. Tou měrou, jakou se tišily staré národní nechuti, socialističtí republi-

káné vidouce hospodářské nevýhody z odloučení Belgie od Hollandska jali se propagovati politickou foederaci obou těchto říší s rozšířením ovšem úplné politické svobody na obě tyto země.

Politická svoboda, která zavládla v Belgii, byla přízniva rozvoji národního hnutí flamského. Z přirozené povahy věci bylo to hnutí demokratické, poněvadž objímalo hlavně vrstvy lidové, nemající práv. Jeden z nejhorlivějších v té příčině bojovníků, Jakub Kats, dospěl rovněž k zásadám republikánsko-socialistickým.

Švýcary. — Ve Švýcařích revoluce r. 1830. způsobila silné mravní a rozumové vzrušení. Demokracie zvítězila a povalujíc staré práchnivějící formy stavěla novou budovu společenskou. Větší část kantonů zavedla u sebe nové, svobodné a demokratické konstituce. Mocné hnutí demokratické, které zavládlo v onen čas po veškerém Švýcarsku, zrodilo otázku přímé vlády lidu, což vyvolalo velikou agitaci politickou a postavilo pokrokové činitele na samé čelo. Kanton St. Gallen postavil na denní pořádek otázku přímé vlády lidu, a kanton Vaud zavedl ji u sebe nejdříve. V tomto boji socialisté odehráli důležitou roli podporujíce velmi energicky věc lidu. Nekrvavá revoluce r. 1845. v kantoně Vaud dala vládu radikálům uznávajícím za svého vůdce Drueya, jenž se otevřeně přiznával k socialistickým zásadám. Revoluce r. 1846. v Ženevě dala v ní rovněž vládu radikálům, jejichž vůdce James Fazy byl v dobrých poměrech s francouzskými republikány a německými demokraty hledajícími útulku ve Švýcařích.

Účinkem svobody, která zavládla ve Švýcařích, a tím, že demokracie opanovala vesla vlády, naplynula do této alpské republiky četná emigrace politická, ze které zvláště německá mající společnou řeč s větší částí kantonův nabyla za krátko značné váhy v zemi a zaujala i důležitá postavení. Němečtí emigranti byli republikány a mnoho z nich dospělo k socialistickým zásadám. Od r. 1830. až do samé revoluce r. 1848. byli velmi činným živlem propagačním mezi dělníky. Obzvláště živá propaganda byla konána ve spolku německém, který měl sídlo své ve Vevey, v kantoně Vaud.

Povznésti duševní obzor a politické sebevědomí v dělnické třídě přispívala též velice Dělnická jednota Grütli založená r. 1839. a působením radikála Alberta Galeera jdoucí směrem pokrokově-demokratickým. R. 1845. byly již odbory této jednoty v Ženevě, Lausanně, Vevey, Bernu, Burgdorfě a Basileji.

Působením politických bouří r. 1830. socialistické zásady z Francie pronikaly též do Španělska a Italie.

Španělsko. — Prostředníkem mezi Francií a Španělskem byl Ramon de la Sagra. Fourierismus na poloostrov iberský jím přenesený nalezl tam mnoho vyznavačů. V Madridě vycházel falansterský orgán: La Organisacion del trabajo (Organisace práce) vydávaný Garridem, Cerrerem a Ordazem. Hodláno i založiti falanster, a za tím účelem Emanuel Sagraccio de Belay prý sebral 5 millionův, ale Espartero zamezil všeliké socialistické pokusy ve Španělích. Kommunismus měl též svoje stoupence: v Barceloně vydáván v jeho

duchu list La Fraternidad. Nejznámější z kommúnistů španělských byl Jáchim Abreu.

Italie. — V Italii socialismus rovněž nalezl příznivou půdu pro sebe. Vlastenecký radikalismus Mazziniho přibližoval se k němu ve mnohých bodech. Mimo to mezi patrioty vlaskými byli též saint-simonisté, fourieristé a kommunisté.

Německo. — Němcům po dlouhý čas Švýcary byly školou netoliko radikalismu, nýbrž i socialismu. Horlivým šířitelem názorů socialistických byl krejčí Vilém Weitling. Německá omladina řemeslnická chodíc na zkušenou do Švýcar horlivě naslouchala výkladu nového učení a roznesla po té jeho zásady po dělnických kruzích v Německu. Německé vlády, jejichž pozornosti to neušlo, zakazovaly chase choditi do Švýcar, ale zákaz ten neměl valného účinku. Tu jaly se naléhati na vládu švýcarskou, aby vypověděla známé německé agitátory. Když částečně se tak stalo, vyhnaní propagatoři uchýlili se do Londýna a Belgie a tam utvořili agitační kroužky německé. Ve Švýcařích též přebýval větším dílem znamenitý německý pěvec volnosti, Jiří Herwegh, jenž nabyl i občanství v Basileji.

Německá emigrace shromážděná v Paříži, kde theoreticky dále vzdělávala svoji sociální myšlénku, vrhala rovněž jasné paprsky světla do svého rodného kraje. Tam Jindřich Heine a Ludvík Börne zanítily mladistvé duše pro svobodu a společenskou spravedlnost. Hess uvedl na kommunistickou dráhu Marxa, jenž spolu s Rugem a Engelsem snažil se podporovati a sesilovati revoluční myšlénku v Německu.

V druhé polovici čtvrtého desítiletí vidíme v Londýně již četný kruh německých kommunistů, Marxa, Engelsa, Schappera, Molla, Bauera, Pfaendera, kteří organisují Ligu kommunistickou, a ta navazuje styky s Němci a vyhání ratolesti nad Rýnem.

Kořistíc ze svobod politických, jimiž menší nebo větší měrou revoluce r. 1830. obdařila země německé, dělnické jejich obyvatelstvo začalo se organisovati. S počátku zakládány spolky pro vzájemné se vzdělávání, po té řemeslnické a odborové jednoty. Zvláště hnutí tímto směrem se vzmohlo od r. 1845., kdy vyšel spis R. Schmidta p. t. „O budoucnosti dělnických tříd a založených v jejich zájmu spolcích.“ Toto hnutí dělnické rozvíjelo se hlavně v jižních státech německých. V říši pruské setkalo se s mnohými nesnázemi. Založený v Berlíně „Spolek na prospěch tříd dělnických“ byl brzy rozpuštěn.

Poláci. — Emigrace polská víc a více se utvrzovala v tom přesvědčení, že toliko za pomoci hnutí lidového lze vybojovati nezávislost a svobodu otčiny. Sorganisoval se tedy v jejím lůně četný demokratický spolek, jehož manifest r. 1836. nalezl uznání jak u Owena, tak Bronterrea O'Brienna a byv přeložen a uveden v dílku Raspailově o Polsku velmi příznivě byl přijat v republikánských a socialistických kruzích. Manifest tento přece však neupokojil všech demokratů polských: někteří ve svých tužbách šli dále a stanuli otevřeně na základě socialistickém. Učinila to demokracie meškající v Havru, na ostrově Jersey a v Portsmouthu v Anglii. Jako zřejmí vyznavači socialismu prohlásili se Stanislav Worcell, Tadeáš

Krępowiecki, Alexander Gronkowski, Roch Rupniewski, Zenon Swiętoslawski a mnoho jiných. Fourierismus měl též několik horlivých stoupenců; mezi nimi nejznámějším se stal Jan Czyński. Cabetovi v jeho kommunistické propagandě horlivě pomáhal Ludvík Królikowski. Leonard Rettel vysoko cenil Petra Lerouxa. Lelewel a Mickiewicz upřímně přáli novému společenskému proudu a vysoko vztýčili prapor mezinárodní solidarity.

Demokraticko-lidová propaganda emigranty z Francie byla přenesena do Krakova, Haliče, Poznanska. I tam zanícenější a horlivější, jako Kašpar Cięglewicz, Severin Goszczyński a jiní, dospěli k socialistickým zásadám. V Krakově přebýval hlavní sbor „Spolku přátel lidu" (Towarzystwo przyjaciół ludu). Šimon Konarski zanesl zásady demokraticko-lidové na Litvu a Rus. Kněz Petr Sciegienny organisoval mezi polskými vesničany spiknutí mající utvořiti sociální republiku. Vůbec nové názory sociální ve společnosti polské se rozšířily a nalezly živé uznání jak mezi mládeží tak vroucími vlastenci. A když r. 1846. vypukla v Krakově revoluce, měla ráz zřejmě socialistický.

Ve všech zemích evropských, blížíme-li se k r. 1848., vidíme pučící, ačkoli drobné, výstřelky socialismu.

R u s k o. — I z Ruska vyšli vyhnanci političtí: Hercen a Bakunin. Tento v Paříži r. 1847. ve výroční den povstání listopadového podal ruku Polákům, by společně s nimi bojoval pod praporem svobody. Mocně pobouřená vláda ruská vymohla od Guizota, že ruský revolucionář byl z Francie vypověděn.

A m e r i k a. — Přes nezdar Owenových osad ve Spojených Státech amerických hnutí duševní a agitační, jaké spojeno bylo s jich zakládáním, připravilo půdu k nové socialistické setbě. A když objevila se propaganda fourieristická, zachvátila silným plamenem mladé mysli a nabyla velikých rozměrů. Noyes vypočítává 34 organisace založené stoupenci falansterské školy. Jedna z nich, North American Phalanx, byla se dobře sorganisovala a zdárně prospívala skoro 9 let. Nejdéle, zdá se, trvala (17 až 18 let) osada Hospedale v Massachussets. Presidentem jejím byl po dlouhý čas Odin Ballou, který jí dodal rázu křesťansko-republikánsko-kommunistického. Vypracoval vlastní systém organisace kommunistické, která se postupně rozšířila až na „Veliké Bratrství Národů," jež repraesentovali senatoři v „Nejvyšší sjednocené radě." Vzdav se proboštství vstoupil do osady jako prostý dělník úplně se posvěcuje veliké věci budoucnosti.

III.

Okres od revolučních hnutí r. 1848. do úpadku povstání polského r. 1864.

Znamení zvěstující revoluci r. 1848. — Únorový výbuch byl předčasný. — Vědomí socialistické roste. — Neshoda politiky zahraniční s revolučním hnutím.

— Stanovisko socialistův a kommunistů k zatímní vládě. — Manifestace 17. března a 16. dubna. — Volby do ústavodárného shromáždění ukázaly slabost socialistů. — Manifestace 15. května. — Popularnost Ludvíka Napoleona Bonaparta. — Zvolení jeho za presidenta republiky. — Hnutí národův evropských. — Otázka společenská všude se ozývá. — Příčiny zdánlivého oslabení socialistického hnutí. — Socialismus ve Francii. — Východní a italská válka zvýšily popularnost Napoleona III. — Oživení socialistického hnutí. — Karel Fauvety. — Hnutí chartistické v Anglii. — Hnutí dělnické. — John Stuart Mill. — Revoluční hnutí německé. — Vzrůst dělnického hnutí. — Karel Marlo. — Jeho schema novodobého rozvoje. — Monopolismus. — Liberalismus a jeho dvě školy. — Sociální theorie Listova. — Kommunismus. — Societární forma provozování práce. — Foederalismus. — Práce a vlastnictví s hlediska foederalismu. — Foederativní zřízení politické. — Foederativní organisace společenská. — Rodbertus Jagetzow. — Nevolnictví a soukromé vlastnictví. — Rozdělení výroby. — Se vzrůstem výroby rozdělení její vychází čím dál u větší neprospěch třídy pracující. — Zatímní prostředky předejíti zlo. — Rozvoj dělnického hnutí v Německu. — Belgičtí socialisté za revoluce 1848. — Duševní hnutí socialistické v Belgii. — Napoleon de Keyser. — Počátky dělnického hnutí v Belgii. — Socialismus a dělnické hnutí ve Švýcarech, Italii a Španělsku. — Myšlénka politická a společenská na východě Evropy. - Revoluční hnutí Slovanův. — Revoluční bouře v územích starého státu polského. — Revoluční jevy v Rusku. — Otázka společenská ve Spojených Státech amerických.

Vzmáhající se hnutí národní v Italii, bouře v Polsku, revoluce v Krakově, příchod nové emigrace polské do Francie — oživily silně naděje republikánův a socialistův. Všeobecně věřeno, že za krátko nastane všeobecná revoluce po veškeré Evropě. R. 1846. sociální demokracie utvořila v Bruselu prvý Mezinárodní spolek, a ku hlavním jeho zakladatelům náležel Jáchim Lelewel. R. 1847. vyšel Manifest kommunistický, v němž vyzýván proletariát evropský, by se spojoval a společně pracoval.

Francie. — Neústupnost Guizotova a zaslepenost Ludvíka Filipa uspíšily revoluci. Když dynastická opposice rozpočínala kampaň o parlamentární reformu, netušila nikterak, že se to skončí revolucí a prohlášením republiky. Republikáné spíše se uchytili vlády, než se jí zmocnili. Vejití socialistův u vládu bylo téměř nahodilé. Radikální republikáné dokonce s jakýmsi odporem přijali Ludvíka Blanca. Dělník Albert (vlastně Martin) stal se členem vlády jedině proto, že Ludvík Blanc tak prohlásil, a ostatní členové neprotestovali. Na proklamaci totiž uveřejňující jména členů vlády a tištěné v „Monitoře“ vypuštěno jméno Albertovo, a teprve při korrektuře připojil je Ludvík Blank.

Když prohlašována republika, nebylo ještě vědomí, jaká vlastně má býti. Brzy však za všeobecného volání: „Ať žije republika demokratická!“ — dalo se slyšeti volání druhé, s počátku slabé, ale čím dál více se vzmáhající: „Ať žije republika demokratická a sociální!“ Socialistická propaganda neminula se účinku. Celá třída dělnická, ačkoliv nejasně, pociťovala potřeby nového směru, nové dráhy. Vidouc, že zatímní vláda ničeho v té příčině nepodniká, za-

čala býti netrpěliva. Na druhý již den, 25. ledna, zvedly se hlasy, aby republika vyvěsila červenou korouhev jako znamení, že přestává všeliká různost stavů, jako připomnění dávné revoluce, když tato dala se rozhodně na dráhu lidovou. Ale právě toto připomnění osvěžujíc v paměti scény hrůzovlády přestrašilo členy zatímní vlády. Lamartine pěknými frasemi uspal prvý ten budící se cit potřeby radikalních změn. Leč ihned lid přinesl již nové přání — ne symbolu, ne znaku, nýbrž hesla, ohlášení programu. Nastalo volání: chceme uznání a prohlášení práva ku práci (droit au travail). Zatímní vláda chtějíc uchlácholiti rostoucí nespokojenost slíbila dekretem, že se zavazuje zaručiti práci všem občanům. Dala však tento slib na ukonejšenou, pro získání času. Dělnická třída dobře tomu rozuměla a právem se domnívala, že třeba vážnějšího rukojmí než slova, že nutno zříditi novou instituci, která by se zaměstnávala tou věcí. A tak dne 28. února korporace dělnické s prapory, na kterých napsáno: ministerstvo pokroku, organisace práce, zrušení vykořisťování člověka člověkem, znovu stanuly před radnicí, kde se radila zatímní vláda. Aby dělníci byli upokojeni a dáno jakési zadostiučinění Ludvíku Blancovi, jenž spolu s Albertem prohlásil, že vystupuje z vlády, utvořeno něco na způsob dělnického parlamentu v Luxemburku, jemuž dovoleno mluviti do syta, ale neposkytnuto při tom žádných prostředků k vykonávání.

Antagonismus jevící se a rostoucí mezi demokracií buržoasistickou a sociální ukázal se též vzhledem k zahraničním poměrům. Již samo odevzdání úřadu ministra zahraničních záležitostí Lamartineovi, jenž pro své postavení a sympathie aristokraticko-šlechtické musil vyhledávati vykonavatele zahraniční politiky spíše v táboře protirevolučním nežli revolučním, nevěštilo mnoho dobrého. Ovšem, čině ústupek pokrokovému smýšlení v manifestovém oběžníku k zahraničním jednatelům zmínil se o možné podpoře ujařmených národností a prohlásil, že Francie nedovolí překážeti Švýcarsku a Italii sorganisovati se po své vůli, ale jmenovaní jím jednatelé pokládali za hlavní svůj úkol získati pro republiku monarchické vlády a upevniti s nimi dobré poměry.

Jak se zachovali socialističtí a kommunističtí náčelníci vůči zatímní vládě? Lze říci, že téměř všichni zaujali stanovisko vyčkávací, spíše přátelské než nepřátelské. Zvláště veliká populárnost Lamartineova vedla je k péči, aby jej sobě zjednali. Domnívali se, že poetický histórik veliké revoluce nenáleže vlastně k žádné straně může nejsnáze jíti drahou, která vede k rozšíření, zobecnění blahobytu žití společenského. Všici projevovali mu sympatie, hledali s ním dorozumění. Ba i podezíravý a jedině v násilné prostředky věřící Blanqui zadržel připravený od krajních revolucionářův úklad a hleděl Lamartinea o tom vyrozuměti. Znamenitý básník známkami důvěry k sobě jsa zjednán a osobně se uviděv s Blanquim mluvil o něm s velikým uznáním. Nezištný Barbès, jenž odmítal od sebe všelikých hodností, kterými vítězná revoluce chtěla jej odměniti za prokázané důležité služby a pře-

stálá utrpení, slíbil zatímní vládě a zvláště Lamartineovi podporovati jeho kroky a činil tak upřímně. Pomoc ta měla veliký význam, poněvadž proletariát francouzský choval k Barbèsovi velikou úctu, a poněvadž v klubu znamenitého tohoto revolucionáře měli slovo tací vážení mužové, jako Petr Leroux, Martin Bernard, Bac, Ribeyrolles, Greppo, Lamieussens a jiní. Druhý vůdce kommunistický, Raspail, ve svém klubě au Marais, kde se shromažďovalo okolo 6000 lidí, mírnil horlivost svých přívrženců jsa toho mínění, že nenadešel ještě čas pro kommunistickou republiku, a že jediný Lamartine může udržeti republiku v takové rovnováze, aby buržoasie, s kterou nic francouzského básníka nevázalo, nevzala rozhodující převahy. Téhož přesvědčení byl i Cabet, jenž ve svém klubu v ulici Saint-Honoré shromažďoval k 8000 lidí. Falansteristé vedení Considérantem, Cantagrelem, Hennequinem, Laverdantem skládali též veliké naděje do Lamartina. Saint-simonisté cítili se spojeni s vládou, poněvadž Carnot přejal ministerstvo veřejné osvěty.

Lid pařížský rovněž jevil důvěru k zatímní vládě. Manifestace 17. března uspořádaná jakožto protest proti nejapné buržoasistické manifestaci národní gardy, přes usilování blanquistů neměla rázu vládě nepřátelského, nicméně ukázala zdvíhajíc enthusiastický jásot na poctu Ledru-Rollinovu a Ludvíka Blanca, že lid pracující důvěřuje především těmto představitelům radikální a sociální demokracie.

Machinace v Paříži většiny členů vlády t. zv. členů z „Nationálu“,*) t. j. těch členů, kteří repraesentovali demokracii buržoasistickou, a zprávy docházející z venkova, že volby do ústavodárného shromáždění vypadnou v duchu reakcionářském, silně znepokojily revolucionáře; i umluvili tedy spiknutí chtějíce místo zatímní vlády jmenovati komitét bezpečnosti, do kterého mimo Ledru-Rollina, Flocona, Ludvíka Blanca a Alberta měli ještě vejíti Raspail, Blanqui, Kersausie (Teofil-Cuillard de Latour d'Auvergne, přítel a soudruh osudu Raspailova, jeden z prvých, který pospíšil na pomoc povstalým Vlachům) a Cabet. Převrat měl býti vykonán 16. dubna. Ale Ludvík Blanc nechtěl ničeho slyšeti o změně vlády, Ledru-Rollin pak se nemohl na ničem určitém ustáliti; z toho kořistila buržoasistická většina členů vlády, a manifestace 16. dubna se proměnila v mravní porážku proletariátu a sympatisující s ním radikální menšiny zatímní vlády. Za volání: „Pryč s kommunisty!“ — započala reakce.

Volby do ústavodárného shromáždění ukázaly, že socialisté a zvláště kommunisté se velice klamali ve své číselné síle. V Lyoně, kde proletariátu bylo poměrně nejvíce, byli zvoleni toliko dva kommunisté: Greppo a Pelletier. V samé Paříži buržoasie „Nationálu“ slavila svůj triumf. Žádný z kandidátů dělnického parlamentu, ačkoli se domníval, že disponuje 400.000 hlasy, nebyl zvolen. Děl-

*) **National** a **Réforme**, dva časopisy, z nichž prvý byl orgánem demokracie buržoasistické, druhý — demokracie radikální.

níků vyšlo jen několik z osudí volebního, a to zejména ti, kteří byli odpůrci kommunismu, jako Agricola Perdiguier, Corbon, Peupin.

Strana republikánsko-revoluční mohla však zdržeti protirevoluci a dobýti jisté diktatury nade vší Francií, kdyby bývala šla za hlasem národa a místo diplomatických zaslepování jakož i polovičatých a potají konaných plánů za příčinou opětného získání hranic bývalé republiky otevřela proletariátu na místě národních dílen špatně promyšlených a nevhodně zařízených řady revolučního vojska a stanula otevřeně a energicky na straně vymaňujících se národů proti monarchům. Proletariát cítil celou váhu takovéhoto vystoupení Francie, které by způsobilo nesčetné prospěchy věci svobody v Evropě, a velikou manifestací 15. května ve prospěch Polska chtěl dodati odvahy straně radikální a přiměti ji přes protirevoluční Národní shromáždění k činné revoluční politice zahraniční.

Témuž přesvědčení, že Bonaparte jda za válečnou tradicí svého strýce povede lid francouzský na pomoc národům povstávajícím, dlužno též připsati tu popularnost jeho jména, která se ukázala nejen na venkově, nýbrž i v Paříži mezi třídou dělnickou před krvavými dny červnovými. V tehdejších manifestacích spojována téměř vždy jména Barbèsa, jenž seděl tehda u vězení, a Ludvíka Napoleona Bonaparta, jemuž Národní shromáždění se rozpakovalo povoliti návrat do země. Tehda mnozí chovali přesvědčení, že Napoleon může ve shodě spolutrvati s demokratickou republikou a že lépe smýšlí o socialismu nežli zatímní vláda. Bylo známo, že se obíral společenskými otázkami, že přispěl jistou částkou na vydávání fourieristického listu, že schvaloval myšlénky Ludvíka Blanca a že posléze sám vydal spis pod názvem Extinction du pauperisme (Odstranění pauperismu), v němž bylo plno aspirací socialistických.

I přihlédajíc k pozdějším událostem možno se tázati, zda by se bylo nestalo lépe, kdyby se byl Napoleon dostal k moci před dni červnovými nebo následkem dní červnových,*) než tehda, kdy reakce již zvítězila, a běželo pouze o to, která strana reakcionářská moc uchvátí? Ludvík Bonaparte dostana se dříve k moci byl by méně podléhal buržoasii a byl by více obracel pozornost na projevy vůle lidu, ač třeba doznati, že jakkoli se ukázal za doby svého panování velikým odpůrcem politické svobody, dbal přece více než kterýkoli z tehdejších panovníkův o blahobyt třídy pracující.

I sama jeho volba za presidenta republiky značila, že Francie nechtěla převaze buržoasie, která dobyla krvavého vítězství nad proletariátem a sociální demokracií ve dnech červnových. Dala o 4 milliony hlasů více Bonapartovi nežli vítězi za dní červnových,

*) Na barrikádách za dní červnových koloval seznam budoucí zatímní vlády, na němž byla jména: Barbèsovo, Raspailovo, Cabetovo, Petra Lerouxa, Proudhonovo, Ludvíka Blanca, Albertovo, Blanquiho, Caussidièrovo, Ludvíka Napoleona Bonaparta.

jenerálu Cavaignacovi, kandidátu buržoasistické demokracie. Departamenty nejvíce socialistické, Saône et Loire, la Creuse, la Haute-Vienne, l'Isère a la Drôme velikou většinou hlasů prohlásily se pro Bonaparta. Volby 10. prosince dávaly mu — jak se pronáší Mickiewicz — patent na vůdce revoluční armády všeobecné republiky. Nově zvolený president však toho nechápal.

Vzrušení evropských národů způsobené únorovou revolucí bylo velmi veliké. Srovnávajíce tuto revoluci se dvěma předcházejícími vidíme, jak revoluční hnutí stále pokračovalo a stávalo se čím dále silnějším a hlubším. Za prvých dvou revolucí Vídeň a Berlín vedle jistého obmezeného vzrušení myslí byly baštami, v nichž absolutismus se cítil bezpečen. Jinak tomu bylo r. 1848. Jak císař rakouský tak král pruský musili skloniti hlavy před mocí lidu a hlavní představitelé absolutismu musili potají utíkati z Vídně i z Berlína. I viděli jsme tehda zajímavý zjev, kterak v těchto věkovitých hlavních střediskách despotismu vyšlehl neočekávaně jasným plamenem cit mezinárodní. Viděli jsme Vídeňany s enthusiasmem vítati uherskou deputaci a jejího proslulého vůdce Košuta; viděli jsme, kterak berlínské obyvatelstvo vysvobodilo polské vězně z Moabitu, vozilo triumfálně Mierosławského po ulicích města a nutilo krále, aby vzdal úctu polským vězňům.

V bojích národův evropských za národní a politickou svobodu všude jsme slyšeli ohlas otázky sociální. A jest to věc přirozená. Neboť kdo nejhorlivěji rozněcoval k boji za svržení tísnících pout, za podmínky svobodného rozvoje, za otevření dráhy k vyššímu stupni v pokrokovém hnutí lidstva? Dojista ti, kdož byli vroucími vyznavači pokrokových myšlének. V Italii vidíme, že to byli Mazzini, Garibaldi, Montaneli; v Německu Herwegh, Marx, Lassalle, Liebknecht atd. V žurnalistice, kterou revoluční hnutí osvobodilo z pout censurních, ozývá se hlas socialistický v Kolíně i v Poznani, ve Vídni i ve Lvově, v Miláně i v Bukurešti. Na slovanském sjezdu v Praze Poláci, Moraczewski a Libelt, činí návrh na obnovení bývalého obecního společenství. Chartistické hnutí v Anglii, jež bylo úplně osláblo, znovu se oživilo a prohloubilo rodíc ze sebe „L i g u n á r o d n í r e f o r m y“, která si vytkla za cíl znárodnění půdy, dolův atd.

Když reakce kořistíc z chyb revoluční strany v Evropě zvítězila, hnutí socialistické, zdálo se, pozbývalo předešlé své síly a ponenáhlu zanikalo. Leč bylo tomu tak pouze zdánlivě. Méně se objevilo stkvělých systémův, ale utvářela se nová věda: s o c i o l o g i e, která zjednávala vědeckou půdu pro společenské otázky. Socialismus stával se při tom více praktickým, tou měrou, jak samy vlády jaly se realisovati některé jeho požadavky. Dřívější propast mezi národními hospodáři a socialisty se zmenšuje: národní hospodáři čím dál více socialistických požadavkův odůvodňují, socialisté pak zakládají své programy na studii národohospodářském.

Ve Francii přispělo částečně upokojiti vrstvy lidové zavedení všeobecného hlasování a omezení pracovní doby. Rozvoj průmyslu a úvěru řízený saint-simonisty způsobil větší blahobyt v zemi a usnadnil

výdělek. Vláda jevila jistou péči o třídy pracující: rozmnožovala obecné školy, zřizovala školy pro dospělé (classes d'adultes), podporovala stavění domů pro dělnickou třídu a zakládání rozmanitých, jí prospěšných institucí, posléze provádějíc četné stavby otevírala prameny výdělku. Spolky, ačkoli vláda na ně hleděla podezíravým okem, se přece šířily a přispívaly čím dál k větší vnitřní organisaci mezi dělníky. Přísné zákony stěžovaly rozvoj socialistické literatury. Mnoho socialistů trávilo těžký život politických vyhnanců za hranicemi vlasti. Té doby největší vliv měl Proudhon hrající rozmanitými barvami a rozmanitými směry, ale v podstatě demokratisující tehdejší snahy saint-simonistické. Comte a Colins psali veliká díla, která však byla málo čtena. Z tohoto okresu zasluhují větší pozornosti práce Guépina z Nantesu, jenž ocenil socialismus s vyššího, filosofického stanoviska, pronesl mnoho trefných myšlének o rozvoji společnosti a lidstva, spolu nemálo se přičinil k tomu, že socialismus se emancipoval od rozmanitých škol a přijal všeobecnější charakter.

Válka východní a italská, a zvláště tato, vzbudily na novo naději, že Napoleon oživuje válečnou tradici svého strýce ve skutečnosti chce vykonati to, co slibovali ve svém spise „Des idées Napoléoniennes" (r. 1839.), a dá v Evropě převahu snahám lidovým. Jeho populárnost za války italské vzrostla velice nejen ve Francii, nýbrž u všech evropských národů. Touto populárností otřásla teprve nešťastná kampaň diplomatická v otázce polské, v níž ukázal nedostatek rozhodnosti a revoluční obratnosti.

Italská válka křísíc revoluční tradici a získávajíc pro císařství demokracii silně vzrušila mysli národa francouzského. V dělnické třídě zavládlo živější hnutí, a v táboře socialistickém ukázalo se jisté oživení. Při tom císař vida růsti svou populárnost a obklopuje se lidmi svobodomyslnými vstupoval na cesty vlády více liberální. Nové mladší pokolení bezděky vyznávalo hojně socialistických zásad v jejich pokojné a umírněné formě. Vzor takovéhoto umírněného socialismu shledáváme na př. u repraesentanta kritické filosofie ve Francii, Renouviera.

Nejpřednějším spisovatelem socialistickým ve Francii jest tou dobou Karel Fauvety, ačkoli náležel ke staršímu pokolení. Zaujal střední stanovisko mezi mutualismem a kollektivismem. Na místě hesla „právo ku práci" po jeho mínění sluší přijmouti heslo „právo ku kapitálu." Z toho vyplývá, že dílna má náležeti tomu, kdo v ní pracuje. A tak:

„Půda nechť náleží sedlákům, kteří ji vzdělávají!

„Doly ať náležejí horníkům, inženýrům, všem dělníkům tam pracujícím!"

„Řemesla, továrny, dílny — řemeslníkům, dělníkům, správcům, ředitelům a jejich pomocníkům!"

Anglie. — V Anglii chartistické hnutí, které bylo ochablo, pod dojmem francouzské revoluce znova nabylo velikých rozměrů. V několika větších městech došlo k vážným bouřím. V Glasgově byly stavěny barrikády za volání: „Ať žije republika!" V Londýně přes zákaz

vlády konán byl 10. dubna konvent chartistův. S novou energií započatá agitace ve příčině charty lidu shromáždila 5,760.000 podpisův. Nižší sněmovna však ji znova zamítla velikou většinou hlasů. Téhož času utvořila se Liga národní reformy, která přijímajíc v plném obsahu chartu lidu žádala mimo to postupného vykupování státem půdy, dolů, práva k rybolovu atd. Předsedou této Ligy byl zvolen Bronterre O'Brienn.

Dělnické hnutí se však obrátilo po té ku práci vnitřní, organisační, čemu byla přízniva celá řada parlamentárních zákonův, a zvláště zákon z 30. června r. 1852. (Industrial and Provident Societies Act), který byl nazván Magna charta kooperace. Spolky rozprostřely se celou sítí po Anglii, obsáhly všecky závody a shromáždily veliké kapitály. R. 1859. bylo uznáno právo dělníků k úmluvě za příčinou zvýšení mzdy, a rozpoutal se prudký boj na tomto poli.

Výmluvným obhájcem organisačního hnutí, horlivým propagatorem zakládání dělnických spolků byl John Stuart Mill, jehož Politická oekonomie*) měla veliký úspěch. Ze tří vydání tohoto díla každé následující přibližuje se čím dál více k nazírání socialistickému. Sám Mill ve své autobiografii výslovně to podotýká. „V prvém vydání — praví — obtíže v socialismu nalezené byly vytčeny tak jasně, že v resultátě bylo možno pokládati spis za vystupující proti němu i nepříznivý. V dalších dvou letech obětoval jsem mnoho času studiu hlavních spisovatelů socialistických na pevnině. — Uvažoval jsem a vedl jsem dlouhé diskusse ve sporných otázkách. — Výsledek této práce byl ten, že všecko, co jsem napsal o té věci v prvém vydání, bylo vynecháno a nahrazeno úsudky a úvahami vyjadřujícími pokrokovější názory."

Vření v Irsku jsouc podněcováno strašným hladem, nedbalostí vlády, stěhováním lidu do Ameriky a pod vlivem francouzské revoluce r. 1848. vzalo rovněž charakter revoluční, boje za národní nezávislost a zároveň za půdu proti anglickým landlordům. Mladé Irsko, v jehož čele stáli Smith O'Brien, Mitchel, Meager, Davis, Duffy, Dillon a mnoho jiných energických a proslulých mužů, jsouc nadšeno vzpomínkou veliké revoluce francouzské, k čemuž velice přispělo poetické dílo Lamartineovo o Girondinech,**) hledělo se dorozuměti s francouzskými republikány a připravovalo branné povstání. Ale Lamartine úředně se zřekl jak Irska samého tak i chartistického hnutí. Anglická vláda vidouc nebezpečenství rostoucího hnutí uvěznila Mitchela, jenž veřejně vyzýval Irčany k povstání, zastavila Habeas Corpus, zatkla po té O'Brienna, Meagera a ještě některé, odsoudila uvězněné k deportaci a chopila se nových repressivních prostředků proti Irsku. Od té doby však tajné hnutí neustávalo jak na samé půdě zeleného Erinu, tak mezi Irčany ve

*) Polský překlad v Petrohradě 1859.

**) Irčan Mac Carthy v Historii Anglie naší doby (vyšlo v Paříži r. 1885. ve francouzském překladě: Histoire contemporaine d'Angleterre) praví: „Lamartine stal se bohatýrem. Každý horlivý člen Mladého Irska měl exemplář Girondinů ve své ruce."

Spojených Státech amerických, kam jich hlad vypudil milliony, a kde na postrach anglické vlády povstalo plné k ní nenávisti nové Irsko. Odtud Irčané kořistili z každého těžkého postavení v Anglii, by jí škodili a ji oslabovali. R. 1858., kdy vypuklo povstání v Indii, zřídil se péčí Stephensovou tajný spolek „Foenix“ a připravoval branné povstání. Rovněž když se zdála nevyhnutelnou válka mezi Anglií a Spojenými Státy, sorganisovalo se proslulé spiknutí Fenianů. Nejčinnějšími organisátory byli: Stephens v Britannii a O'Mahoney v Americe.

Německo. — V Německu revoluční hnutí r. 1848. přijalo ráz politický. Domáháno se politické svobody a národního sjednocení. Ale všeobecný tento ráz bral značné obměny v rozličných zemích německých. V Rakousku a Prusku přestali na konstituci, v jižních státech pomýšleno na republiku, a ve Westfalsku se rozvinula značná agitace socialistická. V této provincii působil Marx a po prvé vystoupil Ferdinand Lassalle.

R. 1848. vidíme značné vzmohutnění dělnického hnutí v Německu. Všude dělníci činili hlavní armádu revoluční. Společenské jejich vědomí rovněž vzrostlo. Byly konány dva kongressy: řemeslníkův a dělníkův; oba se prohlásily proti svobodné konkurrenci a oba uznávaly za nutnou jak politickou tak společenskou zákonnou organisaci. Na obou kongressech utvořila se dosti značná opposice, která stála již na půdě socialistické. Řemeslnická opposice přijala do svého programu některé středověké zásady; opposice dělnická dávala na jevo hlavně snahy novověké. Prvá i druhá opposice přijala název foederalistův.

Theoretikem a inspiratorem tohoto směru byl professor chemie Winkelblech, známý v socialistické literatuře pod názvem Karla Marlo. Sluší poněkud déle se zdržeti u jeho theorie, poněvadž v pracích německých oekonomistů z pozdější doby postřehujeme jistý její vliv, právě tak jako vliv theorie Rodberta-Jagetzowa.

Marlo podává toto schema novověkého rozvoje:

Monopolismus.

Liberalismus	Kommunismus
a) úplný,	a) úplný,
b) poloviční.	b) poloviční.
Systém ochranných cel.	Societární systém.

Foederalismus.*)

Monopolismus trvající po dlouhou řadu věků nezná rovnoprávnosti, neuznává ani svobody, ani rovnosti. Až do veliké revoluce francouzské monopolisté naprosto se nestarali ospravedlniti své zásady. Teprve po revoluci francouzské jedni jdouce za de Maistreem vykládali ji řízením božím; druzí následujíce L. von Hallera spatřovali v ní přirozený zákon, dle něhož slabší musí podlehnouti silnějšímu.

*) Str. 335. Untersuchungen über die Organisation der Arbeit oder System der Weltökonomie von Karl Marlo. Zweite vervollständigte Aufl. Erster Band. Historische Einleitung in die Ökonomie. Tübingen, 1885.

Úkolem liberalismu bylo dáti co největší svobodu všem členům společnosti. Úkol v podstatě věci správný, ale liberalismus chybil v jeho provádění. Honě se za abstraktní svobodou přehlédl skutečné její podmínky. Třeba rozlišiti dvě školy liberální: úplně liberální a polo-liberální. K rozvoji školy úplně liberální nejvíce se přičinili: Locke a Kant po stránce politické; Quesnay a A. Smith po stránce národohospodářské. Destut de Tracy objal jak politické, tak i sociální jevy života. Hlavní zásada liberalismu jest, že stát jest toliko institucí bezpečnosti a má se tedy co nejméně zabývati vládou, a již zhola nic otázkami společenskými a národohospodářskými. S takovýmto úkolem státu nemohli však souhlasiti všichni liberální spisovatelé. Podle některých stát existuje nejen výhradně proto, by chránil zájmův občanů, nýbrž mu též náleží dávati směr a iniciativu ve všech zájmech. Hlavní političtí spisovatelé tím směrem byli: Montesquieu a B. Constant; národohospodářští pak V. Soden a Jakob.

Obě liberální školy hlásaly svobodu práce, svobodu výdělku. Na opačném stanovisku stanula sociální theorie Listova, známá pod názvem ochranných cel, ačkoli se vyvinula ze školy pololiberální. Přes své vady znamená po mínění Marlově skutečný pokrok a z té příčiny doznavši nezbytných oprav stává se součástí foederalního pořádku.

Kommunismus neboli spíše aequalismus touží zajistiti rovnost všem členům společnosti. Vadou jeho jest to, že se honí za abstraktní rovností. Škola kommunistická právě tak jako liberální dělí se na úplně a polo kommunistickou; prvou representují: T. Morus a Cabet, druhou — Morelly a Ludvík Blanc.

Z polovičního kommunismu vznikla sociální theorie Fourierova, známá pode jménem socialismu. Očistíme-li ji od rozličných bludů, zbude nám podstatná její část, societární forma provozování práce (societäre Geschäftsform), ve které všichni účastníci podniku jsou zároveň dělníky i podnikateli. Daleko převyšuje formu partikulární, která činí dělníky sluhami podnikatelů. Societární forma jest rovněž součástí foederálního pořádku.

Úkolem foederalismu má býti zajištění všem lidem co největší osobní svobody a rovnosti. Ostatně po mínění autorově skutečná svoboda a rovnost jsou pojmy identické.

Aby podal náležitou charakteristiku foederalismu, Marlo uvádí jeho názory o práci. Národohospodářská věta, že „bez přírodní síly žádná práce není možná,“ nezná výjimky. Přírodní silou (Naturkraft) autor rozumí souhrn přírodních statků (Güter). Protože však přírodní síla představuje jisté ohraničené quantum, díl její na každého připadající jest též omezen, a nikdo tedy nemůže libovolně zvětšovati svého dílu, aby neomezoval odpovědným způsobem dílů jiným náležejících. Pracovní síly lidí nejsou stejné a pro úplný jich rozvoj potřeben jest nerovný jejich díl v přírodní síle. „Náš poměr ku přírodní síle jest úplně týž, jako poměr rostlin k půdě, na které rostou: silný strom, malá rostlina a drobná travina potřebují na šíření svých kořenů velmi rozmanitého pro-

stranství půdy. Odpovídá-li kvantum půdy potřebám rostlin, rozvíjejí se dobře; pakli jest příliš malé, živoří neb úplně hynou; a je-li příliš veliké, jistá jeho část zůstává bez užitku." *) Totéž děje se s lidmi. Aby mohli žíti a se rozvíjeti, musí míti přiměřené kvantum přírodních sil. Kdo jich nemá, ten jest v závislosti na jejich majiteli. Mohou pracovati toliko tehda, když jim to povolí; mohou kořistiti z výrobku své práce pouze tolik, na kolik s tím souhlasí, a jest jim hynouti, nechce-li vyráběti žádného užitku z jejich pracovních sil. Jest to úplné poddanství. **) Z té příčiny foederalisté se domáhají, by všichni lidé měli svůj díl v panství nad přírodou. „Každý člověk, po jejich mínění, má přirozené a neporušitelné právo na kvantum přírodní síly, které odpovídá pracovní jeho síle, a může libovolně nakládati s výrobky své práce, které za pomoci její vytváří. Máme právo k věci (zur Sache), t. j. ku kořistění z přírodní síly, i právo na věc (auf die Sache), t. j. na užívání výrobků své práce. „Dvojí toto právo jest obsahem foederálního práva vlastnictví."***) „Jest toliko jediné prvotní právo, právo na úplný rozvoj naší osobnosti, a nevyhnutelnou podmínkou tohoto práva jest právo na nezbytné pro ni kvantum přírodní síly. Toto právo jest základem všech ostatních; i svrchovaná moc (souverenita) jest bez něho prázdným slovem. Nebo jakým způsobem může někdo jako panovník přivésti ku platnosti svou osobnost, jestliže jí vůbec nemá z nedostatku prostředků ku vzdělání? Panování člověka nad člověkem (imperium) trvá toliko na základě panování jeho nad věcí (dominium). Poznání této pravdy jest prvým krokem k vymanění našeho rodu." †)

Autor podává po té nákres foederálního zřízení jak po stránce politické, tak společenské.

Politické zřízení jest demokratické. Autor však míní, že bezprostřední vláda lidu neodpovídá vlastnostem společenského organismu.

Co se týče organisace společenské, která nás více zajímá, jest podle autora z části zdokonaleným středověkým řádem cechovním, z části pak upotřebením státního socialismu. Průmyslové závody dělí se v ní na soukromé a veřejné. K veřejným autor čítá větší část vnitřní kommunikace, lesnictví, hornictví, myslivost a rybářství, z nichž dvě poslední mají však býti pronajímány soukromým osobám. Privátní živnosti buďtež upravována příslušným řádem. Všecky společenské závody jsou sorganisovány cechovně. Výrobě určuje se pevná hranice; v rolnictví jest touto hranicí velikost půdy, v průmysle počet dělníkův. Živnostenská organisace směřuje k tomu, by přiměřenými zákony upravovala poměr obyvatelstva k výrobě země. Těch, kteří nenacházejí zaměstnání v soukromé industrii, má býti užito při veřejných podnicích. Stát jest povinen postarati se co o největší usnadnění úvěru, má pojišťování (pro případ nemoci, stáří, a též na vydržování osiřelých dětí) učiniti nucené a

*) Str. 306. tamže.
**) Tamže str. 306. a 307.
***) Str. 307., tamže.
†) Str. 310. a 311., tamže.

odpovědnými cly chrániti domácí výroby od cizozemské převahy, rovněž i chrániti domácího obyvatelstva dělnického od návalu cizozemského. V soukromých zaměstnáních autor doporučuje societární formu, neboť vede k tomu, že výrobní prostředky se stávají společným vlastnictvím, prostředky pak spotřební zůstávají v soukromém držení. Toto zřízení po mínění autorově není konečné, ovšem jest třeba, by s pokrokem osvěty, sespolečnění, vzrůstu výroby se doplnilo a dokonalo.

Téhož téměř času jako Winkelblech druhý národohospodářský badatel Karel Rodbertus-Jagetzow († 1875.), veliký vlastník pozemkový a pruský ministr obchodu r. 1848., přes své konservativní smýšlení a monarchické sympatie dospěl názorů, z nichž socialistické důsledky samy se vyvinuly, a které autor napotom s čím dál větší rozhodností formuloval.

Otroctví podle Rodberta liší se od vlastnictví půdy a kapitálu ne zásadně, nýbrž toliko jistým stupňováním. „Jako dříve otroctví pojišťovalo vlastníku otroka důchod bez osobní práce, právě tak dnes podobný důchod zabezpečuje soukromé vlastnictví půdy a kapitálu svým držitelům. Neboť to obyvatelstvo, které nemá ani půdy ani kapitálu, jest nuceno ke smlouvě s vlastníky a děliti se s nimi o výrobek své práce. Dříve doháněli ku práci bičem, nyní hlad nutí davy prosící, by jim bylo dovoleno pracovati.“

Výrobek, který jest výsledkem práce, za trvání systému naturalného hospodářství dělil se na dvě části: jednu, kterou vlastník určoval na obživu dělníkův, a druhou, kterou sám ve vlastní užitek obracel, t. j. na mzdu a na rentu. Čím menší byla ona, tím byla tato větší. Snahou tedy vlastníkovou bylo přivésti mzdu k té míře, která na samé nezbytné potřeby životní právě vystačovala, a že soukromé vlastnictví mu dávalo převahu nad najatým dělníkem, cíle svého tedy docházel. Když naturálné hospodářství se přeměnilo v peněžité, výrobek se rozděluje na tři části: pozemkovou rentu, úrok z kapitálu a mzdu.

Uvažuje dále o vzrůstu výroby a jejím rozdělení mezi pozemkové vlastníky, kapitalisty a dělníky Rodbertus jak na základě dedukce tak statistických dat ukazuje, že se vzrůstem výroby ruku v ruce jde rozdělení dělnické třídě stále nevýhodnější. Se vzrůstem bohatství čím dál větší jeho část bere třída bohatá, a jakkoli úhrnná summa mzdy se též zvýší, přece ne však v poměru k zveličení počtu dělníků. Kdežto průměrný důchod bohaté třídy bez odporu vzrůstá a to značně, stav třídy pracující hledíc k rostoucí drahotě živobytí a příbytku spíše se zhoršuje nežli zlepšuje. Proč se tak děje? Proto, že cena práce účinkem konkurence těch, kteří ji nabízejí, neroste stejnoměrně se vzrůstem její výrobnosti, nýbrž se musí říditi cenou nezbytných prostředků k obživě. Ze zvětšené tedy výrobnosti dělnické třídy těží — možno říci — jedině bohatá třída. Střední třída víc a více mizí, a třída pracující za těžších čím dál poměrů zápasí o kousek chleba. Takovýto stav věcí způsobuje ovšem neustálé hospodářské krise, stává se původem častých otřesení a hrozí společenským převratem.

Z konservativních účelů po mínění Rodbertově jest nutno hleděti tomu odpomoci a zavésti spravedlivější rozdělení výroby. Za tím účelem navrhoval mimo rozšíření hospodářských působností státův, aby zemské zákonodárství ustanovilo normální výšku mzdy a normální dobu pracovní. Když by tímto způsobem byl zajištěn třídě dělnické větší podíl v národním důchodě, usnadnilo by se pokojné přetvořování zastaralé dnešní organisace založené na vlastnictví půdy a kapitálu ve vyšší organisaci založenou na odměňování zásluhy a na omezení vlastnictví na jediný osobní důchod. Dnešní stát, možno říci, jest ve stadiu života hmyzu, ve kterém každá část (pozemkoví vlastníci, kapitalisté a dělníci) žijí životem zvláštním. Třeba pečovati, aby mezi těmito částmi se tvořily čím dál větší společné city a čím dále větší shoda, a stát aby stanul na stupni života obratlovců, ve kterém jest jednota a harmonie.

Vzmáhající se mocně po roce 1848. průmysl německý potřebuje mnoha ruk otvíral široké pole výdělku. Dělnická třída německá neoddělovala ještě toho času svých zájmův od třídy buržoasistické, zvláště že oběma těmto třídám běželo především o zboření vnitřních hranic v říši německé, o národní jednotu, o svobodu stěhování se a práce. Herrmann Schultze von Delitsch s úspěchem dělal propagandu dělnických sdružení jak za účelem duševního vzdělání tak hospodářské svépomoci. Nejlépe se rozvíjely spolky záložní (Vorschussvereine). Přes to, že se strany reakcionářských vlád činěny byly překážky, počet dělnicko-řemeslnických sdružení rostl, a r. 1859. utvořila mezi sebou jednotu Verband der deutschen Genossenschaften (Jednota německých sdružení). Touže měrou však, jak dělnická třída organisujíc se a vzdělávajíc nabývala čím dál většího sebevědomí, projevovala se v ní touha po větší účasti v politickém životě. Dělníci stávali se členy „National-Verein“ (Národní jednoty), která representovala stranu liberální a měla ohromné prostředky k agendě po ruce. Byvše obratně odstrčeni od činného v ní účastenství, tím že byli jmenováni čestnými členy, ale nikoli činnými, pomýšleli utvořiti vlastní jednotu. Roku 1862. usneseno svolati dělnický kongress. Zároveň s uchopením se té věci vystoupil na veřejné jeviště Ferdinand Lassalle.

Belgie. — V Belgii únorová revoluce nezpůsobila velikého vzrušení. Tam liberální strana, která v létě r. 1847. dobyla rozhodného vítězství nad klerikální, slibovala a právě započínala celou řadu politických reforem. Mezi republikány a socialisty nastalo sice živé hnutí, ale jsouce počtem slábi bez silné organisace ničeho nemohli učiniti. Dle vzorů francouzských reformistů socialisté jali se pořádati bankety. Byly konány v Bruselu, Charleroy, Liège atd. Ale výprava republikánů z Francie, která skončila se s porážkou, s jedné strany rozjitřila veřejnost proti socialistům, s druhé pak strany dala vládě záminku k hojnému jich zatýkání, neboť byli zároveň též horlivými republikány. Dva socialisté, Spilthoorn a Eslenis, byli dokonce odsouzeni na smrt, ale tento trest byl změněn, a později oba dostali milost.

Duševní hnutí socialistické projevilo se však v Belgii velmi vážně, a vůbec v tomto okrese jest země ta nejsilnějším ohniskem socialistické myšlénky. Beze vší pochyby přála tomu ta okolnost, že v Belgii se usadila jistá část francouzské emigrace, a s druhé strany, že tiskové poměry, které se staly těžkými ve Francii, obrátily ruch vydavatelský do Belgie. Zároveň s rozvojem socialistické myšlénky dál se značný rozvoj racionalismu a silné hnutí národní mezi flamským obyvatelstvem.

R. 1848. začalo vycházeti v Belgii hojně socialistických listů, jak francouzských tak flamských. Z nich některé měli značný vliv, jako na př. Civilisation a Le débat social. Všecky proudy socialistické měly své představitele. R. 1860. socialisté různých škol sblížili se mezi sebou ve Spolku lidu a vydávali společný orgán: La tribune du peuple (Tribuna lidu), v němž měli účastenství Brismée, Hektor Denis, Pavel Janson, Vilhelm Degreef, De Paepe atd. Z větších původních prací sluší jmenovati spis Josefa Charliera: Solution du problème social ou constitution humanitaire basée sur la loi naturelle. (Rozřešení sociální otázky neboli zřízení lidstva založené na přirozeném zákonu). Autor účinně se v něm přimlouvá za společné vlastnictví.

Důležitým zjevem byl též spis Napoleona de Keysera pod n. „Přirozené právo", který vyšel r. 1854. v jazyku flamském. De Keyser, zaměstnáním rolník a prostřed lidu i s lidem žijící, rozvinul ve svém spise zásadu demokracie, ukázal na škodlivé účinky vlastnictví osobního a na povýšenost vlastnictví obecního. Socialně-politická organisace — po jeho mínění — má býti založena na obcích a jich foederaci.

Těžíc z liberálního zákona ze 3. května r. 1850. dělnická třída začala se organisovati zakládajíc četná družstva vzájemné pomoci. První její snaha, o jejímž uskutečnění pracováno společnými silami, nesla se proti zákonu o koalicích.

Ve Švýcařích, Italii, Španělích socialistická myšlénka měla své stoupence, šířila se a pomáhala k rozvoji dělnického hnutí.

Švýcary. — Ve Švýcařích dělnická sdružení se množí, a vlády kantonů berou tovární práci pod zákonnou ochranu. Mezi sdruženími, která toho času byla založena, zasluhuje zvláštní pozornosti Consumverein (Spotřební družstvo) v Curychu. Počátek mu dalo r. 1851. osm dělníků s částkou 75 franků. R. 1856. mělo 2854 členy a 16.100 fr. Mimo to přistoupilo k němu r. 1853. 40 spotřebních družstev, která se utvořila v kantoně a která mělo dohromady 7000 členů. Curyšské družstvo má velikou knihovnu a dobrou čítárnu, z níž mnoho členů horlivě kořistí.

Italie. — V Italii, kde r. 1848. začala se zakládati dělnická sdružení, můžeme uvésti ve světě socialistickém dvě zvučnější jména: Josefa Ferrariho, jenž hlásal foederativní budoucnost Evropy, a na počátku 20. století velikou sociální revoluci v Evropě a v Americe, a Karla Pisacanea.

Španěly. — Ve Španělích revoluce r. 1854. způsobila užitečné změny pro rozvoj sociální myšlénky. Cortèsové svými zákony podrývali veliký vliv duchovenstva a organisovali veřejnou výchovu. V Madridě a v Barceloně vycházely listy socialistické. Foederalismus nalezl činného propagatora v Py y Margallovi. Garrido zabýval se horlivě propagandou dělnických spolkův. —

Rakousko. — Na východě Evropy, kde se stýkaly národy německý, uherský, rumunský a slovanské, trvalo ještě poddanství, a jeho zrušení činilo tam jádro sociální otázky. Ústavodárný sněm vídeňský ruše r. 1848. všeliké poddanské a robotní poměry rozřešil tuto otázku v říši rakouské. Úkazem 2. března (19. února) r. 1861. bylo zrušeno podanství v říši ruské.

V Rakousku, jakmile byla rozřešena otázka podanství, vystoupila druhá otázka, způsobující úporný boj, otázka rovnoprávnosti národností. Otázka ta byla neprávem na lehkou váhu kladena značnou částí západních socialistův obracejících pozornost výhradně na hospodářské poměry, neboť rovnoprávnost národností na východě Evropy více než kde jinde se pojila s otázkou vymanění hospodářského.

Rozvíjející se myšlénka sociální mezi Slovany budila vzpomínku na starou obec, na poměr foederativní. Demokracie a foederalismus jsou hlavní znaky polských spisovatelů klonících se k socialismu. Vidíme to jak na Karlu Libeltovi, tak na Leonu Rzewuském. Obrozující se z lidu národnost rusínská přinášela s sebou hesla lidová a foederalistická. Její básník Ševčenko byl nejslavnějším představitelem tohoto probuzujícího se ducha.

Revoluční hnutí mezi Slovany bylo důležitou událostí dějinnou. Slovanský sjezd v Praze v červenci r. 1848. utáhl uzel slovanské vzájemnosti, a vydaný jím manifest vystoupil s důležitou myšlénkou rovnoprávnosti národů, s myšlénkou foederalistického jich sloučení ve volnosti, rovnosti a bratrství.

Revoluční bouře živě pohnuly společností polskou. V Haliči i v Poznaňsku ozvalo se slovo volné, a začato organisovati sdružení. V Haliči shozena byla pouta robotní, v Poznaňsku selský lid pustil se do boje za národní nezávislost. V ruské části Polska též způsobily ohlas nárazy vln revolučních.

Rusko. — Tyto vlny rozlily se po Rusku a dostaly se do Petrohradu, kde se utvořilo spiknutí Petraševského, do něhož byl zapleten též slavný spisovatel Dostojevský líčící se zvláštní zálibou a účastenstvím život chudých a ponížených. Političtí emigranté z Ruska, Alexander Hercen a Mikuláš Ogarev, založili r. 1853. v Londýně první svobodnou tiskárnu ruskou a jali se vydávati revoluční listy. Hercenův Kolokol (Zvon) mocně působil na Rusko. R. 1862. přibyl do Londýna Bakunin. Toho času rozpočalo se silné vření revoluční mezi ruskou mládeží, a vystoupil nadaný spisovatel socialistický, Mikuláš Černyševskij. (Román „Čto dělať?“ — Co dělati?)

Amerika. — Jako na východě Evropy poddanství, tak ve Spojených Státech amerických otroctví zdržovalo další rozvoj my-

šlénky společenské. Především bylo třeba je zrušiti. Z příčiny té rozpoutala se vražedná občanská válka. President Lincoln r. 1863. prohlásil svobodu otroků ve zbouřených státech, a r. 1865. 3. ledna kongress zrušil otroctví v celé unii. V tomto okrese na samém jeho počátku vznikla kommunistická osada ikarská. Všeobecně se šířící na počátku století swedenborgianismus vystoupil pod obměnou novodobého spiritualismu a přitáhl k sobě dávné owenisty a fourieristy. Syn zakladatele Nové Harmonie, Robert Dale Owen, stal se též horlivým propagatorem spiritismu.

IV.

Okres od potlačení polského povstání r. 1864. do kommuny pařížské r. 1871.

Válka italská a polské povstání způsobují vření sociální. — Mezinárodní spolek. — Jeho založení. — Střetnutí dvou vlivů: Mazziniho a Marxova. — Stanovy a odůvodnění spolku. — Kongressy. — Úkol státu stává se stále větším. — Nejsilnější hnutí socialistické je ve Švýcařích. — Řeč Bruhinova. — Dalekosáhlé reformy politické a národohospodářské. — Spolky a stávky. — Socialistické časopisy. — Socialistické hnutí v Belgii. — Mezinárodní propaganda. — Belgičtí spisovatelé socialističtí. — Zlepšení podmínek života dělnické třídy v Belgii. — Sama vláda francouzská podporuje dělnické hnutí. — Rive-Gauche. — Socialistické písemnictví. — Alfred Naquet. — Emil Acollas. — Mezinárodní spolek ve Francii. — Řeč Varlinova. — Činnost Lassalleova v Němcích. — Schweitzer. — Stoupenci Mezinárodního spolku. — Kathedroví socialisté. — Propaganda katolicko-socialistická. — Hnutí dělnicko-socialistické v Rakousku. — Vliv Mezinárodního spolku v Anglii. — Liga půdy a práce. — Oekonomisté počínají uznávati socialistické požadavky. — Hnutí fenianské. — Vliv polského povstání na vzrůst a vzmohutnění ruského revolučního hnutí. — Vření mezi ruským studentstvem. — Socialistické hnutí v Italii. — Vlaské spolky. — Socialismus ve Španělsku. — Socialistické hnutí v Nizozemsku. — Socialistická myšlénka mezi polskou emigrací. — Myšlénka ta jevila se i mezi vyhnanci. — Socialistické projevy v pruské a rakouské části Polska. — Dělnické a mezinárodní hnutí ve Spojených Státech severní Ameriky.

Válka italská, která — podle mínění Proudhonova — odvracela mysli od sociálních otázek obracejíc je k otázkám politickým, jako by otřásla Francií, probudila v ní dřímající mysli a roznítila je k nové práci o otázkách jak politických tak i společenských. Možno říci, že způsobila nové vření sociální ve Francii. Povstání polské sesílilo to vření a rozšířilo je na celou Evropu. Agitace v otázce polské přivedla evropské revolucionáře v bližší vzájemné dorozumění a přispěla nemálo k založení „Mezinárodního spolku dělníkův“ (Association internationale des travailleurs). Tento spolek stal se osou všeho hnutí socialisticko-dělnického v tomto okrese.

Již r. 1862. v čas londýnské výstavy stalo se dorozumění mezi dělníky anglickými, francouzskými a německými ve příčině potřeby společné mezinárodní organisace, ale této potřeby bylo ještě více pocítěno z příčiny polského povstání, a na velikém meetingu v Londýně svolaném r. 1864., aby projevil sympathie lidu k národu polskému, uvažováno bylo také o plánu založiti Mezinárodní spolek. I byl na den 28. září téhož roku svolán sjezd dělníků všech národností, na kterémž založen byl Mezinárodní spolek a zvolena byla jeho generální rada, jejímž sídlem měl býti Londýn. Členy prvé generální rady byli zvoleni: Odger za předsedu; za sekretáře-korrespondenty Le-Lubez za Francii, Wolf, soukromý sekretář Mazziniho, za Italii, Karel Marx za Němce, Holthorp za Polsko, Jung za Švýcary.

Hned na počátku střetly se dva proudy: Mazziniho a Marxův. Prvý chtěl dáti převahu záležitostem politickým, druhý — národohospodářským; prvý byl pro dráhu zřejmě revoluční a bojovnou, druhý co možná pro zákonnou a pokojnou. Vliv Marxův zvítězil, neboť jeho politika odpovídala více přesvědčení a náladě tehdejších socialistů, obzvláště francouzských a anglických.

Stanovy spolku sepsané Marxem byly skoro beze změny schváleny na prvním kongresse r. 1866. v Ženevě. Spolek měl býti střediskem a pojítkem činnosti rozmanitých dělnických spolků vytýkajících si za účel: ochranu, pokrok a úplné vymanění pracující třídy (čl. 1.). Každoročně měl býti konán sjezd zvolených delegátův; na něm měly býti podávány zprávy z hnutí dělnického, schvalovány odpovědné prostředky společné činnosti a jmenována generální rada z repraesentantů všech zemí (čl. 3. a 5.). Generální rada měla usnadňovati studium potřebných otázek, podávati zprávy o pokrocích dělnického hnutí, napomáhati ke smírnému vyřizování sporných mezinárodních otázek a pobádati k zakládání místních organisací (čl. 6.). Bylo projeveno přání, aby se zřídila národní střediska v každé zemi, což by usnadnilo styky s generální radou (čl. 7.). Spolky přistupujíce k mezinárodnímu spolku zachovaly by starší svou organisaci (čl. 11.).

V důvodech praveno:

„Uváživše,

že vymanění dělníků má býti věcí jich samých, že boj o jich vymanění nemá se nésti k tomu, by vytvořil nové privilegované třídy, nýbrž aby zavedl rovná práva a povinnosti pro všechny;

že závislost dělníkova na kapitále jest pramenem všeliké poroby politické, mravní i hmotné;

že podle toho hospodářské vymanění dělníků jest oním velikým cílem, kterému se podříditi musí každé hnutí politické;

že všeliká posavadní úsilí rozbila se o nedostatek solidárnosti dělníků rozmanitých odborů v každé jednotlivé zemi a o nedostatek bratrského spojení mezi dělníky rozmanitých zemí;

že vymanění dělníků není úkolem ani místním ani národním, nýbrž naopak úkolem, který zajímá všecky vzdělané

národy a že tedy rozřešení úkolu toho z nutnosti závisí na theoretické i praktické jejich součinnosti;

že hnutí počaté mezi dělníky nejprůmyslnějších zemí, vzbuzujíc nové naděje, slavnostně varuje před starými chybami a odporučuje spojení všech jednotlivých snah —

z těchto důvodů podepsaní členové generální rady zvolené na schůzi dne 28. září 1866. v sále sv. Martina v Londýně učinili potřebné kroky za účelem založiti Mezinárodní spolek dělníkův.

Prohlašují, že Mezinárodní tento spolek jakož i všecky spolky i jednotlivé osoby k němu patřící uznávají za zásadu svého jednání vzhledem ke všem lidem bez rozdílu smýšlení, víry a národnosti — pravdu, spravedlivost a mravnost.

Pokládají za svou povinnost žádati práv člověka a občana nejen pro členy spolku, nýbrž pro každou osobu, která koná své povinnosti. Není práv bez povinností. Není povinností bez práv."

V tomto okrese konány byly čtyři nejdůležitější kongressy Mezinárodního spolku: v Ženevě r. 1866., v Lausanně r. 1867., v Bruselu r. 1868. a v Basileji r. 1869. Na prvním kongresse byly zastoupeny toliko Anglie, Švýcary, Francie a Německo. Na druhý kongress vyslaly své delegáty i Belgie a Italie. Kromě toho německá delegace byla četnější, francouzská zastupovala více měst, z Paříže dostavilo se mnoho rukodělných dělníkův. Na třetím kongresse byl delegát ze Španělska, a na čtvrtém byli také již zástupci z Rakouska a Spojených Států sev. Ameriky.

S počátku mutualisté dávali dělnickému hnutí skoro výlučně význam oekonomický a neradi připouštěli otázek politických. Avšak již na druhém kongresse přijata byla zásada, že vydobytí politických svobod jest věcí první a nevyhnutelné nutnosti. Přesvědčení to stále rostlo. A vskutku — jsou-li možny hospodářské reformy bez svobod politických? Kdo je může podstoupiti a vykonati? „Spolky" — pravili jedni; „Stát" — mluvili druzí. K tomu však, aby spolky mohly se sorganisovati a pracovati, potřebna jest politická svoboda. Chceme-li, aby stát zastupoval zájmy pracující třídy a v souhlase s tím jednal, jest potřeba, aby pracující třída vydobyla si převážného vlivu na stát, potřebuje tedy míti svobodu organisovati se a svou činnost vyvíjeti. Či posléze není přirozeno, aby v boji mezi osobní, soukromou výrobou a výměnou s jedné strany a výrobou společnou, společenskou, veřejnou se strany druhé — stát zastupoval právě tuto? A v pravdě, se vzrůstem myšlénky kollektivismu úloha státu stále se šíří a roste! Na lausannském kongresse bylo již státu přiznáno vlastnictví dopravních a kommunikačních prostředků. Na následujícím bruselském kongresse rozšířeno bylo zákonité vlastnictví státu na doly, železnice, půdu, průplavy, cesty, telegrafy a lesy. Zvláště kongress basilejský byl v té příčině velmi důležit, neboť objevil rozhodnou převahu kollektivistův.

Tři kongressy Mezinárodního spolku konány byly v tomto okrese ve Švýcarsku. Stalo se tak nejen proto, že v této republice byla největší politická svoboda, že jest ve středu Evropy, nýbrž

i proto, že socialistické hnutí ve švýcarském národě nabylo velikých rozměrův. Na basilejském kongresse vidíme 24 švýcarské delegáty a mezi nimi i generálního prokurátora basilejské republiky, Bruhina. A nebyl to jen výminečný případ. V Ženevě nejradikálnější členové vlády byli v Mezinárodním spolku.

Jak nakloněni byli mnozí Švýcaři, kteří zaujímali závažné postavení, mezinárodnímu hnutí, může býti částečně svědectvím řeč Bruhina, jenž jako president basilejské sekce vítal přijíždějící delegáty před tisíci lidí. Poukázav na rostoucí všeobecně předtuchu nového světa, nové společnosti, která vyvstává ze zřícenin společnosti staré, pravil dále:

„První kroky jsou již učiněny: tyranie šlechty, tyranie kněží jest zlomena, privilegie šlechty i duchovenstva přestaly existovati. Jest nyní potřeba, aby přestalo existovati privilegium buržoasie, aby všickni lidé pracovali. Svobodná společnost, o které sníme, dovede vykonati součinností každou práci; tato společnost skládající se jedině z pracovníků dovede vystačovati sama sobě a sama se spravovati. Nesnese násilí svědomí, nýbrž dovede uspokojiti srdce, jimž nábožný cit jest nutně potřeben. — Tehda bude věčný mír, lidé utvoří jednu velikou rodinu rozsetou na jedné z nesčetných planet, které se pohybují v nekonečném prostoru.“

Tou dobou ve Švýcařích konaly se cestou zákonodárnou důležité politické i hospodářské přeměny. Agitace ve příčině přímé vlády lidu započala se novou silou, a na jaře r. 1869. curyšský lid všeobecným hlasováním prohlásil se pro novou konstituci, o které protivníci mluvili, že byla socialistická. V kantoně Glarusu byl 10. srpna 1864. přijat první tovární zákon, který nejen rozšířil dozor nad prací dětí, nýbrž obmezil pro všechny tovární dělníky pracovní den na 12 hodin, zakazoval práci noční a nařizoval, aby žen jistý čas před porodem i po porodu nebylo k práci v továrnách užíváno. Později osada Basilej (7. června 1868.) a město Basilej (15. listopadu r. 1869.) zákonodárnou cestou rozšířily dozor nad tovární prací a schválily její obmezení. Vůbec radikální strana, která tou dobou dostávala se ku vládě i v jiných kantonech, byla hotova jíti za Glarusem a Basilejí.

Dělnické spolky všelikého druhu rozšířily se po vší zemi. R. 1865. bylo jediných Spolků vzájemné pomoci (Gegenseitige Hilfsgessellschaften) přes 600 s počtem činných členů 96.000 a s kapitálem 7,872.000 frankův. Tyto spolky v německém Švýcarsku byly skoro s polovice závazny. Nemálo přispělo k povznesení významu a počtu členů Mezinárodního spolku zdar stávky stavebních dělníků v Ženevě r. 1868., k němuž se přičinila mravní i hmotnou podporou mezinárodní organisace (dělníci pařížští péčí Varlinovou poslali tehda příspěvkem na stávku — 10.000 fr.) Taktéž s úspěchem setkaly se stávky stužkářův a barvířů v Basileji.

Socialistické listy byly ve Švýcarsku v této době dosti četné a dobře redigovány. Důležitější z nich vyjmenuji: Ve francouzském

Švýcarsku nejdříve vycházely L'association internationale (Mezinárodní spolek), později La voix de l'avenir (Hlas budoucnosti) pod redakcí Dra. de Coullery, mírného a velmi výmluvného socialisty, jenž velice přispěl k rozšíření socialistických zásad ve Švýcarsku; potom vycházely Progrès de Locle (Pokrok Loclea), Égalité (Rovnost) a Solidarité (Vzájemnost). Socialistickými listy v německém jazyku byly Der Vorbote (Předchůdce) v Ženevě a Der Arbeiter (Dělník) v Basileji.

Belgie. — Belgie v tomto okrese byla rovněž důležitým ohniskem socialismu, ve kterém právě tak jako ve Švýcařích zápasily dva proudy: více pokojný, mutualisticko-mezinárodní, a více bojovný — blanquistický. Jestliže první proud přivábil k sobě hlavně vzdělanou mládež, druhý zase zdál se míti za sebou číselnou převahu a podporu dělnické třídy. Mezi touto měl veliký vliv Desiré Brismée, revolucionář z r. 1848. V Belgii tehda žil Blanqui, a v Liège konán byl v této době blanquistický kongress.

Mezinárodní propaganda od kongressu v Bruselu r. 1868. nabyla dosti značných rozměrů v Belgii. Téhož ještě roku v měsíci prosinci konán byl belgický kongress mezinárodních sekcí, na kterém byla zvolena generální rada belgická; byli do ní zvoleni Eug. Hins, Pavel Robin, Caesar de Paepe, Desiré Brismée a j. V lednu r. 1869. počal vycházeti orgán belgických sekcí L'internationale, který prokázal mezinárodní věci veliké služby.

Mezi mladými socialisty tohoto okresu zaujali přední místo Viktor Arnould, Hektor Denis a Caesar de Paepe. Byli po stránce filosofické positivisty a po stránce socialistické stoupenci Proudhonovými. Viktor Arnould byl zakladatelem denníka La liberté (Svoboda), jednoho z nejlépe redigovaných, a uveřejňoval v něm stkvělé své články. Hektor Denis zabýval se horlivě otázkou organisace práce odporučuje založiti dvě sněmovny: sněmovnu práce a sněmovnu vlastnictví a kapitálu. „Jediným prostředkem, kterým možno vyhnouti se společenské válce (podle Denisa), jest právě sorganisování antagonismu mezi třídami. Si vis pacem, para bellum (chceš-li pokoji, hotov se k boji), t. j. postavte pravidelným a stálým způsobem práci naproti kapitálu a vlastnictví v politickém a oekonomickém pořádku a vyhnete se občanské válce; nevyhnutelné pohlcení privilegovaných tříd třídou výrobní stane se bez násilných bouří, protože práce nabude skutečné síly a nebude již narážeti na překážky ve svém rozvoji.“ *) Nejčinnější a nejplodnější byl Caesar de Paepe, právník, sazeč, lékař. Psal skoro do všech socialistických listův, měl účastenství v kongressích a redigoval memoranda o rozmanitých otázkách, psal po francouzsku i po flámsku, propagoval a organisoval. Caesar de Paepe, Hektor Denis, Viktor Arnould, Vilém Degreef, speciálně obírající se sociologií, a Pavel Janson dávali socialismu směr positivistický, což jest nemalou jejich vědeckou zásluhou.

*) Str. 4. Organisation reprèsentive du travail par Hector Denis.

Činnost dělnické třídy v Belgii nabyla v tomto okrese značně větších nežli dříve rozměrův. Počet spolkův a jejich členů velice se zvětšil. Toho času začala se zakládati kooperativní družstva spotřební a rozvíjela se zdárně. Byly zakládány také laciné kuchyně. R. 1870. sazeči založili v Bruselu kooperativní „Bruselskou tiskárnu." Časté stávky přispěly k mezinárodní propagandě. Zvláště důležity byly stávky v Seraingu a v Borinage v dubnu r. 1869., památné tím, že do dělníků bylo stříleno. Stávka dělníků doutníkářských v Antverpách r. 1871. byla také velmi důležita. S jedné strany vzmáhající se socialistické hnutí, a s druhé rostoucí činnost dělnické třídy nutí vládnoucí třídy a vládu věnovati jí více pozornosti a vyhověti jistým jejím potřebám. Zakládají se družstva ke stavění dělnických domků; vláda organisuje pomocné pokladny dělnické. Katolíci, aby zdrželi rozvoj mezinárodního socialismu, začínají sami organisovati dělníky, a katolické spolky vzrůstají již v takový počet, že činí dosti mocnou jednotu Fédération des sociétés ouvrières catholiques belges (Jednota spolků katolických dělníků belgických) v Louvainu.

S oživením politického hnutí ve Francii vzmáhalo se také hnutí socialistické. Napoleonova vláda zanášejíc se myšlénkou poskytnouti pomoci polskému národu a chtějíc jaksi ke svému úmyslu v té příčině nakloniti i jiné vlády, potřebovala míti podporu se strany svého národa a činila mu tedy liberální ústupky. Jedním takovým ústupkem, který měl veliké účinky pro dělnickou třídu, bylo rozšíření práva spolčovacího. Napoleonova vláda kromě toho chtějíc míti řídící úlohu v dělnickém hnutí sama pomáhala zařizovati rozličné dělnické spolky. Zákon koaliční vydaný v květnu r. 1864. měl snad ještě větší význam nežli ústupky ve příčině spolkův. Vládní prokurátor podávající žalobu ve třetím processu Mezinárodního spolku r. 1870. ne bez jisté oprávněnosti ukazoval, že stal se pobídkou snah o utvoření mezinárodních organisací. Ještě větší vliv měl tento zákon na dělnické hnutí ve Francii samé. Na jeho základě utvořily se v rozmanitých závodech volené dělníky kommisse, a právě v jedné takové kommissi objevil se Varlin, jenž po té byl z hlavních vůdců dělnického hnutí. V květnu r. 1865. Varlin, Limousin, Fribourg, Murat, Clémence a jiní založili La tribune ouvrière (Dělnická tribuna), ale v krátce musili ji přenésti za hranice; ani to však nepomohlo, a list přestal vycházeti.

Studentstvo, t. j. ta jeho část, která chtěla býti činná a jíti v před, začala ještě před tím vydávati svůj list Journal des écoles (Časopis vysokých škol). Když denník ten byl zakázán, vydávalo Rive-Gauche. Nemohouc však bojovati s těžkými předpisy tiskovými přeneslo list ten do Belgie. V něm započali literární svou činnost Karel Longuet, Julius Vallès, Pavel Lafargue, a j.; psali do listu také Rogeard, Gustav Flourens, Rigault, Tridon, Vaillant, Alfred Tallandier, Cladel a j., a z Belgičanů de Paepe, Denis, Degreef a j.

Přes tiskové obtíže socialistické písemnictví rozvíjelo se ve Francii stále mocněji. Vermorel vydával, ačkoli nedlouho, i socialistický list Courrier Français (Francouzský kurýr). Kromě mutualistických spisovatelů, které jsme již připomenuli, vystoupili spisovatelé kommunističtí, a mezi nimi André Leo známá již v oboru romanopisectví a Millière vyznačovali se velikým talentem. V prosinci r. 1869. počala vycházeti Marseillaise redakcí Rochefortovou a za spolupracovnictví Millièrova, Artura Arnolda, Paskala Grousseta a j. Politický process proti náčelníkům ženevského kongressu Ligy míru uvedl ve známost dva spisovatele, Naqueta a Acollasa.

Alfred Naquet, professor chemie, vydal r. 1868. spis pod názvem Religion, propriété, famille (Náboženství, vlastnictví a rodina), ve kterém háje osobního vlastnictví má za to, že sdružení zamezí zlé účinky, jaké způsobuje hospodářská konkurrence. „Sdružení — podle mínění autora — rozřešuje otázku sporu konkurrence. Konkurrence trvá, a počet sdružení roste každým dnem; dejte zásadě rozvinouti se a pomozte jí pro případ potřeby. Tu tedy toliko pokrok může pomoci, nikoli však revoluce.“ *) Jestliže ve příčině vlastnictví Naquet jeví se dosti konservativním, ve příčině rodiny ukazuje se již velice radikálním. Jest přívržencem volné lásky. Dítě patří toliko matce, a společnost přispívá na jeho výživu; dědické právo se pak zrušuje.

Emil Acollas, znamenitý právník, právnickou analysí došel socialistického přesvědčení. Měl na mladé právníky veliký vliv. Vůdčí jeho myšlénkou jest samospráva lidské osobnosti a rovnost vzájemných poměrův. Jest odpůrcem námezdnictví, které pokládá za míšence otroctví a svobody.

Mezinárodní spolek s počátku Napoleonovou vládou trpěný získával ve Francii stále širší kruhy přívržencův a stával se opravdovou mocí. Vidouc to vláda počala jej pronásledovati. Byly zavedeny proti němu tři processy po sobě. R. 1868. v březnu komitét spolku byl soudně rozpuštěn. Přes to však a přes tresty po třetím processe v červnu r. 1870. Mezinárodní spolek rostl a šířil se.

S jak pevnou věrou francouzští mezinárodovci patřili v budoucnost, o tom dává svědectví obrana Varlinova v druhém processe proti Mezinárodnímu spolku v březnu r. 1868.

„Jestliže podle zákona — pravil před soudem — jste soudci, my pak obžalovaní, podle zásad my představujeme dvě strany: vy stranu pořádku za jakoukoli cenu, stranu stagnace, my — stranu reformační, stranu socialistickou.“

„. . . . Starověk zhynul proto, že choval ve svém lůně ránu otroctví; doba novověká také skončí svůj život, nebude-li počítati s utrpením většiny lidí. . . .“

*) Religja, własność i rodzina. Z paryskiego wydania za pozvoleniem autora przetłómaczył St. Żurkowski. Paris 1886. Str. 187. — Alfred Naquet, professor na pařížské universitě, jest nyní členem senátu.

„Podívejte se na dnešní společnost, uvidíte tam slepou nenávist mezi třídou, která chce zachovati, a třídou, která chce vydobýti . . . uvidíte tam všude rozpoutaný egoismus a nemravnost; to jsou známky úpadku. Půda ustupuje pod vašima nohama — střezte se!“

Německo. — V Němcích mocná publicisticko-organisační agitace Ferdinanda Lassallea v krátkém čase učinila z dělnické třídy politickou mocnost. Přispěly k tomu ovšem hospodářské podmínky, a přály tomu i poměry politické. Zrušení starých společenstev, které započalo království saské r. 1862., přivedlo dělnickou třídu k myšlénce utvořiti novou organisaci, která by odpovídala novým potřebám a podmínkám. Bismark v provádění svých německých plánů nacházeje odpor v liberální a pokrokové straně protežoval dělnické hnutí vymaňující se z ochrany oněch stran. Jak dnes je známo z prohlášení Bebelova a přiznání hr. Eulenburga, Bismark za podporu proti liberálům a pokrokovým sliboval všeobecné právo hlasovací a určení dosti značné summy peněz na zavádění kooperativních výrobních družstev. Lassalle vida, že pokrokoví byli odpůrci všeobecného práva hlasovacího, které podle jeho názoru bylo kardinálním základem dělnického hnutí, neváhal odtrhnouti se od nich a se vší energií usiloval o utvoření samostatné dělnické strany. A také velice se přičinil o to, že koncem května r. 1863. založen byl Allgemeiner deutscher Arbeiterverein (Všeobecná německá jednota dělnická), za jejíhož prvého předsedu byl zvolen. Utvoření tohoto spolku dalo silný základ dělnickému hnutí.

Po předčasné smrti Lassalleově brzy v čele jednoty jako třetí její předseda byl postaven Dr. Schweitzer, jenž založiv r. 1864. socialistický orgán Sozial-Demokrat, dovedl shromážditi v jeho redakci všecky znamenité síly strany socialistické: Marxa, Engelsa, Liebknechta, Herwegha, Rustowa, Jana Fil. Beckera, Hessa, Wuttkea a j. Nemaje však tolik samostatnosti jako Lassalle Schweitzer dal se ovládnouti Bismarkem a stal se jeho nástrojem. Přes to však dělníci získali v té době velmi důležité všeobecné hlasovací právo, které r. 1867. bylo prohlášeno pro volby do severoněmeckého sněmu.

Nedlouho šli se Schweitzerem vynikající představitelé německého socialismu. Udeřili se vší silou na vyklubávající se „císařský socialismus a bismarkovský caesarismus“. Obzvláště Liebknecht v týdenníku „Demokratischer Wochenblatt“ smrtelné zadával mu rány. Toho času vliv Marxův v Němcích mocně vzrůstal. R. 1867. vyšel znamenitý jeho spis „Kapitál“, jejž němečtí delegáti na kongressích odporučovali všeobecné pozornosti socialistův. Spolu s vlivem Marxovým rostla propaganda zásad Mezinárodního spolku. Již r. 1868. v Norimberku shromáždění dělnických německých jednot přijalo program tohoto spolku. Na kongressu v Eisenachu v srpnu r. 1869. mezinárodovci rozešli se s lassalleovci a založili Sociálně-demokratickou dělnickou stranu. Kongress přijal program Mezinárodního spolku, ale jelikož zákonitě nebylo možno utvořiti odbor toho spolku, členové vzali si členskou legitimaci Mezinárodního spolku jako jednotlivci.

Pod vlivem rostoucího hnutí socialistického mnoho mladých národohospodářů německých nejen otevřeně vystoupilo proti manchesterské škole, která nepřipouštěla zakročení státu v záležitostech dělnických, nýbrž v názorech svých přiblížili se k socialistům. Pravověrní národohospodáři nazvali je kathedrovými socialisty (Kathedersocialisten), majíce na mysli universitní kathedry, a měli za to, že jsou nebezpečnější nežli t. zv. socialní demokraté. Mezi kathedrovými socialisty obrátili na sebe zvláště pozornost Adolf Wagner, Brentano, Schmoller, Nasse, von Scheel, Schürer, Held, von Schoenberg, Eckhardt a j.

Jako v Belgii tak i v Němcích katolické duchovenstvo pochopilo veliký význam socialismu a oděvši jej v katolické roucho začalo samo organisovati dělnickou třídu a šířiti mezi ní zásady katolicko-socialistické. Tomuto katolickému hnutí hlavní směr dal mohučský biskup Ketteler uveřejniv r. 1863. znamenitý spis Die Arbeiterfrage und das Christenthum (Otázka dělnická a křesťanství). Vliv této knihy na německé katolíky byl veliký. Kanovník Monfang stal se horlivým propagatorem myšlének Kettelerových. Založen byl list Christlich-sozialen Blätter (Křesťansko-sociální listy), rozvíjející a rozšiřující katolicko-socialistické zásady. Založeny byly četné spolky a spojeny v křesťanské jednoty. R. 1870. v červnu na valné schůzi v Essenu jeden z generálních řečníků prohlásil, že do jednoty těchto katolických spolků patřilo 100.00 mistrů, řemeslníků, 80.000 tovaryšů, 30.000 kněží a 15.000 sedláků.

Rakousko. — V Rakousku s konstitucí započalo se živější hnutí mezi dělnickou třidou, ale mohla se organisovati teprve od r. 1867., kdy prohlášeny byly nové státní základní zákony, které zavedly občanskou rovnost, svobodu tisku, především však právo spolčovati se a shromažďovati se. Téhož ještě roku vznikl ve Vídni Arbeiterbildungsverein (Vzdělavací dělnický spolek), který rozvětvuje se po venkově stal se jakýmsi středem rakousko-německého dělnického hnutí. R. 1868. utvořila se sociálně-demokratická strana, jejíž vůdcem stal se Dr. Hypolit Tauszyński, mystik a ctitel Lassalleův; na znamení své solidárnosti s přesvědčením Mezinárodního spolku poslala na bruselský kongress adressu. Opravdovým však ředitelem demokraticko-socialistického hnutí byl Jindřich Oberwinder, nadaný žurnalista a horlivý ctitel Lassalleův. Vydávané jím Volkstimme (Hlas lidu) a později Volkswille (Vůle lidu) patřily k nejlepším socialistickým listům. Spolu se žurnalistou Neymayerem zastupoval na basilejském kongresse rakouské socialisty. Oberwinder byl však velikým národovcem německým, který pokládal skoro celé Rakousko za stát německý a z té příčiny neváhal účastniti se německého kongressu v Eisenachu. Učinilo to velice zlý dojem ve vládnoucích kruzích, a počato klásti překážky dělnickému hnutí. Sociálně-demokratická strana rozhodla se tedy učiniti nátlak na ministerstvo hr. Taaffea a na ty, kteří odporovali novele o spolcích, a 13. prosince r. 1869. uspořádala ve Vídni velikou manifestaci, které se účastnilo na 40.000 lidí. Manifestace

ta vykonala částečně svůj úkol, a 14. prosince schválena byla novela, ale při tom zároveň pod záminkou odhalení tajného spolku byla započata pronásledování proti hlavním vůdcům dělnického hnutí. V březnu r. 1870. Oberwinder, Ondřej Scheu, Pabst, Most a j. byli uvězněni. Nejdůležitějším místem obžaloby bylo účastenství v eisenašském kongresse. Oberwinder byl odsouzen na 6 rokův, a tři ostatní na 5 let do vězení; soud appellační zmenšil však trest o 2 léta. Zatím ve vládě stala se důležitá změna. Potřeba jistých ústupků slovanským národům přivedla v únoru 1871. k vládě foederalistické ministerstvo Hohenwartovo s velmi liberálním programem. Ministrem obchodu jmenován byl Dr. Albert Schäffle, který ve svém spise Kapitalismus und Sozialismus dal se poznati jako nestranný oceňovatel socialistického hnutí. Nové ministerstvo 9. února ohlásilo všeobecnou politickou amnestii, a vězněni socialisté byli propuštěni.

Toto socialisticko-demokratické hnutí bylo německé a centralistické a nemohlo tedy u jiných rakouských národů majících snahy foederalistické nalézti podpory. Zároveň s ním počalo se rozvíjeti hnutí mezinárodní, ale vystupujíc s theorií beznárodnosti mohlo vlastně prospěti jen Němcům a proto nenalezlo mezi jinými národnostmi mnoho přívrženců.

Anglie. — V Anglii, ačkoli byla tam generální neboli hlavní rada Mezinárodního spolku a jakkoli předsedou, pokladníkem a jednatelem jeho byli Angličané, vliv jeho rostl pomaleji nežli v jiných zemích. Nejdůležitější toho příčinou asi bylo, že dosavadní směr v organisování pokládán byl za dobrý, neboť nikde spolky nevykázaly se tak rozsáhlými a kladnými výsledky jako v Anglii. Velice dobrých naučení v té příčině poskytuje důkladně napsané dílo Ludlovovo a Jonesovo. Ukazuje nepopíratelně od r. 1832.—1866. pokroky pracující třídy jak po hospodářské, tak i po rozumové a mravní stránce. Posléze po stránce politické důležitý zákon parlamentem schválený, Household suffrage, přiznal městským dělníkům všeobecné hlasovací právo.

Nemožno však říci — jak se to často stalo — že vliv Mezinárodního spolku v Anglii nebyl skoro žádný. Na kongresse „Trades Unions“, který konán byl koncem srpna r. 1869. v Birminghamu, byla přijata resoluce, která doporučovala vstupování do Mezinárodního spolku. Na basilejském kongresse byli delegáty z Anglie: Applegarth, zástupce jednoty tesařův a truhlářů, Luckraft, zástupce londýnského spolku dělníků křesel, Cowell Stepney, redaktor listu „Social-Economist“, hodinář Jung, Eccarius, zástupce londýnského spolku krejčův, a Lessuer — tento poslední však byl vlastně zástupcem německých spolkův. Nejdůležitějším však důkazem vlivu Mezinárodního spolku bylo založení r. 1869. Ligy půdy a práce. Mezi členy komitétu této ligy vidíme skoro všecky známé mezinárodovce: Odgera, Junga, Luckrafta, Eccaria a jiné.

Liga půdy a práce přijala do svého programu 1. znárodnění půdy, 2. vzdělávání pozemků, které mohou býti vzdělávány a které slouží neproduktivním účelům, 3. povinné, národní a světské vy-

učování, 4. zrušení soukromých bank a ponechání jediné banky státní, 5. jedinou přímou a progressivní daň, 6. liquidaci národního dluhu, 7. zrušení stálého vojska, 8. zmenšení doby pracovní, 9. rovnost volebních práv a vyznačení platů členům parlamentu.

Socialismus rozvíjený a podporovaný vědecky nemohl nemíti vlivu i na národohospodáře, kteří se vzdělávali pod vlivem buržoasistickým. Viděli jsme, že John Stuart Mill radikálně změnil své nazírání na socialismus. Totéž se částečně stalo s Fawcettem, Thoroldem, Rogersem a jinými. Bylo jim přistoupiti na to, že jest hospodářská anarchie a svévole vykořisťování a přiznati oprávněnosti mnohým požadavkům socialistickým.

Irsko. — V Irsku touž dobou, kdy v Polsku bylo povstání, Feniané připravovali se také k brannému hnutí. Feniané ve mnohých příčinách šli za příkladem revolucionářů polských, kteří byli jim ideálem. Sorganisovali ve všem Irsku lid a zavedli svou vládu. Irské obyvatelstvo americké ve všem jim pomáhalo. Povstání mělo vypuknouti r. 1865. Avšak před samým povstáním uvězněn byl Stephens, jenž byl jmenován presidentem irské republiky, zásoby zbraně byly pobrány a záměry zmařeny. Přes to Feniané nevzdali se svého úmyslu. Nezdařila se jim však ani jejich výprava do Kanady v květnu r. 1866. ani pokus branného povstání, který byl učiněn r. 1867. v Anglii 11. února a v Irsku v březnu a dubnu. Přes své neúspěchy hnutí fenianské přineslo veliký prospěch Irsku přinucujíc anglickou vládu zabývati se polepšením osudu irského obyvatelstva. Obzvláště dva zákony měly v té příčině důležitý význam: r. 1869. zrušena byla úřadní irská církev a všecka vyznání uznána za rovnoprávná, a r. 1870. obmezeno bylo libovolné nakládání irských landlordův s jejich pachtýři. Feniané velice přispěli k přiostření dělnického hnutí v Anglii, které se počalo jeviti koncem tohoto okresu. Mezi nimi bylo mnoho lidí, kteří vyznávali zásady socialistické.

Rusko. — V Rusku polské povstání a předcházející je vření měly ohromný vliv na vzrůst a vzmohutnění revolučního hnutí. Ruští revolucionáři pracovali společně s revolucionáři polskými, což usnadňováno bylo ještě tím, že po universitních městech ruských bylo plno polského studentstva. Tehdá vešla v život první ruská organisace: Zemlja i Volja (Země a svoboda). I s jiné stránky polské povstání mělo velmi důležitý význam pro ruské hnutí revoluční: s jedné strany rozmnožilo řady emigrace (Mikuláš Žukovskij, Mikuláš Utin, Alexander Serno-Solověvič a j.); s druhé strany sama vláda vypuzujíc hromadně polské povstalce do Sibíře a na východní hranice carství sorganisovala jaksi propagandu svobody ve velikých rozměrech. Dalekosáhlé účinky mělo i to, že carská vláda chtějíc mařiti činnost a vliv revolucionářů sama se chápala radikálních prostředkův a mimoděk vkročovala na pole společenské revoluce. Zrušení poddanství usnadňovalo vedle toho další hospodářský rozvoj a ruské poměry přiblížilo k evropským.

Nejúčinnějším živlem pro revoluční a socialistické ideály v Rusku ukázala se studující mládež vyšších vědeckých ústavů. Schá-

zela se v kroužky, ve kterých se vzdělávala a připravovala k propagandě, a pokoušela se i o spiknutí. Karakozov a Něčajev vyšli z jejích řad. Mezi ruskými důstojníky revoluce nacházela též horlivé stoupence — vzpomínám toliko plukovníka Petra Lavrova a Mikuláše Sokolova.

Italie. — V Italii rovněž ze studentstva vycházel největší počet stoupenců socialismu. S počátku mutualistický směr Mezinárodního spolku vytvořil si svůj orgán Il Proletario, který počal vycházeti ve Florencii r. 1865., ale ohnivá, revoluční povaha Italů neodpovídala pokojnému a metafysickému mutualismu a proto revoluční-anarchistická propaganda, kterou konal Bakunin a Neapoli, nalezla více přívrženců, obzvláště proto, že ji horlivě podporoval Fanelli*), vroucí ctitel záměrův a myšlének Pisacaneových. V tomto směru vycházely dva listy Libertà e giustizia (Svoboda a spravedlnost) a Uguaglianza (Rovnost). Na basilejském kongresse byli tři delegáti z Italie: Caporusso, Bakunin a Fanelli.

Zároveň zakládaly se stále četnější a rozmanitější spolky. Velmi horlivým jich propagatorem byl Luzzatti, následovník Schultze-Delitsche. R. 1864. založil v Lodi první banku lidovou (záložní družstvo), a r. 1870. bylo jich již napočteno 50. Povstala tou dobou také první spotřební družstva.

Španělsko. — Ve Španělsku revoluční propaganda Bakuninova jsouc podporována četnými jeho stoupenci rovněž se hodila k ohnivé povaze tamnějších obyvatel. Zakládány četné odbory Mezinárodního spolku a objevovaly se socialistické denníky. Ale to všecko — možno říci — bylo horkokrevné, bylo to bez discipliny, bez pevnějšího základu. Všecko hnutí bylo podobno trochu mamidlům, představujícím poutníkovi v horké pustině ústraní rozkošné stínem stromův a hladinou občerstvující vody. Ze všech provincií nejvážněji se repraesentovala Katalonie. Když v červnu r. 1870. shromáždil se v Barceloně provinciální kongress, delegáti repraesentovali prý 40.000 dělníkův. Barcelona vyslala také na basilejský kongress dva delegáty: tiskaře Farga Pelicera a lékaře Sentiniona.

Nizozemsko. — V Nizozemsku socialismus rovněž mezi intelligencí klíčící rozkvetl toho času bujněji, než bylo to možno předvídati. Mezi první zaševače socialismu v této zemi náleželi především dva saint-simonisté, Van der Voo a A. J. Nieuwenhuis. Na počátku let padesátých v Amsterodamě vyšlo zajímavé dílo, plné socialistických názorů p. t. „Politická oekonomie filanthropická a anthropologická“. Kolem r. 1860. vystoupil socialistický spisovatel Eduard Dowes Dekker, známý pod pseudonymem Multatuli, který získal si v zemi velikou populárnost. Jeho společenský román Max-Havelaar, v němž líčil hrozné vykořisťování v osadách, způsobil veliký dojem, a později jeho Ideen povznesly mocně demokratické hnutí. V témž okrese vynořila se v Nizozemsku

*) Fanelli byl zamilován do ženy Bakuninovy z rodu Kwiatkowskich, dcery Poláka vyhnance v Sibiři, a později se s ní i oženil. Kwiatkovska, energická žena, usnadnila Bakuninovi útěk. Její bratr byl vynikající osobností v posledním revolučním hnutí ruském.

na povrch otázka všeobecného práva hlasovacího, a pro nabytí jeho založena byla jednota Het Algemeen Stemrecht (Všeobecné právo hlasovací). Dělníci počali se také organisovati, a vyšel dělnický list De Werkman (Dělník). Byly zakládány i sekce Mezinárodního spolku.

Polsko. — Povstání polské r. 1863., které sedláky učinilo vlastníky a prohlásilo „všechny syny Polska bez rozdílu víry a rodu, původu a stavu svobodnými a rovnými občany země“, jehož vojskem byla převážně řemeslnicko-dělnická třída, nemohlo nemíti ve svém lůně mnoho tužeb socialistických. Lidovci, kteří převlékali se do čamar a stužek z látky domácí výroby, potřebovali učiniti toliko krok, aby se stali socialisty. A v skutku, vidíme, že z demokratické vrstvy polské emigrace nejčinnější a tím nejvíce o budoucnosti národa myslící její část kloní se otevřeně k socialistickým zásadám. V písemnictví emigrace myšlénka socialistická také se ozývala. Tokarzewicz vydával v Ženevě r. 1866. a 1867. list pod názvem Gmina (Obec) a po té listu Niepodległość (Nezávislost), jsoucímu orgánem celé demokracie, dal barvu socialistickou. R. 1868. a 1869. Le peuple polonais (Polský lid), vycházející v Ženevě pod redakcí Szczęsnowiczovou postavil se také na socialistický základ. R. 1870. v Curychu vyšel socialistický list p. n. Zmowa (Stávka). Zakládaly se také mezi mladou emigrací socialistické kroužky. V témž okrese při organisování se emigrace komitét Sjednocení (Zjednoczenie) vytkl pro budoucnost směr, který v podrobnějším svém rozvinutí vedl na cestu socialistickou.

Na území roztrhaného Polska čerstvá porážka a sesílený útisk národní přivodily mocné potlačení ducha a přirozenou reakci. Nejčilejší, nejhorlivější a nejintelligentnější síly buďto toulaly se mimo zemi nebo trávily v tesknotě ve vyhnanství nebo hynuly v mučírnách katorgy. Dnes málo jest ještě znám tento poslední list polské martyrologie. Víme však, že i v Sibíři i na severovýchodních hranicích carství socialistická myšlénka měla své stoupence a šířitele. Polští socialisté byli v dobrém poměru s ruskými socialisty, jakkoli na mnohé věci dívali se jinak, jako na př. na náboženství, rodinu, otázku národní a p.

I v zemi samé byly socialistické projevy, jakkoli velmi slabé a ojedinělé. V území pruském veliký počet polských dělníků sesiluje socialistické hnutí německé. V Poznańsku chystalo se samostatné hnutí lidu, ale v samém zárodku jeho rozvoj zadržely německo-francouzská válka a sesílený útisk germanisační. Nejvíce socialistických projevů bylo v Haliči, čemu přála poměrně větší svoboda národní a politická. Ale s jiné strany země tato jsouc nejvíce zanedbána po stránce duševní i společenské byla nejméně vděčnou nivou k setbě nových zásad. Vystěhovalců, které bylo lze poznati ze svobodomyslného smýšlení, policie ještě silná stíhala a vyháněla ze země jako cizince, a veřejnost naprosto nejevila své nespokojenosti z takovéhoto jejího chování. Socialistická propaganda šířila se snadno buďto rozdmychujíc selskou žádostivost půdy nebo přijímajíc

kosmopolitický ráz mezi židovskou intelligencí. Větší však svoboda dovolovala zajmouti se horlivěji osvětou lidu, a r. 1868. byla založena Gwiazda (Hvězda), řemeslnický spolek. R. 1870. a 1871. vzniklo několik hospodářských spolkův.

Amerika. — Ve Spojených Státech sev. Ameriky teprve, když vření a nenávist, jaké byla způsobila občanská válka, byly utišeny, započalo se dělnické hnutí. Založena byla té doby National Labour Union (Národní jednota práce), která konala každoročně sjezdy. Na třetím sjezdě, který konán byl ve Filadelfii r. 1869., připuštěni byli černoši mezi její členy. Sjezd ten však nedospěl té svobodomyslnosti, aby připustil i ženy, a 43 hlasy proti 28 odmítl jejich žádost. Jednota vešla ve styk s Mezinárodním spolkem, a její delegát Cameron byl účastníkem porad basilejského kongressu. Ve Spojených Státech byly založeny dvě sekce Mezinárodního spolku: r. 1868. sekce německá, a r. 1869. sekce francouzská.

V.

Pokroky socialismu od 18. března r. 1871. až do našich dob.

Válka francouzsko-německá. — Kommuna pařížská. — Strany v obecní radě. — Administrativní její činnost. — Sympathie obyvatelstva k ní. — Kommuny ve městech Francie. — Města a republikané domáhají se, aby ustáno bylo v občanské válce. — Pomsta buržoasie. — Mezinárodní spolek ohrožen ve své existenci. — Kongress v Haagu. — Kongressy v Ženevě. — Mezinárodní hnutí slábne. — Snahy o vzkříšení Mezinárodního spolku. — Mezinárodní kongress dělnický v Londýně. — Dva mezinárodní kongressy socialistické v Paříži ve stoletou památku veliké revoluce. — Otázka znárodnění půdy a mezinárodní agrární kongress v Paříži. — Revoluční chvění země. — Anarchisté ve Španělsku. — Kommunální hnutí ve Španělsku. — Anarchistická spiknutí. — Stav dělnického obyvatelstva ve Španělsku. — Anarchisté v Italii. — David Lazzareti. — Pokroky socialismu v Italii. — Ohromný vzrůst spolkův. — Veliký význam socialistického hnutí v Německu. — Spojení lassalleovců s marxisty. — Gothský program. — Vzrůst socialismu v Německu. — Výminečný zákon proti socialistům. — Národohospodářské reformy Bismarkovy. — Marxismus. — Dühring. — Revoluce hospodářská, politická a občanská. — Albert Schäffle. — Theodor Hertzka a Sociální stát. — Všechny strany hledí dáti socialismu svůj znak. — Znárodnění půdy. — Hnutí irské. — Hospodářské poměry Irska. — Národní liga pozemková. — Smírčí politika Gladstoneova. — Terrorismus s obou stran. — Home-rule bill. — Znárodnění půdy v Irsku. — Vliv irského hnutí na horní Skotsko. — Pokojná a lidová propaganda ruských socialistův. — Petr Lavrov. — Petr Tkačev. — Demonstrace. — Processy. — Vládní ukrutenství vyvolávají odvetu. — Podceňování politické revoluce. — Směr lidový. — Výkonný komitét. — Narodnaja Volja. — Revoluční váhavost. — Společenské prospěchy re-

volučního hnutí v Rusku. — Francouzská emigrace socialistická. — Reakce ve Francii. — Syndykátní hnutí. — Socialistická myšlénka se budí. — Socialismus vystupuje na politické jeviště. — Vzrůst socialismu ve Francii. — Rozdělení mezi radikály a dělníky-socialisty. — Dvě dělnické strany. — Rozdvojení v samém táboře dělnicko-socialistickém. — Anarchistické výtržnosti. — Umírnění se socialistův. — Boulangismus. — Propaganda tiskem. — Vliv německého socialismu. — Benedikt Malon. — Jiní francouzští spisovatelé socialističtí. — Katolicko-socialistická propaganda ve Francii. — Oberwinder a Scheu. — Vzmáhání se duševního hnutí socialistického ve Vídni. — Anarchistické hnutí v Rakousku. — Úspěchy získané třídou dělnickou v tomto státě. — Zdržuje-li zlepšení stavu dělníků rozvoj socialismu? - Rozvoj socialismu v Anglii. — Dělnické bouře. — Veliké pokroky socialismu v Anglii. — Rozšíření volebního práva a jeho účinek v Londýně. — Duševní hnutí socialistické v Belgii. — Emil de Laveleye. — Anarchistický výbuch v Belgii. — Belgii možno nazvati zemí socialistickou. — Švýcary jako mezinárodní ohnisko socialistického hnutí. — Dělnické hnutí a zákonodárství dělnické ve Švýcařích. — Vliv německého hnutí socialisticko-demokratického a ruského revolučního na sousední národy. — Socialistické hnutí v Dánsku. — Socialismus ve Švédsku a Norvéžsku. — Domela Nieuwenhuis. — Znárodnění půdy v Nizozemsku. — Socialistické hnutí v Uhrách. — Státní socialismus v této zemi. — Socialisté a lidovci v Čechách. — Počátky socialistického hnutí v Srbsku. — Srbští socialisté byli vlastenci. — Svetozar Markovič. — Socialistická strana shromažďuje kolem sebe opposici. — Pronásledování vládní. — Vítězství radikální strany v Srbsku. — Počátky nového socialistického hnutí mezi Poláky. — Počátek socialistické emigrace. — Šíření se socialismu. — Socialistické hnutí v Haliči. — Žalářování. — Příznaky rozdvojení v socialistickém táboře. — Processy. — Rozdvojení mezi socialisty. — Různění ve straně socialistické. — Čilost emigrace. — Proletariat. — Socialisticko-vlastenecký směr bere převahu. — Značné pokroky socialismu v Polsku. — Socialismus rusínský a litevský. — Socialistické hnutí v Rumunsku. — Rozšíření socialismu po vší Evropě. — Pokroky socialismu ve Spojených Státech severní Ameriky. — Rytíři práce. — Socialistické strany. — Hnutí anarchistické. — Duševní socialistické hnutí ve Spojených Státech. — Šíření se socialistických zásad v jiných částech Ameriky. — Propaganda znárodnění půdy v Australii.

Francie. — Francouzsko-německá válka r. 1870. a 1871., která nabyla velikých rozměrů, zaujala veškeru pozornost Evropy. Napoleon III. padl; byla prohlášena republika. Vojsko pruské však přes protest Liebknechtův a Bebelův bombardovalo města plná uměleckých arciděl a vědeckých sbírek a mořilo hladem pařížské obyvatelstvo. Sfoederované pluky hořely bojechtivostí, ale Trochu a Vinoy pro svou neschopnost a nedůvěru k lidu neuměli využiti této síly. Buržoasie kapitulovala. Zpátečnické Národní shromáždění v Bordeauxu přistoupilo na to, aby dvě provincie byly postoupeny Prusku. Již v předešlém oddíle jsem řekl, že ne tak revoluční jako vlastenecké příčiny přiměly pařížskou gardu sfoederovati se a zvoliti si Ústřední komitét. Vláda versailleská provokovala události 18. března a občanskou válku.

Dne 28. března byla slavnostně prohlášena kommuna. Týž

večer konala sezení za předsednictví Karla Beslaya, věkem nejstaršího. Na konec sezení předseda konstatoval její pokojný a místní ráz. Beslay v dlouhém svém životě — bylo mu již 77 let — přešel, jak sám pravil, z bonapartismu liberalismem a republikanismem k socialismu.

Hned na počátku udála se srážka mezi patnácti členy buržoasistickými a ostatními radikálně-socialistickými. Buržoasističtí členové vystoupili z kommuny, kteráž tím způsobem nabyla rázu socialistického. Utvořila se v ní podle povahy a přesvědčení většina více revoluční a menšina více pokojná, která zasedla na levici a nazvala se socialistická. Toto rozdělení však nebylo určité, a ti, kteří byli hlavně při většině, nejednou hlasovali s menšinou. Tak mezi jinými choval se Delescluze, obecně vážený bojovník r. 1848. Vůdci většiny byli Felix Pyat, redaktor listu Le Vengeur, (Mstitel) Gambon, Miot — všichni tři bojovníci z r. 1848., a Paschal Grousset. Mezinárodovci a proudhonovci byli v menšině. Při doplňovacích volbách dne 16. dubna jedenáct, mezi kterými byli tři mezinárodovci, připojilo se k většině; pět k menšině. Většina však nikterak nepředstavovala veliké spojitosti. Dřívější členové Hory z r. 1849., bývalí soudruzi Blanquiho a mladí jeho stoupenci nejen se lišili v přesvědčení, nýbrž vedli mezi sebou navzájem boj. Z té příčiny nebylo stálosti a důslednosti v usneseních kommuny. Nepochybně největší toho příčinou byla nemožnost uvésti v souhlas svobodomyslné názory, vyznávané ne-li všemi, aspoň jistě velikou většinou, se stavem Paříže, nebezpečným a vymáhajícím veliké opatrnosti aráznosti v obraně jak od vnitřního tak i od zevnějšího nepřítele. Bylo by možno se i ptáti, byla-li obecní rada v čas války a obležení přiměřenou formou vlády? Nebyla-li by vhodnější dobře sorganisovaná diktatura? Většina měla tuto myšlénku, a odtud snaha její utvořiti Komitét bezpečnosti, který by skupil ve svých rukách výkonnou moc. Dne 1. května byl tento komitét sice utvořen, ale nemluvíc již o tom, že se objevil příliš pozdě, přibývalo jím vlastně toliko třetí kolo ve vládním stroji, neboť ani ústřední komitét sfoederované gardy ani obecní rada nepřestaly býti činnými.

Thiers utíkaje do Versaillí sdesorganisoval veškeru vládní správu v Paříži domnívaje se, že způsobí všude nepořádek a nelad, který stíží kommuně vládu a vyvolá rychle nespokojenost mezi obyvatelstvem. Ale sklamal se ve svém očekávání. Kommuna rychle sorganisovala potřebnou správu, která, jestliže nebyla lepší, jistě nebyla horší, rozhodně však poctivější a lacinější nežli správa předešlá. Obzvláště Jourde znamenitě spravoval finance. Toho však nelze říci o odboru vojenském, kde bylo pociťovati velikého nedostatku odborníkův. Z téže příčiny byly přijaty ochotně služby nabízené oběma Dąbrowskými, Wróblewským, Okołowiczem, La Céciliem a jinými cizozemci.

Veliká většina Pařížanů přála kommuně. Dělnická třída pokládala ji za vlastní vládu. Radikální buržoasie s ní souhlasila, neboť viděla v ní zásadu samosprávy Paříže. Svobodní zednáři

osvědčovali pro ni svůj zájem. Žádná vláda neměla takového mravního uznání u chudší a pracující třídy, jako kommunální. Vězení se vyprázdnila. Zločinci byli posláni bojovat za společnou věc, čímž byla jim dána příležitost mravně se povznésti ve svém přesvědčení. V Paříži po celý čas trvání kommuny byla větší než kdykoli před tím bezpečnost. Krádeže a pouliční přepadání přestaly soužiti městské obyvatelstvo. Hotovost k obraně byla veliká, obzvláště ženy vyznačovaly se velikým zápalem. Obětování se Louisy Michelové stalo se legendárním. Ženy se sestupovaly ve sbory mající na starosti opatrování a obsluhování raněných. Zřídilo se z nich i několik sborů, které se činně účastnily branného boje.

V některých velikých městech jižní Francie, jako v Lyoně, Marseillu, Saint-Etienne, Narbonně, Creusotu a j., utvořily se také kommuny, ale nikde nekladly silného odporu proti branné síle. Slabost kommunálního hnutí tkvěla hlavně v obavě občanské války, ze které by mohl kořistiti nepřítel stojící na hranicích Francie. Nejzřejmější bylo to v Lyoně, v tomto městě proslulém svým revolučním smýšlením.

Že hlavní příčinou slabosti kommunálního hnutí byla obava domácí války, svědčí i ta okolnost, že města a republikáné proti ní protestovali a domáhali se, aby od ní bylo upuštěno. První vystoupilo v té příčině město Bordeaux svolávajíc na duben sjezd delegátů francouzských měst za účelem, aby chopeno se bylo přiměřených prostředků k ukončení občanské války a spolu k zabezpečení městských svobod a povznesení republiky. Thiers zakazuje sjezd odstraňoval možnost pokojného vyřízení a donucoval Paříž k tvrdošíjnému odporu se zbraní v rukách. Lyonská obec ujala se znova myšlénky svolati zástupce měst a určila sjezd na den 14. května. Delegáti přibylí ze 16 jižních departementů usnesli se žádati, aby ustáno bylo v branném boji, by rozpuštěno bylo jak národní shromáždění tak kommuna pařížská, a aby byly vypsány nové městské volby v Paříži, jakož i volby za příčinou sestavení ústavodárného sněmu francouzského. Tito delegáti přišli však do Verssaillí již tehda, kdy vojsko vkročivši do Paříže pobíjelo její obyvatelstvo. Ještě před tím jednotlivá města adressami i skrze zástupce vyzývala vládu versailleskou, aby ustála v bratrovražedné válce. Téhož domáhal se i sjezd republikánských žurnalistů radící se dne 17. a 18. května v Moulinsu.

Když kommuna byla zlomena, pomsta buržoasie byla strašná, divoká, zvířecí, ohavná. Mstila se za své pokoření před vítězným nepřítelem, za svůj třídní strach. Ukrutenství pojila s posměchem, jakého schopna jest toliko ničemnost a podlost. Thiers oznámil světu, že socialismus byl potřen a pohřben. Podruhé objevoval se celému světu jako jeho spasitel. Po prvé učinil to r. 1848.

Po čas boje pařížské kommuny se shromážděním versailleským ukázala se politická bezmocnost Mezinárodního spolku — jak jsem již dříve o tom mluvil. Vidouc tuto bezmocnost zuřící reakce líčila kommunu jako věc Internacionály a umínila si tuto zničiti. Francouzská vláda nejen zakázala pod přísnými tresty býti

členem tohoto spolku, nýbrž domáhala se i od jiných vlád, aby totéž učinily, a vzmáhající se reakce evropská všude podporovala tuto žádost. V takové chvíli, kdy mířena děla smrtí zející proti Mezinárodnímu spolku, byla nutná co největší v něm shoda a spojitost. Zatím se v něm právě roznítil boj mezi Bakuninem a Marxem. Porážka kommuny velice sesílila řady Bakuninovy, jenž propagoval revoluční anarchismus. Noví vystěhovalci francouzští ve Švýcařích větším dílem vzdělávali se na spisech Proudhonových, tedy již tím samým byli náchylni k anarchismu; a vnitřní nepokoj tak vlastní každé emigraci a mimovolná nechuť k Němcům hnala je do řad, nad kterými vlál prapor rychlé a násilné revoluce. Francouzská emigrace nejvíce přispěla rozšířiti anarchismus v jižních zemích objasňujíc svým způsobem pařížský kommunalismus.

Na kongresse v Haagu r. 1872. vliv a taktika Marxova zvítězily. Dva vůdcové anarchismu, Bakunin a Guillaume, byli vyloučeni z Mezinárodního spolku. Působnost generální rady byla rozšířena, ale aby přišla mimo dosah vlivu blanquistů přibylých do Londýna, byla přenesena do New-Yorku v Americe. Všecko to přispělo podkopati existenci Internacionály.

Anarchistické sekce vyloučené generální radou po kongresse v Haagu vyslaly své delegáty r. 1873. do Ženevy na kongress, který se započal 1. září. Na tomto kongresse bylo usneseno založiti nový Mezinárodní spolek dělnický bez generální rady, a sprostředkovatelem mezi foederacemi měla býti jedna z nich ustanovená kongressem. Téhož času, o něco málo později, konán byl v Ženevě šestý a poslední kongress starého Mezinárodního spolku. Jsa rozbit a s přeneseným za moře střediskem přestal vlastně existovati.

Nově založený Mezinárodní spolek konal dva sjezdy: r. 1874. v Bruselu a r. 1876. v Bernu. Na tomto sjezdě Cesar de Paepe, delegovaný z Belgie, vida úpadek mezinárodního hnutí navrhoval reorganisaci mezinárodní strany socialistické a za tím účelem vyjednal svolání všeobecného sjezdu socialistického do Gentu. Sjezd tento konán byl r. 1871. Založena byla na něm „Všeobecná unie socialistické strany“; neměla však žádného významu, neboť byly přes příliš veliké rozdíly v názorech a přes příliš veliká nesnášelivost mezi socialisty, aby bylo možno mysliti na nějakou společnou činnost. Kongress v Gentu zakončil, možno říci, okres mezinárodního hnutí, jehož počátek se datuje od r. 1864. Ještě nějaký čas anarchisté užívali výrazu internacionálismu, ale posléze i oni postřehli, že jest to toliko fikce v jejich ústech. Ostatně trvání mezinárodních organisací stávalo se velmi těžkým vůči zuřící reakci v Evropě. Z příčiny celé řady attentátů na život panovníků (Hödel, Nobiling, Solověv, Moncasi, Passanante), připravovala se kampaň skoalisované reakce proti socialismu, ale politické změny ve Francii zdržely její postupy.

Vzmohutnění republiky ve Francii a smrt ruského cara revoluční bombou oživily mocně naděje socialistův. Začato tedy dělati přípravy k založení mezinárodní organisace, a svolán všeobecný kongress. Snahy ty však ukázaly se předčasnými, a staré rozdělení

objevilo se v celé své síle. Vlastní socialisté konali kongress počátkem října r. 1881. v Churu (ve Švýcarsku), kam přibyli z Curychu, kde kantonální vláda na petici postrašené buržoasie sjezdu nepovolila. Anarchisté pak v červenci téhož roku shromáždili se v Londýně. Výsledky však nebyly žádné. V Churu, kde po prvé vystoupili delegáti polští, ukázalo se, že socialistická myšlénka ještě dostatečně nevystřízlivěla, aby bylo možno vytvořiti silnou mezinárodní organisaci. Anarchisté usnesli se sice na obnovení Mezinárodního spolku, ale odporujíce všeliké stálé organisaci a všelikému výkonnému orgánu zůstali ovšem toliko při zbožném přání.

R. 1888. v listopadě konán byl v Londýně mezinárodní kongress dělnický; ježto však předem bylo ustanoveno, že delegáty mohou býti jedině ti, kteří budou zvoleni dělnickými spolky řádně zřízenými, bylo tím stíženo účastenství těm národům, které nemají politické svobody nebo ji mají četnými výjimkami a zostřeními obmezenu. „Pořadatelé sjezdu — pravil právem francouzský delegát Lavy — dotčeným opatřením učinili nemožným, ne-li právně, tedy fakticky vyslání delegátů z Německa a Rakouska, států, ve kterých trvají staré zákony proti všeliké mezinárodní činnosti.“ *) Ty spolky, které by byly vyslaly delegáty, byly by ihned rozpuštěny. Ostatně nejen obava utlačování se strany vlády — jak dobře poznamenal belgický delegát Anseele — mohla zdržeti delegáty německé od příchodu; nechtěli vysazovati se možnosti, že by nebyli připuštěni ke sjezdu, až přijedou. Tím, že kongress byl omezován toliko na zástupce dělnické, jeho význam byl súžen, a francouzští referenti nenazvali ho sjezdem socialistickým, nýbrž mezinárodním sjezdem korporací (Congrès corporatif international).

Tento chybný krok měl i další chybné následky. Socialistická intelligence francouzská a anglická jsouc uražena, že byla takto vyloučena z dělnického hnutí, spolu s německými sociálními demokraty a revolucionáři jiných zemí, nesúčastnila se mezinárodního socialistického sjezdu dělnického, který se sešel na základě mandátu dřívějším kongressem londýnským uděleného koncem července 1889. v Paříži, a konala vlastní mezinárodní sjezd. Tím způsobem ve stoletou ročnici veliké revoluce v Paříži touže dobou, skoro v týchž hodinách, konaly své porady dva socialistické sjezdy, které zkráceně byly nazývány jeden possibilistickým, neboť vedli jej possibilisté, druhý marxovským. Possibilistický sjezd repraesentoval většinou živel dělnický sorganisovaný ve spolcích; marxovský — revolucionářskou intelligenci. Na prvním dominovaly Francie a Anglie; na druhém Němci. Italové a Belgičané účastníce se obou horlivě agitovali pro spojení obou sjezdův. Zástupci jiných národností podporovali tyto jejich snahy. Všecko však rozbilo se o vzájemnou nechuť francouzských stran, possibilistické a marxovské. Za takových okolností resoluce obou sjezdů schvalujíce vzkříšení Mezinárodního spolku musí ještě čekati na příznivější dobu, kdy zavládne větší

*) Str. 23. Congrès corporatif international, tenu à Londres des 6 au 10 novembre. Paris 1889.

shoda v názorech, sice by se utvořily dva Mezinárodní spolky, a obě ty organisace mohly by začíti navzájem se potírati. V debattách však o mezinárodní organisaci učiněn důležitý krok v před: objasněna byla potřeba dvou zvláštních, ač spojených spolu organisací, z nichž jedna by zastupovala výhradně hospodářské zájmy dělnické třídy a opírala by se o dělnické spolky zákonně zřízené; druhá by pak zastupovala politickou stránku strany socialistické směřující nabýti moci a zničiti dnešní pořádek. Bylo to vyřčeno v resoluci sjezdu possibilistův. Tehda daly by se srovnati a spojiti oba směry, které od samého počátku Mezinárodního spolku neustále v něm byly patrny.

Na posledních mezinárodních sjezdech socialistických zabýváno se výhradně otázkami týkajícími se dělníků průmyslových, ale nebyla obrácena pozornost na potřeby rolnictva. Zatím právě poslední dobou nabyla značných rozměrů otázka znárodnění půdy, která — podle všeliké pravděpodobnosti — jest s to, aby vytrhla vesnické obyvatelstvo z posavadní trpné nehybnosti a aby se stala důležitým nástrojem přetvoření společensko-hospodářských poměrův. Stoupenci znárodnění půdy, jichž počet jest velice četný, sešli se v první polovici června r. 1889. v Paříži a konali tam mezinárodní agrární sjezd. Účastnili se ho Jindřich George, Michal Flürschheim, znalec čínských poměrů Eugen Simon, Longuet, Stoffel z Nizozemska, de Potter z Belgie, Cipriani, Toubeau, Delaporte, Camelinat, Dr. Fiaux, Letourneau, Bruce Wallace z Irska, Ferdinand Lindenberg z Dánska, Hopper a Hichs ze Spojených Států severní Ameriky, a j. Emil de Laveleye, Cesar de Paepe jménem dělnické strany belgické, Ludvík Büchner, předseda Ligy pozemkové reformy v Australii, Singer a j. poslali sjezdu svůj souhlas. Výsledek rokování byl, že založena byla „Všeobecná pozemková foederace“, a jejím předsedou zvolen Jindřich George. —

Od času pařížské kommuny počalo se — možno říci — revoluční zemětřesení, které s malými přestávkami trvá posud a co chvíli hrozí vychrliti vroucí lávu na povrch Evropy. S počátku silné jeho otřesy bylo cítiti ve Španělsku a v Italii; po té otřásalo se Německo; bouře irské počaly zachvívati mocí anglickou; dále zdálo se již, že v Rusku revoluční láva počíná se vylévati; francouzská buržoasie naslouchala se strachem praskotu, který byl otřásl základy společenské budovy; třáslo se konvulsivně Rakousko; anglická plutokracie vystrašena jsouc chvěním půdy, zapomněla na svůj pověstný liberalismus; posléze otřásl se, se všeobecným téměř ohromením evropské buržoasie, povrch Belgie. V témž pořádku přejdeme rychle po evropských zemích.

Španělsko. — Až do kongressu v Haagu udržovala se spojost ve španělské mezinárodní organisaci, která pod dojmem pařížské kommuny rychle rostla a která z téže příčiny shromáždila v sobě více netrpělivých nežli uvědomělých členův. Španělští delegáti na sjezdě v Haagu patřili opposici a vrátivše se domů svolali sjezd do Kordovy a neuznali ustanovení ani sjezdu Mezi-

národního spolku ani jeho generální rady. Anarchisté, kteří již před tím byli v neustálé opposici s madridskou foederální radou, nyní stali se pány situace a nic o ní nechtěli věděti.

Když tedy po odjezdu krále Amadea, 13. února r. 1873., byla prohlášena republika za presidenství všeobecně váženého Py y Margalla, s konstitucí velice demokratickou, anarchisté společně se stranou opposice vznítili hnutí kommunální a usadili se v Seville, Alcoy, Valencii a Cartageně. Tato kommunální bouře byla potlačena, a účinek toho bylo vítězství reakce a návrat monarchie.

Odtud anarchismus uchýliv se k formě spiklenecké mocně proudil Španělskem; až posléze objevil se v Andalusii v rozsáhlé tajné organisaci pod názvem Mano Negro (Černá ruka) přibíraje prostřed hladovícího obyvatelstva nejednou ráz loupežnický. I dosud ještě anarchisté jsou velmi četní ve Španělsku, jakkoli ve mnohých příčinách zmírnili své názory a postupování.

Stav dělnického obyvatelstva ve Španělsku jest hrozný. Když stěhování ze země nabývalo velikých rozměrů, španělská vláda zřídila vyšetřovací kommissi, která se přesvědčila, že nejhlavnější příčinou stěhování jest nouze, „nouze hluboká, nepřemožitelná.“ „Neúrody, sucha, vylesnění hor, nedostatek vody, povodně bystřic, špatný stav a nebezpečnost cest, hanebná správa měst, veliká břemena veřejná: to jsou fakta, která vyznačují se všech stran vládu španělskou, a kterým připisují stále více rostoucí snahu hledati méně těžký byt a lépe odměňovanou práci v zemích bohatších a s lepšími zákony.“ *) Potřeby lepších zákonů jest stále všeobecněji pociťováno. V dělnickém obyvatelstvu roste také přesvědčení, že negativní cestou nemůže se ničeho dospěti, a úvěr anarchistův klesá. Madridský list El Socialista, orgán dělnické strany, vyzývá k organisaci a k boji za všeobecné hlasovací právo.

Italie. — V Italii socialismus propagovaný Mezinárodním spolkem nalezl silného odpůrce v Mazzinim. A z té příčiny internacionalisté stali se protivlastenci. Garibaldi chtěl zmírniti nastávající boj a sblížiti oba směry mezinárodně socialistický a národní, ale nepodařilo se mu to, neboť internacionálové přijali krajní směr anarchistický. Patříce k intelligentní mládeži a jsouce skoro výhradně původu buržoasistického konali horečnou propagandu. Jejich listy vyrůstaly jako houby, ačkoli právě tak rychle zanikaly. Dělníci a vesnický lid chovaly se dosti lhostejně k této propagandě. Když však pro krutou zimu z r. 1873. na r. 1874. a vzniklou tím drahotu nastala celá řada místních vzbouření, anarchisté rozhodli se z této nálady lidu kořistiti a započíti branné povstání. Byla tedy sorganisována výprava na Bologni, a pokus její učiněn r. 1874. počátkem srpna. Avšak nepodařila se naprosto. Bylo tehda uvězněno mnoho osob, které později byly souzeny v Římě, Florencii, Bologni a Trani. Přes tento nezdar

*) Str. 506. a 507. II. Les classes ouvrières en Europe. — Études sur leur situation matérielle et morale par René Lavollée. Paris 1884.

anarchisté nepozbyli mysli. R. 1876. učinili v Beneventu nový pokus povstání, ale ještě s menším zdarem.

Četné publikace, propaganda, processy rozšířily a podnítily socialistické aspirace, které jak v tradici katolicismu i stávajících národohospodářských poměrech nacházely své zdůvodnění. David Lazzareti počal hlásati příchod království božího na zemi a sorganisoval v Arcidosio, blíže Grosseto, ve Florencii křesťanskou kommunu. Jeho propaganda shromažďovala dělníky a rolníky, i lidé zámožní přicházeli a dávali obci svůj majetek. Lazzareti sorganisoval společnou práci a společný život. Když počet členův obce vzrostl na 2000, rozhodl se vystoupiti veřejně a v srpnu r. 1878. oděn jsa v červenou sukni jako Kristus a obklíčen jsa učni ve svátečních oděvech šel v průvodu dvou tisíc do kostela v Arcidoso. Policie zastoupila mu cestu, a když nechtěl ustoupiti, vystřelila a Lazzareti byv zasažen padl. Lazzaretovci byli uvězněni a rozprášeni.

Přes sejití s cesty, přes vládní pronásledování, socialismus v Italii se velice rozšířil a prohloubil. Objal dělnickou třídu městskou, nalezl značný ohlas v rolnické třídě venkovské, jejíž hospodářské poměry jsou velice smutny, vzdělal činné a vědomé svého cíle pracovníky, jakými byli poslanci Ondřej Costa, Gnocchi-Viani a j., přiměl učence (na př. Pia Barsantiho, Josefa Sarno) zabývati se vážně socialistickou theorií, promluvil s universitní katedry (Marius Rapisardi, Achiles Loria) ano i v plánech ministra Depretisa byl zjevný. Mazzinovci a socialisté opětně se setkali na společné dráze. Na dělnických sjezdech obyčejně předsedá Aurelius Saffi, věrný soudruh zemřelého velikého vlastence italského.

Zároveň dělnická třída se sorganisovala a pokryla Italii sítí spolkův. Na dělnickém sjezdě v Neapoli, počtem sedmnáctém, v červnu r. 1879. bylo zastoupeno přes 600 dělnických spolkův a politických skupení. Sorganisovaly se odborové jednoty. R. 1878. bylo napočítáno 2091 dělnických spolků vzájemné pomoci, a počet jejich členů pravděpodobně přestupoval 700.000. Lidové banky množily se rychle: r. 1873. bylo jich 88 a o devět let později 252. Po stránce politické volební řád ze dne 22. ledna r. 1882. rozšiřuje velice počet voličů dal možnost dělnické třídě míti své vlastní zástupce.

Německo. — Nikde však socialismus nedospěl politického významu do té míry, jako v Německu. Jistý čas zaujal v socialistickém světě vůdčí směr, a dnes ještě těžiště socialistického hnutí jest v Německu: tam podle vší pravděpodobnosti vypukne revoluce, která učiní radikální změnu poměrů na východě Evropy.

Jak jsme viděli, směr Marxův nabýval v Německu převahy, ačkoli stoupenci politiky Lassalleovy byli stále ještě četní, takže socialistický tábor rozdělovaly dvě organisace: „Sociálně-demokratická strana“ a „Všeobecná dělnická jednota německá“. Bylo se ovšem dorozumíváno a i jistá součinnost byla mezi oběma organisacemi, ale pravděpodobně rozdělení to bylo by trvalo ještě dosti dlouho, kdyby Bismarkova vláda sama nebyla uspíšila chvíli sjed-

nocení socialistův. Bismark jsa tím znepokojen, že r. 1871. vůdcovství vzato bylo Schweitzerovi a dáno bylo upřímným republikánům, Hasencleverovi a Hasselmannovi, kteří v novém orgáně Neuer Sozial-Demokrat počali potírati záměry železného knížete, rozhodl se zničiti organisaci Lassallem utvořenou. Počátkem června r. 1874. byly vykonány prohlídky u jejích členův, a po té Všeobecná jednota byla v říši německé zakázána. Avšak Bismark velice se zmýlil. To, co mělo hnutí socialistické oslabiti, přispělo právě k jeho vzmohutnění. Obě křídla socialistické strany se více k sobě přiblížila, a na společném sjezdě v Gothě, který konán byl ve dnech 22.—27. května r. 1875., stalo se vzájemné jich sloučení a utvořena byla jedna socialistická strana německá. Sjezd v Gothě, na kterém bylo 95 delegátův, zastupujících 50.000 lidí, byl velmi důležitou událostí v dějinách dělnické třídy v Německu.

Program přijatý na sjezdě gothském byl demokraticko-republikánsko-socialistický. Dělil se na dvě polovice: jedna ukazovala na cíle, ku kterým se mělo směřovati, a druhá mluvila o cílech, kterých v přítomném již zřízení bylo by možná dojíti. Posléze ukázán byl prostředek (zakládání výrobních družstev socialistických státem), který mohl usnadniti pokojnou společenskou revoluci.

Dobře promyšlený program, výtečná organisace strany, mocně probuzený duch národní, veliké pokroky kapitalismu a současný vzrůst proletariatu — všecko to přispělo k ohromnému rozvoji socialistické strany, jakkoli v Prusku a Bavořích nemohla se zjevně organisovati. Na třetím sjezdě r. 1877. mohla se již pochlubiti, že měla za sebou 400.000 voličů, 40 listů politických, 14 odborných, veliký počet dělnických organisací, bohatou literaturu a veliký fond. Strana na iniciativu a za hmotné pomoci Karla Hoechberga, jenž byl rodilý Němec, ale naturalisovaným Švýcarem, založila téhož roku vědecký list Die Zukunft, který s jedné strany vědecky zkoumal a rozvíjel zásady socialismu a s druhé strany stával se mezinárodním pojítkem mezi evropskou intelligencí socialistickou. U vědomém citu své síly německá strana navázala styky se socialisty jiných zemí, hleděla získati je svému programu a své politice a brala i polskou propagandu socialistickou v hranicích německého státu do svých rukou.

Imponující postavení socialistické strany, která při tom účinně potírala ruskou politiku Bismarkovu — připomínám zde brožuru Liebknechtovu: „Zur orientalischen Frage oder soll Europa kosakisch werden?“ a stkvělou jeho řeč v německém parlamentě v únoru r. 1878. — silně znepokojovala německého kancléře. Dva attentáty na císaře německého učiněné Hödelem a Nobilingem přišly mu velice vhod. Kořistě z obecného dojmu, jaký způsobily, v říjnu r. 1878. vymohl přijetí výminečného zákona proti socialistům a nepřímo tedy i proti dělníkům. S jakou přísností prováděn byl tento zákon, svědčí vydaný r. 1888. německou stranou socialistickou, Denkschrift (Pamětní spis.) V samém Berlíně v 10 letech bylo zakázáno nebo rozpuštěno 285 shromáždění, vyhnána 251 osoba, učiněno 300 domovních prohlídek, zatčení a soudních stíhání, rozpuštěno

29 spolkův a skonfiskováno 1038 publikací. Ale Bismark velice se zmýlil domnívaje se, že výminečným zákonem potlačí socialisty. Dobrá organisace a plynoucí z uvědomění disciplina uchránily stranu od rozkladu přes výtržnosti Hasselmannovy a anarchistickou propagandu Mostovu. Brzy se ukázalo, že přes výminečný zákon, stav obležení v mnohých městech jakož i rozmanitá pronásledování policejní, účast ke straně socialistické a vliv její mocně rostly, což se ukázalo velikým vzrůstem počtu hlasů odevzdávaných pro socialistické kandidáty. R. 1877. sociální demokraté měli 12 poslancův a r. 1886. 25 — ačkoli počet ten naproti počtu poslanců jiných stran byl příliš malý na 800.000 odevzdaných hlasův.

Bismark vida, že potlačující politika nevede k cíli, rozhodl se vyrvati socialistům zbraň z ruky — jak se sám vyjadřoval — a započal sociální reformy jsa pobízen a podporován v těchto svých snahách Adolfem Wagnerem a Alb. Schäffleem. Tyto reformy předsevzaté státem ve větších rozměrech jsou konec konců v obecném rozvoji dějinném důležitou událostí a znamením doby, že myšlénka sociálního státu (der soziale Staat) — jak se vyjadřuje Theodor Hertzka — proniká i do vrstev vládních. Čině socialistům ústupky v jejich požadavcích Bismark neoslabil však jejich významu, ano mimoděk usnadnil jim mocněji se upevniti. Nemluvě již o tom, že socialisté proti návrhům německého kancléře dávali návrhy své mnohem prospěšnější dělníkům, jichž však císařská vláda nechtěla nebo také nemohla v parlamentě podporovati, jsou i ty zákony, jež ona provedla, na prospěch socialistické organisace. Tak na př. na základě zákona z r. 1883. o nemocenských pokladnách (Kranken-Cassen-Gesetz), bylo dovoleno dělníkům buď býti členy obecných nemocenských pokladen (Gemeinde-Krankencassen) nebo zakládati si své vlastní. Větší část dělníkův uznala za vhodnější založiti své pokladny, které staly se novou organisací dělnickou, což byla dříve policie stěžovala všemi způsoby. Při tom se ukázalo, že mnoho z těchto pokladen trvalo již od r. 1880., a teprve na základě nového zákona dostaly právní existenci a formu právě tak, jak bylo dříve v Anglii s Trades-Unions.

Po stránce duševní možno poslední dobu nazvati Marxovou — tak zajisté byl silný vliv spisovatele „Kapitálu“. Tento vliv neobmezoval se pouze na samé Německo, nýbrž rozšířil se na celou Evropu. Jest povinován za svou moc jak důkladné theorii a přesné logice znamenitého spisovatele, tak také tomu postavení, kterého si dobyla německá strana socialistická. Nelze také toho přehlédnouti, že marxismus (zvláště jeho theorie třídního boje) má jistou příbuznost s darwinismem, který touž dobou ovládl ve vědách přírodních.

Sluší se tu zmíniti o dvou spisovatelích, kteří jakkoli sami se nečítali do socialistického tábora, z nichž jeden velmi ostře a často při tom nespravedlivě kritisoval socialistické spisovatele, a druhý nedávno veřejně se odřekl socialismu, nicméně přece svými spisy velice přispěli k rozšíření socialistických názorův a k přiznání jim jaksi občanského práva ve vědeckém světě: mluvím o Dühringovi a Schäfleovi.

Dr. E. Dühring nebyl vlastně národohospodářem, nýbrž

národohospodářským filosofem, který již dříve se stal známým svými pracemi všeobecně filosofickými. V říši filosofické označil stanovisko své tím, že zavrhl metafysický a přijal positivní způsob bádání. Přiznával sice historiosofickým názorům Comteovým a Buckleovým důležitý význam, ale domníval se, že k dobrému porozumění podstaty dějin lidských nedostávalo se jim smyslu socialistického. Tohoto smyslu jest zvláště potřebí pro porozumění druhé polovice všeobecných dějin, která se započíná od veliké revoluce francouzské. Ačkoli později nastoupila reakce, přece zároveň po jiné stránce vykonala se hluboká revoluce: rozšířil se socialismus a v poslední čtvrti 19. století socialisticko-kommunistický program stal se — jak myslí autor — obecným vyznáním víry.

Jest to předsudek podle Dühringa, že národohospodářská reforma jest nemožná. Nejen že jest možná, nýbrž jest i nutná. Stát jest povinen zajistiti všem existenci, a to — pokud možná — stejnou, rovnou. Za tím účelem zákonodárství má uspořádati vlastnictví tak, aby odlišeno bylo v lidské výrobě to, co je podílem přírody (a tedy půdy) od toho, co jest výsledkem lidské práce. Prvá část jako pochodící ze společenského zřídla má býti společným vlastnictvím. Při rozdělení výtěžků práce a výměně má platiti zásada, že jejich hodnota určuje se vynaloženou prací neboli délkou času práce. Podmínky budoucího politického státu mají zabezpečiti všem svobodu, tak aby dnešní stát moci (Gewaltstaat) přeměnil se ve svobodnou společnost (freie Gessellschaft). Hospodářskou a politickou revoluci má dokonati revoluce v rodině, která ženě zajistí svobodu a rovnost s mužem, manželství učiní volným a závislým jen na vzájemné smlouvě a péči nad dětmi složí v ruce matky, při čemž za pomoci státní osvobodí ji od majetkové závislosti na muži.

Albert Schäffle, autor spisu „Die Quintessenz des Socialismus“, který se rozšířil v Německu v četných vydáních a který vyšel, pokud vím, v překladě francouzském, polském a ruském, zalekl se vlastního svého vlivu a hleděl smazati své hříchy vůči vládnoucím třídám novým spisem, který vyšel r. 1885. p. n. Die Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie (Beznadějnost sociální demokracie). Odříká se v něm s rozhodností socialismu, a své spisy obestírá praporem positivní politiky. Tímto spisem velice uškodil své spisovatelské slávě a občanské důstojnosti; ale věci socialismu nemohl a také opravdu nijak neuškodil.

V nejdůležitějším svém spise Bau und Leben des sozialen Körpers (1877—1881., Stavba a život sociálního těla) Schäffle ukazuje ve třetím díle důkladně a dobře na všecky vady a špatné stránky kapitalistického hospodářství a na povýšenost v každé příčině hospodářství kollektivního neboli socialistického. Co více, učený autor dokázal tam důkladně nutnost a nevyhnutelnost společenského převratu právem poukazuje, že „všeliké běžné illuse o tom, že socialismus nedá se uskutečniti, jsou vůbec nebezpečným klamáním sebe samých.“ *) Důvody, které uvádí

*) III. 535.

v poslední protisocialistické své brožuře, sám důkladně porážel v dřívějších svých spisech.

Jest potřebno ještě několik slov říci o díle Theodora Hertzky: Die Gesetze der sozialen Entwickelung (Lipsko, 1886., Zákony společenského vývoje), které obrátilo na sebe pozornost v politických kruzích čím dále více souhlasících s myšlénkou sociálního státu. Všecko ukazuje na to — tvrdí Hertzka — že posavadní stát založený na vykořisťování musí se přetvořiti ve stát sociální, ve kterém vládnouti bude hospodářská spravedlnost t. j. každý bude dostávati to, co mu náleží, čili každý dělník bude dostávati celý důchod ze své práce. Stane se to vymaněním práce z námezdných poměrů organisací družstev a zrušením monopolu půdy zajišťujícího jejímu vlastníkovi pozemkovou rentu. Povinností státu jest přispěti dělníku zakládati výrobní družstva, která v konkurrenci přemohou soukromé podnikatele, neboť vlastní zájem dělníkův učiní jejich práci ve družstvu produktivnější.

Ačkoli pod prapor socialismu postavila se hlavně upřímná demokracie, přece socialistický proud stal se tak mocným, že církev jak katolická tak protestanská, aristokracie, buržoasie, monarchie pociťujíce vzrůstající nemožnosti stavěti mu překážky, usilovaly a usilují dáti mu směr na nich závislý. Mluvil jsem již o mohučském biskupu Kettelerovi a katolicko-socialistických spolcích i o kathedrových socialistech a reformatorských plánech Bismarkových; sluší se ještě zmíniti o pověstném Stöckerovi a nápravných snahách navrátiti se k prvotnímu křesťanství za účelem přiblížení ho k socialismu, o propagandě P. Fr. Hitzeho a spojování řemeslnické strany se selskými jednotami, o organisování Maxem Hirschem a Františkem Dunckerem odborových jednot (Gewerkvereine), o konservativně-socialistické straně repraesentované Wagnerem a Rudolfem Meyerem a j.

Až dosud sociálně-demokratická propaganda šířila se mocně mezi průmyslovými dělníky, ale na obyvatelstvo venkovské neměla valného účinku. Ale i pro rolníky a zvláště námezdní dělníky nalezlo se mocné heslo „znárodnění půdy" provolané v Němcích Flürschheimem. Sociálně-demokratická strana to zpozorovala a heslem tím počala sobě zjednávati rolníky.

Irsko. — V době attentátů na panující osoby v Evropě irské hnutí nabylo tak velikých rozměrů, že nejen otřáslo anglickou státní mocí, nýbrž působilo na všeobecné revoluční hnutí v Evropě dávajíc mu ráz násilný, terroristický.

V Irsku hospodářská otázka úzce se pojila s otázkou národní. Ačkoli byla libovůle tamnějších lordů poněkud obmezena, zlo bylo přece tak zakořeněno, že užité prostředky nezdržovaly vyděďování a vyhánění irského obyvatelstva. R. 1876. počet pachtýřů s půdy zahnaných byl 1269, r. 1877. 1323., r. 1878. 1749. a 1879. vzrostl na 2667. Zároveň s tím bylo zmenšováno prostranství, které živilo rolnické obyvatelstvo. R. 1870. bylo osíváno žitem 2,173.000 akrův, po desíti letech toliko 1,766.000 akrův; r. 1870. brambory, které jsou skoro jedinou obživou Irčanův, byly nasázeny na 1,044.000 akrů,

r. 1879. již na 842.000 a r. 1880. na 821.000. Jest patrno, že za takových poměrů podráždění stávalo se stále obecnějším a větším, které velice činně podporovali američtí emigranti.

Ve vzmáhajícím se národně-agrárním hnutí vznikla nejprve Irská národní liga, která co do vlivu ustoupila v brzku Národní lize pozemkové založené v říjnu r. 1879. Liga rozvinula velikou činnost, která pohnula veškerým lidem. Zároveň někteří revolucionáři obnovili starou spikleneckou tradici a započali řadu agrárních exekucí. Landlordové se přestrašili. Anglická vláda uchopila se přísných prostředkův a v listopadě téhož roku uvěznila nejradikálnější agitátory, Michala Davitta, Dallyho, Brennana a Killena. To způsobilo v celém Irsku i v Anglii bouřlivé a četné schůze. V Dublině lid tak četně se shromáždil, že toho nebylo pamatováno. V lednu r. 1880. předseda Pozemkové ligy, Parnell, odjel spolu s Dillonem do Ameriky, kde konal velikou agitaci, a odkud přicházely veliké fondy na podporu věci irské. Liga podepřena jsouc penězi vyvinula na novo velikou energii. Obzvláště stal se známým případ s pozemkovým vlastníkem, kapitánem Boycottem, jenž musil sám s rodinou pod brannou ochranou policie sklízeti obilí se svých polností, protože z rozkazu Ligy všickni dělníci ho opustili. Odtud v irském slovníku boycottovati znamenalo zbaviti pozemkového vlastníka všech dělníkův. Nemohouce zákonnou cestou zničiti Pozemkovou ligu angličtí ministři v listopadě t. r. zavedli proti Parnellovi a čtyrem jiným členům Ligy process a podali návrh na zastavení Habeas Corpus v Irsku. Porota osvobodila obžalované, ale návrh o zastavení Habeas Corpus po dlouhém protahování debatt v parlamentě irskými poslanci, po energických jejich protéstech, při čemž dávali se vyváděti ze sněmovny, po potlačení svobody slova v parlamentě, v únoru r. 1881. byl přijat. Michal Davitt, jemuž výminečně byla dána milost, byl poslán do těžké práce. Pozemková liga byla rozpuštěna.

Toto terroristické chování anglické vlády sesílilo agrární terrorismus v Irsku. Gladstone, jenž viděl, že pouhým terrorismem obyvatelstvo se nedá upokojiti, a že je to prostředek hodný časů barbarských, prorazil v parlamentě — ne bez velikých obtíží — novým agrárním billem (7. dubna r. 1881.), podle kterého pacht byl ustálen ustanovením, že výška pachtovného má býti stanovena úředně, a že při odstranění pachtýře pozemkový vlastník povinen jest vyplatiti mu náhradu, která rovněž má býti úředně vyměřena. Tento ústupek však byl příliš malý, aby upokojil zemi. Gladstone počal tedy spolu jednati o vyrovnání se znamenitějšími členy irské ligy. Parnell, Dillon, O'Kelly byli z vězení propuštěni. Ale zavraždění dvou vyšších úředníků, Cavendisha a Burkea, spáchaná za bílého dne ve veřejných sadech v Dublině přerušila toto vyjednávání, a v brzku Gladstonovi bylo postoupiti vládu Salisburymu.

Hned s nastoupením u vládu toryů započal se na obou stranách terrorismus. Američtí feniané smělými svými dynamitovými útoky způsobili panický strach po vší Anglii a v Londýně úplně vzali zámožnému měšťanstvu spánek. Fenianské bratrstvo organiso-

vané na základě bezpodmínečné poslušnosti stalo se postrachem hrdosti i pýše anglické, které bledly při pouhém připomenutí jména O'Donovana Rossy. Obzvláště r. 1883. byl hrozný po té stránce. Salisbury nedovedl přísnými prostředky upokojiti Irska. Agrární zločiny opakovaly se stále. V lednu r. 1885. udály se největší dynamitové výbuchy v Londýně.

Když tedy Gladstone poznovu uchopil se vlády, dorozuměl se s irskými vlastenci a dne 8. dubna podal parlamentu proslulý svůj Home-rule bill, kterým vracel Irsku sněmovnu. Znamenitý státník nedovedl proraziti touto předlohou a musil poznovu ustoupiti Salisburymu, ale zásluha jeho je veliká, a krok jím učiněný donucuje mimoděk všechny strany smířiti se s myšlénkou nezávislosti Irska. Anglický terrorismus, který zavládl ve vší své hanebné formě, nedovede zlomiti irské energie.

Znárodnění půdy propagované horlivě Michalem Davittem získalo v Irsku široký kruh stoupenců. Irské duchovenstvo — jak pravil Bruce Wallace na agrárním kongressu v Paříži v červnu r. 1889. — odsuzuje osobité a absolutní přivlastnění si půdy několika jen osobami a tvrdí, že všickni mají právo k půdě. Irští a angličtí landlordové opírají se s takovou tvrdošíjností opětnému zavedení samostatného sboru zákonodárného v Irsku proto, že jsou přesvědčeni, že prvním jeho činem bude prohlášení veškeré půdy za národní vlastnictví.

Irské hnutí působilo také na Horní Skotsko, a to počalo vstupovati v šlépěje Irska. United Irishman (Irská jednota), orgán irských fenianů, patří k nejrozšířenějším denníkům té země. Propaganda J. Georgea a Brucea Wallacea v jeho denníku Brotherhood (Bratrství) připravily ve Skotsku půdu k agrární reformě, zvláště, že pozemkové vlastnictví jest tam velice soustředěno. Shaw Maxwell z Glasgowa pravil na agrárním kongresse v Paříži, že většina Skotska patří 12 nebo 15 šlechticům.

Rusko. — Pařížská kommuna přispěla velice rozšířiti socialistické názory v Rusku, ale revoluční činnost přivedla na pochybenou dráhu, s které později bylo uznáno za nutné rychle sejíti. Mládež, hlavně universitní, nadchnuvši se pro socialistické zásady pojala úmysl propagandou získati lid. Jsouc lhostejna k otázce politické šla mezi lid přijímajíc jeho oděv i způsob života a společně s ním těžko pracujíc pro kousek chleba. Bylo v tom mnoho rekovnosti. Hnutí to vedl Petr Lavrov vydávající nejdříve v Curychu a později v Londýně list Vpered (V před — nejprve ve svazcích, po té jako týdenník), list velice dobře redigovaný; ale v cílech a ještě více v pracovních prostředcích nejasný. Zápal mládeže byl veliký a sdílel se stále širším kruhům. Mužská i ženská mládež často z rodičů bohatých a zaujímajících vysoké hodnosti (Natalie Armfeldova, Barbora Baťuškova, Žofie Perovská, Žofie Lechernova z Herzfeldu) svým zápalem přivábila do sociálního hnutí i takové lidi, kteří již měli důležité postavení a značné jmění (Endaurov, Vojnaralskij, Rogačev a j.; tento dal veškeré své jmění 40.000 rublů na revoluční propagandu). Propaganda slovem i dobře napsa-

nými brožurkami pro lid šířila se po továrnách, mezi řemeslníky a vesnickým lidem. Dojista, kdyby byla mohla trvati dosti dlouho, nebyla by zůstala bez účinku. Ale brzy policie a žandarmerie přišedši na stopu propagátorům jala se po nich slíditi; a vězení se jimi naplnila.

Petr Lavrov, professor vojenské akademie v Petrohradě, r. 1867. poslán jsa za socialistickou propagandu na sever Ruska šťastně r. 1870. uprchl za hranice. Pařížská kommuna učinila veliký dojem i na něj i na mládež ruskou obojího pohlaví, v četném počtu tehda studia svá v Curychu konající. Lavrov, sám jsa člověk učený, měl za to, že vědění jest nejdůležitějším činitelem v politicko-společenské přeměně. Odtud patrně propaganda byla mu nezbytně hlavním pracovním prostředkem. Společenská přeměna — tvrdil v listě „Vpered" — tehda nastoupí, až většina národa pochopí prospěch i potřebu vyšší organisace. Je-li však taková propaganda, která by objala většinu národa, možná ve státě despotickém, kam svobodné slovo a svobodný list vkrádati se musí po zlodějsku a kde slídičství a udavačství číhají na každém kroku? Otázka tato byla opomíjena. „Vpered" začalo vycházeti r. 1873.

Proti Lavrovovi vystoupil Petr Tkačev, jemuž se podařilo právě tak šťastně prchnouti z vyhnanství, ku kterému byl odsouzen. Ukázal, že pouhá propaganda společenské revoluce vždy bude marná, pokud nevykoná se revoluce politická. Tato podle Tkačeva měla se zakládati na tom, aby dostala moc ve své ruce. Aby se pak zase toho dosáhlo, jest potřeba nejdříve zastrašiti a sdesorganisovati carskou vládu. To může se státi řadou smělých útoků na ni. Teprve až bude míti moc ve svých rukou, bude možno vzbouřiti lid, zbořiti trvající politicko-společenské zřízení a zavésti pořádek nejvíce s potřebami lidu souhlasný. Tkačev tedy vyzýval zříditi disciplinované spiknutí, které by svou organisací nahrazovalo malý počet spiklenců̊v. Tyto myšlénky s velikou přesností a logikou rozvíjel v Nabatě, který počal vycházeti v Ženevě koncem r. 1875.

Ale „Nabat" neměl mezi ruskými revolucionáři půdy, a názory jeho teprve později nacházely uznání. V pravdě, víra v propagandu velice oslábla, ale nebylo si vyjasněno, jaká má býti vlastní cesta postupování. Bylo čekáno, jak dopadnou processy uvězněných osob; k tomu rusko-turecká válka vedená pod pěkným heslem osvobození Slovanův oživila uhaslou víru v dobré úmysly panujícího cara. Bylo se pokoušeno vstoupiti na střední cestu mezi propagandou a činným jednáním, na cestu demonstrací. První demonstrace byla 11. dubna (30. března) r. 1876. v Petrohradě za příčinou smrti uvězněného socialisty Černyševa. Nebyla četná, všeho všudy 1000 lidí, ale svou smělostí způsobila jistý dojem. Druhá demonstrace uspořádána byla rovněž v Petrohradě na náměstí před Kazaňským chrámem dne 18. (6.) prosince. Nabylo se však přesvědčení, že spoléhati na podporu zástupů, na obecný lid nelze. Názor Tkačevův, ža revolucionáři nemají se klamati co do počtu a podpory lidem, se potvrdil. — Jsouce si vědomi, že jste nečetní

a že toliko na sebe samy můžete spoléhati — pravil — utvořte úzké spiknutí, a započněte směle souboj s carismem.

Četné processy, které se konaly r. 1877., vznítily na novo mocně revoluční zápal. Klidná a logická řeč Zdanoviče, pěkná a filosofická řeč Žofie Bardiné, upřímná slova dělníka Aleksejeva a obžaloba carismu pronesená Myškinem s vášnivostí a v ostrých výrazech všude se rozhlásily a učinily veliký dojem. Processy objevily hrozná ukrutenství, s kterými vláda nakládala s vězni, jak bylo viděti ve veliké jich úmrtnosti. Z počtu 700 osob uvězněných pro pokojnou propagandu mezi lidem zemřelo po čas vyšetřování 70, jakkoli vláda sama jich mnoho propustila a jen 193 postavila před soud. Či výsledky nahradily aspoň přinesené četné oběti? I o tom silně pochybováno.

Když víra v propagandu poklesla, kruté a libovolné chování vlády nutilo revolucionáře ku větší stále opatrnosti, k tajnosti spiklenecké, k užší organisaci, trestati špehy, zrádce a ukrutníky. Počátek učinil se zabíjením špehův. Brzy však surový a ukrutný čin náčelníka petrohradské policie Trepova, jenž kázal zmrskati bývalého posluchače universitního Bogolubova, odsouzeného k těžké práci, pobouřil velikou měrou všech, kteří měli v sobě cit lidské důstojnosti. Obzvláště pocítila to mladá dívka Věra Zasuličova, pocházející z litevské rodiny, která sama zakusila policejní libovůle, a z vlastního nadšení dne 24. ledna r. 1878., vypálila ne-li vražednou, aspoň v každém případě střelnou ránu na Trepova. Výstřel ten stal se heslem boje s ukrutníky; za krátko padli pod revolučními ranami náčelníci žandarmerie, Heyking a Mezencov, a charkovský gubernator, kníže Krapotkin.

Jakkoli bylo nastoupeno na revoluční cestu boje s carskou vládou, nejasnost co do vlastního cíle revoluce byla ještě veliká. O politické revoluci bylo mluveno nejen s podceňováním, nýbrž i s nechutí. Revolucionářům ruským se zdálo, že politická revoluce nejen jest zbytečná, nýbrž stane se i škodlivou věcí lidu, neboť nabude z ní prospěchu buržoasie a upevní v Rusku svůj pořádek. A ostatně — nejsou-li oni socialisty a je-li věcí socialistů zabývati se politickou revolucí? Názory ty podporovali ženevští anarchisté, mezi nimiž byli — popředí Mikuláš Žukovskij a Michal Dragomanov, bývalý prof. kijevské university. Dragomanov sice mluvil také o potřebě politické revoluce, ale jedině možnou a praktickou její cestu v Rusku zavrhoval a kritisuje všecko i všechny způsobil jistý anarchismus v revolučním táboře. Vraždění ukrutníků bylo spíše obranou, nežli útočným bojem. Při processu r. 1882. jeden z nejhlavnějších revolucionářů ruských pravil: „Do r. 1879. sociálně-revoluční strana hleděla šířiti své zásady mezi lidem a vyhýbala se každému boji s vládou, i tehda, kdy setkala se s ní na své cestě jako s nepřítelem.*)

Ponenáhlu však theoretičtí socialisté postupovali místa lidovcům. Nabylo se přesvědčení, že socialismus v takové podobě,

*) Str. 48. Na rodině. Č. 2., Londýn 1882.

v jaké se šíří na západě, nečiní na ruský lid velikého dojmu. Naproti němu byla stavěna tedy theorie ideálů čistě lidových, takových, které by dovedly rozplameniti vášně lidu a vznítiti v něm cit k tvrdošíjnému boji. Otázka agrární, otázka udělení sedlákům půdy byla uznána za nejdůležitější. Bylo mluveno již ne o společenské, nýbrž o lidové revoluci: ne o socialistické, nýbrž o lidové organisaci. Ve příčině organisační zavládla ve hnutí větší sjednocenost a jednomyslnost. Byla zřízena ústřední organisace Zemlja i volja (Země a svoboda), ačkoli velice ještě nepevná. Jejím orgánem byl list tajně v Petrohradě vydávaný pod názvem „Zemlja i Volja", který počal vycházeti 1. (13.) listop. r. 1878. a trval do dubna r. 1879. Vyšlo 5 čísel.

Zatím přesvědčení, že společenský převrat nemůže býti vykonán bez předchozího převratu politického, mezi ruskými revolucionáři rostlo. Jest to věc zajímavá, ačkoli přirozená, že nalezlo největší podpory mezi Poláky a Rusíny, kteří měli účastenství v ruském hnutí. Rostlo také přesvědčení o potřebě užší a soustředěnější organisace. Stoupenci tohoto směru zřídili t. zv. Výkonný komitét, který neodděluje se od „Země a svobody" vytkl si za účel terroristický boj s carskou vládou. Zřídil se s počátku v Kijevě a teprve později přešel do Petrohradu. Tento komitét za krátkou dobu přivedl na svou stranu energičtější jednotlivce mezi ruskými revolucionáři.

S počátku nejasně znamenaný rozdíl mezi novým směrem terroristicko-politickým, zosobněným ve Výkonném komitétu, a starým agrárně-lidovým „Země a svobody" stával se stále větším. R. 1879. nastalo posléze rozdvojení: první utvořili organisaci Narodnaja Volja (Svoboda lidu); druzí podle názvu svého listu dostali jméno Černoperedělců (domáhajících se rozdělení půdy). „Svoboda lidu" v brzku nabyla rozhodné převahy v ruském hnutí revolučním a vtiskla mu svůj vlastní směr. Ve svém orgáně „Narodnaja Volja", který počal tajně vycházeti v Petrohradě 1. (13.) října r. 1879., nová strana prohlásila, že nejbližším jejím cílem jest svolání ústavodárného shromáždění a zajištění v něm převahy lidovým živlům. A zatím započato pronásledovati cara: 19. listop. (1. prosince) carský vlak byl pod Moskvou roztříštěn a 5. (17.) února r. 1880. stal se dynamitový výbuch v Zimním paláci v Petrohradě, a v obou těch případech ruský samovládce toliko šťastné náhodě povinován byl svým životem. Jsa přemožen tímto pronásledováním a vida, že se trůn jeho počíná chvěti, Alexandr II. povolal k vládě Lorisa Melikova, a aby si získal společnost, učinil jisté liberální ústupky, ano svolil již také svolati ústavodárné shromáždění. Avšak dříve nežli se to stalo známým, padl 1. (13. března) r. 1881. od dynamitové bomby hozené Ign. Hryněvěckým.

Debogorjo-Mokryjevič, z nejzasvěcenějších účastníků posledních bouří v Rusku, jest toho mínění, že ruské revoluční hnutí r. 1879. dostoupilo svého vrcholu, a že toho roku zřejmě začíná slábnouti jeho síla. Mně se však zdá, že nemá úplně pravdy. Revoluční hnutí v Rusku — jak to dnes již známo — byly vždycky číselně

slabé a — možno říci — nikdy nebylo s to, aby proniklo hloub do společnosti a do vrstev lidu. Ale řada odvážných attentátů korunovaných posléze smrtí samovládcovou počala rozpalovati obrazotvornost budíc víru v revoluci, počala bouřiti širší vrstvy. Připomeňme si stále četnější a rozlehlejší konspiraci ve vojsku, sesílené hnutí mezi zemstvy, antisemitské rozruchy ve městech a agrární ve vsích. Kdyby ruští revolucionáři, když lidu ukázali, že nic neochránilo cara vykonati jejich vůli, nebyli zaujali jakéhosi podivného, vyčkavacího stanoviska, nýbrž byli sorganisovali branné povstání v zemi, byli by mohli pravděpodobně postaviti se v čelo mocnějšího hnutí nežli za času Pugačeva. Podle vší pravděpodobnosti byla by podporovala revolucionáře značná část vojska, byla by jim dala hojnou peněžitou pomoc liberální intelligence, byly by učinily užitečnou jim diversi odlehlé provincie svrhujíce svá pouta otrocká, posléze celá revoluční strana v Evropě pokládajíc jejich věc za svou byla by se všemožně snažila, aby jim zabezpečila vítězství.

Revoluční hnutí ruské počavší od socialistické propagandy po dlouhých oklikách přešlo posléze na cesty boje politického. A nemohlo býti jinak. Vědomí, že politická svoboda jest především potřebna v Rusku, poslední časy velice vzrostlo. Ale společenské vření, které před několika lety otřásalo Ruskem, nemohlo minouti beze stopy. V dělnické třídě počala se probouzeti myšlénka sociální. To, co řekli Aleksejev a Malinowski, myslí již mnoho lidí. Pokoušeno se také organisovati, pokoušeno se činiti stávky. A carská vláda musila posléze učiniti jim jistý ústupek. Takovým ústupkem jest tovární zákon ze dne 3. (15.) června r. 1886. Založení Selské banky zemské počátkem r. 1882. za účelem pomáhati venkovským proletářům nabývati půdy ve vlastnictví, bylo rovněž ústupkem veřejnému mínění sociální propagandou mocně vznícenému.

Francie. — S pádem kommuny sociální hnutí ve Francii utuchlo. Nastala veliká represse. Ti, kteří se dovedli zachrániti útěkem, usadili se se větším dílem ve Švýcařích, někteří se usídlili v Londýně, jistá pak část se uchýlila do Spojených Států amerických. Nejčinnější byla emigrace ve Švýcařích. Byli tam v Ženevě: Malon, Lefrançais, Artur Arnould, Guesde, Brousse, El. Réclus a jiní. Přispěli — jak jsem se již zmínil — sesíliti směr anarchistický, v čemž bez pochyby silným činitelem byla jejich revoluční netrpělivost, neboť později Arnould, Malon, ba i nejzapřísáhlejší anarchista Brousse, vrátivše se do vlasti se umírnili, ano stali se i odpůrci anarchistů.

Ve Francii však samé o společenské revoluci mohli mluviti toliko snílkové. Reakce panovala tam ve vší své moci. Obyvatelstvo pokořené a zastrašené pozbylo na chvíli víry ve svoje síly. K tomu před národ francouzský postavila se hrozná otázka: má-li Francie býti dále republikou dávajíc tím konec konců do zástavy svobodu a pokrok či se vrátiti k monarchické reakci? Situace byla velmi hrozná, a k vítězství monarchické reakce nedošlo pouze

tím, že v jejím vlastním táboře jednotlivé strany se nemohly dorozuměti.

Republikáné potřebujíce pomoci dělnické třídy jali se ji volati k organisaci. V listě „La constitution“ za redakce Portalisovy 1. ledna r. 1872. vyšlo provolání Barberetovo k organisování syndykátních komor (dělnických komor). Ať se mluvilo později o Barberetovi cokolivěk, bylo to myšlénka šťastná a na čase. Syndikátní organisování se započalo. Podporoval je též Gambetta ve svém orgáně „La république française“, podporovaly je i jiné listy radikální. Syndikátní hnutí se šířilo čím dál více, a na prvém kongresse dělnickém 20. února 1876. přes sto syndikátních komor mělo své zástupce.

Toto dělnické hnutí bylo kooperativní a pokojné. Lekáno se kompromitovati je socialismem a revolučními vzpomínkami. Ale myšlénka socialistická rovněž se probouzela. Nalezla horlivé vyznavače mezi studenty; byli to Viktor Marouck, Emil Gautier, Gabriel Deville, Emil Massard, John Labusquière a jiní. Vyznavači Colinsovy jali se vydávati v srpnu r. 1875. list pod názvem Philosophie de l'avenir, organe des socialites rationnels (Filosofie budoucnosti, orgán rationelních socialistů) a sestoupili se při tom ve kroužek, v němž se zaměstnávali studiem otázek filosofických a společenských (Cercle d'études philosophiques et sociales). Tento kroužek vzdělal mnoho činných později socialistů.

Na jevišti politickém začalo se též pracovati směrem socialistickým. S jedné strany Ludvík Blanc organišoval krajní levici a budoval pro ni program, jejž oekonomista Leroy-Beaulieu nazval státním socialismem, s druhé strany v únoru r. 1876. o obecních volbách v Paříži mladí socialisté ohlásili svůj program a postavili za kandidáta Emila Acolasa.

Nabýváno čím dále více smělosti, a socialistické síly rostly. Ohnivý Julius Guesde se navrátil z vyhnanství a již v listopadě začal vydávati L'egalité (Rovnost) shromáždiv kolem sebe Maroucka, Labusquièrea, Devillea, Massarda a jiné. Na dělnickém kongresse v Lyoně r. 1878. vystoupeno již s jistými kollektivistickými návrhy, které ovšem byly zamítnuty ohromnou většinou. Na tomto kongresse usneseno vydávati dělnický časopis Le prolétaire. V září téhož roku učiněn pokus pořádati mezinárodní kongress v Paříži. Uvěznění pořadatelé účinně se před soudem hájili, a Julius Guesde rozvinul tam theorii kollektivismu. R. 1879. Zikmund Lacroix (Krzyżanowski) jal se vydávati La révolution sociale (Sociální revoluce) s programem otevřeně socialistickým a ohlásil jako spolupracovníky bývalé členy kommuny jsoucí ještě ve vyhnanství. Na venkově začaly též vycházeti orgány socialistické: Xaverius de Ricard vydával v Montpellieru La commune libre (Svobodná obec), básník Clovis Hugues v Marseillu La jeune republique (Mladá republika) atd. Pro amnestii bylo horlivě agitováno. Ludvík Blanc a Clémênceau ukazovali na její nutnost. Voliči z Bordeauxu volíce několikrát za sebou Augusta Blanquiho donutili vládu propustiti jej z vě-

zení. Posléze dělnický kongress konaný v říjnu r. 1879. nazval se socialistickým, přijal program zřejmě kollektivistický a ukázal se ve své horlivosti až nesnášelivým.

Nežli však strana socialistická vzrostla ve skutečnou moc, nastalo v ní rozdělování. Působením německým, s jedné strany Marxa a Engelsa skrze Lafarguea na Guesdea, s druhé strany redakce „Sozial-Demokrata“ v Curychu na Malona vznikla myšlénka sorganisovati zvláštní stranu dělnickou, která by neměla nic společného s radikální stranou, jež nazývána buržoasistickou a v níž přes to však bylo hojně socialistův, a jež ve svých požadavcích nikterak nebyla proti společenským revindikacím. Tato odlučná snaha nelíbila se mnohým socialistům. Většina znamenitějších a činnějších členů proslulé kommuny, jako Jourde, Artur Arnould, Longuet, Theisch, Avrial, Alfons Humbert, Amouroux atd. připojila se k radikální straně a utvořila s jinými ještě jejími členy, jako Zikmundem Lacroixem, Jindřichem Maretem, Ludvíkem Fiauxem, Hovelaquem a jinými L'alliance socialiste (Socialistickou jednotu).

Ale sorganisovati zvláštní a jednolitou stranu dělnickou se nezdařilo. Na dělnickém kongresse v Marseillu socialisté nabyli převahy hlavně tím, že byli připuštěni delegáti tak řečených kroužků (cercles).*) Ti tedy, kteří organisovali čtvrtý kongress v Havru, ustanovili, že v něm mohou míti účastenství toliko delegáti syndikátních komor. Toto usnesení mělo ten účinek, že v Havru konány byly v červenci r. 1880. dva kongressy, z nichž každý si přivlastňoval opravdivé zástupitelství dělnické třídy. Socialisté proti straně syndikátní založili foederační jednotu, ve které hlavní slovo měl Julius Guesde.

Dělnicko-socialistická jednota založená na kongresse v Havru nedlouho se udržela v celosti. Proti marxismu J. Guesdea vystoupil Pavel Brousse, jenž z anarchisty se stal kommunalistou, t. j. vyznavačem úplné samosprávy obcí. V dělnicko-socialistickém táboře vznikly tím způsobem dvě strany, které málem se již nerozešly na sociálně-revolučním kongresse v Rouenu r. 1881. Roztržka se udála r. 1882. na kongresse v St. Etienne. Většina zůstala při Brousseovi a dostala od guesdeovců název possibilistů nebo též minimalistů. Jejím orgánem se stal Le prolétaire.

Na místě tedy, aby byla utvořena jediná dělnická strana, jak zamýšleno, tábor socialistický byl rozbit a jeho síla oslabena. Ukázalo se to při volbách. V Paříži, v Marseillu a Lyoně byli zvoleni poslanci radikálně-socialističtí, nikoli pak tak řečení socialisticko-revoluční. Stálé odvolávání se na revoluci, kterým bojovaly mezi sebou socialistické strany, ospravedlňovalo trvání skupin anarchistických, které důsledněji jiných žádného kompromissu se stávajícím pořádkem a jeho zásadami znáti nechtěly. Tyto skupiny byly by bývaly bezmocny a nebyly by měly žádného významu,

*) Ti, kdož byli proti připuštění delegátů kroužků na kongress marseilleský, tvrdili, že ke kroužkům náležejí vlastně ne dělníci, nýbrž socialistická buržoasie, co skutečně bylo z části pravda.

kdyby byla existovala silná socialistická organisace. Ale za obecného roztříštění, za zuřivého boje mezi sebou, za provolávání hesla: „revoluce“, anarchisté se vyznačovali největším křikem, nejnásilnějšími hesly, nejčastějším rozněcováním všelikých nepokojův. Socialisté dočkali se posléze v anarchistech největších svých protivníků, kteří přicházeli do jejich shromáždění, povykovali, vyvolávali pračky a nepřipouštěli pokojného průběhu rokování. Šílenost a smělost anarchistů rostla. Začato mluviti skutky (parler par faits). Zakládány byly dynamitové bomby v kavárnách, jako v Lyoně a vyhazovány domy do povětří, jako kaple v Montsceaux-les-Mines. Postrach buržoasie byl veliký: zdálo se jí, že začíná již revoluce. Bylo uvězněno mnoho osob a mezi nimi čelnější anarchisté, jako Emil Gautier a kníže Krapotkin, jenž byv vypuzen ze Švýcar meškal v Savojsku. Process byl tendenční, vycházely tedy na něm na jevo hrozné věci. Ve skutečnosti však přesvědčil o dvou věcech, předně, že vůdcové styděli se přiznati veřejně k těm prostředkům, které ve svých listech odporučovali, a za druhé, že anarchismus nepřipouštěl sorganisovati něco silnějšího. Počátkem března r. 1883. nový panický strach pojal buržoasii. Kořistíce z dělnické manifestce, která se stala 9. března před domem invalidů v Paříži, anarchisté strhli část davu za sebou a vydrancovali několik pekáren. Znova bylo uvězněno mnoho lidí, a mezi nimi šlechetná, ale fanatická revolucionářka Ludvíka Michelová.

Byl to — možno říci — vrchol revolučního vření. Tou dobou se však několik socialistů ze strany dělnické dostalo do obecní rady Paříže a do parlamentu. Tam postřehli, že podporou radikálů lze mnoho učiniti pro dělnickou třídu. Nastalo tedy vzájemné sblížení. Socialisté při tom postřehli, že v případě násilného převratu mohou rychleji než oni kořistiti monarchisté a bonapartisté. Malon z horlivého revolucionáře se stal reformistou, a vydávaná jím La revue socialiste shromažďovala kolem sebe dosti značný zástup umírněných socialistů. Rozvíjející se hnutí syndikátní organisovalo čím dále více dělníkův, a s rostoucí organisací rostlo vědomí socialistické. V říjnu r. 1886. sešel se v Lyoně dělnický kongress ze samých dělníků, na němž 700 syndikátních komor bylo repraesentováno. Kongress se postavil na základ zřejmě socialistický. Manifest vydaný kommissí tohoto kongressu praví: „Kollektivní neboli společné vlastnictví nastoupiž na místo vlastnictví osobního; sespolečnění výrobních prostředků nastoupí na místo vykořisťování muže, ženy a děcka.“

Parlamentární vláda, od níž žádáno sociálních reforem, a jež sama je ostatně slibovala, odkládala je stále na později všecka jsouc zaujata strannickými spory. To kompromittovalo republiku, která ve společenských reformách se dávala předstihovati vládami monarchickými, vzbudilo nechuť ku parlamentu a stalo se nejzávažnější příčinou šíření se agitace podporované generálem Boulangerem a jeho stoupenci. Žádáno revise ústavy a přeměny republiky parlamentární v radikální. Ale když bylo zpozorováno obojetné chování samého Boulangera a zřejmé podporování jeho se

strany bonapartistův a monarchistů, většina socialistická, celý tábor t. zv. possibilistický, rozhodně se prohlásila proti jeho přemrštěnosti a spojila se s radikály. Sblížení possibilistů s radikály a částečně i s republikány stojícími u vesla vlády povzneslo význam a vliv strany socialistické. Tomu též dlužno připsati, že jakkoli zákaz Mezinárodního spolku a jeho kongressů nebyl odvolán, v červenci r. 1889. oba mezinárodní kongressy socialististické s plnou svobodou konaly své porady v Paříži.

Propaganda socialismu tiskem ve Francii velice vzrostla. Začalo vycházeti množství listů zřejmě socialistických, a mnoho listů radikálních otevřelo své sloupce pro otázky společenské: Malon psal do „L'Intransigeant“ Rochefortova, Karel Longuet v „Justice“ orgánu Clémenceauově atd. V nově založených měsíčnících „La revue nouvelle“, „La revue moderne“ atd. byl dán rovněž hlas socialistům. Brožurová a lidová literatura nabyla velikých rozměrův.

Socialistická literatura německá, s níž se seznámili francouzští socialisté za svého pobytu ve vyhnanství, měla značný vliv na rozvoj socialistické myšlénky ve Francii. Pavel Lafargue, Guesde, Deville rozšiřovali zásady Marxovy; Malon překládal Marxa, Lassallea, Schäffiea. Zvláště theorie Marxova měla veliký úspěch; jeho theorie hodnoty a třídní boj zaujaly přední místo ve mnohých rozpravách.

Nejplodnějším spisovatelem poslední doby byl Benedikt Malon. Jest především pracovitý sběratel fakt. Jeho Histoire du socialisme (Historie socialismu), Lugano, 1879., jest spíše hojným nahromaděním materialu a užitečných pro historii pokynů. Často jsem i já z ní těžil. Měla nemalý vliv na rozvoj socialismu ve Francii svědčíc, že socialistické hnutí se vzmáhá a šíří čím dál tím více a má na své straně mnoho velmi vážených spisovatelů. Vydávaná Malonem La revue socialiste jest nejlepším nyní listem vědeckým v tom oboru. Pro Francii má ten důležitý prospěch, že poskytuje příležitosti mnoha novým spisovatelům ukázati své schopnosti. G. Rouanent, August Chirac, E. Fournière vystoupili na veřejnost hlavně v tomto listě.

Uvedl jsem již dříve mnoho spisovatelů z poslední doby: André Léo (La guerre sociale r. 1871. a pěkné články v Le socialisme progressif vydávaném Malonem v Lugano r. 1879.), Acollas (Philosophie de la science politique), Junqua, Cladel atd. Důležitým spojencem socialismu se ukázal biolog Karel Letourneau, jenž ve své sociologii (La sociologie d'aprés l'ethnographie, Paris 1880.) ukázal na vyšší stupeň vlastnictví kollektivního od dnešního osobního a dospěl toho závěrku, že toto se musí přeměniti vedle požadavků socialistických. Dlužno ještě se zmíniti o aterkracii (ater — bez, kratia — vláda) propagované Klaudiem Pelletierem, kterážto aterkracie jest uhlazeným anarchismem Proudhonovým. Pelletier bydlil v Novém Yorku a tam tiskl své spisy.

Socialismu ve Francii, když vyrostl v nepopíratelnou moc, začaly se doporučovati a pochlebovati, právě tak jako i v jiných

státech, všecky strany. Zvláště vešla u větší známost katolicko-socialistická propaganda Alberta de Muna, kapitána od dragonů. Dovedl utvořiti jistou stranu, která se jala organisovati katolické dělnické kroužky (cercles catholiques d' ouvriers) a vydává list p. n. Association catholique. Když však nejschopnější spolupracovník tohoto listu Loesevitz přes příliš se naklonil na stranu socialismu, de Mun to pokáral a ustoupil zpět o několik kroků.

Rakousko. — V Rakousku po amnestování odsouzených socialistů v únoru r. 1871. socialistické hnutí — zdálo se — rostlo. Organisace řízená Oberwinderem získala tiskárnu a místo čtrnáctidenníka začala vydávati týdenník Der Volkswille (Vůle lidu). V lůně však organisace veden byl boj. Proti Oberwinderovi, vyznavači lassallismu, agitoval Scheu jsa podporován německými stranami marxovskými. R. 1872. oddělil se se svými vyznavači od organisace Oberwinderovy a založil „radikální stranu dělnickou“, jejíž orgán byla Die Gleichheit (Rovnost). Špatné poměry penežní a vídeňský krach r. 1873. úplně podkopaly organisaci Oberwinderovu.

Socialistické zásady šířily se ve Vídni a zjednávaly si stoupence i mezi buržoasistickou intelligencí. Přispěla k tomu německá literatura socialistická a vědecká autorita Schäffleova. Jeho Kvintessence socialismu značně rozmnožila zástupy nového tábora. Objevilo se několik nadaných spisovatelů jdoucích tím směrem, a jeden z nich, Karel Kautský, nabyl později velikého jména.

Vládní stíhání socialistů v Německu působilo škodlivě na rozvoj socialistického hnutí v Rakousku. Výminečných zákonů po dlouhý čas nebylo zaváděno, ale policie na konstituční stát přes příliš mocná uměla i bez nich omezovati svobodu socialistické propagandy zadržujíc na poště poslané brožury a noviny, nepovolujíc schůzí, konfiskujíc vydávané listy. Libovolným svým jednáním a neustálým vtíráním se v domácí i osobní poměry (stačí připomenouti, že zadržovala dopisy na poště a četla je) způsobila veliké rozdráždění v dělnickém obyvatelstvu, které za takového stavu se chytalo čím dál více theorií anarchistických rozvíjených Mostem a horlivě šířených bývalými jeho přáteli vídeňskými. K šíření se anarchismu přispěla ještě i ta okolnost, že v socialistickém hnutí rakousko-německém byl značný počet Slovanů, zvláště Čechů, kteří s odporem a nechutí patřili na jakousi hegemonii sosiálních demokratů německých. Z těchto příčin vzmohlo se velice hnutí anarchistické a jsouc podněcováno netrpělivými živly zahraničními a provokováno policejními zřízenci vešlo na dráhu zločinných výstředností, které hanebně rozhlásily jména Stelmacherovo, Kamererovo a jiných a postrachem naplnily obyvatelstvo vídeňské. Těžíc z toho vláda zavedla (30. ledna r. 1884.) výminečný stav ve Vídni a jejím okolí a počátkem r. 1885. provedla v parlamentě zákon proti anarchistům zahrnujíc pod tím jménem často nejen socialisty, nýbrž i lidové demokraty.

Lavolée ve svém spise o dělnických třídách praví, že „duch sdružování jest velmi rozšířen a mocen v dělnické třídě rakouské

a hlavně mezi obyvatelstvem kmene německého." *) Jest se skutečně diviti, že přes překážky činěné se strany policie dělnická třída neustávala se organisovati. Nejdůležitějším jejím střediskem jest stále vídeňský Arbeiterbildungsverein (Vzdělavací jednota dělnická) mající v samé Vídni neméně než 10.000 členův a mající odbory po četných městech. Trvá dosti v těsném styku s Allgemeine Arbeiter-Krankenunterstützung und Invalidencasse. (Všeobecný dělnický spolek na podporu nemocných a zmrzačelých.) Působením této organisace dělnické hnutí přes četné překážky neustávalo, a jakkoli si nevydobylo všeobecného hlasování, nicméně získalo rozšíření volebního kruhu, čímž i dělníci, ač velice v omezeném počtě, se stali voliči. Zákon ze 17. června r. 1883. ustanovil tovární inspekci. August Bebel doznává, že jest lepší nežli zákon německý. „Především — praví — dozorová činnost rakouského továrního inspektora objímá všecky průmyslové podniky v jeho obvodě a tedy i řemeslo a obchod. V Německu činnost inspektorů se omezuje pouze na továrny." **) Průmyslový zákon ze dne 8. března r. 1885. vzal zření, ačkoli velice skrovně, k jistým zájmům dělníků, jak to i Bebel poznamenal. Nyní se přetřásá otázka dělnických komor, které, ač ve skrovných rozměrech, zajišťují dělnické třídě účast ve sborech zákonodárných.

Anglie. — R. 1884. vyšla v anglickém jazyku brožura Roberta Giffena, pod n. Progress of the working class in the last half century (Pokroky dělnické třídy v poslední polovici století), v níž autor ukazuje, že mzda se zvětšila, že počet hodin práce jest zmenšen, že ceny potravin, mimo maso, se snížily, že byty se sice zdražily, ale za to v každé příčině se zlepšily, že úmrtnost a počet přestupků se zmenšily, že počet dětí do školy chodících se zvětšil, že záliba v šetrnosti se vzmohla atd. Dejme tomu, že to všecko jest nepopíratelná pravda, ačkoli i to jest nepopíratelná pravda, že v Anglii trvá strašná bída, která Francouze velice uráží.***) Dejme tomu, že všecko, co praví autor, nepodléhá pochybnosti, jest-li to však nějakým důvodem proti socialismu? Žádným. Nejde o to, by dělnická třída měla lepší existenci nežli dříve, nýbrž běží o to, by nebyla zvláštní nějakou třídou určenou od narození k těžké a podřízené práci. Běží o to, by všichni byli dělníky, a nebylo vůbec třídy zahálčivé. Zlepšení existence dělnické třídy jest — jak jsme již viděli — v těsném svazku s šířením se socialistických zásad. Tyto jsou kvasem, pod jehož vlivem začíná se bouřiti a hýbati dělnická třída a dává se po té do boje

---

*) Str. 267., II. Les classes ouvrières en Europe.

**) Str. 74. a 75. Heft 2. (Februar). Die Neue Zeit. Stuttgart 1889. Der Bericht der österreichischen Gewerbe-Inspektoren über ihre Amtsthätigkeit im Jahre 1887. Von August Bebel.

***) Renier delegovaný r. 1888. na kongress londýnský mluví o socialistickém meetingu složeném větším dílem ze zástupu v hadrech ukazujících světu strašnou bídu (misère noire) „o které jsem se ostatně přesvědčil — navštěvuje lidové byty (takové bídy neuvidíš ve Francii a nevida jí nesnadno si ji představíš)." Str. 4. Congrès Corporatif International.

za lepší podmínky své existence.*) A jakmile se zlepšuje její stav, povznáší se její duševní obzor, vzrůstá její politický význam, i socialismus spěje čím dál rychleji ku svému konečnému cíli.

Kdežto v celé Evropě po pádu pařížské kommuny živě bylo se obíráno socialismem, v Anglii, zdálo se, tato otázka nebudila velikého zájmu. Bylo to však jen zdánlivé a chvilkové. Jak jsme zajisté viděli, základ socialistického hnutí byl široký a mocně zbudován. Kooperativní družstva všelikého druhu se množila; sjezdy Trades-Unions ukazovaly, že obor jejich činnosti víc a více se rozšiřoval. Josef Arch r. 1872. založil Národní ligu zemědělských dělníkův a o lednových volbách r. 1886. byl zvolen do dolní sněmovny. Propaganda o znárodnění půdy neustávala. Zvláště se velice vzmohla r. 1882., když Jindřich George přibyl do Anglie a jal se pořádati četné meetingy. A posléze prapor socialistický zřejmě byl vztýčen, a záhy četné zástupy pod ním stanuly. Mnoho se k tomu přičinil H. M. Hyndman, autor spisu Té historical basis of socialism in Englad. London, 1883.. („Historický základ socialismu v Anglii"). Utvořila se Sociálnědemokratická foederace a navázala styky se socialistickými organisacemi na pevnině. Na četných meetingách projevovali své účastenství k novému hnutí lidé, kteří si již získali jméno v literatuře. Foederace má k ruce týdenník „Justice" (Spravedlnost) a měsíčník „To-Day" (Na dnešek). Marxisté utvořili vlastní ligu: Socialist League a vydávají The Commonwealth (Republika).

Zima z r. 1885. na r. 1886. byla velmi těžká pro dělníky, jichž ohromný počet zůstával bez práce. Rozhořčení jejich bylo veliké. Počátkem února r. 1886. v Londýně rozcházejíce se z meetingu socialisty svolaného vytloukli okna v bohatých domech a drancovali některé sklady. Tyto bouře nalezly ohlas na venkově: v Leicesteru, Birminghamu, Great-Yarmouthu a v některých jiných městech. Polekaná buržoasie jala se již volati po výmiuečných zákonech. Zaveden proces s hlavními vůdci a řečníky na londýnském meetingu, Hyndmannem, Burnsem, Championem, ale process ten skončil se bez následkův.

„Veliký starý člověk" — jak obyčejně názývají Gladstonea v Anglii — mluvě o sociálním hnutí pronesl znamenitá slova: „Socialismus jest ve vzduchu!" V skutku, pouze slepí mohou neviděti, jak obrovské učinil pokroky. Dopisovatel pařížského listu Temps melancholicky se tázal r. 1888., co se stalo s onou buržoasistickou zásadou, že v Anglii socialismus není strašný? Zda nekráčí tam vítězně k panování? — táže se dále a na dotvrzení svých slov uvádí toto: „Minulého roku vážený člen strany libe-

*) Lavollée, odpůrce socialismu, potvrzuje toto faktum. Mluvě o pruských čeledínech a zvláště o t. zv. Deputaten praví: ... „tou měrou, jak socialistické theorie pronikaly na ves, jak čeledínové pocitovali větší své platnosti a osobní důstojnosti, stávali se nejen méně poddanými a poslušnými než dříve, nýbrž i méně spokojenými se svým postavením, ačkoli se zlepšilo." Str. 65., I. Les Classes ouvrières en Europe.

rální, sir Wiliam Harcourt, před celým parlamentem vykřikl: „Konečně nejsme-li všichni socialisty? A p. Goschen, jeden z nejneústupnějších obráncův národohospodářské orthodoxie, odvětil melancholicky: „Ano, pravda, socialismus vystoupil až po samé břehy." Vedle starých dělnických družstev, téměř proti nim, utvořila se nová strana, která zřejmě vztyčuje prapor socialistický. Znamenitý básník, snad jediný, jehož jméno možno uváděti vedle Tennysonů, Drowningův a Swinburneů, p. William Morris všecek se oddal nové agitaci. Anglický Leconte de Lisle přestal tvořiti své klidné a nevinné básně a vrhl se do třídního boje. Četné kluby připojily se k tomuto hnutí. Jejich vliv se ukázal v událostech minulého listopadu, kdy Londýn představoval takovou podívanou, jaká se zdála privilegiem ne k závidění vlastním toliko Paříži. Anglická církev byla vzrušena takovýmto stavem věcí. Na kongresse v Leedsu, za předsednictví arcibiskupa canterburgského, vedle biskupů s rukávy ze lněného plátna, v krátkých spodkách, v černých hedvábných punčochách a střevících s přaskami bylo viděti skutečného zástupce socialismu, který si již odbyl noviciat ve vězeních královniných, p. Championa." Dodejme ještě, že biskup Nottingam ode dávna koná horlivě křesťanskou propagandu socialistickou, a v tom duchu vychází The Christian Socialist. Kardinál Manning, arcibiskup westminsterský, ve článku uveřejněném ve „Fortnightly Review" veřejně uznal oprávněnost požadavků socialismu.

Agitace trvající již ode dávna ve příčině rozšíření volebního práva přinutila dolní sněmovnu počátkem r. 1889. zavésti všeobecné hlasování při volbě tak řečených county-councils (rad hrabských) a rad obecních. Až dosud byly tyto rady voleny pozemkovou a peněžní aristokracií. Volby do obecní rady v Londýně uvedly do ní 70 radikálův a socialistův a 48 konservatistů. Při volbě aldermanů, t. j. administračních vykonavatelů, radikálně-socialistická většina kořistila z toho práva, že je lze voliti i mimo radu, a povolala na tento úřad lidi známé svým radikálním smýšlením, a mezi nimi socialisty Ecclestona Gibbsa, Taylora, Spicera a slečnu Cons, která tím způsobem se stala první „alderwoman" v Anglii.

Belgie. — Duševní hnutí socialistické v Belgii, které — jak jsme viděli — ukazovalo již před tím hojné síly, po pádu pařížské kommuny zaujalo jaksi náčelné, vynikající postavení. Vycházely tam denníky La liberté a Libre examen (Svobodné zkoumání). K hojnému počtu důkladných a schopných spisovatelův, o kterých jsem se již dříve zmínil, přibylo ještě několik talentovaných, z nichžto sluší zvláště uvésti Arthura Cornettea, jehož články v „Le Socialisme Progressif" náležely k nejlepším, a Ludvíka Bertranda, dosti plodného spisovatele a činného agitatora, jenž silně podporoval a podporuje otázku všeobecného hlasování. Jeho péčí sorganisovala se v Bruselu r. 1875. komora práce (chambre du travail), kde De Paepe přednášel o společenské oekonomii. Část těchto přednášek, jakož i jiné konference v komoře práce konané

uveřejnil list vycházející pod n. Économie sociale. Theorie Marxova měla mezi Belgy též veliký úspěch.

Nemálo přispěl upevniti názory o kollektivném užívání půdy Emil de Laveleye. Jeho studie o formách prvotního vlastnictví pozemkového (De la propriété et de ses formes primitives, O vlastnictví a jeho prvotních formách) silněji podkopaly autoritu osobního vlastnictví pozemkového, než všecky starší rozpravy a theorie. Přesvědčeno se, že pozemkové vlastnictví podrobeno jest přeměně, vývoji, evoluci, a tedy dnešní forma v evropských státech není ani konečná, ani nejdokonalejší, přesvědčeno se též, že forma společného vlastnictví, byla kdysi všeobecná, že odpovídá zřízení demokratickému, a že snadno ji lze spojiti se vzorným hospodářstvím. V pojednání vydaném r. 1886., které svrchu jmenovaný spis doplňuje (La propriété collective du sol en différents pays, Kollektivní vlastnictví půdy v rozličných zemích) de Laveleye ještě přesvědčivěji ukazuje důležité prospěchy obecního zřízení vlastnictví půdy.

Velmi nedostatečně rozvinuté v Belgii elementární vzdělání — Belgie ještě nedávno zaujímala vzhledem k elementárnímu vzdělání třinácté místo v Evropě — jakož i hanebné vykořisťování belgických kapitalistů, na něž ukázala vládní vyšetřovací kommisse, přály vzrůstu anarchistické propagandy prostřed nevědomých a uhnětených mass lidu hornických krajův. Pod jejím vlivem objevovala se tu i tam vzbouření, a v březnu r. 1886. v kraji Charleroi nabyla skutečně hrozivé tvářnosti. Anarchistické výtržnosti sběhly se tam zároveň se stávkou horníkův, a započalo drancování. Bylo zapáleno pět palácův a veliká továrna v Jumelu, zničeny mobilie a přeplašena buržoasie. Strach byl veliký nejen v Belgii, nýbrž i po vší Evropě. Zdálo se již, že počíná sociální revoluce. V Belgii bylo mobilisováno vojsko, a velitelství nad ním bylo odevzdáno jenerálu Van der Smissen. Bouře tyto však byly potlačeny. Bylo to jedno z četných znamení, která provázejí ohlašující se důležité události.

Nikde socialismus nenabyl ještě tak číselné síly jako v Belgii a jest za to povinován svému mnohostrannému rozvoji. Tam neopominuto žádné cesty, nepodceňován žádný prostředek. Dělnické organisace z kooperace si ukuly znamenitou zbraň. Mnoho sdružení má vlastní pekárny, hospody, lékárny. Zvláště znamenita jest organisace Vooruit (V před) mající vlastní tiskárnu. V Bruselu dělníci mají vlastní dům: Dům lidu. Průmyslová sdružení a syndikátní komory jsou velice četné. Konečně r. 1884. utvořila se belgická strana dělnická, jejíž počet členů r. 1886. páčen na 300.000. Za obecních voleb r. 1887., tím že socialisté se spojili s radikály, kandidáti dělnické strany, jakkoli v Belgii není všeobecného hlasování, vyšli vítězi z volebního osudí až na 30 místech. Nákladem strany vychází pět týdenníkův a dva denníky Le peuple (Lid) a Vooruit, z nichž jeden tiskne se v 26.000 a druhý ve 20.000 exemplářech. Caesar de Paepe podávaje r. 1886. zprávu ve vídeňské Gleichheit o stavu strany v Belgii praví: „Bez nadsázky možno říci, že nyní polovice dorostlého obyvatelstva a dojista

značná většina pracující třídy v Belgii byla získána pro socialismus. Celá Belgie jest toliko hnízdem socialistickým."

Švýcary. — Švýcary jsouce místem útulku pronásledovaným socialistům a nalézajíce se prostřed Evropy staly se skutečným ohniskem mezinárodního hnutí socialistického. Vydávány tu časopisy francouzské, německé, italské, polské, ruské, české, rusínské a jiné. Tištěno tu ve všech téměř jazycích evropských, ano zamýšleno i vydati publikaci tureckou. Zde konány byly sjezdy a kongressy. S počátku největší hnutí bylo ve francouzském Švýcarsku; zvláště v Ženevě, dokud v ní meškala francouzská emigrace, po té po ohlášení výminečného zákona v Německu a po započetí vydávání Sozial-Demokrat v Curychu těžiště hnutí se přeneslo do tohoto města a vůbec do německého Švýcarska.

Dělnické hnutí ve Švýcařích se vzmáhalo a nabývalo vědomí. Kromě stávající jednoty Grütli utvořil se r. 1873. Arbeiterbund (Dělnická jednota), jehož účelem bylo sloučiti všecka sdružení dělnická a provésti přeměnu námezdné práce na sdruženou ve výrobních spolcích. Jednota Grütli jala se rovněž vcházeti na dráhy socialistické a společně s dělnickou jednotou r. 1877. provedla bez odporu nejlepší dosud ještě spolkový řád tovární upravující práci a omezující její vykořisťování. Řád ten ustanovil za normální den pracovní dobu 11 hodin, čímž mnoho průmyslníků si stěžovalo, že nemohou konkurrovati s továrníky sousedních zemí, kde práce není omezena na takový počet hodin; to bylo příčinou, že na návrh plukovníka Emila Freia v prosinci roku 1880. spolková vláda navrhla Francii, Německu, Italii, Rakousku, Anglii a Belgii zavedení mezinárodního zákonodárství továrního, ale návrh buď byl úplně zamítnut, buď přijat lhostejně. Zatím sociálně-demokratická strana se sorganisovala a utvořila v důležitějších místech průmyslových, jako v Curychu, St. Galenu, Basileji, Bernu, důležitá ohniska. R. 1883. sešel se v Curychu švýcarský sněm dělnický složený ze 172 zástupců rozmanitých sdružení a rozhodl se agitovati dále zároveň s dělníky německými a francouzskými pro mezinárodní zákonodárství o práci v továrnách. Dělnická agitace, příklad německé vlády a snad nejvíce potřeba získati si dělnickou třídu vůči napjatějším stále poměrům s německou vládou přiměly spolkový sněm nastoupiti na dráhu sociálních reform. R. 1887. byl skutečně rozšířen a doplněn zákon z r. 1881. o náhradě dělníkům za úrazy nebo pozbytí zdraví, tak že jest nejlepší ze všech dosavadních zákonů sem spadajících. Téhož roku za všeobecného hlasování byl přijat zákon o monopolu lihovém, o kterémžto zákoně Der Grütlianer, orgán jednoty Grütli se vyjádřil, že, jakkoli není dokonalý, „dělníci přece dobře chápou, že jest důležitým ústupkem jejich tužbám a jejich názoru o sociálním státě." Na petici podanou Jednotou Grütli zřízeno místo dělnického tajemníka, jakožto orgán neustálého a bezprostředního spojení dělnické třídy se spolkovou vládou. Na dělnickém kongresse, který se téhož roku v dubnu shromáždil v Aarau, byla utvořena Švýcarská jednota dělnická, a dělnickým tajemníkem byl zvolen známý socialista Herr-

mann Greulich. V červnu r. 1888. na návrh Favonův a Decurtinsův spolková vláda slíbila, že znova se bude obírati otázkou mezinárodního zákonodárství továrního, a přivedla již tu věc tak daleko, že byla ohlášena v září r. 1889. v Berně mezinárodní konference o té věci, ale pro nové zhoršení poměrů k německé vládě tato konference byla odložena na květen r. 1890. V říjnu r. 1888. konán byl v Berně dělnicko-socialistický kongress, jenž si vytkl za nejbližší cíl: volbu spolkové vlády národem; povinné, bezplatné a bezkonfessijní vyučování; zmonopolisování státem železnic a bank s upotřebením jejich důchodů na veřejné záležitosti. V jednotlivých kantonech, zvláště ženevském, bylo se rovněž živě obíráno dělnickou otázkou, a mnoho důležitých zákonů vešlo v život. V Ženevě započata důležitá agitace, která má sreorganisovati veškeru elementární školní výchovu vedle potřeb pracující třídy tím způsobem, aby opatrovna, škola obecná a dílna činily nepřetržitý řetěz spojujíce řemeslnické učenníky se školou, učení ručním pracím s učením duševním. —

Sociálně-demokratické hnutí v Německu a revoluční hnutí v Rusku účinkovaly na sousední národy. Hnutí německé vzbudilo socialistické hnutí v Dánsku a Dánskem působilo na Švédsko a Norvéžsko; mělo též vliv na Nizozemsko sesilujíc působící tam již vlivy belgické. Rakouskem se dostalo posléze do Uher a do Čech a částečně i do Haliče. Socialistické hnutí ruské se zápalem jsouc propagováno studentstvem působilo na Srbsko, Rusko, Polsko, Litvu, Rumunsko a roznítilo tam tužby socialistické, které v Srbsku daly sílu a podnět straně pokrokové a v Polsku setkavše se s proudem sociálně-demokratickým jdoucím od Němec a s dějinnými vzpomínkami národa daly počátek dvěma směrům socialistickým, z nichž jeden prudce vybujel a brzo zhasl, druhý pak zvolna se vzmáhal a čím dále více si podmaňoval pokrokové vědomí polské. Promluvme o každé z jmenovaných zemí zvláště dotýkajíce se toliko důležitějších událostí v rozvíjejícím se v nich hnutí socialistickém.

D á n s k o. — Zavedení v Dánsku svobodomyslné ústavy v červnu r. 1849. otevřelo propagandu zásadám pokrokovým. Tehda již vystoupil jako socialista Fridrich Dreyer, jenž dělal čilou propagandu brožurami pod pseudonymem Petra Vandela a organisoval kooperativní družstva. Pod vlivem kommunálního hnutí v Paříži Ludvík Pio, Pavel Geleff a Harald Brix začali v Kodani dělnickou agitaci, kterou podporoval též Fridrich Lunde, známý jako socialista ještě z r. 1849. Brix vydával tehda socialistický týdenník. Propaganda nalezla půdu již připravenu. Organisovaly se četné sekce Mezinárodního spolku, začaly stávky, posílány petice sněmovně lidu a stavěny i kandidatury dělnické. K propagandě přispěla též velice spisovatelka Jaquette Lilienkrantzová. Vláda rostoucím stále hnutím jsouc polekána snažila se je utlumiti. Došlo ku prolití krve. Pio, Geleff a Brix byli uvězněni a odsouzeni k těžkým pracím. Dělnicko-socialistické hnutí se však rozvíjelo dále. Mezinárodní sekce se přeměnily v Jednotu odborových spolkův. Dožadování dělníkův o jejich práva neminulo se jistého účinku, a byly schvá-

leny některé zákony o ochraně práce žen a dětí a ustanovující jistá omezení vykořisťování v továrnách. Na místě týdenníka socialisté založili denník Social-Demokraten, který r. 1885. byl prodáván v 17.000 exemplářích. Přes pozdější zpronevěření Pia a a Geleffa, kteří zapletše se v peněžních záležitostech strany utekli do Ameriky a přes pronásledování vlády (Brix byl na novo odsouzen na 6 let k těžkým pracím) socialismus rychle postupoval. V červnu r. 1885. byli zvoleni dva socialisté do parlamentu. Roku 1889. dělnická foederace socialistická měla na 50.000 členů! V Kodani vycházelo 6 listů socialistických ve 25.000 exempl., jeden z těchto listů byl satirický. Podle ujišťování Ferdinanda Linderberga, který se súčastnil agrárního kongressu v Paříži r. 1889., zásady Jindřicha Georgea mají v Dánsku četné vyznavače. Spis jeho „Progres and powerty“ (Pokrok a nouze) byl přeložen do dánštiny r. 1886.

Švédsko a Norsko. — Ve Švédsku a Norsku s rozvojem republikanismu, jemuž účinně razili cestu znamenití básníci Ibsen a Björnson, vzmáhalo se taktéž i hnutí socialistické. Básníci tito rovněž pokládají se za socialisty. Dělnické hnutí, jež nejprve se organisovalo ve Švédsku v průmyslných a lidnatých městech, Malmoe, Goeteborgu, Štokholmě, rychle se rozšířilo po vší zemi. Krejčí August Palm objíždí zemi a šíří nové zásady. Čilým propagatorem jest též Axel Danielson. R. 1889. konán byl dělnický sjezd ve Štokholmě obeslaný 50 delegáty. Prvá jeho sezení byla veřejná, ale po zákazu policejním byla konána v uzavřených místnostech. Přes pronásledování vlády dělnická třída se organisuje a nabývá čím dále většího významu, tak že vláda vystoupila s návrhem zákonův odnášejících se k ochraně práce dělníkův a zabezpečení jim podpory ve stáří. Ve Švédsku vycházejí čtyři listy socialistické. Jak ve Švédsku tak v Norsku socialisté jsou v popředí boje, který jest tam právě veden za vydobytí všeobecného práva hlasovacího.

Nizozemsko. — Rozšířiti a upevniti socialistické hnutí nizozemské mnoho přispěl nadaný spisovatel Domela Nieuwenhuis, bývalý kněz protestantský, jenž se osvědčil též dobrým organisatorem a účinným řečníkem. Po jistý čas — možno říci — sám konal všecku práci. Vězení, k němuž byl odsouzen, jen sílilo jeho energii. Prvou polovici r. 1888. byl zvolen do holandského parlamentu. Byl to prvý poslanec socialistický. Rozvíjel v parlamentě velikou činnost a vymohl dělnické třídě několik užitečných zákonů. Dnes v Hollandsku socialismus má mnoho stoupenců, téměř všecky odborové jednoty podporují nové hnutí. Od 1. ledna r. 1889. vychází socialistický denník Recht voor allen; mimo něj vycházejí ještě dva listy socialistické.

Myšlénka znárodnění půdy přišla do Nizozemska z Německa. Přinesl ji Flürschheim, jenž projížděl zemi a pořádal přednášky. Nalezl mnoho stoupenců mezi radikální buržoasií. Stoffel, jenž na agrárním sjezdě v Paříži r. 1889. podával zprávu o hnutí znárodnění půdy v Hollandsku, pravil, že strana, ku které náleží, má

v programě vykoupení půdy obcemi a po té propachtovávání jí na lhůty rolníkům.

Uhry. — Socialismus v Uhrách, který má v tradici socialistického spisovatele z r. 1849., získal širší základ po r. 1867., když Uhry nabyly částečně své nezávislostí politické. Hnutí německé a později kommunální pařížské, toto zvláště skrze Leona Frenkla, bývalého člena kommuny, měla veliký vliv na probuzení socialistické myšlénky mezi německými dělníky četně pracujícími v Budapešti a mezi dělníky maďarskými. R. 1873. sorganisovala se strana socialisticko-dělnická, ale později rozpadla se na dvě strany: dělnickou stranu národně-maďarskou a stranu bez hlasovacího práva, která byla více kosmopolitická. Pronásledování vládní donutila obě strany spojiti se, což se událo r. 1881. na národním sjezdě dělnickém. Tehda se zřídila „Všeobecná dělnická strana maďarská" a vypracovala program velice podobný německému sociálně-demokratickému programu přijatému v Gothě. Tato strana provádí nyní velmi energickou agitaci ve příčině všeobecného hlasovacího práva.

Žádná vláda v Evropě neprokázala tak radikálního pojímání národního hospodářství jako uherská. Z té příčiny Maďaři učinili veliké pokroky v rozvoji domácího bohatství. To, co v jiných zemích dělaly a dělají na vlastní risiko soukromé osoby, v Uhrách národní vláda uznala za svou povinnost. Zřídila národní banku na podporu domácího průmyslu a rolnictví. Pomocí státních drah upravila tarify co nejvýhodněji pro svůj průmysl a obchod. Nyní zavádí prvá na železnicích radikální reformu, čínic jednotným a nižším jízdní poplatek, jak to dříve učiněno s poštou listovní. Co švýcarští socialisté doporučují své spolkové vládě, to Maďaři již částečně uskutečňují. Jest též pozoruhodno, že mezi uherskými magnáty se utvořil kroužek vyznavačů socialismu.

Čechy. — Německý původ českého socialismu překáží mu dosud nabýti náležitého významu v národě. Holdujíce kromě toho větším dílem anarchistickým zásadám Mostovým čeští dělníci nevytvořili vlastní silné organisace. Nastává však nyní změna, a od utvoření se r. 1889. Selské jednoty pro království české socialisté a lidovci se sbližují chápajíce se společnými silami agitace pro všeobecné a přímé hlasovací právo.

Srbsko. — Jako v Polsku tak i v Srbsku nové hnutí socialistické mělo počátek duševní, vzniklo totiž na universitě mezi studentstvem a mělo mezi nimi nejhorlivější apoštoly. Počátky socialistického hnutí v Srbsku vypsal podrobně a důkladně M. Teodorovič.*) Srbské studentstvo přineslo si z ruských universit zálibu v pokrokové literatuře ruské a v šířících se tam názorech socialistických a se zápalem je rozšiřovalo mezi intelligentní mládeží domácí. Zvláště činní byli tím směrem Jugovič, jenž záhy zemřel na souchotiny a Svetozar Markovič, jenž rovněž nežil dlouho († 1875.)

*) Str. 384.—396. Erster Jahrgang. Zweite Hälfte. Jahrbuch für Socialwissenschaft und Socialpolitik. Zürich — Oberstrass. 1880.

Socialistická mládež jala se vydávati v dobu, kdy pařížská kommuna vzala za své, malý časopis Radnik (Dělník), v němž mluvila s účastenstvím o kommuně a rozvíjela zásady socialismu. Staří Srbové se horšili nad podobnou bezbožnou propagandou, ale vláda držíc na krátko úzdu trpěla jeho vydávání. Časopis nalezl nejvíce stoupenců mezi studenty, omladinou kupeckou, úředníky a řemeslníky. Jeho vliv téměř výlučně se omezoval na Bělehrad. Mladí socialisté chtějíce zkusiti svých sil na poli praktickém, jali se zřizovati dělnické, spotřební a výrobní spolky, ale ty s malou výjimkou se rychle rozpadávaly a zanikaly. Jak slabé bylo hnutí socialistické, stačí pověděti, že když Svetozar Markovič byv odsouzen na rok do vězení utekl do Uher, veškeré toto hnutí záhy usnulo. „Radnik" přestal vycházeti v létě r. 1872.

Srbští socialisté byli vlastenci, snili o osvobození všech srbských území a vůbec Slovanů. Svetozar Markovič byl pak ještě přesvědčen, bude-li národ srbský osvobozen, zbaví-li se vlády turecké a rakouské, odstraní-li byrokracii, která potlačovala projevy ducha lidového, že bude možno založiti oekonomické zřízení na bývalých zádruhách a bývalé obci, v nichž by ovšem byla učiněna zlepšení odpovídající pokroku a vědě. Pronesl to ve svém spise: Srbsko na východě. O tento názor sdílelo se s ním mnoho socialistů. Sorganisovali tedy spiknutí a připravili branné povstání. Spiknutí, jak se zdá, rozvětvilo se velice, i mnoho důstojníků k němu náleželo. Ale vláda srbská dověděvši se o něm překazila chystané vtrhnutí vlastenců do Bosny a Hercegoviny.

Ačkoli první práce srbských socialistů nebyla bezúspěšná a jakkoli prvý jejich časopis nebyl bez jistého účinku, přece bylo uznáno, chce-li se, by socialistická propaganda měla široký úspěch a aby se mohla utvořiti mocná strana socialistická, že třeba nutně učiniti program více praktickým, to jest vytknouti bližší cíle, kterých lze dojíti. Za tou příčinou Markovič zavedl si korrespondenci s jinými socialisty a dorozuměv se o důležitějších místech programu vrátil se r. 1873. do Srbska, usadil se v Kragujevači jakožto městě jevícím největší revoluční smýšlení, seznámil se s četnými mocnými osobami a přemluvil je založiti tiskárnu a vydávati denník. Koncem téhož roku začala vycházeti Javnost (Veřejnost), která záhy nabyla velikého vlivu, donutila Národní shromáždění k několika lidu prospěšným zákonům a stávala se tím stále populárnější. Vláda se ulekla tohoto nového proudu, jala se časopis pronásledovati a zažalovavši za jistý článek Markoviče, uvěznila jej. Na zaručení se několika občanů Markovič byl z vězení propuštěn, ale vyšel z něho se zdravím již úplně zničeným. Nedlouho ještě žil. Choroba přinutila jej k odjezdu za hranice, kde 25. února r. 1875. zemřel v Terstu jsa předmětem všeobecné lítosti v rodné zemi. Tělesné jeho pozůstatky byly převezeny do vlasti.

Ještě před smrtí Markovičovou volby uvedly několik socialistů do Národního shromáždění, a orgánem jejich se stalo Oslobodjenije (Osvobození), které začalo vycházeti místo „Javnosti". Socialisté skutečně lidovým svým programem a smělým vystupováním shro-

maždili kolem sebe četnou opposici, která utvořila radikální stranu, a kterou vláda nadarmo se snažila potlačiti. Nemohouc toho dokázati vláda rozpustila Národní shromáždění a jala se vyhlazovati socialismus a socialisty jakožto nejživotnější a nejpohyblivější živel. Oslobodjenije bylo zastaveno. Socialisté pod jakoukoli záminkou byli vězněni a odsuzováni k těžkým trestům. Přes to za nových voleb socialisté u větším ještě počtě vešli do Národního shromáždění, a radikální strana se ukázala tak silna, že vláda byla nucena posléze ustoupiti a přistoupiti na několik důležitých zákonů, jimiž byla zabezpečena větší osobní a tisková svoboda a rozšířena obecní samospráva. Při obecních volbách konaných podle nového zákona socialisté se dostali do 300 obecních rad, a v Kragujevači dostala většinu. Vláda těžíc z toho, že v Kragujevači se udály provokované policií výtržnosti při republikánsko-socialistické manifestaci pořádané na oslavu šťastného výsledku voleb, uvěznila mnoho osob a obvinila je z pokusu povstání, ale soud uznal obžalované nevinnými.

Zatím vznikla válka s Turky. Socialisté se zbraní v rukou měli v ní úděl a tím si získali ještě více národ, tak že o volbách do Národního shromáždění bylo jich až 30 zvoleno za poslance. Vláda mocně jsouc tím podrážděna a kořistíc ze stavu obležení obnovila process pro události v Kragujevači a odsoudila obžalované k těžkým pokutám. Ani toho neměla dosti. Když v zimě r. 1877. pluky kragujevačské zemské obrany jsouce hrozně vysíleny vypověděly poslušnost a nechtěly jíti do pole, což učinily samy z vlastního popudu — jak to rozhodně tvrdí M. Teodorovič*) — vláda vylíčila to za věc socialistickou a pochytavši mnoho socialistův odsoudila je k těžkým trestům. Ano dopustila se i tajné vraždy davši v lese bez soudu zastřeliti jistého 60letého popa a plukovníka Jefrema Markoviče, bratra Svetozarova. Jefrem Markovič súčastnil se polského povstání r. 1863. a vyznamenal se za poslední války turecké dobytím Ak-Palanky.

Přes pronásledování se strany vlády radikální strana, v jejímž čele šli socialisté, rostla a o volbách r. 1883. do Národního shromáždění neboli skupštiny nabyla většiny. Vláda však nesvolávala skupštiny a počínala si čím dál libovolněji. Když tedy začato odnímati lidu zbraň a z té příčiny vzbouřily se některé okresy, radikálové chtěli způsobiti povstání celého lidu proti králi Milánovi. Vojsko potlačilo rozpočínající se povstání, a vláda ukrutně se mstila na radikálech. Ale při největší snaze reakce nedovedla zlomiti strany radikální. Již r. 1887. přišla tato k veslu vlády. Byvši přinucena ustoupiti záhy se opět vrátila.

Polsko. — Zápal k socialismu panující na ruských universitách mezi studentstvem přešel též na některé jednotlivce ze studentstva polského. Tito jednotlivci odtrhovali se — možno říci — od polského organismu a spojovali se úplně s hnutím ruským. Odpovídala tomu zoufalá nálada, kterou v polské společnosti způso-

*) Str. 355. Tamže, II. ročník.

bila strašná porážka Francie, v niž poslední léta bylo skládáno tolik nadějí. Tehda vyšly brožury a články jako Krzywického, Domagalského, Wartenberga (v. Pozňansku), které radily k politické samovraždě. Panslavismus nejen slabé, nýbrž i mocnější některé hlavy, jako Wierzbického, Mikoszewského, pomátl. V ruském Polsku byla propagována organická práce, Pozňansko zapadlo po uši v klerikalismus, v Haliči měli vedení stančíci. Zda nebylo možno pochybovati o vlastní síle, ano i o budoucnosti vlastního národa? A zatím ve školách Rusové a Prusové učili, že Polsko bylo, jest a může býti toliko šlechtické a klerikální. Bouřící se tedy mysl chápala se nového učení a nových zásad a ochotně naslouchala propagandě o všeobecně-lidské revoluci sociální. Odříkáno se polskosti, aby se utonulo v budoucí všeobecné revoluci společenské. Tou měrou však, jak počet polských socialistů rostl, začali se odlišovati, individualisovati. V Kijevě vznikla myšlénka spojiti všechnu polskou mládež v ruském Polsku vyznávající zásady socialistické společnými svazky. Tamže začato též překládati brožury Lassalleovy — z ruštiny. Za příčinou propagandy socialismu mezi studentstvem varšavským několik socialistů přestoupilo na varšavskou universitu. Obrácen též zrak na Halič, kde od r. 1871. se objevovalo jakési účastenství pro nové hnutí. Vstoupeno tam ve styky s několika žurnalisty, universitním studentstvem a s dělníky.

Získané pro socialismus studentstvo ve Varšavě horečně se vrhlo na propagační a organisační práci, zvláště že v dělnické třídě plné tradic revolučního hnutí nalezlo sympathii a podporu. Horečná však činnost je prozradila a přivedla na jeho stopy policii, jejíž pozornost vzbudila již vykonaná v červnu r. 1877. uvěznění v Haliči a po té konaný tam z té příčiny process. V červnu r. 1878. mnoho studentů ve Varšavě bylo uvězněno. Část z kompromittovaného studentstva uprchla za hranice. Byl to počátek nové emigrace socialistické.

Zatýkání, rakouská vyhnanství, processy, emigrace nejen nepomohly oslabiti socialistické hnutí v Polsku, nýbrž se staly mocnou pobudkou k jeho rozšiřování. Ve Varšavě a v jiných městech kongressového království dělníci se zápalem přijímali nové zásady. Čilé studentstvo vešlo ve styky též s Litvou a Bílou Rusí. Jdouc ruku v ruce se studentstvem ruským organisovalo se přes to zvláště v Petrohradě a Moskvě.

V Haliči socialismus též získal vyznavače jak mezi universitním studentstvem tak mezi dělníky. Rusíné a Poláci podporovali se na vzájem. Ludvík Waryński usadiv se v Krakově živou a účinnou konal propagandu, ačkoli dav jí přes příliš revoluční formu a rozpaluje ji revolučním ohněm vedl ji na scestí.

Emigrace byla skutečným kvasem revolučním stále se bouříc a horečně hledajíc pole k činné práci. Tato horečnost s nedostatkem dostatečné opatrnosti způsobila nové pronásledování. V polovici února r. 1879. krakovská policie začala honbu na socialisty. Zatýkáno též ve Lvově a ve Vídni. V květnu byla konána honba

v ruském Polsku. Téměř 200 osob, většinou dělníků, bylo uvězněno ve varšavské citadelle.

Zatím v samém hnutí socialistickém, které dotud — možno říci — svorně se rozvíjelo, začalo se jeviti rozdvojení. Varšavští socialisté jsouce nespokojeni s vlastenci mladší generace, kteří se točili v zakletém kruhu organické práce a zacpávali si uši před každým smělejším slovem, jakož i uneseni jsouce činy hrdinství a obětování se ruských revolucionářů s jedné strany, lehce vážili veškeru revoluční minulost vlastního národa a s druhé strany jevili velikou povolnost vůči vůdcům revolučního hnutí ruského. To uráželo ty socialisty, kteří nepřestávali býti vlastenci. Vůči však všeobecnějším cílům nebyla hrubě obrácena pozornost na tento rozdíl, neboť konec konců obě strany shodovaly se v tom, že socialisticko-demokratické zřízení zabezpečí všem volnost, rovnost a co možná největší míru štěstí. Ale když na podzim r. 1879. začato vydávati v Ženevě měsíčník Równość (Rovnost), rozdíl v názorech čím dále mocněji vynikal; protože však nechtěno dávati zbraň rakouskému státnímu zástupci, jenž ve vyšetřování uvězněných v Krakově zřejmě hleděl dokázati protivlastenectví socialistického hnutí, zdržováno se boje a pomíjeno mlčením sporných otázek.

V dubnu r. 1880. konán byl process v Krakově, jenž vzbudil veliké účastenství, přispěl nesmírně rozšířiti socialistické zásady a skončil se vítězně pro obžalované. Záhy po té varšavská policie též skončila vyšetřování s uvězněnými: jistou jich část poslala do vyhnanství na Sibiř, jistou pak část usadila v pevnostech.

Ukončení processu krakovského velice zvětšilo ženevskou emigraci. Nějakou dobu bylo zachováváno mlčení vzhledem k otázce, která hrozila rozdvojením. Mínění většiny — možno říci — nebylo ustáleno. Jeden z pozdějších úhlavních odpůrců směru národního, L. Waryński, sám dával na jevo ve sporech s Dragomanowem vroucí cit vlastenecký. Otázka ta vznikla — a to ve formě velice ostré — osobními různicemi. Chtějíce označiti svůj směr odpůrci vlastenců uspořádali za příčinou padesátileté památky povstání r. 1830. její oslavu a dali jí ráz protivlastenecký. Ti pak, kteří nechtěli upustiti od vlastenectví, r. 1881. utvořili novou socialistickou organisaci pod n. Lud Polski (Polský lid). Roztržka mezi polskými socialisty silně vystoupila v říjnu téhož roku na mezinárodním kongresse v Churu, ve smutných před cizozemci sporech delegátů polských.

Kromě tohoto hlavního rozdílu v socialistickém hnutí objevovaly se i jiné různice. Již dříve jsem se zmínil, že varšavští socialisté nemajíce zření k místním rozdílům hleděli uvésti socialistické hnutí v Haliči na touž cestu jako v ruském Polsku a rázem jeho přiblížiti je více k ruskému hnutí revolučnímu. Haličtí pak socialisté, kteří lépe znali sociálně-demokratické hnutí v Německu a stýkali se s ním ve Vídni, domnívali se, že náleží organisovati dělnickou stranu a těžiti z těch svobod, kterých poskytuje konstituce. Lvov, v němž místní vliv intelligence se ukázal silnější, nastoupil na tuto dráhu, ale Krakov jsoucí pod silným vlivem var-

šavských socialistů holdoval spíše jejich theoriím. I ve Varšavě samé mezi vyznavači sociální revoluce objevovala se též různice v mínění: jedni se klonili ke dráze terroristické majíce před sebou ohromnou tehda slávu ruské Svobody lidu (Narodnaja Volja); druzí pak bojíce se strašných následkův občanské války prohlásili se jen pro přípravnou, duševní práci. V emigraci směru protivlastenec-kého rovněž se jevila čím dále větší různost. Držíc s emigrací ruskou doznávala týchže změn jako tato. S počátku měla převahu mínění anarchistická, později se klonila k německé sociální demokracii, posléze strhl ji směr Svobody lidu.

Emigrace jsouc ve stálých stycích s vlastí podněcovala tamnější činnost a sama šla s propagandou všude, kde obyvatelstvo mluvilo polsky. Navázány styky s Poznaňskem, obíráno se Slezskem. Účinek propagandy v Poznaňsku byl socialistický process v Poznani v únoru r. 1882. V Haliči emigranti, kteří stále ještě neuznávali jiného směru mimo revoluční, měli veliký vliv.

V kongressovém království ti socialisté, kteří vešli ve spojení s ruskou Svobodou lidu, utvořili spikleneckou organisaci p. n. Proletariát. Spojení se Svobodou lidu mělo označovati, že nová organisace směřuje k politickému převratu. A jaký může býti prvý čin politického převratu v Polsku ne-li svržení cizího jařma? Není-li to též prvý článek vlastenecké víry? Zatím v orgáně Proletariátu a v jeho propagandě bylo mlčeno o vypuzení nepřítele a mnoho mluveno o sociální revoluci. Zdálo se, jako by spiklenci byli hotovi způsobiti občanskou válku za přítomnosti nepřátelských bodákův a děl. Nepostřehli, že na základě nevlasteneckém nebylo možno zbudovati něco trvalého a silného v národě, v němž vlastenectví vešlo do krve a kostí. A mohli-li se nadíti, že dělnická třída, nejvlastenečtější ze všech tříd, se dá jimi dlouho voditi? A zatím jsouce zaslepeni doktrinářstvím sami sobě hrob kopali. Waryński neváhal ani před soudem, kde byl nucen státi před Rusem a mluviti jeho jazykem, pronésti tato slova: — „Jsme nepřátelé vlády, ale nejsme vlastenci v politickém smysle toho slova a nevystupujeme s otázkou národní. Jsme nepřátelé majetných a privilegovaných tříd, které v naší zemi příčinou svého rozvoje a politických tradic jsou silným a nebezpečným protivníkem.“ *) Proletariát hroznými obětmi zaplatil své bludy.

Činnost a pád Proletariátu otevřely socialistům konečně oči. Pochopeno, že v Polsku socialista musí býti vlastencem a to vlastencem horlivějším a činnějším nežli ti, kteří se vlastenci nazývají. Polští socialisté jsou povinni tak jako srbští stanouti v čele všech, kteří chtějí upřímně svrhnouti cizí jho a zlomiti reakci s ním spojenou. Kdežto dříve vyhýbáno se mluviti o nezávislosti Polska, v lednu r. 1889. nový list socialistický v Paříži Pobudka bez obalu a bez výhrad ohlásil, že bude se snažiti „znova získati nezávislost Polska, jakožto jediné vážné záruky národních svobod naproti ohro-

*) Str. 148. Z pola walki. Genewa 1886.

ženým nepřítelem právům bytu a zdarného rozvoje národa polského."

Od r. 1877., t. j. od prvých projevů činnější práce polských socialistů, sluší zaznamenati značné pokroky socialistické myšlénky v Polsku. Literatura se obohatila překlady Lassallea, Schäfflea, Marxa, Engelsa, Morgana atd. Praca, dělnický orgán ve Lvově, stal se zřejmě socialistickým. V pokrokových listech varšavských bez předpojatosti, ano příznivě probírány společenské otázky. Mladší generace spisovatelů převážně jest socialistického smýšlení. Ve Lvově vycházející několik let Przegląd społeczny (Sociální hlídka), bez odporu jeden z nejlepších polských listů, zůstavil po sobě hluboké stopy. V Haliči se vzmáhá vědomé hnutí dělnické, čehož důkazem jest valné shromáždění dělnické v únoru r. 1887. a účast haličských delegátů v únoru r. 1889. ve vládní anketě vídeňské ve příčině dělnických komor.

Rusínové. — Rusínský socialismus, jenž může datovati svůj počátek od Platona Čubiňského, autora písně: „Ještě neumřela Ukrajina," a od básníka Ševčenky, začal se jeviti ve vlastní své formě teprve od setkání Rusínů s Poláky v processech r. 1877. a 1878. ve Lvově. Před tím ve hnutí ruském Rusíné nezachovávali své individuality. Michal Dragomanov vystoupil sice s individuálným charakterem rusínským, ale ve svých spisech dával společenským otázkám toliko podřízené místo. Teprve po lvovském processe r. 1878. Michal Pavlik a Ivan Franko věnovali se studiu socialismu a jeho propagandě v mateřském jazyku.

Litvané. — Litevské hnutí jest rovněž více národní nežli společenské, ačkoli poslední dobou meži národovci se objevují též vyznavači socialismu.

Rumunsko. — V Rumunsku počátek socialismu byl též duševní a vznikl působením ruského. První socialisté rumunští pocházeli z Bessarabie, provincie říše ruské, a původně měli účast ve hnutí ruském. Takovým horlivým propagatorem rumunského socialismu byl Subko Kodreaunu, jenž zemřel r. 1878. Kdežto však socialismus ruský v boji s carským despotismem nevydal zřejmého ovoce, jinak tomu bylo v Srbsku a Rumunsku, kde na půdě ústavní se vzmohl, rozšířil a měl vliv na domácí zákonodárství. Po dlouhý čas rumunský socialismus jevil se toliko v žurnalistické propagandě. Zřizovány byly též kroužky a spolky dělnické. Ale agrární bouře, které otřásly r. 1888. silně Rumunskem, dodaly rázem socialistům, kteří otevřeně podporovali rolníky, důležitého významu. O volbách do parlamentu a do obecních rad na mnohých místech byli zvoleni socialisté. Přes to, že venkované volí nejprve sbor volitelův, a ten teprve volí poslance, v kraji romanském zvolen byl Mortzun jednohlasně. V městech následkem spojení s radikály též jich několik bylo zvoleno. Zvolení rolníci se přidali k socialistům. —

Socialismus posléze otevřel si v celé Evropě všude cestu. Na mezinárodních kongressech v Paříži r. 1889. zasedali též delegáti portugalští. V Řecku a v Bulharsku jsou rovněž vyznavači

socialismu. A. Freeman vydával po jistou dobu ve Vídni socialistický list pro židy hebrejskými literami.

Amerika. — V Americe, a zvláště ve Spojených státech socialistická propaganda od pádu pařížské kommuny učinila veliké pokroky. Stoupenci socialistických názorů přijímali tam rozmanité názvy, tvořili rozmanité organisace, jednou byli činnější na západě, po druhé zase na východě, ale všude rostli počtem i významem. Zvláště veliký vliv na dělnické hnutí měla obrovská stávka železničních dělníků r. 1887. Od té doby — možno říci — dělnická třída se stávala zvláštní třídou politickou. Německá emigrace posilujíc se novými živly socialistickými šířila zásady sociální demokracie. Irčané jdouce za příkladem svých rodáků ze zeleného Erinu založili Pozemkovou ligu, a daná jimi myšlénka o znárodnění půdy nalezla nadaného a účinného svého propagatora v Jindřichu Georgeovi. Moc socialistů rostla. R. 1871. nabyli převahy v obecní radě v Chicagu. O pozdejších volbách na presidenta měli již 500.000 hlasů. R. 1881. počet jejich listů vzrostl na 15, organisace jejich se rozšířily a vyslaly na mezinárodní kongress v Churu svého delegáta, M'Guirea. Mnoho dělnických společenstev přijalo program socialistický.

Nabyla tam též velikého významu úplně svérodá instituce Knights of labour (Rytíři práce) založená v létech šedesátých krejčím Uriahem S. Stephensem. Vzavši si za svůj úkol boj s přemocí kapitálu a povznesení dělnické třídy nemohla nevstoupiti na dráhu socialistickou, jak se to také ukázalo za posledních dob. Na desátém kongresse, který se konal na podzim r. 1886. v Richmondě ve Virginii a který byl úředně uvítán gubernátorem, objevila se socialistická menšina, která stále roste co do počtu i významu.

Kromě agrární strany pod vůdcovstvím Georgeovým založena byla r. 1887. Progressive labour party (Pokroková strana práce), která chová v sobě dělníky průmyslové. Program její jesť socialistický a nehrubě se liší od t. zv. Socialistic labour party (Socialistické strany práce). Tyto strany donucují vládu činněji se zabývati otázkou dělnickou, za příčinou čehož president Spojených států, Cleveland, zřídil r. 1888. ministerstvo práce, jež má sbírati zprávy o postavení dělnické třídy a stavu domácí výroby.

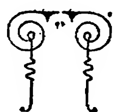
Objevilo se též ve Spojených státech hnutí anarchistické, které natropilo mnoho hluku a rychle zaniklo. Propagatorem anarchismu byl Most, jenž odseděv si vězení v Londýně přesídlel se do Spojených států, usadil se v Chicagu a vydával tam dále Die Freiheit (Svoboda). Anarchisté kořistíce v květnu r. 1886. z veliké stávky v Chicagu řízené rytíři práce roznécovali bouře vrhajíce dynamitové bomby před policejní zřízence. Z té příčiny bylo sedm socialistů odsouzeno na smrt, ačkoli jim nikterak nebylo dokázáno, že by bomby hodili. Proti této strannické popravě protestovali socialisté jak američtí tak evropští.

Socialistické hnutí duševní ve Spojených státech jest značné. Vedle menších spisovatelů získali v krátkém čase velikou vážnost Jindřich George a Vavřinec Gronlund. Georgeův spis Progress

and poverty*) (Pokrok a nouze) měl ohromný úspěch. Veliké obliby nabyl též spis Gronlundův pod n. The cooperative commonwealth (Kooperativní republika), v němž vycházeje ze zásady, že stát jakožto společenský organismus směřuje čím dál k dokonalejšímu vnitřnímu pořádku, dokazuje, že právě takovým pořádkem může býti toliko socialistický. Gronlund vystoupil též s brožurou, ve které ukazuje na nedostatečnost theorie Georgeovy. Vytýká mu jeho východisko, jež jest individuální a sociálnímu odporuje. Dlužno se starati — podle Gronlunda — o to, aby cílem výroby byl užitek všeobecný, ne pak soukromé prospěchy. Znárodnění půdy nadál zůstavuje systém soukromého užitku, jehož základem jest námezdná práce. Není tedy tak důležito znárodnění půdy jako odstranění námezdné práce. Socialistické názory získaly též mnoho stoupenců i mezi vědeckými národohospodáři. Zvláště horlivě bránil socialismu F. Ely, professor na universitě v Baltimoru. Jeho působením a za jeho předsednictví utvořil se Americký národohospodářský spolek, který se zabývá rozmanitými otázkami společenskými. Za příčinou spopularisování zásad socialismu vychází laciná Bibliotéka socialistická.

V jiných částech Ameriky socialistické zásady, ač slabě, rovněž se šířily. Socialisté z argentinské republiky poslali svou zprávu na kongress v Churu. Na jihu Ameriky šířil socialistické zásady Xaver de Ricard, jenž po sobě redigoval francouzské žurnály v republice argentinské, v Paraguay a v Brasilii. V této říši bylo nedávno zrušeno otroctví a prohlášena republika.

Australie. — I v Australii se objevují snahy socialistické. Snadnost přecházení půdy z ruky do ruky — následek to aktu Torrensova — přispěla k tomu, že půda čím dál více se hromadí v rukách lidí bohatých. Myšlénka tedy znárodnění půdy propagovaná Vilémem Websterem, jedním z nejhorlivějších popularisatorů theorie Georgeovy, nalezla půdu připravenu mezi rolnickým obyvatelstvem v Australii.

*) Polský překlad vyšel r. 1885. v Poznani.

Tiskem Národní knihtiskárny Josefa Nohavce v Terezíně.

OPRAVY.

Str. 3. ř. 10. sh. m. racionelní čti neracionální.

„ 4. „ 18. zd. „ získání čti ruku.

„ 6. „ 7. sh. „ šestnáctá čti šedesátá.

„ 6. „ 22. sh., str. 67. ř. 2. a 8. sh., str. 89. ř. 4. zd. m. společnictví čti společenství.

„ 8. „ 24. zd. m. manželstva čti manželství.

„ 10. „ 19. a 21. sh. m. prostřední čti sprostředkující.

„ 12. „ 21. sh. m. řády demokratické čti vládu demokratickou.

„ 16. „ 10. zd. m. za ‚Rozdělení‘ dej: výrobního.

„ 18. „ 3. zd. m. majetek čti vlastnictví.

„ 32. „ 9., 15. a 17. sh., str. 84. ř. 16. zd. a str. 110. ř. 5. a 7. zd. m. slova vláda užij moc.

„ 32. „ 4. zd. m. brzy čti více.

„ 34. „ 8. „ m. soudnictví čti soudcovstvo.

„ 37. „ 22. sh. čti: nebo lépe tato bude sama činiti celou politiku.

„ 43. „ 6. „ m. doprovází čti vede.

„ 59. „ 4. „ m. poslušnosti čti poddanosti.

„ 62. „ 19. „ m. do konce čti i.

„ 64. „ 16. „ slovo ‚vlastnictví‘ polož za slovo bezprostředního (o řádek níže).

„ 73. „ 8. „ m. jistoty čti ujišťování.

„ 85. „ 10. zd. vynechej za slovem vlastníky čárku.

„ 106. „ 8. sh. m. dokonalou čti dokonalým.

„ 106. „ 19. zd. m. vlastní správa místo vlády čti vlastní správa místo nájmu.

„ 107. „ 5. zd. m. aktem obžaloby čti obžalobou.

„ 118. „ 13. a 14. sh. čti aniž jakékoli delegaci vyznačena jest moc.

„ 133. „ 16. sh. m. Družstvo čti Spolek.

„ 134. „ 12. sh. m. válkou čti bojem.

„ 137. „ 12. sh. za slovo ‚Wierzenicích‘ přidej: hospodářství.

„ 142. „ 16. sh. za ‚pokroku‘ přidej: vědy.

„ 147. „ 18. zd. m. naděje čti víry.

„ 149. „ 17. zd. čárku za slovem ‚úroků‘ dej za slovo ‚pronajímatelům‘ o řádek níže; ř. 16. zd. m. nájemníkům a dlužníkům čti propachtovatelům a věřitelům.

„ 149. „ 7. „ m. důchodkové čti důchodové.

„ 157. „ 18. zd. m. r. 1820. čti 1860.

„ 159. „ 17. sh. m. se poskytuje čti se věnuje.

„ 159. „ 18. sh. m. oživujícím čti výživným.

„ 160. „ 9. sh. m. ne čti než.

„ 160. „ 6. zd. m. zboží čti obilí.

„ 173. „ 11. sh. m. jej čti je.

„ 174. „ 14. zd. a str. 175. ř. 9. sh. m. kommunistická čti kommunální.

„ 192. „ 14. zd. m. zadržeti čti udržeti.

„ 195. „ 10. zd. m. kteří čti která.

„ 208. „ 17. zd. m. jejich čti jeho.

„ 228. „ 8. sh. m. Wojna domowa čti Domácí válka (Der Bürgerkrieg).

„ 248. „ 8. a 10. zd. m. bratrstvo čti bratrství.

„ 251. „ 14. sh. m. zbrojnou čti brannou.

„ 274. „ 7. sh. m. společenském společném a za zřízení přidej: bytu.

„ 280. „ 23. sh. m. flamandské čti flamské.

„ 286. „ 17. zd. m. prý čti prvý.

„ 287. „ 16. sh. m. úmluvy a ř. 18. sh. m. koalice čti stávky.

„ 317. „ 11. sh. m. stužek čti svitků.

„ 322. „ 17. zd. m. r. 1871. čti 1881.

„ 328. „ 22. zd. místo obecných čti obecních.

